

LIETUVIŲ ARCHYVAS

BOLŠEVIZMO METAI

I

ANTROJI LAIDA

STUDIJO BIURO LEIDINYS
KAUNAS — — — — — 1942

LIETUVIŲ ARCHYVAS

BOLŠEVIZMO METAI

I

ANTROJI LAIDA

S T U D I J Ų
K A U N A S

B I U R O

L E I D I N Y S

— — — — — — — — — — 1942

L

ILIUSTRACIJOS

	Pusl-
1. A. Sniečkus, tarybinio valst. saugumo d-to direktorius	13
2. A. Guzevičius, VRL komisaras	18
3. Kasdieninės santraukos pavyzdys	23
4. Kasdieninės santraukos suvestinės pavyzdys	27
5. Trijų Pabaltijo tautų iškraustymo instrukcijos 9 foto nuotraukos	37
6. Metropolijos kunigų seminarija Kaime	57
7. Keli iš nužudytų kunigų skaičiaus: Kun. J. Dabrila, kun. P. Racevičius, kun. V. Balsys, kun. J. Daugėla, kun. J. Petrika, kun. V. Balčius.	71
8. J. Rauckis ir A. Navakas, žiauriai bolševikų nužudyti Biržuose 1941 m. birželio mėn. pabaigoj.	77
9. Bolševikinis Raseinių kalėjimo virš. V. Katkus	80
10. Istorinis Telšių polit. kalinių bliūdelis	82
11. Telšių polit. kaliniai žiauriai bolševikų nukankinti	83
12. Pašilienė bolševikų sudeginto Zarasų kalėjimo kieme	89
13. Bolševikų išžudyti Panevėžio cukraus fabriko darbininkai	94
14. Pravieniškių Priv. Darbų Stovyklos žudynių vaizdas	99
15. 4 ūkių parceliacijos schemas, rodančios tikruosius bolševikų sumanymus: brėžinys 1	222
brėžinys 2	223
brėžinys 3	224
brėžinys 4	227

Redaktorius J. BALČIŪNAS

Redakcijos ir administracijos adresas:
Kaunas, Laisvės Alėja 41b. Telefonai: red. — 20045; adm. — 20151.

Antroji laida. Tiražas 10.000 egz.
Išspausdinta „Raidės“ spaustuvėj.

INHALTSANGABE UND REGISTER TURINIO SANTRAUKA IR RODYKLĖ

Psł.

Die Redaktion. Die Aufgaben des Litauischen Archivs. Einleitender Artikel, in welchem sowohl die Aufgaben des Studien-Büros, als auch diejenigen dieser Zeitschrift in allgemeinen Zügen umrissen werden, nämlich: in der Beleuchtung wahrer Tatsachen das wahre Gesicht des Bolschewismus und des Judentums hervorzuheben, wie es war, wie es sich darbot, wie es sich in Litauen hervortun wollte, wie sich dagegen aufgelehnt und gekämpft wurde. Zur Hervorhebung dieser Tatsache wird zur Mit- und Zusammenarbeit aufgefördert. 1

Dr. Jonas Matusas. Das Wesen des Bolschewismus. Der Bolschewismus fasste Fuss in Russland nur durch Tücke, Betrug und rohe Gewalt. Da er keinen festen ideellen Untergrund hatte, so bemühte er sich auch weiter, sein Leben auf Agitation und Propaganda aufzubauen, deren Wesen die reine Lüge ist. Die Grundzüge des Bolschewismus — gewalthaberische Diktatur und Bemühung, die ganze Welt sich zu unterwerfen. Alles dieses sah Adolf Hitler deutlichst und beschloss als erster, diesem roten Imperialismus den Todesstoss zu versetzen. 3

K. P. Die Sowjet-Verfassung. In dem Artikel wird klar und deutlich ausgeführt, dass die berühmte Verfassung Stalins nichts als eine Dekoration ohne Inhalt ist, ja noch mehr — der allergTösste für das Ausland bestimmte Betrug, welches diesen Bolschewismus garnicht kennt. 7

VI. Radzevičius. Die ersten Schritte der Bolschewisten in Litauen. Als die Bolschewisten kaum in Litauen einmarschiert waren, begannen sie sofort den Plan der Liquidierung des „staatsfeindlichen“ Elementes, welcher Plan von A. Sniečkus, dem Direktor des Staatssicherheitsdepartements, am 7.Vn.1940 unterzeichnet

Redakcija. Lietuvių Archyvo uždaviniai Įžanginis straipsnis, kuriame bendrais bruožais aptariami tiek Studijų Biuro, tiek paties žurnalo uždaviniai; būtent: faktų šviesoje iškelti ir parodyti tikrąjį bolševikų ir žydų veidą, koks jis buvo, kaip reiškėsi, kaip norėjo pasireikšti Lietuvoje ir kaip buvo priešintasi bei kovota. Tam faktui išryškinti kviečiami bendradarbiai bei talkininkai. 1

Dr. Jonas Matusas. Bolševizmo esmė. Bolševizmas Rusijoje įsigalėjo tik klasta, apgaule ir smurtu. Neturėdamas savo gyvavimui tvirto idėjinio pagrindo, jis ir toliau stengiasi išsilaikyti tik agitacija ir propaganda, kurių esmėje — vien tik melas. Pagrindiniai bolševizmo bruožai — uzurpatoriška diktatūra ir pastangos užkariauti visą pasaulį. Visa tatau aiškiai suprato Adolfas Hitleris ir pirmasis pasiryžo tam raudonajam imperializmui suduoti mirštamą smūgį. 3

K. P. Sovietų konstitucija. Straipsnyje aiškiai parodoma, kad garsioji Stalino konstitucija yra vien tik dekoracija be turinio, dar daugiau — didžiausia apgavystė, skirta užsieniui, kuris to bolševizmo visai nepažįsta. 7

VI. Radzevičius. Pirmieji bolševikų žingsniai Lietuvoje. Bolševikai, vos tik įžengę į Lietuvą, jau pradėjo vykdyti „priešvalstybinio“ elemento likvidacijos planą, kuris V. S. d-to direktoriaus A. Sniečkaus buvo pasirašytas 1940.VIII.7. Šio plano teks-

IV

worden war. Der ganze Text dieses auch der Text des Geheimbefehls. In Planes wird veröffentlicht; ebenso dem genannten Befehl wird genau bezeichnet, wer liquidiert werden sollte. Noch genauer gingen diese Absichten aus dem Tagebuch hervor das hier auch veröffentlicht ist. 13

J. Žilvytis. Alle Pfarrer sollten zur Abrechnung herangezogen werden. Zur Verfolgung der Pfarrer hatten die Bolschewisten besondere Instruktionen erlassen. Eine dieser Instruktion ist am 21.1.1941 herausgegeben. 29

VI. Radzevičius. Der Plan zur Vernichtung der baltischen Völker. Bei der Verfolgung ihrer imperialistischen Politik spielten die Bolschewisten immer die Rolle der besten Freunde der Völker und der Arbeiter, waren aber in Wirklichkeit die grössten Heuchler. Bei ihrem Einmarsch in das Baltikum hatten sie schon ihren schändlichen Plan zur Verschleppung der „antisowjetischen“ Elemente aus Litauen, Lettland und Estland bereit. Dieser Plan war in Moskau ausgearbeitet worden. Bestätigt war er von dem Kommissar III. Ranges des Staatsschutzes S e r o v. Zu dem diese asiatische Tätigkeit voll beleuchtenden Artikel ist die Photographie des Planes in russischer Sprache sowie seine Übersetzung hinzugefügt 36

Bischof V. Brižgys. Das Priesterseminar in Kaunas in dem bolschewistischen Jahre. Bei der Vernichtung der Religion bemühten sich die Bolschewisten zuerst, die Tätigkeit der Pfarrer zu verfolgen und hauptsächlich ihre Vorbereitung zu verhindern, nämlich das Priesterseminar zu liquidieren. Wegen Rückgabe des Seminars ist viel gekämpft worden, viel Anstrengungen sind gemacht worden, aber nichts wurde gewonnen. Das Seminar in Kaunas sollte erst den Juden übergeben werden, jedoch wurde es nach Überlegung der Roten Armee überlassen. Die Priester mussten unter sehr schweren Bedingungen vorbereitet und gelehrt werden. 56

Pfarrer A. Biliūnas. Die litauische katholische Kirche unter dem bolschewistischen Joch. Der Kommunismus, der den dialektischen Materialismus zum Grundstein seiner Weltanschauung gemacht hat, ist zugleich der Ersatz für die Religion und ein

tas duodamas ištisai. Taip pat duodamas slaptojo įsakymo tekstas. Tam įsakyme smulkiau nurodoma, kas turėjo būti likviduotas. Dar smulkiau visas šis užsimojimas paaiškėjo iš kasdieninės santraukos, kuri irgi čia įdėta. 13

J. Žilvytis. Paimti visus kunigus formuliarinėn apskaiton. Kunigų persekiojimo reikalu bolševikai buvo išleidę specialias instrukcijas. Viena tokių instrukcijų buvo pasirašyta V. S. majoro Gladkov 1940.X.2. Antroji instrukcija išleista 1941.1.21. 29

VI. Radzevičius. Pabaltijo tautų išnaikinimo planas. Bolševikai, varydami savo imperialistinę politiką, visada dėjosi tautų ir darbo žmonių geriausiais draugais, bet iš tikrųjų yra didžiausi vaidmainiai. Ateidami į Pabaltijį, jau turėjo parengę savo judošišką planą dėl „prieštarybinio“ elemento išvežimo iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Tas planas parengtas Maskvoje. Jį patvirtino Valstybės Saugumo 3 rango komisaras S e r o v. Drauge su šiuo straipsniu, pavaizduojančiu tą azijatišką veiksmą, duodamas fotografuotas plano tekstas rusų kalba ir jo vertimas. 36

Vysk. V. Brižgys. Kunigų seminarija Kaune bolševizmo metais. Bolševikai, naikindami religiją, pirmiausia stengėsi persekioti kunigų veikimą ir svarbiausia pakirsti patį jų parengimą, būtent, likviduoti seminarias. Dėl seminarijų atgavimo daug buvo kovota, daug daryta pastangų, bet nieko nelaimėta. Kauno seminariją pirmiausia norėjo atiduoti žydams, tačiau apsigalvoję atidavė raudonarmiečiams. Kunigai teko rengti ir mokyti labai sunkiose sąlygose. 56

Kun. A. Biliūnas. Lietuvos katalikų bažnyčia po bolševizmo jungu. Komunizmas, padėjęs savo pasaulėžiūros pagrindą dialektinį materializmą, drauge yra ir religijos erzacas bei

gewisser Kult und Religion. Mit dieser Eigenschaft leidet er keine anderen Weltanschauungen. Daher hasst er auch die katholische Kirche. Der Zweck der Kommunisten ist es — jede geistliche Tätigkeit zu lähmen. Zur Erreichung dieses Zieles scheuen sie keine Mittel. Viele Priester und die Kirche sind durch den Bolschewismus geschädigt worden. Wie und welche von ihnen geschädigt worden sind, zeigt ein genaues Verzeichnis am Ende des Artikels 66

A. Merkeiis. Wo und wie die Bolschewisten die Litauer gemordet und gefoltert haben. Hier ist nur ein Teil der furchtbaren Morde verzeichnet, die den Namen des roten Terrors erhalten haben. Die Folterungen und Morde an Litauern sind nach Orten, an denen sie hauptsächlich ausgeführt wurden, beschrieben. Beschrieben sind hier folgende Orte: Petrašiūnai, Kretinga, Raseiniai, Telšiai, Zarasai, Rokiškis, Ukmergė und das Zwangsarbeitslager Pravieniškiai 74

Bronius Daunoras. Der Litauer in der sowjetischen Hölle. Nach dem Raube Litauens entliessen die Bolschewisten die Kommunisten aus den Gefängnissen, und setzten an deren Stelle täglich hunderte unschuldiger Litauer. In den Gefängnissen führten sie solch ein Regime ein, das die schlimmsten Erwartungen übertrifft. Hermetische Isolierung, Überfüllung der Zellen, fortdauernde Folterungen, Unsauberkeit und Parasiten machten die Gefangenen sofort zu Schwächlingen. Die Trennung von der Welt, das langsame Hinsterben, unaufhörliche Herausforderungen — das waren unerträgliche moralische Schläge, die auch den aufrechtsten Charakter systematisch aufzehrten. Der Gefangene war im Voraus zum Tode verurteilt 104

Gen. Stasys Raštikis. Die Tragödie des litauischen Heeres. Das ehemalige litauische Heer hatte eine zweifache Tragödie zu durchleben: erstens, dass es ihm nicht gestattet war, sich gegen die Bolschewisten zur Wehr zu setzen, und, zweitens, dass die Bolschewisten es vernichteten. Die Vernichtung des Heeres ging Hand in Hand mit der Vernichtung Litauens, die mit diplomatischen Betrugereien und einem Ultimatum Moskaus begann. Die ersten Zeichen

tam tikra religija ir kultas. Būdamas toks, jis kitokių pasaulėžiūrų visai nepakenčia. Todėl nepakenčia ir Katalikų Bažnyčios. Komunistų tikslas — su-paralizuoti bet kurį dvasininkų veikimą. Šiuo atveju jie nesivaržo jokiais priemonėmis. Dėl bolševikų daug yra nukentėjusi Bažnyčia ir kunigai. Kaip ir kurie jų nukentėjo, straipsnio pabaigoje duodamas smulkesnis sąrašas 66

A. Merkelis. Kur ir kaip bolševikai žudė ir kankino lietuvius. Čia duodama tik dalis tų baisių žudynių, kurios yra gavusios raudonojo teroro vardą. Lietuvių kankinimai ir žudymai aprašyti pagal vietas, kuriose daugiausia buvo vykdomi. Čia aprašytos šios vietos: Petrašiūnai, Kretinga, Raseiniai, Telšiai, Zarasai, Rokiškis, Ukmergė ir Pravieniškų Priverčiamųjų Darbų stovykla 74

Bronius Daunoras, Lietuvis sovietiniame pragare. Užgrobę Lietuvą, bolševikai išleido kalinius komunistus, o į jų vietas pradėjo kasdien šimtais grūsti niekuo nenusikaltusius lietuvius. Kalėjimuose jie įvedė tokį režimą, kuris prašoka baisiausius nujautimus. Hermetiška izoliacija, kamerų perpildymas, nuolatiniai kankinimai, nešvara ir parazitai kalinius tuojau pavertė paliegėliais. Atskyrimas nuo pasaulio, merdėjimas nežinioje, nesibaigia pasityčiojimai — tai nepakeliami moraliniai smūgiai, kurie sistemingai graužė atkakliausią dvasią. Kalinys iš anksto buvo pasmerktas žūti 104

Gen. Stasys Raštikis. Lietuvos kariuomenės tragedija. Buvusi Lietuvos kariuomenė pergyveno dvejo-pą tragediją: viena, kad jai nebuvo leista pasipriešinti bolševikams, antra, kad ją bolševikai baigė griauti. Kariuomenės griovimas ėjo drauge su Lietuvos griovimu, kuris prasidėjo diplomatinėmis Maskvos suktybėmis ir ultimatumu. Pirmieji griovimo žingsniai ka-

VI

der Vernichtung des Heeres zeigten sich bei der Entlassung höherer und verantwortlicherer Offiziere, der Militärpfarrer, der Umorganisation der Behörden nach dem Befehl Moskaus. Weiter kam die Einführung politischer Kommissare, Änderung der Führung, die Bolschewisierung durch die politischen Kommissare, die Presse, den Rundfunk, den Film. Dieser Artikel gibt nur die erste Etappe der Vernichtung des Heeres wieder, bis sie in das 29-te Korps eingegliedert wurde. 116

J. Balčiūnas. Aus dem Leben der Kriegsschule in den bolschewistischen Zeiten. Das ganze Chaos der bolschewistischen Staatsordnung und die Unfähigkeit zur Arbeit zeigte sich auch bei der Umordnung der Kriegsschule. Die alten Junker der Kriegsschule, die die Unordnung und Lüge der Bolschewisten schon näher kannten, wollten nicht länger in der Schule bleiben. Sie wurden entlassen. Die neuen proletarischen Kandidaten waren ohne Bildung, fast Analphabeten. Jedoch fühlten sich auch diejenigen, die in die Schule kamen, nicht so glücklich, wie die Bolschewisten glaubten. Wenn sie nur gekonnt hätten, wären sie alle fortgelaufen. 157

P. Zundė. Die Korrespondenzkontrolle in der Zeit der bolschewistischen Okkupation. Eins der Mittel des NKVD — die geheime Kontrolle der Korrespondenz — ist aufgeklärt worden, das den Bolschewisten bei ihrer „Reinigung“ viel mitgeholfen hat. Unvorsichtige Leute, die in ihren Briefen alles offen schrieben, haben nicht nur sich, sondern auch ihre Verwandten und Bekannten verraten. Es ist festgestellt worden, dass durch solchen unvorsichtigen Briefwechsel in Litauen ungefähr 25.000 Menschen Schaden erlitten haben. 169

J. Laucevičius. Die sowjetische Planierung in Litauen. Es gab die sogenannte Staatliche Planierungs-Kommission, die, ausser anderen Institutionen, die Einführung der bolschewistischen Staatsordnung in Litauen zu unterstützen hatte. Zur Zuständigkeit dieser Kommission gehörten fast alle Gebiete des staatlichen Lebens. Jedoch waren ihre Arbeit, ihre Anregungen und Pläne noch absurder als absurd. 177

K. Morkūnas. „Die Volkswirtschaft“. Die bolschewistische Staatliche Planierungs-Kommission beschloss, in Litauen ihr eigenes Or-

riuomenėje prasidėjo daugelio vyresnių bei atsakingų karininkų, karo kapelionų paleidimu ir įstaigų perorganizavimu pagal Maskvos įsakymą. Toliauėjo politinių vadovų įvedimas, vadų pakeitimas ir bolševizacijos vykdymas per politrukus, spaudą, radiją, kinus. Šis straipsnis pavaizduoja tik pirmąjį kariuomenės griovimo etapą, kol ji buvo įjungta į 29-ąjį korpus. 116

J. Balčiūnas. Iš karo mokyklos gyvenimo bolševikų laikais. Visuotinis bolševikų santvarkos chaosas ir nemokėjimas dirbti labai aiškiai pasirodė karo mokyklą tvarkant. Senieji karo mokyklos kariūnai, iš arti pažinę bolševikų netvarką ir melą, nenorėjo ilgiau pasilikti. Jie buvo paleisti. Naujieji proletariniai surinkti kandidatai buvo bemoksliai, beveik beraščiai. Bet ir tie, patekę į mokyklą, nesijautė tokie laimingi, kaip bolševikai manė. Jei tik būtų galėję, gal visi būtų pabėgę. 157

P. Zundė. **Korespondencijos tikrinimas Lietuvoje bolševikų okupacijos metu.** Išaiškinama viena iš NKVD priemonių — slapto susirašinėjimo tikrinimas — kuri labai daug padėjo bolševikams „valymo“ darbe. Neatsargūs piliečiai, atvirai pasisakydami laiškuose, išdavė ne tik save, bet savo gimines ir pažįstamus. Apytikriai nustatoma, kad dėl neatsargaus susirašinėjimo Lietuvoje yra nukentėję mažiausiai 25.000 žm. 169

J. Laucevičius. **Sovietiškas planavimas Lietuvoje.** Buvo tokia Valstybinė Plano Komisija, kuri, be kitų institucijų, turėjo padėti įgyvendinti bolševikinę santvarką Lietuvoje. Tos komisijos kompetencijai priklausė beveik visos valstybinio gyvenimo sritys. Tačiau jos darbas, sumanymai ir planai buvo tiesiog absurdiški. 177

K. Morkūnas. „Liaudies Ūkis“. Bolševikų Valstybinė Plano Komisija Lietuvoje nutarė turėti savo organą, kuris informuotų dėl socialistinės

gan zu haben, welches über die Prinzipien des sozialistischen Wirtschaftssystems, das Wesen und die Organisationsformen informieren würde. Jedoch hatte diese Zeitschrift schon im Anfang ihres Bestehens keinen Erfolg. Die Hauptgründe dafür waren: schlechte Zusammensetzung der Schriftleitung und Fehlen von Arbeitern. Der grösste Teil der Mitarbeiter bestand aus Juden. 189

M. Ilgūnas. Die Industriearbeiter in der bolschewistischen Zeit. In dem Artikel werden folgende Fragen genau und begründet erörtert: 1) die Arbeitsbedingungen und Arbeiterschutz, 2) die Politik der Gehälter und Sinken des Verdienstes der Arbeiter, 3) medizinische Hilfe für Arbeiter, 4) die Stachanow-Bewegung, 5) die Kultivierung der Arbeiter und ihre politische Erziehung, 6) das Geschick des Arbeitersportes, 7) die vollkommene Machtentfaltung der Juden und der Untergang der Arbeitsdisziplin. 193

V. Velža. Die Arbeiter der Kollektivwirtschaften in den bolschewistischen Zeiten. An Hand von vergleichenden Tabellen wird nachgewiesen, welches Gehalt ein Hofgänger vorher und zu bolschewistischen Zeiten erhielt. Aus dieser Nebeneinanderstellung geht hervor; dass die Stellung der Hofgänger bei den Bolschewisten viel schlechter war. 212

Dipl. ök. V. Balčiūnas. Die bolschewistische Bodenreform in Litauen. Bei dem Raub Litauens waren die Bolschewisten entschlossen, die Landwirtschaft anders zu ordnen — das gesamte Land zu verstaatlichen, und die freien Bauern zu Hofgängern zu machen, die von ihnen regiert würden. Den Bolschewisten war es klar, dass dieses den Verfall der gesamten Landwirtschaft nach sich ziehen würde, und dass daraus nur Bettler entstehen könnten. Von der plötzlichen Umänderung wurden die Bolschewisten durch verschiedene Gründe zurückgehalten, jedoch betrieben sie weiter ihre Zerstörungspolitik ganz systematisch. Die Neusiedler wurden so gruppiert, dass sie ein Kollektivwirtschaftszentrum bildeten, in das später alle eingegliedert werden sollten. Diese ganze Reform ist die richtige Vernichtung der litauischen Landwirtschaft. 217

Petras Vakarīs. Die Zwangslieferung von landwirtschaftlichen Erzeugnissen. Die Politik der

ūkio sistemos principų, esmės ir organizacinių formų. Tačiau šis žurnalas pačioj savo gyvenimo pradžioj neturėjo pasisekimo. Svarbiausios priežastys: menka redakcijos sudėtis ir bendradarbių trūkumas. Didesnę jo bendradarbių dalį sudarė žydai. 189

M. Ilgūnas. **Pramonės darbininkai bolševikų metu.** Straipsnyje smulkiai ir pagrįstai iškeliama šie dalykai: 1) darbo sąlygos ir darbo apsauga, 2) atlyginimų politika ir darbininkų uždarbio nustumimas, 3) medicinos pagalba darbininkams, 4) stachanoviečių judėjimas, 5) darbininkų kultūrinimas ir politinis auklėjimas, 6) darbininkų sporto likimas, 7) visiškas žydų išgalėjimas ir darbo drausmės pairimas. 193

V. Velža. **Valstybinių ūkių darbininkai bolševikų laikais.** Palyginamomis lentelėmis parodoma, kokį ordinarininkas pirmiau gaudavo atlyginimą ir kokį bolševikų metu. Iš to palyginamo aiškėja, kad ordinarininkų būklė prie bolševikų buvo daug blogesnė. . . . 212

Dipl. ekon. V. Balčiūnas. **Bolševikinė žemės reforma Lietuvoje.** Užgrobdami Lietuvą, bolševikai buvo nusistatę savaip pertvarkyti ir žemės ūkį — visą žemę suvalstybinti, o laisvus ūkininkus paversti kumečiais, kuriuos valdytų atėjūnai. Bolševikams buvo aišku, kad tai reiškė viso žemės ūkio sužlugdymą, galintį duoti tik elgetas. Nuo staigaus pakeitimo bolševikus sulaikė įvairios priežastys, tačiau jie vistiek sistemingai varė savo pragaištingą politiką. Naujakurius taip grupavo, kad jie sudarytų kolchozinių sodybų centrą, į kuriuos turėjo būti visi suvaryti. Visa ta reforma yra tikras Lietuvos žemės ūkio griovimo darbas. 217

Petras Vakarīs. **Privalomasis žemės ūkio produktų statymas.** Čia iškeliama šie dalykai: Sovietų Są-

VIII

Sowjetunion wegen der Zwangszustellung landwirtschaftlicher Erzeugnisse. Die Bekanntmachung der Zwangszustellung landwirtschaftlicher Erzeugnisse in Litauen. Zustellungsnormen, Erleichterungen, Zustellungsordnung. Die Vorbereitungen zur Annahme der zwangsläufig zugestellten Erzeugnisse. Die Organisation der Sammlung der Erzeugnisse. Die bolschewistische Propaganda und die Aufforderung zur Zustellung. Die Ausführung der Zustellung. Wie die Durchführung dieses Gesetzes das Leben Litauens und seiner Bauern zerstört hatte. 230

Albertas Tarulis. Die Nationalisierung des Kapitals und der Häuser. Ein Artikel in zwei Teilen. Im ersten Teil wird durch Zahlen und Ergebnisse erläutert, wieviel und auf welche Art Kapital die Bolschewisten in Litauen enteignet hatten und welchen Schäden sie sowohl dem Staat als auch den Einwohnern verursacht hatten. Im zweiten Teil wird die Nationalisierung der Häuser beschrieben, wie sie durchgeführt wurde, wieviel Häuser nationalisiert wurden und die Ergebnisse daraus. 256

Dipl. Ök. VI. Balsys. Die bolschewistische Sparpolitik. Am Anfang des Artikels ist ein sehr interessanter Ausflug in die bolschewistische Finanzpolitik. In den ersten Tagen des Bolschewismus war beabsichtigt, die finanziellen Angelegenheiten nach der marxistischen Theorie zu ordnen, jedoch ging dieses in der Praxis nicht an. Dann kehrte man wieder zu den alten Formen des Kapitalismus zurück. Auch da ging die selbe Betrügerei weiter und die Ausnutzung der Arbeitenden, wie auch in allen anderen Gebieten. Dieselbe Finanzpolitik wurde auch in Litauen praktiziert. Alle Bankeinlagen wurden nationalisiert, die armen Leute wurden beraubt und zur selben Zeit wurde dazu aufgefordert, sein Geld in die Sparkassen zu bringen. Solch ein schamloses Benehmen konnten die Einwohner nicht mehr mitansehen und schrieben sogar empörte Briefe. Einer dieser Briefe ist hier veröffentlicht. 265

A. Vilainis. Das Dorf Labardžiai zur Zeit der Bolschewisten. Der Verfasser erzählt in leichtem Stil, wie die Einwohner des niederlitauischen Dorfes auf die Auswirkungen der bolschewistischen Regierung reagierten. 274

jungos politika dėl privalomojo žemės ūkio produktų statymo. Privalomojo žemės ūkio produktų statymo paskelbimas Lietuvoje. Statymo normos, lengvatos, pristatymo tvarka. Pasirengimas surinkti privalomai pristatomus žemės ūkio produktus. Produktų surinkimo organizacija. Bolševikų propaganda ir skatinimas statyti. Pristatyme vykdymas. Kaip šio įstatymo pravedimas būtų sugriovęs Lietuvos ir ūkininkų gyvenimą. 230

Albertas Tarulis. **Kapitalų ir namų nacionalizacija.** Dviejų dalių straipsnis. Firmoje dalyje skaičiais ir duomenimis išaiškinama, kiek ir kurio pavidalo kapitalų Lietuvoj buvo nusavinę bolševikai ir kokią žalą padarė tiek valstybei, tiek gyventojams. Antroje dalyje kalbama apie namų nacionalizaciją, kaip ji buvo vykdoma, kiek namų nacionalizuota ir kokie tos nacionalizacijos padariniai. 256

Dipl. ekon. VI. Balsys. **Bolševikinė taupymo politika.** Straipsnio pradžioje daroma labai įdomi ekskursija į bolševikų finansinę politiką. Pirmomis bolševizmo dienomis buvo norėta finansinius reikalus tvarkyti pagal marksizmo teorijas, tačiau praktikoje niekas neišėjo. Tada vėl buvo grįžta prie senųjų kapitalizmo formų. Ir čia visą laiką reiškėsi ta pati apgavystė ir darbo žmonių išnaudojimas, kaip ir visose kitose srityse. Tokia pat finansinė politika buvo praktikuojama ir Lietuvoj. Nusavino visus indėlius, apgrobė returtingus žmones ir tuo pat metu ragino nešti pinigus į taupomasias kasas. Tokio begėdiško pasityčiojimo nebepakentė žmonės ir rašė net pasipiktinimo laiškus. Vienas tokių laiškų čia duotas. 265

A. Vilainis. **Labardžių kaimas bolševikų metu.** Lengvu stilium autorius pavaizduoja, kaip žemaičių kaimo žmonės reagavo į visus bolševikų valdymo pasireiškimus. 274

CHARAKTERISCHE EINZELHEITEN

Die Eindrücke der Schüler des III. Gymnasiums in Kaunas und deren Stimmung in der bolschewistischen Zeit. Die Erlebnisse von elf Schülern der VI Klasse, in denen folgende Dinge hervorgehoben sind: die Vernichtung des Gebetes, das Fest der Oktoberrevolution, die sowjetischen Abende im Gymnasium, die Stunde des Unterrichts der Verfassung, die Bolschewisierung der Freunde, der erste Mai. Die Fragen des MOPR, andauernde Versammlungen und sowjetische Prüfungen 283

J. Petrėnas. Korrekturfehler in der bolschewistischen Presse. Diese Fehler, die manchmal sehr unangenehm sind, gibt es überall und immer. Aber die Bolschewisten, die, wie manche Verbrecher, sich sogar vor ihrem eigenen Schatten fürchten, sahen diese Fehler als Sabotage an oder als antirevolutionäre Tätigkeit. In diesem Artikel werden einige hierfür charakteristische Fehler beschrieben 289

J. Rodis. Empörungsbriefe. Die richtigen Litauen hassten diejenigen, die sich an die Bolschewisten verkauften. Sie konnten sie auf anderem Wege nicht erreichen, daher stürmten sie sie durch anonyme Briefe. Hier sind drei solche empörten Briefe an L. Girai, S. Neris und J. Paleckis veröffentlicht 294

A. Bružas. Bilder aus dem Leben der „Kolchose“ (Kollektivwirtschaften). In diesem Artikel wird mit vielen Beispielen, die aus dem Organ des Volkskommissariats für Landwirtschaft „Socialističeskoje Zemliedielije“ entnommen sind, geschildert: die gemeinsame Uninteressiertheit der „Kolchos“ — bewohner an der Landwirtschaft, die Unfähigkeit der Maschinen-Traktoren-Stationen (MTS) die Felder der „Kolchose“ zur Zeit und richtig zu bearbeiten, das Nichteinbringen der Ernte, und, überhaupt, die Unfähigkeit des gesamten kollektiven landwirtschaftlichen Systems. /..... 298

P. D. Zwei anekdotische Kleinigkeiten: grosses Staunen, dass Lehrer der deutschen Sprache sich auf deutsch unterhalten können; zwei Fehler Stalins 310

CHARAKTERINGOS NUOTRUPOS

Kauno III-iosios gimnazijos mokinių išpūdziai ir nuotaikos bolševikų laikais. Vienuolikos VI kl. mokinių išgyvenimai, kuriuose iškelti šie dalykai: maldos panaikinimas, Spalių revoliucija; šventė, tarybinis vakarėlis gimnazijoje, konstitucijos pamoka, draugės subolševikėjimas, gegužės 1-ji diena, Mopro reikalai, nuolatiniai mitingai ir tarybiniai egzaminai 283

J. Petrėnas. **Korektūros klaidos bolševikinėje spaudoje.** Tos klaidos, kartais labai nemalonios, visada ir visur pasitaiko. Bet bolševikai, kurie, kaip koks nusikaltėlis, net savo šešėlio bijojo, į tas klaidas irgi žiūrėjo, kaip į kokią sabotazą arba aiškiai kontrrevoliucinį darbą. Tame straipsnyje aprašomi keli charakteringi tuo atžvilgiu nuotyčiai 289

J. Rodis. **Pasipiktinimo laiskai.** Tikrieji lietuviai nepakentė tų, kurie parsiduodavo bolševikams. Jei negalėdavo kitaip prie jų prieiti, tad šturmuodavo anoniminius laiškus. Čia duodami trys pikti laiskai, rašyti L. Girai, S. Neris ir J. Paleckiiui 294

A. Bružas. **Kolchozų gyvenimo vaizdeliai.** Straipsnyje gausiais pavyzdžiais, paimtais iš SSSR žemės ūkio liaudies komisariato organo „Socialističeskoje Zemliedielije“, pavaizduojama: kolchozininkų kolektyvinių ūkių reikalais nesisidomėjimas, mašinų traktorių stočių (MTS) nesugebėjimas kolchozinius laukus laiku ir tinkamai apdirbti, derlių nesudorojimas ir, apskritai, kolchozinės žemės ūkio sistemos netinkamumas 298

P. D. **Du anekdotiški dalykėliai:** didelis nusistebėjimas, kad vokiečių kalbos mokytojai gali susikalbėti vokiškai, ir dvi Stalino klaidos 310

LIETUVIŲ ARCHYVO

UŽDAVINIAI

žurnalas — LIETUVIŲ ARCHYVAS — kaip pats jo vardas sako, turės parodyti mūsų praeitį — tą praeitį, kuri pažymėta ir nulemta dviem reikšmingom datom: 1940 m. birželio 15 d. ir 1941 m. birželio 22 d.

Beveik metai, bet kiek siaubo, kančių, nerimo, visiško tautos ir žmogaus nuvertinimo, niekinimo, kiek gražiojo mūsų krašto visose srityse — religinėj, kultūrinėj, ekonominėj, socialinėj, ūkinėj — išgriovimo, apgrobimo, kiek turtų, vertybių ir gėrybių, kurios buvo kaptos dešimtmečiais, per tą trumpą laitui netekta. O kiek žmonių be laiko ir be jokios priežasties neteko savo gyvybės, kiek dar vargsta ir miršta šiurpiame ištrėmime?

Kas gi manė? Kas gi tikėjosi? — daugelis šiandien, atsikvošėjęs po to tvaiko, klausia pats savęs ir kitų. Iš tiesų, gražiai buvo kalbėta, rašyta, dar gražiau visur buvo skelbta ir rodyta, gundančiais pažadais ir lyg naujųjų laikų pranašo žadėjimais viliota: junkitės prie mūsų visi, nes tik mes vieni nešam žmonijai laimę, išganymą, lengvinam vargus ir duodam gražų, nerūpestingą gyvenimą, apvalytą nuo visokio smurto, išnaudojimo, prispaudėjų, jungo ir t.t. ir t.t... be galo.

Tenka, pripažinti, kad ir mūsų laikų tarpe buvo tokių (kaip dar šiandien yra pasaulyje, kur nebuvo įžengusi tikra bolševikiškojo žydo čekisto koja), kurie rimtai tikėjo, kad tie žodžiai nėra tuščias paauksuotas kevalas. Tikrai, ne visi suprato, kad čia vien tik raudonojo imperializmo ir Kremliaus uzurpatorių meistriškas melas ir gudrūs spąstai.

Susidūrus su realybe, bematant visa tai paaiškėjo ir išryškėjo klaidiausiu būdu, pralenkiančiu bet kokią žmogaus vaizduotę. Vietoj humaniško, tauraus, sielos ir dvasios žmogaus atsistojo prieš mus azijatas. Bet koks azijatas? — moderniškas, rafinuotas, visomis mūsų amžiaus giedrybėmis ir suktybėmis ginkluotas. Anie azijatai, sakysim, chazarai, pečenegai, polovcai, totoriai, apie kuriuos mokiniai būdami skaitėme šiurpulingas ir baisias istorijas, dabarties požiūriu atrodė tik šešėliai. Nes anie buvo aiškūs, atviri ir tiesūs. Iš anksto visi žinojo, kas jie tokie, kaip reikia užpuoliką sutikti ir kur nešdintis, jei griūva nesulaikoma stepių masė.

Naujųjų laikų azijatas iš tolo labai meilus — iš tolo jo nepažinsi, nesusprasi. Jis paaiškėja tik artimam bendram gyvenime. To gyvenimo, nors trumpo, bet didelę karčią taure mes išlenkėme ligi dugno.

Naujasis azijatas vienas neina. Paskui jį, o dažniausiai priešaky jo plačiai žengia žydas — bolševizmo inspiratorius ir kurstytojas. Žydui bolševizmas tik įrankis, tik priemonė savo nuo amžių turimam tikslui pasiekti — būtent, užvaldyti visą pasaulį, pavergti visas tautas ir tvirtai atsisėsti su savo kromeliu ir gešeftais.

Argi ne taip buvo Lietuvoje? Argi ne žydas po Stalino sparnu visur sėdėjo, tvarkė ir egzekucijas darė?

Ir tatai mes gerai patyrėm. Turime faktų, turime medžiagos, turime ką tikra pasakyti bei parašyti. Tas siaubas, tos kančios, tas chaosas, visos tos suktybės ir klasta neturi nueiti niekais ir dingti be pėdsakų. Visa tai mes turim surinkti, sutvarkyti ir surašyti. Turim palikti ne tik saviesiems, bet duoti pažinti mūsų patyrimą ir išgyvenimus visai žmonijai, kuri to raudonojo žydiškai-bolševikiškojo siaubo iš arti dar nepatyrė.

Tačiau vien tik šio fakto išryškinimas nebūtų dar visai baigtas darbas. Jis būtų gana vienašališkas. Juk mes visoj toj tragedijoj nepasilikom visai pasyvūs, lyg tas žydu aukos ožys, kuris be balso ir pasipriešinimo sutinka savo likimą. Mes, kiek galėjom, priešinomės, spyrėmės ir visokiais būdais stiprinom savųjų dvasią kovoję su nelygiu priešu, užgriuvusiu mūsų tėvynę. Šiuo atžvilgiu pakankamai parodėm tautinio susipratimo ir atsparumo. Taigi ir šis faktas negali likti neiškeltas.

Iš šių visų faktų ir išplaukia pagrindiniai uždaviniai Studijų Biuro, kurio vadovybėje yra ir Raudonojo Teroro Muziejaus plėtimas, tvarkymas ir naudojimas.

Studijų Biuras, vykdydamas savo uždavinius, be kitų studijinių priemonių, leidžia ir šį neperiodinį žurnalą, kurio per metus numatyta 4—6 numeriai.

Žurnalo tikslas — dokumentuotai, faktų šviesoje iškelti ir parodyti tikrąjį bolševikų ir žydu veidą, koks jis buvo, kaip reiškėsi, kaip norėjo pasireikšti Lietuvoje ir kaip buvo priešintasi bei kovota. Taip pat parodyti, kaip buvo žalotas, ardytas ir sugriautas visas mūsų gyvenimas, o jo vieton nieko neduota. Iš visur jau buvo pradėjęs rodytis, kaip ir bolševikų tėvynėj, bado, skurdo ir negirdėto despotizmo siaubas.

Šio uždavinio, be abejo, nei Studijų Biuras, nei redakcija patys vieni neatliks. Tam reikia talkininkų — geros valios žmonių. Kad tokių atsirastų, redakcija neabejoja. Čia daug gali padėti įstaigos, įmonės, įvairūs pareigūnai, kur koncentravosi žydiškai bolševikinio veiksmo poveikiai, ir šiaip žmonės, kuriems teko to gyvenimo patirti.

Mielai bus laukiama, tiek rimtesnių studijų, tiek motyvuotų straipsnių, su duomenimis, argumentais, tiek atsiminimų, tiek atskirų, trumpesnių epizodų, bet būdingų ir turinčių bendrosios reikšmės. Su kiekviena darbu bei rašiniu taip pat svarbu gauti iliustracinės medžiagos (kur kokia tinka ir randama): foto nuotraukų, schemų, diagramų, instrukcijų, įsakymų, laiškų, atsišaukimų ir kt.

REDAKCIJA

BOLŠEVIZMO ESMĖ

Dr. JONAS MATUSAS

Atsakingi bolševikų agitatoriai, vadinami „raudonieji profesorai“, brėžte pabrėžia, kad marksizmas-leninizmas-stalinizmas esąs giliausias mokslas, net visų mokslų pagrindas. Kaip gi iš tikrųjų yra? — Tuo tarpu turime reikalą su XIX-o amžiaus vidurio pažiūromis. Bet kultūringoji Vakarų Europa tuos kabinetinius galvojimus ir svarstymus giliai ištyrė ir persijojo per tankų kritikos sietą. Svajones ir melo kombinacijas atmetė, o kas buvo sveiko, priėmė. Priėmė ir pradėjo vykdyti, būtent, ta prasme, kad darbininkų ir apskritai socialinius reikalus pradėjo rūpinti ir tvarkyti valstybiniu mastu. Pavyzdingiausiai darbininkų būklė buvo sutvarkyta Vokietijoje. Pabrėšime, kad tai padaryta dar prieš 1914-us metus. Nacionalsocialistų partija ir valdžia šioje srityje dar daugiau padarė. Apskritai, ji socialinius arba darbo žmonių reikalus pastatė į eilę svarbiausiųjų savo darbų.

Jei dabar imsime Rusiją, tai šis kraštas visuomet nuo Vakarų Europos buvo atsilikęs mažiausia 100 metų. O vadinamo marksizmo-bolševizmo atžvilgiu ji, it vaikas motinos sijos, išskibusi laikosi pasenusios teorijos. Yra ir paaiškinimas: taip gali atsitikti tokiems vyrams, kurie nėra tvarkingai išėję aukštojo mokslo. Beveik visi bolševizmo vadai ir yra tokie. Tiesa, savo laiku Rusijoje buvo, palyginti, nemaža bolševikų inteligentų ir net su aukštuoju, t. y. universiteto, mokslu. Pasitaikydavo ir tokių, kurie mokėsi Vakarų Europoje. Bet kas atsitiko? — Kadangi jie galvojo daugiau ar mažiau savarankiškai ir nenorėjo aklai pasiduoti komunistų partijos rėksnių diktatūrai, tai Leninas trumpai drūtai juos apšaukė menševikais, pagaliau kontrrevoliucionieriais, net valstybės ir liaudies išdavikais. Daugumas jų buvo žiauriu būdu, atseit, čekistų rankomis nužudyta. Žymiausi bolševikų vadai visą laiką su ypatinga aistra ėmė pernelyg garbinti darbininkus ir valstiečius, t. y. liaudį ar, dar teisingiau, prastus žmones. Dėl ko? — Mat, šie, kaip bemoksliai, aklai vykdė užsispyrusių vadovų norus ir jų sufabrikuotas programas. Vadinasi, galvojantis visuomenės klotas nuo žemės paviršiaus buvo nušluotas visai sąmoningai. Taigi, reikavimui ir skėryčiojimuisi buvo puikiausia dirva. Dirva — pasrūvusi krauju.

Reikia sutikti, kad bolševikų vadovai yra be galo gudrūs ir sukti. Jie negalėjo nesuprasti, kad valstybę ir visuomenę gali valdyti tik inteli-

gentai, t. y. išmokslinti vyrai. Taip buvo ir bus. Dėl to jie galvotrūkčiais pradėjo formuoti naują inteligentiją, anot jų, sovietinę inteligentiją. Pasisiskelbė didžiausiais švietimo globėjais. Sukūrė besimokančiai jaunuomenei stipendijų sistemą, inteligentiniams užsiėmimams arba profesijoms normaliai pakėlė algas, suteikė įvairiausių lengvatų, pagaliau, šiemet, besiruošdami karui, vadovaujantiems jų klodams pradėjo žarstyte žarstyti 100.000 rublių premijas arba dovanas. Pasakoja, kad vadinamiems sovietų šviesuoliams yra tam tyčia kurortai arba esamuose įsteigti specialūs skyriai, žinoma, bolševikiškai aptverti tvoromis. Dar galima pridėti, kad nesveika pagarba apsupti mokslo laipsniai — įvairiausi profesoriai, akademikai ir mokslų daktarai. Ta kryptimi veikta net iki juokingumo.

Kuri čia priežastis? — Kad tie luomai būtų dėkingi bolševikų valdžiai ir vyriausybei, pagaliau (o tai ir yra svarbiausia!), kad taptų bolševizmo propagandistais bei agitatoriais. Ypatingai globojami žurnalistai, rašytojai ir įvairiausių sričių menininkai. Mat, jų dirbamas darbas lengviausiai gali būti nukreiptas į propagandą. Dėl to bus suprantama, jei rašytojai, žurnalistai ir artistai turi dešimttūkstantines mėnesines pajamas. Žinoma, nuo jų lūpų nenuėina Markso, Lenino, Stalino ir viso legijono menkesnių komunistėlių vardai... Tikra tiesa, kad Kremliaus viešpačiai su ypatingu pasigardžiovimu klausosi jų vardų linksniovimo ir atvaizdų demonstravimo. Tai įrodo Maskvos paradai, sovietinės filmos, dainos... Šviesuoliui žmogui net koktu.

Tuo tarpu paprastas darbininkas iš savo uždarbio tik pusbadžiu begali gyventi. Vienas iš milijono pavyzdžių. Universiteto profesorius ima apie pusantro tūkstančio per mėnesį, o tos pat įstaigos sargai... vos apie pusantro šimto rublių. Tas pat ir kitose žinybose. Tačiau bolševikų valstybė paskelbta „darbininkų ir valstiečių valstybe"... Vadinasi, turime prieš akis bauriausią melą — melą, kurį visame nuogume demaskuoja kasdieninė garuojančioji tikrovė.

Ar pagalvoja kada bolševizmo fanatikai, kad nei Marksas, nei Engelsas, nei Leninas, nei, pagaliau, Stalinas, niekad nebuvo ir nėra darbininkai, juodu darbu užsidirbę duoną?!

Taigi, turime melą. Tatai teisybė, kad keletas fanatikų, iš normalių gyvenimo vėžių išmuštų vyrų, pradėjo visam pasauliui trimituoti apie savo teorijų vertingumą ir neklaidingumą. Šuo yra kur kitur pakastas — per šimtų tūkstančių žmonių kančias ir kraują patiems atsisėsti valdovų sostuose.

Melas ant melo ir ant to melo dar vienas melas... Taip galim tarti pagal lietuvišką liaudies dainelę. Tik pažiūrėkim į Rusijos bolševikų šūkius: „Mes visko turime". „Mūsų technika susilygina su Europos ir Amerikos technika". „Raudonoji armija yra nenugalima". „Mūsų lėktuvai pralenkia geriausius vokiečių lėktuvus". „Maskva — viso pasaulio darbininkų sostinė, o Stalinas — jų vadas". „Mūsų žmonės visko pertekę"... Tokių postringavimų būtų galima prirašyti visą knygą, bet jau ir iš to aišku.

Po to kyla klausimas: kuo bolševikinė Rusija laikėsi per 24 metus? — Vien tiktai propaganda. Įvairiose valstybėse, žinoma, ir Lietuvoje buvo nevienas, kuris prisispyręs gyrė visa, kas bolševikiška. Tokie žmonės savo žinias sėmė iš lengvų brošiūrų (kurios buvo milijonais leidžiamos įvairiomis pasaulio kalbomis), bet patys nė dienos nebuvo gyvenę bolševikinėje Rusijoje. Sovietai tokiems reikalams leidžia milžiniškas sumas. Mat, agitaciją laiko skaudžiausiu, anot jų, nenugalimu ginklu. Jie patys girdavosi, kad 1917-18 metais Rusijoje įsigalėjo daugiausia agitacijos bei propagandos dėka.

Rusijos komunistų siekimai visą laiką buvo agresingi ir griaujamieji. „Visų šalių proletarai, vienykitės“ yra oficialiu, valstybiniu jų šūkiu. Jis rašomas ant pinigų, vėliavų, herbų, ant laikraščių... Žodžiu, tas posakis laikomas kažkuo esminiu. Bet ką tai reiškia? — Juoda ant balto — sugriauti visą pasaulį, o ant jo griuvėsių patiems įsiviešpatauti. Užmaskuotai tai vadinama pasauline revoliucija.

Šitas tikslas aiškiausiai išreikštas oficialiame jų himne, internacionale, kuris yra valstybiniu bolševikinės Rusijos himnu. Vadinasi, Rusijos bolševikinė valstybė nebuvo susieta su apibrėžtu plotu bei teritorija. Aiškiausias to įrodymas yra patsai vardas: „Sovietinių Socialistinių Respublikų Sąjunga“. Iš tikrųjų, plotas apėmė Rusijos plotą, o valstybinė kalba buvo rusų. Taigi, išeina, kad bolševikinė Rusija buvo baisiausia imperialiste: norėjo valdyti visą pasaulį, o pati pasidaryti jo centru. Juk jos ženklų buvo penkiakampė žvaigždė, kuri simboliškai reiškė penkias pasaulio dalis. Pasitaiko tikrų sukvailėjimo perlių. Eiliniai komunistėliai pasisako kalbą ne rusiškai, bet... sovietišškai.

Bolševizmo atsakingi asmenys nuolat kalė į galvas „kapitalistinio apsupimo“ žodį. Paprasta, kasdienine kalba tai reiškia, kad visos kaimyninės valstybės yra priešai. Toliau buvo argumentuojama, girdi, „nepanaikinus kapitalistinio apsupimo, Rusijos bolševizmas negali visai tarpti“. Ne kiekvienas supranta, kas čia turima galvoje. Nei daugiau, nei mažiau kaip Vokietija, kuri su Rusija turėjo ilgiausias sienas. Kad tai tiesa, matyt iš šitokio reiškinio: pereinamais metais bolševikų propagandistai iki įkyrumo pradėjo linksniuoti posakius, girdi, „Sovietų valstybė gyvena ypatingo apsupimo laikotarpį“ arba kitą — „tarptautinė būsena slepia savyje daug netikėtumų“. Atvejų atvejais tai buvo kartojama iš paties Stalino ir Molotovo lūpų. Žinoma, įkandin jų prapliupdavo visas agitatorių, agitatorėlių choras. Čia irgi suprantama — Vokietija. Iš tikrųjų: paskiausiai santykiai su Šiaurinės Amerikos Jungtinėmis Valstybėmis ir Anglija plėtojosi palankiai. Pagaliau, anas netikėtumo žodis slėpė savy atsimetimą nuo sutarties su Vokietija ir jos užpuolimą.

Viską pritrenkė šių metų Rusijos bolševikų partijos visuotinės konferencijos nutarimai, kad reikia sustiprinti pramonę ir susisiekimą. Čia pirmoje eilėje turima galvoje sunkioji bei karo pramonė ir geležinkeliai. Dabartinių sąlygų aplinkybėmis tai reiškia tiesioginį pasirengimą karui.

Reikia pabrėžti, kad iš viso tebuvo svarstomi tuodu susisiekiimo ir pramonės klausimai. Atitinkami nutarimai buvo paknopstomis įgyvendinami visame milžiniškame krašte. Pagaliau, nesidrovėta ir paties karo žodžio. Sakysim, kiekvieno iškilmingo susirinkimo proga raginta didinti „karinį atsparumą“ ir „raudonosios armijos galingumą“. Vadinasi, tiesioginis puolimo rengimas.

Patogiausiu momentu bolševikinė Rusija būtų smogusi Vokietijai į pašonę. Reikia žinoti, kad tuomet ir visa Europa būtų atsidūrusi bolševikų valdžioje. Nebūtų išlikusios sveikos nei Jungtinės Amerikos Valstybės, žodžiu, būtų buvęs sugriautas visas pasaulis. Tai yra tiesioginė išvada ir galutinis komunistinės dogmos įvykdymas: „pasaulinė revoliucija“. Tokia jau yra karingo bolševizmo prigimtis.

Daug kas nesuprato grobuoniškos bolševizmo prigimties. Adolfas Hitleris čia buvo išimtis. Jis pirmasis ėmėsi veiklių priemonių. Taip atsirado Antikominterno Paktas. Be to, aiškiai įrodyta žydiškas bolševizmo charakteris. Pagaliau, nurodyta bolševizmo pavojus visai žmonijos kultūrai. Tuo tarpu Tautų Sąjunga visą laiką vedė flirtą su bolševikine Rusija. O anglų ir amerikiečių inžinieriai bolševikams padėjo sukurti savąją pramonę. Čia buvo susigundyta laikinio, neesminio pobūdžio gėrybėmis — tūkstantinėmis algomis ir pelninga prekyba.

Tad dabartinis Vokietijos žygis prieš komunistinę Rusiją yra drauge kryžiaus ir kultūros žygis. Vadinasi, eina reikalas kovos prieš bolševizmą apskritai, t. y. prieš griovimą ir chaosą. Šis milžiniškas žygis neturi sau pavyzdžio istorijoje. Tiesa, rusiškam Rytų demonui nuslopinti buvo mėginimų ir anksčiau. Senosios Lietuvos valdovas Algirdas XIV-me amžiuje švaistėsi kardu prie Kremliaus vartų. Bet tai būta vien tuščių pastangų. Tas pat XIX-to amžiaus pradžioje su Napoleonu. Nors paėmė Maskvą, bet jos galybės nepajėgė parblokti. Mat, kovai trūko idėjinio pagrindo ir reikiamos karinės organizacijos.

Mes įsitikinę, kad dabar eina į rytus jėga, kuri turi ir karinių, ir organizacinių, ir kultūrinių, ir moralinių priemonių, kad suduotų bolševizmui mirštamą smūgį ir nelaimingos rusų tautos likimą įstatytų į laimingas jai pačiai ir visai žmonijai vėžes. Mat, tikslas tik tuomet pasiekiamas, kai visos jėgos vieningoje vadovybėje griežtai nukreipiamos į reikiamą vietą. Pagaliau, į žūtbūtinę kovą einama su Dievu — taip Führeris paskelbė, pradėdamas karą prieš rusišką bolševizmą.

Kova yra žūtbūtinė, t. y. būti ar nebūti. Kitaip sakant, arba Europos kultūra žlugs — arba išaugs naujoji Europa. Savaime suprantama, pavienio asmens mirtis turi būti aukojama didingam tikslui. Tokių aukų prireiks nevienos. Momentas yra sprendžiamas. Lietuviai tai puikiai supranta. Jie daugiau bolševizmui nevergaus. Jie iki mirties pasiryžę. Iš tikrųjų, verčiau garbinga mirtis kaip dvasios ir kūno vergija. Tai būtų dvokiantis puvimas — ne gyvenimas.

SSSR KONSTITUCIJA-DEKORACIJA BE TURINIO

K. p.

Didingas vokiečių kariuomenės žygis į raudonojo teroro kraštą — teroro, dusinusio Pabaltijo tautas, lyg slogutis, ištisus metus, išlaisvino tas tautas iš tarybinio jungo. Raudonojo teroro siena nusirito toli į rytus. Žmonės lengviau atsiduso. Dabar žinai, kad čekisto akis nebetykoja tavęs iš pasalų ir nebėra pavojaus, kad kurią naktį suurs po langais sunkvežimis ir išveš tave ir tavo šeimyną su mažais vaikais į tolimą Sibirą, arba nukankins kur nors čekos užkampiuose.

Dabar, atsipeikėjus nuo sovietinių baisenybių, žmogus galvoji, kas per fenomenas toji Tarybų Sąjunga? Ar ji įstatymais valdoma, kas tie per įstatymai ir ar juose parašyta apie reikalą naikinti nekaltus žmones arba net ištisas tautas?

Štai prieš akis stovi toji Sovietų Sąjungos „konstitucija“. Ji pilna prieštaravimų, o gyvenimo praktika maža ką bendro su ja teturi. Ją rašė pats Stalinas, padedamas komisijos. Ji buvo priimta 1936 m. ir labai išreklamuota. Tos „konstitucijos“ pirmas straipsnis sako, kad „Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga yra darbininkų ir valstiečių valstybė“. Vadinas, šitie du luomai — darbininkai ir valstiečiai, lyg yra krašto šeiminkai. Kokia gi vieta valstybėje lieka kitoms visuomeninėms grupėms ir profesijoms, būtent: kariams, valdininkams, mokslo žmonėms? Juk jie nei darbininkai, nei valstiečiai. Išeitų, kad visi kiti yra antros rūšies piliečiai. Tačiau tos konstitucijos trečias straipsnis jau sako, kad „visą valdžią SSR Sąjungoje priklauso miesto ir kaimo darbo žmonėms“. Čia kas kita. Darbo žmonėmis galima laikyti visus, gyvenančius iš savo uždarbio, ne iš turto pajamų. Taigi, pirmas straipsnis prieštarauja trečiam.

Iš kitos pusės, valstiečiai buvo luomas su savo teise, papročiais, nuosavybe. Tarybų Sąjungoje tas luomas yra išnykęs. Žemė tapo valstybine arba kolektyvine nuosavybe, valstiečiai virto valstybinių arba kolektyvinių ūkių samdiniais, darbininkais. Kaip čia galima kalbėti apie valstiečių valstybę? Vadinas, konstitucijoje minimas, kapo suvereninės teisės nešiotojas, nesamas valstiečių luomas.

Tuo būdu liekasi darbininkai, lyg ir vienintelis pagal konstituciją krašto šeiminkas. Tačiau, kokie keisti šeiminkai. Jie pritvirtino save prie įmonių (1940 m. nuostatu jie neturi teisės be įmonės vadovybės sutikimo pakeisti darbovietę), jie eksploatuoja save, gaudami už sunkų dar-

bą skatikus (7 pfenigus arba 2 kg grūdų per dieną), jie kenčia badą ir šaltį. Jie yra tikri baudžiauninkai! Kas dar neįtikėtina, kad, būdami krašto šeimnininkai, jie save taip skriaustų. Čia kas tai ne taip. Toliau pamatysime, kad iš tikrųjų, ne jie yra krašto šeimnininkai, nors Stalino konstitucija jiems tą teisę ir garantuoja.

Antrame konstitucijos straipsnyje minima proletariato diktatūra, o 126 straipsnyje tarp kitko sakoma: „... komunistų partija yra vadovaujant visų darbo žmonių organizacijų branduolys“. Štai kur išlenda yla iš maišo. Tarybų Sąjungos valdymo forma tebėra proletariato diktatūra, komunistų partijos vadovaujama, o kadangi komunistų partijoje yra griežta hierarchinė drausmė, tai partijai faktiškai vadovauja partijos centro komitetas, arba, teisingiau — jo sekretorius, atsieit, jis per partiją vadovauja ir valstybei. Tas žmogus yra Stalinas. Štai kur yra tikras krašto viešpats. Toliau konstitucija nebeįdomi, nes viskas joje yra vien dekoracija be turinio. Bet gi pažiūrėsime, kokia ta dekoracija.

2-as konstitucijos str. sako: „Politinį SSSR pagrindą sudaro darbo žmonių atstovų sovietai“. Kadangi, kaip jau pirmiau sakyta, pagal konstitucijos 126 str. visoms organizacijoms, taigi ir sovietams vadovauja komunistų partija, tai teisingiau būtų parašyti: „Politinį SSSR pagrindą sudaro komunistų partija“, kas iš tikrųjų ir yra.

3-e konstitucijos straipsny sakoma: „Visa valdžia SSSR priklauso miesto ir kaimo darbo žmonėms“. Kokia karti ironija! Iš tikro miesto ir kaimo darbo žmonės yra baudžiauninkai, pritvirtinti prie savo darboviečių, eksploatuojami, kaip vergai, ir vedžiojami už nosies žydų ir bolševikų.

12-e šio įstatymo straipsny aiškinama, kad darbas yra kiekvieno piliečio pareiga, pagal principą: „Kas nedirba, tas nevalgo“. Deja, Tarybų Sąjungos piliečiai yra taip nuskurdę, kad kas ir dirba, taip pat nevalgo, nes neturi ko valgyti.

Konstitucijos 1-e—12-e str. kalbama apie visuomeninę santvarką. Toliau seka 2-as konstitucijos skyrius — apie valstybės santvarką.

13-e to skyriaus straipsny sakoma: „SSSR yra sąjunginė valstybė, sudaryta, remiantis laisvu lygiateisių sovietų soc. respublikų susivienijimu“. Laisvu susivienijimu! Vadinasi, Pabaltijo valstybės „laisvai susivienijo“ su SSSR, o „susivienijus“, kaip dabar iš rastų dokumentų aiškėja, NKVD buvo numatyta 75% Pabaltijo valstybių gyventojų, kaip komunistų santvarkos priešininkus, ištremti į Sibirą. Tikrumoje 99% šių kraštų gyventojų buvo prieš sovietinę santvarką ir prieš raudonosios armijos šių kraštų okupaciją. Kas gi tuomet „laisvai susivienijo“? O, paprastai, buvo suvaidinta komedija, kaip nuolat Sovietų krašte yra daroma. Buvo parinkta keletas vietinių bolševikėlių (kurių už pinigų netrūksta nė viename krašte), kurie 1940 m. liepos mėn. 21 d. Aukščiausioje Taryboje, Maskvoje, Staline akivaizdoje, nužemintai prašė priimti Pabaltijo respublikas į Sovietų Sąjungą. Ir, žinoma, Stalinas, o jį akylai pamėgdžiojant ir „Aukščiausioji“ Taryba, teikėsi išklaudyti prašymo ir suteikė „didžią ma-

lonę" — priėmė Pabaltijo respublikas į Sovietų Sąjungą. Kokia biauři komedija! Tuomet, Pabaltijo kraštų gyventojams, klausantiems šios komedijos per radijo, širdis plyšo iš skausmo, bet reikėjo tylėti, nes, viena, kiekvienas nepalankus žodis kainotų gyvybės sau ir visai šeimai, antra, protestas neturėtų jokios prasmės, nes Pabaltijo kraštai jau buvo tvirtai okupuoti raudonosios kariuomenės, ir kiekvieną sekė čekisto akis. Štai kaip „laisvai susivienijo" Pabaltijo valstybės su Sovietų Sąjunga.

14 str., tarp kitų valdžios organų kompetencijos sričių, kalbama ir apie amnestijos aktus. Jei būtų reikėję amnestuoti nors mažą išžudytų milijonų piliečių dalį, tai valdžiai būtų reikėję sukurti didžiules amnestijai spręsti įstaigas. Tai būtų per didelis darbas. Bet, tur būt, ši valdžios funkcija visai atrofavosi, nes kažin ar buvo per visą Stalino viešpatavimo laiką nors vienas amnestijos aktas.

17-as konstitucijos straipsnis sako: „Kiekvienai sąjunginei respublikai paliekama teisė laisvai išeiti iš Tarybų Sąjungos". Nebereikia didesnio pajuokimo! Įdomu būtų žinoti, kaip tokį atsiskyrimą galima būtų įvykdyti, kai kiekvieną seka čekistas, kai ne tik už ištartą nepalankų žodį, bet tik už tariamai nepalankų nusistatymą nužudoma. Tur būt ir pats Stalinas, paklaustas apie šį jo konstitucijos straipsnį, tik suktai nusišypsotų. Jam geriau žinoma, negu kam kitam, kad čia yra vien apgavystė. Juk iš Pabaltijo valstybių išgabenta šimtai tūkstančių ir, kaip dabar aiškėja iš rastų dokumentų, jei nebūtų laiku atėjusi vokiečių kariuomenė, būtų išgabenta 75% gyventojų su mažais vaikais vien už tai, kad kiekvienas čionykštis gyventojas iš visos širdies nekenčia Stalino jungo ir kiekviena proga stengėsi jo atsikratyti. Štai kaip vykdomas gyvenime konstitucijos 17 str., leidžias „laisvai išeiti" iš Sovietų Sąjungos.

Toliau, 3-ias konstitucijos skyrius — valdžios organai.

32 str. sako, kad „SSSR įstatymų leidimo valdžią vykdo išimtinai Aukščiausiasis Sovietas". Taip, formaliai įstatymai laikomi priimtais, kai, juos perskaičius, Aukščiausiasis Sovietas paploja. Bet kadangi Taryba susaukiama tik du kartu per metus, tai nauji įstatymai, paprastai, vykdomi ir be Sovieto patvirtinimo. Antra vertus, kadangi valdžia priklauso komunistų partijai, atsieit Stalinui, tai įstatymai faktiškai ruošiami partijos, o Aukščiausios Tarybos priėmimas yra vien tik forma. Daugelį kartų teko girdėti per radijo Aukščiausios Tarybos posėdžių eigą ir skaityti tų posėdžių reportažus: Aukščiausiasis Sovietas įstatymus priima vien rankų plojimu ir ovacijomis Stalinui, be jokių debatų.

Kiti skyriai apie valdžios organus ir teismą yra stereotipiniai ir nieko įdomaus nesudaro. Peržiūrėsime 10-ą skyrių — apie piliečių teises ir pareigas.

Tarybinės konstitucijos 118 str. sako, kad „piliečiai turi teisę darbui". Deja, ši teisė ne visiems vienodai taikoma. Kadangi viskas suvalstybinta, ir valstybė yra vienintelis darbdavys, o valstybė — tai komunistų partija, reiškia, darbą gali gauti tik tas, kas įtiks partijai, kas aktyviai da-

lyvaus komunistinėje agitacijoje ar kitaip prisidės prie tarybinės santvarkos įgyvendinimo. Bet vargas tam, kas komunistų partijai nepatiks, — tas pasmerktas bado mirčiai. Panašiai buvo Pabaltijo kraštuose bolševikų okupacijos metu. Visi įtarti esą nepalankūs Maskvai, o tokie yra visi Pabaltijo gyventojai, išskyrus žydų daugumą, nebegalėjo gauti darbo. Jie vaikščiojo iš įstaigos į įstaigą, bet ten sėdį kadru skyrių viršininkai, tikri įstaigų viešpačiai, daugiausia žydai, stumdydavo tuos nelaiminguosius iš įstaigos į įstaigą, vis patardami atsinešti kurio nors bolševiko rekomendacijos raštelį. Jei nebūtų greitai atėjusi vokiečių kariuomenė, nežinia kuo ta golgota būtų pasibaigusi. Aplamai, ir iš kitų Tarybų Sąjungos vietų žinoma, kad atleistas iš darbo be teisės gauti kitur darbą, yra pasmerktas mirti. Štai koks aštrus ginklas yra komunistų rankose ir kokia ironija yra konstitucijos straipsnis, garantuojąs teisę į darbą.

Taip pat 119 str. garantuoja teisę į poilsį. Deja, praktikoje vyksta kitaip. Visas laisvalaikis nueina mitingams, susirinkimams, komunizmo pamokoms, paskaitoms, kurių lankymas privalomas. Tačiau, maža išsilavinimo žmogui tos paskaitos dažniausiai nesuprantamos, nuobodžios, taigi laikas sugaištamas bergždžiai, ir poilsis prarandamas.

120 str. kalba apie „teisę gauti aprūpinimą senatvėje“. Nors įstatymai nustato, kad po 60-ies metų tarybinis pilietis gali gauti pensiją, bet neteko matyti gyvenančių iš pensijos. Kol žmogus gali — dirba, o kai nebegali dirbti, jį išlaiko giminės. O jei kam ir pasiseka išsirūpinti pensiją, tai ji yra tokia maža, kad pragyventi iš jos nėra ko nė galvoti. Pensininkai Sovietų krašte yra tikri badmiriai.

121 str. skelbia, kad „Tarybų Sąjungos piliečiai turi teisę mokytis“. Net ir tokia taisyklė iškilmingai proklamuojama Stalino konstitucijoje. Bet nuostabu, kad šalyse, kur konstitucijose nėra tokia teisė proklamuota, yra inteligentijos perteklius, o Tarybų Sąjungoje su konstitucijos garantuota mokymosi teise, pilna bemokslių, ir jaučiamas didelis inteligentijos trūkumas. Teko, pavyzdžiui, Pabaltijo kraštuose skaityti aukštų sovietinių pareigūnų rašytus raštus: jie tokie berašiški, kad sunku suprasti, kas norėta pasakyti. Visai nenuostabu. Darbas konstitucijos užtikrintas, jei tik esi ištikimas Stalinui. Tai kam mokytis? Verčiau įsirašyti į komunistų partiją — ir būti aukštas pareigūnas, kad ir bemokslis. Pagaliau, ir tas mokslas nieko nepadės, jei nebūsi fanatiškas komunistas.

123-ias staliniškos konstitucijos straipsnis skelbia visų tautybių ir rasių lygybę prieš įstatymus. Betkoks teisių aprėžimas dėl rasinio ar tautinio kilimo baudžiamas. Deja, konstitucijos autorius nenumatė, kad žydai, pasinaudodami tuo straipsniu, įgys pirmenybių ir neaprežtų teisių. Nerasi Sovietų Sąjungoje nei vieno žydo kolchozniko — darbininko, nei vieno juodadarbio, nei vieno, dirbančio prastai apmokamą darbą. Jie ir čia prisitaiko. Jie yra užėmę visas geriau apmokamas vietas: inžinierių, gydytojų, centro įstaigose, partijoje, o sunkaus fizinio darbo anaip tol vengia. Teisių lygybę jie naudoja piktam. Vadinasi, teisių lygybė davė landesniems

žmonėms pirmenybių. Pasirodo, ne visiems gali būti taikoma teisių lygybė. Šis konstitucijos straipsnis, kaip matome, davė kaip tik priešingų rezultatų.

124-as str. garantuoja sąžinės laisvę. Ten sakoma: „Laisvė atlikinėti religinius kultus ir antireliginės propagandos laisvė pripažįstama visiems piliečiams“. Deja, praktikoje yra visai kas kita: antireliginė propaganda ne tik naudojasi laisve, bet stropiai valstybės remiama, ta propaganda turi oficialę vietą mokyklose, kaip dėstomasis dalykas, o religinio kulto laisvė persekiojama. To kulto vadovai — kunigai, pavyzdžiui, neturi net piliečių teisių ir net negauna maisto kortelių, nes jie laikomi gyvenančiais ne iš darbo pajamų. Mokesčiais, statybos priežiūros taisyklėmis ir kitomis priemonėmis bažnyčioms užkrovė tokią našta, kad jos visos turėjo užsidaryti. Dabar jos stovi apgriuvusios, arba naudojamos sandėliams, muziejams ir kitiems tikslams.

Įdomiausias 125-as Stalino konstitucijos straipsnis. Jis, atrodo, tikrai Tarybų Sąjungoje esamos santvarkos pajuokai parašytas. Šiame straipsnyje sakoma: „SSSR piliečiams įstatymas garantuoja: a) žodžio laisvę, b) spaudos laisvę, c) susirinkimų ir mitingų laisvę, d) gatvės eisenų laisvę“. Nebereikia didesnio pajuokimo! Žodžio laisvė! Tikrai, čia stipriai pasakyta; perdaug pasakyta. Nereikia nė žodžio, užtenka, jei čekistas tik nujaučia, kad tu mintyse bolševikų santvarkai nepritari, ir bematant tavo dienos suskaitytos: vieną naktį tu dingsi, lyg į žemę prasmegtum, ir daugiau tavęs niekas nebematys. Koks ten begali būti žodis, o apie žodžio laisvę nebetenka nė kalbėti. Tarybiniai piliečiai taip yra terorizuoti, kad net bijo atviriau kalbėti su savo artimaisiais, pav., tėvas su sūnumi ir t. t. Juk kiekvienas pilietis, išgirdęs nepalankų bolševikų santvarkai žodį, privalo tuojau pranešti saugumo organams, priešingai, jam pačiam gresia ta pati bausmė.

Visokios konstitucinės „laisvės“ pasitvirtino praktikoje, bolševikams okupavus Pabaltijo valstybes. Nereikėjo nei žodžio tarti, nei susirinkimų daryti: čekistai griebėsi terorizuoti, žudyti ir tremti vietinius gyventojus į Sibirą, lyg jie būtų didžiausi nusikaltėliai. Ko gi vertos tos konstitucinės laisvės? Tai vien tik apgavystė.

Tiesa, ne visa Stalino konstitucija yra tušti žodžiai. Pav., 126-as konstitucijos straipsnis taikomas gyvenime net su kaupu. Tame straipsnyje sakoma: „labiausiai aktingi piliečiai, susijungę į komunistų partiją, kuri yra vadovaujamas visų organizacijų, kaip valstybinių, taip ir visuomeninių, branduolys“. Tai tiesa. Viską tvarko komunistų partijos saujelė su Stalinu priešaky.

Kituose straipsniuose dėstomos visos kitos išgirtos piliečio teisės, būtent: asmens neliečiamybė, buto neliečiamybė, susirašinėjimo neliečiamumas (127 ir 128 str.) — nebeįdomios. Tai yra vien muilo burbulas. Visiems gerai žinoma, kad kiekvienu metu čekistas gali tave suimti ir nužudyti (asmens neliečiamybė!), išversti visą tavo butą, tikrinti kiekvieną laišką.

Bet įdomus 129-as str. Čia sakoma, kad „SSSR suteikia prieglaudos teisę svetimiems piliečiams, persekiojamiems už tautinio išsivadavimo kovą“. Čia tai tikras nesusipratimas. Komunizmas nepripažįsta tautinio momento vyravimo. Jis skiria žemės rutulio gyventojus tik į dvi dalis: proletariatą ir jo tariamus engėjus. Tautinis momentas yra paskutinėje vietoje. Ir štai, pasirodo, Stalino viešpatystėje randa prieglaudą tautinio išsivadavimo pionieriai. Juk bolševikų okupacijos metu Stalino sėbrų iš Pabaltijo kraštų išvežtieji geriausieji tų kraštų piliečiai taip pat yra tautinio išsivadavimo pionieriai, tai kodėl jiems taikyta ne prieglauda, o žiaurus ištremimas ir kankinimas? Pasirodo, šis konstitucijos straipsnis taikomas tik kitų kraštų destruktiviam elementui, kuris gali padėti prijungti tuos kraštus prie Sovietų Sąjungos, bet, gink Dieve, ne tiems, kurie nori išsivaduoti iš po Stalino jungo; šiems paruošta čekisto kulipka.

134—141 str. str. kalba apie rinkimus. Sakoma, kad į visų rūšių sovietus rinkimai yra visuotini, lygūs, tiesioginiai ir slapti. Deja, ne taip yra tikrumoje. Pirmiausia, kandidatų išstatymo klausimas. 141-as str. sako: „teisę išstatyti kandidatus turi: komunistų partijos organizacijos, profesinės sąjungos, kooperatyvai, jaunimo organizacijos, kultūrinės draugijos“. Kadangi visoms organizacijoms vadovauja bolševikai, o bolševikų partijoje praktikuojama griežta ierarchinė drausmė, tai kandidatai išstatomi tik pagal nurodymus iš viršaus. Šitaip kandidatus parinkus, balsavimo pagrindai: visuotinumai, lygybė ir t. t. nebeturi jokios reikšmės, nes — kiek žmonių bebalsuotų, slapta ar atvirai balsuotų, bus išrinkti tik bolševikai, nes kitokių kandidatų nestatoma. Kam ta rinkimų komedija ir kam tie konstitucijos nuostatai?

142-as straipsnis sako, kad atstovai turi duoti apyskaitą prieš rinkikus ir, rinkikų daugumai nutarus, gali būti atšaukti. Tačiau, nebuvo atsitikimo, kad kas nors iš atstovų būtų atšauktas, nes, viena, nėra kam praveisti rinkikų balsavimo, antra, visi rinkikai gerai žino, kad jų vadinamasis atstovas nėra jų rinktas, o nurodytas iš viršaus, kad rinkikas neturi jokio balso ir į posėdžius šaukiamas tik paploti Stalino ir jo sėbrų paruošties sprendimams (kalbama apie Aukščiausiąją Tarybą).

Toks yra Stalino konstitucijos santykis su gyvenimu. Kaip matėme, nieko bendro su gyvenimu neturi. Tai yra tik karikatūra. Gyvenimas, arba teisingiau merdėjimas, sovietų šaly vyksta kitos, nerašytosios konstitucijos — Stalino ir jo sėbrų kruvinai raudonojo teroro siautėjimo pagrindais, pavertusiais sovietų kraštą ištisu kalėjimu, kur joks gyvas sielos pasireiškimas, joks laisvos minties blykstelėjimas nebėra galimas.

PIRMIEJI BOLŠEVIKŲ ŽINGSNIAI

V L. RADZEVICIUS

Bolševikai, vos tik užgrobę Lietuvą (1940. VI.15), tuojau pasišovė padaryti „nepavojingais“ visus aktyvesnius lietuvius, kurie galėtų vienokiu ar kitokiu būdu pasipriešinti bolševikiškai žydiškam siautėjimui Lietuvoje.

1940 m. liepos 7 d., vos tris savaites pašeimininkavęs, bolševikinis Saugumo Departamento direktorius Sniečkus patvirtino bolševikinės saugumo policijos viršininko Zdanavičiaus parengtą visų politinių partijų „vadovaujančio sąstato likvidacijos planą“.

Čia duodame to plano tekstą ištiesai:

Visiškai slaptai

Patvirtinta

Valst. Saug. Dep-to Direktorius

(—) A. Sniečkus

1940 m. liepos mėn. 7 d.

Priešvalstybinių partijų: tautininkų, volde-
marininkų, liaudininkų, krikšč.-demokratų, jauna-
lietuvių, trockistų, socialdemokratų, eserų, šaulių ir kt. vadovaujančio
sąstato likvidacijos paruošiamųjų darbų ir operatyvinės likvidacijos

A. Sniečkus,
LKP(b) Centro Komiteto
I sekretorius, pačioje bol-
ševikų įsigalėjimo pra-
džioje ėjęs vyriausio Lie-
tuvos čekisto — bolševi-
kinio valstybės saugumo
departamento direkto-
riaus pareigas. Jis pa-
tvirtino „prieštarybinio
elemento likvidacijos
planą“.

P L A N A S

12, 1940 m.

Iki liepos 10 paruošti žinias apie visus žmones, kuriuos reikia izo-
liuoti. Visų areštuotinių asmenų „žiniuose“ nurodyti pavardę, vardą, tėvo
vardą, gimimo metus ir vietą, tautybę, išsimokslinimą, socialinę kilmę,
materialę padėtį (turta), paskutinę darbo vietą ir užimamą tarnybą, kuriai
partijai priklausė ir kokį partijos darbą dirbo, trumpas kompromituojan-
čios medžiagos turinys ir „žinių“ gale turi būti nurodyta nuolatinės gyve-

namos vietos patikrintas adresas. Jei gyvena (arba turi) vasarnamį, tai ir vasarnamio adresas ir namų telefono numeris.

Nurodytoms „žinioms“ sudaryti, iš Pirmo Skyriaus ir Kauno Apygardos operatyvinių darbininkų sąstato sudaryti penkias grupes po 1–4 žmon. Darbą tarp jų paskirsyti tokiu būdu:

Pirma grupė — 4 žmonės — sudaro „žinias“ tautininkų vadovaujančiam sąstatui. Grupės vyresnysis — K r a s t i n a s .

Antra grupė — 2 žmonės — sudaro „žinias“ voldemarininkų vadovaujančiam sąstatui. Grupės vyresnysis — D e m b o .

Trečia grupė — 1 žmogus — F i n k e l š t e i n a s , sudaro trockistų ir „eserų“ „žinias“.

Ketvirta grupė — 4 žmon. — sudaro „žinias“ krikšč.-demokratams. Grupės vyresnysis — K o m o d a i t ė .

Penkta grupė — 3 žmon. — sudaro „žinias“ liaudininkams ir soc-demokratams. Grupės vyresnysis — M a c e v i č i u s .

Atsakomybę už pristatymą laiku aukščiau nurodytų „žinių“ neša Pirmo Skyriaus Viršininkas T o d e s a s .

II-ro skyriaus viršininkas Gailevičius privalo sutvarkyti, kad laiku būtų nustatyti ir patikrinti areštuotinių asmenų adresai. Tam reikalui nuo VII.8 reikia išskirti atitinkamą skaičių žvalgų, kuriuos reikia stropiai instruktuoti apie išlaikymą griežčiausio atsargumo, darant adresų nustatymą ir patikrinimą.

Operacijos vykdymui iki liepos 10 d. sudaryti reikiamą operatyvinių grupių skaičių, kurių priešaky pastatyti operatyvinius darbininkus. Iš anksto paskirstyti, kokius asmenis turi areštuoti kiekviena grupė.

Kad sustiprinti operatyvines grupes, mobilizuoti, kol bus pravesta operacija, reikiamą skaičių kriminalinės ir viešosios policijos valdininkų. Apie tai iš anksto išpėti jų viršininkus, nepranešant, tačiau, kam tie valdininkai bus reikalingi.

V y k d y t o j a s Z d a n a v i č i u s

Kad operacija praeitų sklandžiai, turi būti išdirbta speciali kratų ir areštų instrukcija, kuri turi būti išdalinta grupių vyresniesiems operacijos išvakarėse.

V y k d y t o j a s G a i l e v i č i u s

Kad operatyvinės grupės būtų aprūpintos susisiekimui priemonėmis, iki operacijos vykdymo dienos turi būti paruošta 30 automašinų.

V y k d y t o j a s S n i e č k u s

Kadangi operacijos metu gali prireikti užantspauduoti kambarius ir butus, pavesti Sekretoriato Viršininkui S l a v i n u i užsakyti 10 antspaudų vašku (surgučiui), ir jos turi būti gatavos iki š. m. liepos 9 d.

Iki tos pačios dienos Slavinas turi parūpinti 20 kišeninių žibintuvų.

Kad sėkmingiau praeitų operacija ir kad iš vietų būtų duota praktiška pagalba, reikia iš Kauno komandiruoti operatyvinių darbininkų į šias vietas:

- 1) į Vilnių 8 žmon.,
- 2) į Šiaulius 1 „
- 3) į Ukmergę 1 „
- 4) į Marijampolę 1 „
- 5) į Panevėžį 1 „

Visų skyrių ir Kauno Apygardos viršininkai turi iki 8 liepos pristatyti į Dep-to Sekretoriatą savo skyriaus visų etatinių tarnautojų sąrašus.

V y k d y t o j a s S l a v i n a s

Kvotų skyriaus viršininkui R a z a u s k u i pavesti iki liepos 10 d. paruošti areštų orderius sulig operatyvinių grupių sudarytais sąrašais.

Sudarius priešvalstybinių partijų vadovaujančių asmenų areštui „žinias“, suderinti jas su Vidaus Reikalų Ministeriu Gedvila.

V y k d y t o j a s S n i e č k u s

Kvotų skyriaus viršininkas R a z a u s k a s, kartu su Kauno kalėjimo viršininku K u č i n s k i u turi organizuoti areštuotų asmenų ir patimtų kratos metu daiktų bei dokumentų priėmimą.

Kad būtų įvykdyta griežta izoliacija, iki liepos 11 d., kai bus patvirtintas areštuotinių asmenų sąrašas, turi būti numatyta, kokie asmenys kokioj bus kameroj. Suskirstyti taip, kad kaltinami toj pačioj byloj nepatektų į vieną kamerą.

Areštuotiems pasodinti iki liepos 11 d. Kauno kalėjime turi būti ištuštintas reikiamas skaičius kamerų, skaitant, kad areštuota bus 200 žmonių. Iki to pat laiko sudaryti patikrintų prižiūrėtojų kadrus.

Kalėjimo viršininkas Kučinskis turi nuo liepos 12 d. sustiprinti kalėjimo apsaugą.

Reikia išskirti specialę tardytojų grupę, kuriai pavesti tučtuojau po arešto pradėti tardymą specialiai numatytų asmenų iš priešvalstybinių partijų vadovaujančio sąstato.

V y k d y t o j a s R a z a u s k a s

Organizuoti išorinį sekimą ypatingai svarbių valstybinių nusikaltėlių nuo liepos 9 iki jų arešto dienos. Tam tikslui antro skyriaus viršininkas turi sudaryti 8 išorinio sekimo postus.

Liepos 9 d. iškviesti Apygardų viršininkus su paruošta operacijos medžiaga, kad suderintų numatytų areštui asmenų kandidatūras ir duoti instrukcijas dėl pačios operacijos pravedimo.

A t s a k i n g a s S n i e č k u s

Išdirbti specialų sąlyginį šifrą telefoniniams pasikalbėjimams su Apygardų viršininkais, o taip pat pranešimų perdavimui apie operacijos paruošimą ir rezultatus.

V y k d y t o j a s S n i e č k u s

Apygardų viršininkų pasitarime numatyti, ką iš areštuotų čia pat po operacijos reikia išsiųsti į Kauną ir Vilnių.

V y k d y t o j a s S n i e č k u s

Sąryšy su tuo, kad yra galima, kad asmenys, kuriuos yra numatyta areštuoti arba kurie dar neįėjo į sąrašą, norės pereiti Valstybės sieną, susikalbėti su pasienio kariuomene dėl apsaugos sustiprinimo nuo liepos 9 d. ir dėl sienos uždarymo nuo liepos 11 iki 16 dienos.

V y k d y t o j a s S n i e č k u s

Iš lenkų pabėgėlių tarpo areštuotinių asmenų izoliacijos operaciją pradėti nuo liepos 8 d.

Visus operatyvinius darbininkus ir policininkus, kurie dalyvaus operacijos pravedime, apginkluoti šaunamais ginklais. Nemokantiems su jais elgtis, liepos 8 ir 9 dieną organizuoti specialius užsiėmimus, po 2 akademines valandas su išvykimu į poligoną.

V y k d y t o j a s Z d a n a v i č i u s

Šis planas turi būti vykdomas nenukrypstant ir neatsikalinėjant, nors atskiri punktai, atsižvelgiant į aplinkybes, direktoriaus arba jo pavaduotojo gali būti pakeisti arba papildyti.

(—) Z d a n a v i č i u s
VSP Viršininkas

1940 m. liepos mėn. 7 d.

Peržvelgus šį vieną pirmųjų bolševikinių dokumentų, kuris atskleidžia tikruosius bolševikų užsimojimus lietuvių atžvilgiu, nesunku pastebėti, kad Lietuvos užgrobikai, skelbę visam pasauliui „išsilaisvinimo“ kovą, buvo pasiryžę lietuvius ne tik vergais paversti, bet ir juos išnaikinti.

Suprantama, kad pati veikimo logika reikalavo iš bolševikų savo pirmąjį smūgį nukreipti į vadovaujančius asmenis. Šiame jų veiksmė, šiuose pirmuose naikinimų užsimojimuose atsispindi „didieji“ bolševikų darbai, kuriuos jie atliko pas save Rusijoje 1917 metais. Tuoju po raudonosios revoliucijos — pirmoji komunistinė virvė buvo užnerta Rusijos inteligentams. Tokios pat smaugiamosios virvės buvo užnertos ir Lietuvos vadovaujantiems inteligentams per patį pirmąjį bolševikų siautėjimo Lietuvoje mėnesį. Jie tai atliko 1940 m. liepos mėn. iš 11 į 12 d. naktį.

„Operatyvinių darbininkų“ grupės, sudarytos iš naujų politinės policijos tarnautojų, daugiausia žydų, kriminalinės ir viešosios policijos pareigūnų, iš vakaro gavo žydo Razausko parengtus kelių šimtų vadovaujančių asmenų areštavimo orderius ir naktį visam laikui sutrukdė poilsį žmonių, kaltų tik tuo, kad jie gimė lietuviais ir vadovavo įvairioms, visai nekaltoms lietuviškomis organizacijoms. Iki to laiko keturi žydai (Dembo, Krastin, Finkelšteinas, Komodaitė) ir vienas neaiškus (Macievič) sudarė visų suimamų asmenų „žinias“, pagal kurias buvo fabrikuojami „baisūs nusikaltimai“ prieš Lietuvos liaudį ir prieš „išlaisvintojus“, tikrumoje atnešusius raudon-

nąją vergiją, kokios pasaulis, ačiū Dievui, nepatyrė ir, Didžiajam Vokietijos Reichui energingai naikinant bolševizmą, nebepatirs. Tik nelaimingosios Pabaltijo tautos per vienerius metus išgyveno nepaprastai žvėriško siautėjimo dienas.

Visa ši pirmoji kruvina operacija Lietuvoje paglemžė kelis šimtus pačių veikliųjų lietuvių (vien Kauno kalėjime pagal planą buvo numatyta sodinti 200 nelaimingųjų aukų). Nemaži jų skaičiai turėjo būti suimti Vilniuje, Šiauliuose, Ukmergėje, Marijampolėje ir Panevėžyje, kur buvo iškomandiruoti suėmimų specialistai, „kad sėkmingiau“, anot plano „praeitų operacija“.

Suėmimai, kaip dabar kompetentingos įstaigos patvirtina, tą naktį (iš 11 į 12 liepos) buvo įvykdyti ne tik didesniuose miestuose, bet visoje Lietuvoje, nes dalis numatytų suimti asmenų prieš tai jau apsigyveno provincijoje, kur tikėjosi mažiau kristi „išlaisvintojams“ į akis ir vylėsi būti naudingais savo liaudžiai, savo kamienui, kuris juos išaugino ir kuris patikėjo jiems viso krašto gerovę.

Bolševikai pasiskubino tuos pirmuosius areštus įvykdyti prieš „liaudies seimo“ rinkimus, kurių rezultatai iš anksto buvo žinomi ir kurių niekas negalėjo tiek balsavimu, tiek nebalsavimu kaip nors pakeisti. Kandidatų išstatymo komediją bolševikai taip suvaidino, kad „kandidatūros priėmimas“ jau buvo faktišku išrinkimu, o kandidatus „išstatė“ komunistai ir tai tik tuos, kurie Maskvai buvo priimtini, ir tiek, kiek turėjo būti „seimo“ narių. Nė vieno daugiau. Tačiau komunistai, bijodami šešėlio, galvojo, kad tie veikėjai suagituos rinkėjus visai nebalsuoti. O kadangi, veikiant pagal Maskvos nurodymus, juos vistiek reikėjo suimti, tai geriau suimti anksčiau, negu vėliau. Ir dėl to tą patį rytą, kai žydai ištempė į gatves raudonus skarmalus ir su žydiška pompa norėjo pavaizduoti „liaudies džiaugsmą dėl pačių demokratiškiausių rinkimų“, padėkoti „išlaisvintojui ir tėvui draugui Stalinui“, lietuvių liaudis skaudžiai patyrė, kad raudonieji teroristai jau susigaudę pirmąsias savo aukas, ir kad jei ne šiandien, tai rytoj ateis eilė kitiems.

Vadovaujančios inteligentijos masinis suėmimas, jų butų ir turto užgrobimas tuojau atidarė akis ir tų, kurie dar vylėsi, kad „gal būt kaip

plėšikautų. O tas plėšikavimas prasidėjo kartu su pirmaisiais suėmimais. Areštuodami šeimos galvą, bolševikai visai šeimai, kokia ji bebūtų, paliko tik po vieną kambarį ir virtuvę, o kitus kambarius su baldais ir visu turtu užantspaudavo žydo Slavino parūpintu laku. Ta pačia proga buvo išmestos į gatvę su mažais vaikais ir ligoniais tos šeimos, kurių vyrai buvo pabėgę į Vokietiją. Gatvėje jos atsidūrė plikos, be jokio turto. Tas turtas buvo reikalingas plikiems bolševikams, atvykusiems iš „turtingiausios pasaulyje“ komunistinės valstybės. Tiek užgrobtuose areštuotų asmenų kambariuose, tiek į gatvę išmestų emigrantų šeimų butuose apsigyveno bolševikinės politinės policijos ir raudonosios armijos vadovaujantieji asmenys.

Juo aukštesnio laipsnio buvo pareigūnas, juo geresniam bute apsigyveno. Visi tuose kambariuose ir butuose rasti baldai ir daiktai buvo duoti raudoniesiems komisarams laisvai naudotis.

Šitie pirmieji bolševikų žiaurumai ir plėšikavimai atidengė, bent iš dalies, tikruosius bolševikų užsimojimus, kurie vėliau su kiekviena diena kilo aikštėn ir kėlė baisų nujautimą. Ties visais lietuviais bolševikai išskleidė šmėklą, baisesnę už pačią mirtį. Ir tai buvo dvigubai šlykščiau dėl to, kad jie, naganais grasindami ir areštus vykdydami, reikalavo džiaugtis „išlaisvinimu“, reikalavo galvoti, kad žemiausias vergavimas yra gražiausia, kilniausia laisvė. Reikalavo dėkoti už žudymą.

Šių neprašomų išgyvenimų akivaizdoje lietuviai gaivinosi vienintele viltimi, kad didysis vakarų kaimynas anksčiau ar vėliau nukirs Raudonojo Slibino galvą. Laukdami šito išvadavimo, lietuviai išgyveno tokių dienų, kurių visą savo amžių nepamirš ir apie kurias paliks išgyvenimus savo vaikams, -kad kartų kartos galėtų įsisąmoninti savo senuolių kančias.

Krašte, kuriame patikrintais daviniais, iki bolševikų įsibrovimo tebuvo vos 616 komunistų neżydų (žinios gautos iš lietuvių Saugumo Departamento), bolševikai, kaip patys prisipažįsta, surado Lietuvoje daug savo priešų.

Užsieniui, savo užguitoms tautoms ir pagaliau pavergtiems lietuviams jie norėjo akiplėšiškai išrodyti, kad pirmiau lietuviai buvo „buržuazijos vergai“, kad Lietuvos liaudis jau seniai troškusi to „didingo išsilaisvinimo, tos saulės, kurią galinti duoti tik Stalino konstitucija“, bet tarpusavyje bolševikai buvo priversti kalbėti apie „Lietuvos respublikos didelį užteršimą antisovietiniu ir socialiniai svetimu elementu“.

A. Guzevičius, LTSR VRL Komisaras, rusui Gladkovui reikalaujant, organizavęs ir vykdęs lietuvių trėmimus ir kalinimus. Jis pasirašė ir garsųjį savo įsakymą Nr. 0054, kuriuo visi lietuviai buvo paversti „prieštarybiniu elementu“.

Kaip galima bus matyti iš žemiau skelbiamo dar vieno dokumento, patys bolševikai prisipažino kad lietuvių tarpe nėra žmonių, kurie jiems priartų ir kurie būtų bent pakenčiami „laisvoje socialistinėje valstybėje“. Visus lietuvius jie laikė prieštarybiniu elementu ir, vykdydami savo planą, buvo pasiryžę visus vienu ar kitu būdu išbraukti iš gyvųjų tarpo ir lietuvius, kaip tautą, visai sunaikinti.

Vadovaujančių asmenų sunaikinimo planas, kuris aukščiau yra duotas ištisai originaliam tekste, yra tik dalelė to baisiojo užsimojimo, kuriuo visi lietuviai turėjo būti nuo pirmųjų dienų šnipais apstatyti ir akyliai sekami. Tuos užsimojimus iš dalies papildė šiek tiek vėliau išleistas Lietuvos Tarybų socialistinės Respublikos (taip bolševikai pakerkštijo Lietuvą) vidaus reikalų liaudies komisa-

ro Guzevičiaus įsakymas Nr. 0054, kalbą „apie apsileidimą antisovietinio ir socialiniai svetimo elemento ataskaitoje“.

Tas įsakymas būdingas tuo, kad jis nušviečia bolševikų užsimojimus išnaikinti visus ligi vieno lietuvių ir nurodo būdus bei priemones tam išnaikinimui paruošti. To įsakymo tekstas šitoks:

Visiškai slaptai

Lietuvos TSR Vidaus Reikalų Liaudies Komisaro 1940 metų
Į S A K Y M A S

T u r i n y s :

Apie apsileidimą antisovietinio ir socialiniai svetimo elemento ataskaitoje.

Nr. 0054

Kaunas, 1940 m. lapkričio 28 d.

Sąryšyje su Lietuvos respublikos dideliu užteršimu antisovietiniu ir socialiniai svetimu elementu, pastarojo ataskaita įgyja ypatingai didelės reikšmės.

Operatyviniam darbui yra svarbu žinoti, kiek yra Lietuvos teritorijoje buvusių policininkų, baltgvardiečių, buv. karininkų, antisovietinių polit. partijų bei organizacijų narių ir pan. ir kame tasai elementas yra sukoncentruotas.

Tas yra reikalinga žinoti todėl, kad nustatyti kontrrevoliucijos jėgas ir nukreipti mūsų operatyvinį-agentūrinį aparatą joms apdirbti ir likviduoti.

Nežiūrint viso šitokios ataskaitos sudarymo svarbumo, mūsų operatyviniai organai rimtai šito darbo nesiėmė.

Agentūrinio-tardymo aparato išaiškinta medžiaga apie antisovietinį elementą ir toliau tebėra išsklaidyta operatyvinių bendradarbių spintose be tinkamo išnaudojimo.

Pildant TSRS VRLK įsakymą Nr. 001223 apie antisovietinio elemento ataskaitą ir šito darbo apsileidimui likviduoti

Į S A K A U :

1. Centro operatyvinių skyrių ir apskričių skyrių bei dalių viršininkams per 3 dienas paimti I Specskyriuje ataskaiton visus užregistruotus agentūrinius apdirbimus, bylas — formuliarus ir minimus juose asmenis.

2. Per 10 dienų paimti I Specskyriuje ataskaiton visą antisovietinį elementą, užregistruotą literinėse bylose (sąrašinė ataskaita).

3. Kartu imtis išaiškinti visą antisovietinį ir socialiniai svetimą elementą Lietuvos respublikos teritorijoje ir paimti jį I Specsckyriaus operatyvinėn ataskaitom

4. Ataskaitą asmenų, minimų agentūrinėse bylose, taip pat literinėse bylose (sąrašinė ataskaita) sukongcentruoti LTSR VRLK Specsckyriuje, kuriam reikalui VRLK apskričių skyriams bei dalims ir Vilniaus Miesto Valdybai, kiekvienam praeinančiam asmeniui užpildyti vieną egzempliorių atitinkamos kortelės ir išsiųsti jas LTSR VRLK I Specsckyriui.

5. Į sąrašinę ataskaitą turi būti paimti visi tie asmenys, kurie dėl savo socialinės ir politinės praeities, tautinių-šovunistinių nuotaių, religinių įsitikinimų, moralinio ir politinio nepatvarumo, yra priešingi socialistinei santvarkai ir todėl gali būti svetimų valstybių žvalgybų ir kontrrevoliucinių centrų išnaudoti antisovietiniams tikslams.

Prie šių elementų skaitomi:

- a) Visi buvę antisovietinių politinių partijų, organizacijų ir grupių nariai: trockininkai, dešinieji, eserai, menševikai, socialdemokratai, anarchistai ir pan.;
- b) Visi buvę tautinių šovunistinių antisovietinių partijų, organizacijų ir grupių nariai: tautininkai, jaunalietuviai, voldeмарininkai, liaudininkai, krikščionys demokratai, tautinės ter. org. nariai („Geležinis Vilkas“), studentų korporacijų aktyvas, šaulių sąjungos aktyvas, katal. teror. org. „Baltas Žirgas“;
- c) Buvę žandarai, policininkai, buvę politinės bei kriminalinės policijos ir kalėjimų tarnautojai;
- d) Buvę caro, baltųjų, Petliuros ir kt. armijų karininkai;
- e) Buvę Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių karininkai ir kariuomenės teismų nariai;
- f) Buvę politbanditai ir baltųjų bei kt. antisovietinių armijų savanoriai;
- g) Asmenys, pašalinti iš Komunistų Partijos ir Komjaunimo už antipartinius nusizengimus;
- h) Visi bėgliai, politemigrantai, reemigrantai, repatriantai ir kontrabandistai;
- i) Visi svetimųjų valstybių piliečiai, užsien. firmų atstovai, svetimųjų valstybinių įstaigų tarnautojai, buvę svetimųjų valstybių piliečiai, buvę svetim. valstybių atstovybių, firmų, kongresijų ir akcinių bendrovių tarnautojai;
- j) Asmenys turį asmeniiskus ir palaiką korespondencijos ryšius su užsieniu, svetimųjų valstybių pasiuntinybėmis ir konsulatais, esperantistai ir filatelistai;
- k) Buvę ministerijų departamentų tarnautojai (nuo referento ir aukščiau);

- 1) Buvę Raudonojo Kryžiaus darbuotojai ir lenkų atbėgėliai;
- m) Religinių bendruomenių — tikybininkai (šventikai, kunigai) sektantai ir religinis aktyvas;
- n) Buvę bajorai, dvarininkai, pirkliai, bankininkai, prekybininkai (kurie naudodavosi samdoma darbo jėga), įmonių savininkai, viešbučių ir restoranų savininkai.

6. Antisovietinių elementų sąrašinei ataskaitai sudaryti turi būti išnaudoti visi šaltiniai, tame skaičiuje: agentūros pranešimai, spectikrinimų medžiaga, partinių ir tarybinių organizacijų medžiaga, piliečių pareiškimai, suimtųjų parodymai ir kiti duomenys. Kaip taisyklė, pareiškimai, parodymai ir kita oficiali medžiaga turi būti pirma patikrinta agentūriniu keliu.

7. Išvykusiems ataskaitiniams asmenims operatyviniai skyriai ir apskričių skyriai bei dalys turi sudaryti atskirus sąrašus ir padaryti žygių jiems išaiškinti. Kartu su tuo užpildyti ir perduoti I Specskyriui paieškomųjų korteles.

8. Buvusiems antisovietinių politpartijų bei organizacijų aktyvistams (trockininkų, menševikų, eserų, tautininkų sąjungoms ir pan.), tikybininkų kontrrevoliuciniams autoritetams (kunigams, mums, šventikams), atsakomiesiems policijos, ministerijų, užsienio firmų ir pan. bendradarbiams, pareinant nuo esamos medžiagos apie antisovietinį aktingumą, užvesti bylas-formuliarus ir paimti juos į aktyvų agentūrinį apdirbimą.

9. LTSR VRLK I Specskyriaus viršininkui kiekvieną dieną pranešti man apie šio įsakymo eigą.

10. Įsakymą išnagrinėti operatyviniuose pasitarimuose ir numatyti konkrečias priemones jam įvykdyti.

(G u z e v i č i u s)

Lietuvos TSR
Vidaus Reikalų Liaudies Komisaras

Nuorašas tikras: (parašas neįskaitomas).

Kaip matome, pačioje įsakymo pradžioje komisaras nurodo, kad „operatyviam darbui svarbu žinoti, kiek yra Lietuvos teritorijoje buvusių policininkų, baltgvardiečių, buv. karininkų, antisovietinių polit. partijų bei organizacijų narių ir t. t. ir kur tasai elementas yra sukoncentruotas“. Toliau komisaras Guzevičius paaiškina, kad visa tai reikalinga žinoti, norint nustatyti „kontrrevoliucijos jėgas ir nukreipti mūsų operatyvinę-agentūrinę aparatą joms apdirbti ir likviduoti“.

Ypatingai daug pasako paskutiniai cituoti žodžiai: „apdirbti ir likviduoti“. Tai specifinės raudonųjų teroristų sąvokos, reiškiančios paprasčiausią visų šių masių išnaikinimą.

Šį įsakymą Lietuvos komunistas Guzevičius išleido ne savo iniciatyva. Jis tik perdavė savo valdiniams Sovietų Sąjungos vidaus reikalų liaudies komisaro įsakymą Nr. 001223. Šiuo įsakymu Sąjungos vidaus reikalų liaudies komisaras reikalavo, kad būtų imamasi „visų priemonių likviduoti antisovietinį elementą“. Vyriausias teroristas pripažino, o Guzevičius savo įsakyme tik patvirtino, kad „nežiūrint viso šitokios ataskaitos sudarymo svarbumo, mūsų operatyviniai organai rimtai šio darbo" nesiėmė".

Sovietinių žandarų, užplūdusių Lietuvą, išsireiškimas „ataskaita" taip pat turi savo specifinę reikšmę. Tai nėra tam tikrų nuveiktų darbų ataskaita, o tik specialių uždavinių rūšis, paaiškinama vien pavyzdžiu. Centras, pavyzdžiui, praneša Marijampolės apskrities skyriui, kad Marijampolės apskrityje yra 526 atsargos karininkai ir prie šio pranešimo lakoniškai priduria: „paimkite juos ataskaiton". Tai reiškia, kad Marijampolės apskrities skyrius turi išaiškinti visų nurodytų karininkų vardus, pavardes, gyvenamąsias vietas, socialinę padėtį, užsiėmimus. Taip pat turi nustatyti kiekvieno jų artimuosius ir draugus, išaiškinti, su kuo jie susitinka, kur susitinka, ir kokiais reikalais susitinka. Jei „ataskaiton paimtas" asmuo keičia savo gyvenamą vietą, apie tai turi žinoti tam tikri jį seką organai ir neišleisti jo iš akių. Ataskaitoms buvo parengtos ir specialios blankos.

Visam šiam milžiniškam sekimo darbui atlikti ir jį tinkamai praveisti reikėjo ir didžiulės armijos žmonių. Savaime aišku, kad jo negalėjo atlikti vietiniai žmonės. Sovietams pasidavusių ir jiems tarnaujančių buvo nedaug. Bet ir tais jie negalėjo pasitikėti, nes pagal minimą įsakymą jie taip pat priklausė vienai arba kitai „antisovietinio elemento" grupei. Todėl į Lietuvą buvo atgabenti tūkstančiai raudonųjų liaudies milicijos tarnautojų. Jie čia organizavo naujus milicijos tinklus ir į šnipinėjimo darbą įkinkė visą žydiškąją „partijos aktyvą" ir žydus komjaunuolius. Tik nežymi dalelė lietuvių, daugiausia dykaduonių ir valkatų, kurie pirmiau negalėjo jokio darbo susirasti, prisišliėjo prie okupantų ir virto „raudonaisiais liaudies milicininkais", nuolatos persekiojančiais lietuvius.

Tokiems suorganizuotiems milicijos skyriams, tikriausiai žydų ir valkatų gaujoms, vadovaujamoms atgabentų iš Rusijos gilumos azijatų, komisaras Guzevičius ir rašė jau minėtą įsakymą. Jame jau aiškiai apibrėžė, kas Tarybų Sąjungos priešai Lietuvoje (Žiūr. įsakymo § 5).

Įdomi yra ir „kasdieninė santrauka", kurią kiekvieną dieną Lietuvos egzekutoriai (NKVD apskričių skyrių viršininkai) turėdavo užpildyti ir pristatyti centrui. Tų santraukinių blankų kairėje pusėje buvo smulkutėlis, nepaprastai detalizuotas „prieštarybinio elemento" sugrupavimas, o dešinėje pusėje trys tuščios skiltys. Pirmoji skiltis — įrašyti kiek iš viso ataskaitinei dienai yra užvestų, bet dar nebaigtų bylų ir kiek tose bylose figūruoja asmenų; antroji skiltis — kiek bylų ir kiek asmenų, skirtų suėmimams; trečioji skiltis — kiek bylų ir kiek asmenų, skirtų ištrėmimams.

Совершенно секретно.

БЕДНЕБНАЯ СВОДКА №.....

По учету антисоветского, уголовного и социально-
опасного элемента по Литовскому уезду.

За "6" Июня 1941 г.

О к р а с к а	Всего заведено дел/чел.	И з н и х	
		На арест дел/чел.	На высе- ление дел/чел.
РАЗДЕЛ ПЕРВЫЙ			
<u>Активные члены контрреволюционных партий и участники антисоветских, националистических, белогвардейских организаций /таутининки, католические организации, шаулисты и др./.....</u>			
<u>Литовская нац. контрреволюция.</u>			
а/ Руководящий состав организации таутининков:			
1. Члены комитетов, начиная с апили- нинкес до главного руководства.....	31/55	16/16	15/15
2. Активисты-агитаторы /по мате- риалам/.....	-	-	-
3. Постоянные сотрудники полити- ческой печати таутининков.....	-	-	-
б/ Руководство организации "Яуной- Лиетува":			
1. Начальники подразделений от апилининкес до членов верхов- ного управления.....	14/25	7/7	7/18
2. Активисты-агитаторы /по ма- териалам/.....	-	-	-
3. Постоянные ответственные сотрудники журналов- "Яуной Карта" и "Академикас".....	-	-	-

Visiškai slaptai

..... apskrities antitarybinio, kriminalinio ir
socialiniai pavojingo elemento apskaitos

KASDIENINĖ SANTRAUKA Nr.

Toje „kasdieninėje santraukoje“, kaip padedamoje informacinėje ataskaitoje visas „prieštarybinis elementas“ yra šitaip sugrupuotas:

PIRMAS SKYRIUS

Aktyvūs kontrrevoliucinių partijų nariai ir antitarybinių, nacionalistinių, baltagvardiečių organizacijų dalyviai (tautininkai, katalikiškos organizacijos, šauliai ir kt.).

Lietuvių tautinė kontrrevoliucija:

a) Vadovaujantis tautininkų organizacijų sąstatas:

- 1) komitetų nariai, pradedant apylinkių ir baigiant vyriausia vadovybe,
- 2) aktyvistai-agitatoriai (pagal turimą medžiagą),
- 3) nuolatiniai politiniai tautininkų spaudos bendradarbiai.

b) „Jaunosios Lietuvos“ vadovybė:

- 1) dalinių viršininkai, pradedant apylinkėmis ir baigiant vyriausia vadovybe,
- 2) aktyvistai-agitatoriai (pagal turimą medžiagą),
- 3) nuolatiniai atsakingi „Jaunosios Kartos“ ir „Akademiko“ bendradarbiai.

c) Inteligentų ir mokyklinės jaunomės; tautininkų ir voldemarininkų organizacijų vadovaujantis sąstatas:

- 1) Neo Lituania.
- 2) Filiae Lituaniae,
- 3) Geležinis Vilkas,
- 4) Lietuva,
- 5) Vilnija,
- 6) Romuva,
- 7) Plienas,
- 8) Ateitininkai,
- 9) Ramovė (atsargos karininkai).

d) Prekybininkų ir Pramonininkų sąjungos („Verslininkų Sąjungos“) vadovybė (centro ir apskričių komitetai, pagal esamą medžiagą).

e) Buvusioji Darbo Rūmų vadovybė — centro komitetas.

f) Basanavičiaus vardo mokytojų sąjungos centro ir apskričių valdybų nariai.

g) Visas voldemarininkų „Geležinio Vilko“ organizacijos aktyvas, nuolatiniai

„Žygio“ ir „Tėvų Žemės“ bendradarbiai.

h) Šaulių Sąjungos vadovaujantis sąstatas, pradedant būrių vadais ir baigiant sąjungos viršininku; centro valdybos nariai; sąjungos štabo nariai; dalinių-kuopų, rinktinių, tiek vyrų, tiek moterų — aktyvas; nuolatiniai žurnalo „Trimitas“ bendradarbiai.

i) Katalikiškos organizacijos:

- 1) Katalikų Veikimo Centro nariai,
- 2) katalikiškų laikraščių redaktoriai,
- 3) Krikščionių Demokratų Partijos vadovybė,
- 4) Darbo Federacijos vadovybė,
- 5) Pavasarininkų vadovybė,
- 6) „Baltojo Žirgo“ vadovybė.

j) Kairiosios buržuazinės partijos:

- 1) liaudininkai (esant medžiagai),
- 2) socialdemokratai (taip pat),
- 3) sionistai socialistai (taip pat).

Lenkų tautinė kontrrevoliucija:

1) Partijos „Tautinio Susivienijimo Stovyklos“ (OZON) vadovaujantis sąstatas ir nuolatiniai spaudos organų bendradarbiai; aktyvūs pilsudskininkai (pradedant apskričių komitetais).

2) Partijos „Bepartyvis Blokas“ (BB) vadovaujantis sąstatas (pradedant apskričių komitetais) ir nuolatiniai spaudos organų bendradarbiai.

3) Lenkų Socialistų Partijos (PPS) vadovaujantis sąstatas ir nuolatiniai jų spaudos bendradarbiai (pagal turimą medžiagą).

4) Visi aktyvūs Tautinių Demokratų Partijas (endekų) nariai ir nuolatiniai spaudos bendradarbiai.

5) „Stšelcų“ organizacijos vadovaujantis sąstatas (pradedant būrių vadais) ir nuolatiniai spaudos bendradarbiai.

6) „Legionininkų“ organizacijos vadovaujantis sąstatas (pradedant būrių vadais) ir nuolatiniai spaudos bendradarbiai.

7) Visas „Lenkų Karinės Organizacijos“ (POW) sąstatas.

8) Buržuazinių, nacionalistinių ir fašistinių jaunimo organizacijų vadovybė ir mrolatiniai jų spaudos bendradarbiai.

Žydų tautinė kontrrevoliucija:

a) Sionistinių organizacijų vadovaujantis sąstatas (pradedant apskričių komitetais) ir nuolatiniai jų spaudos bendradarbiai.

b) Vadovaujantis „Bundo“ organizacijos sąstatas (pradedant apskričių komitetais) ir nuolatiniai jų spaudos bendradarbiai.

c) Žydų karinių ir fašistinių formacijų vadovaujantis sąstatas:

- 1) „Žydų, kovojusių dėl Lietuvos nepriklausomybės, sąjunga (komitetas),
- 2) Žydų kombatantų sąjunga (pradedant apskričių komitetais),
- 3) „Betar“, „El-Al“ (pradedant miestelių komitetais),
- 4) Revizionistų partija (pradedant miestelių komitetais).

RUSŲ baltagvardiečių formacijos:

a) Visi „Broliškos Rusų Tiesos“ (BRP) organizacijos nariai.

b) Visi „Rusijos Fašistų Sąjungos“ (RFS) nariai.

c) Visi „Rusų bendros karinės Sąjungos“ (ROVS) nariai.

d) Visi „Naujosios Kartos Nacionalinės Darbo Sąjungos“ (NTSNP) nariai.

e) Visi „Mladorosi“ organizacijos nariai.

Ukrainiečių tautinė kontrrevoliucija:

a) Visi „Ukrainiečių Nacionalistų Susivienijimo“ (OUN) nariai.

b) Visi „Ukrainiečių nacionalistų demokratų susivienijimo“ (UNDO) nariai.

Gudų tautinė kontrrevoliucija:

a) Visų nacionalistinių kontrrevoliucinių gudų formacijų vadovaujantis sąstatas (pradedant apskričių komitetais) ir nuolatiniai jų spaudos bendradarbiai.

K/r (kontrrevoliucinis) elementas:

a) Aktyvūs Plechavičiaus, Bermonto - Avalovo, von der Golco, Grigaliūno-Glovackio gaujų dalyviai, veikę Lietuvoje prieš Sovietus,

b) Trockininkai,

c) Eserai (esant medžiagai).

ANTRAS SKYRIUS

Buvusieji saugumiečiai, policijos ir kalėjimų personalas, taip pat eiliniai policininkai ir kalėjimų tarnautojai, apie kuriuos yra kompromituojančios medžiagos:

- 1) Vadovaujantis policijos sąstatas.
- 2) Eiliniai policininkai (pagal medžiagą).
- 3) Žandarai.
- 4) Kalėjimų personalas (vadovaujantis sąstatas).
- 5) Eiliniai kalėjimų tarnautojai (pagal medžiagą).
- 6) Žvalgybos, saugumo valdininkai.
- 7) Kriminalinės policijos valdininkai — vadovaujantis sąstatas.
- 8) Eiliniai kriminalinės policijos valdininkai — pagal esamą medžiagą.
- 9) Lietuvos armijos generalinio štabo II skyriaus (žvalgybos) karininkai.
- 10) Žvalgybos provokatoriai.
- 11) Lenkų policininkai (vadovaujantis sąstatas).
- 12) Eiliniai policininkai (pagal turimą medžiagą).
- 13) Buv. Lenkijos saugumo tarnautojai.
- 14) Buv. Lenkijos žvalgybos ir kontržvalgybos skyrių karininkai.
- 15) Buv. Lenkijos kalėjimų personalas — vadovaujantis sąstatas.
- 16) Eiliniai kalėjimų tarnautojai — pagal esamą medžiagą.
- 17) Buv. Lenkijos pasienio apsaugos korpuso karininkai ir puskarininkiai.

TREČIAS SKYRIUS

Buvusieji stambūs dvarininkai, fabrikantai ir Lietuvos valstybės tarnautojai:

- 1) Referantai.
- 2) Departamentų direktoriai ir aukščiau.
- 3) Apskričių viršininkai.
- 4) Apskričių karo komendantai.
- 5) Prokurorai.
- 6) Karo lauko teismų nariai.
- 7) Kariuomenės teismo nariai.
- 8) Vyriausiojo Tribunolo nariai.
- 9) Apeliacinių Rūmų nariai.
- 10) Apygardos teismų nariai, dalyvavę politinių bylų nagrinėjime.
- 11) Ypatingai svarbioms byloms tardytojai.
- 12) Dvarininkai (turėję daugiau kaip 100 ha žemės ar antrines įmones).
- 13) Stambūs fabrikantai (kurių įmonės nacionalizuotos).
- 14) Stambūs pirkliai ir namų savininkai (darę apyvartos daugiau kaip 250.000 Lt arba kurių nuosavybės vertė buvo didesnė kaip 250.000 Lt).
- 15) Buv. Lenkijos prokurorai ir teismų nariai, dalyvavę politinėse bylose.

KETVIRTAS SKYRIUS

Buv. Lenkijos, Lietuvos ir baltųjų armijų karininkai, apie kuriuos yra kompromituojančios medžiagos:

- 1) Lietuvos kariuomenės karininkai (pagal medžiagą).
- 2) Buv. Lenkijos kariuomenės karininkai (pagal medžiagą).
- 3) Visi baltųjų armijų, kontržvalgybų ir baudžiamųjų būrių karininkai.

PENKTAS SKYRIUS

Kriminalinis elementas, tebetesis nusikalstamą darbą.

ŠEŠTAS SKYRIUS

Prostitutės, pirmiau užregistruotos buv. Lietuvos ir Lenkijos policijos įstaigose ir dabar tebesiverčiančios prostitucija.

SEPTINTAS SKYRIUS

Asmenys, atvykę iš Vokietijos repatriacijos tvarka, o taip pat vokiečiai, užsirašę repatrijuotis į Vokietiją ir atsisakę išvykti, esant kompromituojančios medžiagos apie jų antisovietinę veiklą arba apie įtartinus jų ryšius su užsienio žvalgybomis:

- 1) Asmenys, užsirašę išvykti į Vokietiją, bet vėliau atsisakę išvykti (esant medžiagai arba pastebėjus įtartinus ryšius).
- 2) „Kulturverbando“ ir „Manšafto“ nariai (esant medžiagai).
- 3) Kontrabandininkai ir šmugelininkai, turį ryšių su Vokietija (pagal esamą medžiagą).
- 4) Asmenys, turį Vokietijoje giminių (pagal esamą medžiagą).
- 5) Asmenys, atvykę į Lietuvos TSR iš Vokietijos ar per Vokietiją (esant medžiagai apie jų veiklą ir duomenims apie jų ryšius su vokiečių ar kita žvalgyba).
- 6) Užsienio atstovybių tarnautojai, nuolatiniai užsienio firmų ats^vai ir kontragentai:
 - a) Vokietijos,
 - b) Italijos,
 - c) Japonijos,
 - d) Anglijos,
 - e) Prancūzijos,
 - f) Amerikos,
 - g) Skandinavijos kraštų,
 - h) Vatikano,
 - i) kitų valstybių (esant medžiagai).
- 7) Buvusieji Lietuvos pasiuntinybių užsienyje darbuotojai.

AŠTUNTAS SKYRIUS

Pirmame, antrame, trečiame ir ketvirtame skyriuje nurodytų asmenų šeimų nariai, arešto metu kartu su jais gyvenę ar buvę jų išlaikomi:

1) Nariai kontrrevoliucinių nacionalistinių organizacijų dalyvių šeimų, kurių galvos perėjo į nelegalę būklę ir slapstosi nuo valdžios organų.

2) Nariai kontrrevoliucinių nacionalistinių organizacijų dalyvių šeimų, kurių galvos nuteisti VMN.

3) Šeimos tų, prieš kuriuos pavartotos represijos už kontrrevoliucinius nusikaltimus.

4) Tėvynės išdavikų (pabėgusių į užsienį) šeimos.

DEVINTAS SKYRIUS

Buv. Lenkijos pabėgėliai.

Viršininkas

1941 m.

mėn. ... d.

Vieta

Šių kasdieninių santraukų pabaigoje yra įrašytos šitokios pastabos: „1) Į skiltį „Viso užvesta bylų/asmenų“ įrašomas bendras skaičius bylų, užvestų suimti ir ištremti, pažymint skaitiklyje skaičių bylų, o vardiklyje — bendrą skaičių žmonių, kuriuos liečia šios bylos; 2) skiltyje „suimti bylų/žmonių“ — skaitiklyje parodyti skaičių sudarytų bylų, o vardiklyje skaičių asmenų; 3) skiltyje „ištremti bylų/žmonių“ — skaitiklyje parodyti skaičių bylų, o vardiklyje — bendrą skaičių asmenų, kurie turėtų būti ištremti“.

Kasdieninei santraukai daroma suvestinė (svodka).

п у р, п а я r LTS? VSLK Sekretariatas
Секретариат НКГБ ЛИПОВСКОЙ ССР.
ЗАОТА-ПОЛУЧЕНИИ

По учету антисоветского элемента по Мажеикяйскому УО НКГБ

За 6 Июня 1941 года.

Всего заведено дел/человек	И з н и х	
	на арест дел/чел.	на выселение дел/человек
145/255	79/79	66/176

Зам. Нач. Мажеикяйского УО НКГБ
Мл. Лейтенант Гос. Безопасности

Лухин

Kasdieninės santraukos suvestinės pavyzdys

Toks buvo kataloginis išvardinimas visų tų asmenų, kurie turėjo būti laikomi tarybinės santvarkos priešai ir kuriuos turėjo raudonieji teroristai „apdirbti ir likviduoti“. „Kasdieninėje santraukoje“, kurios turinį esame ištiesai išspausdinę, čia visus „priešus“ grupuoja į dvi rūšis: 1) tie, kuriuos reikia suimti ir 2) tie, kuriuos reikia ištremti. Kito pasirinkimo šiam „prieštarybiniam elementui“ nėra. Jis turi arba bolševikiniame kalėjime supūti, arba žūti nublokštas į Azijos gilumą, žūti taip, kaip žuvo visa Rusijos inteligentija, beveik visi Baltgudijos gyventojai ir didelė dalis darbščiųjų ukrainiečių iš Europos aruodo, kuriame ilgą laiką, visų nelaimei, šeiminkavo bolševikai su savo kumpanosiais sėbrais.

Atidžiau studijuojant visas tas grupes, kurios pagal Guzevičiaus įsakymą Nr. 0054 § 5 ir pagal „kasdieninę santrauką“ sudarė „prieštarybinio“ elemento masę, nesunku bus įsitikinti, kad jis apėmė nepaprastai didelę visų Lietuvos gyventojų dalį ir visus lietuvių sluoksnius. Tikrai būtų sunku rasti lietuvį, kuris neturėjo patekti į bet kurią iš tų kategorijų.

Bolševikų akimis visi lietuviai (išskiriant, žinoma, saujelę parsidavėlių) buvo „prieštarybinis elementas“, kurį, naudojant Guzevičiaus terminologiją, kontrrevoliuciniai centrai galėjo išnaudoti antisovietiniams tikslams. Visus juos reikėjo pašalinti nuo žemės paviršiaus ir tik paskui kurti „raudonąją rojų“ Lietuvoje. Ir jei bolševikai būtų ilgiau čia pasilikę, prie Lietuvos žemės daugiau nebeprisiliestų nė vienas lietuvis.

PAIMTI VISUS KUNIGUS
FORMULIARINĖN APSKAITON
J. ŽILVITIS

I.

Kovodami su dvasininkais, bolševikai nesitenkino tomis bendromis represinėmis teroro priemonėmis, kurios buvo taikomos visai lietuvių tautai, nepasiduodančiai komunistinėms vilionėms. Be atskirų represijų, taikytų Lietuvos inteligentams, bolševikai išleido specialias instrukcijas ir dvasininkų naikinimo reikalą. Viena tokia instrukcija šiuo laiku, kaip originalus dokumentas, saugojamas Saugumo Departamente. Tai yra LTSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo valstybės saugumo majoro ruso Gladkovo išleistas aplinkraštis „visiems NKVD valstybės saugumo apskričių skyrių viršininkams“, datuotas 1940 m. spalio 2 d. To dokumento vertimas (bolševikų laikais) lietuviškai skamba šitaip:

Visiškai slaptai — L. skubu

Prie raidinės bylos
„R. Katalikų bažnyčios tarnautojai“
(—) parašas

VISIEMS NKVD VALST. SAUGUMO APSKRIČIŲ
SKYRIŲ VIRŠININKAMS

Drg. Palevičiui

A l y t u s

Iš NKVD žinioje esamos medžiagos nustatyta, kad Lietuvos kunigai ir buv. katalikiškųjų partijų bei organizacijų vadai ir aktyvūs nariai pradėjo slaptai veikti ir aktyvinti priešišką darbą, varydami jį trimis pagrindinėmis kryptimis:

1. Per pamokslus tikintiesiems bažnyčiose, kur užmaskuotai, o kartais ir atvirai, kunigai propagandoja nacionalšovinistines „idėjas“ ir stengiasi tikinčiuosius nuteikti prieš Tarybų valdžią.

2. Santykiaudami su mokykliniu jaunimu (studentais, gimnazistais ir pradžios mokyklų mokiniais). Turimomis žiniomis, vyskupo Brizgio nurodymu, daugelyje klebonijų dabar specialiai yra paskirti

kunigai, kuriems pavesta dirbti nelegalų darbą jaunimo tarpe; auklėti jį nacionalšovinistėje dvasioje ir žadinti neapykantą komunistų santvarkai. Šią akciją kunigai plačiai išvystė visoje Lietuvos teritorijoje, varydami ją sekmadieniais bažnyčiose, per specialiai jaunimui rengiamus pamokslus, bei savo butuose, kur jaunimas renkasi grupėmis po 10—12 žmonių, ir agituodami taip pat tikinčiuosius tėvus, kad jie skiepytų savo vaikams katalikiškuosius principus.

3. Dirbdami plačiu mastu prieškomunistinį darbą gyventojų tarpe per legalias katalikiškas brolijas ir bažnytines grupes („Vyrų apaštalavimo brolija“, „Maldos apaštalavimo brolija“, „Tretininkų sąjunga“ ir kt.), kurios yra politiniais instrumentais kunigų rankose.

Tikslu organizuoti kovą su priešišku dvasiškijos veikimu, į s a k a u :

1. Paimti jūsų apskričių visus kunigus formuliarinę apskaitom

2. Išaiškinti ir paimti formuliarinę apskaiton visą katalikiškųjų organizacijų ir brolių vadovaujančią sąstatą.

3. Tuoju paimti agentūriniam išaiškinimui visus jūsų apskrities dekanato ir kurijos narius.

4. Katalikiškų partijų, grupių ir brolių veikimui išaiškinti skubiai užverbuoti kai kuriuos iš tų kunigų ir bažnyčios tarnautojų (vargoninkų, zakristijonų), kurie palaiko artimus ryšius su minėtų partijų, grupių bei brolių vadovaujančiuoju sąstatu.

Kartu užverbuokite toje pat aplinkoje asmenis agentūrai ir informacijai ir jiems paveskite katalikiškąsias organizacijas skaldyti.

5. Nustatykite, kurie jūsų apskrities kunigai bei brolių vadai turi ryšius su Vokietijos piliečiais, išaiškinkite ryšių pobūdį ir tiek vieną, tiek kitą pusę, paimkite aktyviam apdirbimui.

6. Apskirtyse, kur yra vienuolynų, reikia paimti apskaiton visus vienuolius. Vienuolynų vyresnius paimti formuliarinę apskaiton. Vienuolių tarpe verbavimo keliu sudaryti agentūrinę informacinę tinklą.

7. Išaiškinkite vietas, kur kunigai susitinka su moksleiviais savo priešiškam darbui varyti. Užverbuokite aukštesniųjų klasių gimnazistų skaldymo darbui ruošti ir įvykdyti.

8. Ryšium su tuo, kad dabartiniu metu kunigai ir brolių aktyvūs nariai renka gyventojų tarpe parašus rengiamam vyriausybei prašymui leisti dėstyti mokyklose tikybą, reikia aiškinti šio darbo organizatorius, imti juos apskaiton ir aktyviai apdirbinėti.

9. Verbuojant, venkite nepasisekimų ir todėl kandidatus rūpestingai paruoškite ir agentūros keliu išaiškinkite. Turėkite galvoje, kad dalis kunigų yra materialškai neaprūpinta ir svyruoja savo „idėjinėje pasaulėžiūroje“.

10. Visus jūsų išaiškintus dvasiškijos prieštarybinių kontrrevoliucinių pasireiškimų atsitikimus dokumentuokite ir medžiagą siųskite LTSR NKVD. (Vidaus reikalų liaudies komisariatui).

11. Iki š. m. spalio mėn. 10 d. pristatykite išsamų pranešimą apie dvasiškijos varomą jūsų apskrity priešišką darbą.

12. Iki š. m. spalio mėn. 15 d. pristatykite NKVD VSV (VSV — Valstybės saugumo valdyba, vėliau paversta atskiru komisariatu) II-jam skyriui žinias-memorandumą apie sudarytas dvasiškiams agentūrines bylas bei bylas-formuliarus, nurodant gautąją medžiagą, išaiškinimo darbą dirbančius šaltinius ir jūsų tuo reikalu ateičiai numatytas priemones.

LTSR VID. REIK. LIAUDIES KOMISARO PAV.
VALST. SAUG. MAJORAS

(—) GLADKOV

1940 m. spalio mėn. 2 d.

Iki to laiko, iki spalio mėn. 2 dienos, per tris su puse mėnesio Lietuvą užplūdę čekistai pirmiausia rinko medžiagą apie dvasininkų veiklą. Tam reikalui jie panaudojo visas per 23 metus išbandytas šnipinėjimo ir šnipinio teroro priemones, taikytas Rusijos dvasininkus smauginant. Dabar visa tai buvo nukreipta į naujai užgrobtų tautų tolygų dvasininkų sunaikinimą.

Naivu būtų tikėti, kad okupantai tenorėjo, kaip jie patys aplinkraštį sako, „organizuoti kovą su priešišku dvasiškijos veikimu“. Jų tikslai siekė daug giliau. Jie buvo nesvyruojamai nusistatę ne vien dvasininkus išnaikinti, bet taip pat su šaknimis išrauti ir tikėjimą iš paskutinio dar gyvo likusio lietuvio širdies. Apie tai jie ir pačioje instrukcijoje prasitaria, sakydami, kad kunigai nusikalsta „agituodami taip pat tikinčiuosius tėvus, kad jie skiepytų vaikams katalikiškuosius principus“. Taigi, grynai tikybinė misija čia jau virsta nusikaltimu prieš valstybę, prieš sovietinę santvarką, kuri negali pakęsti žmonių, garbinančių ką nors aukštesnio.

Visai suprantama, kad norėdami išnaikinti, su šaknimis išrauti religinius jausmus, jie pirmiausia turėjo išsmaugti pačius religijos mokytojus-dvasininkus. Dėl to jie ir išsigalvojo, kad „per pamokslus tikintiesiems bažnyčiose, kur užmaskuotai, o kartais ir atvirai, kunigai propaguoja nacionalšovinistines idėjas ir stengiasi tikinčiuosius nuteikti prieš Tarybų valdžią“. Šis prasimanymas, kaip nesunku pastebėti, negali nuslėpti savo užkulisinės pusės — paversti visus kunigus „Tarybų valdžios priešais“.

Nebesitenkindamas tuo bendru, tiesiog iš piršto išlaužtu priekaištu, vyriausias Lietuvos čekistas rusas Gladkovas toliau jau poringuoja apie tai, kad kunigai, „santykiaudami su mokykliniu jaunimu“ varo didžiausią priešvalstybinį darbą. Jis, Gladkovas, turįs žinių, kad „vyskupo Brizgio nurodymu daugelyje klebonijų dabar specialiai yra paskirti kunigai, ku-

riems pavesta dirbti nelegalų darbą jaunimo tarpe; auklėti jį nacionalšovinistinėje dvasioje ir žadinti neapykantą komunistų santvarkai".

Gladkovui baisų pasipiktinimą kelia jo informatorių pranešimai, kad „šią akciją kunigai plačiai išvystė visoje Lietuvos teritorijoje". Vyriausias čekistas savo valdiniams nurodo, kur ir koku būdu ta akcija pravedama, būtent, „sekmadieniais bažnyčiose per specialiai jaunimui rengiamus pamokslus", o taip pat ir „savo butuose, kur jaunimas renkasi grupėmis po 10—12 žmonių".

Pagaliau, Gladkovas savo aplinkraščiu išsilieja dar plačiau; jis jau mato „plačiu mastu varomą prieškomunistinę darbą gyventojų tarpe per legalias katalikiškas brolijas ir bažnytines grupes". Gladkovas dėl to neišleidžia iš akių Vyrų apaštalavimo brolijos, Maldos apaštalavimo brolijos, Tretininkų sąjungos ir kitų grynai tikybinių organizacijų. Jis jau sapnuoja, kad bolševizmą gali sunaikinti... pradžios mokyklų mokiniai, suburti į „angelaičius".

Kad viso to nė pėdsakų neliktų, Gladkovas sušunka: įsakau! ir paskui nurodo, kas ir kaip turi būti padaryta. Šita įsakomoji aplinkraščio dalis dar įdomesnė. Ji atidengia priemones, kuriomis dvasininkai, o paskui ir tikintieji turi būti sutrypti.

Pirmiausia, jis reikalauja „paimti... visus kunigus formuliarinę apskaiton". Tai reiškia, kad kiekvienam kunigui būtų užvesta speciali byla ir joje patikrintai suregistruota viskas, ką tas kunigas padarė ir daro. O kad tai būtų galima atlikti, reikėjo visus kunigus apstatyti šnipais. Tą darbą Gladkovo pavaldiniai atliko visu rūpestingumu.

Tokion pat „formuliarinę" apskaiton turėjo būti ir buvo „paimti" visi katalikiškųjų organizacijų ir brolijų vadovaujantieji asmenys. Dekanatų ir kurių nariai turėjo būti apstatyti, be to, dar ir specialiais agentais informatoriais.

Kad būtų žinomas kiekvienas dvasininkų žingsnis, čekistai skverbėsi į pačios kunigijos tarpą ir dėl to Gladkovas reikalavo, kad jo valdiniai priverstų šnipinėti ir kunigus bei bažnyčių tarnus (vargoninkus, zakristijonus). Jie turėjo šiam judošiškam darbui ieškoti išdavikų pačių kunigų tarpe.

Gladkovas įspėjo laikytis atsargumo, verbuojant agentus ir „kandidatus į šnipus", rūpestingai paruošti, išuostinėti kiekvieną jų gyvenimo smulkmeną, žinoti jų palinkimus, jų žemiškas aistras, godumą pinigams, medžiaginę būklę ir t. t. Jis ne be reikalo atkreipia savo valdininkų dėmesį į tai, kad „dalys kunigų yra materialistiškai neaprūpinta ir svyruoja savo „idėjinėje pasaulėžiūroje".

Tai vienas ryškiausių čekistų metodų, plačiai praktikuotų Lietuvoje. Numatę kandidatą į šnipus, čekistai pasirūpindavo, kad šis pirmiausia liktų be darbo, kad neturėtų pragyvenimo šaltinio ir kad badas ir skurdas belstųsi į tokio nelaimingojo buto duris. Iš Lietuvos dvasininkų bolševikai pačiom pirmom dienom atėmė bet kokią pajamų šaltinį ir dėl to, dabar jau

galėjo drąsiai tvirtinti, kad jie yra „materiališkai neaprūpinti“ ir kad dėl to galinti palūžti jų „idėjinė pasaulėžiūra“. Daugumoje jie klydo.

Negalima neatkreipti dėmesio į Gladkovo reikalavimą nustatyti, „kurie... kunigai bei brolių vadai turi ryšius su Vokietijos piliečiais“. Valdiniai turėjo išaiškinti tų ryšių pobūdį ir tiek vienus (kunigus), tiek kitus (Vokietijos piliečius) paimti „aktyviam apdirbimui“, kitaip sakant, kad šie žmonės be šnipo sekimo nėra žingsnio nežengtų.

Iš šių, reikia pasakyti, santūrių išsireiškimų, vistiek nepaslepiaamai kyšo didieji Maskvos užsimojimai naudotis kiekviena priemone, vedančia prie bendro tikslo: palengvinti vykdomus pasirengimus klastingai užpulti Reichą, kovojantį su žydiškąja plutokratija.

Siekiant sunaikinti dvasininkus, tolygiai kaip ir vykdant kitus grovimo darbus, visos priemonės turėjo bolševikams būti geros ir vienodai naudotinos. O jose ne paskutinę vietą užėmė ir skaldymo darbai, kuriems turėjo būti panaudoti, kaip aplinkraštis reikalavo, „aukštesnių klasių gimnazistai“. Jie turėjo būti tais įrankiais, kurie tarnautų „skaldymo darbui ruošti ir vykdyti“.

II.

Nusistatymas išnaikinti dvasininkus subrendo ir išaugo ne Lietuvoje, bet Sovietų Sąjungoje, kur su tikinčiais jau seniai buvo susidorojama. Visa tai ypač paaiškėja, turint prieš akis antrą dokumentą, liečiantį Lietuvos dvasininkų užpuolimą. Tai yra LTSR vidaus reikalų liaudies komisaro 1941 m. sausio 21 d. raštas Nr. 2192, adresuotas „LTSR VRLK Alytaus apskrities skyriaus viršininkui drg. Palevičiui, Alytus“. Tokį raštą Guzevičius, Gladkovo įsakymas, išsiuntinėjo visiems savo valdiniams, vadovaujantiems vidaus reikalų liaudies komisariato skyriams — apskritiniams šnipinėjimui centrums. Visų jų tekstas vienodas:

Visiškai slaptai

LTSR VRLK ALYTAUS APSKR. SKYRIAUS VIRŠININKUI

Drg. Palevičiui

A l y t u s

S. T. R. S. VRLK II skyrius gvildena agentūrinių-operatyvinių priemonių planą, panaudotiną naujų Sovietų Respublikų tikybininkų atžvilgiu.

Ryšium su tuo į s a k a u :

1. Sudaryti sąrašą visų katalikų, pravoslavų ir sektantų draugijų bei organizacijų Jūsų apskrityje, kurios tik legaliai ar nelegaliai veikė esant Smetonos režimui.

2. Apibūdinti kiekvienos iš tų organizacijų įtaką masėms ir visuomeniniam gyvenimui, (apytikris tikinčiųjų skaičius organizacijoje ir jos visuomeninė politinė vieta krašto gyvenime).

3. Sudaryti sąrašus cerkvių, bažnyčių ir maldos namų Jūsų apskr.

4. Sudaryti sąrašus visų kunigų, provoslavų šventikų ir sektų vadovų Jūsų apskrityje, parodant įtaką atskirų tikybinių autoritetų masėms ir visuomeniniam politiniam krašto gyvenimui.

5. Iškelti vidaus prieštaravimus, kaip tikybinėse organizacijose, taip tarp atskirų tikybinių autoritetų, smulkiai parodyti, koku pagrindu susidarė tie prieštaravimai ir konkrečiai, tarp kurių dvasininkų yra priešiški santykiai.

6. Pateikit Jūsų samprotavimus, kaip panaudoti šiuos prieštaravimus agentūrai verbuoti ir tikybinėms organizacijoms pakrikdyti Jūsų apskrityje.

7. Išsiųskit smulkias žinias apie Jūsų apskrityje sudarytas katalikų, provoslavų dvasininkams ir sektantams agentūrinės bylas ir bylas-formuliarus, nurodant operatyvinių priemonių planus.

8. Duokit Jūsų užverbuotų dvasininkų ir sektantų tarpe agentų charakteristikas.

9. Sausio 30 d. pristatykit man išsamų pranešimą visais nurodytais klausimais.

Duomenims gauti panaudokit Jūsų turimą dvasininkų tarpe agentų-informatorių tinklą.

(Guzevičius)

LTSR VIDAUS REIKALŲ LIAUDIES KOMISARAS
VALST. SAUG. VYR. MAJORAS

(parašo nėra)

Tikrai: (—) M. Liniovaitis

Kaunas.

1941 m. sausio 21 d.

Nr. 2192

To rašto įžangoje rasta reikalo paaiškinti, kad „S. T. R. S. VRLK II skyrius gvildena agentūrinių-operatyvinių priemonių planą, panaudotiną naujų Sovietų Respublikų tikybinių atžvilgiu“. Nėra abejonės, kad į šį planą turėjo įeiti visos tos priemonės, kurias bolševikai naudojo, naikindami dvasininkus pas save, Sovietų Rusijoje. Dabar tereikėjo jį papildyti naujais patyrimais, gautais per ilgametį teroristinį veikimą. Tas patyrimas turėjo būti suderintas ir su vietos sąlygomis. Dėl to komisaras reikalavo pirmiausia „sudaryti sąrašą visų katalikų, pravoslavų ir sektantų draugijų bei organizacijų, kurios tiek legaliai, tiek nelegaliai veikė, esant Smetonos režimui“. Būdinga yra tai, kad tame reikalavime visai nieko nekalbama apie reikalą sudaryti žydų tikybinių organizacijų ir draugijų sąrašus. Tai ne atsitiktinumas ir ne neapsižiūrėjimas. Lietuvos čekistai puikiai žinojo, kad žydai yra jų artimiausi ir ištikimiausi bendrinin-

kai, žinojo, kad ir iš blogo rabino gali būti idealus komisaras, sugebąs puikiai prisidėti prie bolševikinio chaoso sudarymo.

Dėl to nebuvo reikalaujama „apibūdinti kiekvienos iš tų (žydiškų) organizacijų įtakos masėms ir visuomeniniam gyvenimui“. Žydų įtaka ir užsimojimai čekistams buvo puikiai žinomi, jie reiškėsi kaip tik jiems pageidaujama, vispusiškai priimtina prasme. Dabar jau neturėjo reikšmės žydo -padėtis. Jiems lygiai pasidavė žydai turtuoliai, žydai specialistai, rabinai ir mokytojai.

Ypatingas dėmesys ir šiame aplinkraštyje kreipiamas į vidaus prieštaravimus tikybinėse organizacijose ir rūpinamasi jas skaldyti, piudyti vieną su kita. Dėl to ir buvo reikalaujama „iškelti vidaus prieštaravimus kaip tikybinėse organizacijose, taip tarp atskirų tikybinių autoritetų, smulkiai parodyti, kokių pagrindų susidarė tie prieštaravimai ir konkrečiai, tarp kurių dvasininkų yra priešiški santykiai“.

Kiekvienas apskrities čekistų vadas turėjo kartu pateikti ir savo samprotavimus, „kaip panaudoti šiuos prieštaravimus agentūrai verbuoti ir tikybinėms organizacijoms pakrikdyti“.

Šis slaptas dvasininkų naikinimas buvo vykdomas tik čekistinėmis priemonėmis. Skaitantis su visuomenės nuomone., dar buvo vengiama vieškai ką nors piktesnio daryti. Vadovai įspėdavo savuosius, kad oficialiam dvasininkų naikinimui ir tyčiojimuisi iš tikybinių jausmų dar neatėjęs laikas.

Bet jie to laiko jau nebesulaukė.

PABALTIJŲ TAUTŲ IŠNAIKINIMO PLANAS

VL. RADZEVICHUS

Bolševikų tikslai Pabaltijy

Bolševikai, įsibraudami į Pabaltijo kraštus, puikiai žinojo, kad čia jų niekas nelaukia ir kad tuose kraštuose jie neras tinkamo pritarimo nei savo idėjoms, nei savo gyvenimo formai. Tie kraštai pasirodė silpniausia vieta, pro kurią jie, susidariusiomis aplinkybėmis, gali priartėti prie Vakarų Europos, kad vėliau bandytų ir čia įgyvendinti tą beprotišką pragarą, kurią pas save sukūrė ir kuris prarijo viską, kas gali būti žmogiška.

Siekdami savo tikslų, bolševikai suprato, kad, pirmiausia, jiems reikia susidoroti su užgrobtųjų kraštų gyventojais ir juos galimai greičiau visiškai sunaikinti, nušluojant nuo žemės paviršiaus.

Jau pačiomis pirmosiomis savo įsibrovimo dienomis jie pradėjo vykdyti naikinamuosius užsimojimus. Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje užgrobikai tuojau areštavo ir sugrūdė į kalėjimus visus aktyviusius tų kraštų veikėjus, kurie savo ir savo tautų nelaimei nespėjo iš krašto pabėgti. Lietuvoje jau 1940 m. liepos 7 dieną buvo parengtas pirmasis masinis areštų planas, kuris buvo įvykdytas naktį iš liepos mėn. 11 į 12 d.

Nuo to laiko areštai nesiliovė. Perpildžius buvusius kalėjimus, greitosiomis visur buvo rengiami laikini kalėjimai naujų kalinių masėms.

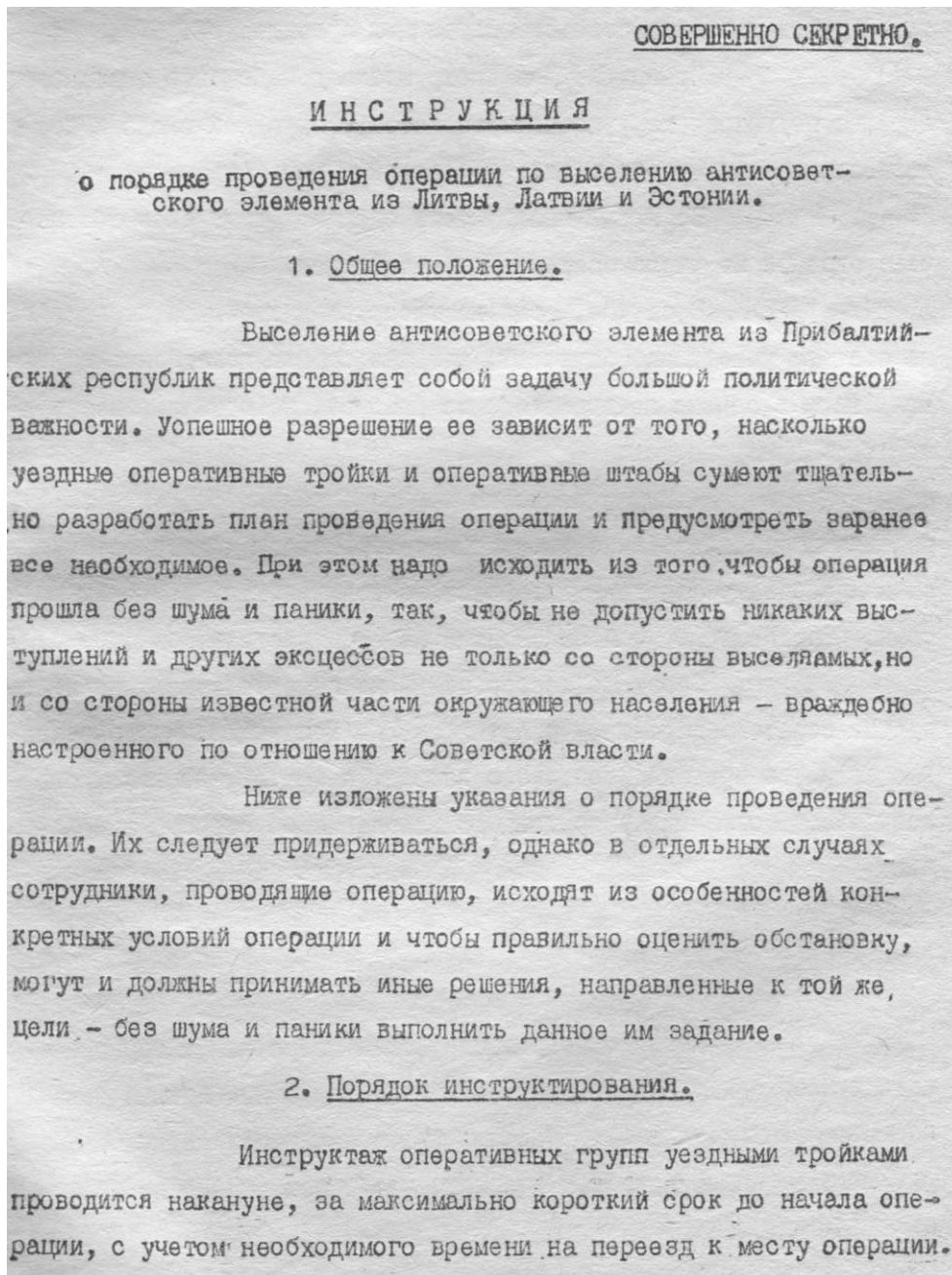
Suėmimams nesiliaujant, dalis suimtųjų, pakankamai juos prikankinus, buvo čia pat vietoje sušaudoma, o kiti nuolatiniais kalinių transportais gabenami į Azijos gilumą. Likusias naujas vietas kalėjimuose užimdavo vis nauji ir nauji kaliniai, naujos nekaltos aukos.

Matant šiuos nepaliaujamus areštus, nesunku buvo suprasti, kad bolševikai yra pasiryžę nušluoti nuo žemės paviršiaus visus šių trijų kraštų gyventojus.

Tačiau raudoniesiems Maskvos komisarams toks pavergtųjų tautų naikinimas atrodė per lėtas ir netinkamas, nes pasauliniai įvykiai, kuriais jie norėjo žūtbūt pasinaudoti, riedėjo nepaprastu greitumu. Dėl to Maskvoje buvo paskubomis parengtas masinis Pabaltijo tautų išnaikinimo planas. Pagal tą planą tuojau ir galutinai turėjo būti sunaikintos lietuvių, latvių ir estų tautos.

Maskvos instrukcija trijų tautų sunaikinimo reikalu

Maskva, norėdama likviduoti Pabaltijo tautas ir nušluoti jas nuo žemės paviršiaus, parengė šiurpią šių trijų tautų sunaikinimo instrukciją. Tai nepaprastai svarbus ir reikšmingas istorinis dokumentas. Jis dedamas čia ištisai foto nuotraukų pavidale.

Уездные тройки заранее готовят необходимый транспорт для переброски оперативных групп в села к месту операции.

По вопросу выделения необходимого количества автотранспорта и гужевого, уездные тройки договариваются на местах с руководителями советско-партийных организаций.

Помещение для инструктажа должно быть тщательно заранее подготовлено, учтена вместимость, выхода и входа и возможность проникновения в него посторонних лиц.

Во время инструктажа здание должно быть обеспечено охраной из числа оперативных работников.

В случае, если на инструктаж кто-либо не явился из состава участников операции, уездная тройка немедленно принимает меры к замене неявившегося из резерва, который заранее должен быть предусмотрен.

Через участковые тройки сообщают собравшимся о решении правительства, о выселении с территории данной республики или района учетного антисоветского контингента. При этом коротко рассказывают, что выселяемые из себя представляют.

Обратить особое внимание присутствующих на инструктаж советско-партийных работников /из местных/, что выселяемые являются врагами Советского народа, а поэтому не исключена возможность оказания вооруженного нападения со стороны выселяемых.

3. Порядок получения документов.

После общего инструктажа оперативных групп, последним необходимо выдать документы на выселяемых. Личные дела на выселяемых должны быть заранее подобраны и разложены по оперативным группам, волостям и селам, чтобы при выдаче не было никаких задержек.

После получения личных дел, старший опергруппы знакомится с личными делами семей, которые ему предстоит выселять. При этом устанавливает состав семьи, наличие необходимых бланков для заполнения на выселяемого, наличие транспорта для перевозки выселяемого и получает исчерпывающие ответы на неясные ему вопросы.

Одновременно с выдачей документов уездная тройка раз'ясняет каждому старшему опергруппы, где расположены выселяемые семьи и рассказывает маршрут движения к месту выселения. Указываются также пути следования оперативного состава с выселяемыми семьями к железнодорожной станции для погрузки. Необходимо также указать место резерва войсковой группы в случае необходимости вызова во время каких-либо эксцессов.

У всего оперативного состава проверяется наличие и состояние оружия и боеприпасов. Оружие должно быть в полной боевой готовности, заряжено, но патрон в патронник не досылается. Оружие применяется в крайнем случае, когда не опергруппу произведено нападение или оказано вооруженное нападение, или сопротивление.

4. Порядок проведения выселения.

В том случае, если в населенном пункте проводится выселение нескольких семей, тогда назначается один из оперработников старшим по выселению в этом селе, под руководством которого и следует оперативный состав в данные села.

Прибыв в села, оперативные группы связываются /при соблюдении необходимой конспирации/ с местными представителями власти: председателем, секретарем или членами сельских советов /и выясняют у них точное местожительство выселяемых семей. После этого оперативные группы, вместе с представителями власти, которые выделены на производство описи имущества,

направляются к выселяемым семьям.

Операция будет начата с наступлением рассвета. Войдя в дом выселяемого, старший оперативный группы собирает всю семью выселяемого в одну комнату, принимая при этом необходимые меры предосторожности против возможных каких-либо эксцессов.

Проверяя состав семьи по списку, выясняет местонахождение отсутствующих и наличие больных, после чего предлагает сдать имеющееся у них оружие. В независимости от того, будет сдано оружие или нет, проводится личный обыск выселяемых, а затем и обыск всего помещения, с целью обнаружения оружия.

Во время обыска помещения для наблюдения за поведением выселяемых назначается один из членов оперативной группы.

Если при обыске обнаружено оружие в небольшом количестве, то его забирает опергруппа, распределив между собой. Если оружия найдено много, то оно, с вынутыми затворами, складывается на повозку или автомашину прибывшей опергруппой. Боеприпасы упаковываются и грузятся вместе с винтовками.

При необходимости, для перевозки оружия мобилизуется подвода с соответствующей охраной.

В случае обнаружения оружия, контрреволюционных листовок, литературы, иностранной валюты, большого количества ценностей и т.д., об этом составляется на месте краткий протокол обыска, в котором указывается об обнаруженном оружии или контрреволюционной литературе. При оказании вооруженного сопротивления, о лицах оказавших вооруженное сопротивление решается вопрос уездными тройками о необходимости их ареста и доставки в уездный отдел НКГБ.

На лиц, из числа выселяемых скрывшихся до выселения или больных, составляется акт с подписью представителя

совпартактива.

После производства обыска выселяемым об"является, что они по решению Правительства будут выселены в другие области Союза.

Выселяемым разрешается взять с собой вещи домашнего обихода, весом не более 100 кг

1. Одежду,
2. Обувь,
3. Белье,
4. Постельные принадлежности,
5. Посуду столовую,
6. Посуду чайную,
7. Посуду кухонную,
8. Продовольствие - из расчета месячного запаса на семью,
9. Имеющиеся у них деньги,
10. Сундук или ящик для упаковки вещей.

Громоздкие вещи брать не рекомендуется.

При выселении контингента в сельских местностях, разрешается брать с собой мелкий сельскохозяйственный инвентарь: топоры, пилы и другие вещи, которые связываются вместе и упаковываются отдельно от общих вещей с тем, чтобы при посадке в эшелон они были бы погружены в отдельные специально выделенные товарные вагоны.

Чтобы не смешать с чужими вещами, на упакованном имуществе надлежит сделать надпись - имя, отчество, фамилию выселяемого и деревня.

При погрузке этих вещей на подводу, принимаются меры к тому, чтобы выселяемый не мог ими воспользоваться для оказания сопротивления во время движения колонны по шоссе.

Одновременно с работой по погрузке оперативными группами, присутствующие при этом представители советско-партийных организаций производят опись имущества и организацию его

хранения в соответствии с полученными ими указаниями.

Если выселяемый располагает собственными средствами передвижения, то его имущество грузится на подводу и вместе с семьей направляется на намеченный пункт погрузки.

Если у выселяемых средств передвижения нет, то мобилизуются в селе подводы через местную власть по указанию старшего опергруппы.

Все лица, которые за время производства операции зайдут в дом выселяемых или же будут находиться там к моменту проведения операции, должны быть задержаны до окончания операции, при этом выясняют их отношение к выселяемым. Это делается с той целью, чтобы изъять скрывшихся от розыска полицейских, жандармов и других лиц.

После проверки задержанных и установления, что они являются лицами не интересующего нас контингента, таковых освободить.

Если у дома выселяемого во время производства операции начнут собираться жители села, то надо им предложить разойтись по домам, не допуская при этом образования толпы.

Если выселяемый откажется открыть дверь своего дома несмотря на то что ему будет известно, что прибыли сотрудники НКГБ, дверь необходимо взломать. В отдельных случаях привлекаются на помощь соседние оперативные группы, проводящие в данной местности операцию.

Доставка выселяемых из села на сборный пункт железно-дорожной станции производится обязательно в течение светлого времени дня; следует стараться при этом, чтобы сбор каждой семьи продолжался не более двух часов.

Действовать во время операции во всех случаях необходимо твердо и решительно, без малейшей суеты, шума и паники.

Отбирать какие-либо вещи выселяемых, за исключением оружия, контрреволюционной литературы и валюты, а также пользоваться продуктами питания выселяемых — категорически воспрещается.

Предупредить всех участников операции о строжайшей судебной ответственности за попытку присвоения отдельных вещей выселяемых.

5. Порядок разделения семьи выселяемого от главы.

Ввиду того, что большое количество выселяемых должно быть арестовано и размещено в специальные лагеря, а их семьи следуют в места специальных поселений в отдаленных областях, поэтому необходимо операцию по изъятию, как выселяемых членов семьи, так и главы их, проводить одновременно не объявляя им о предстоящем их разделении. После того, когда проведен обыск и оформлены соответствующие документы для личного дела, в квартире выселяемого, оперативный работник заполняет документы на главу семьи, вкладывает их в личное дело на него, а документы, оформленные на членов семьи, вкладываются в личное дело выселяемой семьи.

Сопровождение же всей семьи до станции погрузки производится на одной подводе и лишь на станции погрузки главу семьи помещают отдельно от семьи, в специально предназначенный для глав семей вагон.

Во время сбора в квартире выселяемых предупредить главу семьи о том, что личные мужские вещи складывал в отдельный чемодан, так как будет проходить сан.обработка выселяемых мужчинам отдельно от женщин и детей.

На станциях погрузки глав семей, подлежащих аресту, грузить в особо отведенные для них вагоны, которые будет указывать выделенный для этой цели оперработник.

6. Порядок конвоирования выселяемых.

Сотрудникам, конвоирующим колонну выселяемых движущуюся на подводах, садиться на подводы выселяемых воспрещается. Сотрудники должны следовать сбоку и сзади колонны выселяемых. Старший конвоя периодически обходит все колонны, проверяя правильность движения.

При прохождении колонны выселяемых через пункты, а также мимо встречных, конвой должен быть производиться особенно тщательно, должны следить за тем, чтобы не было побегов, не допуская также каких-либо разговоров переселяемых со встречными их людьми.

7. Порядок погрузки в эшелоны.

На каждом пункте погрузки ответственным за погрузку является член оперативной тройки и специально выделенное для этой цели лицо.

В день операции начальник пункта погрузки, вместе с начальником эшелона и конвойных войск НКВД, осматривают представленные железной дорогой вагоны, с точки зрения обеспечения и снабжения их всем необходимым /нары, унитазы, фонари, решетки и др./ и условиться с начальником эшелона о порядке приема последним выселяемых.

Станционная погрузка оцепляется красноармейцами конвойных войск НКВД.

Старшие опергрупп передают начальнику эшелона один экземпляр повагонного списка выселяемых. Начальник эшелона

по этому списку вызывает выселяемых, каждую фамилию тщательно проверяет и указывает место в вагоне.

Вещи грузятся вместе с выселяемыми в вагон за исключением мелкого сельско-хозяйственного инвентаря, который грузится в отдельный вагон.

Выселяемые грузятся в вагоны по семьям, дробить семьи не разрешается /за исключением глав семей подлежащих аресту/. Надо рассчитать таким образом, чтобы было до 25 человек на вагон.

После того, как вагон заполнен, необходимым количеством семей, он закрывается.

После приема и посадки людей в эшелон, начальник эшелона несет ответственность за всех переданных ему людей и доставку их к месту назначения.

Старший опергруппы после передачи выселяемых заполняет рапорт о проведенной им операции на имя начальника уездной оперативной тройки, в котором кратко указывается фамилия выселяемого, обнаружено ли оружие и контрреволюционная литература, а также как происходила операция.

После посадки в эшелон выселяемых и сдачи рапортов о результатах проведенной операции, участники опергруппы считаются свободными и действуют по указанию начальника уездного отдела НКГБ.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ НАРОДНОГО КОМИССАРА ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ СОЮЗА С.С.Р.
КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ 3 РАНГА-

/ С Е Р О В /

Верно: *Масют.*

Tos pačios instrukcijos vertimas.

Visiškai slaptai

I N S T R U K C I J A

dėl prieštarybinio elemento išvežimo tvarkos Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje.

1. Bendrieji nuostatai

Prieštarybinio elemento išvežimas iš Pabaltijo valstybių yra didelės politinės svarbos uždavinys. Sėkmingas jo išsprendimas priklauso nuo apskričių operatyvinių trejukių ir štabų sugebėjimo tinkamai paruošti šiai operacijai atlikti planą ir iš anksto numatyti visa, kas reikalinga. Kartu reikia turėti galvoje, kad ši operacija turi būti atlikta be triukšmo ir panikos, taip, kad nepasireikštų jokių demonstracijų bei kitokių išsišokimų ne tik iš išvežamųjų pusės, bet ir iš tam tikros dalies aplinkinių gyventojų, priešingai nusiteikusių Tarybų valdžios atžvilgiu.

Toliau yra duodami nurodymai, koku būdu turi būti atlikta išvežimo operacija. Tų nurodymų reikia laikytis, tačiau, atskirais atvejais, išvežimą, vykdan tieji bendradarbiai, atsižvelgdami į konkrečias išvežimo sąlygas ir teisingai įvertindami padėtį, gali ir privalo daryti kitus sprendimus, siekiančius to paties tikslo — be triukšmo ir panikos atlikti jiems pavestą uždavinį.

2. Instruktavimo tvarka

Operatyvinės grupės instruktuojamos apskričių trejukių iš vakaro, prieš pat išvežimą, turint galvoje laiką, reikalingą nuvykti į operacijos atlikimo vietą.

Apskričių trejukės iš anksto paruošia transportą, reikalingą operatyvinėms grupėms nugabenti į kaimus, į operacijos atlikimo vietą.

Reikalingam kiekiui sunkvežimių bei kitokių transporto priemonių parūpinti apskričių trejukės susitaria su vietos partinių organizacijų vadovybe.

Instruktavimui numatytos patalpos turi būti iš anksto rūpestingai paruoštos, atkreipiant tinkamą dėmesį į jų talpumą, esamus išėjimus bei įėjimus ir užkertant kelią į jas patekti pašaliniams asmenims.

Instruktavimo metu turi būti sudaryta namams saugoti apsauga iš operatyvinių darbuotojų tarpo.

Kam nors iš operacijos dalyvių į instruktavimą neatvykus, apskričių trejukė tuoj imasi priemonių neatvykusį pakeisti iš rezervo, kuris turi būti iš anksto numatytas.

Susirinkusiems pranešamas vyriausybės nutarimas išvežti iš respublikos ar rajono teritorijos nustatytą prieštarybinį kontingentą ir trumpai atpasakojama išvežamųjų charakteristika.

Ypatingai reikia atkreipti instruktavime dalyvaujančių partijos darbuotojų (vietinių) dėmesį į tai, kad išvežamieji yra Tarybų liaudies priešai ir kad iš jų pusės gali kartais būti net ginkluotas pasipriešinimas.

3. Dokumentų gavimo tvarka

Painstruktavus bendrais bruožais operatyvines grupes, pastarosioms reikia įteikti išvežamiesiems gabenti paruoštus dokumentus. Išvežamųjų asmens bylos turi būti iš anksto sutvarkytos, suskirstytos pagal operatyvines grupes, valsčius ir kaimus, kad jas išduodant nebūtų jokios gaišaties.

Gavęs asmens bylas, operatyvinės grupės vyresnysis susipažįsta su bylomis tų šeimų, kurias jam teks išvežti. Jis išaiškina šeimos sudėtį, apsirūpina reikalingais užpildyti blankais, patikrina, ar yra transporto priemonių išvežamajam gabenti ir gauna išsamius atsakymus į jam neaiškius klausimus.

Išduodant dokumentus, apskrities trejukė kartu paaiškina kiekvienam operatyvinės grupės vyresniajam, kur yra (išvežti) numatytos šeimos ir nurodo kelionės maršrutą į tą vietą. Nurodomas taip pat ir kelias, kuriuo operatyvinės grupės turi važiuoti, veždamos šeimas į geležinkelių stotis pakrovimui į vagonus. Turi būti taip pat nurodyta vieta, kur yra kariuomenės rezervas tuo atveju, jei atsirastų reikalas jį iššaukti ryšium su kuriais nors ekscesais.

Patikrinama, ar operatyvinių grupių dalyviai turi su savim ginklą bei šovinių ir ar ginklas yra tvarkoje. Ginklas turi būti paruoštas šauti, užtaisytas, tačiau šoviny s į vamzdį neįleidžiamas. Ginklas pavartojamas tik būtinam reikalui esant — ginkluoto užpuolimo arba ginkluoto pasipriešinimo atveju.

Jei iš kurio nors gyvenamo punkto išvežamos kelios šeimos, tai vienas operatyvinių darbuotojų skiriamas vyresnioju ir, jo vadovaujama, operatyvinė grupė vyksta į nustatytas vietas, kaimus.

Atvykus į kaimą, operatyvinė grupė (laikydamosi reikalingos konspiracijos) užmezga ryšį su vietiniais valdžios atstovais (vietinės tarybos pirmininku, sekretoriumi ar nariais) ir kartu su jais išaiškina tikslą išvežti numatytą šeimų gyvenamąją vietą. Po to operatyvinė grupė drauge su valdžios atstovais, skirtais turtui surašinėti, vyksta išvežimo operacijos atlikti.

Operacija pradedama auštant. Įėjęs į išvežamojo butą, operatyvinės grupės vyresnysis surenka visą šeimą į vieną kambarį, imdamasis reikalingų atsargumo priemonių, kad neįvyktų kokių nors išsišokimų.

Tikrindamas pagal sąrašą šeimos sudėtį, vyresnysis išaiškina, ar nėra šeimoje ligonių ir kur yra išvykę šeimos nariai, jei tokių būtų; po to jis

siūlo atiduoti turimus ginklus. Nepriklausomai nuo to, ar ginklai bus atiduoti ar ne, ginklams surasti daroma pirmučiausia išvežamųjų asmens krata, o paskui ir visos patalpos krata.

Patalpos kratos metu išvežamiesiems prižiūrėti skiriamas vienas iš operatyvinės grupės dalyvių.

Jei kratos metu ginklų rasta nedaug, tai juos pasiima operatyvinė grupė, pasidalindama tarpusavy. Jei ginklų rasta daug, tai, išėmus užraktus, jie pakraunami į operatyvinės grupės mašiną arba vežimą. Šoviniai sutvarkomi ir kraunami kartu su šautuvais.

Reikalui esant, ginklams gabenti mobilizuojamas ūkinis vežimas su atitinkama apsauga.

Suradus ginklų, kontrrevoliucinių atsišaukimų, literatūros, svetimos valiutos, didelį kiekį vertybių ir t. t., apie tai surašomas vietoje trumpas kratos protokolai, kuriame pažymima, kad surasta ginklų arba kontrrevoliucinės literatūros. Ginkluoto pasipriešinimo atveju, apie reikalą pasipriešinusius asmenis suimti ir pristatyti į VRLK apskrities skyrių sprendžia apskričių trejukės.

Jei kuris nors išvežti numatytų asmenų nuo išvežimo pasislėptų arba serga, tai apie jį surašomas aktas, kurį pasirašo partijos aktyvo atstovas.

Padarius krata, išvežamiesiems pareiškama, kad vyriausybės nutarimu jie būsia išvežti į kitas Tarybų Sąjungos sritis.

Išvežamiesiems leidžiama pasiimti su savim šių namų apyvokos daiktų, bet nedaugiau kaip 100 kg:

1. Drabužių,
2. Avalynės,
3. Baltinių,
4. Patalinę,
5. Indų valgiui,
6. Indų arbatai,
7. Virtuvės indų,
8. Maisto — mėnesinę atsargą kiekvienai šeimai,
9. Turimus pinigus,
10. Lagaminą arba dėžę daiktams sudėti.

Stambių daiktų imti nepatariama.

Išvežant kaimo gyventojus, leidžiama jiems imtis su savim smulkų žemės ūkio inventorių: kirvius, piūklus ir kitokius daiktus, kurie surišami ir sutvarkomi atskirai nuo kitų daiktų, kad kraunant ešalonus, būtų galima pakrauti juos į atskirus, specialiai paskirtus prekinis vagonus.

Ant sutvarkytos mantos, kad ji nesusimaišytų su kitais daiktais, turi būti parašytas išvežamojo vardas, pavardė bei tėvo vardas ir kaimo pavadinimas.

Kraunant mantą į vežimą, reikia imtis priemonių, kad išvežamasis negalėtų ja pasinaudoti pasipriešinimui tuo metu, kai bus vežamas.

Operatyvinei grupei kraunant mantą, šioje akcijoje dalyvauja partinių organizacijų atstovai, prisilaikydami gautų nurodymų, surašo išvežamojo turtą ir organizuoja jo saugojimą.

Jei išvežamasis turi savo susisiekimo priemonių, tai jo turtas pakraunamas į vežimą ir drauge su šeima vežamas į numatytą pakrovimo punktą.

Jei išvežamasis susisiekimo priemonių neturi, tai operatyvinės grupės vyresniojo nurodymu vežimai mobilizuojami kaime per vietinės valdžios organus.

Visi asmenys, kurie operacijos metu įeina arba yra išvežamųjų namuose, turi būti sulaikyti, kol baigsis operacija, ir turi būti išaiškinti jų santykiai su išvežamaisiais. Tai daroma pasislėpusiems ir paieškomiesiems policininkams, žandarams ir kitiems asmenims sulaikyti.

Patikrinus sulaikytuosius ir išaiškinus, kad jie nepriklauso mums rūpimam kontingentui, sulaikytieji paleidžiami.

Jei, atliekant operaciją, prie išvežamojo namų pradeda rinktis kaimo gyventojai, tai jiems reikia pasiūlyti išsiskirstyti ir neleisti, kad susidarytų minia.

Jei išvežamasis atsisako atidaryti savo buto duris, nors ir žino, kad yra atvykę VSLK (Valstybės Saugumo Liaudies Komisarijato) bendradarbiai, duris reikia išlaužti. Atskirais atvejais į pagalbą kviečiamos kaimyninės operatyvinės grupės, atliekančios operaciją toje pačioje vietovėje.

Išvežamieji turi būti pristatomi iš kaimų į geležinkelių stoties surinkimo punktą dieną, kol dar šviesu; todėl reikia stengtis, kad kiekviena šeima būtų sutvarkyta daugiausia per dvi valandas.

Veikti operacijos metu visais atvejais reikia tvirtai ir griežtai, be mažiausios maišaties; triukšmo bei panikos.

Atiminėti iš išvežamųjų bet kokius daiktus, išskyrus ginklus, kontrrevoliucinę literatūrą bei valiutą, o taip pat naudotis išvežamųjų maisto produktais — kategoriškai draudžiama.

Išpėti visus operacijos dalyvius, kad mėginę pasisavinti atskirus išvežamųjų daiktus, bus traukiami teismo atsakomybėn.

5. Tvarka šeimos galvai atskirti nuo šeimos

Turint galvoje, kad didelė išvežamųjų dalis turi būti areštuota ir padėta į specialias stovyklas, o jų šeimos vyksta į specialiai numatytas tolimas sritis apsigyventi, reikia šeimos atskyrimo operaciją daryti tokiu būdu, kad iš pradžios apie atskyrimą nebūtų skelbiama. Po to, kai padaryta krata ir suforminti atitinkami dokumentai asmens bylai, operatyvinis darbuotojas, dar būdamas išvežamojo bute, užpildo šeimos galvą liečiančius dokumentus ir įdeda juos į jo asmens bylą, o šeimos narių suforminti dokumentai įdedami į išvežamos šeimos asmens bylą.

Į pakrovimo stotį visa šeima gabenama viename vežime ir tik pakrovimo stoty šeimos galva sodinamas atskirai nuo šeimos specialiai šeimų galvoms skirtuose vagonuose.

Išvežamiesiems ruošiantis savo bute, įspėti šeimos galvą, kad jis savo asmeninius daiktus dėtų į atskirą lagaminą, nes išvežamiesiems vyrams būsiąs padarytas sanitarinis patikrinimas atskirai nuo moterų ir vaikų.

Pakrovimo stotyje areštuotinus šeimos galvas krauti į specialiai jiems skirtus vagonus, kuriuos nurodys tam reikalui paskirtas operatyvinis darbuotojas.

6. Tvarka išvežamiesiems lydėti

Bendradarbiams, lydintiems vežimais vežamus išvežamuosius, važiuoti išvežamųjų vežimuose draudžiama. Bendradarbiai privalo žygiuoti iš šonų ir užpakalių išvežamųjų kolonos. Apsaugos vyresnysis periodiškai apeina visas kolonas, tikrindamas judėjimo tvarką.

Išvežamųjų kolonai praeinant pro punktus, o taip pat prasilenkiant su praeiviais, priežiūra turi būti ypatingai rūpestinga, kad lydimieji negalėtų pabėgti; draudžiami taip pat bet kokie pasikalbėjimai tarp išvežamųjų ir praeivių.

7. Tvarka ešalona. pakrauti

Kiekviename pakrovimo punkte už pakrovimą atsako operatyvinės trejukės ir specialiai tam reikalui paskirtas asmuo.

Išvežimo dieną pakrovimo punkto viršininkas drauge su ešalono ir jį lydinčios NKVD kariuomenės dalies viršininku apžiūri geležinkelių patiektus vagonus, kad juose būtų visa, kas reikalinga (plautai, žibintai, grotai ir t. t.), ir susitaria su ešalono viršininku dėl išvežamųjų priėmimo tvarkos.

Pakrovimo vieta stoty apsupama NKVD kariuomenės raudonarmiečių.

Operatyvinių grupių vyresnieji perduoda ešalono viršininkui vieną egzempliorių išvežamųjų sąrašo, sudaryto pagal vagonus. Ešalono viršininkas šaukia pagal šį sąrašą išvežamuosius, rūpestingai patikrina kiekvieną pavardę ir nurodo vietą vagone.

Drauge su išvežamaisiais į tą patį vagoną kraunami ir jų daiktai, išskyrus smulkų žemės ūkio inventorių, kuris pakraunamas į atskirą vagoną.

Išvežamieji kraunami į vagonus šeimomis, skaldyti šeimų neleidžiama (išskyrus areštuotinus šeimų galvas). Reikia taip pat apskaičiuoti, kad į vagoną būtų pakrauta iki 25 žmonių.

Pakrovus reikalingą skaičių šeimų, vagonas uždaromas.

Priėmus ir pakrovus žmones į ešaloną, ešalono viršininkas atsako už visus jam perduotus žmones ir už jų pristatymą į paskyrimo vietą.

Operatyvinės grupės vyresnysis, perdavęs išvežamuosius, parašo apskrities operatyvinės trejukės viršininkui apie atliktą operaciją adresuotą raportą, kuriame trumpai pažymi išvežamojo pavardę, ar buvo rasta ginklų bei kontrrevoliucinės literatūros, o taip pat atliktos operacijos eigą.

Pakrovę išvežamuosius į ešaloną ir pateikę raportus apie atliktos operacijos išdavas, operatyvinės grupės dalyviai laikomi laisvi ir veikia pagal VSLK apskrities skyriaus viršininko nurodymus.

TSR Sąjungos Valstybės Saugumo Liaudies Komisarų
Pavadootojas Valstybės Saugumo 3 Rango Komisarai
(—) S E R O V .

Instrukcijos prasmė

Perskaičius instrukciją, krenta į akis šie reikšmingi faktai: a) Raudonieji Maskvos komisarai „prieštarybinio elemento“ išvežimui teikė didelės politinės reikšmės, b) reikalavo, kad visa milžiniška operacija būtų tiksliai atlikta „be triukšmo ir panikos“ ir c) tam reikalui išdirbo nepaprastai smulkų paties vykdymo planą.

Kokių nors naikinamosios tautos sentimentų nesitikėjo ir negalėjo tikėtis. Jei raudonieji komisarai, teikdami visam išvežimui didelės svarbos, rūpinosi, kad viskas praeitų be triukšmo ir panikos, tai jie tenorėjo, kad apie visus šiuos barbariškus darbus užsienis patirtų galimai vėliau. Dėl to visas jų dėmesys buvo sukoncentruotas į smulkiausią plano parengimą.

Tą planą rengiant ir juo vadovaujantis, visur išryškėja ypatingas konspiratyviškumas. Tam, žinoma, nepakanka užrašo „visai slapta“. Tiesa, tokius užrašus bolševikai dėdavo beveik ant kiekvieno raštelio. Konspiratyviškumo reikalaujama pačioje instrukcijoje, kur sakoma, kad patalpos, kuriose bus paruošiami naikinimo egzekutoriai, būtų „iš anksto rūpestingai paruoštos... užkertant kelią į jas patekti pašaliniesiems asmenims“. Toliau sakoma, kad „Instruktavimo metu turi būti sudaryta namams saugoti apsauga iš operatyvinių darbuotojų tarpo“, atseit, iš pačių slaptosios milicijos tarnautojų.

Numatydami, kad toks nežmoniškas trijų tautų sunaikinimo užsimojimas gali sukelti šiurpą net pačių tos egzekucijos vykdytojų tarpe, raudonieji komisarai savo instrukcijoje nurodė, kad tuos vykdytojus paruošiant, reikalinga „atkreipti instruktavime dalyvaujančių partijos darbuotojų (vietinių) dėmesį į tai, kad išvežamieji yra Tarybų liaudies priešai ir kad iš jų pusės gali kartais būti net ginkluotas pasipriešinimas“.

Pasiruošimai masiniam pavergtųjų Pabaltijo tautų išvežimui buvo vykdomi beveik ištisus metus. Kaip tie paruošiamieji darbai buvo vykdomi Latvijoje ir Estijoje, deja, dar neturima žinių. Tačiau, turint galvoje, kad visose šiose užgrobtose valstybėse buvo taip šokama, kaip Maskva grojo, tai tie paruošiamieji darbai bendrais principais bus aiškūs, turint prieš save dokumentus, kuriuos tuo reikalu parengė, Maskvai diktuojant, Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos vidaus reikalų liaudies komisarai. 1940 metų lapkričio 28 dieną jis išleido įsakymą Nr. 0054, kuriuo turėjo būti neišleidžiama iš akių nė viena įsakyme nurodyta „priešvalstybinio

elemento grupė". To įsakymo 5-jame punkte išvardintos visos tos grupės paeiliui ir jos apima visų politinių partijų narius, visų veikusių organizacijų, tiek kultūrinių, tiek profesinių, narius, visus buvusius bet kurios armijos karius, savanorius, visus šaulius, atsargos karininkus, pirklius, pramonininkus, užsienyje buvusius ar užsienyje giminių bei pažįstamų turinčius asmenis, visus tautinės spaudos bendradarbius, Raudonojo Kryžiaus visų įstaigų ir įmonių tarnautojus, filatelistus, esperantininkus ir daugybę kitų.

Visiems šiems išvardintiems asmenims turėjo būti ir buvo sudarytos atskiros asmens bylos, su visomis juos liečiančiomis žiniomis. O tai buvo reikalinga ne kam kitam, kaip tik būsimam trijų tautų sunaikinimui.

Visos šios grupės buvo nuolatos sekamos. Tam darbui buvo prigriebta daugybė politinės policijos bolševikinių darbuotojų. Pasitelkę vietos „partinį aktyvą“ — žydus ir žydiškąjį komjaunimą, bolševikiniai žandariai per metus spėjo suregistruoti visus tuos, kuriuos numatė ištremti, kaip „tarybinės santvarkos“ amžinus priešus.

Dėl to ištrėmimo instrukcijoje visai ir nekalbama apie patį išvežamųjų „apdirbimą“, apie jų suregistravimą. Tas buvo vykdoma visą laiką. Instrukcija daugiausia liečia pačią numatytą aukų išvežimo tvarką. Joje nurodoma, kad operacija turi būti pradėta vykdyti auštant ir kad „kiekviena šeima būtų sutvarkyta daugiausia per dvi valandas“. Taigi, egzekutoriai turėjo dviejų valandų laikotarpį įsiveržti į nieko nežinančią šeimą, ją iškrėsti, paskelbti jai apie tai, kad „vyriausybės nutarimu jie būsia išvežti į kitas Tarybų Sąjungos sritis“, užpildyti reikalingus formuliarius ir sugrūsti visą išvežamą šeimą į laukiantį sunkvežimį.

Instrukcijoje atskirai nurodoma, kaip egzekutoriai turi apgaudinėti šeimas, kad jos nesuprastų, jog rengiamasi jas suskaldyti ir šeimos galvą atplėšti nuo visos šeimos, palikti ją be maitintojo, be globos savo pačios likimui nežinomuose Azijos tyruose. Tuo reikalu instrukcija įkūnija apgaulę, kokios dar niekas neįgyvendino. Joje sakoma: „Turint galvoje, kad didelė išvežamųjų dalis turi būti areštuota ir padėta į specialias stovyklas, o jų šeimos vyksta į speciališkai numatytas tolumas sritis apsigyventi, reikia šeimos atskyrimo operaciją daryti tokiu būdu, kad iš pradžios apie atskyrimą nebūtų skelbiama. Po to, kai padaryta krata ir suforminti atitinkami dokumentai asmens bylai, operatyvinis darbuotojas, dar būdamas išvežamojo bute, užpildo šeimos galvą liečiančius dokumentus ir įdeda juos į asmens bylą, o šeimos narių suforminti dokumentai įdedami į išvežamos šeimos asmens bylą. Į pakrovimo stotį visa šeima gabenama viename vežime ir tik pakrovimo stoty šeimos galva sodinamas atskirai į speciališkai šeimų galvoms skirtą vagoną“. Kad šeimos galva galėtų šį tą pasiimti sau atskirai, instrukcija reikalauja „įspėti šeimos galvą, kad jis savo asmeninius daiktus dėtų į atskirą lagaminą, nes išvežamiesiems vyrams būsias padarytas sanitarinis patikrinimas (!) atskirai nuo moterų ir vaikų“.

Egzekucijos dienos Lietuvoje

Šioms milžiniškoms naikinimo egzekucijoms atlikti, suprantama, negalėjo pakakti Lietuvoje esančių NKVD karinių ir politinių pajėgų, nors joms talkininkautų ir visas aktyvas, pradedant nuo pačių viršūnių ir baigiant žemiausiais pataikūnais. Sekdamos ir persekiodamos beveik kiekvieną lietuvi, nes jų po egzekucijos neturėjo likti, šios raudonosios jėgos buvo ir be to perkrautos darbu.

Dėl to prieš pat egzekucijos dienas Lietuvoje atsirado daugybė bolševikinės politinės policijos darbuotojų, turinčių ilgametę egzekucijų, naikinimo ir trėmimo praktiką. Jie kaip tik ir turėjo sudaryt tuos veikliuosius „operatyvinių grupių“ darbuotojus, kurie, turėdami dar vieną NKVD karį ir vieną vietos milicininką, arba partijos aktyvistą, turėjo apgrobti šeimas ir pristatyti jas į stotis, kur jų laukė prekiniai vagonai su užkaltais langais.

Visa Lietuva buvo suskirstyta atitinkamais išvežimo rajonais, o rajonai padalinti tarp atskirų „operatyvinių grupių“, kurioms buvo duodamas atitinkamas skaičius pagalbininkų. Operatyvinių grupių skaičius priklausė nuo išvežamųjų šeimų skaičiaus.

Pirmą kartą išvydę būrius prigūžėjusių „mėlynkėlių“ (taip lietuviai vadino egzekutorius), goglinėjančių aplink su didžiuliais rusiškais nagais, žmonės suprato, kad įvyks kažkas nepaprasto. Tačiau nė vienas neatėjo į galvą, kad visi jie atvyko baisioms lietuvių tautos sunaikinimo egzekucijoms pradėti.

Nežinioje išgyvenę porą dienų, lietuviai sulaukė ir pirmojo egzekucijų ryto. Tai buvo 1941 m. birželio 14 dienos ankstyvas rytas, nes visa egzekucija, kaip buvo instrukcijoje numatyta, prasidėjo auštant.

Jau iš vakaro kauniečiai matė nežmoniškai daug sunkvežimių, sausakimšai sustatytų Vytauto prospekte, Kęstučio, Duonelaičio ir Mickevičiaus gatvėse. Tokie pat transporto priemonių sutelkimai buvo padaryti visuose didesniuose miestuose ir miesteliuose. Tiksliai apskaičiuotomis valandomis tie sunkvežimiai pajudėjo iš savo tūnojimo vietų ir pilnu greičiu dūmė prie savo aukų. Juose slėpėjo baisiosios trejukės, iki dantų apginkluotos bolševikiniais ginklais.

Vienu kartu buvo užpulti tūkstančiai lietuviškų šeimų, besiilsinčių savo namuose. Pagal Maskvos instrukcijos raidę ir dvasią, visos tos staiga iš miego prikeltos šeimos buvo suvaromos į vieną buto kambarį ir čia pusnuogės laikomos prieš atstatytus ginklus, kad drebėtų iš baimės ir nežinios. Jos matė, kaip raudonieji egzekutoriai griozdžia visus namus ir kažko ieško. Jie reikalauja atiduoti ginklus ir ginklų ieško iki nuogumo nurengdami tiek vyrus, tiek moteris ir mergaites. Grubūs azijatai niekina moteris, reikalaudami, kad šios atiduotų arba nurodytų, kur yra šeimos ginklai. Tiek Maskvos komisarams, tiek patiems egzekutoriams, matyt, atrodė, kad lietuviai ir miegodami slepia lovoj kulkosvaidžius.

Iškrėtus butą ir išvertus viską aukštyn kojom, išgąsdinta šeima apklaussinėjama, surašomi reikalingi formuliarai ir tik po to egzekutoriai kerta pati skaudžiausią visai šeimai smūgį. Kaip instrukcija reikalauja, jie praneša, „kad vyriausybės nutarimu jie būsią ištremti į kitas Tarybų Sąjungos sritis“. Jei ligšiol išbauginta šeima galėjo sulaikyti savo nervus, jei moterys dar neklykė ir sukandusios dantis kentė grubių azijatų paniekinimą, tai dabar viskas trūksta. Po kojomis susiūbuoja žemė, kuri juos išaugino ir nuo kurios dabar jie brutalia jėga atplėšiami, kad daugiau jos nebematytų.

Akimirksniu reikia atsisveikinti su viskuo, kas buvo išsaugota, kas buvo kruvinu prakaitu užsidirbta, vargais iš žemės išplėšta. Egzekutoriai nelaukia. Jie nurodo, kad galima pasiimti su savimi namų apyvokos daiktų 100 kilogramų ir nieko daugiau. Visa kita lieka išbarstyta į azijatų mindoma. Dvi valandos atsisveikinimui amžinai išsiskiriant.

Trys tautos kalinės

Šis trėmimas, iš karto palietęs tris tautas, nuo amžių gyvenančias Baltijos jūros pakraštyje, neturi sau pavyzdžio istorijoje. Tai buvo, pagaliau, ne trėmimas, ne bent kiek žmoniškesnis atskirų gyventojų sluoksnių perkėlimas, bet tiesiog visos žmonių masės pavertimas kaliniais, sugrūdimas į prekinis vagonus be mažiausių maisto atsargų, be reikalingo būtiniausio pasirengimo ir gabenimas į sritis, kurias pasiekti tegalima po mėnesių, bet ne po savaitžių.

Visi šie žmonės, nuo jų užpuolimo momento, jau paversti ne žmonėmis, bet tik kažkokiais daiktais, apie kuriuos ir raudonoji instrukcija tesako, kad stotyse, apsuptose NKVD raudonarmiečių, jie ne susodinami kaip žmonės, bet tiesiog pakraunami, kaip galvijai, į prekinis vagonus su geležimis apkaltais langais. Į vagonus sugrūdžiami visi: seni, jauni, moterys ir vaikai, sveiki ir ligonys. Kartu sumetami ir jų daiktai, o durys užkalamos.

Viskas turėjo būti vykdoma etapais

Ligšiol, deja, dar nepavyko nustatyti, kiek bolševikai suspėjo Pabaltijo gyventojų ištremti. Šiuo laiku vyksta kiek galint tikslesnių žinių rinkimas ir jų klasifikavimas.

Nenorint prieš laiką daryti kokių nors spėjimų, tenka tenkintis atrastais Naujosios-Vilnios stotyje dokumentais, iš kurių matyti, kad vien tik pro šią stotį buvo pravežta Lietuvoje pagrobti 30.485 asmenys. Tai toli gražu ne visi išvežtieji lietuviai. Jų bus kur kas daugiau, nes transportai vyko įvairiomis kryptimis ir ne vien pro šią stotį. O kiek patiriama, latvius ir estus ta naikinimo egzekucija dar labiau palietė. Latviai neteko net 10% savo tautos.

Bet ir tai tebuvo tik dalelė visų numatytų išvežti, nes sprendžiant iš Lietuvoje rastų dokumentų, beveik visi lietuviai ir kitų tautybių Lietuvos gyventojai, žinoma, aplenkiant žydų daugumą, turėjo būti išgabenta. Suprantama, kad pagal bendrus nurodymus, „priešvalstybinių elementų“ sąrašai kitose Pabaltijos valstybėse, Latvijoje ir Estijoje, turėjo būti visai panašūs. Tos kategorijos iš anksto buvo sugrupuotos, iš anksto paruoštos išvežimui, dėl to ir praėjo be ypatingesnių sutrikimų. Jėgos buvo perdaug nelygios, kad būtų galima kaip nors sėkmingiau pasipriešinti.

Tiesa, kitos pirmojo egzekucijos etapo dienos nebuvo tokios sėkmingos. Didelė dalis atsargesniųjų, laimingai nepatekę į pirmuosius ešalonus, daugiau jau nebenakvojo namuose ir prieglobsčio ieškojo miškuose ar kitose slaptesnėse vietose. Ten tūnodami jie sulaukė Didžiosios Vokietijos išlaisvinamojo žygio. Deja, daugelio tokių pasislėpusių asmenų šeimos buvo atskirai pagrobtos ir ištremtos.

Atsimenant, kad visa ši milžiniška egzekucija buvo vykdoma iš karto trijose Pabaltijos valstybėse, nesunku bus suprasti, kad ji pareikalavo didžiulio transporto, milžiniško kiekio vagonų. Tiesa, tais vagonais į Lietuvą buvo gabenama kariuomenė, skirta puolamiesiems žygiams prieš Vokietiją, o iš čia jau vyko tremtinių ešalonai. Tie grįžtantieji transportai, dėl įprastinio sovietinio nesugebėjimo transporto organizuoti, užgriozdino iš šių trijų Pabaltijos valstybių einančius geležinkelius ir daugelyje stočių išvežamiesiems teko išbūti iki pirmųjų išlaisvinamojo karo dienų.

Kadangi Maskvos instrukcija kalba apie viso „priešvalstybinio elemento“ išvežimą iš Pabaltijos valstybių ir kadangi beveik visi tų kraštų gyventojai buvo priskirti prie to nepalankaus elemento, tai aišku, kad tokios egzekucijos turėjo būti nuolatos kartojamos, arba vykdomos su trumpom pertraukom, reikalingom susisiektimui keliams palaisvinti.

Tačiau, ačiū Dievui, tai buvo, bent iš Lietuvos, pati pirmoji ir pati paskutinioji bolševikinė tautų išnaikinimo egzekucija, kokios istorijoje pirmiau nebuvo ir kokios, reikia tikėtis, nušlavus bolševizmą, daugiau nebebus. Tris tautas, pasmerktas išnaikinti, išgelbėjo Didžiojo Reicho kariuomenė, saugojanti Europos laisvę ir visos žmonijos kelių amžių kultūrą.

..
/

KUNIGU SEMINARIJA KAUNE BOLŠEVIZMO METAIS

VYSK. V. BRIZGYS

Tą pačią dieną, 1940 m. birželio 15 d., kai Rusijos raudonoji armija okupavo Lietuvą, Kauno Tarpdijecezinė seminarija baigė 1939/40 akademinius metus. Ir seminarijos vadovybė ir auklėtiniai skirstėsi atostogų, vieni kitų klausdami, ar dar teks susirinkti. Seminarijos likimas labai parūpo visai visuomenei. Ja domėjosi net tokie, kurie, atrodė, ja niekad nesidomėjo. Lietuviai nebolševikai teiravosi, ar seminarija veiks, o visas bolševikuojantis elementas, su Kauno žydais priešakyje, jau pat pradžioje pradėjo stengtis, kad seminarija veikti negalėtų. Iš raudonarmiečių pusės pradžioje nemalonumų nepatirta. Beieškodami būstinių, karininkai nekartą buvo užsukę į seminariją. Užtekdamo net durininko paaikškinimo, kieno yra tie pastatai, ir raudonarmiečiai, net į vidų neidami, pasišalindavo. Užėjus bolševikams, po kelių dienų vienas aukštas jau naujos valdžios asmuo seminarijos vadovybei pranešė, kad Kauno žydų atstovai reikalauja Kauno Miesto Valdybą seminarijos rūmus atiduoti Kauno žydams ligoninei praplėsti ir ten pat įrengti žydų ligoninės personalo vaikams darželį. Patikrinus, buvęs vidaus reikalų ministeris (paskiau Komisarų Tarybos pirmininkas) Gedvilą ir Kauno burmistras dr. Garmus pripažino, kad žydai tikrai yra reikalavę kunigų seminariją jiems atiduoti.

Norėdamas seminarijos būstines bent nuo žydų apginti ir patirti naujų valdovų pažiūras į patį seminarijos veikimo faktą, pasidrąsinęs ryžausi susitikti su kai kuriais ano meto ministeriais, arba kaip kiti išsireiškė, drįsau kišti galvą liūtui į nasrus. Apsilankiau pas e. p. švietimo ministerį J. Žiugždą, pas e. p. užsienių reikalų ministerį Glovacką, e. p. ministerį pirmininką ir vidaus reikalų ministerį Gedvilą. Nors ministerijose rasdavau tuos pačius laisvės laiko tarnautojus, bet dabar, mane pamatę, jie pasijusdavo kažkaip nejaukiai.

Apsilankant pas ministerius, J. Žiugžda priimdavo mandagiai (pas jį buvau du kartu), būdavo pakankamai malonus ir kultūringas, kaip ir visuomet. Jis man leido aiškiai suprasti, kad seminarijos veikimas ar neveikimas nuo jo visai nepriklauso.

Pas Glovacką vykau su ne mažu smalsumu. Jį dar atsiminiau iš Marijampolės gimnazijos antros klasės, kaip gražų, linksmą berniuką, bet jau

tada „aušrininką“, o toliau atkaklų bolševiką. Įėjęs į jo kabinetą, Glovacko nepažinau. Išbalęs, sunykęs, pasenęs, nors pačio gražiausio amžiaus vyras. Buvo mandagus ir, kaip visiems ji pažinusiems, padarė išpūdį žmogaus, su kuriuo galima kalbėtis. Ateityje, norint ką nors laimėti, jis jau dabar man patarė susipažinti su Sniečkum ir Gedvila. Susitikti su Sniečkum nebandžiau. Gedvila priėmė šaltai, visa savo išvaizda ir kalbos tonu paliko pikto ir nervingo žmogaus išpūdį, nors mudviejų pasimatymai išedavo gan korektiški. Jis pripažino, kad žydai seminarijos reikalavo, kad tai sukėlė blogą jausmą net bolševikuose ir kad tokio dalyko jis neįsivaizdavo. Jeigu jau paimti, tai kam nors kitam atiduoti, tik ne žydams.

Lankydamas minėtus asmenis, aiškinau, kad seminarija vieša ar nevieša vistiek turi būti. Geriau leisti viešas seminarias, nes tokias galima kontroliuoti, jose išauklėjami kultūringesni kunigai, tuo pačiu kuriama ir kultūringesnė religijos forma, o kultūringai pasireiškianti religija visuomenei visais laikais ir bet kurioje valstybėje yra ir bus naudinga. Slaptos seminarijos galėtų išleisti tik pusiau išauklėtus kunigus, kurie sukurtų visai nesimpatiską religijos formą. Atrodė, kad bolševikiškieji ministrai mano išvedžiojimams pritarė. Tačiau kiekvienas iš jų pastebėdavo, kad galutinio atsakymo negalys duoti. Man tai buvo ir be pasakymo aišku. Juk jie turėjo dar pasiklausti Pozdniakovo ir kitų maskolių. Gedvila žadėjo duoti atsakymą už poros dienų.

Tuo pat metu jau veikė naujai suorganizuotas Kauno Butų Skyrius. Jo pirmininku tomis dienomis buvo inžinierius V-čius. Nežinia, ar kieno verčiamas, ar savo iniciatyva, vos pradėjęs eiti savo pareigas, jis tuoj

Metropolijos kunigų seminarija Kaune

sekvestravo Kaimo Arkivyskupo Metropolito rūmų pirmąjį aukštą ir su savo įstaiga pats čia įsikurdino. Labai įkyriai, grąsindamas pats paimsiąs, jis nuolat reikalavo vis daugiau baldų, daugiau būstinių. Man belankant ministerius seminarijos reikalais, minimas V-čius įteikė raštą, kuriuo sekvestruojamos visos seminarijos būstinės. Tuo pat metu Gedvilą telefonu pranešė, kad bolševikinė Lietuvos vyriausybė leidžianti Kauno Kunigų Seminarijai toliau veikti. Tai buvo pranešta V-čiui. Jis reikalavo vyriausybės nutarimo raštu. V-čius pate telefonu klausė kažin kurios instancijos (rodos, Vyriausios Butų Valdybos) ir nusiramino. Seminarijai išdavė raštą, kad seminarijos pastatai nuo sekvestro atleidžiami.

Kelioms dienoms praslinkus, Butų Skyriaus pirmininkė buvo paskirta bemokslė fanatikė žydė Macevičienė. Tuoju buvo pradėta nauji pasikėsinimai prieš seminariją. Raudonarmiečių ir kitokių palydovų lydimą, ji pati net kelis kartus tikrino seminarijos būstines. Galutinai rugsėjo 6 d. pati Macevičienė, savo sekretoriaus uolaus bolševiko Grabausko lydimą, atnešė pas kan. P. Penkauską orderį, kuriuo sekvestruojami visi seminarijos pastatai ir Arkivyskupo Metropolito rūmai. Tokį raštą priimti ir pasirašyti, kad jis gautas, niekas nesutiko. Macevičienė su Grabausku nusileido, sekvestruodami tik II-sius seminarijos rūmus.

Prasidėjo vėl lankymasis, skambinimai Gedvilai, Knyvai, dr. Garmui ir kt. Seminarijos būstinėse tilpo net kelios (seminarijos, Jakšto, bazilikos kapitulos) bibliotekos, bažnytinio meno muziejus. Ginant visa tai nuo raudonarmiečių, tikrai daug pastangų parodė dr. Garmus ir kiti miesto savivaldybės tarnautojai inteligentai. Seminarijos vadovybė, matydama, kad visų būstinių apginti bus neįmanoma, miesto valdybai pasiūlė II-se seminarijos rūmuose įrengti studentų bendrabutį. Tuo norėta apsaugoti nepalietą biblioteką, kuri kai kuriais atžvilgiais Lietuvoje buvo pati vertingiausia. Buvusi miesto valdyba, su dr. Garmum priešakyje, buvo sukalbama. Su jais jau buvo susitarta. Atrodė pasiseks perkalbėti ir Vyriausiąją Butų Valdybą. Tačiau Macevičienė su Grabausku II-jų seminarijos rūmų orderį atidavė raudonarmiečiams. Tokiu būdu ir komisarų ir miesto valdybą ir visus pastatė prieš įvykusį faktą. Tą pat popietę prie seminarijos rūmų raudonarmiečiai pastatė sargybą, kuri be pamainos išstovėjo nuo 16 iki 22 val. Nežinia, kada šiuodu vargšu būtų buvę pakeisti, bet, leidus pasinaudoti seminarijos raštinės telefonu, vienas iš jų paskambino į savo dalinį, pranešdamas, kad juodu sargyboje komandiras užmiršo.

Tuo būdu, nepaisant padarytų žygių ir Komisarų Tarybos pažadų, seminarijos II-ji rūmai rugsėjo 7 d. buvo sekvestruoti. Kadangi kitų tinkamų būstinių neturėta, tai šiuose rūmuose liko seminarijos, kapitulos ir Jakšto bibliotekos — iš viso apie 90.000 knygų ir rankraščių. Bibliotekos salės liko užrakintos. Raudonarmiečiai žadėjo jų neliesti.

Telšių ir Vilkaviškio seminarijų trobesiai jau nuo pat bolševikų įsiveržimo buvo užimti raudonarmiečių. Vyskupų konferencijoje rugpiūčio 28, 29 dienomis Telšių ir Vilkaviškio vyskupai pareiškė negalėsį pas save

turėti seminarijų, nes raudonarmiečiai atsisakę iš jų būstinių išsikraustyti. Pareikšta noras laikinai jungtis su Kauno seminarija. Toje pačioje konferencijoje buvo nutarta laikinai pradėti darbą tik su viena seminarija bendra visoms penkioms Kauno Metropolijos vyskupijoms.

Toje pačioje konferencijoje vyskupai paskyrė naują šiai jungtinei seminarijai vadovybę: rektorių — vysk. V. Brizgį, vicerektorių — kun. dr. P. Ramanauską, dvasios vadą — kun. V. Balčiūną, prefektą — kun. dr. P. Manelį. Tokiu būdu į seminarijos vadovybę ir profesūrą įėjo taip pat Telšių ir Vilkaviškio seminarijų personalo.

Savo konferencijoje vyskupai taip pat konstatavo, kad nepaisant bolševikų vyriausybės žygio, panaikinančio V. D. Universitete Teologijos-Filosofijos Fakultetą, šis fakultetas Kaune veiks ir toliau, Apaštalo Sosto jam suteiktomis teisėmis. Jo rektorium vyskupai paskyrė vysk. V. Brizgį. Dekanu vysk. V. Padolskį.

Mokslo metų pradžia paskelbta rugsėjo 11 d. Bolševikų invazijos paveikti seminarijos auklėtinių dalis išbėgiojo. Tačiau jų vietoje atsirado būrelis naujų drašuolių. Mokslo metų pradžiai susirinko 175 auklėtiniai.

Kauno, Telšių, Vilkaviškio seminarijos turėjo kultūringai vedamus ūkius, kurie nors iš dalies padėdavo išlaikyti neturtingus auklėtinius. Telšių ir Vilkaviškio ūkiai liko formaliai nenacionalizuoti, bet raudonarmiečių užimti. Kaimo ūkis tapo nacionalizuotas. Iš bolševikų valdžios laukti seminarijai subsidijų taip pat nebuvo vilties. Apie seminarijos veikimą ir jos reikalus buvo painformuota katalikiškoji visuomenė.

Sekvestruoti seminarijos rūmai gan ilgą laiką stovėjo tušti. Bolševikai ir sargybų čia daugiau nebestatė. Kauno miesto Butų Valdyba vieną kartą davė leidimą vienam komjaunuolių būriui suruošti Seminarijos rūmuose pasilinksminimą. Šeštadienio vakare susirinko žydų, kitokių komunistuojančių, gatvės panų ir kėlė orgijas iki sekmadienio ryto. Rūmuose sugadino vandentiekį ir kanalizaciją, daug kur nuo sienų nutraukė ne tik elektros lempas, bet ir laidus. Gražią seminarijos salę ir kitas būstines prisigėrusieji taip biauriai priteršė, kad net raudonarmiečiai pasipiktino. Jie užareštavo orgijų ruošėjų atsivežtą fortepijoną, stalus ir kitus daiktus, kol bus išvalytas namas. Kol išvalė, keturios moters keikdamos darbavos kelias dienas.

Spalių mėn. į sekvestruotus rūmus buvo atkelta Lietuvos karo intendantūra. Gavusi tokius įnamius, seminarija buvo labai patenkinta, nes tai buvo savi žmonės, buvo galima laisvai naudotis bibliotekomis. Tik gaila, kad mūsų karo intendantūra greitai likvidavosi, o seminarijos rūmus užėmė raudonarmiečių dalinys. Jie savo triukšmu, netvarka mums kasdien vis daugiau įkyrėjo, išmynė ir išvažinėjo gėles, visą rūmų aplinką aptersė.

Pradėjusi savo darbą seminarija iš pirmos dienos pajuto, kad visi lietuviai, nepaisant įsitikinimų skirtumo, ją domisi ir ją remia. Ta vidaus simpatija reikšdavosi gausiomis aukomis. Norėdamas visuomenės nuotaiką geriau pavaizduoti, suminėsiu kelis faktus. Vienos ligoninės visas

personalas skirdavo kas mėnesį seminarijai tam tikrą procentą iš gaunamo atlyginimo. Keturios šeimos iš vadinamų liaudininkų tarpo susitarė apmokėti faktinas vieno auklėtinio išlaidas. Viena darbininkė, uždirbanti per mėnesį 50 rub., pusę savo uždarbio skirdavo seminarijai. Kita jauna darbininkė, pati nieko neturėdama, seminarijai paaukojo, ką jai vertingiausio paliko mirdamas jos tėvas darbininkas — penkis aukso rublius ir laikrodį. Nedarant jokių ypatingų pastangų, visuomenės teikiama parama seminarijai buvo tokia gausi, kad jau gruodžio mėnesį seminarija buvo viskuo apsirūpinusi ištisiems mokslo metams. Vyskupai dar prieš Kalėdas buvo paprašyti sulaikyti rinkliavas bažnyčiose, nes spontaniškų aukų buvo pakankamai daug. Įvairiose Lietuvos bažnyčiose buvo surinkta 128.236,66 rub. Daugumoje parapijų rinkliavos visai nebuvo daromos. Atskiri asmens, daugiausia kauniškiai, suaukojo 31.869,62 rub.

Nuo pat mokslo metų pradžios auklėtojų ir auklėtinių nuotaika, palyginti, buvo gera. Optimizmo buvo net tiek, kad apie mūsų sunaikinimą nebuvo galvojama, o buvo pasikalbama, koku būdu padarius savos įtakos raudonarmiečiams, koku būdu apaštalauti, jeigu tektų atsidurti patiems raudonojoje armijoje ar Rusijoje... Auklėtinių darbo nuotaiką kiek gadino nuolat skleidžiami gandai apie mobilizaciją, seminarijos uždarymą ir kt. Seminarijos vadovybė jausdavo ir girdėdavo, kad Kauno komunistiškoji-žydiškoji visuomenė seminarijos veikimo faktą yra labai nepatenkinta. Tylomis buvo laukiama visokių galimybių.

Tačiau, gandsams liekant gandais su jais apsiprasta. Auklėtinių tarpe susikūrė gera darbo ir tobulinimosi dvasia. Be ypatingų nuotykių artėjo pirmojo semestro pabaiga. Advento paskutinio sekmadienio vigilijos vakarą katedroje buvo surengta, seminarijos geradariams atsidėkojant — religinės muzikos ir giesmių valanda, kurioje dalyvavo seminarijos ir bazi-likos chorai.

Pirmasis semestras buvo baigtas normaliu laiku. Auklėtiniai išsi-skirstė Kalėdų atostogų iki sausio 13 d., nes sausio 12 d., „rinkimų“ į Aukščiausią SSSR Tarybą dieną, seminarijai būti neatostogose atrodė bū-sią labai nepatogu.

Kauno Vykdomasis Komitetas 1941 m. sausio 8 d. nutarė, o Komisarų Taryba pritarė sekvestruoti visas seminarijos būstines ir seminariją išblaš-kyti. Šito nutarimo tačiau nedrįsta skelbti prieš sausio 12 d. Laukta, matyti, kad seminarijos nors likusieji Kaune profesoriai ir jos patarnau-tojai atliktų balsavimo pareigą. Deja. Visą dieną laukę, prie balsavimo dėžių iš seminarijos nesulaukė nei vieno profesoriaus, nei vieno klieriko, nei vieno tarno nei tarnaitės. Vienas politrukas, žydaitės lydimas, vėlai vakare apie 22 val. išėjo jų ieškoti. Pirmiausia pataikė pas rašytoją kan. M. Vaitkų. Šis, nors nepaprastai švelnus žmogus, besiklausydamas poli-truko „švietimo“, įpyko ir svečius išvarė lauk. Kitų ieškoti nesiryžo. Užtat 23 val. pas prel. Jakubauskį įsiveržė du Vykdomojo Komiteto nariai ir įtei-kė visų seminarijos būstinių sekvestro raštą. Juo įsakoma per 48 val.

visas būstines palikti. Persikelti esą galima į Kulautuvą. Kitą rytą anksti man, kaip seminarijos rektoriui, prisistatė du karininkai — vienas šarvuotųjų majoras ir antras kazokų pulko kapitonas, pranešdami, kad seminarija turinti būti tuojau evakuota. Į seminariją pasiuntė kelis karininkus su kareivių būriu užimti vieną po kito evakuojamus kambarius. Karininkai pareiškė, kad pasiimti galima tik asmeninę nuosavybę, o visa, kas priklauso įstaigai, turi palikti. Buvome varomi iš seminarijos labai žiauriai — pro kareivių durtuvus. Kadangi klierikai dar rinkosi iš atostogų, tai jų patalines, knygynėlius teko sunešti į seminarijos bažnyčią.

Tą patį rytą buvo telefonu painformuoti visi vyskupai. Kan. M. Vaitkus ir kan. J. Meškauskas buvo nusiųsti pas Pozdniakovą skųstis ir prašyti mūsų būstines palikti. Pozdniakovas nieko aiškaus nepažadėjo. Padarė priekaištą, kad seminarija nedalyvavo sausio 12 d. balsavime, primindamas, kad mes apsišvietę žmonės turėtume suprasti, kad rusai šį kartą mus paėmė stipriai ir galutinai: nei popiežius, nei Fühleris, nei Ruzveltas iš Rusijos rankų mūsų daugiau neišvaduos.

Nors buvome visur apstatyti raudonarmiečiais, bet ypač vakare ir naktį pavyko daug ką iš seminarijos nuosavybės išnešti, raudonarmiečiams nepastebint. Kartais ir matydami nesusivokdavo, kas nešama. Antai eina iš seminarijos du klierikai, per katilo ąsas persikišę lazda, ant viršaus užsidėję suolą, ant jo užmetę tuščią čiuzinio maišą. Sargybinis duryse susistabdo, piktai klausdamas, ką nešą. Tuodu taip pat piktą tonu atrėžia: „Argi nematai, kad suolą“. Raudonarmietis pasitraukia.

Kitą dieną pas Pozdniakovą, dalyvaujant NKVD komisarui Guzevičiui, lankėmės vysk. V. Borisevičius ir aš. Prašėme grąžinti seminarijos būstines. Pozdniakovas pirmiausia kreipėsi į mane: „Tai nedalyvavai balsavime?“

— Nedalyvavau, ir kiek kartų kokius balsavimus darysite, niekad nedalyvausiu, atsakiau. Jeigu kelios partijos išstatytų savo sąrašus ir aš nė už vieną nebalsuočiau, ponui įgaliotiniui (ponu vadinamas neprieštara-vo) būtų lengva tai suprasti. Tuo lengviau galima suprasti dabar. Apskritai esu tos nuomonės, kad mums dvasininkams nuo panašių politinių veiksmų visiems reikia susilaikyti, bet dalyvavusieji nebus bausti.

Mūsų audiencija pas Pozdniakovą užtruko daugiau kaip valandą. Jo asmuo padarė nepikto įspūdžio, bet savo užimamai vietai jis buvo per daug menko išsilavinimo ir nusivokimo apie platesnio turinio klausimus. Vienas pas jį lankęsis labai teisingai jį charakterizavo, pavadindamas gudriu muziku.

Pozdniakovas mums labai daug kalbėjo, įrodinėdamas, kad mes katalikų dvasininkai turime suprasti padėtį ir tapti pozityviai lojalūs naujai santvarkai. Mums nesą ko turėti iliuzijų. Ant nykštuko Lietuvos griūva kolosas su dvidešimties metų patyrimu. Ko Rusijoje pasiekta per dvidešimtį metų, Lietuvoje užteksią dviejų — trijų metų. Kam mums semina-

rija, kam apgaudinėti jaunos vyrus, kurie, kol taps kunigais, jau nebeturėsia ko veikti. Antai Rusijoje, dvasininkams nesą ko veikti.

Čia neiškenčiau. „Pone Įgaliotini, parūpinki man leidimą nors su dešimčia kunigų laisvai pavažinėti po Rusiją ir pamatysite, ar ten tikėjimas yra dar, ar jau jo tikrai nebėra“.

— Tu jaunas žmogus, — atsakė Pozdniakovas, — pats turėtum pagalvoti, ką veiksi už kelių metų, kada tavęs niekas neklausys. Ką galėtum dėstyti Maskvos universitete?

— Maskvos universitete, — atsakiau, — galėčiau daug ką dėstyti. Gyrėsi, kad esą daug kunigų, kurie eina su jais.

— Mes džiaugiamės, — atsakė vysk. V. Borisevičius: — Tokiu būdu mūsų bažnyčia apsivalo. O rusų patarlė sako: Net semji bez uroda.

Apskritai, mūsų apsilankymas seminarijos reikalu greit virto Pozdniakovo paskaita lojalumo reikalu, o ši dar greičiau perėjo į pusiau religini disputą. Nors Pozdniakovas visą laiką kalbėjo nervingai, bet pasikarščiovimo nebuvo nė iš vienos pusės. Galutinai prašant grąžinti būstines, buvo atsakyta, kad iki pavasario tai nebus padaryta. Prašant pratęsti išsikraustymo terminą, Guzevičius pažadėjo, bet neištesėjo. Prašant leisti pasiimti inventorių, mokslo priemones ir kt., buvo pažadėta visa tai atiduoti, kai seminarija susitvarkys tolesniam veikimui. Ir šis pažadas nebuvo ištesėtas. Tokiu būdu seminarija turėjo palikti raudonarmiečių sauvalei visą turėtą biblioteką, visas turėtas mokslo priemones, dantisto kabinetą, 130 geležinių lovų, 103 stalus, 9 rašomus stalus, 253 naujas kėdes, beveik visą virtuvės inventorių, daug kitokių baldų bei reikmenų, 200 erdm. paruoštų malkų, 70 t kokso, 200 cnt. bulvių ir daržovių. Visas šis turtas žuvo be jokio atlyginimo.

Evakuojant rektorato būstines, kur gyveno šeši seminarijos personalo asmenys, atsiųstas namus perimti ir evakuavimą prižiūrėti aviacijos kapitonas labai susižavėjo kun. prof. M. Ražaičio radijo aparatu, kan. P. Penkausko gėlėmis ir kun. prokuratoriaus P. Juknevičiaus bute rastu seminarijos seifu. Jo nebuvo galima jokių geru būdu įtikinti, kad prof. M. Ražaičio radijo aparatas yra tikrai radijo, o nes kas kita. Jis, pareiškęs visokių nuomonių, galutinai į savo bloknotą tarp kitų sekvestruojamų daiktų įrašė: „radijo-barometr.“ Iš visų šių daiktų jam pasisekė išsiderėti gėles — apie 80 vazonų oleandų ir kitokių. Jas visas, rusams pabėgus, radome sunaikintas.

Rektorato namų trečiajame aukšte liko bažnytinio meno muziejus. Jis buvo laikomas jau suvalstybintas, ir mums kur nors evakuoti jį nebuvo leista. Pirmojo aukšto viename mažame kambarėlyje liko gyventi prof. dr. K. Fulstas. Jis, kaip Vokietijos pilietis, atsisakė išeiti, kol jam nebus duotas kitas tinkamas butas ir priemonės į jį persikelti. Prof. dr. K. Fulstas su raudonarmiečiais išgyveno beveik iki pat repatriacijos. Rusai juo labai stebėjosi, kad jis užsidaręs nuolat dirbdavo, kad nė kartą pas save neturėjo „linksomos kampanijos“. Kai jam, paliekant butą, jie tiksliai

sužinojo, kas jis yra, negalėjo sau dovanoti, kam taip ilgai jį čia savo tarpe laikė. Prof. dr. K. Fulstui teko būti liudytoju, kaip raudonosios armijos karininkai bažnytinio meno muziejaus eksponatus naudojo savo purviniams batams valyti. Tik daug vėliau, kas dar šio muziejaus buvo belikę, tolaikiniai jo valdytojai pergabeno kur kitur. Jis dar ir šiandien nėra atkurtas.

Seminarijos vadovybė nutarė susirinkusių ir išblaškytų auklėtinių atgal nesiųsti, o pasilikti Kaune, ieškoti butų ir laukti tolesnių patvarkymų. Beveik kasdien buvo lankytasi pas Komisarų Tarybos pirmininko pavaduotoją Brašiškį būstinių reikalų. Buvo liepta patiems susirasti būstines. Bet visi didesni pastatai jau buvo nacionalizuoti, o apie kurį kitą Brašiškiui tik užsimindavau, dėl visų atsakydavo neigiamai. Galutinai Brašiškis pareiškė, kad esą visų geriausia darbą nutraukti iki pavasario, o vasarą klausimas pats išsispresis. Nepasakė, ką jis tokiu posakiu suprato: ar ruošiamą lietuvių į Sibirą išvežimą, ar gal savo viešpatavimo galą buvo numatęs.

Jau iš anksto buvo maža vilties, kad iš mano lankymosi pas Brašiškį kas nors gero išeitų. Todėl tuo pačiu metu ieškota privačių butų profesoriams, auklėtiniams, paskaitoms, valgyklai. Kad laikas veltui nebėgtų, kol susitvarkėm tolesniam darbui, dijakonams buvo padarytos rekolekcijos, ir 1941 m. sausio 19 d. buvo įšventinta 12 naujų kunigų.

Po savaitės jau buvo šiaip taip susitvarkyta darbui. Beveik visi profesoriai ir auklėtiniai buvo, nors provizoriniai, kur nors jau apsistoję. Kaimo ir priemiesčių gyventojai, daugiausia darbininkai, patys pasisiūlė priimti pas save kas profesorių, kas klieriką. Seminarijos išvaikymo auklėtiniai nelabai pabūgo. Keli išstojo, keli išvyko į Vokietiją, o kiti pasiliko. Pradėjus darbą, licėjiniai kursai pamokoms rinkdavosi į Bazilikos zakristiją ir prie jos esančią prelatų koplyčią, filosofijos klausytojai rinkdavosi į Šv. Trejybės bažnyčios zakristiją, I ir II teologiniai kursai — į Prelato B. Česnio saloną, kurį jis pavedė mūsų reikalams, pats pasitenkindamas mažu kambarėliu. III ir IV teologiniai kursai rinkdavosi į Šv. Sakramento (Studentų) bažnyčią. Valgyti profesoriai ir dalis auklėtinių rinkdavosi į valgyklą Valančiaus g. 6, o likusioji dalis — Laisvės al. 61 į p-lės Čekanauskaitės valgyklą. Netrukus Prelatas Česnys profesoriams užleido savo virtuvę. Auklėtinių virtuvei ir valgomajam du mažų kambarėlių užleido to pat namo pirmajame aukšte Šv. Jėzaus Širdies seserys, pačios išsikeldamos kitur. Auklėtiniai valgydavo keliomis pamainomis. Vieniems valgant, kiti palaukdavo bažnyčioje ar kieme. Tokia būseną buvo įmanoma tik dėl nepaprasto patarnaujančių N. P. Š. M. Vargdienių seselių pasiaukojimo. Jų pastangomis ir apsukrumu buvo išgelbėta nemaža turto iš atimtos seminarijos.

Susirūpinta, kas daryti, kad raudonarmiečiai neužimtų seminarijos bažnyčios. Nors beveik visi liturginiai reikmens iš jos buvo išgabenti, tačiau palikti raudonarmiečių siautėjimui pačią bažnyčią, kaip šventą vietą ir kaip meno kūrinių, buvo per skaudu. Kan. P. Penkausko pastangomis su-

siorganizavo šiai bažnyčiai skirtas giesmininkų būrys, žmonės vieni kitus paragino kuogausiausiai dalyvauti šios bažnyčios pamaldose. Beveik iki pat bolševikų išvairo iš Lietuvos, kan. P. Penkauskas šioje bažnyčioje kiekvieną šventadienį laikydavo pamaldas.

Nepalankiose gyvenimo ir darbo sąlygose visa buvo daroma, kad auklėtiniai būtų aprūpinti, kad nepritrūktų jiems jėgų ir ūpo dirbti. Tai buvo įmanoma dėl lietuviškosios visuomenės gausios ir nuoširdžios paramos. Auklėtinuose gerą nuotaiką palaikyti daugiausia prisidėjo gražūs profesorių pavyzdys. Jie visi dirbo beveik nemokamai, kiti net pavalgyti turėdavo ateiti per visą Kauno miestą, bet visi buvo linksmi, optimistai, uolūs darbe. Ypač būdavo gera proga pataisyti slegiančią nuotaiką, kai jie susirinkdavo visi kartu į savo bendrą valgyklą, iš kurios dar vos prieš keilioliką minučių būdavo išėję jaunieji teologai, išklausę paskaitų.

Ypač po seminarijos išblaškymo, auklėtinių disciplina ir elgesys rėmėsi vien pasitikėjimu ir gera valia. Priežiūra buvo sunkiai įmanoma. Vis dėlto seminarijos vadovybei neteko patirti nemalonumų dėl klierikų elgesio.

Nepaisant nepaprastai sunkių darbo sąlygų, dėl profesorių ir auklėtinių pasiaukojimo mokslas nenukentėjo: programos buvo išeitos, egzaminų rezultatai yra ne kiek neblogesni kaip kitų metų.

Šiuos nepaprastus mokslo metus nutarta baigti birželio 17 d.: 15 d. — šeštadienį paskutiniai egzaminai, 16 d. — sekmadienį klierikams teikiama įvairūs šventimai, 17 d. — pirmadienį baigiamosios pamaldos, akademija. .. Dar prieš mokslo metų pabaigą seminarijos profesoriai vieną dieną pietų metu juokaudami aiškinosi, kad prieš birželio 17 d. negali būti, anglų radijo pranašaujamo, greito karo Lietuvoje, nes nebūtų tvarkingai užbaigti mokslo metai.

Mokslo metų pabaiga buvo labai kukli. Šv. Sakramento (Studentų) bažnyčioje vysk. V. Padolskis — Teologijos Fakulteto Dekanas atlaikė skaitytas mišias, buvo pagiedotas Te Deum laudamus, seminarijos vicerektorius kan. dr. P. Ramanauskas pranešė mokslo darbo rezultatus, seminarijos rektorius vysk. V. Brizgys trumpa kalba išreiškė padėką Dievui už globą, visuomenei už pagalbą, profesoriams ir auklėtiniais už drąsą ir pasiaukojimą, patarnavusioms vienuolėms už jų paaukotą vargą.

Šiais sunkiais metais seminarija į darbą išleido 12 naujų kunigų. Teologijos Fakultetas vienam suteikė daktaro laipsnį. Vienas Teologijos Fakulteto studentas kun. J. Stanulis mirė džiova.

Tenka paminėti, kad gegužės mėn. pabaigoje vysk. J. Kukta ir vysk. V. Borisevičius visų Lietuvos vyskupų vardu lankėsi pas Pozdniakovą ir Gedvilą, įteikdami jiems memorandumą dėl vyriausybės nusižengimų konstitucijai, dėl lietuvių apskritai ir tikinčiųjų paniekimo savame krašte. Tarp kita ko memorandumu ir atsilankymo proga žodžiu buvo reikalaujama sugrąžinti sekvestruotas seminarijos būstines arba duoti seminarijai tinkamas kitas. Pozdniakovas ir Gedvila vyskupų delegaciją šį kartą priėmė

labai piktai nusiteikę. Jie pareiškė, kad Komisarų Taryba nutarusi seminarijai veikti visai uždrausti. Ši žinia seminarijos personalui nebuvo paskelbta, kad per anksti nuotaikos negadintų.

Savo pažado komisarai ištesėti nespėjo. Visi seminarijos ir arkivyskupo rūmuose gyvenę raudonarmiečiai birželio 22 d. anksti rytą buvo pašaukti į aerodromą, kur atbėgę rado jau sudaužytus savo lėktuvus.

Tą pačią dieną iš Kaimo bėgo ir komisarai. Iš seminarijos raudonarmiečiai taip ūmai bėgo, kad liko jų šautuvai, minos, virtuvės ir kt. Seminarijos trobesiai, išskyrus Maironio namus, liko nenacionalizuoti, bet raudonarmiečiai pabėgo nesumokėję nuomos už būstines, neatsiteisę už seminarijos turta.

Sunku atpasakoti, kokią teko rasti seminariją, iš jos pabėgus raudonarmiečiams. Visa tegul pavaizduos nors šios dvi smulkmenos. Pildami virtuvėje ant grindų visokias paplovas, raudonarmiečiai užkimšo vandeniu nutekėti grindyse angas. Paplovas vistiek pylė ant grindų. Kai jau nebegalima buvo vaikščioti, pasidėjo ant grindų plytas, ant jų tiesė lentas ir jomis vaikščiojo. Paplovų liko tiek, kiek negalėjo nutekėti per slenkstį. Musių čia liko milijardai.

Išvalius I-sius seminarijos rūmus, jokių būdu nesisekė iš vienos auditorijos dvokiantį kvapą pašalinti. Atidžiau apžiūrėjus, auditorijos kampe buvo rastos išpiautos grindys, išpiauti grindų galai sukalti ir tuo dangčiu uždengta išpiautoji skylė. Po grindimis yra apie metro aukščio tuštuma. Čia supiltos namo sąšlavos, tuščios konservų dėžės, džiovintų žuvų atmatos ir kita. To mėšlo teko išimti net kelis vežimus. O tame pat kambaryje raudonarmiečiai vis tik miegodavo. Bendrą seminarijos vaizdą tesusidaro kiekvienas prisiminęs, kad seminarijoje gyveno ne karininkai, bet eiliniai kareiviai.

Ypatingais seminarijos nuostoliais tenka laikyti tris, nors ir atbėgėlius iš pirmiau bolševikų okupuotų teritorijų, auklėtinius vienuolius, išvežtus į Sibirą, ir dijakoną Stulginskį, žuvusį karo metu. Labai daug nukentėjo seminarijos biblioteka, kurią iš raudonarmiečių paimti seminarijos vadovybei nebuvo leista, o kiti taip pat nesirūpino ja.

Kad nukentėjo sienos, langai ir stogai, tai menkas daiktas. Svarbu, kad yra tolesnio darbo galimybei viltis.

LIETUVOS KATALIKŲ BAŽNYČIA PO BOLŠEVIZMO JUNGU

Kun. A. BILIŪNAS

žmonių kolektyvo rūmą. Visa, kas kuriuo nors būdu turi santykių su vadinamuoju buržuazijos luomu, turi būti be pasigailėjimo sunaikinta, taigi, ir religija su visomis jos institucijomis. Remiantis Engelso, Markso ir kitų 19 amž. apšvietos šulų autoritetu, komunistinės pasaulėžiūros pagrindan padedamas dialektinis materializmas. Tuo būdu religija, žmogaus sielos santykis su Dievu, laikoma ne tik nereikalinga, bet dargi žalinga, kaip stabdys pasaulinei komunizmo plėtotei.

Dėl šitos ideologijos Rusijoje beveik visi dvasininkai brutaliausiu būdu sunaikinti, šventyklos paverstos „kultūros įstaigomis“, kai kur net antireliginiais muziejais, paskiri žmonės žiauriai persekiojami dėl jų kuriuo nors būdu pasireiškusių religinių įsitikinimų ar praktikų.

Kol Tolimųjų Rytų žinios apie nežmonišką terorą ir baisią milijoninių masių priespaudą mus pasiekdavo tik spausdinto žodžio forma, tai ne vienam iš mūsų atrodė nerealu, lyg savotiškas fantazijos padaras. Tačiau iš pereinamųjų metų pergyvenimų kiekvienas blaivaus proto žmogus turėjo prieiti išvadą, kad komunizmo santvarkos pagrinde glūdi kažkas nežmoniška, ne-normalu, liguista.

Liūdnos atminties 1940 metų birželio 15 diena atnešė į Lietuvą baisaus teroro ir visiško žmogaus nuvertinimo santvarką. Ir čia tuoju Bažnyčia buvo atskirta nuo valstybės, iš mokyklos pašalintas religijos dėstymas. Tiesa, nuolat buvo valkiojamas žodis „sąžinės laisvė“, tačiau, kaip reikia suprasti šią sąvoką, gal būt, tik komunizmo šulams tebuvo aišku. Jiems ji ir tegaliojo. Visais frontais prasidėjo žmogaus įsitikinimų prievartavimas.

Matydami, kad antireliginė propaganda spaudoje neneša pageidaujamų vaisių, vietos valdžios organai, spaudžiami drg. Dekanazovo ir Pozdniakovo, pasiryžo tikinčią Lietuvos visuomenę izoliuoti nuo Bažnyčios, palikdami tuo tarpu dvasininkus ramybėje. Šis žygis jau buvo žymiai pavojingesnis. Lietuvos kariuomenės korpas gavo politrukus; gimnazijos — konstitucijos dėstytojus, didesnės įstaigos — atitinkamus „globėjus“ ir t.t. Stropiai buvo žiūrima, kad valdininkai, ypač įvairių rūšių mokytojai, nelan-kytų bažnyčios, nedraugautų su dvasininkais.

Šito moralinio spaudimo padariniai buvo tokie, kad daugelis pareigūnų iš tolo vengė bažnyčios. Mat, sekmadieniais kompartija išstatinėdavo savo žmones prie bažnyčios durų, kad sektų, kas dar lanko bažnyčią. Šis eksperimentas didmiesčiuose nebuvo toks pavojingas, nes vietiniai komunistukai ar žydėliai iš katalikų sluoksnių mažai ką tepažino. Kiek blogiau buvo provincijos miesteliuose, kur kiekvienas valdininkas ar šiaip jau šviesnis žmogus buvo jiems pažįstamas. Pastebėti tokie bažnyčios lankytojai būdavo šaukiami į kompartijos būstinę ir ten jiems statomi įvairūs ultimatai. Ši praktika buvo labai įkyri ir kartais net susipratusius lietuvius ir katalikus versdavo veidmainiauti. Pasitaikydavo ir tokių kuriozų, kad šiaip jau geriausias pažįstamas staiga nebesveikindavo kunigo gatvėje, „nebepažindavo“ mat! Ne vienas susipratęs lietuvis turėjo įrašydinti savo sūnelį ar dukrelę į komjaunuolius, kad tik tuo būdu įrodytų savo lojalumą komunistinei santvarkai. Į šitą spaudimą protesto mostu atsakė abiejų universitetų bei kitų aukštųjų mokyklų studentija ir vidurinių mokyklų moksleiviai. Švietimo Komisariatas buvo visų nelaimingiausias. Iš provincijos miestų nuolat plaukdavo nusiskundimai, kad moksleiviai reakcionieriškai elgiasi demonstracijose ir kad perdaug lanko bažnyčią. Į tokius nusiskundimus švietimo komisaras A. Venclova ne vienam yra piktai atrėžęs: „Padarykite jūs savo gimnazijose įdomių pramogų, užimponuokite jiems, tada nebeturės ko ieškoti bažnyčiose. O jei dar bėga į bažnyčią, tai reiškia, kad jūs nieko doro jiems neduodate..

Taip, komunizmas sveikam ir susipratusiam Lietuvos jaunimui nieko teigiamo duoti nepajėgė. Priešingai! Jis norėjo iš jaunimo išplėsti tikėjimą, tėvynės meilę, pagarbą savo krašto nusipelnusiems žmonėms. Dar daugiau. .. Sielą, antgamtinį gyvenimą! Žodžiu, visa tai, kas jauną žmogų žavi, verčia kovoti, aukotis.

Kauno universitete marksizmo-leninizmo lektorius (rusas) per savo paskaitą yra pareiškęs, kad didžiausi komunizmo stabdžiai esą trys: religija, nuosavybė ir dabartinė moterystės santvarka! Protingai galvojant kyla klausimas, kas belieka, atėmus šias žmogaus vertybes?

Komunizmas perša visai naujas vertybes: darbo žmonių klasės gervę. Be to, komunizmas yra drauge ir religijos erzacas. Ne, daugiau negu erzacas, jis yra religija, revoliucionierių-kovotojų kultas, gyvų ir mirusių. Jiems skiriamos šventės, eisenos — tikros religinės procesijos. Net keletas mūsų tėvynės išsigimusių sūnų bei dukterų Maskvos raudonojoje aikštėje prie Lenino mumijos ieškojo sau įkvėpimo ir stiprybės. Tačiau iš Lietuvos katalikiškosios visuomenės Gruzijos stabas nesusilaukė nei pagarbos, nei simpatijos, nei pagaliau dievinančio kulto.

Nors drg. Paleckis 1940 metų pabaigoje, atsisveikindamas su vokiečių žurnalistu Hildebrandu, pareiškė, kad jis gavęs iš vyriausios tarybos nurodymų nedaryti dvasininkams jokie tiesioginio spaudimo, bet šis jo tvirtinimas nepasitvirtino. Greit prasidėjo ir tiesioginis dvasininkų spaudimas. Komunistų tikslas buvo suparaližuoti bet kurį dvasininkų veikimą.

Iš šito principo išeidami, raudonieji valdovai paėmė kariuomenės reikalams visas Lietuvos vyskupų rezidencijas ir bažnytinių įstaigų (kurijų) būstines. Vienintelis Panevėžio vyskupas išliko savo namuose, bet ir tas suspaustas į porą kambariukų. Nacionalizavus bažnytinius namus, „kulto tarnų“ butų nuoma buvo aukščiausia — 3 rubliai už kv. metrą. Jei kurio butas turėjo daugiau kaip 9 kv. metrus, tam už likusius kv. metrus teko mokėti dvigubą taksą. 1940 metų gruodžio mėn. Lietuvos komunistų centro komitetas buvo nutaręs visų tikybų maldos namus apdėti dideliais mokesčiais. Metinė suma buvo nustatyta pagal bažnyčių dydį ir jų lankytojų gausumą. Toks bažnyčių mokesčių įstatymas pirmiau užimtose buv. Lenkijos srityse jau buvo vykdomas. Ten kai kurioms bažnyčioms teko sumokėti iki 35.000 rubl. Pas mus, tur būt, dėl kitų svarbesnių reikalų šis įstatymas dar nebuvo paskelbtas. Tam pačiam centro komiteto posėdy buvę nutarta Kauno įgulos (soboro) bažnyčią padaryti revoliucijos muziejumi.

1941 m. sausio mėnesio pradžioje Kaimo vykdomojo komiteto potvarkiu vienintelės Lietuvoje kunigų seminarijos būstinės Kaune buvo paimitos raudonosios armijos reikalams, o pačiai seminarijai pasiūlyta išsikraustyti į Kulautuvą. Vyskupų protestai nieko nepadėjo. Nuvykusiai delegacijai Pozdniakovas pareiškė, kad, jo manymu, po penkerių metų Lietuvoje kunigai būsią visai nebereikalingi. Tad kam dar ta seminarija.

Komunistinėse sferose vyravo toks įsitikinimas, kad bent pusę Lietuvos kunigų būsią galima atitraukti nuo kunigystės pareigų ir panaudoti „pozityviam darbui“. Likusius teksią griežtesnėmis priemonėmis sutvarkyti. Komisaras Pakarklis bandė vieną-kitą pažįstamą kunigą prikalbėti mesti kunigystę ir imti civilinę tarnybą. Tarnybos pagal tų laikų padėtį buvo siūlomos geros. Keletas kunigų gavo valstybines tarnybas, kaip mokytojai ar šiaip jau valdininkai, bet tik su ta sąlyga, kad jie nebelaikys mišių, nelankys bažnyčių ir t. t. Šitie kunigai atlikinėjo bent būtinąsias savo luomo pareigas, slapta laikė mišias privačiuose butuose, vilkėjo civiliniais drabužiais.

Apskritai, Lietuvoje komunistai matė daug priešų, daug reakcionierių. Tačiau vis dėlto jie tikėjosi bent daugumą perauklėti, palenkti savo pusėn. Tik „kulto tarnai“ buvo amžinai nepataisomi. O kadangi jie turėjo didelę įtaką plačioms masėms, tai jie buvo pavojingiausias elementas. Su juo reikėjo visu smarkumu kovoti.

Lietuvos katalikų kunigai gerai suprato padėtį ir ryžosi žūt būt savo pozicijas išlaikyti. Tiesa, vieną kitą kunigą čekistų grasinimai privertė tylėti ir nejudėti. Bet tai buvo išimtys. Didžioji dauguma dirbo ir, reikia pasakyti, su didesne energija ir pasisekimu. Kurs buvo išmestas iš mokyklos, tas susikūrė auditoriją bažnyčioje, kurs neteko organizacinių vienetų, tas rado kitų būdų jungti tikinčiuosius, juos stiprinti, nurodyti, kaip laikytis tuo ar kitu spaudimo atžvilgiu.

Panaikinus visas religines ir tautines organizacijas, bažnyčia buvo vienintelė įstaiga, kurioje koncentravosi visi geros valios žmonės. Visa tai,

be abejo, negalėjo nematyti ir komunistiniai gaivalai. Jie tiesiog siuto iš pykčio.

Todėl nė kiek nenuostabu, kad vyskupų ir kunigų kiekvienas judesys buvo stropiai sekamas. Tas sekimas nesitenkindavo vien pamokslų ar šiaip kurių viešų funkcijų kontroliavimu. Prie vyskupų kurijų ir klebonijų buvo pastatyti žmonės, kurie turėjo registruoti kiekvieną kunigo judesį, kur jis išeina, kas pas jį lankosi, koku laiku ir t. t. Šitie kunigų sekiai buvo imami dažniausiai iš artimos aplinkos ir dažniausia prievartos būdu. Dargi net suimtiems ar tardomiems kunigams buvo siūloma laisvė, kad tik jie pasižadėtų teikti žinių apie savo konfratrus. Tokių atsitikimų yra buvę itin daug.

Kunigų sekimas bei persekiojimas ne visur buvo vienodas. Ši aplinkybė, atrodo, pareidavo nuo vietos kompartijos žmonių ir nuo enkavedistų uolumo. Lygiai tą patį galima pasakyti ir apie kunigų areštus. Būdavo pa-imamas į kalėjimą kunigas, kuris ypatinga reakcine veikla nepasižymėdavo, tuo tarpu kitas, nepalyginamai įtakingesnis ir antikomunistiškai veiklesnis, mažiau kliudomas.

NKVD sluoksniuose ypatingoj nemalonėj buvo Kauno arkivyskupo pavaduotojas vysk. V. Brizgys. Tiesa, jis pats asmeniškai į saugumą nebuvo paimtas, tačiau kitų suimtųjų tardymuose nuolat figūruodavo. Vietos vadovaujančių komunistų tarpe buvo susidariusi nuomonė, kad apie vysk. Brizgį koncentruojasi organizuotas katalikiškas judėjimas. Todėl V. Brizgio padėtis viso komunistinio teroro metu buvo labai pavojinga.

Suimtieji ir kalinami kunigai buvo kaltinami aktyvia antikomunistine veikla. Jiems grėsė už tai aštuoneto metų kalėjimas ar priverčiamojo darbo stovykla. Pažymėtina, kad per daugelį mėnesių užtrukusį tardymą beveik visi kunigai buvo žiauriai kankinami. Enkavedistai nepasitenkindavo eiliniu savo aukų mušimu. Jie išrasdavo rafinuotų ir labai skausmingų kankinimo būdų. Vienas Kaune kalėjęs kunigas buvęs keletą kartų už surišų rankų pakabintas prie sienos. Kiekvieną kartą turėjęs 1—2 val. iškaboti. Kitam kunigui replėmis buvo spaudžiamos jautriosios kūno dalys. Dažniausiai tokie kankinimai turėdavę tikslą ištraukti iš tardomojo tokį prisipažinimą, už kurį būtų galima pritaikyti kalėjimo ar mirties bausmę. Šalia fizinio kankinimo, enkavedistai kunigams panaudodavo ir moralinį terorą: visokiais būdais tyčiodavosi iš jų. Viename provincijos kalėjime, kur buvo atvestas ką tik suimtas kunigas, į kamerą suėjo 8 enkavedistai ir čia daugiau kaip dvi valandas niekšiščiausiais būdais tyčiojosi iš nelaimingos aukos.

Reikia manyti, kad netolimoj ateity istorija atskleis visai pilną raudonojo teroro vaizdą. Tuo tarpu viena tenka pasakyti, kad didžiausios mūsų tėvynės nelaimės metu — Raudonajam slibinui viešpataujant Lietuvos kunigija su savo vyskupais pryšaky garbingai išlaikė savo pozicijas. Tai liudija gausus kunigų kalinių ir kunigų kankinių skaičius.

Ji pergyveno ne vieną tironą, pergyvens ir kruvinąjį Rytų Slibiną!

Į Rusiją išvežtieji kunigai:

1. B a l t r i m a s S t a s y s , gimęs 1889 m., Zarasų klebonas. Suimtas bolševikų karo dienomis ir išvežtas.
2. M a ž o n a s V l a d a s , marijonas, gimęs 1881 m. Suimtas Marijampolėj 1941.VI.14. Išvežtas į Rusiją su kitais tremtiniais.
3. M i l e i k a A l e k s a n d r a s , gimęs 1881 m. Vyžonų klebonas. Išvežtas karo dienomis.
4. V a i l o k a i t i s J u o z a s D r , gimęs 1880 m. Suimtas 1941.VX.14. ir išvežtas
5. D i d ž i o k a s V l a d a s , gimęs 1912 m. Kalėjo Panevėžy, Į Rusiją išvežtas iš kalėjimo VI.23.
6. D i r v e l ė A u g u s t i n a s , pranciškonas, gimęs 1901 m., gyvenęs Kretingoje. Kalėjo Kaune. Į Rusiją išvežtas dar prieš karą, t y. apie balandžio 1 d.
7. M a r t u š i s L i u c i j u s , pranciškonas, gimęs 1915. Prieš suėmimą gyvenęs Kretingoje. Kalėjime buvo Kaune. Į Rusiją išvežtas balandžio 1 d.
8. K o s t r i c k a s J u o z a s , gimęs 1909 m., Kelmės vikaras. Suimtas tuoj bolševikams užėjus. Kalėjo Raseinių kal. Per karą išvežtas į Rusiją.
9. R i m k u s S t a s y s , Kražių vikaras, gimęs 1912 m. Kalėjo Raseiniuose, per karą išvežtas į Rusiją.

Bolševikų kalėjimuose sėdėję kunigai:

1. B i k i n a s P r a n c i š k u s , Raudondvario klebonas, gimęs 1898 m. Visą laiką kaljęs Kaune. Išsilaisvinęs VI.23.
2. T. B r u ž i k a s J o n a s , Jėzuitas, gimęs 1897 m. Kaljęs Marijampolės kalėjime. Išsilaisvinęs VI.23.
3. Č e p ė n a s J u o z a s D r . , gimęs 1880. Suimtas 1941 m. balandžio pradžioje. Anykščių klebonas. Kaljęs Kaune. Išsil. VI.23.
4. B u t e i k i s S e v e r i n a s , gimęs 1911 m. Eržvilko vikaras. Suimtas IV.6. Išėjo į laisvę pirmomis karo dienomis. Dėl kalinimo psichiškai sergąs. Dabar psichiatrinėj ligoninėj.
5. P e t r a i t i s A n t a n a s , gimęs 1896 m. Eržvilko klebonas. Suimtas Eržvilke balandžio 6 d. Kalėjo Kaune. Išsilaisvino birželio 23 d.
6. P e t r a i t i s P r a n a s D r , salezietis, gimęs 1907 m. Šv. Trejybės klebonas, suimtas Kaune balandžio 25 d. Kalėjo Kaune. Išsilaisvino birželio 23 d.
7. M i k e l i n s k a s K a z i m i e r a s , Debeikių klebonas, gimęs 1889 m. Išsilaisvino pirmomis karo dienomis.
8. R a g a ž i n s k a s P o v i l a s , Debeikių vikaras, gimęs 1912 m. Išsilaisvino pirmomis karo dienomis.
9. M i r o n a s V l a d a s , Kalėjo Alytuje, paskui Kaune. Išsilaisvino pirmomis karo dienomis.
10. P e t r ė n a s J o n a s , buv. Linkuvos gimnazijos kapelionas. Gimęs 1911 m. Suimtas Kaime. Kalėjo visą laiką Kaune. Išsilaisvino birželio 23 d.
11. S u š i n s k a s A l f o n s a s , Panevėžio vyskupijos kunigas. Suimtas Kaune kartu su kun. Petrėnu. Kalėjo Kaune. Išsilaisvino birželio 23 d.
12. J a n č i a u s k a s A n t a n a s , Suv. Kalvarijos vikaras, gimęs 1910 m. Kalėjo Marijampolėj. Išsilaisvino pirmomis karo dienomis.
13. M i l i a u s k a s K a z y s , gimęs 1913 m. Aukštosios Panemunės vikaras. Išsil. pirmomis karo dienomis.
14. K l i m a s L e o n a s , Kampiškių klebonas, gimęs 1907 m. Išsilaisvino per karą.
15. B a r č a i t i s S i m a s , Sudargo klebonas, gimęs 1895 m. Išsil. per karą
16. Č e k a v i č i u s J u o z a s , gimęs 1909 m. Višakio Rūdos vikaras.
17. Š i m k u s A u g u s t i n a s D r , gimęs 1887 m. Išsilaisvino per karą.
18. M a r č i u l i o n i s J u o z a s , gim. 1909 m. Išsilaisvino per karą.

Keli iš nužudytų kunigų skaičiaus:

Justinas Dabrila

Povilas Racevičius

Vaclovas Balsys

Jonas Daugėla

Jonas Petrika

Valentas Balčius

KARO METU KOMUNISTŲ NUKANKINTI KUNIGAI:

1. **Šveikauskas Benediktas**, gimęs 1884 m. Rokiškio altarista, Ramus senyvas žmogelis. Visai nuo gyvenimo pasitraukęs. Jis buvo pirmomis karo dienomis vietos žydų pagriebtas ir žiauriai nukankintas.
2. **Bacevičius Povilas**, Joniškio gimnazijos kapelionas, gim. 1908 m. Bolševikų invazijos metu vikaravo Jonišky. Karui prasidėjus slapstėsi. Tačiau buvo pastebėtas vieno komunistuojančio mokytojo. Tas minėta, kunigą nurodė bėgantiems raudonarmiečiams. Pastarieji paėmę kunigą nusivežė į mišką netoli Kriukų miestelio ir ten sušaudė.
3. **Dambrauskas Vaclovas**, Kuršėnų klebonas, gim. 1879 m. Labai žiauriu būdu nužudytas.
4. **Navickas Jonas**, Viekšnių klebonas, gim. 1864 m.
5. **Vėgėlė Balys**, Veprių kleb., gim. 1880 m.
6. **Vitkevičius Pranas**, Skorulių kleb, gim. 1877 m.
7. **Stankevičius** (Vilniaus krašto kunigas). Kun. Vėgėlė, Vitkevičius ir Stankevičius buvo sušaudyti Skoruliuose. Nes tuo laiku, kai juos užklupo Skoruliuose, jie buvo kartu. Sušaudymo pretekstas, neva kažkas šovęs iš bažnyčios bokšto.
8. **Petrika Jonas**, buvęs Marijampolės gimn. kapelionas. Gim. 1885 m. Paskutiniu laiku vikaravo Lankeliškiuose.
9. **Dabrila Justinas**, Br. Vilkaviškio seminarijos prof. Gim. 1905 m.
10. **Balsys Vaclovas**, Lankeliškių kleb, gim. 1905 m.
Kun. Petriką, Dabrila ir Balsys buvo nužudyti apie 10 valandą birželio 22 d. Rudavonės miškely. Visi trys žveriškiausiu būdu kankinti.
11. **Juknevičius Andrius**, «8S2.VI.2—1941.VI.24), Merkinės klebonas ir dekanas. Keletą dienų prieš karo pradžią atvykęs į Kaišiadorių vyskupijos kuriją, atsitiktinai liko čia pavaduoti išvykusį vietos kleboną. Trečią karo veiksmų dieną vakare, Sovietams apšaudžius iš artilerijos pabūklų katedros bokštą, staiga prasidėjo civilinių gyventojų tardymai, kas šaudė į bokštą. Dekanas drauge su vikaru ir kitais klebonijos asmenimis buvo surastas šalia klebonijos esančioje slėptuvėje ir, net nedavus jiems apsirengti, nuvestas į karo komendantūrą. Kunigų slėpimosi vietą nurodė vietos komunistai, kurių vienas keliolika minučių prieš suėmimą buvo užėjęs „pasikalbėti“ pas vikarą. Kaip paaiškėjo iš kitų drauge suimtųjų su jais asmenų, tardant buvo spiriama įvairiais būdais prisipažinti, kas šaudęs į jų kariuomenės dalinius iš katedros bokšto (nors čia niekas nebuvo paleidęs nė vieno šūvio) ir kas šaudė į juos prie stoties. Įvairiai buvo grąšinama ir gąsdinama, tačiau jokios kaltės nesurasta. Po įvairių grąšinimų apie 24 val. dviejų kareivių dekanas buvo išvestas iš karo komendantūros nežinoma kryptimi. Tik po penkių dienų, užėjus vokiečių armijai, buvo surastas jo lavonas apie 2 km nuo Kaišiadorių miestelio miške. Rasti poros kulipkų sužalojimai; be to, veidas buvo apipiltas benzinu ir padegtas, kad sunkiau būtų atpažinti lavonas, nes netoliese buvo taip pat kelių sovietų karių lavonai.
Tas pats likimas laukė ir vikaro; jis taip pat buvo nuvestas kita kryptimi į mišką sušaudyti, tačiau šiam laimingai pavyko mirties išvengti.
12. **Tutinas Jonas** (1897.VIII.1—1941.VI.27), Palomenės klebonas. Did. karo metu buvęs rusų kariuomenės dalyvis ir dalyvavęs kautynėse net ties Trapezundu, Turkijoje. Kuklus ir niekam nieko blogo nepadaręs, net nemanė, kad kas nors

galėtų jam linkėti ko nors blogo, todėl, dar artimųjų patartas, ramiai karo veiksmų metu sėdėjo savo namuose. Vokiečių armijos spaudžiami bolševikai netvarčiai traukėsi pro Palomenę Neris link. Didžiojo sąmyšio metu vietos komunistai panoro parodyti dar savo galią, padaryti terorizmo aktą. Dėl to, dviejų komunistų lydimi, sovietų kariai tuojau atėjo į kleboniją, kur ir surado kleboną drauge su kitais bažn. tarnais, Visiems buvo įsakyta eiti drauge su kareiviais. Keliems, jų tarpe ir klebonui, pavyko kieme pasislėpti nuo bolševikų akių; vieni nubėgo toliau, o klebonas nubėgo už savo pirties ir atsigulė pievoje. Bolševikai su drauge esančiais komunistais visų pirma sušaudė kieme vargoninką su žmona, o vėliau pradėjo ieškoti kitų pasislėpusių. Suradę kleboną prie pirties, peršovė galvą ir keliais durklų smūgiais subadė krūtinę. Atėjus vokiečių kariuomenei, parapijiečiai rado savo klebono lavoną prie pirties gulintį su perverta ant krūtinės uždėta ranka ir baisiai visą sužalotą.

Taip žuvo tas, kuris niekam nieko nebuvo padaręs blogo. Tai buvo tau rus lietuvis ir kunigas. Jis lenkų administracijos organų persekiojamas už lietuviškumą buvo ištremtas iš Vilniaus krašto ir turėjo apleisti Vilniaus lietuvių, pereidamas dirbti į Kaišiadorių vyskupiją.

13. **Balčius Valentas** (1905.V.5—1941.VI.27), Pusnės klebonas. Jaunas bei energingas klebonas jau baigė pats savo rankomis tvarkyti Pusnės bažnyčios ir šventoriaus remonto darbus, kai bolševikų ranka nutraukė jo gyvybės siūlą. Besitraukiant sovietų armijai, metęs darbus drauge su broliu išsikasė nuošaliau slėptuvę ir laukė praūžiant karo baisenybėms, tačiau nedora akis net iš vieškelio pastebėjo slėptuvę. Tuoju buvo pulta ant beginklių žmonių, ir visi tapo žiauraus teroro aukomis. Visi buvę slėptuvėje buvo bolševikų kareivių žiauriai sušaudyti.
14. **Lajauskas Matas** (1872—1941.VI.28), Malėtų klebonas ir dekanas. Žiaurieji bolševikai reikalingi buvo ir šio jau gulintio lovoje bei sergančio kunigo senelio gyvybės. Vėl vakarą išbrovę į kleboniją pradėjo joje šeimininkauti. Išbrovę į sergančio kunigo miegamąjį, reikalavo pranešti, kur randasi jaunas kunigas vikaras. Tačiau to niekas esančių klebonijoje nežinojo, nes šis buvo pasislėpęs. Tada pareikalavo keltis iš lovos ligoniui ir vykti su jais. Įsisodinę į sunkvežimį nusivežė. Po kelių dienų buvo surastais apie 3 km nuo Malėtų miestelio dekanas lavonas, žiauriai įgrūstas į purvyną baloje. Ir ligonis turėjo atsiimti savo dalį, nes, matyt, ir jis jiems buvo „pavojingas“.
15. **Daugėla Jonas** (1909.II.21—1941.VI.28), Stirnių klebonas. Jau visai besitraukia bolševikai grįžo į Stirnes atgal, nes prisiminė, kad čia dar esąs kunigas. Sugrįžę tuojau sugriebė kleboną ir sušaudė.

KUR IR KAIP BOLŠEVIKAI ŽUDĖ IR KANKINO LIETUVIUS

A. MERKELIS

Bolševikai savo santvarką ir valdžią Lietuvoje rėmė ir stiprino dviem priemonėmis; būtent: milžiniška propaganda ir kuo žiauriausiu teroru. Tačiau ir šiomis priemonėmis jie vis dėlto neįstengė savo ideologijai ir santvarkai palenkti lietuvių tautos. Tatai matydami, bolševikai buvo pasirengę visiškai sunaikinti lietuvių tautą. Kad tokiam baisiam žygiui bolševikų buvo tikrai ruošiasi, mums įtikinamai rodo jų užsimojimas 1941 m. vasarą lietuvius išvežti į Sovietų Sąjungos gilumą. Pirmuoju transportu birželio mėnesio 14—21 dienomis bolševikai tesuspėjo išvežti tik keliasdešimt tūkstančių lietuvių. Lietuviai į Sovietų Sąjungos gilumą buvo vežami taip žiauriai ir tokiose biaučiose antisanitarinėse sąlygose, jog tas jų vežimas buvo lygus žiaurioms žudynėms.

Blogai organizuotas bolševikų transportas ir 1941 m. birželio 22 dienos rytą prasidėjęs karas bolševikams sutrukdė toliau lietuvius vežti į SSSR gilumą. Smarkiai vokiečių armijos spaudžiami bolševikai galvotrukčiais buvo priversti iš Lietuvos bėgti. Tačiau ir bebėgdami bolševikai žiauriai keršijo niekuo nekaltiems lietuviams; jie, kur begalėdami, kankino ir žudė lietuvius. Norėdami greičiau atsipalaiduoti nuo bolševikų priespaudos ir apsisaugoti nuo žudynių, lietuviai organizavo kovai su bolševikais partizanų būrius. Partizanai daug padėjo lietuviams apsisaugoti nuo bolševikų skerdynių. Tačiau besitraukdami iš Lietuvos bolševikai, palyginti, dar daug kur suspėjo nukankinti ir nužudyti lietuvių. Daugiausia nuo galvotrukčiais bebėgančių bolševikų nukentėjo

politiniai kaliniai

Plačiu mastu lietuvius bolševikai pradėjo suiminėti 1940 m. liepos mėnesį iš 11 dienos į 12 naktį. Tą naktį pagal Valstybės Saugumo Departamento direktoriaus A. Sniečkaus 1940.VII.7. patvirtintą planą: — „Priešvalstybinių partijų“; tautininkų, voldemarininkų, liaudininkų, krikšč.-demokratų, jaunaliuvių, trockistų, socialdemokratų, eserų, šaulių ir kt. vadovaujančio sąstato likvidacijos paruošiamųjų darbų ir operatyvinės likvidacijos planas — buvo suimta keli tūkstančiai lietuvių veikėjų. Per visą bolševikų Lietuvoje šeimininkavimo laiką lietuvių areštai buvo kasdieninis

reiškinys. Tad nenuostabu, kad visi kalėjimai ir koncentracijos stovyklos buvo prikimštos lietuvių politinių kalinių. Kiekvienoje kameroje buvo kalinama kelis syk daugiau kalinių, negu kad normaliai jų ten galėtų tilpti.

Lietuviai politiniai kaliniai kalėjimuose buvo laikomi bauriose antisanitarinėse sąlygose ir per tardymus žiauriai kankinami. Daug lietuvių politinių kalinių per tardymus bekankinant buvo nužudoma. Tokie naktimis kuo slapčiausiai būdavo palaidojami.

Kuo gi lietuviai politiniai kaliniai buvo kaltinami?

Kuone visi bolševikų kaltintieji lietuviai politiniai kaliniai buvo kaltinami RTFSR Baudžiamojo Kodekso 58 ir 59 straipsniais, kuriuose kalbama apie valstybinius nusikaltimus. To Kodekso 58 straipsnis, kuriuo bolševikų buvo kaltinamas beveik kiekvienas lietuvis politinis kalinys, yra skiriamas kontrrevoliuciniams nusikaltimams.

58¹ straipsniu kontrrevoliuciniu pripažįstamas kiekvienas veiksmas, nukreiptas į darbininkų bei valstiečių tarybą ir jų pagal TSR Sąjungos Konstituciją, sąjunginių respublikų konstitucijas išrinktų TSR Sąjungos sąjunginių ir autonominių respublikų darbininkų bei valstiečių vyriausybių valdžios nuvertimą, pakirtimą ar nusilpninimą arba nukreiptas į TSR Sąjungos išorinio saugumo ir pagrindinių ūkinių, politinių ir nacionalinių proletarinės revoliucijos laimėjimų pakirtimą ar nusilpninimą.

Dėl visų darbo žmonių interesų tarptautinio solidarumo tokie pat veiksmai pripažįstami kontrrevoliuciniais ir tada, kai jie nukreipti prieš bet kurią kitą darbo žmonių valstybę, nors ir nesančią TSR Sąjungos sudėtyje.

Kontrrevoliuciniu nusikaltimu laikomas ir tėvynės išdavimas, t. y.. TSR Sąjungos piliečių veiksmai, kuriais kenkiama TSR Sąjungos karinei galiai, jos valstybinei nepriklausomybei ar jos teritorijos neliečiamybei, kaip antai: šnipinėjimas, karinės ar valstybinės paslapties išdavimas, perėjimas į priešo pusę, pabėgimas ar perskridimas į užsienį, baudžiami aukščiausia baudžiamąja priemone — sušaudymu su viso turto konfiskavimu, o lengvinančių aplinkybių atveju — laisvės atėmimu dešimčiai metų su viso turto konfiskavimu.

RTFSR Baudžiamojo Kodekso 59 straipsnis nustato nusikaltimus valdymo tvarkai, itin pavojingus TSR Sąjungai. Tuo straipsniu nusikaltimu valdymo tvarkai pripažįstamas kiekvienas veiksmas, kuris, nebūdamas tiesiogiai nukreiptas į Tarybų valdžios ir Darbininkų bei Valstiečių vyriausybės nuvertimą, vis dėlto sutrikdo taisyklingą valdymo ar liaudies ūkio organų veiklą ir yra susijęs su pasipriešinimu valdžios organams ir kliudymu jų darbui, su neklusnumu įstatymams ar su kitais veiksmais, sukeliančiais valdžios galios ir autoriteto nusilpninimą.

Nusikaltimais valdymo tvarkai, itin pavojingais TSR Sąjungai, pripažįstami tie nusikaltimai valdymo tvarkai, kurie būdami padaryti be kontrrevoliucinių tikslų, judina TSR Sąjungos bei sąjunginių respublikų valstybės valdymo ir ūkinio pajėgumo pagrindus. Tokių nusikaltimų yra

numatyta devynios galybės ir už juos nustatytos didelės bausmės. Paprastai, RTFSR Baudžiamuoju Kodeksu laisvės atėmimas skiriamas nuo vienerių iki dešimties metų, o šnipinėjimo, kenkimo ir diversinių aktų bylose (šio Kodekso 58^{1a}, 57⁷, 589 str.) — ilgesniam laikui, bet ne ilgiau kaip 25 metams.

RTFSR Baudžiamojo Kodekso 58 ir 59 straipsniais, kuriais kvalifikuojami valstybiniai nusikaltimai, bolševikai stengėsi juridškai paremti savo teroristinius veiksmus. Tiedu straipsniai Baudžiamajame Kodekse sudaro 14 puslapių. Jie yra taip suredaguoti, kad reikiant juos būtų galima pritaikyti kiekvienam nepageidaujamam piliečiui, kurį norima uždaryti į kalėjimą ar net ir visai nusiųsti į kitą pasaulį. Griežtai taikant RTFSR Baudžiamojo Kodekso teroristinius 58 ir 59 straipsnius, kurie Sovietų Sąjungoje milijonus žmonių nuvarė į kapus, retas lietuvis tegalėjo išvengti mirties, kalėjimo, ar ištėmimo. Todėl Sovietinės Lietuvos kalėjimuose politinių kalinių skaičius nuolat augo, ir teroristams kėlė rinito rūpesčio, kur naujuosius bedėti.

Bolševikai, besirengdami karui su vokiečiais ir dar didesniam lietuvių tautos naikinimui, 1941 metų pavasarį pradėjo Lietuvos kalėjimuose likviduoti politinius kalinius. Kadangi viešų teismų bolševikai vengė, tai kalėjimuose greitosiomis buvo sudaryti iš pačių čekistų improvizuoti ypatingieji pasitarimai (osoboje soviesčaniyje), kurie daugumą lietuvių politinių kalinių nuteisė po 5, 8 ir 10 metų katargos tolimosiose Sovietų Sąjungos priverčiamųjų darbų stovyklose. Daugumą nuteistųjų politinių kalinių bolševikai suspėjo 1941 m. kovo-birželio mėn. išvežti į naujas kalinimo vietas. Tačiau nemažai lietuvių politinių kalinių bolševikai nužudė Lietuvoje.

Kauno kalėjimo, kuris buvo didžiausias ir vadinamas Kalėjimas Nr. 1, politiniams kaliniams žudyti buvo Petrašiūnuose įrengta speciali vieta.

Petrašiūnuose

apie 7 kilometrus nuo Kauno, Rymo Katalikų kapinėms skirtame sklype bolševikai buvo įsitašę politiniams kaliniams žudyti vietą. Tame 8 ha mūrinių tvora aptvertame ir tankiomis pušelėmis apaugusiame smėlėtame plote buvo atvežtas vieno į Vokietiją repatrijavusio vasarnamis, kuriame buvo apgyvendintas sargas ir kur prieš nužudant dar buvo kankinami politiniai kaliniai. Gerai ginkluotas, dviejų piktų vilkų veislės šunų padedamas, sargas stropiai saugojo paslaptinę, žudynių vietą. Niekam iš pašalinių žmonių nebuvo leidžiama įžengti į niūrias, paslapčių gaubiamas kapines. Niekas pas šį vienišą sargą, kurio net pavardės ir vardo aplinkiniai žmonės nežinojo, neateidavo. Niekur, rodos, nei jis pats neidavo ir su niekuo iš aplinkinių žmonių nesileisdavo į kalbas ir net klausiamas nieko neatsakydavo. Naktimis dažnai į kapines atvykdavo bolševikų sunkvežimiai. Mašinoms priartėjus prie kapinių, tyliai atsiverdavo jų vartai ir mašinos dingdavo

pušaitėmis apaugusiame plote. Kas tose mašinose buvo, nežinoma ir ką jose atvykusieji veikdavo — niekas nežinojo. Aplinkiniai žmonės nujautė kažką baisaus naktimis vykstant kapinėse, bet nieko tikro bei aiškaus nežinojo.

Šiurpioji paslaptis dienos švieson iškilo bolševikams iš Lietuvos pabėgus. 1941 m. liepos 11 d. Petrašiūnų kapinėse buvo užtikta didžiulė duobė, kur rasta palaidoti 29 politinių kalinių lavonai. Daugumas jų buvo nužudyti plaktuko smūgiu į smilkinį. Nužudyti prieš 5—6 savaites, t. y. 1941 m. gegužės mėn, pabaigoje ir birželio mėnesio pradžioje. Pas kai ku-

J. Rauckis,

A. Navakas,

žiauriai bolševikų nužudyti Biržuose 1941 m. birželio mėn. pabaigoj.

riuos nužudytuosius rasta ir daiktų ryšuliai, kuriuos jie buvo pasiėmę keľionei į SSSR. Be to, kai kurie iš Petrašiūnų kapinėse atpažintųjų politinių kalinių Kauno kalėjimo sąrašuose buvo pažymėti, kaip išsiųsti į SSSR į priverčiamųjų darbų stovyklas. Tas faktas leidžia manyti, kad kai kurie nuteisti į SSSR priverčiamųjų darbų stovyklas buvo čia pat Lietuvoje nužudomi ir naktimis slapta palaidojami.

Bolševikai politinius kalinius žudė ne tik Petrašiūnų kapinėse, bet ir kitose vietose. Tokių vietų jau atrasta keletas. 1941 m. netoli Kauno už Kleboniškių-Eigulių kapinių tvoros buvo surasta 19 bolševikų nužudytų

žmonių lavonų, o Kauno kapinėse 12 palaidotų Kauno kalėjimo politinių kalinių lavonų. Kai kuriems iš tų lavonų sudaužytos galvos ir smarkiai sužalotos kitos kūno dalys. Matyt, jie buvo nužudyti kankinant. Rugpiūčio 18 dieną prie Kauno, IX-jo forto apylinkėse, buvo surasti trys bolševikų nužudytų žmonių lavonai. Visas šias bolševikų nužudytų politinių kalinių palaidojimo vietas surado ir ištyrė Kauno Sunkiųjų Darbų Kalėjimo Dingusių Kalinių Ieškojimo Skyriaus Komisija. Kadangi bolševikai nužudytus politinius kalinius kiek galėdami slapčiau laidodavo ir jų kapus gerai užmaskuodavo, tai juos greit surasti gana sunku. Tačiau tokių kapų vis dėlto atrandama. Štai Domicėlė Šimkienė, gyvenanti Kauno priemiestyje Aleksote, Minkauskio g. 74, ieškodama Kauno apylinkėse savo sūnaus, išėjusio iš namų ir dingusio pirmomis karo dienomis, 1941 m. rugpiūčio 31 d. rado už Vilijampolės, tarp Sargėnų kaimo ir raudonosios plytinės, daug lavonų, kurių vieni buvo užkasti, kiti gulėjo žemės paviršiuje. Prie Sargėnų kapų rasti keturi lavonai, sriūvančio vandens apsemti ir plaunami, todėl beveik visai supuvę; jie buvo beveik visai nuogi, kai kurie tik su apatiniais baltiniais, o vienas su viršutinėmis dryžuotomis kelnėmis. Viršutiniai drabužiai, matyt, nuo jų buvo nuvilkti nepertoli nuo jų. Prie ganyklų griovyje, buvo užkasti žemėje trys lavonai, iš kurių du buvo giminių atpažinti ir atsiimti, o vienas paliko ten pat. Už to pat griovio krūmuose buvo užkasta viena moteris su vaiku, kurią, vietos gyventojų pasakojimu, bolševikai pagrobę beeinančią keliu iš Kauno, atsivedę į krūmus ir sušaudę drauge su vaiku. Žmonės girdėję jų riksmą ir maldavimą nežudyti. Už raudonosios plytinės yra supiltas kapas, kuriame palaidotas bolševikų sušaudytas politinis kalinys. Prie IX-jo forto ir už jo, apylinkių gyventojų pasakojimu, bolševikai sušaudę daug lietuvių, atsivežtų iš miesto. Jie matę, kaip buvę vežami sudaužyti, sukruvinti žmonės ir ten sušaudomi.

Kauno kalėjime ir jo skyriuje IX-jame forte buvo daugiau politinių kalinių, negu kituose Lietuvos miestų kalėjimuose. Be to, Kaune, kaip LTSR sostinėje, buvo daugiau bolševikų valdininkų ir šnipų ir čia labiau negu bet kur kitur visą laiką siautė raudonasis teroras. Todėl Kaune bolševikai daugiau išžudė ir politinių kalinių, kurių dar tik mažos dalies tepasisekė surasti palaidojimo vietas. Politinius kalinius bolševikai žudė ir kituose kalėjimuose.

Kretinga

visą bolševikų Lietuvoje šeimininkavimo laiką buvo jų didžiausia pasienio tvirtovė. Per ją daug lietuvių nuo bolševikų teroro bėgo į Vokietiją. Tačiau į Vokietiją pabėgti buvo nelengva. Nuo 1940 m. liepos mėn. vidurio bolševikai pradėjo stiprinti Lietuvos-Vokietijos pasienio apsaugą. Juo toliau, juo buvo didesnė apsauga ir juo sunkiau per sieną buvo pasprukt

Kretingoje buvo daugybė tikrų ir netikrų agentų, kurie už tam tikrą atlyginimą vesdavo bėgančiuosius per sieną. Daug tą darbą dirbo iš pasiaukojimo, tarnaudami savo kraštui ir savo žmonėms, bet dar daugiau bu-

vo tokių, kurie, būdami bolševikų šnipai ir iš jų imdami didelį atlyginimą, sutartuosius už pinigus vesti per sieną, įduodavo bolševikų pasienio sargybiniams tiesiog į nagus. Tokie tuojau bolševikų sargybinių buvo areštuojami ir dedami į kalėjimą. Kretingos politiniai kaliniai buvo kalinami Šv. Antano prieglaudos namų apatiniame aukšte. Namai iš trijų pusių buvo aptverti spygliuotų vielų užtvara, jų langai išpinti geležinėmis štangomis ir iš oro pusės užkalti lentomis, kad saulės šviesa nepatektų į kameras. Kadangi bėgantieji į Vokietiją lietuviai buvo smarkiai kaltinami, tai bolševikų tardytojai bei čekistai, norėdami išgauti jiems reikalingų prisipažinimų, tardomuosius žiauriai kankindavo. Kankinimų vietai buvo skirtas kelių hektarų aptvertas ir gerai užmaskuotas plotas už vienuolyno tvenkinio, ties kapinių kerte. Budeliams pabėgus, atrasta kruvinųjų tortūrų vieta. Prieš pat karą raudonieji sadistiniai budeliai čia suspėjo žiauriai nukankinti kelioliką politinių kalinių. Dviem kaliniam nuluptos galvos ir kojų odos. Kiti buvo pririšti dviguba geležine 8 mm storio viela prie medžio ir šiaudais svilinti, kol buvo nukankinti. Nukankintų kūnai buvo sumesti kiekvienas atskirai į duobes, užversti akmenimis ir užkasti. Toje vietoje dar buvę galima pastebėti pasilikusių kankinimo žymių: apsvilintas medis, pririšta prie jo stora, dvigubai sulenкта viela, kankinių seni apsiaustai, kepurė, nuo galvos ir kojų nuluptos odos, plaukų liekanos.

Kadangi Kretinga yra visai netoli nuo Vokietijos sienos, tai, greit vokiečių kariuomenei įsiveržus į Kretingą, bolševikai nebespėjo nukankinti visų politinių kalinių. Apie politinių kalinių išsivadavimą iš Kretingos kalėjimo „Naujosiose Biržų Žiniose“ 1941 m. Nr. 3 taip rašoma:

„Vokiečių kariuomenei užėmus Kretingą ir bombardavimams apri-
mus, nors kulkosvaidžiai vienoje kitoje miesto vietoje dar tebekaleno, ke-
letas pasiryžėlių nutarė užimti kalėjimą ir išlaisvinti politinius kalinius...
Užėmus pastatą ir sušukus, kad jau — laisvi esate — politkaliniai atsilie-
pė: „Ar jau mes laisvi, ar galima eiti lauk, ar nebėra budelių?“ Atsakius,
kad nieko nėra, politkaliniai dar abejojo, tačiau kai kuriose kamerose
pasipylė smarkūs smūgiai į langus ir duris. Raktų negalima buvo rasti.
Tuo metu pasipylė smarkūs smūgiai į vienos kameros langą ir jame pasi-
rodė 22 m. jaunuolio veidas. Jis paprašė paduoti jam koki nors baslį. Ta-
čiau baslys jau buvo nebereikalingas, nes nuo smūgių išvirto kamerų du-
rys, ir politkaliniai išsilaisvino. Negalima aprašyti, su koku džiaugsmu
ir ašaromis jie sveikino laisvus lietuvus. Matant jų džiaugsmo ašaras ir
pergyventų įspūdžių pėdsakus, ne vienam iš mūsų riedėjo ašaros. Sugie-
doję Tautos Himną, politkaliniai iš kalėjimo pasipylė į rinkos aikštę, iš kur
nuėjo padėkoti vokiečių karinės vadovybės atstovui už išlaisvinimą iš rau-
donojo teroro ir gauti leidimus vykti namo. Karinės vadovybės neradus,
politkaliniai išsiskirstė. Tarpe politkalinių buvo taip pat ir vienas raudon-
armietis“.

Raseinių

kalėjime taip pat nepaprastai žiauriai buvo kankinami politiniai kaliniai. Jie dienomis ir naktimis buvo kankinami sugyvuėjusių sadistų NKVD valdininkų ir kalėjimo viršininko. Šie sugyvuėję sadistai nukankino daug politinių kalinių, kurių tikslus skaičius dar nežinomas. Nukankinti naktį slap- tai nuo kitų kalėjimo tarnautojų bei prižiūrėtojų buvo laidojami kalėjimo kieme. Prie nukankintų laidojimo visuomet būdavo pats kalėjimo viršininkas ir vienas iš NKVD valdininkų. Kokių šlykščių žiaurumų enkavedistai buvo kupini lietuviui, rodo jų nukankintos aukos, kurių dalis jau kalėjimo kieme surasta. Nukankintų politinių kalinių sulaužyti blazdikauliai, išsu- kinėtos rankos, sutrupinti šonkauliai ir padaryta daug kitokių šlykščių žiaurių kūno sužalojimų. Ne tik gyvus, bet taip pat jau ir nukankintus kūnus čekistai dar su batais apspardydavę, juos mindžiodavę, šlykščiausiai suteršdavę ir tik tada užkasdavę į žemę. Jau surasti lavonai ūkininko Gu- džiūno, buvusio Žemės Ūkio Ministerijos valdininko Stabins- ko ir jaunuolio Aksamitausko.

Pačiomis žiauriausiomis priemonėmis bebėgančių bolše- vikų ir žydų buvo nukankinti

Telšių

kalėjimo lietuviai politiniai ka- liniai. Pirmieji lietuviai politi- niai kaliniai į Telšių kalėjimą pateko 1940 metais liepos 12 dieną per pirmąją masinę lietu- vių areštą, o paskutiniai tik 1941 metais birželio 8 dieną, t. y., vos porą savaitių prieš vo- kiečių-sovietų karą. Kalėjime jie visą laiką buvo tardomi ir įvairiais būdais terorizuojami. Yra pagrindo manyti, kad kalė- jime jie taip pat buvo ir žiauriai kankinami, nes apie tatau liudija kalėjime rasti dvejį kruvini marškiniai.

Sovietai smarkiu tempu ruošėsi karui su vokiečiais. Ta- tai matydami, tiek dar laisvėje esą lietuviai, tiek jau ir kalėji- muose bolševikų kankinami jau-

Bolševikinis Raseinių kalėjimo virš. V. Katkus, pasižymėjęs nepaprastu žiaurumu.

tė greit būsiant vokiečių rusų karą ir su didžiu ilgesiu jo laukė, nes tik jis vienas tegalėjo lietuvius išvaduoti iš raudonojo teroro. Daug datų to karo pradžia buvo nustatyta, nekantriai jų laukta ir vis dėlto nenusivilta, jei lauktą dieną Lietuvos padangėje neužė vokiečių lėktuvai, lietuviams nešdami išsivadavimą, o bolševikams pragaištį. Lietuvio tvirtu tikėjimu vokiečių-sovietų karas buvo neišvengiamas.

Šių metų birželio 22 dienos rytą Lietuvoje įrengtieji bolševikų aerodromai sudundėjo nuo vokiečių lėktuvų bombų. Sekmadienio rytą sprogstančių bombų trenksmas paskelbė lietuviams lauktą dieną. Ši žinia buvo tokia džiugi ir skardi, jog tą pat valandą ją išgirdo ir bolševikų už storų kalėjimo mūro sienų kankinami lietuviai. Išgirdo ją ir Telšių politiniai kaliniai. Telšių kalėjimo dešimtosios kameros politiniai kaliniai tą savo džiaugsmą išreiškė jausmingu raštu, išgraviruotu ant aliuminijaus bliūdelio, kuris vėliau buvo rastas kameros lentynoje. Bliūdelio dugne yra šis įrašas:

„Telšių kalėjime 10-tos kameros 1941-VI-23. politk.: 1. Antanavičius Juozas, 2. Baltramiejūnas Albinas, 3. Baltrimaitis Kazys, 4. Bučius Kostantas, 5. Gaudutis Augustinas (išbrauktas), 6. Jagminas Adolfas, 7. Katkus Kazys, 8. Kisevičius Karolis, 9. Kvedaras Juozas, 10. Lileikis Vytautas, 1. Puškorius Kazys, 12. Rakas Adomas, 13. Rudokas Andrius 1941.VI.23., Telšiai“.

Bliūdelio pakraščiuose — sienelėse įrašyti šie žodžiai:

„Atskrido pirmos senai lauktos iš vakarų krašto plieninės padangių kregždės, vokiečių šaunūs lakūnai virš Telšių miesto 1941 m. birželio mėn. 22 d.

Mes, trylika politkaliniai, bolševikų aukos, sėdėdami Telšių kalėjime 10-je kameroje, beviltiškai laukiame išganingos laisvės kaip briedžiai, ištroškę šaltinio vandens.

Drasko mano žemę plėšrūs azijatai, kankina tikrus lietuvius tėvynainius, sukišę į tamsius kalėjimų rūsius, bendraudami su guobšoliais žydais.

Šiandieną, 1941 m. birželio mėn. 23 d. rytą nušvito mūsų veidai, širdys ugnimi suliepsnojo, pamačius vokiečių bombonešius, sprogdinant Telšių bolševikų karinius objektus.

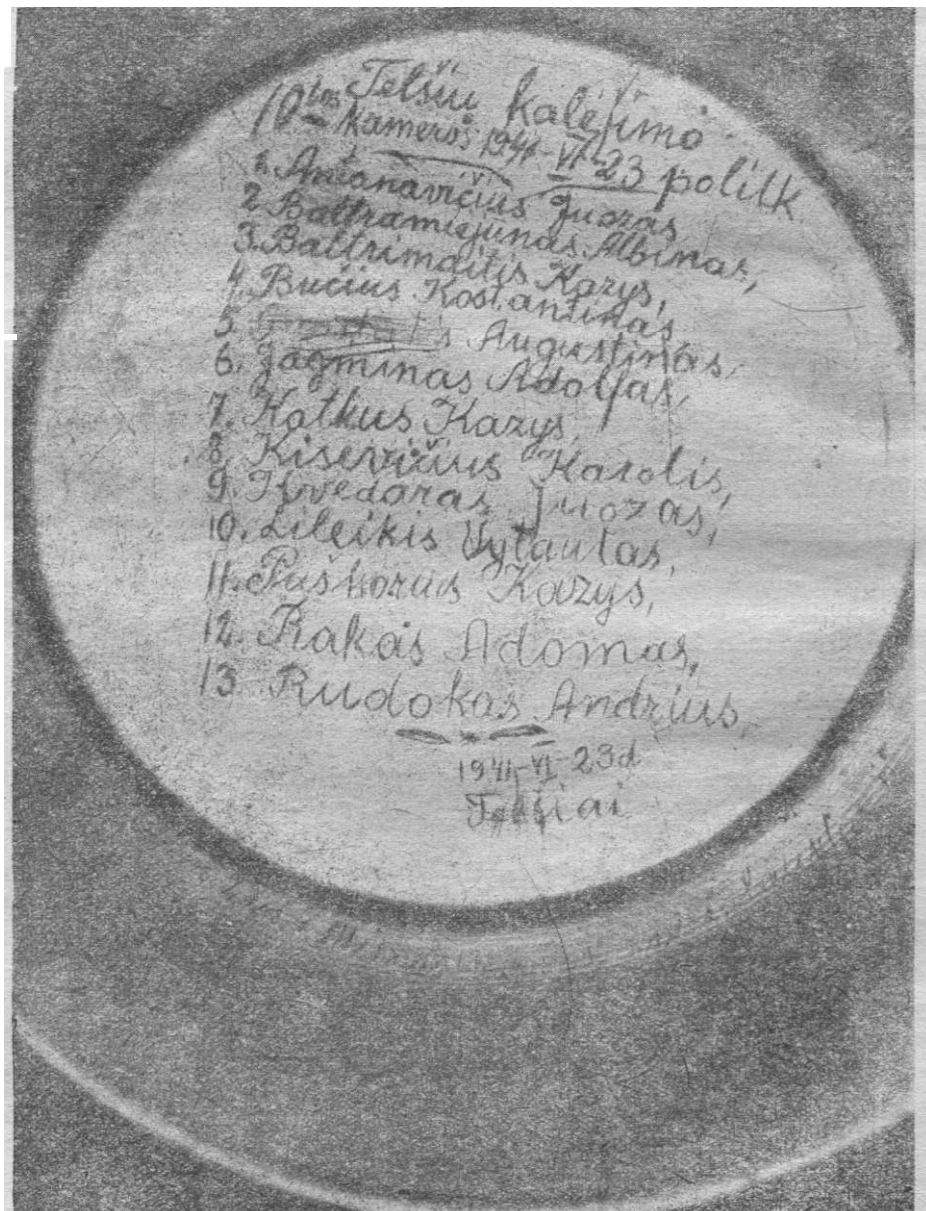
Sadistiškas prižiūrėtojas Kabaila, mus ilgą laiką persekiojęs neišėjimu iš kameros ruošon ir mane prieš trejetą dienų trimis kumščio smūgiais išvietėje daužęs į veidą, nuleido ausis.

Vyriausias kalėjimo politrukas, aklas bolševikas Vaitkus, ketinęs nunešti Hitleriui į Berlyną 58-ą straipsnį, kuriuo nuožmiausiai kaltinami mes visi Lietuvos politkaliniai, bėgioja nesavame kailyje ir pajuodusiu bekonišku snukiu tyli.

Iš kalėjimo buvusios bažnytėlės politk. Tarvainis, mūsų Elta, per sieną praneša džiuginančią naujieną: Raibužis apipiautas, žydai

vilkstinėm bėgo i rytus, Kaunas laisvas, pasipuošęs tautiškom vėliavom. Viens kitą sveikiname su laisva Lietuva.

Šiandieną, 1941. m. VI. 24 d., gražus saulėtas rytas; pro plieno lango grotus matosi spindintis mėlynas Masčio ežeras. Mes pakeltom

Istorinis Telšių politinių kalinių bliūdelis.

nuotaikom laukiame bolševikų žlugimo galo, sužinoję iš mūsų geriausio prižiūrėtojo Visagorsko apie mūsų naują tikslią vyriausybę.

Heil sieg Hitler. Deutschland ueber alles. Tu išgelbėjai mūsų tėvynę Lietuvą iš azijatiškų grobuoniškų banditų bolševikų nagų ir pastatei mūsų pačių žmonių, tikrų lietuvių naują vyriausybę ant stiprių plieninių pagrindų".

Šis įrašas vaizdžiai ir graudingai mums byloja, kaip išsiilgę Telšių politiniai kaliniai laukė karo pradžios ir kaip džiaugsmingai ir kupini šviesių vilčių ją pasitiko. Tačiau jų šviesioms laisvės viltims nebuvo lemta įsikūnyti. Jas žiauriai pakirto niekšingi budeliai žydai ir komisarai.

Prasidėjus karui, telšiečiai darė žygių išlaisvinti politinius kalinius. Kai kurie kalėjimo prižiūrėtojai buvo sutikę tatau padaryti, tačiau kalėjimo prižiūrėtojas Vaitkus, prieštaraudamas tam, politinius kalinius išdavė ir paskubino jų nukankinimą. Enkavedistai, matyt, sužinoję, kad daroma žygių išleisti politinius kalinius, tuoju apsupo kalėjimą, prie jo abiejų gatvės pusių išstatė tankus, kulkosvaidžius ir ginkluotus raudonarmiečius ir nieko iš pašalinių žmonių neleido vaikščioti kalėjimo link. Kalėjimo prižiūrėtojai daug kalinių uždarė karceryje, iš ten jie tebuvo paleisti tik kitą dieną. Kriminaliniai kaliniai, likę be priežiūros, išlakstė.

Izoliavę kalėjimą, komunistai su žydais pradėjo kankinti politinius kalinius. Jų kankinimui vadovavo Telšių kompartijos sekretorius ir švietimo skyriaus vedėjas žydai Šeras ir Rocius. Juodu ėjo per kameras ir nurodinėjo, kurie kaliniai reikėjo kankinti. Iš kamerų politiniai kaliniai buvo vedami į tardymo kambarį. Čia jiems budeliai įsakydavo ramiai stovėti ir tarti raidę a. Tuo pat metu viršum ramiai stovinčio galvos buvo laikoma ilga medžiagos juostelė, kuri, tariant raidę a, staiga buvo įpiaunama ir išžiotą burną. Po to apatinė burnos žiauna buvo pritraukiama

Telšių politiniai kaliniai žiauriai bolševikų nukankinti.

prie kaklo, ir taip kankinamasis pažabojamas, kad nerėktų. Taip pažaboti ir užpakalyje surištomis rankomis kankinamieji, lyg kokie maišai, buvo metami pagal komandą „r a z, d v a" į sunkvežimius ir vežami į Rainių miškelį. Kad pašaliniai negirdėtų kankinamųjų rėksmo ir dejavimų kankinimo metu, prie kalėjimo tyčia buvo dūžginami tankų ir autosunkvežimių motorai. Sunkvežimiai, kuriais kankinamieji buvo vežami į Rainių miškelį, buvo apkašyti medžio šakomis. Tatai, tur būt, padaryta arba patiems norint užsimaskuoti nuo vokiečių lėktuvų, arba savo kankinamas aukas užmaskuoti nuo žmonių akių.

Pats pagrindinis kankinimas buvo Rainių miškelyje. Čia, matyt, kankinimui iš anksto ir specialiai buvo pasiruošta. Be jau minėtų žydo Šero ir Ročiaus, kankinime dalyvavo Telšių kalėjimo moterų skyriaus prižiūrėtoja Baliuskaitė, kalėjimo vyresnysis prižiūrėtojas Žalimas, Žutautas, Valušis ir apie 50 Telšių žydų. Kankinimų įrankiais buvo raudonarmiečių ir čekistų durtuvai, vielos kančiukai su švino gabalais galuose, galingos elektrinės mašinos, elektros srovė. Yra pagrindo manyti, kad kankinimo vietoje taip pat buvo sukurtas ir laužas, kankiniams sivilinti bei deginti. Be kankintojų, rodos, nėra nė vieno gyvo liudininko, kuris būtų matęs sugyvuėjusių žydų ir bolševikų sadistinių politinių kalinių kankinimą. Kaip kalėjimas taip ir Rainių miškelis kankinimo metu buvo stropiai saugomas. Raudonarmiečių sargybos buvo išstatytos ne tik prie pačios kankinimo vietos, bet ir prie visų artimesnių kelių ir takų, kuriais kankinimo metu niekam iš pašalinių žmonių nebuvo leidžiama vaikščioti. Kad nebūtų girdėti kankinamųjų šauksmo ir dejavimo, buvo dūžginami automašinų motorai. Nors ir labai stropiai buvo saugoma kankinimo vieta, o prie suraišiotų ir pažabotų kankinių buvo daug čekistų bei raudonarmiečių ir kankiniams nebuvo jokios vilties gyviems pasprukti, tačiau, pamatę, kokios pragariškos kančios jų laukia, jie vis dėlto bandė bėgti, ir du lavonai buvo rasti nušauti maždaug už 500—600 metrų nuo kankinimo vietos, artimiausiame vieno gyventojų darže — bulvėse ir rugiuose.

Kokias pragariškas, tiesiog netikėtinas kančias iškentėjo Telšių kalėjimo lietuviai politiniai kaliniai, pasibaisėtinais byloja net iki neatpažinimo sužaloti jų kūnai. Jie mums leidžia bent iš dalies atkurti tą klaidų savo realybe kankinimų vaizdą, kuris nežmoniškai šlykštus savo sadistišku žiaurumu. Būtinai reikia pabrėžti, kad Rainių miškelyje politiniai kaliniai buvo kankinami, ne siekiant iš jų išgauti kurių nors prisipažinimų (dėl to jie pakankamai jau buvo prikankinti tardytojų kalėjime), bet norint patenkinti savo pašėlusią sadizmo aistrą. To siekdami, raudonieji sadistiniai teroristai savo aukoms kankinti išgalvojo pačias įmantriausias, sveiko proto žmogui net neįsivaizduojamas kankinimo priemones. Jie savo kankinamas aukas sivilino ant laužo, degino jas ugnimi ir elektra, plikė jų rankas ir kojas verdančiu vandeniu. Toliau, jie kankinius daužė šautuvų buožėmis, vielų kančiukais su švino gabalais galuose ir kitais kietais įnagiais, piaustė juos peiliais, badė durtuvais, laužė kojų ir rankų kaulus, durtuvais

badė kojų padus, nugaras, krūtines, pilvus, įvairiose kūno vietose gyviems lupo odą; kai kuriems kankiniams nupiaustė ausis, išbadė akis, ištraukė liežuvius. Daugumai kankinių galvos kiaušai sudaužyti, smegenys ištašytos. Dar pažymėtina, kad, iki pasiutimo išlėję raudonieji budeliai, buvo apimti ir kažkokio negirdėtai šlykštaus seksualinio sadizmo.

Beveik kuo ne visiems kankiniams žiauriai sužaloti lyties organai, o kai kuriems net į burnas sukišti. Iš visko matyti, kad, iki pamišimo išlėję raudonieji dvidešimtojo amžiaus inkvizitoriai, savo aukas taip kankino, jog kuo daugiausia joms suteiktų skausmų ir galėtų savo iškrypusius jausmus patenkinti, žiūrėdami į skausmuos besiraitančias, konvulsijų tąsomas savo aukas.

Po kelių dienų raudonųjų barbarų niekšingi darbai iškilo dienos švieson. Birželio 28 dieną 17 valandą į Rainių miškelį atvyko Telšių apskrities prokuroras, apskrities viršininkas, gydytojas ir kiti pareigūnai bei kviesiniai ir pradėjo tirti kalinių atpažinimą. Tatai buvo nelengvas darbas: atkastieji kankiniai taip žiauriai buvo nugalabyti ir sužaloti, jog tik labai mažą dalį artimieji begalėjo atpažinti.

Telšiuose, Rainių miškelyje, 1941 m. birželio 24 d. bolševikų buvo nukankinti šie politiniai kaliniai:

Nr. Eil.	Nukankinto pavardė, vardas ir tėvo vardas	Gyvenamoji vieta	Kuo vertėsi	Kada atsiųstas į Telšių kalėjimą
1	Antanavičius Antanas, Salemonas	Telšiai	buože	: 1941.II.23.
2	Antanavičius Jonas, Salemonas	Telšiai	policin.	1940.X.31.
3	Antanavičius Juozas, Salemonas	Telšiai	mokinys	1941.II.23.
4	Bachmanas Liudvikas, Teodoras	Telšiai	mokinys	1941.III.5.
5	Balsevičius Povilas, Juozas	Telšiai	tarnaut.	1941.III.5.
6	Balsevičius Stasys, Pranas	Telšiai	tarn. (plyt.)	1941.III.5.
7	Baltramiejūnas Albinas, Stasys	Kretinga	rašytojas	1940.XII.25
8	Baltrimaitis Kazys, Domas	Telšiai	mokinys	1941.II.23.
9	Beimavičius Juozas, Pranas	Telšiai	darbin.	1941.II.23.
10	Bubelė Steponas, Kazys	Telšiai	žemdirbys	1941.II.23.
11	Bučys Kostas, Pranas	Telšiai	mokinys	1941.II.23.
12	Bumblys Juozas, Jonas	Kretinga		1941.IV.25.
13	Butkus Adolfas, Jonas	Telšiai	prekyb.	1941.VI.8.
14	Čiurinskas Andrius, Antanas	Telšiai	mokytojas	1940.IX.7.
15	Čiužas Andrius, Antanas	Telšiai	mokinys	1940.XII.
16	Daknevičius Stasys, Stasys	Kretinga	be prof.	1941.III.7.
17	Daukšys Pranas, Juozas	Telšiai	mokytojas	1941.VI.8.
18	Dibisteris Antanas, Juozas	Kretinga	mokytojas	1941.II.20
19	Gailius Vaclovas, Kazimieras	Telšiai	valstietis	1941.I.16.
20	Galdikas Kazys, Kazys	Kretinga	be prof.	1941.III.18.
21	Gaudutis Augustinas, Ignas	Kretinga.	sekretorius	1940.X.4.
22	Geležinis Ignas, Juozas	Kretinga	be prof.	1940.VII.31.
23	Glauskas Henrikas, Česlovas	Telšiai	buhalt. pad.	1940.XI.7.
24	Glauskas Pranas, Stasys	Telšiai	tarnaut.	1940.XI.8.

A. MERKELIS-

25	Jablonskis Juozas, Juozas	Telšiai	be prof.	1941.V.2.
26	Jakštas Vincas	Telšiai	ūkininkas	1940.VII.12.
27	Jankauskas Aleksas, Ignas	Telšiai	darbin.	1941.II.23.
28	Jocys Stasys, Tadas	Telšiai	prekyb.	1941.VI.8.
29	Jogminas Adolfas, Danielius	Telšiai	buhalteris	1941.I.10.
30	Kardelis Povilas, Mykolas	Kretinga	be prof.	1941.III.7.
31	Katkus Kazys, Antanas	Kretinga	be prof.	1940.VII.31.
32	Kaveckas Vladas, Kazys	Kretinga	notaras	1940.VIII.12.
33	Kavolis Boleslovas, Antanas	Telšiai	mokinys	1941.III.5.
34	Kavolis Petras, Antanas	Telšiai	ūkininkas	1941.II.25.
	Kaulius Kazys, Petras	Telšiai	be prof.	1941.II.23.
36	Kazlauskas Povilas, Juozas	Telšiai	valstietis	1941.I.16.
37	Kiriličev Georgij, Semovič		karys	1941.V.S.
38	Kisevičius Karolis, Stasys	Kretinga	žemdirbys	1940.XII.30.
39	Korza Bolius, Kazys	Kretinga	pašto v-kas	1940.IX.7.
40	Križinauskas Bronius, Vladas	Telšiai	tarnaut.	1941.III.7.
41	Kvedaras Juozas, Ignas	Telšiai	valstietis	1941.II.23.
42	Kusas Leonas, Kazys	Telšiai	policin.	1941.II.23.
43	Longinas Miltas, Aleksas	Kretinga	buožė	1941.II.23.
44	Lileikis Vitoldas, Adomas	Telšiai	tarnaut.	1940.XI.7.
45	Lukauskas Pranas, Petras	Kretinga	be prof.	1941.II.22.
46	Makalauskas Liudas, Juozas	Telšiai	šoferis	1940.XI.13.
47	Maskolenko Petras, Jonas	Telšiai	krautuv.	1941. VI.8.
48	Micheef Georgij, Nikifirovič	Telšiai	karys	1941.IV.8.
49	Milius Jonas, Antanas	Kretinga	hatsiuvis	1941.II.23.
50	Montvidas Antanas, Pranas	Kretinga	matininkas	1941.II.27.
51	Motuzas Vladas, Kazys	Kretinga	ūkininkas	1940.X.21.
52	Norvaišas Motiejus, Petras	Telšiai	siuvėjas	1941.II.28.
53	Pabarčius Vaclovas, Jonas	Kalvarija	pieninink.	1941.I.29.
54	Pakalniškis Liudas, Vincas	Telšiai	valstietis	1941.II.28.
	Parafionavičius Zigmās, Stasys	Telšiai	studentas	1941.VI.8.
56	Paulauskas Kazys, Domas	Telšiai	buožė	1941X25.
57	Petronaitis Vladas, Petras	Kretinga	advokatas	1940.VIII.12.
58	Puškorius Kazys, Antanas	Telšiai	mokinys	1940.XI.8.
59	Rakas Adomas, Adomas	Telšiai	mokinys	1940.XII.14.
60	Rudokas Andrius, Mykolas	Telšiai	mokinys	1941.VI.8.
61	Rudokas Jonas, Mykolas	Telšiai	ūkininkas	1941.III.8.
	Sakelis Zigmās, Viktoras	Telšiai	dvarin.	1940.VII.12.
63	Simutis Adomas, Kazys	Telšiai	buožė	1941.VI.8.
64	Simutis Julius, Petras	Kretinga	laikrod.	1940.IX.7.
65	Stukas Feliksas, Kazys	Kretinga	ūkininkas	1941.III.7.
66	Sungaila Vladas, Juozas	Telšiai	bedarbis	1941.III.5.
67	Šakenis Zenonas, Jonas	Telšiai	mokinys	1941.III.7.
68	Šalčius Edmundas, Motiejus	Kretinga	pašto v-kas	1941.II.22.
69	Šalkauskas Česlovas, Petras	Telšiai	technikas	1941.V.23.
70	Šleinytis Jonas, Vincas	Telšiai	malūno patr.	1941.I.20.
71	Tarvainis Leonas, Juozas	Telšiai	tarnaut.	1940.XII.
72	Telšinskis Jonas, Antanas	Kretinga	darbiu.	1041.II.23.
73	Truška Juozas, Antanas	Telšiai	policin.	1941.VI.8.
74	Vičius Jurgis, Ignas	Telšiai	ūkininkas	1940.VII.31.
75	Vilčinskis Povilas, Antanas	Telšiai	tarnaut.	1941.IV.3.
76	Žvurzdinas Hermenegildas, J.	Telšiai	mokinys	1940.XI.8.

Zarasai

Antradienį, birželio 23 dieną, apie 8 val. ryto dalis politinių kalinių iš Zarasų kalėjimo buvo išvežta. Likusiųjų laukė žiaurus likimas: jie turėjo būti kalėjime išžudyti. Šis niekšingas darbas pradėtas antradienio vidurdienį.

— Apie 11—12 valandą, — pasakoja tuo metu Zarasų kalėjime sėdėjusi Pašilienė, — per aikštę pamačiau ateinant septynius budelius su pistoletais rankose. Pažinau komisarą Petrovą, kalėjimo viršininką Bobrovą, Kasalapovą, milicininkus Krasnovą ir Tauklį. Kalėjime buvo visiškai tylu. Nors jau antrą dieną iš kameros neišleidžiama ir išbadėjusi, pasiryžau gintis. Nukaukšėjo koridoriumi įėjusių žingsniai. Sugirgždėjo atidarinėjamos kamerų durys ir pasigirdo šaukiant:

— Petniūnas. Gabriusevičius.

— Kur Pašilis?

— Viršuj, — kažkas atsiliepė.

Išgirdau iš antrojo aukšto laiptais einančius, ir mano vyras, vedamas į kalėjimo kiemą, praėjo pro mano duris. Suaidėjo kieme keletas šūvių, o tuo pat metu kažkas smarkiai pradėjo šaudyti mieste. Raštinėje suskambėjo telefonas.

— Seičas! — riktelėjo į trūbelę Petrovas.

Koridoriumi pradėjo bėginėti išgąsdinti enkavedistai.

— Šileiki, visus pribaik, — riktelėjo bėgdamas Petrovas.

Pro langą matau, kaip visi budeliai atkištais ginklais, kai kurie vienplaukiai, bėga per aikštę NKVD būstinės link. Mieste girdėti šaudant. Kažkoks žydas stovi viduryje aikštės prie halės ir, tur būt, pamatęs mane, taikosi šauti. Pasitraukiu nuo lango, ir kulka, prakirtus stiklą, įzvimbė į mano kamerą.

Vėl girdžiu koridoriuje ir raštinėje kažką bėgiojant. Atsistoju prie durų ir pasiruošiu gintis. Girdėti kažkas kalba:

— Eik į raštinę, ten milicininko milinė kaba.

Po kiek laiko girdžiu kalbantis:

— Kur sėdi Pašilienė?

— Vargšė Pašilienė.

— Balsai atrodo ne milicininkų. Sugirgžda duryse raktas, ir į kamerą įbėga politinis kalinys Miškinis iš Dusetų. Pasirodo, enkavedistai iš kalėjimo pabėgo, nespėję visų iš kamerų išvežtųjų sušaudyti. Keletą nušovė, kažkieno skubiai telefonu iškviesti, jie skubiai išbėgo. Likę gyvi surado raktus raštinėje ant sienos kabančios milicininko milinės kišenėje, atrakinę kamerų duris ir išleido visus suimtuosius.

Kalėjimo kieme tesuspėjo sušaudyti tik tris politinius kalinius: plk. Pašilį Igną, iki 1940 m. birželio 15 d. buvusį Zarasų apskrities komendantą, ir šaulių rinktinės vadą, tarnautoją Joną Petniūną ir darbininką Povilą Gabriusevičių. Juos visus nušovė komisaras Petrovas su milicininku Tauk-

liu. Vėliau kalėjimas pradėjo degti. Po jo griuvėsiais buvo surasti sudegę sušaudytieji. Plk. ltn. Pašilio lavonas buvo beveik visiškai sudegęs. Atrasta tik dalys kaulų, drabužių liekanos ir apdegęs laikrodis, iš kurio jis ir buvo atpažintas.

Bolševikų ir žydų padegtiems Zarasams liepsnojančiam, kai kurie zarasiečiai dar mėgino gelbėti savo turtą, o daugumas bėgo iš miesto į miškus, kėlėsi laiveliais į ežero salas. Mieste būti, o ypač gatvėse pasirodyti, buvo nebeįmanoma: įsūtę sužvėrėję bolševikai ir žydai šaudė be atodairių į lietuvius. Tą dieną Dariaus-Girėno gatvėje, ties pašto įstaiga, čekistai nušovė apskrities valdybos buhalterį-kasininką Vaclovą Maskoliūną. Jis dar apie 6 valandas kankinosi, bet čekistai neleido pašalinių žmonių jam suteikti pagalbos ir paduoti vandens. Be to, tą patį dieną Zarasų milicijos kieme NKVD viršininkas K a s a l a p o v a s nušovė Zarasų gimnazijos mokytoją Edvardą-Algirdą Šakalį ir dar vieną asmenį, kurio asmenybė neišaiškinta. Vietos gyventojas Širvinskas vos pabėgo nuo jį šaudžiusio žydėlio Šneiderio. Kai kurie žmonės buvo tik sužeisti. Jeigu Zarasų komjaunuoliai ir žydai būtų buvę geresni ir drąsesni šauliai, o zarasiečiai nebūtų išsislapstę, tai birželio 24-oji iš Zarasų būtų pareikalavusi žymiai daugiau aukų.

Čekistai, komjaunuoliai ir žydai po miestą su ginklais švaistėsi ir nekaltus žmones šaudė lyg pakvaišę. Yra rimto pagrindo manyti, kad jie prieš tai buvo gerokai įsigėrę, nes kalėjime, kur pirmiausia teroras prasidėjo, kalinių daiktų sandėlyje atrasta apie 30 tuščių degtinės bonkų. Tik girti arba pamišę būdami, jie galėjo tą patį dieną šaudyti į apskrities ligoninę. Apie 11 val. prie ligoninės atvažiavo sunkvežimiai, iš kurio išlipę vietiniai milicininkai, komunistai ir komjaunuoliai pradėjo šaudyti į ligoninės langus ir sienas. Daugiausia šaudė į antrojo ir trečiojo aukšto langus. Pradėjus šaudyti, ligoninės tarnautojai koridoriuje sugulė ant grindų, stipresnieji ligoniai palatose išsiritę iš lovų taip pat sugulė ant grindų, o silpniesnieji lovose laukė mirties. Laimė, rekošetuodamos nuo lubų kulkos nesužeidė nė vieno ligonio, tik kai kuriuos apibėrė nuo lubų krintančias tinkas. Pašaudę apie 10 minučių raudonieji pamišėliai nuvažiavo sau.

Vietiniai komunistai, komjaunuoliai ir žydai, antradienį smarkiai pasiautėję po Zarasus, žiauriai terorizuodami vietinius gyventojus, pavakary išdūmė Daugpilio link. Mat, pradėjus mieste šaudyti, jie pamanė, kad jau čia pat vokiečiai ir išsigandę kuo skubiausiai išsinešdino toliau. Komunistams iš Zarasų pabėgus, vietiniai gyventojai lengviau atsiduso ir trečiadienio rytą pradėjo tarpusavy burtis. Kaimynai ir keletas pabėgusių politinių kalinių susirinko pas Markelį Vilniaus g. Nr. 42, kurių namas buvo nesudegęs. Čia susirinkusieji dalinosi vakar dieną patirtais šurpiais įspūdžiais, džiaugėsi išsivadavę iš klaikus bolševikų jungo, svarstė ateitį. Tačiau tos pat dienos anksti rytą pabėgę bolševikai, įsitikinę, kad Zarasuose dar vokiečių nėra, vėl sugrįžo toliau tęsti raudonojo teroro. Pirmiausia jie puolė Markelių namus.

— Trečiadienio rytą, apie 7 val., pamačiau — pasakoja apie tai Ona Markelytė, — kad prie mūsų namų iš ežero pusės prisiartinu du uniformuoti ir ginkluoti bolševikai ir pradėjo belsti į prieangio duris. Aš bijodama, kad neprisišauktų daugiau tų banditų, ėjau atidaryti durų, bet pamatęs mane vienas iš bolševikų paleido šūvį, ir aš atsitraukiau nuo durų. Tuo metu prisirinko prie namo apie 35—40 įvairiai uniformuotų milicininkų, pasieniečių ir raudonarmiečių. Visi mūsų namuose buvusieji mėgino slėptis, bet pasislėpti nebuvo kur. Tuo tarpu bolševikams atidarėm duris, manydami, kad, mums nesipriešinant, jie nieko nedarys. Bolševikai visus išvarė iš namų į kiemą ir pradėjo krėsti spintas ir skrynias, ieškodami ginklų. Mane vienas milicininkų, atkišęs ginklą, nuvarė į rūsį, kad aš, eidama pirma, pa-

Buvusipolit. kalinė Pašilienė bolševikų sudeginto Zarasų kalėjimo kieme renka savo vyro plk. lt. Ig. Pašilio palaikus.

rodyčiau, kas yra rūsyje. Aš į rūsį įėjau, bet bolševikai į jį bijojo eiti, todėl ten sukrauto turto nerado. Tėvelis norėjo pabėgti ir šoko pro langą kitoje namo pusėje, bet bešokant buvo nušautas. Motinos, kuri buvo pasislėpusi už didelės skrynios prieškambaryje, nepastebėjo, ir ji tuo būdu nebuvo suimta. Viena sesuo buvo pasislėpusi pastogėje ir pabėgo per stogą, o antroji sesuo Vanda, brolis Viktoras ir pas mus buvę Paukštys Jonas, Vaitonis, Triponis, Dubonis, Garla, Mickus ir kiti buvo suimti, išvaryti į kiemą ir iškratyti. Inžinierius Mickus, būdamas labai išsigandęs, ir girdėdamas iš bolševikų, kad visus ruošiasi sušaudyti, mėgino pabėgti, bet bebėgant buvo iš užpakalio sužeistas ir prisivijusio milicininko nušautas į galvą. Visus mus iškeltomis rankomis, atkišę šautuvus nusivarė į prie kooperatyvo esančią NKVD būstinę ir suvarė į kieme esantį rūsį. Mane pirmą nusivarė

į savo būstinę ir pradėjo tardyti. Bolševikų vietinis prokuroras R a j e c - k a s, karaimas, kilęs iš Panevėžio, prisispyręs reikalavo pasakyti, kas laukias vokiečių, kas esą partizanai, ko buvo susirinkę pas mus tiek žmonių, kur paslėpti ginklai, kas klausėsi radijo iš Vokietijos. Aš jam melavau, kad niekas nelaukia vokiečių, nes bolševikų valdžia geresnė ir man pačiai labai patinka, iš Vokietijos radijo niekas nesiklausė, o pas mus buvo susirinkę visi kaimynai padegėliai. Pagyrimas jų valdžios jiems patiko ir man paplojo per petį patenkintas, bet kitais mano žodžiais netikėjo, grasino sušaudyti ir perdavė mane tardyti vietiniam NKVD U b e i k a i. Tuo metu pamačiau per langą į kooperatyvo kiemą vedamą Chmieliauską, vėliau girdėjau šūvius ir supratau, kad liūdnas likimas ir visų kitų. Po kiek laiko į kambarius, kuriuose mane tardė, įbėgo Majevskis ir pasakė rusiškai, kad vokiečiai nuo Zarasų tik 30 km ir nusikeikė. Visi ten buvę bolševikai sujudė, pradėjo ginkluoti bėgti, susėdo į mašinas ir išvažiavo. Mane paleido ir liepė eiti namo, pasakė, kad rytoj dar būsiu reikalinga. Namo parėjau apie 10 val. Po kelių valandų grįžo brolis ir sesuo. Bolševikai, suspėję sušaudyti tik šešis nekaltus gyventojus, pabėgo.

Be jau minėto Markelio Prano ir inž. Mickaus Kosto, bolševikai tą dieną 12 valandą NKVD kieme dar suspėjo nukankinti Zarasų valstybinio banko tarnautoją Paukštį Joną, batsiuvį Vaitonį Praną, iš kalėjimo birželio 24 d. pabėgusį politinį kalinį mokytoją Chmieliauską Juozą ir dar vieną jaunuolį, kuris zarasiečių buvo neatpažintas. Jo lavonas buvo surastas už miesto ribų vienoje duobėje su kitais keturiais bolševikų nužudytais lietuviais (Chmieliausku, Paukščiu, Vaitoniu ir Šakaliu). Jo būta apie 23 metų amžiaus, vidutinio ūgio, juodbruvio, gražios išvaizdos, puikiai apsirengusio. Jo dešinėje akyje rasta įspausa geležinė spyruoklė. Tatai rodo, kad jis buvo kankinamas. Trečiadienį, birželio 25 d. 14 val. ties klebonija darže keturi milicininkai suėmė ir nuvarė į NKVD Zarasų kleboną kun. Baltrimą Stasį. Čia jis buvo tardomas ir kankinamas maždaug iki 23 val. 30 min., o po to, matyt, buvo išvežtas paskutiniu bėgančių teroristų sunkvežimiu Daugpilio link. Spėjama, kad jis pakely buvo nužudytas. Jo lavonas iki šiol dar nesurastas.

Sugrįžę trečiadienį į Zarasus bolševikai daug žiauriau siautėjo, žudydami ir terorizuodami žmones, negu antradienį. Trečiadienis zarasiečiams buvo pati baisiausia diena. Enkavedistai su komjaunuoliais ir žydais gaudė šaulius ir iš kalėjimo pabėgusius politinius kalinius, ieškojo vakar, birželio 24 dienos šaudymo kaltininkų. Iš tikrųjų, kaip vėliau paaiškėjo, birželio 24 d. Zarasuose šaudymo kaltininkai buvo patys komunistai su žydais. Pasigirdus kalėjime pirmiesiems šūviams, kuriais buvo šaudomi politiniai kaliniai, tuojau į kalėjimą pradėjo šaudyti už miesto buvę raudonarmiečiai ir mieste buvę ginkluoti komjaunuoliai su žydais. Matyt, jie manė, kad kalėjimą užpuolė lietuviai, norėdami išvaduoti politinius kalinius. Būdami nepaprastai bailūs, jie, nei apšaudydami kalėjimą, iš kurio tuojau paspruko raudonieji budeliai, nei apšaudydami ligoninę, iš kurios į juos nebuvo pa-

leista nė vieno šūvio, nedrįso nei kitur į vidų eiti ir ištirti ten esantį tariamąjį ginkluotą priešą. Tatai mums rodo, kiek bolševikai buvo pakrikę, nepaprastai bailūs ir visur matą į juos atkištus priešų ginklus. Čia tikrai jiems tinka liaudies priežodis: — „Vagie, kepurė dega“.

Bolševikų siautėjimas birželio 25 d. Zarasuose rodo, kad jie buvo pasiryžę nukankinti visus iš kalėjimo pabėgusius politinius kalinius, buvusius šaulius ir savanorius. Kuriuos jie pačiupo, tuos nukankino, o kitų labai stropiai visur ieškojo. Daug žmonių, ypač moterų, slapstėsi paežerėje ir ežero salose. Nuo čekistų pabėgusi ir paežerės žilvičiuose su motina slapstėsi banko tarnautoja A. Verbejytė pasakoja, kad nespėjus atsikvėpti nuo čekistų, tuoj pasirodė milicininkai. Sustoję ties jomis sušuko:

— Veidus atgręžti — šausim.

Atkišęs ginklą milicininkas Verbejytės klausia:

— Kur tavo vyras? Kur jį padėjai? Sakyk.

Keletą kartų tą pat klausimą kartoja.

— Neturiu, — ši atsakė.

Netikėjo.

— Duok vyrą, kur jį padėjai? Sakyk.

— Neturiu, iš kur jį paimsiu: aš — panelė.

— Parodyk dokumentus.

Tuo metu tarp žilvyčių krūmų pasirodė daugiau besislapstančių vyrų ir moterų. Juos pamatę milicininkai su atkištais ginklais nuskubėjo mus palikę.

— Sustokit vietoje, nes šausiu!

Moterys pradėjo verkti.

— Bėkim iš čia, nes dar gali grįžti, sako Verbejienė savo dukrai. Per daržus jiedvi išėjo į kelią ir pasuko savo gyvenamojo namo link. Apie 100 metrų nuo savo gyvenamojo namo pamatė penkis milicininkus, belaužiančius jų namo duris; pradėjo šaudyti.

— Bėkim iš miesto, kur į kaimą, aš namo nebeisiu, — sako Verbejytė savo motinai.

Zarasų priemiestyje, vadinamoje Šaltupėje, jos užėjo pas vieną ūkininką, pasiprašė prigludžiamos ir ten išbuvo dvi dienas.

— Meldėmės ir prašėm Aukščiausiojo, — sako Verbejytė, — kad greičiau atvyktų mūsų gelbėtojai.

Iš kalėjimo pabėgusi Pašilienė paežerėje sumaniai suvaidino beprotę. Vaidindama beprotę, palaidais plaukais, dainuodama, per laukus į miestąėjo ieškoti savo suimtos dukters Danutės. Jos vaidyba buvo tiek vykusi, kad sutikti žmonės jai reiškė užuojautą, o milicininkai, nieko neįtardami, praleido per tiltą. Tik prie NKVD būstinės ją enkavedistai norėjo suimti, bet ji laiku pabėgo. Sugrįžus namo, viską rado išversta, išknista, vertingesnius daiktus bolševikų išgrobčius. Po kiek laiko parėjo ir duktė. Ji pasakojo, kad NKVD kieme sušaudė keletą gyventojų, o ją tardė, klausi-

nédami, kur motina. Ji atsakiusi, kad motina išėjusi iš proto, laksto po laukus ir dainuoja.

Pažymėtina, kad suimtuosius lietuvius, vedant gatvėmis į NKVD, visai plūdo ir iš jų tyčiojosi žydėliai. Uždarius juos rūsyje, dažnai ten kaisiodavo savo nosis komjaunuoliai ir žydėliai, pažiūrėti, kas ten sėdi ir pagrasyti sušaudymu.

Bolševikai ir žydai paskutinėmis savo šeimininkavimo dienomis Zarasuose siautėdami padarė zarasiečiams nepaprastai daug skriaudų ir žalos. 1941 m. birželio 14–15 d. iš Zarasų išvežė dvidešimt devynias šeimas, iš viso aštuoniasdešimt žmonių. Didžiojo raudonojo teroro metu, birželio 24–25 dienomis nužudė dvylika žmonių, daug sunkiai ar lengviau sužeidė, sudegino 239 gyvenamuosius namus ir labai daug kitokių pastatų. Todėl suprantamas tas didis zarasiečių džiaugsmas, kai ketvirtadienį, birželio 26 dieną, į Zarasus įžengė šaunioji vokiečių kariuomenė, ir raudonieji vampyrų dingę už Lietuvos sienų.

Birželio 22 d. prasidėjus vokiečių-sovietų karui, kaip daugelyje kitų vietų, taip pat ir

Rokiškyje

vietos komunistai su enkavedistais pradėjo gaudyti jiems nepalankius ar kuo nors įtariamus lietuvius. Birželio 24 d., per Jonines, iš Rokiškio atvyko dviem sunkvežimiais keliolika ginkluotų milicininkų ir komunistų į Lašų dvarą, kuris yra arti Petrašiūnų kaimo ir nuo ten pradėjo suiminėti lietuvius. Nelaimės vedinas Juozas Pumputis ėjo įspėti savo kaimyną Antaną Garolį, kad jis saugotųsi ir slapstytųsi nuo ginkluotų milicininkų ir komunistų, kurie jau buvo Lašų dvare. Vos tik Juozas Pumputis išėjo iš A. Garolio kiemo vieškelio link, tuojau buvo sulaikytas sunkvežimiu važiuosiu milicininkų ir iškratytas, ar neturi ginklo. Nors ginklo ir nerado, tačiau milicininkai Pumpučio nepaleido, o pasiėmę drauge su savim į sunkvežimį nuvažiavo Južintų miestelio link. Kaip vėliau paaiškėjo, dar tą pačią birželio 24 d., pasivežę už Južintų miestelio apie 2 km prie vieškelio esančiame miškelyje jam iš sunkvežimio liepė išlipti ir bėgti (tarytum jį paleidžia), bet tuo metu jį iš užpakalio vietoje nušovė ir miškely paliko jo lavoną. Kitą dieną Južintų partizanams buvo pranešta, kad miškelyje rastas negyvas žmogus. Vėliau apylinkės gyventojai atpažino, kad tai yra Juozas Pumputis, 27 m. amžiaus Petrašiūnų kaimo, Južintų valsčiaus, Rokiškio apskr., ūkininkas. Giminėms pranešus, namiškiai pasiėmė Juozo Pumpučio lavoną ir jį palaidojo savo kaimo kapinėse.

Juozo Pumpučio brolis Pranas, 49 metų amžiaus ūkininkas, išgirdęs šaudymą, išbėgo iš savo kiemo įsitikinti, kas šaudo. Milicininkai vijosi vieną vyriškį, kuris bėgo atsišaudydamas ir spėjo įbėgti į krūmus. Milicininkai, pamatę Praną Pumputį, tuojau jį sulaikė ir iškratė. Pas jį rado brauningą (prastą). Jis tuojau buvo suimtas ir nugabentas į Rokiškio kalėjimą.

mą, kur jau buvo uždaryta daug lietuvių. Tą pat dieną bolševikai sudarė LTSR Rokiškio apskrities laikinį karo lauko teismą, kuris teisė:

1. P r a n s k ū n ą J o n ą, s ū n ū Antano, gimusį 1900 m., gyvenantį Lašų kaime, Rokiškio valsčiuje.
2. B i m b ą J o n ą, s ū n ū Antano, gim. 1904 m., gyv. Vaitkūnų k., Kamajų valsč.
3. P u m p u t į P r a n ą, s ū n ū Blažiejaus, gim. 1897 m., gyv. Petrašiūnų kaime, Južintų valsč.
4. A u k š t u o l į J o n ą, s ū n ū Izidoriaus, gim. 1906 m., gyv. Južintų miestelyje ir
5. G r i ž a n a u s k ą J o n ą, s ū n ū Gasparo, gim. 1913 m., gyv. Pilkėnų kaime, Južintų valsč., kaip kontrrevoliucinių asmenų grupę, kuri Vokietijos SSSR karo paskelbimo momentu užnugaryje organizavo būrį (bandą) ir terorizavo su ginklu rankose Južintų miestelio komjaunuolius ir kvietė gyventojus neklausyti sovietinės valdžios; nuteisė, kaip tėvynės priešus aukščiausia bausme — sušaudyti.

Visus dalyvius ir prijuočiančius minėtai grupei karo lauko teismas išpėjo, kad už panašios rūšies veiksmus ir susisiekimo kelių bei ryšių ardyimą bus sušaudyti šie arešte laikomi įkaltai:

1. Maciejauskas Kazys, Juodupės valsč.
2. Grybauskas Alfonsas, „ „
3. Bukas Kazys, Rokiškio valsč.
4. Erslova Vladas, „ „
5. Raišys Petras „ „
6. Linartas Juozas, Rokiškio miesto,
7. Stundžia Antanas, „
8. Stasiulionis Kostas, „ „
9. Čepelis Juozas, „ „
10. Šneka Jonas, „ „
11. Šlamaitė Kosta, Kamajų valsč.,
12. Kralikas Juozas, Obelių valsč.

Tariamą karo lauko teismo sušaudyti nuteistieji 5 lietuviai 1941 m. birželio 24 d. anksti rytą buvo nugabenti į Papartynės mišką (apie 5 kilometrai nuo Rokiškio miesto, prie vieškelio Rokiškis-Lukštai) ir ten žiauriausiu būdu nukankinti. Tik vienas jų tebuvo peršautas (reikia manyti, kad buvo pribaigtas). Tariamą karo lauko teismo nuteistieji penki lietuviai sušaudyti sužvėrėjusių komunistų budelių taip nežmoniškai žiauriai buvo nukankinti, sužaloti ir išniekinti, jog lavonus giminės begalėjo atpažinti tik iš drabužių.

Visi kiti Rokiškio kalėjime suimtieji, kurių skaičius nežinomas, 1941 m. birželio 27 dienos rytą auštant, pasinaudoję sąmyšiu, kurį sukėlė kažkieno padegtas ir pradėjęs sproginėti municijos sandėlys, išsilaužė ir

pabėgo. Vienas jų (neįtrauktas į įkaitų sąrašą) Vaitkevičius Lionginas, kilęs, rodos, iš Kauno, vietinių rusų buvo sugautas Steponių miške, prie vieškelio Rokiškis-Čedasai, apie penki kilometrai nuo Rokiškio miesto. Jis buvo žiauriai nukankintas: rastas išrengtas, užpakalyje surištomis rankomis, visas supiaustytas, subadytais šonais, perdurta krūtine. Jis buvo iškilmingai palaidotas Rokiškio parapijos kapinėse. Laidojant dalyvavo vokiečių kariuomenės dalinys.

Panevėžio cukraus fabriko darbininkai bolševikų išžudyti 1941 m. birželio 20 d.

Rokiškio mieste buvo ir daugiau kruvinių aukų. Nukentėjo miesto gyventojai lietuviai. Buvo nukankinti ir nužudyti šie lietuviai:

1. Č e r n i a u s k a s A n t a n a s , sūn. Juliaus, gim. 1914 m. rugsėjo 16 d., lietuvis, šaltkalvis, 1941 m. birželio 26 d. apie 4 val. ryto atėjusių 4 ginkluotų vietos komunistėlių buvo paimtas iš lovos, nuvestas į netoli geležinkelio esantį miškelį Apušotą ir ten nužudytas. Rastas prie kelio klanne kraujo, nukirsti dešinės rankos pirštai ir išplėštas gabalas galvos kiaušo. Žudytas kulkomis ir šautuvų buožėmis. Palaidotas Rokiškio parapijos kapinėse.

2. R a u k š t a s P e t r a s , sūn. Jono, gim. 1919 m., lietuvis, dažytojas, 1941 m. birželio 25 d. apie 20 val. gatvėje buvo sulaikytas žyduko, nuvestas į NKVD būstinę, o iš ten tuojau jį išsivedė čekistas ir nušovė prie artimiausio sklypo tvoros. Palaidotas Rokiškio parapijos kapinėse.

3. Š a p k a u s k a s V y t a u t a s , sūn. Kajetono, gim. 1909 m. gruodžio 9 d., lietuvis, tarnautojas (tarnavo Rokiškio Apylinkės Teisme, bet bolševikų buvo atleistas), 1941 m. birželio 26 d. apie 3 val. ryto 9–10 ginkluotų vietos komunistėlių, jų skaičiuje kelių žydų, buvo paimtas iš lo-

vos, nuvestas į netoli geležinkelio esantį miškelį Apušotą ir ten žiauriausiai nukankintas: rastas be galvos kiaušo, be akių, pusės nosies, be vienos ausies; galva, kojos, rankos ir šonkauliai taip sulaužyti, kad, pajudinus lavoną, byrėjo kaulai. Palaidotas Rokiškio parapijos kapinėse.

4. **Bražys Antanas**, tėvo vardas nežinomas, gim. 1920 m., lietuvis, Lietūkio tarnautojas, 1941 m. birželio 26 d. apie 18 val. buvo sulaikytas prie NKVD būstinės, nuvestas prie artimiausio sklypo ir ten nužudytas dviem šūviais: vienu į galvą, antru į krūtinę. Nužudė vietos komunistai — **Ražinskas Juozas** ir **Rinkevičius Vladas** ir keli čekistai. Palaidotas Panevėžio parapijos kapinėse.

5. **Kun. Šveikauskas Benediktas**, tėvo vardas Stasys,, gim. 1884 m. kovo 21 d., lietuvis, Rokiškio parapijos altarista, 1941 m. birželio 26 d. apie 15—16 val. atėjusios moters, pavardė nežinoma, ir dviejų komunistų buvo nuvestas į NKVD būstinę ir ten nužudytas šūviu į galvą. Bolševikams pabėgus, rastas viename kambaryje kraujo klane.

Ukmergėje,

kaip ir daugelyje kitų vietų, komunistai buvo pasiryžę miestą sudeginti, o nepatikimus gyventojus išžudyti. Tam reikalui vietos komjaunuoliams ir žydams buvo išdalinti ginklai ir benzino bei žibalo bonkos, su kuriomis jie turėjo padegti miestą. Kalėjimo politiniai kaliniai, kurių nebesuspėta išvežti, taip pat buvo numatyti išžudyti. Tačiau tatai įvykdyti komunistams nevisai tepasisekė. Karui prasidėjus, panikos apimta Ukmergės kalėjimo vadovybė su sargais pabėgo, ir kaliniai, kurių buvo 126, išsilaužė iš kalėjimo į laisvę ir išbėgiojo. Atvykę daryti politinių kalinių egzekucijos, enkavedistai kalėjimą rado tuščią. Tada pradėjo gaudyti pabėgusius politinius kalinius, bet jų besugaudė tik aštuonis.

Sugaudytuosius politinius kalinius birželio 24 d. enkavedistai sunkvežimiu išsivežė Zarasų link ir tą patį dieną juos nukankino. 1941 m. liepos 30 dieną Zarasų policija apžiūrėjo surastus lavonus vietoje ir konstatavo šiuos faktus:

Apie vieną kilometrą už Smėlynės prie plento Zarasai-Daugpilis, kai-rėje plento pusėje Alėjos miške apie 100 metrų nuo plento rasta naujai su-kasta duobė, iš kurios į paviršių kyšojo žmogaus ranka. Atkasus duobę, rasta joje aštuonių žmonių lavonai, kurie buvo į duobę sumesti labai ne-tvarkingai, aukštyn kojomis bei dvigubai sulenkti. Lavonai išimti iš duo-bės ir apžiūrėti atrodo taip:

1. Lavonas atrodo lieso kūno, apsiavęs panešiotais kamašais — štib-lietais, juodu švarku ir juodomis dryželiais kelnėmis, labai apipuvęs, vi-dutinio amžiaus.

2. Lavonas išimtas iš duobės sulenktas pusiau, apsilvilkęs pilkšvo korto kostiumu, apsiavęs paprastais batais, senesnio amžiaus.

3. Lavonas išimtas iš duobės — buvo moteris, senyvo amžiaus, prazilusiais plaukais, stambaus kūno sudėjimo, vidutinio ūgio, apsivilkus korto kombinzonu ir apklota moterišku pilkšvu paltu, apsiavus geltonais odos, didelio Nr. tufliais, susegamais raiščiais, su žalios spalvos veltine berete. Kišenėje rasta dantims miltelių su užrašu Ukmergės vaistinė.

4. Lavonas buvo žiedine spynele surakintom rankom, apsivilkęs rusų kareivio tankisto uniforma ir apsiavęs ilgais auliniais kareiviškais batais, stambiais juodais plaukais, jauno amžiaus.

5. Lavonas surakintomis rankomis, apsivilkęs juodu žiponu ir juodomis kelnėmis, apsiavęs pusbačiais, juoda kepure, ružavais marškiniais. Vidutinio amžiaus.

6. Lavonas surakintomis rankomis, apsivilkęs korto juosvu kostiumu, apsiavęs geltonais tufliais, vidutinio amžiaus.

7. Lavonas vidutinio amžiaus, surakintomis rankomis. Apsivilkęs šoferio kombinzonu, spėjama, kad būta šoferio.

8. Lavonas surakintomis rankomis, apsivilkęs juodu kostiumu ir apsiavęs juodais tufliais.

Visų nukankintų lavonų rankos buvo surakintos žiedinėmis spynelėmis į užpakalį ir nuo užveržimo rankų būta labai sutinusių, o gal jos buvo plikytos karštu vandeniu, nes nuo sutinusių rankų oda apsmukus. Visi lavonai buvo labai apipuvę, tačiau kai kurie buvo matyti, kad yra nužudyti šūviais į galvas. Pasiteiravus pas vietos gyventojus, patirta, kad minėti nelaimingieji buvo sušaudyti antradienio rytą, t. y. birželio 24 d., apie 10 val., nes Latvijos pil. Zunda Anna, gyv. Alėjos, būdama netoliese, girdėjo kelius kart šūvius ir moters šauksmą „Ajėzus“.

Čia paminėti nužudytieji buvo atpažinti ir pasirodė, kad jie yra:

1. B a j o r a s J o n a s, iš Ukmergės,
2. G r u ž a u s k a s M e č i s l o v a s, iš Pabaisko valsč.,
3. B o n d i e n ė, iš Krikštėnų dvaro, Pabaisko valsč.,
4. A l e k s a n d r a v i č i u s - G r i g a r a v i č i u s D i m i t r i j u s — rusas,
5. B l a š č i k a s — lenkų pabėgėlis,
6. O s t r o v s k i s — lenkų pabėgėlis,
7. K o l b a M e č y s, iš Širvintų miestelio,
8. D e v e i k i s, iš Užulėnio kaimo, Taujėnų valsč.

Minėti nužudytieji 1941 m. liepos 31 dieną buvo palaidoti Zarasų parapijos Rymo-Katalikų kapinėse.

Traukdamies bolševikai daugiausia politinių kalinių išžudė

Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovykloje

Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovykla yra raistingame miške, 2 km į šiaurę nuo Pravieniškių geležinkelio stoties, prie miško kelio, jungiančio Rumšiškio miestelį su Palemonu, apie 30 km nuo Kaimo. Prieš bolševikams okupuojant Lietuvą, Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovykla buvo Kauno Sunkiųjų Darbų Kalėjimo skyrius, vadinamas kalėjimo durpyno gyvatynas. Jame sunkiems darbams nuteisti kaliniai kasdavo durpes.

Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovykla sudaro 17 didesnių ir mažesnių pastatų, sutalpintų 160 metrų ilgio ir tiek pat metrų pločio miško kirtime. Nuokalniau į rytus yra 49 ha eksploatuojamo durpyno.

Didžiausias ir svarbiausias pastatas yra suimtųjų namai, turį 45,75 m ilgio ir 15 m pločio, aptvertas triele spygliuotos vielos tvora. Aptvertame plote prie šių namų yra pastatyta pirtis-skalbykla, o aplink pamiškėje ir miške pristatinėta kitokių pastatų: tarnautojų-administracijos namai, tvartai, pašiūrės, rūbų sandėlis, kepykla, dirbtuvės, įrankių sandėlis, kalvė, šaltkalvė ir rūšys. Pušynas ir krūmai, supdami stovyklą, keliuose vietose įsiterpia į iškirstą plotą per keletą metrų nuo spygliuotos vielos.

Pietinėje pamiškėje neseniai supiltas naujas ilgas ir platus kapas su kryžiumi. Jis liudija, kad 1941 m. birželio 26 dieną čia bolševikai išžudė kelius šimtus kalinių.

Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovykloje buvo kalinama apie penkis šimtus kalinių. Daugumas jų buvo politiniai kaliniai: ūkininkai, nepajėgę pristatyti grobuoniškų piliavų, darbininkai, apkaltinti sabotazu, valdininkai ir šiaip inteligentai, ką nors neigiamo pasakę apie bolševikus ir žydus. Daug politinių kalinių į Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovyklą buvo atvežti 1941 metų pavasarį. Tuo laiku LTSR kalėjimuose buvo rūšiuojami kaliniai. Vieni iš jų buvo siunčiami į Tarybų Sąjungos priverčiamųjų darbų stovyklas, kiti, po mažiau metų nuteisti kalėti, į Pravieniškių Darbų Stovyklą. 1941 m. kovo 22 d. iš Kauno Sunkiųjų Darbų Kalėjimo į Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Koloniją buvo atvežti 27 žmonės, o birželio 20 d. iš Kauno IX-jo forto 50 žmonių.

Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovykloje kaliniai turėjo dirbti pačius sunkiausius durpių kasimo darbus, o gyvenimo sąlygos buvo kuo blogiausios, maistas kuo prasčiausias. Už mažiausius nusikaltimus stovyklos administracija kalinius sodindavo į karcerį-ledaunę, kurią kaliniams kankinti buvo išgalvojęs stovyklos viršininkas K o m a r a s. Karceris-ledaunė — tai didelis rūšys, iki pusės prikrautas ledu. Į ją kaliniai buvo sodinami be apsiausto ir antklodės. Tad suprantamas dalykas, kad joje ne vienas kalinys prarado savo sveikatą. Stovyklos administracija su kaliniais labai žiauriai elgdavos. Pavyzdžiui, 1941 m. pavasarį nuo prižiūrėtojo Leonavičiaus pabėgo trys kaliniai: Vytukinas, Rymašauskas ir K. Česiulis. Dėl tos priežasties Priverčiamųjų Darbų Stovykloje buvo sukeltas aliar-

mas, kaliniai suvaryti į barakus, o prižiūrėtojams buvo įsakyta gaudyti pabėgusius. Pravieniškių miške buvo užkluptas Vytukinas. Jį prižiūrėtojai tiek mušė ir kankino, jog net šautuvo buože jam ranką sulaužė. Česiuliui ir Rymašauskui pasisėkė pabėgti ligi Petrašiūnų, kur juos pagavo vietinė milicija. Ji telefonu pranešė stovyklai, kad esą sulaikyti pabėgę kaliniai Česiulis ir Rymašauskas ir prašė juos atsiimti. Viršininkas pasiuntė sunkvežimį, vairuojamą Jurgelevičiaus, ir sargybinius brolius Leonavičius. Sumintuosius atvežė iki Pravieniškių stoties, o iš čia iki stovyklos varė pėsčius. Bet pakeliui, bevarydami per mišką, juos primušė ligi sąmonės netekimo ir vėliau, kad paslėptų savo žiaurių darbų pėdsakus, vidurnaktyje miškelyje prie geležinkelio nušovė. Savo vyresnybei budeliai teisinios, esą jų varomieji kaliniai norėję nuo sargybinių pabėgti. To įvykio tardyti buvo atvažiavę žydai — komisaras ir prokuroras, bet suprantamas dalykas, žudikų nusikaltimai buvo pateisinti, ir jie liko nenubausti. Vėliau lietuviai prižiūrėtojai kaliniams paaikšino, kad minėta egzekucija buvus padaryta tam, kad atbaidytų kalinius nuo bėgimo. Kadangi Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovykloje gyvenimas buvo nepakenčiamas, tai kaliniai nuolat mėgindavo bėgti. Kad nuo jo kalinius atbaidytų, stovyklos administracija vartodavo žiaurų terorą. Kiekvienas mažiausias pasitraukimas į šalį nuo prižiūrėtojo buvo traktuojamas kaip mėginimas pabėgti, ir tokiu atveju prižiūrėtojams buvo leidžiama net ginklą vartoti. Kaip žiauriai tokiu atveju prižiūrėtojai elgdavos su kaliniais, rodo šis įvykis: lenkų internuotasis, stumdamas vagonėlį pailso ir pasitraukė kiek į šalį, norėdamas šiek tiek pailsėti. Prižiūrėtojas tą jo veiksmą palaikė mėginimu pabėgti ir durtuvu jam perdūrė pečius, padarydamas apie 3—4 cm gilumo žaizdą. Tokių įvykių buvo labai daug, ir jie vaizdžiai rodo didelį bolševikų žiaurumą.

Prasidėjus tarp vokiečių ir sovietų karo veiksmams ir vokiečiams ėmus bombarduoti Kaimo aerodromą, politiniai kaliniai, lyg nujausdami savo baisų likimą, prašėsi paleidžiami. Tačiau žiaurusis stovyklos viršininkas Komaras tokiems kalinių prašymams buvo priešingas ir griežtai pareiškė, kas prašysis paleidžiamas arba kalbės apie kalinių paleidimą, būsiąs sušaudytas.

Kadangi kaliniai apie vykstančio karo eigą daugiausia sužinodavo iš stovyklos administracijos, tai kaliniams kuo griežčiausiai buvo uždrausta kalbėtis su administracija. Tačiau administracijos tarpe buvo lietuvių, kurie, atjausdami savo tautiečių likimą ir matydami griūvančią bolševikų santvarką, politiniams kaliniams buvo palankūs ir juos painformuodavo apie tai, kas darosi už stovyklos barakų. Antradienį, t. y. birželio 24 d., kai kurie prižiūrėtojai slapta kaliniams pasakė, kad jau vokiečiai paėmę Kauną, Palemoną ir žygiuoja Rumšiškių ir Pravieniškių link ir kad kiekvieną valandą jų esą galima laukti Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovykloje. Trečiądienį jau visai nieko nebeišleido iš barakų ir visur patrigubino sargybas. Matyt, buvo bijoma, kad, kautynėms artėjant, kaliniai neišbėgiotų.

Kai vienas suimtas pro duris iškišo galvą, tai sargybinis vos jo nenušovė: viršininkas buvo įsakęs sargybiniams: kas iškiš galvą pro langą ar duris, tą be išpėjimo šauti. Iš trečiadienio į ketvirtadienio naktį, fronto šūviams aidint, kaliniai visą naktį nebemiegojo. Ketvirtadienio rytą, frontui dar labiau priartėjus prie Pravieniškių miško, visus stovyklos gyventojus apėmė klaiki baimė. Kaliniai prieš pietus pas viršininką pasiuntė delegaciją, kad ji paaiškintų apie gresiantį pavojų ir paprašytų kalinius paleisti. Viršininkas iš pradžių norėjo delegatus pastatyti „k stenke“, bet, pagaliau, įtikintas apie padėties rimtumą, nusileido ir pradėjo tartis. Jis delegatams pareiškė, kad paleisti kalinių negalės, nes neturįs savo vyresnybės tuo reikalu įsakymo, o kas kelsiąs paniką ir reikalausiąs paleisti, būsiąs vietoje

Pravieniškių Priv. Darbų Stovyklos žudynių vaizdas

sušaudomas. Delegacija grįžo nusiminus, ir kaliniai neišmanė, kas daryti. Vos kaliniams pavalgius pietus, iš kulkosvaidžių ir minosvaidžių pradėjo šaudyti, rodos, visai nebetoli barakų. Žmonės, kurie slapstėsi Pravieniškių miške, pradėjo bėgti barakų link, nes šalia karcerio-ledaunės dar buvo vienas rūsys, į kurį slėpės moterys su vaikais. Netrukus į stovyklą atvyko sovietų šarvuotis ir raudonarmiečių būrys, kuris apsupo barakus. Pirmiausia jie išsivarė iš rūsio moteris su vaikais ir darže, prie barakų, visus sušaudė. Tuo pat metu iš bendrabučio surinko visus prižiūrėtojus, juos nuginklavo, iškratė ir, nusivarę už daržo, prie miškelio, iš kulkosvaidžių ir automatinių šautuvų visus sušaudė.

Raudonarmiečiai sušaudė šiuos Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovyklos tarnautojus:

1. Genedi Maušas apie 34 m., iš Telšių aps., Lieplaukės bažnyt.;
2. Petrikas Kazys apie 26 m., Kretingos aps.;
3. Januška Alfonsas, 27 m., Kretingos aps., Salantu valsč.;
4. Plytnikas Aleksas, 26 m., Veisėjai;
5. Jančiukas Aleksas, 27 m., Veisėjai;
6. Gudaitis Edvardas, 26 m., Veisėjai;
7. Dzimida Jonas, 24 m., Veisėjai;
8. Dziuskevičius Kazys, 40 m., Veisėjai;
9. Pašakarnis Stasys, 34 m., Telšių aps., Telšių valsč., Peteklėnų km.;
10. Mikšra Juozas, 28 m., Kauno aps., Pravieniškių km.;
11. Bagdonas Aleksas, 27 m., Telšių miestas;
12. Remeza Albertas^ 26 m., Telšių aps., Rubežaičių km.;
13. Joskandras Jonas, 22 Kretinga, Darbėnai;
14. Stanevičius Jonas, 26 m., Kauno aps., Pravieniškių km.;
15. Stančiauskas Jurgis, 25 m., Kauno aps., Pravieniškių km.;
16. Budrys Kazys, 30 m., Kretingos aps., Salantai;
17. Šilinskas Pranas, 27—28 m., Telšių m.;
18. Lenkauskas Kostas, 26 m., Salantų valsč.;
19. Genevičius Povilas, 22 m., Rumšiškių valsč.;
20. Želvys, 24 m., Kėdainių aps.;
21. Rebečenka Petras (felčeris), 28 m., Rumšiškių valsčiaus.

Be to, raudonarmiečiai nužudė šias Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovyklos moteris-tarnautojas ir tarnautojų žmonas:

1. Pundzevičiūtė Irena, 16 metų, raštininkė iš Pravieniškių;
2. Budrienė — prižiūrėtojo K. Budrio žmona, ji paliko dar gyvą 2 metų dukrytę;
3. Budrytė, nužudytojų Budrių duktė, 13 m.;
4. Jančiukienė, nužudytojo Jančiuko žmona;
5. Lenkauskienė, nužudytojo Lenkausko žmona;
6. Indruškienė, apie 26 m., Telšių aps., Luokės valsč.;
7. Daukantienė, 18 m.;
8. Savickienė Marytė, 18 m. (Jos vyras gyvena Ulbiškių kaime, Telšių aps.).

Išžudydami Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovyklos tarnautojus ir jų šeimas, bolševikai parodė aukščiausią beširdišką ir beprasmišką žiaurumą. Juk tie žmonės absoliučiai jiems nieko nebuvo nusikaltę. Dar daugiau: tie žmonės jiems tarnavo ir sąžiningai ėjo savo jiems patikėtas pareigas. Toks beprasmiškas bolševikų žiaurumas, galima sakyti, neturi sau istorijoje lygaus pavyzdžio.

Tuo pat metu, kai stovyklos tarnautojai buvo šaudomi, kiti raudonarmiečiai iš barakų varė kalinius į kiemą ir juos su aukštyn iškeltomis rankomis į eiles rikiavo. Pirmiausia išrikiuotus kalinius smulkiai iškrėtė: pas belaisvius ir beginklius žmones ieškojo ginklų, o iš tikrųjų iš jų grobė, ką tik vertingesnio rasdami. Kaliniai, matydami, kas jų laukia, siaubo apimti, šaukė įvairiais balsais, o kai kurie parkritę ant kelių maldavo budelių pasi-gailėti ir nežudyti, tačiau jie tų maldavimų neklausė. Kriminaliniai nusi-

kalteliai mėgino budelius sugraudinti, sakydami, kad jie esą komunistai ir norį už draugą Staliną kariauti. Tačiau ir tos jų pastangos buvo veltui. Į išrikiuotus su iškeltomis rankomis kalinius raudonarmiečiai pradėjo šaudyti iš kulkosvaidžių ir automatinių šautuvų. Pašautų kalinių gretos pradalgėmis krito, lyg dalgio pakirsti rugiai. Sužeistųjų dejavimai, gyvųjų siaubingi riksmi, raudonarmiečių šlykštūs keiksmi ir nuolatinis automatinių ginklų tratėjimas susiliejo į pragarišką kakafoniją. Nukautieji ir sužeistieji griuvo ant gyvųjų. Gyvieji išlikę dar prašė pasigailimi, bet iš po lavonų krūvos išlindę gyvieji tuoj griūdavo kulų pakirsti. Į kalinius raudonarmiečiai be pertraukos šaudė apie 15–20 minučių. Išguldę pradalgėmis išrikiuotus kalinius, jie nustojo šaudyti ir dar rodančius gyvybės ženklus pribagė durtuvais ir rankinėmis granatomis, kurios buvo mėtomos į lavonų krūvas.

Bijodami beartėjančių vokiečių, raudonarmiečiai budeliai iš Pravieniškių Priverčiamųjų Darbo Stovyklos, įvykdę žudynes, paskubomis išsinešdino, palikę žudynių vietai saugoti vieną mongolą. Jis turėjo pribagti, jeigu kuris dar gyvas atsirastų.

Raudonarmiečiams dingus, kas dar gyvas ar nesunkiai sužeistas buvo kapstė iš po lavonų krūvos ir mėgino bėgti iš tos klaikios žudynių vietos. Tačiau į tokius be pasigailėjimo šaudė žiaurusis mongolas ir ne visiems mėginusiems bėgti tepasisėkė pabėgti. Kiti išlikę po lavonų krūvomis gyvi, matydami savo draugų likimą, nė nebebandė bėgti, bet siaubingai laukė dar baisesnių dalykų.

Pradėjus temti mongolas pradėjo neberimauti ir šaukėsi savųjų. Negalėdamas jų prisišaukti, keletą kartų iššovęs ir pats pasišalino. Sargybiniui mongolui pasišalinus, gyvieji ir lengviau sužeistieji pradėjo lįsti iš po lavonų krūvos ir bėgti kur kas beįmanydamas.

Ką išgyveno per tas baisiąsias didžiųjų žudynių valandas išlikę gyvi kaliniai, šiokių tokių vaizdą mums duoda šis vieno iš gyvųjų išlikusio parodymas:

— Aš, Gailius Kazys, s. Kazio, gimęs 1920 m. liepos 2 d. Tauragės apskr., Skaudvilės valsč., Padvorių km., darbininkas, buvęs kalinamas Pravieniškių Darbo Pataisos Kolonijoje ir pergyvenęs įvykdytą raudonųjų terorą 1941 m. birželio 26 d. parodau:

Buvau suimtas 1941 m. gegužės mėn. ir apkaltintas sovietų valdžios šmeižimu ir važiavimu nelegaliai Šiauliai—Tauragė geležinkeliu. Nors kaltė nebuvo įrodyta, buvau nuteistas Šiaulių 2-o liaudies teismo vieneriems metams kalėti. Iš Šiaulių kalėjimo buvau atvežtas į Pravieniškes 1941 m. birželio 7 d.

Pataisos kolonijoje dirbome durpių kasimo ir jų paruošimo darbus. Dirbti privalėjo visi: ligoniai ir sveikieji. Turėjome per darbo dieną išdirbti nustatytą darbo normą. Darbo normas nustatydavo pati administracija, priklausomai nuo jų ūpo, todėl ir normos būdavo labai sunkios ir dažnai jų neišpildydavome. Pvz., 35 žmonės per dieną su viena mašina turėjo pa-

gaminti 12.000 durpių plytelių. Neišpildžius normos, buvo mažinamas normalus dienos davinys; kurį sudarydavo 1 kg duonos, 10 gr cukraus ir beveik vieno vandens sriuba. Pirmą kartą duonos davinys buvo mažinamas iki 700 kg., antrą kartą — iki 300 gr. Labai dažnai bausdavo karceriu, kuris būdavo paprastas arba sunkus. Nubaustasis paprastu karceriu gaudavo per dieną 70 gr duonos ir gryno vandens; nubaustą sunkiuoju karceriu, sodindavo į rūšį-ledainę ir išrengdavo nuogai. Daugiausia nukentėdavo silpnesnieji ir ligoniai, nes juos traktuodavo, kaip sveikuosius ir vienojai reikalaudavo dirbti. Daugumas prižiūrėtojų buvo žiaurūs ir nežmoniški, ypač žiaurumu pasižymėjo kolonijos viršininkas.

Apie karą pajutome 1941 m. birželio 22 d., sekmadienį. Tą dieną dirbti nė vieno nevarė. Vakare nuleido raudoną vėliavą, o pirmadienį prižiūrėtojai visus užrakino kamerose, o patys pradėjo nusiplėšdinėti žvaigždes ir kitus tarybinius ženklus ir persirengdinėti civiliais drabužiais. Aiškiai nujausdami karą ir bijodami blogų pasekų, prašėmės paleidžiami, tačiau viršininko buvo įsakyta nė vieno neišleisti iš kalėjimo pastato. Trečią dieną girdėjome smarkų šaudymą aplinkiniuose miškuose. Praleidžiamė dar vieną baisių nujautimų naktį ir ketvirtadienį, liepos 26 d. įvyko tai, ko nė vienas, likęs gyvas, negalės niekada užmiršti.

Apie 15—16 val. koloniją apsupo kelių šimtų raudonarmiečių dalinys ir pradėjo šaudyti į kalėjimo barakus. Tuoj po to pamatėme, kaip apie 17 prižiūrėtojų iškeltomis rankomis sujudę ir įsiutinti raudonieji nusivarė į pamiškę ir sušaudė. Pasigirdo granatos, mestos į administracijos pastatą, sprogimas. Netrukus raudonieji išlaužė kalėjimo duris ir, mušdami šautuvų buožėmis, įsakė visiems suimtiesiems, iškeltomis rankomis išeiti į kalėjimo kiemą, aptvertą spygliuotos vielos tvora. Čia visus sustatė ir suvarė prie kalėjimo pastato. Apie 20 žmonių atskyrė į būrį prie tame pačiame kieme esančios pirties pastato. Prie jo prijungė iš kažkur atvartų keletą moterų. Suimtuosius, esančius gretimame dirbtuvių pastate, suvarė į trečią būrį prie dirbtuvių ir tuoj po to pradėjo kulkosvaidžiais šaudyti. Pirmiausia buvo sušaudyti esantieji prie pirties ir moterys. Kilo neįsivaizduojamai baisus klyksmas, maldavimai ir sužeistųjų dejavimas. Nelaimingieji prašėsi pasigailėti namuose paliktų šeimų, sakėsi esą nekalti. Kai kurie kriminaliniai kaliniai (kurių buvo mažuma) isteriškai šaukė rusų kalba, kad jie buvę raudonarmiečiai, kovoję už „draugą Staliną“ ir vėl nori kovoti. Arčiau aukštos spygliuotos tvoros esantieji jau sužeisti, kruvinomis rankomis kabinosi į spygliuotas vielas ir dar kartą pataikyti susmukdavo žemėje.

Pradėjus šaudyti į mūsų būrį, aš kritau į tarpežį darželio, esančio prie pastato, o ant manęs pradėjo virsti dejuodami sužeistieji ir lavonai. Nustojau nuovokos, girdėjau tik nelaimingųjų šauksmus. Pasigirdo granatos, mestos į lavonų krūvas, sprogimas ir dar didesnis dejavimas. Po to keletas raudonųjų ėjo tikrindami ir, radę likusį gyvą, ar sužeistą, pribai-

davo. Girdėjau, kaip kuris-ne-kuris, likęs gyvas, atsistodavo ir pats prašydavosi nušaunamas, nes nenorįs gyventi.

Tuo laiku pasigirdo stiprus šaudymas Pravieniškių stoties kryptimi, ir tuoj po to visi raudonieji žvėrys nuskubėjo šaudymo kryptimi. Aprimus šūviams, gyvieji ir mažiau sužeistieji pradėjo lįsti iš po lavonų. Pasirodo, buvo paliktas vienas raudonarmietis-mongolas sargyboje, kuris pirmuosius pakilusius nušovė. Daugiau nešaudė. Gyvųjų susirado apie 40–50 asmenų. Būdami aptverti spygliuota tvora ir saugomi sargybinio dar negalėjome bėgti. Raudonarmietis aiškino, kad palauktume ir nebėgtume, nes atėję rusai mus paleisią. Kurie jau sušaudyti, tai buvę liaudies priešai, o mūsų nešaudė, nes mes esą darbininkai ir būsime išvežti į kaimus. Tačiau, apie 14 asmenų, buvusių arčiau prie pastato kampo pabėgo už pastato, kur pro дренаžo griovį išlindę pasiekė visai arti esantį mišką. Nors raudonarmietis šovė, bet nepataikė.

Sutemus, mongolas pasidarė neramus, pradėjo į viršų šaudyti ir šauktis savo „tavoriščių“ pagalbos. Tuoj po to ir pats dingo — pabėgo.

Likusieji visi išbėgiojome. Aš su vienu sužeistu į petį lenku, nuo teroro jau visai pakrikusiais nervais, per miškus nuėjome Kauno link. Buvau visas kruvinas, todėl artimiausiame kaime gavau pasikeisti drabužius, susitikau su mūsų partizanais ir po kelių dienų pasiekiau Kaimą.

Pravieniškių Priverčiamųjų Darbų Stovykloje iš 500 žmonių (450 kalinių ir apie 50 administracijos tarnautojų) bolševikai išžudė apie 400. Tai daugiausia, kiek vienu kartu bolševikai Lietuvoje išžudė žmonių.

Raudonarmiečiai buvo taip pat pasirengę išsprogdinti ir stovyklos barakus bei kitus pastatus, tačiau šis jų žygis laiku buvo sutrukdytas, nukovus du jų kareivius, kurie ruošėsi padegti minas.

Kadangi Pravieniškių miškuose dar kurį laiką siautė didelės gaujos raudonarmiečių, tai porą dienų iš Kauno negalėjo atvykti greitoji pagalba padėti sunkiau sužeistiesiems. Šeštadienį iš Kauno atvyko greitoji pagalba ir arčiau gyveną kalinių giminės. Iš miško ir apylinkės ūkininkų buvo surinkti dar gyvi tebesą sužeistieji, kurių gydymu rūpinosi Lietuvos Raudonasis Kryžius.

Apgailestaujant reikia pažymėti, kad sekmadienį, birželio 29 dieną Pravieniškių raudonojo teroro aukos paskubomis ir labai netvarkingai buvo palaidotos. Vėliau bandrasis kapas nekartą buvo atkasamas, ieškant artimųjų ir pažįstamųjų. 1941 m. Sunkiųjų Darbų Kalėjimo Dingusių Kalinių Ieškojimo Skyriaus Komisija tą kapą atkasė ir darė jame palaidotų nužudytų kalinių atpažinimą. Tačiau ne visus tepasisekė atpažinti. Daugiausia dėl tos priežasties, kad savo metu Pravieniškių raudonojo teroro aukos nebuvo tinkamai palaidotos ir kompetentingų bei tą darbą išmanančių žmonių ištirtos. Šiandien labai sunku nustatyti, kiek iš tikrųjų Pravieniškėse buvo nužudyta ir kas, būtent, buvo nužudytas.

/

LIETUVIS SOVIETINIAME PRAGARE
BRONIUS DAUNORAS

Žydams — laisvė, lietuviams — kalėjimas

Karštas, saulėtas 1940 m. birželio 21 dienos popietis. Jau savaitė, kai Lietuvos plentais, vieškeliais ir laukais slenka supliuškę raudonieji azijatai, barškindami įvairiausių rūšių ginklais. Savaitė, kai miestuose ir miesteliuose žydai ir žydberniai beria azijatams gėles, plėšydami gerkles: „Tegyvuoja raudonoji armija, tegyvuoja tėvas Stalinas. Ura!“. Savaitė, kai kasdien naujais negirdėto melo šūkiais nuklijuojamos sienos, tvoros, telegrafo stulpai, autobusai, bažnyčių pamatai.

Birželio 21 dienos popietį sunku buvo prasiskverbti pro Laisvės al. Mickevičiaus gatvių kampą. Atrodė, kad į šį rajoną buvo suneštos iš viso Kauno ir jo priemiesčių sinagogos, kuriose žydai turėjo sutikti, jei ne pačią baisiąją naktį, tai ką nors panašaus. Tik iš tūlo praeivio — smalsuolio galima buvo sužinoti, kad tai demonstrantai, einą išlaisvinti politinių kalinių, kurie, anot tos dienos „Liaudies Balso“, „kovojo iki paskutinio kraujo lašo už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą“.

Mitingierių iškelti užgniaužti košeriniai kumščiai ir grasiną šūkavi-
mai jau tą birželio mėnesio vakarą vaizdžiai rodė tikrajam lietuviui ateitį, jei jis nespės kur nors dingti ar užsimaskuoti. Maža buvo lietuvių, kurie, matydami tas demonstracijas, nebūtų klausę savęs: „O kas pakeis išleis-
tuosius žydus?“ Atsakymą kiekvienas galėjo rasti *N i u n k o s i r K e -
ž i n a i č i o* redaguotame „Liaudies Balse“, kuriame jie rašė:

„Į jų vietas kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose turi eiti tie, kurie išdavimu ir provokacijomis, niekšišku vaidmainiavimu sabotavo Lietuvos SSSR pak-
tą ir visokiomis progomis stengėsi parduoti mūsų krašto nepriklausomybę. ..“ Vadinasi, visi tikrieji lietuviai, nes tą dieną kaip tik ir buvo paleisti iš kalėjimų tie, kurie per ištisus metus spekulio-
avo krašto laisve ir nepriklausomybe.

Nuo tos dienos visomis dūdomis ir visomis išgalėmis bolševikinė propaganda pūtė apie tuos „šimtus tūkstančių geriausių liaudies kovotojų, kuriems buvo išplėštos širdys, sąžinė, laisvoji mintis, ir jie buvo sukišti į kalėjimus, ištremti į koncentracijos stovyklas“. Be jų, Gedvilo žodžiais kalbant, „sustingo visas kultūrinis ir politinis gyvenimas. Lietuva buvusi dvokiantis lavonas, dvokiančioje duobėje...“ O to paties „Liaudies Balso“

duomenimis, Paleckio aktu kalinių paleista: iš Kauno kalėjimo — 104; Šiaulių — 44; Raseinių — 65; Ukmergės — 24; Panevėžio — 7; Kalnaberžės — 1. Iš viso — 245 asmenys. Nesiimu šiandien apskaičiuoti, kokį darbo našumo procentą pakėlė Lietuvos komunistai — žydai ir čekistai, kišdami į kalėjimus visai nekaltus lietuvius, bet dėl vaizdingumo galiu tik tokiomis duomenimis paoperuoti: 1941 m. balandžio mėn. Kauno kalėjime tik viename VIII-me skyriuje buvo tiek politinių kalinių, kiek 1940 m. birželio mėnesį Paleckio aktu buvo surankiota iš visų Lietuvos kalėjimų. Kai 1941 m. Sekminių dieną buvau iš Kauno SD Kalėjimo nugabentas į IX fortą, čia viename rūsyje mūsų buvo 86 politiniai kaliniai. O tokių kamerų IX forte buvo 14. (Iš viso bolševikų kalėjimuose Lietuvoje sėdėjo apie 12.000 politinių kalinių. Apie 640 kalinių buvo žiauriausiu būdu nužudyta).

Ką ir už ką bolševikai sodino į kalėjimus?

Atsimenu, pereitų metų liepos mėn. pradžioje Pivoša, sutikęs mane gatvėje, nusivedė į namus ir pradėjo pasakoti, kad, girdi, „linksmoji dalis prasideda“. Paminėjo žinomų asmenų pavardes, kurie jau buvo suimti. Vienas spaustuvės darbininkas jam papasakojęs, kad jis girdėjęs, kaip naujieji redaktoriai žydai — Z i m a n a s ir L e i b a Š a u s a s — sudarinėję laikraštinių sąrašus, kurie netrukus turį būti suimti. Tokie sąrašai buvo sudarinėjami visose ministerijose, visose įstaigose ir įmonėse. Nuo to laiko prasidėjo, anot Pivošos, „linksmoji dalis“, kuri diena iš dienos augo. Pažvelgę chronologiškai, pamatysime, kad daugiausia suėmimų buvo 1940 m. liepos — rugpiūčio, spalio — lapkričio mėn. ir 1941 m. gegužės — birželio mėn.

Kiekvienas garsesnis užsienio įvykis ar krašto viduje menkiausias išsišokimas — ir tūkstančiai nekaltų lietuvių eidavo į NKVD rūmus, o iš ten jie jau nebegrįždavo, nes kaltės įrodymas — tai buržuazinių ir fašistinių tardytojų išmislas. Liaudies tardytojams jokių įrodymų nereikėjo: jei suimtas, vadinasi, kaltas. „Kaltei“ įrodyti visiškai užtekėjo, jei suimtas buvo buvęs tautininkų sąjungos narys, jaunalietuvis, šaulys, voldemarininkas, liaudininkas, krikščionis demokratas, studentų korporacijos narys, policininkas, policijos valdininkas, dvasininkas, dvarininkas, prekybininkas, bankininkas, ūkininkas, jei jis bent vieną samdinį turėdavo, susipratęs lietuvis darbininkas, svetimos valstybės pilietis ar firmos atstovas, bendrovės akcininkas, bendrovės tarnautojas, buvęs bet kokios armijos karininkas, Raudonojo Kryžiaus bendradarbis, emigrantas ir t.t. Tokiems visiems buvo rašomas 58 straipsnis ir tų pačių skaitmenų bausmė: 5 arba 8 metai į Sibirą.

Maža to. Bolševikų kalėjimuose buvo pūdomi be amžiaus, luomo, profesijos ir lyties skirtumo visi tie, kuriuos šešėlio bijąs čekistas įtardavo arba kurie kieno nors kvailai buvo įškūsti. Tūkstančius įvairiausių tragikomiškų įvykių pergyveno per vienerius metus lietuviai, kai į jų butą, į jų

darbovietes skverbdavosi čekistai daryti kratų ar ieškoti įtariamųjų. Reikia pasakyti, kad, kratą padarę čekistai, nors dažniausiai nieko nerasdavo, buto savininką, o ne retai ir visą šeimą kišdavo į kalėjimą, pažymėdami jų bylas dviem žodžiais — „liaudies priešas“.

Pavyzdžiu paimkime vieną bolševikinių kalėjimų kamerą ir pažiūrėkime, kokie ten liaudies priešai buvo susodinti ir kuo jie buvo kaltinami.

1941 m. vasario mėn. pradžioje, atsėdėjęs nustatytą savaitę skaičių karceryje ir vienukėje, vieną naktį, trijų prižiūrėtojų lydimas, buvau nuvestas į VIII skyriaus bendrąją kamerą Nr. 148. Tos kameros grindys buvo nuklotos trimis eilėmis ankštai sukniedytų vyrų. Vidurinėsios eilės apžėlusios galvos buvo susimaišiusios su kraštutinės eilės kojomis, o apžėlusiųjų galvų galūnės ir kitos eilės kojos sudarė vieną grandinę. Jas atskirti galėjo tik patys jų savininkai. Toks kameros „kilimas“ man priminė klojimą, kuriame buvo patiesti kultuvais kulti pėdai. Kai kitos dienos rytą šią savo nuomonę garsiai pasakiau, iš kameros kampo man taip atšovė:

— Mes jau po tardymo, ir kultuvai mums nebepavojingi. Ot, naujokus tai dar pakuls...

Vienoje tų trijų eilių radau kelis pažįstamus, todėl jau tą pačią dieną žinojau kiekvieno savo naujojo draugo „nusikaltimą“ ir, žinoma, kokia už tai laukė bausmė. Susipažinkime su kiekvienu tos kameros politiniu kaliniu, pradėdami pirmąją eilę nuo durų.

Pačiame kampe į kamuolį susirietęs sėdi luošas, nevaldąs kairiosios rankos ir kojos, kauniečiams gerai pažįstamas elgeta K. M o c i e j ū n a s. Šalia jo ilgas kriukis, be kurio jis nė atsistoti nesugeba.

— Už ką gi tu, Kostai, čia patekai? — nustebęs paklausiau savo dalios bendrininką.

— Už politiką, — atsakė Mociėjūnas ir čia pat papasakojo, kaip jis buvo suimtas.

Vieną spalio mėn. dieną jis išėjęs „pašaudyti“ (elgetauti). Daukanto gatvėje prie jo priėjęs kažkoks vyriškis ir pasiūlęs eiti su juo į kompartijos centrą, kur jam esanti paskirta pašalpa. Nuėjo ir negrįžo. Kaltinamas 58 straipsniu 13 §. Vadinas, 5 arba 8 metai į Sibirą. Šalia jo ilgas stambių kaulų 60 metų dzūkas, 10 ha ūkininkas A k r a n g l i s. Kairėje du jo sūnūs: 16 ir 18 metų žaliūnai. Vyresnysis luošas. Visi trys jie suimti vieną naktį. Likusi sena motina su keliais mažesniais vaikais apie jų likimą ničnieko nežinanti, nors kalėjime jie jau sėdi pusę metų. Visi jie buvo įtarti nurodę kelią bėgliams į Vokietiją, nors nieko panašaus nebuvo ir jokių konkrečių įrodymų tardytojas neturėjo. Jaunesniojo Akranglio guolio kaimynas — rudaminietis K a s p e r a v i č i u s, 8 ha naujakuris, beraštis, nežinąs, kada gimęs ir kiek jam metų. Jį bolševikai pačiupo betveriantį savo lauke tvorą. Nusivedę į artimiausią miškelį tarytum kažkokio darbo padaryti, bet čia pat užmovė ant galvos maišą, įkišo į automobilį ir, uždegę skudurais, atvežė į Marijampolės kalėjimą. Taip žmogelis ir dingo iš savo lauko, kaip kamparas. Namuose paliko žmoną ir keturis vaikus, ku-

rių vyriausiasis 11 metų. Kaltinamas buvo už šnipinėjimą vokiečiams. Kaltas buvo tiek, kiek tas pasakos ėriukas, sudrumstęs šaltinėlyje vilkui vandenį.

Kasperavičiaus kaimynas — Varšuvos medicinos daktaras Petkevičius. Šis lenkas buvo suimtas už tai, kad 1940 m. vieną liepos mėnesio dieną sugalvojo aplankyti Lazdijuose gyvenantį savo seną bičiulį. Gretimoje kameroje sėdėjo ir jo bičiulis. Suėmė juos tą pačią valandą, kai Petkevičius peržengė seniai matyto draugo slenkstį. Įtarti nori pabėgti į Vokietiją. Įrodymų jokių.

Kitas sutrintų šiaudų maišas priklausė buvusiam Jonavos komunistui J. Orlovui. Už komunistinį veikimą sėdėjęs Raseinių nepilnamečių kalėjime, vėliau 4 metus Kauno kalėjime. 1940 m. pavasarį padavęs malonės prašymą, buvo paleistas, bet tų pačių metų vasarą vėl pasodintas į tą patį kalėjimą ir į tą pačią kamerą. Kaltinamas 58 str. §13. Nors jis kiekviena proga stengėsi likti ištikimas komunistinėms idėjoms, tačiau Sibiro būtų neišvengęs.

Iki sienos kampo liko dar du maišai. Vienas jų priklausė Sintautų pieninės vedėjui P. Palubinskiui, antras — pasienio policijos pensininkui Arlauskui. Pieninikas kalėjiman pateko už tai, kad pas jį vieną dieną viešėjo pažįstamas karys, vėliau pabėgęs į Vokietiją, o buv. pasienio policininkas už tai, kad, išėjęs pensijon, pasiliko gyventi pasienyje. Tardytojas jam „įrodė“, kad jis pasilikęs čia vien dėl to, kad galėtų šnipinėti vokiečiams. Iš tikrųjų kaltinamasis kitur nė negalėjo gyventi, nes čia jau seniai turėjo pasistatęs namuką. Tačiau tatai nepadėjo. Arlauskas buvo laikomas šnipu, ir jo laukė atitinkamų paragrafų bausmė.

Vidurinėje eilėje gulėjo du buv. prancūzų kariai, pabėgę iš Vokietijos į Stalino saulės nušviestą kraštą. Kai juos įmetė į mūsų kamerą, jie jau buvo išmokę iš bolševikinio tardytojo rusišką žodį — „špion“. Kaltinami tuo pačiu paragrafu, kaip ir „šnipas“ Arlauskas.

Kauno geležinkelių dirbtuvių darbininkas Kicelmanas prieš tryliką metų vieną vienintelį kartą Šančiuose dalyvavęs slaptame komunistiniame susirinkime. Po kiek laiko vienas to susirinkimo dalyvis buvo suimtas. Trylikai metų praėjus Kicelmanui bolševikai pritaikė 58 straipsnio 13 paragrafą už „išdavimą“.

Toje pat eilėje turėjo čiuzinį Žemaitijos laukų darbininkas Jonušas. Jis nuo pat mažų dienų tarnavo pas ūkininkus bernu. Bolševikams pradėjus „rūpintis“ darbininkais, ūkininkai nebegalėjo samdytis. Likęs be darbo, nutarė eiti per sieną ieškoti darbo. Nepavyko. Jis, kaip ir tie belaisviai prancūzai, buvo — „špion“.

Vidurinėsios eilės gale gulėjo du devyniolikos metų vyrukai — darbininkai. Jie bandė pabėgti Vokietijon, nenorėdami stoti į raudonąją armiją. Pavasarėjant tokių žaliūkų kasdien po keliasdešimt atvarydavo į Kauno kalėjimą. Vienas jų, Raštikis, 30 ha ūkininko sūnus, patekęs

į 148 kamerą, pasakojo, kaip jis su penkiais savo kaimo draugais, sužinojęs, kad reikės būti raudonarmiečiu, ryžosi laiveliu Jūros upe pabėgti. Tačiau niekšingas jų vadovas, iš anksto paėmęs stambų honorarą, juos išdavęs. Tą naktį, kai jų laivelis buvo jau netoli tikslo, nuo kranto juos apšvietė stipri prožektorių šviesa. Į laivelį pasipylė bolševikų kulkosvaidžių ir šautuvų ugnis. Trys jų, visai nemokėdami plaukti, šoko į vandenį ir, reikia manyti, visi žuvo. Vienas buvo nukautas vietoje ir čia pat krante užkastas. Raštikio artimas draugas buvo sužeistas penkiais šūviais. Niekas jam jokios pagalbos nė karto nesuteikė. Toks kulų subraižytas jis ir buvo įmestas į kalėjimą. Iš to jaunų vyrų šešetuko liko sveikas tik vienas Raštikis, kurio už dezertiravimą laukė baisi bausmė.

Liko mums susipažinti su paskutiniąja eile, kurią iš anksto galime pavadinti studentų eile. Čia buvo suguldyti beveik visų lietuviškų stud. korporacijų anksčiau buvę ar paskutiniųjų metų pirmininkai: medicinos kandidatas „Sudavijos“ pirmininkas J. Švitra, Studentų atstovybės pirmininkas V. kuiso medikas J. Kižys, „Ramovės“ korp. pirmininkas stud. V. Ramanauskas, „Neolituonijos“ pirmininkas J. Enčėris (nuteistas 8 metams į Sibirą ir birželio 6 d. iš IX forto išgabentas), „Plienų“ korp. pirmininkas J. Grudziński ir dar du jaunesni studentai — plienietis Vytautas Pimenovas ir P. Brizgys. Pirmasis buvo nuteistas 5 metams į Vladivostoką už tai, kad universitete, lietuvių stud. reikalais susikivirčijęs, vožė žydui į žandą. Bolševikams užėjus buvo to paties žydo įskūstas, kaip kontrrevoliucionierius ir antisemitas. Stud. Brizgiui teko kalėjiman atsisėsti todėl, kad jis nesutiko būti NKVD agentu. Studentų eilę užbaigė visos kameros mylimiausias kalinys jaunas kaukazietis Riapchin Resa. Suėmė jį Lazdijuose liepos mėn., įtarę norint pereiti sieną. Kamerai jis darė nepaprasto įspūdžio savo vispusišku išsilavinimu, nuoširdumu, draugiškumu ir gera nuotaika. Jo neišsemiama kantrybė nesiderino su moterišku, gražiu, bet sunykusiu veidu. Tik jo juodos akys visada degė drąsa ir pasiryžimu. Gerai mokėdamas vokiečių kalbą, jis mielai draugams ją dėstė. Gegužės mėn. pabaigoje jis mums pasakė: „Ich muss ein Schuss in den Bauch bekommen“. Birželio 24 d. jam, bėgančiam iš IX forto, bolševikai peršovė vidurius. Po poros dienų mirė Kauno karo ligoninėje.

Tame pat VI11 skyriuje buvo vaikų kamera. Joje sėdėjo „politiniai kaliniai“, kurių amžius buvo 8—14 metų. Daugelis jų iš pradžios mokyklos suolo atėjo į kalėjimą, nes Stalino paveikslui akis išbadė, komjaunuoliui tautines spalvas ant nugaros prisegė, neleido užklijuoti „Aušrelės“ puslapių, kuriuose buvo Lietuvos himnas ar rytinė malda. Ir kalėjime jie buvo tokie pat: eidami į ruošą, koridoriuje jie mėtė savo uniformines kepuraites į viršų, šaukdami, kad draugui Stalinui vis tiek greit ateis galas, kad vokiečiai greit pradės karą. Žiauriausias prižiūrėtojas jiems nieko negalėdavo padaryti. Jie su juo elgdavosi taip, kaip ir mokykloje su mokytoju, nes kitaip jie dar nemokėjo elgtis.

Taigi kalėjimai pritvinko lietuvių. Čia rado sau vietos ir senas ir mažas, ir kadaise, prieš bolševikams užimant Lietuvą, energingai rūpinęsis savo krašto geroje ir ne piršto niekur nepajudinęs, tik atsitiktinai pastebėtas žiauraus enkavedisto akies su kuo nors einant ar šnekant, ar iš viso turėjęs su kuo nors nesutvarkytų sąskaitų, kurias dabar biauariai ir labai lengvai galėjo sutvarkyti tas, kas turėjo jėgos, kas buvo patikimas.

Per pirmiau dainavusį kraštą paniuręs dvelkė kalėjimo kvapas, ir tyliai ritosi graudi ašara, nes niekas nežinojo, kad ateis jo eilė sėsti į kalėjimą, palikus artimuosius, laisvę ir darbą. Kraštas per keletą mėnesių virto žiauriu kalėjimu, vieniems fiziniu, turinčiu keturias sienas, o kitiems dvasiniu, kankinančiu laukimu, kada uždarys ar išveš.

Prie sadistų stalo

Bolševikams okupavus Lietuvą, gyventojai dažnai kalbėdavo apie tuos žiaurumus ir kankinimo priemones, kurias bolševikų tardytojai vartojo. Bet net ir tie asmenys, kurie ant savo kailio buvo patyrę žydo — čekisto žiaurumą 1918—1921 metais, teisindavo, sakydami, kad tai buvo anais revoliucijos metais. Šiuo metu, girdi, taip jau nėra, nes sovietinį santvarka visose srityse yra gerokai pasikeitusi, sušvelnėjusi. Šiandien tokio įsitikinimo žmonių jau mažai besutiksime, nes patyrimas parodė, kad bolševikų tardymo priemonės nuo ano meto skiriasi tuo, kad jos „sumodernėjo“. Žydai, apskritai, linkę į sadizmą, sugalvodavo tokias kankinimo priemones, kurios normaliam žmogui niekad negali ateiti į galvą. Šiuo metu dar sunku atvaizduoti visas tas priemones, kuriomis bolševikinės aukos buvo kankinamos. Tai parodys specialios parodos ir muziejai.

Kauno NKVD rūmuose ir kalėjimuose, žinoma, ir kituose bolševikų kalėjimuose, dažniausiai praktikuojama buvo šitokios egzekucinės priemonės: įvairiausių rūšių mušimai, pakabinimai už rankų, pakabinimai už kojų ir pažastų, panagių badymas, kaitinimas ir šaldymas, skalpavimas, žabojimas, pirštų laužymas tarp durų, įvairūs elektriniai prietaisai ir t. t. Be fizinių kankinimų, vietiniai tardytojai mielai naudodavosi įvairiausių rūšių moralinėmis egzekucijomis. Štai pora pavyzdžių. 1941 m. sausio 12 d. čekistas Martavičius, nusivedęs mane į NKVD rūmų rūšį, pistoleto kotu sudaužė pečius ir veidą, reikalaudamas prisipažinti, kur aš dėjau 50.000 litų, gautus iš Vokietijos pirkti studentams ginklų ir antisovietiniams spaudiniams. Negavęs pageidaujamo prisipažinimo, nusivedė į tų pačių rūmų antrąjį aukštą ir, pasisodinęs prie pat sienos, liepė klausyti, sakydamas:

— Na, svolačiau, jei tu neprisipažįsti, pasakys mums tavo žmona ir dukterė, kurioms mes truputį pašildysime padus ir actu pavilgysime akis.

Ir tikrai čia pat už sienos klykė vaikas ir moteris, tačiau žodžių negalima buvo suprasti. Tik retkarčiais aš girdėjau moters balsą, šaukiantį

mano vardą, ir prašymą nežudyti jų. Tačiau mano budelis kvailai apsigavo: niekada, nei draugų, nei artimųjų nebuvau vadinamas vardu.

Kitą dieną naujas tardytojas — rusų kariškis po tam tikros antausių ir keiksmų dozės su priekaištu parodė man krūvą bylų, kurių viršeliuose buvo įrašyta mano pavardė, vardas ir gimimo data.

— Štai, — sako šis tardytojas, — tavo draugų parodymai, kuriuose jie visi vienodai pasisako, ką pats esi prieš sovietų valdžią padaręs ir ką tebedarai, o pats niekšingai giniesi, užuot prisipažinęs ir tuo būdu išgelbėjęs save nuo mirties ir savo šeimą nuo ištrėmimo į Sibirą.

Tą pačią dieną čekistas Martavičius nusivedė mane į bendrąją čekistų valgyklą II aukšte, pasisodino prie staliuko, paėmė apelsinų, bonką vyno, kavos ir kitų gėrybių. Labai maloniai ir draugiškai kalbėjosi su maniimi, tarytum su seniai pažįstamu ir artimu draugu. Netrukus prie mūsų stalo prisėdo garbanotas žydukas ir tos pat rasės visai maloni draugė. Naujieji „draugai“ reiškė man užuojautos dėl dėmių mano veide, ir gailėstingoji žydaitė siūlėsi suteikti pirmąją pagalbą. Five o'clockui pasibaigus, čekistas Martavičius pasikvietė mane į atskirą kambariuką (38 kambarys), kur taip maždaug prabilo:

— Matai, mes su tavim elgiamės, kaip su tikru žmogum, su mūsų žmogum, o ne fašistišku šunim. Mes tau duosime gerą tarnybą, paskirsime direktorium, tik mesk tą savo kvailą teisinimąsi ir pasakyk man, kaip savo artimam draugui, ką užverbavai ir kas tave užverbavo antisovietiniam darbui spaudoje. _____^

Ir šį kartą Martavičius, negavęs pageidaujamo atsakymo, čia pat žiauriai pradėjo kumštimis daužyti veidą. Šią operaciją sustabdė atėjęs kažkoks viršininkas, tardęs mane pirmąją suėmimo dieną, ir mano akyse už tokį darbą Martavičių išbarė. Čekistui išėjus, viršininkas teisingai Martavičių, sakydamas, kad jis nepaprastai daug yra nukentėjęs nuo Smetonos policininkų, taigi dabar dažnai nebesusivaldąs. Sovietų santvarkoje, jo žodžiais, taip politiniai kaliniai netardomi ir tokių atsitikimų nėra. Jis net atsiprašė mane už Martavičiaus elgesį. Po poros dienų tame pat kambaryje ir tas pats viršininkas, kelias valandas mane tardęs ir nieko nepešęs, atsiavedė du raudonarmiečius ir, pastatęs mane prie sienos, taip įsakė kareiviams: — Kai šis šuo nebegalės pastovėti ar kai pradės snausti, pakabinkite jį durtuvais už pilvo.

Po penkių dienų tardymo tas pats viršininkas ir čekistas Martavičius nutarė mane sušaldyti KSD kalėjimo karceryje Nr. 72.

Ypač žiauriai tardytojai elgdavosi su tais kaliniais, kurie buvo suimti ne už praeities nuodėmes, bet už tas, dėl kurių jie įtardavo suimtąjį, bolševikams „išlaisvinus“ Lietuvą.

Vasario mėn. iš 148 kameros tardyti išvedė 60 metų ūkininką Akranglį. Tardė visą naktį. Paryčiui jį parnešė. Abu jo sūnus, kad nematytų, kaip tėvas atrodo po tardymo, išskirstė po kitas kameras. Senio Akranglio galva ir sprandas buvo panašūs į bifšteksą, o abu žandai atrodė taip, tary-

tum jais būtų akėčiomis pervažiauta. Po šio tardymo jis tris mėnesius nesikėlė nuo šiaudų maišo. Ruošon jį išnešdavo draugai. Studentas Brizgys, kurį tardyti vedė apie 10 naktų, kiekvieną rytą grįždavo sudvigubėjusiais žandais ir krauju pasrūvusiomis akimis. Kai po vienos tardymo nakties kaukazietis R. R. pirtyje nusivilko marškinius, jo pečius ir krūtinę puošė didelės gelsvai žalios gėlės. Tardymo metu trys tardytojo padėjėjai, jo žodžiais tariant, „masažavo“. Liudvinaviečiui S. Kalėdai tardymo metu įkišdavo galvą į krosnyje padarytą specialią skylę ir ją pritvirtindavo. Reikalaudami prisipažinti, mušė per likusią kūno dalį. Kai kankinamas imdavo šaukti pagalbos, tardytojai tyčiodamiesi patardavo:

— Šauk, šauk, per kaminą greičiau Dievas išgirs.

Iėję išsižadėkite vilties

Žmogus, patekęs į bolševikų kalėjimą, buvo gyvas palaidotas — kalinių terminologija kalbant: užkastas kanalizacijos vamzdis. Politiniams kaliniams, peržengusiems kalėjimo vartus, nutrūkdavo bet koks ryšys su pasauliu. Hermetiška kalinių izoliacija buvo pirmasis bolševikinio kalėjimo statuto paragrafas. Jo laikėsi jie visomis keturiomis. Pirmiausia jie tam tikslui kalėjimo langus užvožė medinėmis dėžėmis, nors pro tuos langų stiklus ir šiaip nieko negalima matyti, nes jie visi tamsaus stiklo, perpinti tankiais vielų langučiais.

Suimtiesiems nebuvo leidžiama nė vieno žodžio parašyti savo artimiesiems. Taip pat ir iš laisvės kaliniams siųstoji korespondencija niekad nepatekdavo į kamerą. Iki vasario mėn. pradžios dar vienas kitas kalinys gaudavo mažą siuntinėlių, bet tai buvo ano meto išsilikusi tradicija, pagal kurią kai kurie senieji kalėjimo pareigūnai praleisdavo atsiunčiamuosius daiktus. Vėliau atsiųsti siuntiniai kaliniams nebebuvo perduodami. Sakysim, vieną vasario mėn. dieną 148 kameros kaliniui stud. Grudzinskui buvo atsiųstas gabalėlis rūkytų lašinių ir sausainių. Raudonarmietis, atnešęs siuntinių sąrašą, liepė Grudzinskui pasirašyti, tačiau siuntinio nebedavė, sakydamas, kad maistas esąs sugedęs. Vėliau visi atsiųstieji siuntiniai būdavo „sugedę“, ir kaliniams jų nebeperduodavo, žinoma, negrąžindavo ir siuntėjams: juos mielai sunaudodavo enkavedistai ir kiti kalėjimo pareigūnai.

Vienos kratos metu mūsų kameroje buvo rastas gabalėlis muilo, kuriame nusmailintu degtuku buvo įbrėžta rusų kalbos žodžių. Juos kaldavo kaliniai, norį šios kalbos pramokti. Dėl to buvo prarastas tardymas, ir visa kamera kaltinama, norėjusi palaikyti ryšius su laisve, nors gabalėlyje muilo buvo įrašyti visai nereikšmingi žodžiai. Vis dėlto pats kalėjimo viršininkas padarė išvadą, kad toks darbas laužo kalėjimo nuostatus, ir, žinoma, kamera buvo nubausta: visam laikui kamerai atimtas muilas.

Iš visų kamerų ir kitų būstinių buvo išmesti visi baldai, kuriais pirmiau naudodavosi kaliniai. Buvo paliktos plikos grindys ir tuščios sienos.

Tai buvo daroma tam, kad kaliniai negalėtų nieko paslėpti ir kad kalėjimo režimas būtų griežtesnis. Pradžioje dar buvo leista nusipirkti rūkomojo popieriaus, bet vėliau ir tai uždrausta, nes kaliniai jame spresdavo uždavinius, rašydavo eilėraščius ir laiškučius. Jei kartais duodavo nusipirkti papirosų, tai tik palaidų. Dėžutes čia pat atimdavo, nes ir dėžutėse galima, jų manymu, parašyti kontrrevoliucinių dalykų.

Buvusią pasivaikščiojimo aikštelę panaikino; joje įtaisytos aukšta aklina tvora aptvertos kameros, kurių viena pusė buvo išraizgyta vielomis, o nuo kalėjimo langų pridengtos lentų stogu. Tas stogas buvo įtaisytas tam, kad kaliniai, išvesti dešimčiai minučių į tokią kamerą pasivaikščioti, negalėtų pirštais susikalbėti su kameroje sėdinčiais kitais kaliniais. Pava-sarėjant kalėjimas įsigijo naujus pareigūnus — tepliorius. Jie, kaliniams išėjus iš pasivaikščiojimo kameros, atidžiai apžiūrėdavo sienas ir, radę menkiausią, nors ir nagu įbrėžtą ženklą, užtepdavo storu dažų sluoksniu. Tą pat jie darydavo ir išvietėse. Tik čia ne raudonais, bet baltais dažais tepdavo. Tokie teplioriai tykodavo prie durų langelio ir, pastebėję sustojusį prie sienos kalinį, smarkiai bausdavo.

Labai dažnai būdavo praktikuojamos kratos. Nakties metu, dažniausia tik kamrai sumigus, išsėlindavo 10—12 prižiūrėtojų ir, koridoriuje išrikiavę visiškai nuogus kalinius, krėsdavo visą kamerą, paskui kalinio drabužius ir galų gale patį Adomo kostiume esantį kalinį. Būdavo liepiama pritūpti, pakelti vieną, vėliau antrą koją, pakelti rankas, išsižioti. Juokingiausia būdavo, kai liepdavo kaliniui pasilenkti, o į jo užpakalį atidžiai žiūrėdavo pareigūnas, ieškodamas antisovietinės literatūros.

Nors visi kalėjimo pareigūnai labai rūpestingai stengėsi sutrukdyti tarp kamerų ryšį, tačiau šis darbas jiems nepasisekdavo. Mat, kameroje buvo susodintos kur kas gudresnės galvos. Viena dažniausiai vartojamų ryšių priemonių buvo — morzė. Sakysim, trečiojo aukšto kamera susikalbėdavo su pirmuoju aukštu. Jas „sujungdavo" antrojo aukšto „centrinė". Kaimyninės kameros morze kalbėdavosi, kiek joms patikdavo, ir kiek reikėdavo. Kamerų „telegrafistai" vartodavo ne brūkšnių, bet taškų sistemą. Šiam darbui padėdavo aliuminijaus puodukas, ypač didesniuose atstumuose.

Antroji ryšių priemonė — laiškai. Juos kaliniai rašydavo papirosų nuorūkose. Sunkiausia būdavo su pieštukais. Kameroje pieštukas — didžiausias turtas. Tiesą sakant, ne pieštukas, o tik pati jo širdelė. Jei kratos metu tokį kontrrevoliucinį įrankį surasdavo, smarkiai bausdavo ne tik savininką, bet ir visą kamerą. Tokių pieštukų gabalėliai kratos metu būdavo kišami į kiaurą dantį, ausį ar į panages. Kaliniai pieštukus vogdavo tardymo metu nuo tardytojų, prižiūrėtojų ir visomis kitomis progomis. Pavogtąjį pieštuką tučtuojau suskaldydavo ir pasidalydavo smulkiais gabalėliais.

Tokių pieštukų ir papirosų nuorūkų popieriaus padedami, 148 kameros studentai buvo pasigaminę vokiečių kalbos žodyną, kuriame buvo per 2.000 gerų žodžių. Kiek mažesni buvo prancūzų ir rusų kalbų žodynai. Tie

žodynai buvo slepiami čiužiniuose. Studentas J. Enčeris vieną tokių žodynų išsivežė Sibiran.

Kaliniams nebuvo leidžiama naudotis jokių popierių, jokių, nors ir seniausių, laikraščio gabalėlių. Kiekvienas prižiūrėtojas buvo giliai įsisąmoninęs senąją V. Kudirkos posakį „Lovit bumagu“. Bet vis dėlto vieną du kartus per savaitę 148 kameron patekdavo laikraščio gabalėlis, o kartais ir visas laikraštis. Štai pavyzdėlis, kaip tos kameros kaliniai pasirūpindavo spauda.

Kalėjimo pareigūnai užsukdavo ton pačion išvietėn, kur būdavo leidžiami ir kaliniai. Kartais jie palikdavo šiukšlių dėžėje — statinėje gabalėlį laikraščio, o dažniausiai vienas studentų, kitų draugų apsuptas, kad nepastebėtų prižiūrėtojas, nusivilkdavo marškinius ir, įkišęs ranką iki peties skylėn, žvejodavo. Tuščias retai kada grįždavo. Jei ne laikraščio gabalą, tai šiaip brangaus popieriaus susižvejodavo. Po to šį studentą su visa literatūra draugai kišdavo po kranu ir gerai išplaudavo. Išvietėje buvo kelios skylės. Iš jų surankioti laikraščių gabalėliai būdavo duoniniu klijum suklijuojami, ir, kai visa kamera tokių laikraštį perskaitydavo, jis būdavo siunčiamas kitoms kameroms. Linksma būdavo, kai prižiūrėtojai vartodavo naujus laikraščius ir ypač tą dalį, kur redaktorių būdavo sudedamos žinios iš frontų. Laikraštis kitoms kameroms būdavo siunčiamas šitaip: ant siūlo jis būdavo pakabinamas vienoje išvietės skylėje. Apie paliktą korespondenciją telegrafistai pranešdavo kaimyninėms kameroms.

Apie bet kokią knygą negalima būdavo nė svajoti. Niekas politinių kalinių, sėdėjusių Kauno kalėjime, nė vienos knygos nėra matęs. Tik, kai buvome nuvežti į IX fortą, vienas kalinys — berniukas, kuris lengvai galėdavo išlįsti pro durų grotas, nes kalėjimus statę inžinieriai nenumatė, kad juose bus kalinami vaikai, — pavogė iš snaudžiančio prižiūrėtojo „Dama su kamelijomis“. Ją mielai skaitė buvę ministeriai, generolai, inžinieriai.

O štai ką rašė „Darbo Lietuvoje“ komunistas Liepsnonis, kuriam varšarą keletą savaitių teko pasėdėti tame pat forte „krūvinojo režimo metu“: „IX forte, rašo Liepsnonis, morališkai dar sunkiau: negalima buvo pasirinkti iš kalėjimo bibliotekos pagal savo norą atvežtų knygų. Reikia pasirinkti iš to, ką atveža. Norėtusi bent per laikraštį pasekti pasaulį, gyvenimą, įvykius. Tačiau laikraštis pasiekdavo po dviejų dienų“.

Vargšas Liepsnonis! Jis kalėjimo knygyne negalėdavo rasti Stalino konstitucijos ir korespondenciją, būdamas kalėjime, gaudavo visą parą pavėluotą. O savo buv. politinei kalinei Rivai, kaip atsiminimuose skundžiasi, laišką galėdavo pasiųsti tik vieną kartą per savaitę.

Higienos reikalai bolševikiniame kalėjime buvo lygiai tokie pat, kaip ir laikraščių ar knygų. Į kameras suvarydavo tiek, kiek tūpdavo stačiom. Kameroje, kurios dydis buvo 5 X 6 m, kelis mėnesius sėdėjo 26 vyrai. Ventiliacija — vienintelis dieną naktį atdaras mažas langelis (fortkelė). Tokioje kameroje oras buvo žymiai blogesnis, negu išvietėje. Kaliniams nuo tokio oro svaigdavo galvos, ir ne vienas jų alpdavo. Tai ypač dažnai atsi-

tikdavo su paprastais lauko darbininkais ir kaliniais naujokais. Jie kridavo, kaip pėdai. Kai rytą ar vakare kaliniai pajudindavo savo sutrintus šiaudų maišus, kameroje kildavo dulkių debesys, per du žingsnius negalima buvo matyti draugo. Orui atšilus, kaliniai būdavo visai nuogi. Tvankus kameros oras, prisisunkęs žmonių prakaito, dieninio ir naktinio puodo smarvė, kurio prakiuręs dugnas buvo dukart per dieną klijuojamas duona, — ir stiprius vyrą versdavo iš kojų. Kameros grindims plauti nebuvo duodama jokių įrankių. Vandens reikėdavo atsinešti tuo pačiu vieninteliu kameros indu — naktiniu puodu. Tačiau vandens į jį galima būdavo pripilti tik ant pat dugno, nes, jei daugiau vandens pasemsi, tai kur 26 vyrai per 12 valandų susitalpins. Vandens galima buvo pasisemti tik rytą, einant į ruošą, ir vakare. Grindims plauti skuduras buvo duodamas nosinės dydžio. Tuo pačiu skuduru reikėdavo ir kamerą išsišluoti ir, jei kam patinka, pavalgius dubenėlius išsišluostyti.

Per šešis mėnesius kaliniai yra gavę 2—3 kartus šilto vandens, dubenėliams išsiplauti. Tomis dienomis visa kamera virsdavo skalbykla: dubenėliuose išsiplaudavo nosines, kojines ir kitą smulkiają galanteriją. Paklodžių nei rankšluosčių visai nekeitė, nors, tiesą pasakius, jei ir būtų keitę, tai kaliniai nebūtų turėję ką keisti, nes daugelis paklodes vartodavo vietoje popieriaus „vizitkom“, ir po pusės metų iš paklodės likdavo tik nedidelė nosinaitė. Su baltiniais buvo lygiai tas pat. Todėl jau lapkričio-gruodžio mėn. kalinius apniko utėlės. Kalinys R. R., atvežtas iš vieno provincijos kalėjimo, tiek buvo apniktas utėlių, kad jos net per jo viršutinius drabužius eidavo tokiomis eilėmis, kaip kad skruzdės lazda, įkišta į skruzdėlyną. Tik po daugelio „utėlių gaudymo valandėlių“, kurias kas vakarą ruošdavo kaliniai, ir po vienos šios tokios dezinfekcijos jos šiek tiek praretėjo.

Kauno kalėjimas turėjo net du gydytojus, žinoma, žydus. Tačiau svarbiausias jų dalykas buvo patikrinti mirusį kalinį, ar jis kartais nesimuliuoja, nes ligonių jie beveik nežiūrėdavo. Jei kartais juos kas ir prisišaukdavo, tai tokiame ligoniui jokia pagalba nebūdavo suteikiama, nebent vieną kitą dieną gaudavo pagerintą maistą. Antras šių gydytojų darbas buvo patikrinti teisiųjų sveikatą. Bet šis „tikrinimas“ daugiausia būdavo praktikuojamas iš sąrašų, o kartais iš tolo. Jei žmogus paeidavo, į jo bylą būdavo įrašoma — tinka sunkiesiems darbams. Tačiau buvo ir tokių atsitikimų: jei laisvėje esantieji kalinio artimieji kalėjimo daktarą patepdavo, kalinio bylon, nors jis buvo vienas sveikiausių kalinių, būdavo įrašoma — tinka tik lengviesiems darbams.

Sausio mėn. buvau įmestas septynioms paroms į karcerį. Už sienos sėdėjo kalinys ligoms, kuris dvi dienas šaukėsi gydytojo ir kunigo. Tą dieną, kai aplankė jį gydytojas, prie jo durų jau stovėjo nariai. Vakare kalėjimo viršininkas man leido duoti čiūžinį ir antklodę. Prižiūrėtojas darė taip: jis nusivedė mane į prieš valandą mirusio kalinio karcerį ir liepė pasiimti čiūžinį, paklodę ir antklodę, kurie čia pat prie karcerio durų netvarkingai riogsojo. Paklodė buvo išmarginta žmogaus mėšlu, ir ji braškėjo,

kaip blogai išdirbtas kailis. Iš paversto indo buvo išsipylęs po visą kamerą gelsvas skystis ir grindų plyšiais subėgęs po čiužiniu, kuris jį sugėrė, lyg sugeriamasai popierius. Kai atsisakiau tokį patalą imti, prižiūrėtojas mane „ponu" išvadino.

Kai kuriems mūsų, dar tebebūnant laisvėje, buvo tekę matyti bolševikiškų filmų, kuriose rodomos bolševikų pastangos išauklėti ir gražinti gyveniman visokius nusikaltėlius. Mūsų tikrovė nuo anų fantazijų skyrėsi, kaip žemė nuo dangaus. Čekistai, čekistų tardytojai ir prižiūrėtojai ruošėsi mus ne gražinti gyveniman, bet apjuodinti, nuogus apspjaudyti, apibiauroti ir su pasigėrėjimu žiūrėti, kaip žmogus, sumuštas ir sumaitotas, vaitodamas nelaisvėje merdi, gęsta ir užgęsta nukankintas, fiziškai ir dvasiškai nusususintas, nebetekęs jokios vilties ištrūkti ir visad jausdamas ant savo kūno ir sielos biauraus žydiško čekisto purviną ir mėšlu dvokiantį batą.

Tokia buvo tikrovė, ėdusi visą tautą, visą kraštą vienerius metus, žydams ir žydberniams valdant.

LIETUVOS KARIUOMENES TRAGEDIJA

Gen. STASYS RAŠTIKIS

Du laikotarpiai

Graži buvo Lietuvos kariuomenė. Ji turėjo labai gražių tradicijų dar iš senųjų garbingos Lietuvos praeities laikų. Įdomi yra ir Lietuvos kariuomenės istorija, kaip turtinga, garbinga, pamokanti ir įdomi yra ir visa lietuvių tautos ir Lietuvos valstybės praeitis. Žiauraus likimo vedama, mūsų tauta savo praeityje šalia garbingų, kilnių ir džiaugsmingų laikotarpių yra turėjusi ir tamsios nevilties, liūdesio ir nelaimių laikus. Visus tuos džiaugsmus ir nelaimes kartu su visa tauta ir valstybe yra pergyvenusi ir Lietuvos kariuomenė. Tvirto, kieto, užsispyrusio, net atkaklaus, bet kartu labai ramaus ir lėto būdo lietuvis ne taip greit ir ne taip karštai reaguoja, kaip kitų karštesnio būdo tautų atstovai. Todėl ir mūsų džiaugsmai retai iššaukia mumyse atvirą ir triukšmingą entuziazmą, o mūsų nelaimės ir nepasisekimai retai užkrečia mus visiška apatija, bet tik išspaudžia iš akių retą, o tuo pat dar brangesnę ir svarbesnę, ašarą, pagimdo dar vieną naują ir liūdną liaudies dainos melodiją ir sukelia mūsų širdyje dar didesnę užsispyrimą ir pasiryžimą, o laikui pribrendus, iš to išplaukiančius veiksmus. Šiuo atžvilgiu artimiausią pavyzdį visi matė, kas patys betarpiškai galėjo stebėti įvykius Lietuvoje nuo 1940 m. birželio 15 d. (oficialiai, neoficialiai — daug anksčiau) iki 1941 m. birželio 22 d. ir šio karo su SSSR pirmomis dienomis.

Kaip po niūraus rudens ir šaltos žiemos pirmieji ankstyvaus pavasario spinduliai būna kiekvienam ypatingai mieli ir malonūs, nes jie pranašauja gražų pavasarį ir džiaugsmo kupiną vasarą; kaip graži giedra po baisios audros būna dar gražesnė ir malonesnė, negu prieš audrą, taip ir tautos bei valstybės gyvenime neišvengiamos audros naudingos gal tik tuo, kad po jų pradedantieji rodytis naujos laisvės spinduliai lieka dar gražesni ir brangesni, o praėję vargai ir nelaimės aiškiausiai parodo visas mūsų padarytas klaidas ir dar kartą mus įspėja ateityje tokių klaidų daugiau nebekartoti. Šia prasme savo praeities studijavimas yra ne tik įdomus, bet kartu reikalingas ir naudingas.

Lietuvių tauta paskiausiais laikais buvo ir tebelieka didžiausios istorinės reikšmės pasaulinių įvykių sūkuryje. Mūsų tauta per bolševikų okupaciją daug iškentėjusi ir išvargusi, netekusi tūkstančių nukautų ir dešim-

čių tūkstančių išvežtų ir ištremtų į tolimiausius kraštus savo geriausių sūnų ir dukterų, netekusi labai daug medžiaginių ir moralinių gėrybių, prieš pusmetį susilaukė išlaisvinimo iš baisios raudonojo teroro vergijos ir dabar su džiaugsmu ir virpančia širdimi veržiasi į aktyvią kovą už naują ir geresnę tvarką Naujojoje Europoje, norėdama būti verta ir gauti sau tinkamą ir garbingą vietą laisvųjų tautų tarpe.

Bet lietuviai nebuvo pasyvūs ir praėjusios okupacijos metais. Tada jie parodė okupantams ir visam pasauliui labai daug tautinio subrendimo, atkaklumo, pasišventimo, pasipriešinimo ir aukų. Pažiūrėkime tik į vieną mūsų buvusio valstybinio gyvenimo sritį — į Lietuvos kariuomenės likimą. Ten rasime daug gražių ne tik dėmesio ir užuojautos, bet ir didžios pagarbos vertų pavyzdžių.

Bolševikų okupacijos metais Lietuvos kariuomenė pergyveno didelę dvigubą tragediją.

Pirmoji tragedija buvo ta, kad kariuomenei, skirtai ir pasirengusiai savo tautos laisvę ir nepriklausomybę ginti, neteko to uždavinio nė pradėti vykdyti, ir priešui buvo leista šeimininkauti gražiojoje Lietuvoje. Kodėl taip įvyko? Aišku, kad dėl to nebuvo kalta visa Lietuva, nebuvo kalta visa lietuvių tauta, nebuvo kalta ir pati kariuomenė. Buvo kaltos buvusios sąlygos, buvo kaltos priežastys, privedusios prie tų sąlygų, buvo kalti ir atskiri atsakingi asmenys, ne dėl blogos valios, bet gal dėl neapdairumo ar dėl kitų priežasčių, tinkamai neįvertinę padėties ir savo laiku nepadarę tinkamų išvadų ir sprendimų. Tiesa, p. Merkio vyriausybės bene paskutiniame posėdyje Prezidentūroje, kada iki Maskvos ultimatumo termino buvo likusios tik nepilnos dvi valandos, buvo pasigirdęs vienas antras balsas, kad gal reiktų kariškai su ginklu rankose pasipriešinti agresoriui. Tačiau vėliau ir tie patys balsai nutilo, nors jie turėjo galios ir be kitų pritarimo savo nuomonę įgyvendinti. Matyti, ir jie įsitikino, kad tokiems sprendimams pasirengimai ir tokie svarbūs sprendimai turi būti daromi savo laiku ir tinkamai pasirengus. Dabar šio klausimo plačiau neliesime. Mums šį kartą svarbu pabrėžti, kad dėl vienos ar kitos priežasties kariuomenė paskutiniu momentu nebuvo tinkamai parengta paskutinius įvykius, kaip reikia, sutikti, ir kad todėl kariškai pasipriešinti jai nebeteko.

O tuo tarpu bendras kariuomenės pasirengimas buvo visai geras: visų karių sunkus darbas per paskutinius kelerius metus buvo davęs labai gražių vaisių, ir mūsų kariuomenė visose savo srityse — vadų parengime, mokyme, apginklavime, aprūpinime, moralėje, buvo visai pribrendusi sunkiausiems karo uždaviniams. Todėl galima įsivaizduoti, ką jautė ir pergyveno visi kariai patriotai, matydami, kas darėsi mūsų tėvynėje 1940 m. birželio 15 dieną ir vėliau. Tai buvo pirmoji tragedija visai Lietuvos kariuomenei.

Antroji mūsų kariuomenės tragedija — tai jos sugriovimas, suardymas, subolševikinimas, arba, tikriaus sakant, bolševikų pastangos ją subolševikinti.

Ši tragedija truko per visą bolševikų okupaciją Lietuvoje, t. y. nuo 1940 m. birželio 15 dienos iki karo su Sovietų Sąjunga pradžios. Per tuos visus metus Lietuvos kariuomenės griovimo darbas turėjo du atskirus ir savotiškus laikotarpius: pirmąjį laikotarpį, kuriame Lietuvos kariuomenė buvo performuota į vadinamąją Lietuvos liaudies kariuomenę, ir antrąjį laikotarpį, kuriame Lietuvos liaudies kariuomenė buvo įjungta į Raudonąją Armiją ir pavadinta 29-uju šaulių teritoriniu korpu.

Šiame rašiny pasistengsime pažiūrėti, kaip buvo griauinama Lietuvos kariuomenė pirmajame, Liaudies kariuomenės, laikotarpyje, t. y. nuo 1940 m. birželio 15 d. iki 1940 m. rugpiūčio 30 d.

Apie antrąjį griovimo laikotarpį, t. y. apie 29-ąjį šaulių teritorinį korpusą, teks pakalbėti kitą kartą.

Pirmieji Maskvos užsimojimai prieš Lietuvą

1939 m. rugsėjo mėn. pabaigoje ir spalio mėn. pradžioje Sovietų Sąjunga griežtai pradėjo statyti Lietuvai savo politiškai karinius reikalavimus. Per priverstinas derybas Kremliuje, vadinamajai savitarpinės pagalbos sutarčiai sudaryti, labai griežta, beveik ultimatiška forma buvo reikalaujama įsileisti į Lietuvą nuolatinės stiprios rusų kariuomenės įgulas (50.000 žm., vėliau per derybas šis skaičius buvo sumažintas iki 35.000 ir pagaliau iki 20.000 žm.). Matydama, kad nuo savitarpinės sutarties pasirašymo neišsisuks, Lietuva buvo pasiūliusi tokią sutartį pasirašyti, bet be rusų kariuomenės įgulų mūsų teritorijoje; vieton įgulų buvo pasiūlyta įsileisti į Lietuvą nuolatinę rusų karinę misiją ir tokią pat mūsų misiją turėti Maskvoje. Kremlui toks pasiūlymas buvo visai nepriimtinas. Sovietų valdžios viršūnės reikalavo įsileisti jų kariuomenę į daugelį Lietuvos vietų ir į vakarus bei šiaurės vakarus nuo Kauno. Per derybas Kremliuje be jokio susivaržymo atvirai buvo sakoma, kad rusams reikia laikyti savo kariuomenę Lietuvoje prieš vokiečius. Buvo labai aišku, kad rusai Lietuva, jos kariuomenė ir tos kariuomenės vadovybė nepasitiki, ir kad Lietuvos teritorija reikalinga rusams kariniams tikslams prieš Vokietiją. Bet tarptautinė politinė padėtis tuo laiku buvo tokia, kad 1939 m. spalio 10 dieną Lietuva turėjo pasirašyti savitarpinės pagalbos sutartį. Tiesa, toje pat sutartyje buvo nuosatai ir apie Vilniaus bei Vilniaus srities vienos dalies perdavimą Lietuvai, tačiau ši Sovietų Sąjungos malonė mus ypatingai nedžiugino, nes visų mūsų visas dėmesys tuo metu buvo nukreiptas ne į Vilnių, bet į naujas rusų kariuomenės įgulas mūsų žemėje.

Tuoju po sutarties pasirašymo atvyko į Kauną rusų karinė misija tartis su Lietuvos kariuomenės vadovybe, kur pasirinkti įgulas atvykstančiai rusų kariuomenei. Karinei misijai pirmininkavo Minsko karo apygardos viršininkas antrojo rango komandarmas Kovaliovas. Misijos reikalavimai ir užsiprašymai buvo dar didesni, negu Maskvoje ir vietomis iše-

davo net iš pasirašytos sutarties ribų. Buvo reikalaujama įsileisti rusų kariuomenė beveik į visus didesnius Lietuvos miestus ir į geriausias bei naujausias mūsų kareivines. Ypatingai dideli reikalavimai buvo naujiems rusų karo aviacijos aerodromams. Derybos buvo labai kietos. Su karinės misijos pirmininku komandarmu Kovaliovu dar galima buvo šiaip taip susikalbėti ir susitarti. Užtat beveik nesukalbamas buvo, didelę rolę karinėje misijoje vaidinęs, divizijos vadas (tuo laiku SSSR kariuomenėje generolų laipsnių dar nebuvo) Sovietų Sąjungos dukart didvyris (dvaždy geroj Sovietskogo Sojuza) P a v l o v a s . Lietuvos kariuomenės vadovybė ir deryboms su rusais paskirta komisija daug rusų reikalavimų atmetė. Po ilgų ir sunkių derybų buvo susitarta leisti rusams laikyti savo įgulas tik šiose vietose: Alytuje, Prienuose, Gaižūnų poligone, Naujoje Vilnioje, prie Vilniaus Porubankos aerodrome ir laikinai vienoje kareivinėse Vilniuje. Tokiais susitarimo rezultatais Maskva buvo nepatenkinta. Komandarmas Kovaliovas, kuris davėsi per derybas Kaune Lietuvos kariuomenės vadovybei ir jos paskirtai derybų komisijai nugalėti, buvo tuoj pašalintas iš jo užimamos Minsko karo apygardos viršininko vietos ir kažkur dingo. Į jo vietą, kaip ir galima buvo laukti, buvo paskirtas „dvaždy geroj Sovietskogo Sojuza“ Pavlovas. 1940 m. birželio 15 dieną tas pats „dvaždy geroj Sovietskogo Sojuza“ Pavlovas vadovavo visai rusų kariuomenei, kuri buvo paskirta Lietuvai okupuoti. Beveik per metus Pavlovas padarė didžiausią karjerą: iš divizijos vadų pakilo iki armijos generolo, t. y. beveik iki sovietiško maršalo laipsnio ir šio karo pradžioje vadovavo vakarų frontui. Bet kaip greit iškilo, taip greit ir krito: š. m. liepos mėnesį už nepasisekimus kautynėse, be kitko ir Lietuvoje, Stalino įsakymu buvo pašalintas iš vietos, suimtas ir atiduotas karo teismui. Kartu su Pavlovu už nepasisekimus fronte ir nesugebėjimus vadovauti buvo atiduoti karo teismui dar 5 bolševikų generolai ir 3 kiti aukšti karininkai (2 politiniai komisarai), jų skaičiuje dar du lietuviams žinomi sovietų generolai: generolas majoras K o r o b k o v a s , iki 1940.VI.15 buvusių Lietuvoje rusų kariuomenės įgulų vadas, turėjęs savo štabą Vilniuje, vėliau persikėlęs į Kauną ir čia buvęs moto-mechanizuoto korpo vadas, karo pradžioje vadovavęs ketvirtajai rusų armijai vakarų fronte, ir generolas-majoras K l i m o v s k i c h , iš pradžių buvęs Kaune XI-osios sovietų armijos štabo viršininkas, o karo pradžioje buvęs vakarų fronto vyriausiojo štabo viršininku, t. y. dirbęs kartu su armijos generolu Pavlovu.

Rusų kariuomenės įgulų įsteigimas Lietuvoje nors ir buvo kiek suvaržęs mūsų kariuomenės veiksmų laisvę, bet visiškai jos sukaustęs dar nebuvo. Dar galima buvo manevruoti.

1940 metų pavasarį bolševikai pradėjo padėti komplikuoti. Buvo pradėta ieškoti priekabių ne tik prie Lietuvos politinio saugumo organų, bet ir prie mūsų kariuomenės štabo II-ojo skyriaus. Buvo išgalvota neįtikėtina, fantastiška ir provokacinė istorija su raudonarmiečių dingimu ir jų kanikinimais Vilniuje. Dėl visa to ir pribrendo Kremliaus ultimatumas Lietuvai.

Sovietų Sąjungos ultimatas Lietuvai

Tariamųjų raudonarmiečių dingimų ir kankinimų anekdotiškai istorijai ir jos išpūdžiui sustiprinti į Kauną lėktuvu buvo atskridęs SSSR karo liaudies komisaro Vorosilovo pavaduotojas komandarmas L o k t i o n o - v a s. Susitikęs su krašto apsaugos ministriu b. gen. Musteikiu, kariuomenės vadu d. gen. Vitkausku ir su kitais atsakingais pareigūnais, jis artistišškai suvaidino labai susirūpinusio ir susirūstinusio Kremliaus pasiuntinio rolę. Buvo pareikšta daug priekaištų Lietuvos politinio saugumo pareigūnams ir ypatingai pabrėžta, kad Lietuvoje esančių rusų įgulų kariai nėra apsaugoti nuo įvairių netikėtumų, nemalonumų ir net nuo pavojų. Kelias valandas pabuvęs Kaune, Loktionovas išskrido į Rygą. Tai buvo labai aiškus besiantinančios audros pranašas („burieviestnik“).

Ilgai neteko laukti. Sovietų Sąjungos spaudoje ir per radiją prasi-dėjo kampanija prieš Lietuvą. Buvo suorganizuota ir nedraugingų mitingų prieš mus. Į Maskvą išvažiavo ministeris pirmininkas p. Merkys. Po kelių dienų į ten pat išvyko ir užsienių reikalų ministeris p. Urbšys. Debesys tirštėjo. Įvykiai brendo. Audra artėjo.

Pagaliau birželio 14 d. 23 valandą (Maskvos laiku 24 val.) Kremliuje Sovietų Sąjungos liaudies komisarų tarybos pirmininkas ir užsienių reikalų liaudies komisaras Molotovas įteikė mūsų užsienių reikalų ministeriui p. Urbšiui ultimatumą, kuriuo buvo reikalaujama iki birželio 15 d. 9 val. įvykdyti šiuos punktus:

- 1) Tuojau atiduoti teismui vidaus reikalų ministerį p. Skučą ir valstybės saugumo departamento direktorių p. Povilaitį, kaip tiesioginius provokacinių veiksmų prieš sovietų karius Lietuvoje kaltininkus.
- 2) Tuojau suformuoti Lietuvoje tokią vyriausybę, kuri sugebėtų ir būtų pasiryžusi laiduoti garbingą Sovietų Sąjungos ir Lietuvos savitarpinės pagalbos sutarties įgyvendinimą ir ryžtingai sutramdytų sutarties priešus.
- 3) Tuojau laiduoti laisvą praleidimą į Lietuvos teritoriją sovietų kariuomenės dalinių jiems išskirstyti svarbiausiuose Lietuvos centruose tokiam skaičiui, kurio pakaktų, kad būtų laiduotas Sovietų Sąjungos ir Lietuvos savitarpinės pagalbos sutarties vykdymas ir užkirsti provokaciniai veiksmai, nukreipti prieš sovietų įgulas Lietuvoje.

Sovietų Sąjungos vyriausybė laikė šių reikalavimų įvykdymą ta elementarine sąlyga, be kurios negalima pasiekti to, kad Sovietų Sąjungos ir Lietuvos savitarpinės pagalbos sutartis būtų vykdoma garbingai ir sąžiningai.

Sovietų Sąjungos vyriausybė laukė Lietuvos vyriausybės atsakymo iki birželio 15 d. 9 val. ryto. Negavus Lietuvos vyriausybės atsakymo iki

to termino turėjo būti vertinama, kaip atsisakymas nuo įvykdymo anksčiau nurodytų Sovietų Sąjungos reikalavimų.

Taip pačios Maskvos buvo suformuluoti reikalavimai Lietuvai.

Buvusiose sąlygose Lietuvos vyriausybė buvo priversta Sovietų Sąjungos reikalavimus priimti.

Dar buvo norėta sudaryti neseniai iš pareigų atleisto ir į atsargą paleisto buvusio kariuomenės vado generolo St. Raštikio vyriausybė. Tačiau tai buvo per vėlu. Maskva gen. St. Raštikio kandidatūrą atmetė. Molotovas oficiališkai pareiškė Lietuvos užsienių reikalų ministeriui p. Urbšiui, kad gen. St. Raštikis Sovietų Sąjungos vyriausybės nepatenkina.

Tą pačią birželio 15 dieną, apie 14 val. Lietuvos užsienių reikalų ministeris p. Urbšys iš Maskvos atsiuntė tokią telegramą:

„Sovietų Sąjungos liaudies komisarų tarybos pirmininkas ir užsienių reikalų komisaras Molotovas įteikė tokius reikalavimus:

- 1) Sovietų Sąjungos kariuomenė birželio 15 d. 3 val. popiet pereis Lietuvos sieną šiose vietose: — Eišiškiuose, Druskininkuose, Gudagojo stotyje, Druskininkėliuose, Dūkšte ir Pabradėje;
- 2) atskiros Lietuvos sieną perėjusios Sovietų Sąjungos kariuomenės dalys įžengs į Vilnių, Kauną, Raseinius, Panevėžį ir Šiaulius;
- 3) kiti Sovietų Sąjungos kariuomenės dalių išskirstymo punktai bus nustatyti susitarus iš Sovietų Sąjungos pusės generolui Pavlovui ir iš Lietuvos pusės — generolui Vitkauskui;
- 4) generolas Pavlovas su generolu Vitkausku susitiks Gudagojo stotyje birželio 15 d. 8 val. vakaro; nepageidaujamiems nesusipratimams ir konfliktams išvengti Lietuvos valdžios organai tuoj įsako kariuomenei ir gyventojams netrukdyti Sovietų Sąjungos kariuomenės judėjimo Lietuvos teritorijoje".

Kariuomenės vadas d. gen. Vitkauskas pasiskubino išvykti ir susitikti su gen. Pavlovu, o savo kariuomenei išleido tokį įsakymą (Kariuomenės Vado įsakymas Nr. 26, 1940.VI.15 d.):

„Lietuvos vyriausybei priėmus SSSR vyriausybės reikalavimus įsteigti Lietuvoje naujas sovietų kariuomenės įgulas, š. m. VI.15 d. 15 val. sovietų kariuomenės dalys pradėjo per sieną žygį krašto vidun.

Įsakau:

1. Žygiuojančiai sovietų kariuomenei taikyti visas mandagumo ir draugiškų santykių taisykles panašiai, kaip jos buvo taikomos anksčiau įvestai kariuomenei.

2. Divizijų vadams, savo teritorijų ribose, organizuoti šios kariuomenės vorų sutikimą, pasiunčiant pasitikti ir prisistatyti dalių vadus, o svarbesnėse kryptyse išvyksta ir pasitinka patys divizijų vadai.

Painformuoti dėl patogesnių žygiui kelių, postovių vietų, įsakant vietos administracijai parengti patalpas ir pan. Jei būtų gautas

žygiuojančių vorų vadų sutikimas, paskirti lydėti nuolatinius aukštesnio laipsnio karininkus, mokančius rusų kalbą.

3. Imtis visų galimų priemonių, kad Sovietų Sąjungos kariuomenė būtų apsaugota nuo bet kurių išsišokimų.

Bet kuriems incidentams įvykus, dėti visas pastangas juos likviduoti vietoje, nepažeidžiant mums draugingos kariuomenės orumo.

Visur, kur tinka, priminti, kad mes žiūrime į Sovietų Sąjungos kariuomenę, kaip draugišką kariuomenę, ir prašyti mūsų kariuomenės, administracijos ir gyventojų atžvilgiu taikyti tokius pačius jausmus.

4. Tikslu pilniau patenkinti žygiuojančios sovietų kariuomenės pageidavimus, karininkai palydovai, kur reikia, turi pavartoti visą savo autoritetą administracijos organų ar gyventojų atžvilgiu, per daug nesivarždami dėl atsakomybės. Tačiau, įvykus nesusipratimams, turi tuojau apie tai pranešti žygiuojančios voros ar dalinio vadui.

Tik ypatingai svarbiais ir painiais klausimais susisiekti su Kariuomenės Štabu ir gauti nurodymų.

5. Šį įsakymą vykdyti tuojau".

Tokiu būdu visai ir oficialiai stabilizavosi pirmoji jau minėta Lietuvos kariuomenės tragedija.

Raudonoji armija žygiavo per Lietuvos laukus be kliūčių ir trukdymų. Vėliau paaiškėjo, kad šis žygis rusų karių tarnybos lapuose buvo pažymėtas, kaip dalyvavimas ypatinguose veiksmuose Pabaltijy. Taip, tokiais ypatingais karo veiksmiais ir tokiomis karinėmis pergalėmis „nenugalimoji“ raudonoji armija galėjo tikrai didžiuotis!

Romantiški žodžiai ir beviltiškos svajonės

Birželio 17 d. Respublikos Prezidento pareigas ėjęs p. Merkys patvirtino naują Justo Paleckio liaudies vyriausybę. Naujoje vyriausybėje krašto apsaugos ministriu ir drauge kariuomenės vadu buvo paskirtas d. gen. V. Vitkauskas.

Naujasis krašto apsaugos ministeris, surinkęs vyriausius kariuomenės pareigūnus, birželio 18 d. su jais nuvyko pasveikinti naująjį ministrą pirmininką Paleckį, tuo laiku ėjusį ir Respublikos Prezidento pareigas. D. gen. Vitkausko žodis Prezidentūroje šitaip skambėjo:

„Pone Respublikos Prezidente, vyriausias ginkluotųjų pajėgų vade.

Atsakingiausieji kariuomenės ir Šaulių Sąjungos vadai ir viršininkai susirinkome pas Tamstą, Pone Respublikos Prezidente, kad čia visų karių ir šaulių vardu galėtume Tamstą nuoširdžiai pasveikinti, palinkėti geros kloties Tamstos labai atsakingame ir svarbiame

valstybiniame darbe ir užtikrinti Tamstą, kad visi kariai ir šauliai drausmingai ir sąžiningai vykdys visas jiems dedamas pareigas ir visą savo energiją skirs savo Tėvynės saugumui stiprinti ir didinti.

Kariuomenė jau seniai jautė ir žinojo, kad mūsų valstybės reikalų tvarkymas kai kur turėjo ir netinkamų formų. Iš mūsų pusės buvo mėginimų, neišeinant iš karinės drausmės ribų, padėti vieną bei kitą reikalą geriau sutvarkyti, tačiau ne visada tas pasisekdavo. Šie praeities negalavimai dar labiau skatina mus naujose sąlygose dar labiau ryžtis tarnauti savo Tėvynei ir ją ginti.

Mes labai aukštai įvertiname didelę raudonosios kariuomenės jėgą, kuri SSSR ir Lietuvos 1939 metų spalio mėn. 10 dienos sutarties pagrindais padės Lietuvai apsaugoti jos laisvę ir nepriklausomybę. Šia proga turim garbės pabrėžti Tamstai, Pone Respublikos Prezidentė, kad mūsų kariuomenės santykiai su SSSR kariuomene ir jos vadovybe iki šiol buvo ir dabar yra labai gražūs ir draugiški. Mes dėsimė visas pastangas, kad tie santykiai ir ateityje būtų tokie pat draugiški, nuoširdūs ir pilni pasitikėjimo ir pagarbos vieni kitiems, nes mes tvirtai tikime, kad tuo būdu bus dar labiau sutvirtinti bendrieji SSSR ir Lietuvos saugumo reikalai.

Sveikindami Tamstą, Pone Respublikos Prezidentė, ir Tamstos vadovaujamą Lietuvos vyriausybę, mes pasižadame sąžiningai vykdyti visas Tamstos ir Lietuvos vyriausybės mums uždedamas pareigas bendram visos mūsų laisvos tautos ir nepriklausomos valstybės labui ir saugumui".

Šios kalbos projektą d. gen. Vitkauskui, jo įsakymu, suredagavęs vienas iš vyresniųjų generalinio štabo karininkų, tyčia net kelis kartus pabrėžęs Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, kadangi tomis nelaimingomis dienomis atsakingiausių pareigūnų lūpose tie žodžiai jau buvo pradėję darytis nemadingi, ir buvo jau pradėta vengti juos vartoti. Už šią kalbą, kaip ir už savo kalbą vėliau pasakytą per radiją, d. gen. Vitkauskas buvo susilaukęs priekaištų iš SSSR atstovų Lietuvai Dekanozovo ir Pozdniaکوو ir iš kai kurių savo kolegų Ministerių Kabinete.

Į d. gen. Vitkausko kalbą Paleckis atsakė susijaudinęs ir nervindamasis. Jo kalboje nei žodžio „laisvės“, nei „nepriklausomybės“ jau nebuvo. J. Paleckis šitaip kalbėjo:

„Brangūs kariai.

Man ypatingai malonu sutikti kariuomenės aukštąją vadovybę. Tos kariuomenės, kuri nuolatos budi mūsų Tėvynės sargyboje. Kario pareigos kilnumo aukščiausias apsireiškimas yra, kad jis kiekvienu momentu yra pasiryžęs mirti tada ir ten, kur to pareikalauja pareiga Tėvynei ir Jos garbė. Aš, kaip aukščiausias Lietuvos Respublikos kariuomenės viršininkas, galiu pasakyti, kad esu pasiryžęs — v i s u o m e t". (Šis paskutinis žodis buvo pasakytas nenormališkai pakeltu

balsu ir negražiai nerviškai, bet kartu ir labai energingai, aukštai iškeliant dešinę ranką. Šis nevykęs teatrališkas mostas padarė tokį įspūdį, kad karininkai pamanė: arba Paleckis jaudindamasis vaidina, arba jis yra nesveikas. Antroji išvada greit pasitvirtino: po kelių dienų J. Paleckis susirgo stipriu nerviškai-psichišku priepuoliu. Nuo Lietuvos visuomenės ta nors ir neilgai trukusi liga buvo labai slepiama).

„Tačiau sugebėti mirti yra lengviau, kaip sugebėti gyventi ir kurti. Mes turime atsiminti, kad istorinis momentas reikalauja sukaupti visas jėgas ir visą energiją mūsų Tėvynės gerovei ir pažangai užtikrinti. Mes turime visi atlikti savo pareigą, kurią mums diktuoja tiek istorija, tiek momento visiškai supratimas tarptautinės ir vidaus padėties mastu, tiek mūsų brangios Tėvynės, mūsų tautos likimas, jos pažanga.

Kariuomenė yra tas veiksnys, kuris yra glaudžiausiame kontakte su Sovietų Sąjungos raudonąja kariuomene, kuri Lietuvon yra atvykusi 1939 m. spalio mėn. 10 d. savitarpio pagalbos pakto pagrindu, ir mūsų uždavinys visose srityse, visose žinybose ir pas visus gyventojus tiek medžiaginiai, tiek šią kariuomenę supančios atmosferos srityje taip veikti, kad ji pajautų visišką palankumą ir aktyviausią pagarbą. Jūs geriausiai suprantat aukščiausią kario uždavinį ir reikšmę visur ir visiems padėti tą pareigą atlikti.

Nelaukime raginami ir prašomi, bet patys, kur tiktai galima, parodykim savo iniciatyvą, savo sumanymus, kad esant reikalui vykdyti savitarpio pagalbos paktą, iš abiejų pusių būtų galima pasakyti, kad padaryta viskas, ko to pakto dvasia reikalauja.

Jei pereito šimtmečio karo metais buvo sakoma, kad mėnesis tai metai, tai dabar galima pasakyti, kad viena valanda lygi šimtui metų. To tempo dvasią supraskim visose srityse.

Todėl visi būkime savo vietose, visi savo pareigose su visu rimtumu, visu pasiryžimu ir visu pasiaukojimu.

Kariuomenės pirmoji pareiga — drausmė ir ištikimybė.

Esu dėkingas Ponui Ministrui už pareikštus sveikinimus ir linkėjimus".

Tokie buvo vyriausybės galvos žodžiai. Jie negalėjo nuraminti patriotiškai nusiteikusių kariuomenės. Mūsų pulkai buvo uždaryti kareivinių kiemuose. Į kai kurias mūsų kareivines ir iš jų einančius kelius bei gatves buvo nukreiptos rusų kariuomenės tankų patrankos. Ar tai buvo draugiškumas?

D. gen. Vitkauskas vėl mėgina raminti kariuomenę. Birželio 19 dieną jis, kaip krašto apsaugos ministeris ir kariuomenės vadas, paskelbia tokį įsakymą kariuomenei (Nr. 59):

„Šių dienų pasaulinio masto įvykiuose mūsų tauta ir valstybė pergyvena reikšmingus istorinius laikus.

Mūsų kariuomenė ir toliau stovės Tėvynės sargyboje ir tvirtai vykdys mūsų vyriausybės pavestus uždavinius, tiek ginant krašto laisvę, tiek saugant tvarką viduje, tiek draugingai bendradarbiaujant su SSSR kariuomene.

Įsakau visiems kariams tvirtai ir atsidėjus vykdyti savo tarnybines pareigas.

Reikalauju iš visų karių ramybės, tvarkos, darbo ir gražaus santykiavimo su SSSR kariais.

Šį įsakymą paskelbti ir išaiškinti visiems kariams".

Tačiau ir tokie įsakymai jau negalėjo nieko nuraminti. Daugeliui jau buvo visai aišku, kad jie neturi realaus pagrindo, ir kad tai yra tik romantiški žodžiai ir beviltiškos svajonės. Vyriausybės darbai ir bėgamieji įvykiai tai tvirtino.

Lietuvos kariuomenės „valymas“

Jau tą pačią dieną, kada buvo skelbiamas čia pažymėtas įsakymas, Respublikos Prezidento aktais buvo atleisti iš pareigų ir paleisti į atsargą Lietuvos Šaulių Sąjungos vadas plk. Pranas Saladžius ir 9-ojo pėst. Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulko vadas gen. št. plk. Antanas Gaušas.

Šaulių Sąjungos vado paleidimas į atsargą ir naujo nepaskyrimas buvo visai suprantamas. Šaulių Sąjunga naujai politinei santvarkai, atvykusiems rusams, komunistams buvo didžiausias priešas. Jų akyse tai buvo pati fašistiškiausia ir, be to, dar ginkluota organizacija. Naujai santvarkai ji ne tik netiko, bet buvo jai pavojinga. Reikėjo ją likviduoti. Ir likvidacija buvo pradėta nuo galvos, t. y. pirmiausia buvo pašalintas ir į atsargą paleistas jos vadas.

Su 9-tuoju pėstininkų pulku buvo kitoniška istorija. Jis buvo pradėjęs žygį iš Marijampolės Vokietijos link. Už tai vėliau pulkui teko smarkiai nukentėti. Šios įdomios istorijos smulkiau neminėsiu, nes tą įvykį aprašyti yra pažadėję patys jo dalyviai.

SSSR atstovybėje Kaune sėdėję „polpredas“ Pozdniakovas ir birželio 15 dieną 19 val. su ypatinga politine misija atskridęs į Kauną Sovietų Sąjungos užsienių reikalų komisaro Molotovo pavaduotojas Dekanozovas. Šis iš pradžių per SSSR karo attachė Kaune majorą Korotkich, o paskui ir betarpiškai pradėjo nurodinėti ar net grasindamas įsakinėti d. gen. Vitkauskui, kaip jis kariuomenę turįs išvalyti nuo kontrrevoliucinio elemento ir kuriuos karininkus turi atleisti iš vietų, arba paleisti į atsargą.

Šiems „draugams“ reikalaujant, birželio 25 dieną (Įsak. Kar. Nr. 67) buvo atleisti iš vietų ir paleisti į atsargą šie vyresnieji karininkai (tai buvo pirmoji didesnė paleidžiamųjų grupė):

1. II-os pėstininkų divizijos vadas d. gen. **Eduardas Adamkavičius**,
2. III-čios pėst. divizijos vadas d. gen. **Mikas Reklaitis**,

3. Kavalerijos viršininkas b. gen. Kazys Tallat-Kelpša,
4. Karo technikos v-kas b. gen. Klemensas Popeliučka,
5. Karo sanitarijos v-kas b. gen. gyd. Vladas Nagius-Nagevičius,
6. Kariuomenės teismo pirmininkas b. gen. Vladas Mieželis,
7. Kariuomenės teismo prokuroras b. gen. Emilis Vimeris,
8. 2-ojo pėstininkų Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Algirdo pulko vadas pulkin. Juozas Tumas,
9. 3-čiojo artilerijos pulko vadas pulkin. Petras Dočkus,
10. Ginklavimo valdybos bendrojo skyriaus viršininkas plk. Mykolas Kalmantas,
11. Ypatingiems reikalams karininkas prie krašto apsaugos ministerio plk. Vladas Braziulis,
12. Kariuomenės teismo prokuratūros plk. leitenantas Jonas Gudavičius,
13. Marijampolės apskrities komendantas plk. leitenantas Andrius Kerbelis,
14. I-ojo inžinerijos bataliono vadas plk. leiten. Juozas Gri galiūnas,
15. Ryšių bataliono vadas plk. leiten. Marijonas Vitkūnas,
16. Auto rinktinės vadas plk. leiten. Kazys Babickas,
17. Kauno komendantūros plk. leiten. Viktoras Kazlauskas.

Be to, tą pačią dieną ir tuo pačiu įsakymu buvo atleistas iš užimamos vietos Kauno komendantas pulkininkas Jurgis Bobelis ir paskirtas ypatingiems reikalams karininku prie krašto apsaugos ministerio.

Po šios pirmųjų paleistų iš tarnybos į atsargą karininkų grupės sekė ir kitos.

Iš pradžių bolševikai pasistengė beveik visiems pulkams duoti naujus vardus, o visoms karinėms įstaigoms naujus viršininkus. Daugiau pasižymėjusius visuomenine veikla, aktingesnius, nepageidaujamų politinių pažiūrų, vokiečių kilmės arba turinčius vokiškas pavardes ir visus „neištikimuosius“ paleisdavo į atsargą; kitus vadus bei viršininkus perkeldavo iš vienos tarnybinės vietos į kitą, arba iš vienos įgulos į kitą.

Greitu laiku keliomis grupėmis dar buvo paleisti iš kariuomenės į atsargą šie vyresnieji karininkai:

1. Kariuomenės intendantas b. gen. Kazys Navakas,
2. Kariuomenės intendanto padėjėjas plk. Vincas Butauskas,
3. 4-ojo pėst. Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulko vadas plk. Petras Genys,
4. 6-ojo pėst. Pilėnų kunigaikščio Margio pulko vadas plk. Jonas Andrašiūnas,

5. 8-ojo pėst. Kauno Kunigaikščio Vaidoto pulko vadas plk. Andrius Butkūnas,
 6. Karo veterinarijos viršininkas plk. vet. gyd. Bronius Šikeris,
 7. Kariuomenės Štabo yp. reik. karininkas plk. Pranas Uogintas,
 8. Kar. Štabo ypat. reikalams karininkas plk. Albertas Liūtermoza,
 9. Kariuomenės Štabo yp. reik. karininkas plk. Raimundas Liormanas,
 10. Kariuomenės intendantūros technikos ir organizacijos komiteto pirmininkas plk. inž. Jonas Acus-Acukas,
 11. Ūkio inspektorius plk. Vaclovas Šliogeris,
 12. Kariuomenės intendantūros dirbtuvių viršininkas plk. Pranas Kabaila,
 13. Karo aviacijos plk. leiten. Eduardas Reichertas,
 14. Karo aviacijos plk. leiten. Narcyzas Tautvilas,
 15. 2-ojo ulonų Didžiosios Lietuvos Kunigaikštienės Birutės pulko

 16. Kariuomenės Štabo mjr. Pranas Mikštas,
 17. Karo aviacijos mjr. Kazys Šimkus,
 18. Karo aviacijos mjr. Juozas Vaičius,
 19. Karo aviacijos mjr. Zigmąs Drunga,
 20. 2-ojo ulonų pulko mjr. Juozas Šarūnas,
 21. Ginglavimo valdybos mjr. Otto Blumchenas,
 22. Karo butų valdybos mjr. Julijcnas Šeniauskas,
 23. Kariuomenės intendantūros mjr. Alfonsas Antanaitis,
 24. Kariuomenės intendantūros mjr. Jokūbas Valodkevičius,
 25. Kauno komendantūros mjr. Eduardas Berentas,
 26. 2-ojo pėst. Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Algirdo pulko kpt. Jonas Lukauskas,
 27. Karo aviacijos kpt. Aleksas Mariūnas,
 28. „ „ „ Grigonis Radvenis,
 29. „ „ „ Ernestas Vymeris,
 30. Kar. intendantūros kpt. Aleksandras Šmidtąs,
 31. Kariuomenės intendantūros kpt. Voldemaras Vachauzas,
 32. 2-ojo artilerijos pulko mjr. Adolfas Žukauskas,
 33. 1-ojo artil. pulko kpt. Jurgis Kenigšteuteris ir kiti-
- Vėliau paleistų į atsargą buvo dar daugiau.

Paskutinioji didžiausia paleistų į atsargą grupė buvo gruodžio mėnesio pabaigoje. Tada buvo paleista iš karto apie šimtą karininkų. Jų skaičiuje buvo penki generolai:

1. Divizijos generolas Stasys Raštikis,
2. Brig. gen. inž. Antanas Gustaitis,
3. Brig. gen. inž. Juozas Barzda-Braduskas,
4. Brig. gen. Stasys Zaskevičius ir
5. Brig. gen. Kazys Sprangauskas.

Daug šių karininkų iki jų paleidimo į atsargą norėjo patys savo noru iš kariuomenės išeiti. Tačiau jų prašymai nebūdavo patenkinti, o vėliau net griežtai buvo uždrausta panašius klausimus ir prašymus kelti.

O tuo tarpu komunistai ir žydai nerimo. Šaulių Sąjungos uždarymas ir kariuomenės valymas jiems buvo vienas iš aktualiausių reikalų, nes iš šių dviejų organizacijų jiems galėjo gręsti realus pavojus. Mitinguose buvo reikalaujama greičiau išvalyti kariuomenę nuo visų reakcionierių, kontrrevoliucionierių, fašistų, prispaudėjų ir visokių kitų nevidonų. Tokie mitingai buvo pradėti ruošti ir pačiose kariuomenės dalyse, kur jau ir komunistų sukurstytas vienas kitas kareivis, dažniausiai žydai, pradėjo reikauti „gilinti“ kariuomenės valymą, t. y., kad valymo akcijos būtų paliesti ne tik vyresnieji, bet ir žemesnieji viršininkai kuopose, kad būtų „išvalytas“ ir puskarininkių, ypatingai liktinių, kadras. Kaune pradėtas leisti komunistų partijos dienraštis „Tiesa“ rašė:

„Lauk juos iš mūsų tarpo, jiems dabar ten vieta, kur ilgus metus buvo tikrieji liaudies kovotojai. Mes reikalaujame išvalyti ne tik divizijų, pulkų, batalionų, bet ir kuopų vadus“.

Na, ir valė. Iš kariuomenės paleisti „išvalyti“ karininkai iš pradžių kitur beveik jokio darbo negalėjo gauti. Tik vėliau kai kurios lietuviškos įstaigos pradėjo stengtis įvairiais būdais paleistuosius karininkus globoti ir davinėti jiems darbo. Bet buvo ir tokių karininkų, net generolų, kurie, savo jokio turto neturėdami ir jokio darbo bei tarnybos negaudami ir bolševikų persekiojami, kentė, skurdo ir beveik badavo.

Iš pradžių tikrosios tarnybos karininkų suėmimų buvo nedaug. Jų skaičius tik vėliau padidėjo. Pirmomis dienomis pačioje kariuomenėje buvo suimtas tik Kariuomenės Štabo II-ojo skyriaus viršininkas gen. št. pulk. Kostas Dulksnys. Iš pradžių vyresnius karininkus suiminėdavo tik po jų paleidimo iš kariuomenės į atsargą. Kaip vieni iš pirmųjų buvo suimti plk. Saladžius, plk. Braziulis, b. gen. Vimeris, plk. Kaunas ir kiti, visi jau paleisti į atsargą.

Po žinomų įvykių 9-me pės. pulke buvo suimta keliolika karininkų ir keliasdešimt kareivių.

Kai kurie, daugiausia nevedę, be šeimų, karininkai jau birželio—liepos mėn. pradėjo bėgti iš kariuomenės į Vokietiją. Pavyzdžiui, mūsų karo laivo „Prezidentas Smetona“, vėliau perkrikštyto „Pirmūno“ vardu kapi-

tonai leitenantai Povilas Labanauskas ir Vytautas Kuizinas ir jūrų jaunesnysis leitenantas Ričardas - Bernardas Nakas liepos 20 d. 20 val. 30 min. būriniu jachta „Nijole“ iš Šventosios uosto išplaukė į atvirą jūrą ir negrįžo. Paieškojimai nedavė jokių vaisių — karininkams pasisėkė pabėgti į Vokietiją. Kiti bėgo sausumos keliu, per „žaliąją sieną“. Pabėgimų skaičius ypatingai padidėjo vėlesniais laikais, kada Lietuvoje pradėjo didėti žiaurus bolševikų ir žydų teroras. Daug labai gerų karininkų ir karštų patriotų susilaikydavo nuo bėgimo ir liko vietoje. Priežastys buvo įvairios, bet dažnai labai rimtos ir garbingos. Kaip svarbiausios priežastys buvo tokios:

1. Būdami tikri tautos sūnūs karininkai nenorėjo atsiskirti nuo savo tautos. Jie manė, kad negarbinga palikti savo tautą nelaimėje, o patiems ieškoti ramesnės sau vietos svetur. Argumentas grynai patriotiškas ir kilnus: jei gyventi, tai visiems gyventi kartu, laimėje ir nelaimėje. Taip manė vieni.

2. Kiti galvojo riteriškai. Jie manė, kad jie dar būsią naudingi savo tautai. Todėl, sukandę dantis, kentėjo įvairius pažeminimus, įžeidimus, moralinį skausmą ir medžiaginį skurdą, kentėjo, bet nesitraukė, kantriai laukdami ir tikėdami, kad bolševikų okupacija yra tik laikinas mūsų jungas, ir kad jis anksčiau ar vėliau vis tiek turės baigtis, o tada mes ypatingai būsime reikalingi ir reikalingi savo tautai.

3. Dar kiti, taip pat galvodami, kad bolševikai yra tik laikini Lietuvos šeimininkai, laukė laukė neišvengiamo karo ir ruošėsi, kad patys aktingai galėtų padėti vokiečiams išvyti iš Lietuvos neprašytus raudonuosius „draugus“.

4. Kiti turėjo likti vietoje todėl, kad turėjo gausias šeimas ir mažus vaikus ir nebuvo kam jų palikti, kad juos saugotų ir globotų. Bijojo pavojaus ne sau, bet savo šeimoms, nes žinojo, kad bolševikai kerštingi, ir kad už šeimos galvos veiksmus bolševikų santvarkoje krenta kerštas visiems šeimos nariams ir giminėms.

5. Daugelis karininkų žiūrėjo į lietuviškus, paviršutiniškai nors ir subolševikintus, pulkus, kaip į savąją Lietuvos kariuomenę. Kadangi bolševikai, neatsižvelgdami į pakartotinus prašymus žodžiu ir raštu, prašančių iš karinės tarnybos neatleisdavo, tai karininkai laikydavo ne tik negarbinga, bet ir nusikaltimu patiems šalintis ar bėgti iš savosios kariuomenės. Jų manymu, tai būtų negarbingas dezertiravimas. Štai kodėl daug karininkų pasislėpė nuo bolševikų persekiojimo tik po to, kada jie, kaip neištikimi ar netinkami tarnauti raudonoje armijoje, iš karinės tarnybos buvo paleisti į atsargą.

6. Pagaliau turėjome daug garbingų karininkų (apie negarbingus čia apskritai nekalbama), kurie buvo pasiryžę nepalikti savo tautiečių kareivių jų pačių nežinomam likimui. Tai buvo aukštesni ar žemesni vadai, kūnu ir siela suaugę su savo valdiniais kareiviais ir nutarę nepalikti jų lai-

mėje ir nelaimėje. O kadangi jų kareiviams nebuvo progų pasišalinti, tai nesišalino ir jų vadai.

Žinoma, buvo ir kitų priežasčių. Visas jas dabar nurodyti būtų labai sunku. Kaip ir paprastai būna gyvenime: vienas i pirmą vietą stato savo šeimos gerovę, kitas savo asmens saugumą, trečias vengia ir bijo bet kio drąsesnio žygio ir rizikos, dar kitas užmiršta ar bent stengiasi užmiršti visus kitus reikalus ir drąsiai daro tai, ką jam diktuoja gimtosios žemės meilė ir jo paties protas.

Lietuvių karių „valymas“ truko per visą bolševikų okupacijos laiką, tačiau tikras lietuvis karys taip ir liko „neišvalytas“, nors komunistų ir žydų valytojai vartojo prieš jį geriausias ir patentuotas savo valymo priemones — agitaciją, priespaudą, grasinimus, vylius, apgaudinėjimą, šnipinėjimą, terorą, suėmimus, ištrėmimus, teismus ir sunkiausias bausmes.

Kariuomenės valymas buvo atliekamas ir vėliau, atsiradus kariuomenėje iš pradžių politiniams vadovams, o paskui karo komisarams, atsiųstiems iš SSSR. Kariuomenė buvo valoma visą laiką iki pat karo. Apie kariuomenės valymo akciją dar teks kalbėti ir kituose šio rašinio skyriuose.

Komendantūrų reforma

Karo komendanto vardas bolševikus baugino. Todėl jie darė įtakos ir spaudimą, kad visi apskričių komendantai tuoj būtų atleisti ir kad apskritai karo komendantų daugiau nebūtų. Ir tikrai, komendanto vardas greit išnyko, nes birželio 28 dieną buvo įsakyta apskričių komendantus vadinti apskričių kariniais viršininkais, o Vilniaus ir Kauno komendantus — Vilniaus ir Kauno kariniais viršininkais.

Tą pačią dieną buvo atleisti iš užimamų vietų šie apskričių komendantai (kariniai viršininkai):

Kretingos apskrities komendantas plk. Albertas Liutermozas,

Raseinių apskrities komendantas plk. Raimundas Liormanas,

Alytaus apskrities komendantas plk. lt. Bronius Basiulis,

Šakių apskrities komendantas plk. lt. Bronius Pečiulis,

Švenčionėlių apskrities komendantas plk. lt. Jonas Bužėnas,

Telšių apskrities komendantas plk. lt. Bronius Pulkau-ninkas,

Ukmergės apskrities komendantas plk. lt. Vincas Matulionis,

Vilkaviškio apskrities komendantas plk. lt. Antanas Pošiūnas,

Panevėžio apskrities komendantas plk. lt. Antanas Stapulionis.

Kauno komendantas plk. Bobelis jau pirmiau buvo atleistas. Vėliau buvo atleistas iš vietos ir paleistas į atsargą ir Vilniaus karinis viršininkas plk. Pranas Kaunas.

Be to, tą pačią birželio 28 dieną padaryti pakeitimai visose kitose buvusiose komendantūrose, būtent:

Pik. ltn. Jonas Išlinskas perkeltas iš Mažeikių į Alytų,
„ „ Pranas Bronevičius perkeltas iš Utenos į Panevėžį,
„ „ Vladas Žutautas perkeltas iš Trakų į Šiaulius,
„ „ Mikas Jašinskas perkeltas iš Rokiškio į Raseinius,
„ „ Ignas Pašilys perkeltas iš Zarasų į Trakus,
„ „ Jonas Kazilėnas perkeltas iš Seinų apskr. į Ukmergę,
„ „ Kleofas Michalauskas perkeltas iš Biržų į Vilkaviškį.

Tuo pačiu įsakymu, vieton atleistųjų iš pareigų, naujais apskričių kariniais viršininkais buvo paskirti:

į Biržus — Kariuomenės Štabo mjr. Antanas Avižienis,
į Marijampolę — II pėst. divizijos štabo mjr. Antanas Maneika,
į Seinų apskr. — iš buv. Šiaulių komendantūros kpt. Dominikas Ječys,
į Uteną — kar. intendantūros mjr. Kazys Daugvydas,
į Zarasus — 1 pėst. pulko kpt. Vladas Ikamas,
į Kretingą — 6 pėst. pulko mjr. Stasys Baltrimas,
į Rokiškį — iš Seinų apskr. buv. komendantūros kpt. Jonas Matelis,
į Šakius — Kar. intendantūros kpt. Pranas Žitkevičius,
į Švenčionėlius — iš Zarasų buv. komendantūros kpt. Balyš Mikėnas,
į Telšius — Kariuomenės Štabo mjr. Vacius Miecevičius.

Kauno komendantu (kariniu viršininku) jau pirmiau buvo paskirtas plk. ltn. Andrius Balsys, o Vilniaus komendantu (kariniu viršininku) vėliau paskirtas mjr. Alfonsas Vaznonis.

Išnykus komendantų ir komendantūrų pavadinimams ir visose apskrityse atsiradus visai naujiems kariniams viršininkams, atrodė, kad šis reikalas turėtų bent kiek aprimti. Bet ne. Komunistų dienraštis Kaune „Tiesa“ smarkiai parašė prieš kai kuriuos buvusius komendantus. Tai buvo blogas ženklas. Nors praktika buvo dar neilga, bet jau plačiai lietuviams buvo žinoma: jei apie kurį nors asmenį parašo „Tiesa“, tai tuoj pradeda juo domėtis ir bolševikų politinis saugumas, o tai buvo baisi įstaiga.

Taip buvo ir su buvusiais komendantais — vieną kitą jų čiupo saugumas, buvo suimti, o iš kariuomenės, be pirmiau jau paminėtų, dar buvo paleisti į atsargą šie buvę komendantai:

plk. lt. Antanas Stapulionis,
 „ „ Antanas Pošiūnas,
 „ „ Jonas Bužėnas,
 „ „ Vincas Matulionis,
 „ „ Bronius Pulkauninkas, .
 „ „ Bronius Pečiulis,
 „ „ Bronius Basiulis,
 „ „ Jonas Vėgėlis ir kiti.

Vėliau, performuojant liaudies kariuomenę į 29-ąją šaulių teritorinį korpa, visi apskričių kariniai viršininkai ir jų įstaigos nuo lietuviškų kariuomenės dalių buvo atskirtos ir perėjo Lietuvos TSR karinio komisaro valdžion. Buvusios apskričių komendantūros buvo pavadintos apskričių karo komisariatais, o jų vadovai — apskričių karo komisarais. Bet tai buvo jau ne lietuviai, bet rusai. Visi lietuviai, buvę apskričių kariniai viršininkai, iš vietų buvo atleisti, keli jų dar liko tarnauti lietuvių korpe, arba tuose pačiuose komisariatuose, o daugumas buvo paleisti į atsargą. Prie buvusių apskričių komendantūrų kai kuriose vietose buvo gana daug įvairaus ir brangaus buvusios Lietuvos kariuomenės mobilizacinio turto. Lietuviai apskričių kariniai viršininkai dėjo labai daug pastangų tam turtui apsaugoti ir išgelbėti jį nuo sunaikinimo, gedimo ir grobimo. Šis triūsas ne visur pasisekė. Daug turto žuvo ar sugedo.

Tokiu būdu iš tvarkingų apskričių komendantūrų, savo laiku buvusių ne tik tikrais kariniais ir mobilizaciniais centrais apskrityse, bet ir šaulių tvarkymo, o tuo pačiu bent iš dalies ir mūsų tautinio bei kultūrinio darbo skatintojais, po bolševikų atliktos reformos virto rusų raudonosios armijos ir kovojančio bolševizmo propagandos židiniais ir registracijos įstaigomis, ruošiančiomis lietuvius vyrus vežti į darbo batalionus ir į tolimame Sibire stovinčius raudonosios armijos pulkus. Tai yra neišgalvoti prasi-manymai, bet nurodymai, paimti iš SSSR karo vadovybės išleistos instrukcijos naujokų šaukimui ir mobilizacijai vykdyti. Tos instrukcijos nurodymuose buvo labai aiškiai pasakyta, kad mobilizacijos metu Lietuvoje turėjo būti paimti arkliai, pakinktai, auto priemonės ir kitas karui reikalingas turtas. Imti lietuvius atsargos karius į rusų kariuomenę per mobilizaciją, buvo atsisakyta. Turėjo būti paimti tik tie lietuviai, kurie yra kilę iš biednuomenės ir iš miestiečių darbininkų, ir dėl kurių apskrities karo komisaro ir NKVD organų nuomonės sutinka, kad tie vyrai yra tikrai ir aiškiai ištikimi bolševikų santvarkai. Tačiau ir tokie rinktieji ir per bolševikiško saugumo sietą perkošti lietuviai turėjo būti skiriami į Sibire stovinčius rau-

donosios armijos pulkus. Ūkininkų, karininkų, lietuvių inteligentų, pirklių vaikai į rusų kariuomenę neturėjo būti imami, bet turėjo būti skiriami į darbo batalionus. Tai dar kartą aiškiai parodo, kiek bolševikai pasitikėjo lietuvių tauta.

Karo kapelionų atleidimas

Didelis bolševizmo priešas yra žmonių religingumas. Todėl visai suprantama, kodėl bolševikai visur taip smarkiai kovoja su religingumu. Komunizmas ir religija yra du priešingi ir nesuderinami dalykai. Kiek teko iškentėti kunigams, tikintiesiems, katalikų, ortodoksų ir kitoms bažnyčioms Sovietų Sąjungoje, gali suprasti ir pasakyti tik tas, kas pažinojo priešrevoliucinę Rusiją, kas pats yra matęs baisius Rusijos revoliucijos laikus ir kam teko bent kiek pažinti ir sužinoti tikinčiųjų ir bažnyčios būklę Sovietų Sąjungoje. Komunistai labai gerai žinojo, kad jų idėjoms plisti Lietuvoje daugiausia kliūčių sudarys lietuvių religingumas, patriotizmas ir prisirišimas prie nekomunistinės medžiaginio gyvenimo struktūros. Jei kova su religingumu, apskritai, Lietuvoje dar galėjo būti atidėta nors ir netolimai ateiviai, tai ta pati kova kariuomenėje turėjo prasidėti tuoj, nes čia šis reikalas bolševikų akyse buvo ne tik labai skubus, bet ir labai svarbus ir aktualus. Buvusios Lietuvos kariuomenės bolševizacija svarbiausiais veiksniais tenka laikyti karo kapelionų atleidimą iš kariuomenės ir greit po to, vadinamųjų politinių vadovų paskyrimą.

Iš pradžių visi karo kapelionai, kur tik jie, šalia savo tiesioginių pareigų, ėjo ir kareivių švietimo vadovų pareigas, iš šių pareigų buvo atleisti. Be to, kareiviai buvo atleisti nuo privalomo tikybos pamokų ir pamaldų lankymo. Įsakyme kariuomenei Nr. 69, 1940.VI.28 d. buvo pasakyta:

§ 1.

„Dalyse ir įstaigose švietimo vadovais skirti tik karininkus. Karo kapelionus nuo švietimo vadovų pareigų atleisti.

§ 2.

Kareiviams tikybos pamokose dalyvavimas neprivalomas. Su nedalyvaujančiais tikybos pamokose kareiviais dalinių vadams vykdyti pasikalbėjimus.

§ 3.

Šventadieniais į bažnyčią pamaldoms nustatyta tvarka vedami tik tie kariai, kurie pareiškė norą. Tuo metu kareivinėse likusiems kariams surengiamos paskaitos bei pasikalbėjimai.

Vėliau, liepos 1 dieną, įsakymu kariuomenei Nr. 73, § 2 vidaus tarnybos statuto 293 ir 296 straipsniai buvo pakeisti ta prasme, kad maldos žen-

klas netrimituojamas, ir vakarinio patikrinimo metu malda negiedama ir nekalbama.

Pagaliau po vienos dienos, t. y. liepos mėn. 2 dieną, ėjęs vyriausiojo kariuomenės kapeliono pareigas vyskupas Teofilius Matulionis ir visų tikybų karo kapelionai buvo atleisti iš tarnybos.

Kad ir kaip buvo varžoma, tačiau karininkai ir kareiviai bažnyčias lankydavo ir pamaldose dalyvaudavo. Buvo kilęs sumanymas išleisti įsakymą, draudžiantį uniformuotiems kariams lankyti bažnyčias ir maldos namus. Tačiau, patyrę karių nuotaikas, vadai nedrįso tokio įsakymo išleisti. Jo išleidimas buvo pasidaręs ypatingai aktualus Vilniaus įguloje. Tačiau bažnyčių lankymas buvo sekamas, nes politinio saugumo organai, vesdami atskirų karių, ypatingai vyresniųjų, karininkų, kvotas, per tardymus klausinėdavo, kodėl tie karininkai dažnai lankydavosi per pamaldas bažnyčiose.

Raminimai

Nuotaika kariuomenėje buvo labai bloga. Prieš kariuomenę, ypatinai prieš karininkus, iš bolševikų buvo girdėti vis didesnių priekaištų. Nevengė priekaištų ir komunistų spauda. Iš to kilo daugybė įvairiausių pesimistinių gandų ir išvadų. Buvo labai neaiškus ir pačios kariuomenės likimo klausimas. Nervinosi ir pulkų vadai, nežinodami, ką jie turi sakyti ir aiškinti savo valdiniams. Visa tai turėdamas galvoje, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas d. gen. Vitkauskas birželio 28 dieną paskelbė tokį įsakymą kariuomenei:

„Į Lietuvos valstybės teritoriją atvyko didesnis kiekis mums draugingos SSSR kariuomenės, kad padidintų mūsų ir savo kraštų saugumą, ir sudarytų tikresnes sąlygas vykdyti savitarpės paramos sutartį.

Bendriems Lietuvos ir Sovietų Sąjungos interesams, tampa dvasiniams ryšiams ir susipratimui, kaipio garantija savitarpės paramos vykdymui, senoji vidaus politinė santvarka turėjo būti pakeista nauja, visai aiškiai drauginga ir nuoširdžia mūsų didžiajam sąjungininkui — Sovietų Sąjungai. Susidarė liaudies vyriausybė, kuri savitarpės paramos sutarties dvasioje (ribose) tą uždavinį vykdo. Neabejotinai, kad toks staigus ir radikalus mūsų vidaus gyvenime pasikeitimas gali kariams kelti klausimą, kas gi bus su mūsų kariuomene. Pasirėmęs vyriausio mūsų ginkluotų pajėgų viršininko Respublikos Prezidento autoritetingu patikrinimu, pareiškiu, kad mūsų kariuomenė pasiliks, kaip ir buvusi, ji ir toliau, pavojui kilus, gins Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, tik jau nebe viena, bet drauge su mums drauginga SSSR kariuomene, nes mūsų saugumas, iš dalies yra ir Sovietų Sąjungos saugumas.

Dėl to mūsų santykiai su SSSR kariuomene turi būti nuoširdūs ir draugingi. Nepasitikėjimui, abejojimams ir nekorektiškumui santykiuose su rusų kariais neturi būti vietos.

Lietuva yra liaudies — darbo žmonių kraštas. Naujoji liaudies vyriausybė, energingai ir intensyviai dirbdama, kuria naują mūsų valstybės santvarką, siekia šviesesnio darbo žmonių rytojaus. Nuo to darbo kariuomenė neturi ne tik atsilikti, bet, žengdama kartu su vyriausybe, turi visomis savo jėgomis padėti, turi kuo gali pasitarnauti gražesnei darbo žmonių ateičiai, nes mūsų kariuomenę sudaro tie patys darbo žmonės.

Kad kariuomenė į naują kūrybinį darbą greitai įsitrauktų ir darbiai žengtų su nauju gyvenimu, ir kad jos darbas būtų našesnis, į darbą įtraukiamos naujos kūrybinės jėgos, kurios pasiryžusios su nauja vyriausybe dirbti ir aukotis geresnei Lietuvos ateičiai.

Vykdydamas kariuomenės pertvarkymo darbą, pabrėžiu, kad visur ir visame turi būti griežtai laikomasi mūsų kariuomenėje nustatytų drausmės ir vidaus tvarkos taisyklių. Visa, kas daroma, daroma pačios vyriausybės apgalvotai ir planingai, tad iš visų reikalauju rimties ir naudingo darbo.

Staigiai ir greitai kintančiose gyvenimo aplinkybėse dažnai gal yra sunku susivokti ir gerai suprasti gyvenamąjį momentą. Todėl įsakau visiems vadams ir viršininkams kuo arčiau būti prie savo valdinių, daugiau ir nuoširdžiau su jais bendrauti, stengtis suprasti jų reikalus ir aiškinti jiems kylančius klausimus ir neaiškumus.

Šį įsakymą perskaityti ir išaiškinti visiems kariuomenės daliniams".

Tačiau tokie raminimai karių jau nebeveikė ir jie jais nenorėjo tikėti, nes pačioje kariuomenėje, kaip ir visame krašte, liejosi į Lietuvą iš rytų atnešto komunizmo banga, visur viešai politikavo žydai ir tamsiųjų elementų minia. Visam tam režisavo ir faktiškai viską tvarkė SSSR diplomatinės atstovybės rūmuose besėdį „draugai" Dekanozovas ir Pozdnikovas. Ir visa tai buvo daroma raudonosios armijos apsaugos pavėsyje.

Lietuvos liaudies kariuomenė

Po bolševikų įsiveržimo į Lietuvą, per dvi savaites darytos paviršutiniškos reformos kariuomenei sudemokratinti komunistų jokių būdu negalėjo patenkinti. Spauldoje, susirinkimuose ir mitinguose vis daugiau buvo girdėti puolimų ir priekaištų kariuomenei. Daug įtakos darė ir SSSR atstovybė. Buvo reikalaujama kariuomenę radikališkai pertvarkyti, perorganizuoti, performuoti, visai sudemokratinti.

III

Liepos 4 dieną, „Vyriausybės Žiniuose“ (Nr. 714, eil. 5609) buvo paskelbtas toks naujas įstatymas:

„Einaš Respublikos Prezidento pareigas Ministras Pirmininkas, pasirėmęs Lietuvos Konstitucijos 110 str., skelbia šį Lietuvos kariuomenei pertvarkyti įstatymą:

Lietuvos kariuomenei pertvarkyti įstatymas:

1.

Lietuvos kariuomenė pagrindinai pertvarkoma. Ji vadinama „Lietuvos liaudies kariuomene“.

2.

Kariuomenėje įvedamas politinių vadovų institutas.

3.

Kariuomenėje steigiamas propagandos skyrius.

4.

Kariams laisvu laiku leidžiama dalyvauti politinėje veikloje.

5.

Įstatymai ar jų nuostatai, priešingi šiam įstatymui, panaikinami.

6.

Šis įstatymas veikia nuo 1940 m. liepos 2 dienos.

J. P a l e c k i s ,

Einaš Respublikos Prezidento pareigas
Ministeris Pirmininkas

M. G e d v i l a ,

už Ministerio Pirmininko Pavaduotoją
Vidaus Reikalų Ministeris

Kaunas, 1940 m. liepos 3 d."

Tokiu būdu įvyko pirmas oficialus bolševikiškas Lietuvos kariuomenės krikštas. Jis, kaip priimta sovietų santvarkoje, buvo labai plačiai paminėtas ir įvairiai dar plačiau išsiaiškintas įvairiuose susirinkimuose, mitinguose, spaudoje ir kitur. Buvo išlieta daug rašalo ir dar daugiau žodžių. Vargšė Lietuvos kariuomenė vėliau buvo dar vieną kartą perkrikštyta, ir jai buvo duotas dar vienas visai naujas ir grynai rusiškas vardas, bet apie tas iškilmes smulkiau kalbėsime šio rašinio antroje dalyje.

Politiniai vadovai kariuomenėje

Liepos 6 dieną buvo paskelbtas toks įsakymas liaudies kariuomenei (Nr. 81):

Politinė sritis.

§ 1. Pasirėmęs kariuomenės pertvarkymo įstatymo str. 2 steigiu Politinę Vadybą iš dviejų politinių skyrių:

- a) I. Agitacijos, Propagandos ir Spaudos skyriaus,
- b) II. Politinių vadovų organizacijos skyriaus.

§ 2. Liaudies Kariuomenės politinis vadovas yra politinės vadybos viršininkas, kuriam tiesiog priklauso I ir II politinių skyrių viršininkai.

§ 3. Agitacijos, propagandos ir spaudos skyriaus viršininkui priklauso kariuomenės agitacijos, propagandos ir spaudos reikalai.

§ 4. Politinių vadovų organizacijos skyriaus viršininkui priklauso visi kariuomenės politiniai vadovai.

D. gen. V i t k a u s k a s ,
Krašto Apsaugos Ministeris

P e t r a u s k a s ,
Liaudies kariuomenės Politinis Vadovas"

Tuoju prasidėjo politinių vadovų priėmimas į kariuomenę. Komunistų partija paskyrė apie 200 žmonių. Visi jie buvo priimti į tikrąją karo tarnybą.

Laikiniai eiti liaudies kariuomenės politinio vadovo pareigas buvo paskirtas Antanas Petrauskas,

agit., prop. ir spaudos skyriaus viršininku — Juozas Pajaujis,
polit. vadovų organizac. skyr. v-ku — Greidonas - Stasys

Sipavičius,

I. pėst. divizijos polit. vadovu — Alfonsas Matulionis,

III. - Bronius Grakauskas,
Eduardas Matulionis,

1-ojo pėst. pulko „ „ — Stasys Savickas,

2. Petras Romoška,

3.

Kajetonas Petrauskas,

4.

Vladas Biržietis,

Vytautas Nešukaitis,

Aleksandras Judėnas,

7.

Pranas Kanišauskas,

8

Petras Bužinskas,

9.

Jonas Kleiva,

1. husarų pulko polit. vadovu — Vytautas Bieliauskas,

5.

6.

2. ulonų pulko polit. vadovu — Vasilijus Bekarevičius,
 3. dragūnų pulko polit. vadovu — Vytautas Kuzminskas,
 3. artilerijos pulko polit. vadovu — Julius Lebedis,
 Kariuomenės Štabo polit. vadovu — Juozas Zakarauskas,
 Karo Mokyklos polit. vadovu — Vytas Povilavičius,
 Karo aviacijos „ „ — Vladas Krestijanovas,
 Karo technikos dalių polit.
 vadovu — Kazys Mozūras,
 Kar. Tiekimo Valdybos polit.
 vadovu — Leonas Volbekas,
 Ginklavimo Valdybos polit.
 vadovu — Mečys Valius,
 Priešlėktuvinės aps. rinktinės
 polit. vadovu — Jonas Skorupskas,
 Kar. Intendantūros polit.
 vadovu — Vladas Žemaitis,
 I inž. bataliono polit. vadovu — Sofranijus Lapojev,
 II „ „ „ „ — Grigas Šatkauskas,
 Ryšių „ „ „ „ - Juozas Girdvainis ir kiti.

Paskirtų politinių vadovų skaičiuje buvo daug nelietuvių, žydų ir rusų, pav.:

Meir-Levi Chaimovič	Leiba Zamelan
Mordechel Goldman	Bencijon Gurvič
Mauša Gold	Ivan Laptev
Michail Kudriavcev	H. Mendelevič
Chaim Monkevič	Boris Bogomolov
David Rest	Šapiro
Osia Kaplan	Nikolaj Gudanec
Nina Petrova	Haris Zubin
Andriej Vladimirov	Peisach Gantovnik
Iosif Levinson	Noj Kaplan
Viktor Ivanov	Boris Melgunov
Chanon Gamze	Vladimir Ivanov
Stefan Potašov	Evsej Jacovskij
Icik Bichovski	Elija Gertner
Lev Trainyn	Leiba Mackevič
Safronij Lapajev	Naum Krupenin
Vladimir Eremin	Ivan Smirnov
Liongin Tumašov	Leiba Zabelan
Leon Volbek	Leja Rosenberg
Vladimir Krestijanov	Dimitrij Gelpert
Ivan Samochvalov	Arijas Rosenberg
Lezej Linč	Efraim Pitler
Ivan Bogdanov	David Levinšteins ir kiti.

Daug jų kariuomenėje visai nebuvo tarnavę. Tai tokie buvo liaudies kariuomenės pirmieji auklėtojai ir jos politiniai vadovai. Jau vienos pavardės labai aiškiai rodo, kad jie lietuviams kariams negalėjo patikti. Tačiau, teisybės vardan, reikia pasakyti, kad lietuvių politinių vadovų tarpe buvo ir patriotiškai nusiteikusių, kurie kartu su lietuviais patriotais karininkais dirbo bendrą patriotinį darbą, tik tokių buvo labai nedaug. Rugsėjo 21 d. beveik visi politiniai vadovai lietuviai iš kariuomenės buvo paleisti ir į jų vietas buvo paskirti iš SSSR atvykę žydai ir rusai.

Lietuvos komunistų partijos paskirti politiniai vadovai buvo neprietyrę, be to, jie, matyti, neturėjo Sovietų Sąjungos vadovybės visiško pasitikėjimo, todėl jiems vadovauti liepos 12 d. buvo paskirtas iš Sovietų Sąjungos atsiųstas pulko komisaras **J o n a s M a c i j a u s k a s** — neinteligentiškas, labai karštas, surusėjęs lietuvis, kilęs iš Rokiškio apylinkių, senas komunistas.

Tą pačią dieną jis buvo paskirtas liaudies kariuomenės politiniu vadovu, vieton iki šiol laikinai ėjusio tas pareigas Antano Petrausko.

Liepos 15 dieną buvo paskelbtas įsakymas kariuomenei (Nr. 92), nurodęs bendrus teorinius bruožus politinių vadovų veiklai kariuomenėje. Su šiuo įsakymu verta smulkiau susipažinti. Jo turinys toks:

„Pasirėmęs Lietuvos kariuomenei pertvarkyti įstatymu (Vyr. Žin. Nr. 714), skelbiu laikinus Lietuvos liaudies kariuomenės politinių vadovų įvedimo ir veiklos nuostatus.

§ 1.

Vykstąs Lietuvos respublikos istorinis santvarkos pasikeitimas, paremtas lietuvių tautos ir Sovietų Sąjungos tautų broliška draugyste, ir plati valstybinio aparato demokratizacija reikalauja ir Lietuvos liaudies kariuomenės demokratizacijos.

Kariuomenės demokratizacijai vykdyti, o taip pat įkvėpti neapykantą priešams, ištikimybę savo liaudžiai ir sąmoningai karinei drausmei sustiprinti, Lietuvos liaudies kariuomenėje įsteigiamas politinių vadovų institutas šiais pagrindais:

1. Įvedama: Lietuvos liaudies kariuomenės politinis vadovas, kariuomenės štabo politinis vadovas, o taip pat divizijų, karo aviacijos, karo technikos, pulkų, atskirų dalių, visų karinių įstaigų ir įmonių, kuopų, baterijų, eskadronų ir kitų jiems atitinkamų dalinių politiniai vadovai.

2. Kandidatus į politinius vadovus parenka visuomeninės-politinės organizacijos.

Tie iš jų, kurie prieš paskiriant vadovais netarnauja kariuomenėje, priimami į ją Respublikos Prezidento aktais.

3. Politiniai vadovai skiriami į vietas ir atleidžiami iš jų kaip ir vadai:

- a) visi vyresnieji iki pulko vadovo įskirtinai — krašto apsaugos ministerio siūlymu Respublikos Prezidento aktais;
- b) visi jaunesnieji — kariuomenės vado ir kariuomenės politinio vadovo siūlymu krašto apsaugos ministerio įsakymais liaudies kariuomenei.

4. Kariuomenės politinis vadovas teisių atžvilgiu yra vice-ministeris ir liaudies kariuomenės vado pavaduotojas politinėje srityje.

Įsakymus liaudies kariuomenei pasirašo krašto apsaugos ministeris, kariuomenės vadas ir kariuomenės politinis vadovas.

Kariuomenės vado Įsakymus pasirašo kariuomenės vadas, politinis vadovas ir kariuomenės štabo viršininkas.

5. Kariuomenės politinis vadovas savo veikloje vadovaujasi liaudies vyriausybės nustatytais kariniais įstatymais, krašto apsaugos ministerio įsakymais ir šiais nuostatais.

Visi pagrindiniai politiniai ir auklėjimo klausimai, kariuomenės reorganizacija, o taip pat paskyrimai ir atleidimai bei perkėlimai sprendžiami krašto apsaugos ministerio, kariuomenės vado, kartu su kariuomenės politiniu vadovu ir skelbiami įsakymuose liaudies kariuomenei ar Vyriausybės Žiniuose.

6. Kariuomenės, divizijų ir dalių politiniai vadovai politinio auklėjimo srityje vadovaujasi liaudies vyriausybės įstatymais ir krašto apsaugos ministerio įsakymais. Vadovauja duodami įsakymus, nurodymus ir darbo planus, šaukdami pasitarimus ar nuvykdami į dalis.

7. Kariuomenės politinis vadovas vadovauja visam visuomeniniam, politiniam ir kultūriniam auklėjimo darbui kariuomenėje. Jo priklauso propagandos, meninės veiklos klausimai, kinas, radijas ir spauda (atsišaukimai, plakatai, brošiūros, instrukcijos, periodiniai leidiniai).

8. Šiems uždaviniams įvykdyti prie kariuomenės politinio vadovo organizuojama:

- 1) organizacinis-instrukcinis skyrius su šiomis dalimis:
 - a) politinių vadovų kadru,
 - b) informacijų ir ataskaitos,
 - c) kontrolės ir pagalbos.
- 2) propagandos skyrius su šiomis dalimis:
 - a) propagandos ir agitacijos,
 - b) spaudos,
 - c) kultūrinio darbo.
- 3) bendrasis skyrius:
 - a) administracijos ir
 - b) ūkio.

9. Kariuomenės štabo, karo aviacijos ir karo technikos, divizijų, pulkų, kuopų ir joms tolygių dalinių politiniai vadovai teisių ir pareigų atžvilgiu prilyginami atitinkamiems vadams.

10. Visi junginių, dalių, įstaigų ir įmonių įsakymai pasirašomi vadų (viršininkų) ir politinių vadovų.

11. Politiniai auklėjamojo ir kultūrinio darbo klausimais divizijų, atskirų dalių (neįeinančių į junginius), karinių įstaigų, mokomųjų įstaigų ir atskirų įgulų politiniai vadovai betarpiškai priklauso kariuomenės politinio vadovo.

Pulkų, atskirų batalionų, įstaigų ir įgulų, įeinančių į divizijų sudėtį, politiniai vadovai betarpiškai priklauso divizijos politinio vadovo.

Kuopų, eskadronų, baterijų ir tolygių dalinių politiniai vadovai betarpiškai priklauso pulko politinio vadovo.

§ 2.

Politinių vadovų uždaviniai:

1) Auklėti karių ištikimybę savo liaudžiai, neapykantą liaudies priešams, pasiryžimą ginti darbo žmonių plačiąją demokratiją ir kovoti su turtingųjų klasių reakciniais atstovais, norinčiais pavergti lietuvių liaudį.

2) Auklėti kovotojų nesuardomą draugiškumą didžiajam lietuvių liaudies išlaisvintojui — Sovietų Sąjungai.

3) Stiprinti politinį budrumą kariuomenėje, mokėti pažinti draugus ir priešus, saugoti kariuomenės eiles nuo liaudies išdavimo, šalinant iš jos nedraugiškus ir reakcinius elementus.

Auklėti kovotoją taip, kad jis vykdytų visus įsakymus, išskiriant aiškiai nusikalstamus, t. y. nukreiptus prieš demokratiją, liaudies vyriausybę ir interesus Lietuvos liaudies ir jai draugingos SSSR tautų ir jos Raudonosios Armijos.

4) Sukurti sąmoningą karinę drausmę, kuri sustiprintų kariuomenės pasirengimą ginti laisvosios liaudies interesus. Išnaikinti reakcionierių nustatytus kumščio režimo įstatymus kariuomenėje ir visus metodus, kurie nuodijo kario sąmoningumą ir turėjo tikslą jį atskirti nuo savosios liaudies.

5) Pavyzdingai organizuoti kariuomenės politinį ir kultūrinį auklėjimą ir išaiškinti kariams liaudies kariuomenės uždavinius.

6) Išaiškinti liaudies vyriausybės ir visuomeninių-politinių organizacijų darbo žmonių tikslus ir uždavinius. Įtraukti kovotojus į aktyvų dalyvavimą politiniame krašto gyvenime (dalyvavimas rinkimuose ir valstybiniuose organuose, visuomeninėse-politinėse organizacijose).

7) Visais būdais plėsti plačiųjų kovotojų masių ir vadų savi veiklą ir iniciatyvą, iškelti į aukštesnes pareigas gabiausius ir liaudžiai ištikimiausius vadus ir kovotojus.

§ 3.

Savo darbe politiniai vadovai taiko sekančias formas ir metodus:

1. Organizuoja sisteminius politinius pasikalbėjimus su kovotojais ir vadais pagal kariuomenės politinio vadovo nurodymus.
2. Organizuoja pasikalbėjimus tarptautiniais ir Lietuvos Respublikos vidaus klausimais ir apie didžiojo kaimyno SSSR laimėjimus.
3. Organizuoja knygų, laikraščių ir žurnalų skaitymą.
4. Organizuoja kovotojų ir vadų susirinkimus ir mitingus.
5. Organizuoja ramoves, bibliotekas, skaityklas, masinę meninę saviveiklą ir fizinio lavinimo darbą, turintį tikslą tvarkyti kovotojų ir vadų laisvalaikį.
6. Organizuoja ratelius studijuoti politikai, kariniams dalykams, technikai, literatūrai ir bendrai savišvietai.
7. Organizuoja ir vadovauja visuomeniniai-politinėms organizacijoms kariuomenėje; savo darbui sustiprinti organizuoja veikliuosius iš įvairių laipsnių kovotojų tarpo.
8. Leidžia karinius liaudies kariuomenės laikraščius ir žurnalus, o taip pat sieninius laikraščius daliniams.
9. Organizuoja masinį radijo klausymą ir kino seansus.
10. Vadovauja kuopų ir pulkų kareivių komitetų rinkimams ir tų komitetų darbui.
11. Politinis vadovas privalo kasdien laikyti glaudų ryšį su kovotojų masėmis, žinoti jų reikalus, pageidavimus ir rūpintis teisėtų reikalavimų patenkinimu.
12. Politinis vadovas kasdien informuoja aukštesnį politinį vadovą apie kovotojų ir vadų politinį ir moralinį stovį ir apie jo vykdomą darbą junginyje, dalyje ar dalinyje".

Nors šiame įsakyme ir nieko nėra apie tai paminėta, bet iš tikrųjų pirmas ir aktualiausias naujų politinių vadovų uždavinys buvo greičiau išvalyti kariuomenę nuo dar likusių bolševikams nedraugiškų karininkų ir liktinių puskarininkų. Prasidėjo naujas kariuomenės „valymas“. Šį kartą jis buvo atliekamas kitoniška forma — karininkų, liktinių puskarininkų ir civilinių tarnautojų senų atestacijų peržiūrėjimu ir naujų atestacijų surašymu.

Kalbant apie politinius vadovus lietuvių dalyse, tenka atsiminti, kad 1940 metų rugpiūčio 13 dieną Sovietų Sąjungoje buvo paskelbtas įsakymas apie vadinamąją vieningą vadovybę raudonojoje armijoje. To įsakymo prasmė buvo tokia, kad politiniai vadovai arba karo komisarai, iki tol turėję visai tokias pat teises, kaip ir tie vadai, prie kurių jie buvo priskirti, dabar buvo kiek pažeminti ir pavadinti vadų pavaduotojais politiniams reikalams. Tokiu būdu komisarai, iki tol stovėjęs greta vado, dabar liko vado valdiniu, tik jo pavaduotoju, o vadas liko vienas savo divizijos, pulko, ba-

taliono ar kuopos priešaky arba viršūnėje. Taigi, vietoje buvusios dvigubos vadovybės (vadas ir komisaras) liko vieninga vadovybė (vienas vadas) — „jedinonačalije“. Vadas liko visais atžvilgiais atsakingas už savo karių parengimą visose (ir politinėje) srityse. Atskiroms sritims betarpiškai tvarkyti vadas turėjo keletą savo padėjėjų, kurių tarpe buvo ir komisarai — politiniai vadovai.

Tai buvo viena iš reikšmingiausių reformų raudonojoje armijoje. Tą reformą pradėjus vykdyti, Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje buvo paskelbta, kad čia ji nebus vykdoma, nes lietuviai, latviai ir estai karininkai dar nesą priaugę prie rusų karininko, kad jie politiškai dar esą nesubrendę, kad jie patys dar turi mokytis, kad pavytų rusus, ir todėl pas mus buvo likę komisarai greta vadų. Ši tvarka buvo likusi visą laiką iki šio karo pradžios, kada ir visoje Sovietų Sąjungoje „jedinonačalije“ buvo vėl pakeista „dvojenačalijem“.

Pas mus sena tvarka buvo palikta todėl, kad rusai lietuviais karininkais nepasitikėjo.

Naujas Lietuvos liaudies kariuomenės „valymas“.

Liepos 17 dieną buvo paskelbtas slaptas liaudies kariuomenės vado įsakymas Nr. 29, reikalaujantis tuojau įvykdyti karininkų, puskarininkų ir civilinių tarnautojų atestavimą.

Įsakyme buvo pabrėžta, kad atestacijose turi atsispindėti, ar atestuojamasis sugeba ir ar nusiteikęs tinkamai eiti liaudies kariuomenės uždėtas pareigas. Buvo paaiškinta, kad karininkų atestacijos 16 p. žodžiai „valstybiškumas ir tautiškumas“ reikia suprasti kaip klausimą, ar atestuojamasis nusiteikęs ir kokiame laipsnyje ginti liaudies interesus ir ar pasiryžęs naujosios liaudies vyriausybės siekimus vykdyti. Toliau reikalaujama, kad po atestacijos tekstu, greta atestuojančio vado ar viršininko parašo, turėtų būti ir atitinkamo politinio vadovo parašas, o surašant atestacijos išvadą, kad, greta atestacijų tarybos pirmininko (dalies vado) parašo, būtų taip pat ir politinio vadovo parašas. Dar nurodyta, kad politiniai vadovai, nesutikdami su atestuojančio viršininko ar su atestacijų tarybos pirmininko nuomone, ar turėdami savo atskirą nuomonę bei įvertinimą, turi ją prirašyti atestacijos atitinkamame skyriuje ir patys pasirašyti.

Netenka ir aiškinti, kad tose naujose atestacijose visas dėmesys buvo kreipiamas į politinio vadovo pastabas ir jo parašą. Atestacijose beveik nebuvo skaitoma, ką parašė apie atestuojamąjį karininką ar liktinį puskarininką juos gerai žinąs ilgametis jų tiesioginis viršininkas, bet ką apie juos yra parašęs politinis vadovas, visai naujas žmogus, kariuomenėje savo amžiuje visai netarnavęs, atestuojamųjų visai nepažįstas, bet turįs komunistų partijos pasitikėjimą ir įgaliojimą teisti nepažįstamus žmones ir spręsti jų likimą, nes nuo vienokios ar kitokios atestacijos priklausė atestuojamojo

karininko ir jo šeimos gyvenimas ir likimas. Atestuojamųjų vadai ir viršininkai gerai suprato, kad naujos atestacijos nulems jų valdinių likimą, todėl šį kartą stengėsi savo valdinius atestuoti ypatingai gerai, nebijodami už tai susilaukti nemalonumų ir politinių priekaištų.

Į Kariuomenės Štabą iš Maskvos buvo paskirta ir atsiųsta rusų pulkininko-leitenanto B o b e n k o vadovaujama komisija. Jos uždavinys buvo įvertinti lietuvių karininkų tinkamumą tarnauti raudonoje armijoje. Šioje komisijoje karininkus įvertinant, sprendžiamą nuomonę turėjo politiniai vadovai ir bolševikų politinio saugumo žinios apie atestuojamuosius. Ši komisija visus lietuvius karininkus suskirstė į tris kategorijas:

- 1) tinkami tarnauti raudonoje armijoje,
- 2) dėl pirmiau padarytų įvairių nusižengimų prieš Sovietų Sąjungą ir savo liaudį netinkami tarnauti raudonoje armijoje ir
- 3) abejotino tinkamumo.

Trečios kategorijos atsirado apie 150 karininkų. Jų asmeninės bylos buvo nusiųstos spręsti į Maskvą. Vėliau beveik visi šios kategorijos karininkai buvo paleisti į atsargą, t. y. buvo pripažinta, kad jie netinkami tarnauti raudonoje kariuomenėje.

Per pirmąją ir antrąją valymą iš kariuomenės buvo paleista apie 15% žemesniųjų karininkų, apie 30% aukštesniųjų karininkų ir 50% generolų. Vėliau, ypatingai 1940 metų pabaigoje, šie skaičiai žymiai padidėjo. Tai buvo kandidatai į bolševikų kalėjimus, į Sibirą, į Kazachstaną ir kitas saugias Sovietų Sąjungos vietas. Daug jų į ten ir pateko. Kiti tik įvairiomis gudrybėmis, slapstydamiesi arba priversti bėgti net į Vokietiją, savo nelaimingųjų kolegų skaudaus likimo išvengė.

Naujas liaudies kariuomenės vadas.

Liepos 12 d. d. gen. Vitkauskas iš kariuomenės vado pareigų buvo atleistas ir liko tik Krašto Apsaugos Ministeriu.

Tą pačią dieną į kariuomenę buvo priimtas iš Maskvos atvykęs raudonosios armijos generolas-majoras F e l i k s a s B a l t u š i s - Ž e m a i t i s. Respublikos Prezidento aktu jis buvo pakeltas į Lietuvos liaudies kariuomenės brigados generolo laipsnį ir paskirtas liaudies kariuomenės vadu.

B. gen. Baltušis-Žemaitis surusėjęs lietuvis, kilęs iš Telšių apylinkių, 1918-19 metais su bolševikų raudonąja kariuomene buvęs Lietuvoje ir Šiauliuose, formavęs Žemaičių bolševikų pulką, po to visą laiką tarnavęs raudonoj armijoje ir paskutiniu laiku Maskvoje karo akademijoje dėstęs kavalerijos istoriją ir taktiką. Nepriklausomos Lietuvos ir jos kariuomenės iki šiol visai nematė ir nepažino, nesuprato mūsų sąlygų, primiršęs savo kalbą ir jau silpnai kalbąs lietuviškai. Ir štai šis žmogus dabar skiriamas Lietuvos liaudies kariuomenės vadu. Daugeliui karių susidarė įspūdis, kad tai nieko gero nežada, ir kad bolševikai, nepasitikėdami lietuviais,

Lietuvos liaudies kariuomenės karių tarpe nerado tinkamo kandidato tai kariuomenei vadovauti.

Atvykus iš SSSR Baltušiui-Žemaičiui ir komisarui Macijauskui, liaudies kariuomenės bolševizacija turėjo būti toliau vykdoma per šiuos pareigūnus ir per politinius vadovus. Praktikoje pasirodė, kad šie du asmenys buvo ne tik skirtingo būdo, bet ir skirtingo darbo metodo atstovai, nors abudu siekė vieno ir to paties tikslo. Macijauskas, aukštaitis, karštuolis, netaktiškas, savo patarėju turėjęs kažkokį žydą, sėdėjusį SSSR atstovybėje, labai karštai ėmėsi darbo ir savo siauresnę, negu Baltušio-Žemaičio darbo sritį pradėjo labai energingai tvarkyti.

Tuo tarpu Baltušis-Žemaitis, taip pat komunistas, bet daugiau išsilavinęs, lėto žemaitiško būdo, pradėjo tvarkytis labai lėtai, apgalvodamas ir drauge studijuodamas vietines sąlygas ir jam pavestą vadovauti kariuomenę. Politiškai jis buvo per mažai informuojamas, jokio didesnio plano ar bendrų nurodymų, matyti, taip pat nebuvo gavęs, jo savarankiškumas buvo suvaržytas, ir atskirus nurodymus beveik kasdien gaudavo iš Kaune sėdinčio Molotovo pavaduotojo Dekanazovo.

Užsidėjęs Lietuvos liaudies kariuomenės brigados generolo uniformą, Baltušis-Žemaitis liepos 13 d. sušaukė į Kariuomenės Štabą visus kariuomenės vyresnius vadus prisistatyti. Silpnai kalbėdamas lietuviškai, per šį aktą pats nedrįso prabilti į karininkus lietuviškai, tad jo kalbą turėjo perskaityti Kariuomenės Štabo Viršininkas d. gen. Pundzevičius. Vėliau ši kalba buvo paskelbta kariuomenei, kaip liaudies kariuomenės vado įsakymas Nr. 28. Kadangi tai buvo programinė naujojo liaudies kariuomenės vado kalba, todėl verta su ja susipažinti. B. g. Baltušis-Žemaitis šitaip kalbėjo:

„Respublikos Prezidento įsakymu aš paskirtas atsakingoms Liaudies Kariuomenės Vado pareigoms.

Pradėdamas eiti šias pareigas, istoriškomis Lietuvos ir jos kariuomenės dienomis, kreipiuos į visus kareivius, puskarininkius, karininkus, generolus ir politinius vadovus ir kviečiu vieningai dirbti Lietuvos liaudies ir kariuomenės labui.

Tik prie mūsų vieningo darbo liaudies kariuomenė galės be skausmo pergyventi šį istorinį Lietuvos kariuomenės pertvarkymo procesą, kurį tautos valia ji jau pradėjo.

Lietuvos darbo liaudis pareikalavo pilnai sudemokratinti kariuomenę, ir šis atsakingas uždavinys bus įvykdytas iki galo.

Artimiausi liaudies kariuomenės uždaviniai yra šie:

1) pilnas ir aktingas visos kariuomenės įsitraukimas į politinį šalies gyvenimą.

Šiuo atveju geriausias pavyzdys yra Raudonosios Armijos karys, kuris yra pilnateisis savo šalies pilietis, aktingai dalyvaujantis politiniame gyvenime.

2) Pilnas ir aktingas visos kariuomenės dalyvavimas rinkimuose į Lietuvos Liaudies Seimą, kuris įvyks š. m. liepos mėn. 14 d. Pravedant rinkimus, kariuomenė turi parodyti organizuotumo, drausmės ir tvarkos pavyzdį.

3) Įgyvendinimas demokratinių santykių tarp kareivių, karininkų ir generolų.

Sąryšy su tuo įsakau:

a) griežtai vykdyti įsakymą kariuomenei Nr. 77 § 2 (žodį „ponas“ pakeisti žodžiu „tamsta“). Žodį „tamsta“ privalo vartoti visi karininkai ir generolai kreipdamiesi į kareivius;

b) puskarininkių, karininkų ir generolų drausmės baudimo teisės lieka pilnoje savo galioje.

Bet griežtai įsakau nevartoti nestatutinių drausmės pabaudų. Į kiekvieną pabaudą, kuri žemintų kario žmogaus vardą, bus žiūrima kaip į nusikaltimą prieš valstybės santvarką, ir tuo nusikaltę bus griežtai baudžiami.

Fizinės jėgos vartojimas, nežiūrint iš kieno pusės, bus traktuojamas kaip sunkus nusikaltimas prieš valstybę, ir kaltininkas tuojau bus traukiamas teisman.

4) Mūsų kariuomenėje įvestas politinių vadovų institutas, kuris turi atsakingą uždavinį, vadovauti kariuomenės demokratizacijai ir auklėti kareivius ir karininkus politiniai ir visuomeniniai.

Politiniam vadovams kasdieniniame darbe laikytis šios krypties: auklėti karius meilės ir ištikimybės laisvajai Lietuvai dvasioje; ir toliau tvirtinti draugystę su drauginga Sovietų Sąjunga ir jos naršiąja kariuomene, kuri išlaisvino Lietuvą; lavinti karių politinį budrumą, sugebėjimą skirti tautos draugus nuo priešų.

Skiepijant kariams sąmoningą drausmę, politinio vadovo vaidmuo yra be galo svarbus ir atsakingas.

Politiniai vadovai ne tik privalo žiūrėti drausmės būklės, bet ir patys, esant reikalui, vartoti drausmės pabaudas. Tam reikalui vadovautis š. m. liepos mėn. 13 d. Liaudies Kariuomenei Įsakymu Nr. 90 § 3.

5) Sąryšy su š. m. liepos mėn. 14 d. rinkimais, į kuriuos reikia žiūrėti kaip į vieną iš džiaugsmingiausių tautos dienų, įsakau:

ne vėliau liepos mėn. 14 d. ryto nuimti visas kareivių, puskarininkių ir karininkų arešto baudas.

Šį įsakymą tuojau visomis ryšių priemonėmis (telefonu, telegrafu, radio) perduoti visoms dalims ir įstaigoms; divizijų vadams paskelbti šį įsakymą ne vėliau šios dienos vakaro visiems daliniams iki kuopos, eskadrono, baterijos ir atskiros mažesnio dalinio imamai".

Iš įsakymo matyti, kad naujas liaudies kariuomenės vadas tikrai dar nepažino jo vadovaujamos kariuomenės, nes čia jis kelia tokius neigiamus reiškinius, kokių Lietuvos kariuomenėje visai nebuvo.

Vėliau, geriau susipažinęs su Lietuvos gyvenimu, su pačia kariuomene, arčiau pamatęs Lietuvą, susitikęs čia su savo giminėmis, b. gen. Baltušis-Žemaitis pradėjo kiek keistis. Pas jį atsirado noras ne tik pačiam Lietuvoje pasilikti, bet ir Lietuvos kariuomenę, kiek galima, išlaikyti. Iš dalies taip buvo todėl, kad jis buvo per mažai informuojamas ir, matyti, nežinojo tikrų Maskvos sumanymų ir planų, kas buvo nutarta padaryti su Lietuva ir jos kariuomene. Baltušis-Žemaitis buvo įsakęs Kariuomenės Štabui paruošti kelis sumanymus, kaip liaudies kariuomenę performuoti į atskirą lietuvių korpusą, kuris būtų daug stipresnis ir moderniškesnis, ir turėtų visai kitonišką organizaciją, negu kiti rusų raudonosios armijos korpai. Jis įsakė paruošti projektą ir etatus naujai mokymo valdybai arba mokymo komitetui organizuoti. Tokios naujos įstaigos tikslas būtų labai skubiai išversti į lietuvių kalbą rusų karinius statutus ir mokymo programas ir leisti lietuvių kalba karinį žurnalą, panašų į Raudonosios Armijos žurnalą „Vojennyj viestnik“. Jam raginant, kai kurie svarbesni rusų kariniai statutai jau buvo pradėti versti į lietuvių kalbą.

B. g. Baltušis-Žemaitis iš pradžių buvo numatytas būsimojo lietuvių korpo vadu. Taip buvo numatyta visose Pabaltijo respublikose — Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Lietuvių, latvių ir estų liaudies kariuomenių vadai turėjo likti iš tų kariuomenių performuotų lietuvių, latvių ir estų teritorinių korpusų vadais. Latvijoje ir Estijoje taip ir įvyko: latvių liaudies kariuomenės vadas gen. Kliavinš ir estų liaudies kariuomenės vadas gen. Janson buvo paskirti latvių ir estų korpusų vadais. Lietuvoje kitaip atsitiko: lietuvių teritorinio korpo vadu buvo paskirtas liaudies vyriausybės krašto apsaugos ministeris d. gen. Vitkauskas, o buvęs liaudies kariuomenės vadas b. gen. Baltušis-Žemaitis liko tik korpo vado padėjėju. Šis netikėtas paskyrimas paveikė jo nuotaiką. Jis dar mėgino patekti į kitas vadovaujamas vietas Lietuvoje — likti Lietuvos komunistų partijos pirmuoju generaliniu sekretoriumi, t. y. partijos pirmininku, arba Lietuvos respublikos karo komisaru (Vojennyj komisar Litovskoj SSR), bet ir čia jo kandidatūra nepraėjo. Vėliau iš Vilniaus jis buvo iššauktas į Maskvą; neatsisveikinęs, net algos nepaėmęs išvažiavo ir daugiau nebegrįžo. Jo vieton korpo vado padėjėju buvo atsiųstas rusas gen.-majoras Rozanovas.

Kariuomenės įtraukimas į politiką

Komunistų partija per kariuomenės vadovybę ir ypatingai per politinius vadovus pradėjo kariuomenę traukti į vadinamąjį politinį gyvenimą. Prasidėjo mitingų banga įvairiose įgulose. Artėjo rinkimai į liaudies seimą. Buvo išplėsta didžiausia agitacija, net su įspėjimais, įsakymais ir grasinimais, būtinai visiems tuose rinkimuose dalyvauti. Rinkimų proga krašto

apsaugos ministeris ir kariuomenės politinis vadovas išleido tokį įsakymą kariuomenei (1940.VIL10 d., Nr. 83):

„Liaudies kariuomenės kariai!

Lietuva žengia į naują gyvenimą. Jūs, kariai, esate tikri darbo Lietuvos liaudies sūnūs. Liaudies reikalai yra ir mūsų, karių, reikalai. Drauginga mums Raudonoji Armija, gindama mūsų kraštą, tuo pačiu suteikė ir jums, kariai, teisių spręsti Lietuvos liaudies reikalus, dalyvauti rinkimuose ir būti renkamais.

Seniau jūs, kariai, neturėjote šių teisių. Dabar kiekvieno sąžiningo kario, kuriam tikrai rūpi mūsų krašto liaudies reikalai, ne tik teisė, bet ir pareiga spręsti savo tėvynės reikalus kartu su visa Lietuvos liaudimi.

Š. m. liepos 14 dieną renkamas naujas Liaudies Seimas, kuris tikrai atstovaus darbo žmonių reikalus. Iki šiol buvę Lietuvoje seimai neturėjo tikslo žiūrėti liaudies reikalų, bet daugiausia užtardavo tik parinktąjį turtingąjį luomą.

Kareiviai, vadai ir politiniai vadovai, liepos mėn. 14 dieną visi kaip vienas kartu su savo broliais valstiečiais, darbininkais ir darbo intelligentais balsuokite už savo atstovus, kurie tikrai rūpinsis jūsų, darbininkų, valstiečių ir darbo intelligentų reikalais“.

Įsakyti kariai, norėjo ar nenorėjo, turėjo rinkiminiuose mitinguose ir pačiuose rinkimuose dalyvauti ir balsuoti. Balsuojant kandidatų pasirinkimo nebuvo, nes visi kandidatai buvo tik komunistų partijos išstatyti, be to, kandidatų buvo lygiai tiek, kiek reikėjo išrinkti atstovų, todėl, neatsižvelgiant į gautų balsų skaičių, visi užtikrintai turėjo būti išrinkti. Per balsavimą kariai daug primetė pusiau tuščių, arba su įvairiais komunistams nepalankiais šūkiais ir įvairiomis pastabomis vokų ir sugadintų balsavimo kortelių, tačiau pačiais rinkimais komunistai buvo patenkinti ir dar labai ilgai visur skelbė ir šaukė, kad savo noru už juos balsavo beveik 100% visų turinčių teisę balsuoti.

Liepos 17 d. liaudies kariuomenės vadas savo įsakyme Nr. 29 su pasitenkinimu mini, kad „rinkimuose į Liaudies Seimą liaudies kariuomenė parodė savo susipratimą ir organizuotumą“; tai esą „parodo, kad liaudies kariuomenės masė yra sveika ir suprato savo atsakingą uždavinį“.

„Tai yra tik pirmasis liaudies kariuomenės politinio gyvenimo pasireiškimas.

Tolesnis liaudies kariuomenės uždavinys neapsiriboti pasiektais ir dar nepakankamai žymiais rezultatais, bet ir toliau sistemingai plėsti ir tvirtinti politinį kariuomenės brendimą. Pirmą kartą liaudies kariuomenėje turi pradėti virti tikras politinis gyvenimas. Artimiausias visų karių uždavinys aktingai įsijungti į politinį gyvenimą ir pradėti savarankiškai politiškai auklėtis. Šiuo laiku tai yra vienas iš pagrindinių kariuomenės uždavinių.

Tam pasiekti įsakau:

1. Liaudies kariuomenėje, nemažiau kaip dvi valandas kasdien, skirti politinio turinio pamokoms. Šių pamokų metu pirmiausia supažindinti su dabartine politine krašto padėtimi, kad kiekvienas karys aiškiai žinotų būsimus savo tautos kelius ir gerai suprastų, kad negali būti ir kalbos apie grįžimą prie seno niekšingo Smetonos režimo, kad tauta eina šviesion ateitin.

Kiekvienas karys artimiausiu metu turi gauti tiek politinių žinių, kiek jam yra būtina, kad jis galėtų aktingai dalyvauti politiniame gyvenime. Dėl to visi kariai turi būti organizuotai supažindinami su tarptautine padėtimi, su Lietuvos liaudies masių gyvenimu ir įvykiais Sovietų Sąjungoje ir su Raudonosios kariuomenės esme ir tarptautine reikšme.

Liaudies kariuomenės politinis vadovas trumpiausiu laiku parengs atitinkamas kareivių, puskarininkių ir karininkų politinio auklėjimo programas. Tačiau visų dalių vadams įsakau tučtuojau pradėti politinio auklėjimo užsiėmimus, nelaukiant šitų programų".

Politiniai vadovai greit tokias programas sudarė ir išsiuntinėjo kariuomenės dalims vykdyti. Programos buvo labai plačios, negyvenimiškos. Tai buvo kai kurių rusiškų programų aklas pamėgdžiojimas. Kariuomenės dalyse dabar visas dėmesys buvo nukreiptas į tų programų vykdymą. Grynai karinių dalykų mokymui neliko laiko, šis mokymas pasidarė nereikšmingas, antraeilis ir neaktualus.

Reikėjo ypatingai greit perauklėti ir „politiškai subrendinti“ visus karininkus. Šiam tikslui buvo įsakyta prie karo mokyklos įsteigti karininkų politinio parengimo kursus, kuriuos turėjo baigti visi rikiuotės karininkai

Į kursų I-ąją laidą buvo įsakyta paskirti:

Iš kurio junginio ar įstaigos	Būrių vadų ir komandų v-kų	Kuopų vadų	B-nų vadų P. V. padėjėjų	Atsk. b-nų vadų ir pulkų vadų
Kariuomenės būstinės	–	4	6	1
I. P. D. (su 3 K. P.)	41	18	6	2
II. P. D. (su 1 K. P.)	28	13	5	2
III. P. D. (su 2 K. P.)	29	17	4	2
Karo technikos dalių	10	6	5	1
Karo aviacijos	6	12	4	1
Priešlėktuvinės aps. rinktinės	5	2	1	–
Karo Mokyklos	6	2	2	
Iš viso...	124	73	33	10
Iš viso	240			

Kursų planas ir programos net keliais variantais buvo rengtos, bet jų vykdyti visai neteko, nes atėjo kiti svarbesni įvykiai, ir kursai visai nebuvo sušaukti.

Liaudies kariuomenės politinės vadovybės nurodymu kariuomenėje buvo pradėtos steigti komunistų ir komjaunuolių kuopelės. Tam reikalui rugpiūčio 2 dieną Macijauskas išleido visiems divizijų, pulkų ir atskirų dalių polit. vadovams tokią instrukciją:

„Pavedu visiems polit. vadovams:

1) Duoti savo dalies partijos nariams užpildyti part. anketas. Prie anketų turi būti pridėtos plačios autobiografijos, tų partijos narių sąrašas, kurie jį pažįsta, kaip partietį.

Anketas atsiųsti Politiniam Vadovui patvirtinti C. K-te.

2) Dalyse, kur yra trys ar daugiau part. narių, organizuoti kuopelės. Kuopelės iš savo tarpo išsirenka kuopelių sekretorius. Ten, kur mažiau kaip 3 part. nariai, organizuoti grupę iš komunistų ir jaunųjų.

3) Kuopelės pradeda vesti darbą karių tarpe ir priimti naujus narius. Norintieji stoti į partiją, paduoda kuopelei pareiškimą su 2 part. narių rekomendacijom, autobiografija ir užpildo anketą. Teigiama išspręsti pareiškimai su visais priedais pristatomi viet. part. organizacijoms dėl galutinio priėmimo į partiją (apie kiekvieną priimtą mums praneša).

4) Komjaunuolių kuopelės organizuojamos taip pat, kaip ir komunistų, tik rekomendacijai pakanka 1 part. nario arba 2 komjaunuolių, arba komjaunuolių komiteto paliudijimo.

5) Kasdieniniame darbe partijos kuopelės palaiko glaudų kontaktą su vietinėmis Part. ir Komjaunimo organizacijomis".

Politiniai vadovai kariuomenės dalyse ir įstaigose išsijusę mitingavo, agitavo, steigė komunistų kuopelės, organizavo komjaunuolius, rinko įvairius kareivių patikėtinius, komitetus, įgaliotinius ir kt., organizavo teatrališkus parodomuosius kareivių teismus, vertė pačius kareivius per mitingus vieną kitą žodį pasakyti, organizavo kareivių eisenas su įvairiais plakatais, šūkais, Markso, Lenino, Engelso, Stalino, Molotovo, Vorošilovo, Paleckio ir kitų portretais. Pažymėtinas incidentas įvyko Kaime Vytauto prospekte prie Darbo Rūmų, kur gražiai žygiavusiai lietuvių karių vorai jėga buvo įbrukti bolševikų vadų portretai, plakatai ir raudonosios vėliavos. Visoje šioje akcijoje, be komunistų, ypatingai aktingi buvo žydai.

Tačiau bendra kareivių masė, jau nekalbant apie karininkus, nebuvo išjudinta; ji liko apatiška, tyliai opoziciška, su liūdesiu ir baime stebinti, kas darosi mūsų tėvynėje.

Drausmingumas krito. Komunistai atvirai reiškė nepasitikėjimą ir puolė vadus ir viršininkus. Daug kur buvo mėginimų atskirti karininką nuo kareivio ir sukelti tarp jų nepasitikėjimą, bet tai nepavyko. Naujas liaudies kariuomenės vadas reikalavo drausmingumo ir vado autoriteto gerbimo, o tuo tarpu kita ranka visa tai griovė ir ardė.

Kariuomenės demokratinimas

Apvalius kariuomenę nuo nepageidaujamų vadų ir viršininkų, buvo prieita prie jos „demokratinimo“, kaip patys bolševikai skelbė.

Šiame demokratinimo darbe svarbiausiu žingsniu buvo kariuomenės įtraukimas į politiką ir politinių vadovų paskyrimas. Nedemokratiškų karininkų ir puskarininkų pašalinimas iš kariuomenės buvo taip pat šios rūšies darbas.

Vadų ir viršininkų šmeižimas viešai susirinkimuose, mitinguose ir spaudoje, jų autoriteto žeminimas ir griovimas, leidimas ir net skatinimas bei raginimas, kad kareiviai viešai iš tribūnos kritikuotų savo vadus, reikalavimas absoliutaus pasitikėjimo sovietų santvarka, komunistų partija ir jos paskirtais politiniais vadovais ir čia pat reikalavimas labai kritiško ir rezervuoto pasitikėjimo savo vadais, drausmės smukimas, — štai buvo žymės ir reiškiniai, kurie reiškė kariuomenės demokratinimą. Vėliau pamatysime, kad po to, kada daug kas jau buvo sugadinta, apgriauta ir išardyta, buvo atsipeikėta. Vieni dalykai buvo pradėti restauruoti ir taisyti, o ant kitų griuvėsių buvo pradėta beveik tą patį iš naujo kurti. Toks madingas iš pradžių kariuomenės demokratinimas po kelių mėnesių užleido vietą žiauriam despotizmui ir priespaudai.

Toliau bedemokratinant kariuomenę, jau nebeužteko žodį „ponas“ pakeisti žodžiu „tamsta“. Žodis „tamsta“ pasirodė taip pat nedemokratiškas ir todėl buvo įsakyta (Įsak. kariuomenei Nr. 109, § 1, 1940.VTIL5 d.) „liaudies karių tarpusaviuose santykiuose bei santykiuose su SSSR Raudonosios Kariuomenės kariais vartoti kreipinį „draugas“.

Buvo pakeista ir liaudies kariuomenės uniforma: antpečiai buvo visai panaikinti, laipsnių ženklai buvo uždėti ant trikampių, o politiniams vadovams, rusų kariuomenės pavyzdžiu, ant abiejų rankovių buvo užsiūtos raudonos žvaigždės ir raudonos juostelės.

Demokratizmo principui labai prieštaravo kariuomenės pulkų ir kai kurių karinių įstaigų šefų vardai. Tur būt, tai ypatingai nepatiko dėl to, kad šefais buvo buvę Lietuvos karaliai, didieji kunigaikščiai, etmonai, prezidentai, gydytojai, net legendarinis geležinis vilkas ir kiti. Todėl įsakymu kariuomenei Nr. 98, § 9 buvo įsakyta:

„Liaudies kariuomenės dalių ir įstaigų, pavadintų Lietuvos kunigaikščių bei kitų asmenų vardais, toliau tais vardais nebevadinti. Dalis ar įstaigas vadinti pagal jų numeraciją ir paskirtį, pav.: 1-as pėstininkų pulkas, 2-as ulonų pulkas, karo ligoninė ir t. t.“

Demokratinant kariuomenę, reikėjo viešai parodyti kareivių masei, kad dabar, net ne karo metu ir ne už pasižymėjimus kautynėse, bet už ištikimybę komunistų partijai, kareiviai net be jokio mokslo cenzo gali būti karininkais ir vadais.

Rugpiūčio 19 dieną karo mokykloje buvo išleista XXI-oji naujų kadro karininkų laida. 72 kariūnai buvo pakelti į jaunesnius leitenantus.

Iškilmėse dalyvavo pats J. Paleckis ir visa liaudies kariuomenės vadovybė. Nors išleidžiamieji karininkai buvo išėję papildomą politinio komunistinio lavinimo programą ir išlaikę egzaminus, per išleistuves ir po jų buvo padaryta neviešų priekaištų karo mokyklos vadovybei, kodėl ji leido ir tarpininkavo visus kariūnus pakelti į pirmąjį karininko laipsnį. Esą visi nebuvo verti to pakėlimo, nes daugumas jų esą inteligentų, valdininkų ir turtingųjų ūkininkų sūnūs, ir, kaip tokie, vargu ar būsią geri liaudies kariuomenės karininkai ir ištikimi naujos bolševikų santvarkos Lietuvoje gynėjai. Karo mokyklos viršininkas išsigelbėjo nuo didesnių sau priekaištų tik tuo, kad visus išleidžiamuosius kariūnus teigiamai atestavo ne jis vienas, bet drauge su juo ir karo mokyklos politinis vadovas.

Po šių išleistuvių kitą dieną, t. y. rugpiūčio 20 d., liaudies kariuomenės vadas įsakė:

„Karo Mokyklos I kursui papildyti dalių vadams kartu su dalių politiniais vadovais parinkti į Karo Mokyklą kandidatus iš kareivių ir puskarininkių“ — iš viso 95 žm. Be to, buvo nurodyta, kad „kandidato parinkimas neturi remtis vienokiu ar kitokiu išeito mokslo cenzu, bet žmogaus individualybe... ir tinkamu nusiteikimu ginti liaudies interesus ir dirbti liaudies kariuomenės labui. Parenkant kandidatus, dalių vadai turi glaudžiai bendradarbiauti su politiniais vadovais.

Be to, buvo įsakyta tuoj patikrinti I ir II kurso kariūnų tinkamumą mokytis karo mokykloje. Tuo reikalu pats kariuomenės vadas paskyrė tokią komisiją:

pirmininkas — karo mokyklos viršininkas,

nariai: karo mokyklos politinis vadovas,

kariuomenės štabo politinės vadybos politinis vadovas K a -
v a l i a u s k a s,

karo mokyklos mokymo dalies vedėjas,

vienas II kurso kariūnas,

vienas I kurso kariūnas.

Aišku, kad šioje komisijoje svariausį balsą turėjo du politiniai vadovai.

Tokiu būdu sparčiau buvo pradėtas ir kariūnų demokratinimas.

Dar anksčiau (VII.17 d.) buvo pareikalauta iš dalių vadų atsiųsti sąrašus puskarininkių ir viršilų, kurie dalies vado ir politinio vadovo nuomone sugebėtų dirbti liaudies kariuomenės būrio vado darbą. Iš jų taip pat nebuvo reikalaujama jokio mokslo cenzų. Beveik viską turėjo nulemti gera politinio vadovo atestacija.

Viskas tai buvo reikalinga kariuomenei „sudemokratinti“.

Spauda, radijas, kinas

Bolševikai daug dėmesio kreipia į savo spaudą. Ji yra skiriama bolševikų agitacijai ir propagandai.

Lietuvos kariuomenėje ėję laikraščiai ir žurnalai „Karo Archyvas“, „Mūsų Žinytas“, „Kardas“, „Karys“, „Kariūnas“ ir Šaulių Sąjungos leidžiamas „Trimitas“ buvo uždaryti ir jau daugiau nebepasirodė. Vietoje gražaus „Kario“, buvo pradėta leisti „Karių Tiesa“ — Lietuvos liaudies kariuomenės politinės vadovybės organas. Jį leido propagandos, agitacijos ir spaudos skyrius. Atsakomuoju redaktorium pasirašinėdavo Juozas Pajaujis. „Karių Tiesos“ spausdindavo iki 35.000 egzempliorių.

Lietuvos liaudies kariuomenei persiformavus į 29-ąją lietuvių teritorinę korpa, nuo 1940 m. rugsėjo 3 d., vietoje „Karių Tiesos“, buvo pradėtas leisti „Raudonarmietis“ — raudonarmiečių dienraštis. Tai buvo uždaras, tik savo kariams skiriamas laikraštis. Jis ne tik nebuvo parduodamas laikraščių kioskuose, bet patiems kariams buvo draudžiama jis išnešti net iš kareivinių. Pirmoje vietoje laikraštyje visada buvo spausdinamas gan reikšmingas įspėjimas: „Iš dalies neišnešti“. Kam buvo reikalingas toks slaptumas ir atsargumas, sunku įspėti, nes laikraštyje jokių slaptų dalykų nebuvo rašoma, ir buvo daugiausia įvairių vertimų iš įvairių rusų laikraščių. Teko girdėti, kad tokio draudimo tikslas buvęs — priprantinti lietuvius karius laikyti paslapyje net neslaptus reikalus. „Raudonarmiečio“ iš pradžių buvo spausdinama po 7.000 ir vėliau po 6.000 egzempliorių.

Ir „Karių Tiesa“ ir „Raudonarmietis“ buvo nuobodūs, lietuviai kariai labai nenoroms juos skaitydavo ir visada prisimindavo savo gražų ir tikrai kareivišką „Karį“.

Atskiros kariuomenės dalys ir atskiri daliniai dar leisdavo, nes taip įsakydavo politiniai vadovai, savo dalies bei dalinio „sieninius“ laikraščius. Daugelis jų buvo labai nevykę, tačiau pasitaikydavo ir įdomesnių, ypačingai savo karikatūromis ir juokų skyreliais, atsargiai pajuokiančiais bolševikus taip, kad silpnesni ir mažiau gabūs politiniai vadovai negalėdavo pastebėti ir suprasti, kad tai buvo jie patys išjuokiami, pašiepiami arba juokinga forma kritikuojami.

Subolševikinti Vilniaus ir Kauno radiofonai transliuodavo tik tai, kas buvo reikalinga bolševikų propagandai. Kareiviai pradėjo mažiau klausytis tokių radijo transliacijų. Polit. vadovams tai labai nepatiko. Reikėjo surasti priežastį, kodėl kareiviai tas naujas radijo transliacijas ignoruoja. Na, ir surado: mitinguose ir per bolševikų spaudą buvo apkaltinti karininkai, esą jie tyčia kareiviams trukdą tų transliacijų klausytis. Buvo paskelbtas net įsakymas, draudžias tokius trukdymus. Tačiau ir tai nepadėjo; jei buvo ir klausomasi, tai tik per prievartą.

Kinuose buvo uždrausta rodyti visos užsienio filmos. Liko tik sovietiškos. Vienos jų buvo gan įdomios, tačiau tokių buvo labai nedaug. Visose kitose filmose buvo tik pigi komunizmo propaganda ir kaktūs pasigyrimai.

Visos šios priemonės buvo panaudotos lietuviui kariui subolševikinti. Tačiau lietuvis karys liko atkakliai atsparus ir užsispyręs, ir juo daugiau jis buvo spaudžiamas, tuo daugiau jo atsparumas augo ir didėjo.

Karią atsparumas ir viltys

Negalėdami atvirai priešintis ir atvirai reikšti savo nepasitenkinimą bolševikų okupantais, lietuviai kariai stengdavosi tuo tikslu panaudoti kiekvieną kitą daugiau ar mažiau priimtina būdą ir pasitaikančią progą.

Uždraudus giedoti per vakarinius patikrinimus tautos himną, kurį turėjo pakeisti komunistų internacionalas, atskiruose kariuomenės daliniuose vis pasitaikydavo nesusipratimų, nes kareiviai mokėdavo taip gudriai iškombinuoti ir surasti tinkamą momentą, jei ne per patį patikrinimą, tai prieš jį arba po jo, ir himnas dar ilgą laiką ir daug kur buvo giedamas. Internacionalą giedoti iš pradžių niekas negalėdavo priversti, nes kareiviai negiedojo, pasiaiškindami, kad jie nemoką nei internacionalo žodžių, nei jo melodijos. Matant tokį didelį kareivių pasipriešinimą, daug kur nuo internacionalo giedojimo buvo visai atsisakyta.

Rugpjūčio 18 dieną rusų karo vadovybė Kaune surengė didelę karo aviacijos šventę. Diena buvo graži, ir į karo aviacijos aerodromą Aleksote susirinko daug žmonių. Buvo daug civilinės publikos, rusų ir lietuvių karių. Lietuvos liaudies kariuomenės karo aviacijai nebuvo leista toje šventėje aktingai dalyvauti. Rusai, bijodami, kad mūsų lakūnai, pakilę į padanges, nenuskristų Vokietijon, t. y., kad nepabėgtų, arba kitų nemalonumų rusams nepadarėtų, buvo mūsų kariuomenės lakūnams uždraudę bet kokius skraidymus, o pačius mūsų lėktuvus labai stipriai saugojo. Šventės programoje buvo padaryta tik viena labai maža išimtis, būtent: buvo leista atlikti keletą figūrinių skraidymų vienam mūsų lakūnui-kapitonui ir tai ne kariu lėktuvu, bet sportine nedidele mašina, dar anksčiau Lietuvos karo aviacijos įsigyta Vokietijoje. Rusų aviacijos pasirodymo programa buvo gan ilga, bet žiūrovams, nei civiliniams, nei kariams, ypatingo įspūdžio bei efekto nepadarė. Visi laukė lietuvių lakūno pasirodymo. Lietuviai kariai, ypatingai mūsų aviatoriai buvo iš anksto susitarę pademonstruoti bolševikams, ką lietuviai gali. Todėl lietuvis lakūnas stengėsi, dar daugiau stengėsi kariai žiūrovai katučiais, šūkais ir replikomis parodyti rusams savo pranašumą. Ir įspūdis buvo tikrai milžiniškas. Lietuvių lakūno drąsi ir labai graži oro akrobatika ir didelis karių lietuvių žiūrovų pritarimas tikslą pasiekė: tai buvo pats įdomiausias programos numeris, susilaukęs visų žiūrovų, neišskiriant ir pačių rusų, didžiausio entuziazmo. Raudonieji rusų lakūnai „Stalino sakalai“ buvo nepatenkinti, nes, kaip išsitarė vėliau pats Baltušis-Žemaitis: „Etot litovskij kapitan diejstvitelno vsiech krasnyh liotčikov obstavil“. Iš tikrųjų tai buvo graži lietuvių karių aviatorių politinė demonstracija prieš rusus.

Lietuviai kariai visur, kur tik galėjo, darė visokių demonstracijų ir pasipriešinimų rusams.

Bolševikai visa tai žinojo, jautė ir matė. Su ypatingu nepasitenkinimu, susirūpinimu ir net baime jie turėjo konstatuoti, kad lietuvis karys su naujomis išsilaisvinimo viltimis žiūri į Vakarus ir, nežiūrint nei visokių vylių nei grasinimų, nusigręžta nuo Rytų.

Rusų nepasitikėjimas ir baimė buvo jaučiama visur. Kiek jiems baimės sudarė Lietuvos Šaulių Sąjunga, kol pagaliau ją liepos 13 dieną oficialiai likvidavo (Vyr. Žin. Nr. 717). Buvo nepasitikėjimas net karių nuosavais ginklais. Todėl rugpiūčio 1 dieną įsakymu kariuomenei Nr. 117 visi karininkai, puskarininkiai ir civiliniai tarnautojai turėjo visus savo nuosavus, net gautus, kaip prizus, ginklus iki rugpiūčio 10 dienos atiduoti savo daliai bei įstaigai.

Nieko nepadėjo ir kai kurios bolševikų skatinimo priemonės. Pav., dar birželio mėnesį, vos kelioms dienoms praėjus po raudonosios kariuomenės įžengimo į Lietuvą, bet jau Dekanozovui ir Pozdniakovui betarpiškai pradėjus diktuoti savo reikalavimus atskiriems liaudies vyriausybės nariams, jų skaičiuje ir krašto apsaugos ministeriui, per jį po vieną buvo pakviesti į Sovietų atstovybę b. gen. Vladas Karvelis, tuo laiku buvęs kariuomenės štabo viršininko padėjėju, 5-ojo pėst. pulko vadas gen. št. plk. Albinas Čepas, ypatingojo skyriaus santykiams su SSSR kariuomene Lietuvoje viršininkas gen. št. plk. Stasys Zaskevičius ir Vytauto Didžiojo Aukštosios Karo Mokyklos etatinis lektorius gen. št. plk. Kazys Sprangauskas. Ten su jais kalbėjosi, teiravosi, vieniems siūlė aukštesnes vietas kariuomenėje, kitus klausė, ar jie nenorėtų aukštesnių vietų užimti. Tai buvo labai aiškios lapės prisigerinimo priemonės. Buvo manyta tuos žmones iškelti, padaryti jiems daug „gero“ ir taip juos surišti, kad jie jaustųsi skolingi už gautas malones. Net nebuvo gerai pažinę, ar tie žmonės — tikrai yra ir bus jiems palankūs, ar ne.

Birželio 25 d., Sovietų pasiuntinybei reikalaujant, tie karininkai tikrai gavo naujus paskyrimus. B. gen. Karvelis buvo paskirtas II-os pėstininkų divizijos vadu, gen. št. plk. Čepas — krašto apsaugos vice-ministeriu, gen. št. plk. Zaskevičius — III-ios pėst. divizijos vadu ir gen. št. plk. Sprangauskas — kariuomenės štabo viršininko padėjėju. Birželio 30 d. visi trys pulkininkai, Čepas, Zaskevičius ir Sprangauskas, buvo pakelti į liaudies kariuomenės brigados generolus.

Tai buvo padaryta, kaip paskatinimas ir pavyzdys visiems kitiems.

Tačiau ir čia bolševikams nepasisekė, nes po kelių mėnesių kartu su daugeliu kitų neištikimųjų karininkų buvo atleisti iš tarnybos ir paleisti į atsargą net du iš ką tik minėtų generolų — b. gen. St. Zaskevičius ir b. gen. K. Sprangauskas.

Taigi, visos bolševikų pastangos jiems neduodavo tokio efekto, kokio jie laukdavo. Bolševikų norai ir tikslai karininkams ir kareiviams darėsi vis aiškesni. Lietuvis karys sveiku instinktu jautė savo tautai gresiantį pavojų. Visos bolševikų pastangos atskirti lietuvių kareivį nuo jo vado lie-

tuvio, arba sukiršinti jį prieš savo vadą karininką, nuėjo vėjais. Net parsidavusių pataikūnų nevykę eilėraščiai, k. a.:

„... . Per rugienas, per atolus
Eina senas generolas.
Generolas ir šuva —
Šunio vietoj Lietuva. . .

ir kiti neturėjo jokio pasisiekimo ir jokios laukiamos įtakos. Kaip tik priešingai: juo bolševikai daugiau lietuvių karį spaudė, juo daugiau jį agitavo, juo daugiau jį viliojo, juo daugiau jam grėsė, tuo jis daugiau stebėjo, daugiau kritikavo, daugiau pats galvojo, svarstė, vertino aplinkybes, darė išvadas, tolydžio darėsi atsparesnis, dairėsi į vakarus ir laukė — laukė ženklo ir progos. O tai progai atėjus, jis neliko pasyvus, bet griebėsi darbo ir darė tai, ką jam diktavo jo lietuviškas protas, savo krašto meilė ir neapykanta priešams.

Ir dabar, kada Lietuva jau liko laisva nuo bolševizmo, lietuvis karys, stovėdamas greta savo išlaisvintojo vokiečio kario, yra pasiryžęs stoti į naują garbingą kovą, kad jo tauta ir tėvynė, po tiek daug iškentėtų vargų ir nelaimių, liktų laisvos ir laimingos.

IŠ KARO MOKYKLOS GYVENIMO BOLŠEVIKŲ LAIKAIS

J. BALČIŪNAS

„Smetoniniai“ kariūnai

Buvusios karo mokyklos gyvenimas ir likimas, nuo bolševikų invazijos ligi jų išvijimo iš Lietuvos, be abejo, sudarys savo atskirą įdomų ir vertingą istorijos lapą. Tatai dabar nėra mano uždavinys. Čia noriu ant greitųjų duoti tik keletą pobūdingų iš to gyvenimo nuotrupų.

Visa, kas buvo Lietuvoje ligi raudonųjų įsibrovimo, bolševikų ir jų pakalikų buvo įprasta vadinti su Smetonos epitetu — smetoninė Lietuva, smetoniniai laikai, taigi, ir smetoniniai kariūnai.

Šie kariūnai, kaip ir visas kitas karo mokyklos turtas, patekęs bolševikų dispozicijon, iš Kauno staiga buvo nugabenti į Vilnių 1940 m. rugsėjo 13—15 dienomis ir sukimšti Antakalnyje į Raudonojo Kryžiaus ligoninės būstines. Tos ligoninės palatos, specialūs įrengimai, auditorijos, operacijų salės skubiai, iš anksto neparengus ir nesutvarkius, buvo draskomos ir mėtomos po visą miestą. Kol visa tai vyko, karo mokyklos turtas ištisas savaites suverstas, tampomas iš vietos į vietą, riogsojo lauke ir mirko po rudens lietumi ir drėgno oro priedangoje. Arkliai, virtuvės, vežimai, valgomieji stalai irgi buvo išblaškyti tame pat ligoninės parke po sumirkusiais, pageltusiais ir byrančiais medžiais. Čia pat keliukuose, aikštelėse ir gazonuose buvo valgoma ir vykdomi kariūnų praktikos užsiėmimai.

Rodos, taikos metas, o mokyklos rajone tarytum vakar dar buvusio ir tebesančio karo vaizdas ir padariniai.

Pirmiau dėl visa to būtų buvę labai skaudu ir liūdna. Būtų tekę šaukti ir skųstis į visas įstaigas ir spaudoje. Bet dabar... Dabar juk naujoji socialistinė santvarka — tempo, dinamika, lanktynės...

Netrukus mūsų viršininkus ėmė pakeitinėti bolševikai, atsiųstieji iš Maskvos BUZ'o (karinių mokyklų įstaigos). Atvyko tikrasis mokyklos viršininkas plk. Sokurov, jo padėjėjas plk. Lukin, vyresniojo komisaro pavaduotojas Avenburg — žydas, vėliau pats komisaras Lipkind — žydas. Dar vėliau daugybė kitų komandirų, politrukų ir komisarų. Mūsų karininkų eilės karo mokykloj nuolat tirpo. Karo mokykloj bolševikų elementas ir tvarka daug greičiau įsigalėjo negu 29 korpo dalyse (taip buvo pavadintas iš buvusių Lietuvos kariuomenės dalių sudarytas junginys).

Ėmėsi tvarkyti bolševikai. Jie tvarkėsi nepaprastai uoliai, rūpestingai ir visur mums lietuviams norėjo būti pavyzdžiu, kaip reikia dirbti ir aukotis dėl socialistinės tėvynės labo ir proletarų gerovės.

Pirmiausia planavo. Daug planavo per naktis, braižė, mašinėlėmis tarškino. Iš ryto pasirodydavo sieksniniai planai, schemas ir įsakymai. Pagal visa tai rikiavosi valdiniai ir šimtai darbininkų. Visi jie ardė, poškino ir vėl tvėrė naujus kazematus, klases, sandėlius ir štabui kambarius. Mat, ligoninės būstinės turėjo būti pritaikintos net trims batalionams (1500—2000 žm.) kursantų. Kariūnus bolševikai saviškai vadino kursantais.

Jau baigiasi spalio mėnuo, artėja lapkritys. Darbai turi būti užbaigti, nes pagal „planą“ jau griūva iš visų šalių naujieji kandidatai: proletariniai iš Lietuvos, o sovietiniai iš visos „didžiosios socialistinės tėvynės“ — iš Besarabijos, Gruzijos, Kazakstano ir net nuo Mandžūrijos pasienio.

Ore šalta, drėgna, purvas. Viduje tas pats. Kandidatai trinasi, kaip silkės statinėj. Didesnė dalis būstinių dar neatremontuota, kurios atremontuotos, kelintą kartą vėl ardomos ir vėl tvarkomos. Sakysim, vakar buvo numatyta sandėliai, štabui būstinės, kazematai, o šandie po nakties posėdžio vėl viskas atvirkščiai: kur sandėliai, ten klasės, kur štabo įstaiga — kazematai, o kur kazematai, ten valgykla.

Ne tik NKVD pareigūnai, bet taip pat karinės ir civilinės bolševikų įstaigos labai mėgo nakties darbus ir posėdžius. Tokia jų visų, matyt, buvo prigimtis ir palinkimai. 24 valandą pasibaigė posėdis, tuojau įsakymas ir vykdyti. Dėl to būdavo net kuriozų. Atvyksta anksti rytą (pamokos prasidėdavo 7 val., turint galvoje mūsų laiką — 5 val.) lektoriai. Mokyklos rajone tamsu, žmonių nematyt, tik sargybinis prie vartų. Lektoriai tekšnoja purviniais takais, skuba į savo klases, kur jų grupės turi būti. Bet.. Įeina — nei savo klasės, nei savo grupių neberanda. Kur? Kaip? Kodėl? Maklinėja patamsiais, ieško, klausinėja. Retas kuris žino. Naktį buvo prikelkti kursantai ir skubiai, kaip per gaisrą, pagal naująjį planą vėl išmėtyti po naujas grupes ir kitose klasėse. O tos klasės dar nebaigtos įrengti, kursantai tebesikrausto su savo manta iš vieno kazemato į kitą. Tuo tarpu griežtai įsakyta: pamokos neturi būti nutrauktos, dėl to atsako lektoriai. Tikrieji kaltininkai dabar miega. Jie kelsis apie pusdienį. Pavargo per visą naktį dirbę. Turi pasilsėti, kad vėl naktį planuotų ir griautų.

Planavo, planavo, o pagrindinė plano dalis ir sugriuvo. Planuose trys batalionai tilpo, o tikrenybėj net trimis eilėmis suguldyti nebesutilpo. Reikėjo aiškintis ir atgal grąžinti. Likosi tik du: rusų ir lietuvių. Buvo pavadinti: I batalionas ir II batalionas. Pirmojo bataliono vadai ir karininkai vien tik raudonosios armijos, antrojo — Lietuvos kariuomenės, tik politrukai ir komisarai bolševikų.

Bolševikų tėvynė plati, tad ir grąžinamiems kandidatams toli vykti atgal į savo vietas. Tokiais atvejais kariai vietoj šilto virtuvės valgio gauna vadinamąjį sausą davinį. Tas bolševikų davinys, vykstant į Vilniaus karo mokyklą, buvo: šiurkšti sudžiūvusi duona, sausa vobla ir dar soros su

alyva konservai. O dabar gauna iš „smetoninės“ karo mokyklos sandėlių gerą bryzą plaštakinių lašinių ir kepalą šviežios kvepiančios lietuviškos duonos, kaip geri naminiai pipirninkai.

Pauostę, pačiupinėję neiškenčia ir čia pat, išėję už mokyklos vartų, pradeda ragauti. Kandidatai išvargę, išbadėję, drebėdami savo vasariniuose skarmaluose, pusiau basi atsigręžta. Gaila tų mūrų, sandėlių, gaila to „buržuazinio“ krašto, kur tiek daug lašinių, kur tokia skani duona. Visokias viltis ir sentimentus nutraukia aštri ir griežta vyresniojo komanda: Stoties link, žengte — marš!

Po visų staigių ir užgriuvusių viršininkų ir planų grįžkime prie mūsų kariūnų, vadinamų smetoniniais. Jie, anksčiau atvykę, truputį geriau ir patogiau įsitaisė nekaip kandidatai. Nors šalo, trunkėsi po užgriozdintas tamsias klases, bet kazematuose laisviau gyveno. Jų kazematai buvo visiškai atskirti nuo bolševikinių kandidatų, kur be galo buvo ankšta ir sunku žmonėms gyventi. Daugelis mūsų žmonių stebėjosi, kodėl čia netalpina kandidatų. Gal bijo ko? Tikrai bijojo. Tik ne kapitalistinio bei buržuazinio raugo bacilų, bet savo socialistinės santvarkos ir aukštos kultūros pažymio parodyti — tikrojo gyvenimiško parazito — utėlės. Visa tai greit paaiškėjo. Kai kandidatai gavo valstybinius ir numetė sandėliuose savo baltinius ir drabužius, sandėlių žmonės pradėjo rėkti, kad užpuolė parazitai, reikia dezinfekciją iš pagrindų daryti. Vėliau jau bolševikai nebesigėdijo. Sunku buvo draugėje gyvenant tokį „turtą“ paslėpti. Šaltą žiemos dieną jie visai atvirai, nesivaržydami tempdavo į parką ant sniego savo čiužinius, apdarą. Gerai pasaldydavo, o paskui tvodavo visokiais pagaliais, lazdomis, kiek tik išlaiko čiužinio audeklas arba milinės apykaklė.

Į Vilnių buvo nukelti trijų rūšių kariūnai: kariūnai aspirantai (išleidžiami atsargos karininkais), vyresniojo ir jaunesniojo kurso kariūnai (išleidžiami tikrosios tarnybos karininkais). Pirmųjų dviejų rūšių kariūnai buvo priimti, kaip reikalauja Vakarų Europos karo mokyklų padėtis: abiturientai, susipratę, rinktiniai vyrai. Tik jaunesniojo kurso viena kuopa jau buvo priimta bolševikams atėjus, todėl žemesnio mokslo cenzo ir išsilavinimo.

Į visą šitą „smetoninį“ palikimą bolševikinė karo mokyklos vadovybė, be abejo, žiūrėjo skersai, netgi su tam tikra baime, kaip į atvirą žaizdą savo kūne. Tačiau atvirai, pasiskelbę draugais ir laisvės nešėjais, to rodyti nedrįso ir net nesugalvojo švelnių būdų taip staiga viską likviduoti. Priešingai, viešai skelbė ir įtikinėjo, kad jie kariūnais kaip būsimųjų karininkų medžiaga, labai patenkinti ir viską darysiai, kad tie kariūnai taptų lygia teisiais nugalimos raudonosios armijos karininkais. Tikrumoje darė kitaip, kaip ir galvojo.

Pirmiausia paleido kariūnus aspirantus. Paleido senąją tvarką — atsargos karininkais, bet kažkaip nejaukiai, neskaniai, tarytum seniai įkyrėjusius belaisvius.

Rengėsi išleisti ir vyresnįjį kursą, nes jis ir pagal senąją mokyklos planą turėjo būti išleistas lapkričio mėn. Žadėjo visas teises, pagal Sovietų įstatymus. Tačiau galų gale neištesėjo. Sovietuose karo mokyklų absolventai buvo išleidžiami leitenanto laipsniu. Jaunesniojo leitenanto laipsnį gaudavo tik tie, kurie prasčiausiai buvo baigę, arba buvo pakeliami iš puskarininkių visai nebuvę karo mokykloj. Tokių karininkų avansavimas iš anksto buvo suvaržytas. Mūsų kariūnai, nežiūrint į savo kvalifikacijas, vis dėlto buvo išleisti jaunesniojo leitenanto laipsniu. To fakto akivaizdoje bolševikų vadovybė jautėsi lyg susikompromitavusi. Visaip teisinosi ir ramino. Svarbiausias motyvas, kad nėra gavę politinio išsimokslinimo, nėra prisišunkę Lenino—Stalino dvasios. Kai patarnausią dalyse, parodysią savo sugebėjimus toje disciplinoje, tada gausią tą laipsnį.

Galų gale likosi jaunesnysis kursas. Tuo pat metu, kaip jau sakiau, rinkosi naujieji tikrieji kandidatai. Visur kamšatis, susigrūdimas. Remontas nesiseka, planai nevyksta. Visur užversta, laužas, dulkės, triukšmas, purvas. Bet mokslas neturi sustoti. To reikalauja bolševikų tvarka ir uolumas. Likusis kursas mokosi. Lengva supranti, koks čia mokslas tokiose sąlygose. Bet nesvarbu esmė, svarbiau apyskaitos, pranešimai. O jie visada turi būti perfekt.

Kariūnai stebisi, pasirauko, nusišypso. Kad lengviau būtų, užtraukia skambią lietuvišką dainą. Jaunų vyrų nuotaika niekad paskutiniškai nenusmunka. Ypač, kad įdomu. Naujas bolševikinis pasaulis čia pat, gyvenime, o jie to gyvenimo dalyviai ir stebėtojai. Tikrai stebėtojai, nes tvirtai jaučia savo žemę, savo pagrindą ir visos tautos atsparumą. Svarbu, kad ir pilvas nesiskundžia. Tebėra dar senasai smetoninis maisto daviny. Sandėlyje pakankamai yra dar lašinių, taukų, sviesto, kiaušinių ir net baltos duonos. Šiuo atžvilgiu niekas dar nepakeista.

Staiga vieną lapkričio rytą kariūnai, kaip paprastai, susirenka valgykloje pusryčių. Ant stalų, vietoj baltintos saldžios kavos ir baltos duonos su sviestu, garuoja indai su liesa neskania vandenine sriuba ir dar kiekvienam gabalėlis sūrios sudžiūvusios žuvies. Ta žuvis, nors tris dienas buvo mirkoma, bet vis tiek likosi kieta ir sūri. Kariūnai nustemba ir rimtai susirūpina. Kas čia dabar? Argi tai ir yra tasai sovietinis daviny, apie kurį truputį girdėjo, bet netikėjo? Jei taip, tegu verčiau paleidžia namo, bet nemarina badu. Nevalgysim jų davinio.

Visi, kaip vienas, pakyla ir netvarkinga rikiuote grįžta į kareivines. Bematant iš bolševikų pusės reakcija. Kas gi tai? Demonstracija, sabotazas, drausmės laužymas? Pirmiausia turi būti surastas kaltininkas. Tas kaltininkas, žinoma, visada kas nors kitas, tik ne jie. Kaltininkai buvo surasti du: maitinimo viršininkas mūsų kariuomenėje kpt. Gedmantas ir tinkamos propagandos trūkumas iš dalinių bei dalių vadų pusės. Kapitonas tuojau, be jokių apeliacijų, šalinamas iš pareigų ir paleidžiamas iš kariuomenės, nors prieš tai buvo giriamas. Dalių vadams, taip pat politrukams įsakyta tinkamai organizuoti ir pravesti propagandą kariūnų tarpe. Turi

būti jiems išaiškinta, kad sovietų davinys nėra blogesnis, bet dargi daug geresnis ir maištingesnis, negu kapitalistinėse valstybėse. Visa esmė esanti ne maisto pavidale, bet kalorijose, o tas kaloringumas čia esąs toks tirštas ir turtingas, kad net sunkiausiai dirbančiam žmogui visai pakankamas.

Žodžių kalorimetras buvo silpnas — geresnis pilvo. Neįtikino kariūnų. Taip pat neįtikino ir kiti bolševikinės akrobatikos triukai. Svarbiausių buvo — politigramota, arba politinis mokymas, ir SEC, arba politiškai ekonominis ciklas. Tuos dalykus dėstė specialistai — politrukai ir komisarai.

Bolševikinė tvarka, pamokai baigiantis, reikalavo kad būtų klausinėjama arba aiškinamasi pamokos tema. Į visus neaiškumus bei mokinių klausimus lektorius privalėjo išsamiai atsakyti, kad būtų tinkamai suprasta. Kariūnai pasinaudojo šia teise ir ėmė pilti klausimus politrukams.

— Jei socialistinė santvarka tokia ideali ir Sovietų Rusija tokia turtinga, su plačiai išplėsta pramone, kodėl raudonoji armija atėjo į Lietuvą tokia išvargusi, apdriskusi? Kodėl patys sovietai taip puolė gaudyti ir graibstyti iš mūsų krautuvų prekes, maisto produktus?

— Jei Sovietų Konstitucija pati demokratiškiausia pasauly, jei ji tikrai pripažįsta sąžinės ir tikėjimo laisvę, kodėl valstybės lėšomis yra leidžiamas laikraštis „Bezbožnik“ (bedievis) ir persekiojami visi kiti konfesiniai laikraščiai?

— Kodėl suomių tauta nuolat, kalbant apie Suomiją, vadinama bielogvardejskaja svoloč? Juk ji, būdama maža, garbingai, kaip lygus su lygiu, kovojo su didžiule Sovietų Rusija. Kovojo dėl savo laisvės ir teisių. Buvo nugalėta atviroj kovoj, lauke. Padaryta taika, palaikomi draugiški diplomatiniai santykiai. Toks priešas kaip tik vertas pagarbos, o ne keiksmų.

— Jei pagal konstituciją pripažįstama tautų laisvė ir lygybė, kodėl primygtinai reikalaujama mokytis rusų kalbą?

— Kodėl politiniuose ir socialiniuose moksluose remiamasi vien tik Markso-Engelso-Lenino-Stalino autoritetu ir visai nutylima apie kitus tų disciplinų mokslo vyrus?

Čia buvo tokia staigmena, kaip perkūnas giedrią dieną. Politrukas klausėsi ir balo. Tylomis rašė sau į bloknotą klausimus ir klausiančiųjų pavardes. Kai užsirašė, pranešė, kad jau pamoka baigta. Iš tikrųjų dar buvo likę dešimt minučių. Išeidamas pasakė: į klausimus atsakysias kitą kartą. Mat, turėjo pasikalbėti politiniam skyriuje, turėjo pasiklausti vyresniojo komisaro. Pats vienas neišdrįso atsakinėti, kad kartais bekomentuodamas nenukryptų į hereziją. Kitą dieną buvo atsakyta:

1. Raudonoji armija, ateidama į Pabaltijį, kad išvaduotų darbininkų klasę iš kapitalistų ir eksploatatorių jungo, turėjo atlikti didelį garbingą žygį, turėjo žygio tvarka nugalėti šimtus kilometrų ir dar būti tinkama kautis. Jokia kita armija to nebūtų galėjusi padaryti. Juk negi parado, bet kautynių uždavinius ji vykdė, todėl ir negalėjo būti pasipuošusi. O prekes ir maisto produktus grobia ne sovietų žmonės, bet vietiniai reaktionieriai

ir kenkėjai, kurie nori sukelti paniką ir pakenkti darbo žmonėms. Prieš tuos kenkėjus bus imtasi griežtų priemonių, ir jie netrukus bus sutvarkyti. Tada patys įsitikinsit, kas kaltas. Čia to reakcinio elemento perdaug yra.

2. Teisingai. Sovietų Sąjungos Konstitucija pati demokratiškiausia pasauly. Kas joje parašyta, tai ne deklaracija, bet pati tikrėnybė ir veiksmas. Ji laiduoja sąžinės ir religijos laisvę darbo žmonėms, bet ne popams, kunigams ir visokiems eksploatatoriams, kurie, prisidengę dievo vardu, tik mulkina žmones ir tarnauja tų pačių kapitalistų interesams. Todėl ir jų laikraščiai draudžiami, nes yra išnaudotojų klasės nuodai. O kas priešinga darbininkų klasei, tas priešinga ir konstitucijai.

3. Suomijoje kariavo ne darbininkų klasė, bet buržujų ir kapitalistų klasė, kuri tuos pačius darbininkus suklaidinusi vedė juos į skerdynes prieš savo brolius proletarus, ne jų interesus gindama, bet savo. Todėl visai teisingai nusipelnė tokio keiksmo.

4. Lietuva savo noru įsijungė į didžiulę laimingą Sovietų Sąjungos tautų šeimą. Susijungus jūsų tėvynė dabar tapo plati — visa Sovietų Sąjunga. O Sovietuose visur rusų kalba. Jūs, kaip būsimieji tos didžios tėvynės karininkai ir jos sienų gynėjai, negalit žinoti, kur, karui ištikus, teks tarnauti. Lietuviškai nesusikalbėsit, todėl ir reikia rusiškai išmokti.

5. Paskutinis jūsų klausimas tiesiog naivus. Juk tik Marksas, Engelsas, Leninas ir Stalinas yra tikrieji proletariato draugai ir vadai, o Visi kiti tik šarlatanai ir sukčiai. Visas jų mokslas — vien tik suktybės ir eksploatatorių pateisinimas. Todėl ir nėra reikalo nei jų minėti nei apie juos kalbėti. Mes naudojames grynaisiais mokslo šaltiniais, o ne kapitalistinių agresorių išviečių sutromis.

— Dabar, manau, draugai kursantai, jums visiškai aišku ir suprantama. Taip? Kam dar neaišku? Gal dar kuris turit kokį klausimą?

Klasė tylėjo ir nejudėjo. Jai tikrai paaiškėjo viena tiesa: klausinėti ir ginčytis su politruku yra bergždzias dalykas. Niekada rūpimais klausimais neišsiaiškins ir vienas antro nesupras. Vietoj glaudumo įvyko plyšys. Tas plyšys tolydzio didėjo. Jautė politrukai, vadovybė ir kariūnai.

Galutinai kariūnų nusistatymas išryškėjo, sudarant asmenines žinias ir anketas. Jiems buvo pasilikę mokyti dar vieneri metai. Po metų turėjo gauti raudonosios armijos karininko vardą ir privilegijas. Bet daugumas nuo tos garbės atsisakė. Savo raportuose ryžtingai parašė: namo arba į lietuvių pulkus, kurie tebebuvo Vilniuje.

Bolševikai baisiai išsižeidė ir siuto. Vėl suprato kieno nors pikta valią, agitaciją. Vėl ieškojo kaltininkų. Kaltino lietuvių vadus, kad jie savo kursantų nepažįsta, nesupranta jų norų, palinkimų, neįspėja klystant, nepagauna nuotaikos ir t. t. Pati mokyklos vadovybė irgi ėmėsi aiškinti, perkabinėti, kad pakeistų savo nusistatymą, atsiimtų raportus. Kažkodėl bolševikams šis dalykas labai nepatiko, tarytum kokia kompromitacija.

Pagaliau, nieko nelaimėję, jie perpyko ir tiesiog vyte išvijo užsispyrėlius. Visą tą kursą likvidavo. Kurie dar buvo likę (apie 40 žm.), tuos įra-

šė į naujai formuojamą kursą. O išėjo daugiau negu 100 vyrų. Dalis jų pateko į lietuvių pulkus, o kiti — į visas keturias puses.

Paleistieji nė kiek nenusiminė. Priešingai, jie ėjo su pakelta nuotaka, Jiems visiškai užteko mažos savos tėvynės. Jų nė kiek nesužavėjo platus, neaprepiami didžiulės Sovietų Sąjungos plotai, kur, pasak politruko, taip laimingai ir laisvai gyvena tautų tautos.

Proletariniai kursantai

Jau buvau minėjęs, kad lapkričio mėn. pirmoje pusėje pradėjo rinktis naujieji kandidatai: proletariniai iš Lietuvos ir sovietiniai iš visos bolševikų žemės. Sovietinius tuo tarpu paliksim, pažiūrėsim, kas tie tokie buvo bolševikų parinktieji Lietuvoje.

Pirmiausia, kaip visur pas bolševikus, reklaminė propaganda ir nežmoniškas gyrimasis, išpeikiant visa tai, kas ne jų. Verbuojant kandidatus, drauge su įstojimo sąlygų paskelbimu, ėmė rodytis laikraščiuose vedamieji straipsniai. Dėl vaizdingumo įdėsim vieną jų, kuris buvo išspausdintas Tarybų Lietuvoje 28 Nr., 1940.XI.1. Straipsnis pavadintas: **D a r b o j a u n u o m e n ė į k a r o m o k y k l ą.**

Praleidę bolševikiniu metodu parašytą įžanginę dalį, kur juodinama praeitis ir, žinoma, meluojama išsijuosus, skaitykime toliau:

„Karo mokykla pradeda naują gyvenimo erą. Štai šiame numeryje skelbiame kariuomenės vadovybės pranešimą apie įstojimo į karo mokyklą sąlygas. Ir ką ten skaitome? Kviečiami jaunuoliai nuo 18 ligi 25 metų amžiaus, tinką rikiuotei, moką rusų kalbą ir baigę nemažiau keturis skyrius (klases) pradžios mokyklos, nevedę ir vedę, tarnavę ir netarnavę kariuomenėje. Vadinasi, įstoti į karo mokyklą jau nereikia abiturijento mokslo. Pakanka pradžios mokyklos keturių skyrių. Tačiau tai nereiškia, kad karo mokykloje su tokiu mokslu jaunuolis negalės pasiekti karininko laipsnio. Mokykloje, be karinio mokymo, jaunuoliai bus mokomi ir bendrųjų mokslų, vadinasi, vienu kartu galės išeiti ir vidurinį ir karinį mokslą. Baigęs karo mokyklą jaunuolis gaus leitenanto laipsnį ir bus išėjęs vidurinėsios mokyklos (gimnazijos) kursą. O vėliau galės lankyti karines akademijas ir siekti aukščiausio karinio laipsnio. Buržuaziniais laikais kariškių šeimos gyvenimas buvo iš viso suvaržytas. Pvz., karininkas, norėdamas vesti, privalėjo turėti tiek ir tiek tūkstančių litų ir galėjo vesti išsirinktą merginą, jei jos tėvai pajėgė vedančiam karininkui įteikti kelių tūkstančių litų čekį. Be to, dar reikėjo aukštesniosios karo vadovybės leidimo iš viso dėl pasirinktosios merginos. O toji vadovybė per šnipus turėjo surinkti žinias, kas jos tėvai, broliai, kokio ji kilimo... Šiandien jau į karo mokyklą jaunuolis gali stoti sukūręs šeimos židinį, ir mokantis nepertraukiamas jo šeimos gyvenimas.

„Į karo mokyklą atidaromos durys darbo jaunuomenei — darbininkų vaikams. Stojantieji turi pristatyti ne policijos liudijimą apie ištikimybę, bet partijos ar komjaunimo organizacijos charakteristiką, kiek kandidatas politiškai susipratęs (jei jis yra partijos ar komjaunimo narys); profsajungos parašytą charakteristiką (jei jis yra profsajungos narys) ir pagaliau darbovietės vadovybės pažymėjimą apie tai, kaip jis atlieka darbą. Taigi, Įstoti į karo mokyklą pirmosios sąlygos ne tūkstančiai, ne išeiginiai drabužiai ir tėvo turtas, bet pavyzdingas darbas Įmonėje, politinis susipratimas, baigimas pradžios mokyklos keturių skyrių ir mokėjimas rusų kalbos.

„Apskričių ir miestų karinių viršininkų Įstaigos pradėjo registruoti kandidatus į karo mokyklą. Karo mokykla yra mūsų respublikos sostinėje Vilniuje. Netrukus ten vyks šimtai dorų, politiškai susipratusių darbo jaunuolių, kurie yra pasiryžę ištikimai tarnauti mūsų mylimos Didžiosios Tėvynės sargyboje, kurie pasiryžę sudaryti drausmingus socialistinės kariuomenės — Raudonosios Armijos karininkų kadrus, kurie trokšta atsidėkoti Draugui Stalinui už mūsų gimtinės išvadavimą iš kapitalistų ir engėjų jungo. Ligi lapkričio 10 d. šimtai jaunuolių prisistatys apskričių ir miestų karinių viršininkų Įstaigose, ten gaus smulkių informacijų ir ten paduos pareiškimus Įstoti į karo mokyklą, o vėliau, kai tik bus paskirta, vyks į karo mokyklą siekti bendrojo ir karinio mokslo.

Po straipsniu pasirašė E. Erškėtis, tikroji pavardė — J. Beleckas.

Tikrai nauja era, XX amžiaus stebuklas ir nepaprastas išradimas, kurio „kapitalistiniai“ kraštai nežinojo. „Vadinasi, Įstoti į karo mokyklą jau nebereikia abituriento mokslo. Pakanka pradžios mokyklos keturių skyrių“. „Smetoniniais“ laikais su tokiu mokslo cenzu net į puskarininkų mokyklą nebepriimdavo. O kad galėtų karininkas būti su keturių skyrių mokslo cenzu, reikėjo mokytis dar 12 metų (9 metai gimnazijoje ir 3 metai karo mokykloje). Dabar gi tik dveji metai. Tikrai stachanoviškai — masinė erzac gamyba.

Bet gal tokio mokslo prastas karininkas išeis? Gal jam visi keliai bus užkirsti toliau žengti ir avansuoti? Ne. Ir dėl to nėra jokių abejonių bei kliūčių. Per dvejus metus (tokiam laikui buvo suplanuotas karo mokyklos kursas) jaunuoliai „galės išeiti vidurinę (gimnazijos kursą) ir karinę mokyklą. O vėliau galės lankyti karines akademijas ir siekti aukščiausio karinio laipsnio“.

Visai nuosekliai pagal bolševikų sistemą. Jei sargas staiga padaromas fabriko direktoriumi, jei bemokslis komunistas tampa aukštu komisarų, kodėl gi šitie kandidatai negali tapti raudonaisiais generolais ir netgi Sovietų Sąjungos maršalais. Argi nėra gyvų pavyzdžių? Yra. Štai Vorosilovas, Budionys ir kiti.

Suvažiuoja kandidatai, kupini gražių vilčių ir pažadų. Iš pradžios tikrai taip. Viskas lengva ir paprasta, kaip straipsnyje rašyta. Ūpas geras. Daugumas, tur būt, jaučia turįs sparnus ir norįs lėkti, lėkti, kad garsiai visam pasauliui paskelbtų, kaip gera gyventi ir aukštu žmogumi tapti sovietinėj santvarkoj. Visi meilūs, visi draugu vadina, viskas gerai. Iš visų bolševikinių sąlygų, reikalaujamų įstojant, svarbiausioji liekasi tik viena, būtent politinis susipratimas, arba, tikriau tariant, geros rekomendacijos „politiškai susipratusio žmogaus“.

Dėl to ir egzaminai — vien tik juokas. Kam jie dar daromi? — tatau daugeliui likosi nesuprantama. Buvo egzaminuojama iš trijų dalykų: rusų kalbos, aritmetikos, ir politinio susipratimo. Rusų kalba tikrinama diktantu. Vieni parašė gerai, kiti nieko neparašė, nes rusiškai ne tik raidžių, bet ir nė vieno žodžio nemokėjo — irgi gerai. Aritmetikoje, sakysim nemokėjo suprasti, ką reiškia toks pažymėjimas: 125. 73. Buvo tokių, kurie klausė egzaminatorių, kam čia tas taškas padėtas, gal klaida. Kai gavo atsakymą, kad čia reiškia padauginti, tada nepatenkinti ginčijosi, kad dauginimo ženklas esąs kreivas kryžiuokas, vadinasi toks X. Bet ir šitie išlaikė, jei politinio susipratimo egzaminatorius — politrukas pasakė, kad gerai.

Pagaliau ir mokslo cenzas, nors įstojimo sąlygose buvo reikalaujama keturių skyrių, irgi nesvarbu. Apie 50% buvo reikalaujamo cenzo, o kiti — trijų, dviejų ir net be jokio skyriaus.

Taigi, viskas buvo gerai, kol vyko patikrinimas ir kol raštu davė pasižadėjimą, baigus karo mokyklą, tarnauti ten, kur pareikalaus Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos interesai.

Bet, kai pagavo ir pritvirtino — stop. Kursantai tuojau suprato, kad yra prigauti. Jie pamatė, koks didelis skirtumas tarp to, kas buvo skelbta ir kas yra bei daroma. Daugumas norėjo grįžti prie savo darbo, prie savo įrankių, bet buvo jau po visam — kelio atgal nebebuvo.

Kaip gi atrodė iš tikrųjų. Iš bendrųjų dalykų buvo einami tik du: rusų kalba, suplanuota penkiems mėnesiams, ir politinis mokymas — per visą kursą. Net ir paprasčiausiam Lietuvos kaimo bernui buvo aišku, kad čia jokio gimnazijos kurso nebus. Planuojant programą, matyt, buvo turėta galvoje ir aritmetika, nes nuo rugsėjo mėn. pabaigos buvo nusamdyta Vilniaus gyventoja Lukašėk, kaip aritmetikos mokytoja. Ji visą laiką, arti trijų mėnesių, buvo laikoma be darbo ir apmokama. Nesovietinei merginai, nieko nedarbant, nejauku buvo imti algą. Ji susirado sau gimnazijoje matematikos mokytojos vietą ir paprašė atleidžiama. Kai paprašė atleisti, ant jos taip suriko mokyklos viršininkas, jog ji beveik taip pat pabūgo, kaip čekisto sugauta. Jai aiškiai buvo pasakyta: „Tamsta sutartį sudarei metams, taigi be metų niekur neišeisi. Nė nebandyk. Algą gauni — ir gyvenk, o dėl darbo nesirūpink“. Tačiau gruodžio mėnesį, be jokio išpėjimo ir kompensacijos, ji staiga buvo atleista. Visose mokyklose vietos jau buvo užimtos. Nebeturėjo mergina kur dėtis, o svarbiausia, iš ko gyventi ir dar išlaikyti seną motiną ir jauną, besimokantį, brolių.

Toliau. Visi dalykai karo mokykloj buvo dėstomi rusų kalba, nors iš egzaminų visiškai paaiškėjo, kad daugumas kursantų tos kalbos ne tik kad nemoka, bet ir nesupranta. Kursantams kildavo klausimas, kam tada juos priėmė. O bolševikų vadovybė kitaip galvojo: jei priimti, tad turi mokėti, arba tuojau išmokti. Mat, viskas ir visur Sovietų Sąjungoj „v udarnom poriadke“ — smūgio būdu.

Mokykloj darbo diena be galo ilga ir perkrauta. Keltis 6 val., gulti 23 val. Pamokos klasėse, kariniai užsiėmimai aikštėje, lauke, apyvoka kareivinėse, pamokų parengimas klasėse, ginklų valymas, dainos, politiniai pasikalbėjimai ir kiti darbai. Taip diena po dienos — be galo monotoniška. Net sekmadieniai ir tie užimti. Pasiilgsta kursantai poilsio, pasigenda laisvesnės, įvairesnės valandos. Kad nors į miestą leistų išeiti, bet ir čia — tik svajonė liekasi.

O drausmė ir dresūra dar aštresnė negu „smetoninė“ kariuomenėj, kuri bolševikų taip buvo puolama ir kur buvo griaunamas karininko autoritetas. Ir čia kursantai pamatė, koks skirtumas tarp to, ką bolševikai kalbėjo apie Lietuvos karininką ir ką jie daro su savo karininku. Jų karininkas buvo viskas ir visko centras, o viršininkas visai nepasiekiamas stabas. Visi vadino viens kitą draugu — atrodė gražu, artima, o iš tikrųjų tarp eilinio ir viršininko buvo didelė distancija. Kol prie viršininko prieisi, daug vargo ir daug sutikimų reikia gauti iš žemesniųjų viršininkų komandos tvarka. Visai, kaip buvusioj caro armijoje, kurią plūdo visokiais žodžiais. Juk Timošenko, krašto apsaugos komisaras, grąžino į savo armiją senąją carinę tvarką, tik daugiau aštresnę su bolševikiniu charakteriu ir čekistiniu žiaurumu. Niekada pirmiau už panašius drausmės nusižengimus tokių bausmių nebūdavo. Sakysim, savavališkas išėjimas iš kareivinių arba pasivėlavimas sugrįžti. Pas bolševikus už tokius dalykus karinis teismas, o bausmė — nuo 1—2 metų drausmės batalione. Taip buvo nubausti kursantas Kizla ir dar vienas, kurio pavardės nebeatmenu. O kaip gi, atrodė aštrusis, arba sunkusis areštas daboklėj? Miegoti galėjo tik 6 val. ant plikų grėždų, be jokio apsiklojimo. Per likusias 18 val. neturėjo teisės nei atsistoti nei prie sienos atsišlieti. Jokio laikraščio, jokios knygos negaudavo. Maistas — vieną dieną visai sausas, tik antrą dieną šilta sriuba. Šitų dalykų kursantai irgi nežinojo. Be abejo, nežinojo ir „naujosios eros garbintojas“ draugas E. Erškėtis.

Sunki buvo drausmė, dar sunkiau buvo mokytis. Čia nesuprantama rusų kalba, čia nauji painūs kariniai dalykai, ir be galo daug. Visi lektoriai griežtai reikalauja, viskas reikia išmokti. Laiko pasirengti nedaug — tik dvi valandos per dieną. Jei neišmokai, skundžia viršininkams — baudžia.

Mėgina kursantai rimtai dirbti. Galvoja, prakaitą braukia nuo sukaitusios kaktos — sunkiai einasi, o dažnai ir niekas neišeina. Vieną kitą kartą taip, ir apima žmogų nusiminimas, vėliau — abejingumas. Nuotaika katorginė. Seniai jau mokyklos suole besimokyta, gal 10—12 metų atgal.

Kas mokėta, daug pamiršta. Atsiminti sunku. Protas mokslo darbui atbūkęs, sustingęs, atmintis, kaip rėtis, greit išbyra.

Ir panūsta vyrai savo buvusio „nelaimingo“ gyvenimo, savo 8 darbo valandų įprastoj srity, savo draugų, savo laisvo poilsio ir linksmų triukšmingų sueigų po „palučkos“. Griežtai nusprendžia prašytis paleisti iš mokyklos. Rašo raportus, eina pas viršininką. Nepriima ir kalbėti tuo reikalu nenori. Mėgina kitą netiesioginį būdą. Tokius pat prašymus rašo į sąsiuvinius, kuriuos tikrina lektoriai. Tie gavę praneša viršininkui. Tada jau audra visiems, kas rašė ir kas nerašė — ir tokie grasinimai, kad visas viltis palaidoja laisvam išeiti iš tos mokyklos.

Tokiose sąlygose ir geresnieji, kurie dar šiek tiek geriau mokėsi, apsilėidžia ir akiplėšiškai darosi. Solidarizuoja su dauguma, pradeda „politikuoti“.

Buvo neblogas kursantas Vaičiulionis. Dirbo, prakaitavo rašydamas, kaip sunkiausių akmenis versdamas. Staiga sustojo. Lektorius nori paveikti geruoju, įtikinėja, kad būsimam karininkui mokslas reikalingas, nes jis bus viršininkas, turės mokyti ir vadovauti savo kareiviams.

Vaičiulionis šaiposi ir sako:

— Dabar ne be tie laikai. Kas mokytas niekada aukštu viršininku nebus.

— Na, gerai. Sakysim, tamsta būsi viršininkas, tad kaip gi dirbsi, nieko nemokėdamas arba mažai išmokęs.

Jis ilgai negalvojęs, kaip kirviu nukerta:

— Pasiimsiu mokytą padėjėją.

— Kaip gi jį patikrinsi? Juk gali apsukti, suklaidinti?

— Tuoju į kalėjimą — ir viskas. Kitas jau nemėgins manęs apsukti.

Šitas bolševikinės santvarkos punktas jau įsisąmonintas: beraštis valdo, planuoja, o mokytas personalas, neturįs sprendžiamojo balso, turi atsakyti už visas viršininkų nesąmones ir blogai sudarytus neįvykdomus planus.

Pirmasai mėnesinis kursantų mokėjimo patikrinimas, kaip ir reikėjo laukti, išėjo prastas. Apie 35% gavo nepatenkinamus laipsnius. Mokyklos vadovybė sujudo, kaltino lektorių. Tuo reikalu sušaukė ekstra posėdį ir išdrožė griausmišką pamokslą. Lektoriai savo ruožtu kaltino aplinkybes. Jie nurodinėjo, kad toks kursas ir per tokį trumpą laiką esamose sąlygose neįmanomas dėl šių priežasčių:

1. per menkas kursantų pasirengimas stojant;
2. kursantai, nemokėdami rusų kalbos, negali gerai suprasti dėstomojo dalyko;
3. nėra vadovėlių ir kitų mokymo priemonių, kurių galėtų atgabenti iš Maskvos; kursantai, būdami beraščiai, neturi iš ko mokytis;
4. per mažai laiko duodama pamokoms pasirengti, pagaliau ir tas laikas atimamas politiniams pasikalbėjimams, susirinkimams, komjaunonių reikalams ir t. t.

5. trūksta rašomųjų priemonių — rašalo, kotelių ir kt.;

6. nėra tinkamų sąlygų pamokoms pasirengti — ankštos klasės, silpna šviesa ir 1.1.

Į visa tai griežtai ir įsakomai buvo atsakyta karo mokyklos viršininko:

1. Su aukštesniu mokslu galėtų stoti tik buržujų vaikai, kurie, kaip reakcinis elementas, visai negali būti priimti į sovietinę karo mokyklą. Proletarams tas mokslas buvo nepasiekiamas. Tad iš kur gi paimsi tuos mokytus?

2. Visoj raudonojoj kariuomenėj tik rusų kalba, todėl kursantai pačioj pradžioj turi išmokti terminus, statutus ir visus karinio gyvenimo dalykus tik rusų kalba. Kaip gi jie visa tai galėtų išmokti, jei būtų mokomi lietuvių kalba.

3. Vadovėliai — senas prietaras. Jie reikalingi gal tik vaikams, bet ne suaugusiems. Geram mokytojui jokių vadovėlių nereikia.

— Apskritai, turiu pasakyti, kad visi jūsų nurodyti trūkumai tik biurokratizmo liekanos ir išsisukinėjimas. Kad geri būtų mokytajai, tokių nesąmonių man nekalbėtų. Turit geriau rengtis pamokoms, tobulinti savo metodus ir dirbti su kursantais ne tik pamokų metu, bet ir visą laiką. Daugiau man nepatenkinamų laipsnių nebeturi būt. Už tai atsakys lektoriai, kad nesirūpino atsilikėliais ir tais, kurie prasčiau mokėsi.

— Visų sričių tarnautojai ir darbininkai jau yra sudarę sutartis dėl soclenktynių. O jūs, draugai lektoriai, ar padarėt tai? Ar yra jūsų tarpe varžybų ir uolumo pastangų? Dar nė vienos soclenktynių sutarties tarp lektorių nesu matęs. Tai šit mano žodis jums. Daugiau jokių skundų ir pasiteisinimų negali būti. Vadovybė viską žino ir kas reikia, daro. Susitvarkyt jūs patys, draugai lektoriai.

Kitos išeities nebuvo: reikėjo sudaryti soclenktynių sutartis. Bet kokios gali būti varžybos? Aišku — jokios. Juk nepražiodysi kursanto ir neįpūsi jam mokslo. Buvo mėginta su atsilikėliais dirbti po pietų. Bet ir čia nenugalima radosi kliūtis — niekada to laiko neturėjo kursantai. Diena taip buvo prikrauta, kad vis tekini ir tekini.

Svarbiau, žinoma, rezultatai. O vėlesnių patikrinimų rezultatai jau daug geresni buvo. Nepatenkinamų laipsnių beveik nebebuvo, tačiau mokslas tebėjo taip pat, kaip ir ejęs. Vadovybė buvo patenkinta, džiaugėsi soclenktynių padariniais, rašė į karo apygardą džiuginančius pranešimus. Popierizmas laimėjo. Šiuo atžvilgiu bolševikai savo tikslą tikrai buvo pasiekę.

Įdomu, kas per karininkai būtų buvę iš šitų kursantų su tokiu mokslu. Pamatyti neteko. Tatai sukliudė 1941 m. birželio 22 d. įvykiai, kurie visą karo mokyklą užklupo Švenčionėlių poligone. Iš arti 500 proletarinių kursantų su dideliu vargu, pavojais ir rizika atbėgo atgal į Vilnių apie 150 žm. Kiti visi, ginkluotų komisarų apsupti, su dideliu nenoru turėjo keliauti į „laimės šalį“ arba žuvo pakeliui.

/

KORESPONDENCIJOS TIKRINIMAS LIETUVOJE BOLŠEVIKŲ OKUPACIJOS METU

P. ZUNDĖ

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą ir įvedus joje komunistinę santvarką, prasidėjo, vietiniams žydams padedant, sistemingas visų politinio, ekonominio bei ūkinio tautos gyvenimo sričių griovimas, o greta jo ir pažangesnio gyventojų elemento persekiojimas, terorizavimas, trėmimas ir žudymas.

Liaudies priešus aiškinti ir, pagal bolševikų terminologiją, iš visuomenės tarpo juos „išimti“ rūpinosi didžiausią galią turėjusi ir plačiausiu mastu Lietuvoje veikusi įstaiga — vidaus reikalų liaudies komisariatas, paprastai vadinamas pirmomis savo rusiško vardo raidėmis — NKVD. Svarbiausias NKVD organas, vadinamoji valstybės saugumo valdyba (UGB), vėliau buvo išskirta į atskirą valstybės saugumo komisariatą (NKGB).

Liaudies priešams sekti ir aiškinti NKVD vartojo įvairiausių priemonių: plačiausiu mastu išplėstas slaptųjų agentų bei informatorių tinklas, verbavimas, papirkimai, žmogaus silpnybių bei šeimos narių vaidų išnaudojimas, teroras ir t. t. Be visų šių priemonių, buvo įvestas Lietuvoje ir slaptas susirašinėjimo tikrinimas, kuris ypač daug naudos suteikė NKVD veiklai ir daug padėjo tiek aukų pareikalavusiam „valymo“ darbui. Žmonės, nors ir nujausdami, kad jų susirašinėjimas slapta kontroliuojamas, vis dėlto nebuvo pakankamai atsargūs, nieko blogo nemanydami, papasakodavo laiške kiek atviriau savo išpūdžius, mintis bei įsitikinimus ir tuo ne tik patys save pražudydavo, bet dargi savo artimuosius atiduodavo į žiaurias NKVD rankas.

Kad būtų galima sudaryti vaizdą, kokio turinio laišakai buvo rašomi, čia pacituosime tik kelis konfiskuotų laiškų pavyzdžius, paimtus iš NKVD specialių slaptų informacinių pranešimų, siųstų Sovietų Sąjungos įgaliotiniui Lietuvoje, Pozdniakovui:

„... Mano tėvynės žemė paversta būsimojo karo lauku. Kada aš apie tai sužinojau, mano širdis susispaudė. Mūsų ūkį mindžioja kraugeriški raudonieji priešo pulkai. Gal ateis laikas, ir mes užmokėsime jiems už tas kančias, kurias iš jų turime...“

„... Aš tarnauju kariuomenėje, bet, svarbiausia, esu nepatenkintas melaginga politika; pasakyk man, ar tu nepasidavei komunis-

tinių elementų įtakai? Gal tu jau komjaunuolis? Jei tai tiesa, man tai suteiktų didelį sielvartą; aš nenoriu, kad mūsų šeimoje būtų išdavikai. Dabar, kada aš esu vyriausias šeimos auklėtojas — tai būtų man didžiausias smūgis.

„... Bolševistinis kariuomenės auklėjimas — blogas rezultatas jiems patiems. Aš nenoriu daug rašyti, nes mano laiškas gali patekti į kitas rankas ir tada bus blogai. ..“

Spec. pranešimas Nr. 52 iš 1941.VI.4.

„... . Atėjo nauja valdžia, atima iš žmonių grūdus, vilną, mėsą, o žmones veža į kalėjimus. Viskas labai pabrango; nėra nei drabužių, nei maisto: visur tuščios krautuvės. Jei taip bus toliau, visi mes mirsime badu. Visa mūsų viltis, kad mus išlaisvins vokiečiai. Mes tik to vieno ir laukiame. ..“

„... . Po 20 metų laisvojo gyvenimo mes dabar pavergti, vargstame didelį vargą ir Dievas žino, kada ir kas mus išlaisvins... Laisvės, kurią skelbia komunizmas, mes nejaučiame, jaučiame, kad esame skaudžiai apvilti ir pavergti. Kas norėtų pasakyti ar parašyti visą teisybę, tam uždaryta burna, gresia kalėjimas, ištrėmimas į Sibirą...“

Spec. pranešimas Nr. 51 iš 1941.VI.3.

„... . Žinai, brole — mes žuvome, ne darbininkų valdžia, o valdžia chuliganų ir plėšikų. Tu nemanyk, kad mes laimingi, visas Pabaltijo kraštas žuvo... — ką mes turime, viską atima ir išvaro iš namų. .. Nėra kas valgyti, visų laukia badas. . .“

„... . Atėjo rusai — komunistai, mane išvarė, o patys apsigyveno mano namuose ir mano žemėje daro sustiprinimus. Matote į kokią nelaimę mes pakliuvome. . . Gal jie bijo karo, bet mes karo laukiame, karas — baisus dalykas, bet mes nebijome, nes taip gyventi negalima. .

Spec. pranešimas Nr. 47 iš 1941.V.23.

„... . Mes, lietuviai, turime kentėti kalėjimuose ir ištrėmime nežinia už ką. Ypatingieji skyriai atsiskaito su mūsų broliais elektros kėdėmis, dėl to daug kas bėga į Vokietiją, o tie, kuriuos už pabėgimą areštuoja — tie saulės jau nebepamatys“.

„... Gal būti, Dievas duos pradės rusai muštis su vokiečiais ir padėtis pasikeis; paskui gal bus geriau, nes dabar nėra gyvenimo“.

Spec. pranešimas Nr. 42 iš 1941.V.9.

„... . Nežinau kaip pas Jus, o pas mus ūkininkų tarpe dideli neramumai, nes mato, kad vis tiek nori pakarti. Matyt, nori visiškai sugriauti ūkius ir suvaryti į kolchozus. . . Taigi, Jūs nieko nesigailėkite, pardavinėkite visa, ką galite iš gyvulių — arklius ir karves — kitaip viską atims be užmokesnio“.

„... Gyvenimas prie komunizmo — tai tikra kilpa ant kaklo tiek ūkininkui, tiek darbininkui. Ūkininkai jau praeitais metais mokėjo padidintą mokestį, o dabar rusų valdžia nori mus padaryti tokiomis, kaip rusų kolchozininkai — apiplyšusiais ir išbadėjusiais. .. Mes pripratę gyventi laisvai, nenorime lįsti į komunistų kilpą”.

Spec. pranešimas Nr. 41 iš 1941.V.8.

Iš šių pacituotų kelių laiškų ištraukų lengvai galima spręsti, kas prie bolševikų režimo laukė tiek adresatą, tiek siuntėją, nes laiške dažniausiai esti ir jo adresas, o jei tokio ir nebūtų, tai NKVD metodais nesunku jį išaiškinti. Turint galvoje tokių laiškų gausumą, galima įsivaizduoti, koks vertingas buvo NKVD organams susirašinėjimo tikrinimas ir kokią gausybę žmonių aukų jie pareikalavo.

Turimomis žiniomis, korespondencijos tikrinimo arba „pašto kontrolės“ punktų Lietuvoje buvo aštuoni: Kaune, Vilniuje, Šiauliuose, Panevėžy, Alytuje, Marijampolėje, Ukmergėje ir Telšiuose. Kokie buvo tų punktų etatai ir kokios tautybės korespondencijos tikrintojai — tikrų žinių nėra („kontrolės“ punktų steigimo užuomazgoje, 1940 m. rugpiūčio mėnesio pabaigoje, Kauno Centraliniame Pašte korespondencijos tikrinimo darbą dirbo 1 žydukas ir 4 žydaitės). Kad „pašto kontrolės“ punktų etatai turėjo būti nemaži, galima spręsti iš jų atliktų tikrinimo darbų. Pavyzdžiui, Vilniaus valstybės saugumo valdybos viršininkas Šarok 1941.VI.9 d. raštais Nr. Nr. 21/347 ir 21/348 praneša valstybės saugumo komisariui Kaune, Gladkovui, kad nuo 1941.V.9 d. iki VI.7 d. buvo patikrinta 63.447 ir nuo 1941.V.23 d. iki VI.7 d. — 35.324 laišakai. Taigi per 29 dienas tik vienas Vilniaus „pašto kontrolės“ punktas patikrino 98.771 laišką arba daugiau kaip 3.400 laiškų per parą. Nėra abejojimo, kad tokiam kiekiui laiškų patikrinti per parą reikėjo turėti tinkamus etatus. Be to, prie kiekvieno „pašto kontrolės“ punkto buvo dar įsteigti ir specialūs skyriai cheminiam laiškų apdirbimui: laiškam cheminiu būdu tikrinti buvo net surašytos specialios instrukcijos.

Nujausdamas artėjančią karą su vokiečiais, NKVD pasiruošė ir tam atvejui. 1941.VI.12 d. NKGB IV skyriaus IV dalies viršininkas Aladyševs paruošė mobilizacijos planą, pagal kurį:

„... Mobilizacijos metu kariškai korespondencijai apdirbti numatomi papildomi tikrintojų etatai šiuose „PK“ punktuose:

a) Kauno „PK“ punkte	10 žmonių,
b) Vilniaus „PK“ punkte	15 „
c) Šiaulių	5 „
d) Panevėžio „ „	5 „

Prie centralinio „PK“ punkto cheminiam korespondencijos apdirbimui numatomi papildomai 5 žmonės.

Alytaus, Marijampolės, Ukmergės, ir Telšių „PK“ punktuose papildomų vienetų nereikalinga; jie gali apseiti su nuolatiniais etatais”.

Korespondencijos tikrinimas teikė NKVD labai daug vertingos medžiagos, todėl į šį darbą buvo žiūrima su ypatingu susidomėjimu. Kad ir pati Maskva korespondencijos tikrinimą Lietuvoje laikė svarbiu dalyku bei juo domėjosi, liudija Sovietų Sąjungos NKVD antrojo specskyriaus slapto raštas Nr. 102857, 1940 m. rugsėjo 11 d., siųstas Lietuvos NKGB antrojo specskyriaus viršininkui. Kalbamuojų raštu prašoma suteikti NKVD centrui Maskvoje šių žinių:

1. kiek Lietuvos teritorijoje yra korespondencijos tikrinimo punktų ir kaip jie suskirstyti;
2. kokie yra korespondencijos tikrinimo punktų etatai;
3. koks yra gaunamosios ir siunčiamosios tarptautinės korespondencijos kiekis per parą;
4. kaip atliekama korespondencijos kontrolė;
5. kokie operatyviniai rezultatai yra pasiekti per pereitą laiką;
6. kaip ir koku mastu vykdoma tarptautinių telegramų ryšių kontrolė.

Atsakymas į šį raštą, be abejo, būtų labai įdomus, tik deja, jis į mūsų rankas nepakliuvo.

Per griežtą korespondencijos kontrolę pereidavo tiek paprastas bei registruotas vidaus ir užsienio susirašinėjimas, tiek telegrafiniai bei radiotelegrafiniai ryšiai. Žinių apie korespondencijos tikrinimo eigą ir pasiektus rezultatus „pašto kontrolės“ punktai pristatydavo NKVD centrui į Kauną, o pastarasis specialiais grąžintiniais slaptais pranešimais apie tai sistemingai informuodavo TSRS Liaudies Komisarų Tarybos įgaliotinę Lietuvai Pozdniakovą.

Bolševikų valdymo laikais Lietuvoje praktikuoto korespondencijos tikrinimo bei jo išdavų pilną vaizdą dabar susidaryti sunku, nes tam trūks ta medžiagos. Tačiau, iš dalies apie šio žalingo darbo mastą galima spręsti kad ir iš vienos, bolševikams traukiantis neišsaugotos, pirmiau minėtų Pozdniakovui siunčiamų specialių slaptų pranešimų bylos.

Kalbamoje byloje randasi dalis specialių pranešimų nuo "1941.1.15 d. iki VI.7 d., kuriuose yra surašytas patikrintos bei konfiskuotos korespondencijos turinys. Tiesa, tie skaičiai figūruoja ne visuose pranešimuose, kai kur nepažymėtas konfiskuotos korespondencijos skaičius, o kituose — nenurodyta nei patikrintos, nei konfiskuotos korespondencijos duomenų, o tik bendrai apibūdinta, pavyzdžiui, kad patikrintoje korespondencijoje rasta visa eilė kontrrevoliucinio turinio laiškų, kuriuose šmeižiama tarybinė santvarka ir reiškiamas nepasitenkinimas LTSR vyriausybės veikimu.

Geresniam susirašinėjimo kontrolės darbo pavaizdavimui galima sudaryti iš turimų aukščiau minėtų specialių pranešimų maždaug tokią atlikto korespondencijos tikrinimo lentelę:

Sp. pranešimo Nr. ir data	Patikrinimo data	Patikrintos korespondencijos skaičius	Konfiskuotos korespondencijos skaičius	Konfiskuotos korespondencijos apibūdinimas
Nr. 1/88 iš 1941.1.24	1941.1.15— —1.20	1.750	194	Liet. 29-jo šaulių korpo karių laišškai giminėms bei pažįstamiems, kuriuose sistemingai peikiama Tarybų valdžia ir kareivių būklė Raud. Armijoje.
Nr. 1/251 iš 1941.1.27	1941.1.23— —1.24	2.883	nepažymėta	Visa eilė į užsienį siunčiamų laišku, peikiančių Tarybų Sąjungą ir tarybinę valdžią Lietuvoje.
Nr. 1/347 iš 1941.II.3	1941.1.30— —II.1	1.577	nepažymėta	Kauno ir kitų vidurinių mokyklų aukštesniųjų klasių mokinių laišškai, kuriuose pasisakoma prieš komunistinę santvarką ir reiškiamos kontrrevoliucinės mintys.
Nr. 1/381 iš 1941.II.6	1941.1.21— —II.3	2.022	120	Liet. 29-jo šaulių korpo karių laišškai, kuriuose šmeižiama Tarybų valdžia bei Raudonoji Armija ir pasisakoma prieš karo priesaikos priėmimą.
Nr. 1/439 iš 1941.II.11	1941.II.1—	341	10	Raudonarmiečių laišškai giminėms, kuriuose pasakojama apie prasidėjusią kareivių tarpe baisią dezinterijos epidemiją.
Nr. 1/438 iš 1941.II.11	1941.II.3— —II.4	4.845	14	Į užsienį siunčiamieji kontrrevoliucinio turinio laišškai, kuriuose rašoma apie persekiojimus, areštus, suimtųjų kankinimus, prekių trūkumus, ir t. t.
Nr. 1/437 iš 1941.II.11	1941.II.4— —II.6	2.020	89	Liet. 29-jo šaulių korpo karių laišškai, kuriuose kritikuojama tarybinė santvarka ir peikiamas maitinimas kariuomenėje.
Nr. 1/487 iš 1941.II.14	1941.II.1— —II.3	1.150	12	Mokinių laišškai, kuriuose varoma prieštarybinė agitacija, pasakojama apie nelegalių antikomunistinių grupių bei ratelių veikimą ir raginama tokias grupes organizuoti.
Nr. 1/486 iš 1941.II.15	1941.II.5— —II.11	2.896	98	Liet. 29-ojo šaulių korpo karių laišškai, kuriuose ryšium su būsimu priesaikos priėmimu peikiama esamoji santvarka.
Nr. 1/587 iš 1941.II.21	1941.II.17— —II.19	2.350	13	Aukštesniųjų klasių mokinių laišškai, kuriuose ryšium su Lietuvos nepriklausomybės švente varoma priešbolševikinė agitacija.
Nr. 1/588 iš 1941.II.21	1941.II.17— —II.19	450	29	Raudonarmiečių laišškai, kuriuose rašoma apie vandens užnuodijimą Vilniuje ir ryšium su tuo smarkiai plintančią dezinterijos epidemiją su mirties atsitikimais.
Nr. 1/618 iš 1941.II.22	1941.II.12— —II.14	6.194	24	Į užsienį siunčiamieji laišškai, kuriuose pasakojami įvairūs šmeižtai apie tarybinę santvarką Lietuvoje.

Sp. pranešimo Nr. ir data	Patikrinimo data	Patikrintos korespondencijos skaičius	Konfiskuotos korespondencijos skaičius	Konfiskuotos korespondencijos apibūdinimas
Nr. 1/761 iš 1941.III.11	1941.II.20—II.27	2.895	98	Liet. 29-jo korpo karių laiškai, kuriuose pasisakoma prieš tarybinę santvarką, Raudonąją Armiją ir priesaiką.
Nr. 1/800 iš 1941.III.14	1941.III.11—III.12	132	49	kai, kuriuose giriamas jiems suteiktas priėmimas ir aprašoma Vokietijos santvarka.
Nr. 1/802 iš 1941.III.15	1941.II.28—III.7	3.805	65	Liet. 29-jo šaulių korpo karių laiškai, kuriuose pikčiausiu būdu šmeižiama tarybų santvarka ir Raudonoji Armija.
Nr. 1/701 iš 1941.III.19	1941.III.15—III.18	1.681	nepažymėta	I Vokietiją repatrijavusių laiškai, kuriuose giriama Vokietijos santvarka.
Nr. 1/706 iš 1941.III.20	1941.III.15	248		
Nr. 1/714 iš 1941.III.22	1941.III.7—III.20	13.298	242	Liet. 29-jo korpo karių laiškai, kuriuose reiškiamas prieštarybinis nusistatymas ir šmeižiama Raud. Armija.
Nr. 1/724 iš 1941.III.28	1941.III.28—III.25	2.656	18	Laiškai, kuriuose skleidžiami gandai apie įvyksiantį esamos santvarkos pakeitimą ir apie vokiečių atvykimą.
Nr. 1/727 iš 1941.III.28	1941.III.23—III.26	2.740	120	I Vokietiją repatrijavusių laiškai, kuriuose pasakojama apie nuoširdų jų priėmimą ir apie gyvenimo sąlygas Vokietijoje.
Nr. 1/734 iš 1941.III.31	1941.III.27—III.29	2.184	98	Iš Vokietijos atėję laiškai, kuriuose giriama Vokietijos santvarka.
Nr. 1/850 iš 1941.IV.12	1941.III.20—IV.9	10.100	228	Liet. 29-jo šaulių korpo karių laiškai, kuriuose reiškiamas nepasitenkinimas esamąja santvarka ir šmeižiama Tarybų valdžia
Nr. 1/864 iš 1941.IV.18	1941.IV.11—IV.15	3.486	524	I užsienį siunčiamieji kontrrevoliucinio turinio laiškai ir repatrijavusių vokiečių atsiųsti laiškai.
Nr. 1/874 iš 1941.IV.22	1941.IV.9—IV.17	5.742	67	Liet. 29-jo šaulių korpo karių laiškai, kuriuose reiškiamas lietuviškas patriotizmas ir niekinama tarybinė santvarka bei Raud. Armija.
Nr. 1/876 iš 1941.IV.23	1941.IV.9—IV.21	2000	15	Raudonarmiečių laiškai giminėms, kuriuose pasakojama apie karinius pasiruošimus Vokietijos pasienyje ir apie pasienyje įvykusius incidentus.
Nr. 1/915 iš 1941.IV.29	1941.IV.15—IV.29	6.383	500	Vokiečių pasienio zonos gyventojų laiškai, kuriuose reiškiamas Sovietų Sąjungai priešingas nusistatymas, skleidžiami įvairūs šmeižtai ir pasakojama apie rengiamus pasienyje karinius pasiruošimus.

Sp. pranešimo Nr. ir data	Patikrinimo data	Patikrintos korespondencijos skaičius	Konfiskuotos korespondencijos skaičius	Konfiskuotos korespondencijos apibūdinimas
Nr. 1/930 iš 1941.IV.30	1941.IV.1— —IV.29	8.500	1.895	I J. A. V. siunčiami laiškai, kuriuose pasakojama apie bolševikų santvarkos atneštus vargus ir kančias ir prašoma gelbėti nuo raudonojo teroro.
Nr. 1/937 iš 1941.IV.30	1941.IV.26— —IV.30	6.800	13	Laiškai, kuriuose ryšium su gegužės 1-ja įvairiais būdais šmeižiama tarybų santvarka.
Nr. 1/984 iš 1941.V.8	1941.IV.5— —V.5	8.950	587	Valstiečių laiškai, kuriuose nusiskundžiama pyliavomis, priverstina kolektyvizacija, įvairiomis priespaudomis ir artėjančiu badu.
Nr. 1/986 iš 1941.V.9	1941.IV.16— —V.5	18.960	2.350	Liet. 29-jo šaulių korpo karių laiškai, kuriuose keikiama bolševistinė santvarka ir nusiskundžiama nepakenčiama būkle Raudonojoje Armijoje.
Nr. 1/990 iš 1941.V.13	1941.IV.15— —V.9	3.200	86	Pašauktųjų į kariuomenę laiškai, kuriuose reiškiamas nenoras tarnauti bolševikų kariuomenėje ir pasakojami įvairūs šmeižtai apie tarybinę santvarką bei Raudonąją Armiją.
Nr. 1/991 iš 1941.V.10	1941.V.7— —V.10	4.957	36	I J. A. V. siunčiamieji valstiečių laiškai, kuriuose pasakojama apie uždėtas milžiniškas pyliavas, priverstiną kolektyvizaciją bei įvairias kitas bolševikų teroristines priespaudas.
Nr. 1/1021 iš 1941.V.15	1941.IV.26— —V.10	9.638	212	I Vokietiją siunčiami Lietuvoje gyvenančių lenkų pabėgėlių laiškai, kuriuose skleidžiami įvairūs pikti gandai ir šmeižiama tarybinę santvarką.
Nr. 1/1037 iš 1941.V.16	1941.IV.26— —V.13	5.606	5.009	I Vokietiją repatrijavusiųjų laiškai giminėms ir pažįstamiems Lietuvoje, kuriuose išgiriama Vokietija ir keikiama Tarybų santvarka.
Nr. 21/347 iš 1941.VI.9	1941.V.23— —VI.7	35.324	857	Vokiečių repatrijantų laiškai, kuriuose jie reiškia pasitenkinimą savo naujuoju gyvenimu Vokietijoje.
Nr. 21/348 iš 1941.VI.9	1941.V.9— —VI.7	63.447	3.767	Įvairūs, daugiausia inteligentų laiškai, kuriuose sielvartaujama dėl Lietuvos pavergimo ir reiškiamas priešingas tarybinei santvarkai nusistatymas.

P a ž y m ė j i m a s : Į šią lentelę neįtraukti tie specialūs pranešimai, kuriuose nei patikrintos, nei konfiskuotos korespondencijos skaičiai nepažymėti.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad nuo 1941 metų sausio 15 d. iki birželio 7 dienos, t. y. per 158 dienas NKVD organų Lietuvoje buvo patikrinta maždaug 251.108 laiškai vidaus bei užsienio korespondencijos, iš kurios

17.247 laišakai dėl prieštarybinio turinio adresatams buvo nepraleisti ir konfiskuoti.

Aišku, šie skaičiai yra tik apytikriai, nes visų duomenų pažymėtam laikotarpiui trūksta, tačiau ir tų skaičių jau pakanka, kad susidarytumėm vaizdą, kiek aukų pareikalavo Lietuvoje nelemtoji bolševikų „pašto kontrolė“.

Kadangi visi konfiskuoti laišakai buvo, kaip tai pažymėta net pirmiau minėtuose specialiuose pranešimuose, atiduodami NKVD operatyviniams skyriams sunaudoti ir kadangi laiškuose dažniausia būdavo ir siuntėjo adresai, tai galima prieiti išvados, kad vien dėl savo neatsargumo susirašinėjimo būdu maždaug per 158 dienas Lietuvoje nukentėjo apie 25.000 žmonių, gal net ir žymiai daugiau, jei prisiminsime bolševikų veikimo metodus, pagal kuriuos represijos būdavo taikomos ne tik tariamam kaltinamajam (šiuo atveju adresatui arba siuntėjui), bet taip pat ir jo giminėms bei artimiesiems.

Kiek žmonių iš viso nukentėjo mūsųose dėl „pašto kontrolės“ veikimo bolševikų operacijos laikais — tikrų duomenų nėra. Tačiau, sprendžiant iš aukščiau pateiktų duomenų, nuo šios priemonės nukentėjusiųjų skaičius turėtų būti milžiniškas: NKVD pravestoje „valymo“ akcijoje Lietuvoje jis užima, be abejo, ne paskutinę vietą.

SOVIETIŠKAS PLANAVIMAS LIETUVOJE

J. LAUCEVIČIUS

Bolševikams okupavus Lietuvos respubliką, imtasi darbo susovietinti Lietuvą visose gyvenimo srityse. Kad greičiau išardytų mūsų ūkinį gyvenimą iš pagrindų, bolševikai skubiai ėmė steigti sovietiškas institucijas, visai nepaisydami, ar jos tinka mūsų krašto gyvenimui ar ne. Pagrobę respublikos turtus ir nacionalizavę privačias įmones, ėmėsi organizuoti savotišką socialistinę santvarką. Tai jų santvarkai įgyvendinti, be kitų institucijų, buvo įsteigta ir Valstybinė Plano Komisija, kuri priklausė Komisarų Tarybai. Planavimo reikšmę Komisarų Tarybos pirmininkas Gedvila tarp kitko apibūdino taip: „... liaudies ūkio planas nustato plėtotės tempus ir atskirų mūsų ūkio sričių darbus.. . planas yra darbo žmonių priemonė, padedanti kuo greičiausiai išplėsti socialistinį sektorių ir likviduoti privatųjį sektorių. Kova dėl plano, dėl jo įvykdymo ir jo perviršijimo yra kova dėl socializmo, dėl visiško perėjimo į socialistinės gamybos būdą“. . . (Liaudies Ūkis 1941 m. Nr. 1, pusi. 4).

Įdomu buvo stebėti: koku būdu kolektyvinio planavimo procedūra galės pakeisti asmeninę iniciatyvą ir koks tas „socialistinis gamybos būdas“. Pastudijavę tą procesą, gal prieisime apčiuopiamų išvadų. Valstybinė plano komisija rusiškai vadinasi „Gosudarstvennaja Planovaja Komisija“; paprastai ją vadindavo „Gosplan“. V. P. Komisijos pirmininku buvo paskirtas Pijus Glovackas. Jo stažas toms pareigoms eiti — ilgas sėdėjimas kalėjime už komunistinę veiklą. Pirmininko pavaduotojais buvo rusai-komunistai Petrovas ir Nosovas, atvykę iš Rusijos. V. P. Komisija buvo suskirstyta į šiuos skyrius:

- 1) Kultūros, švietimo, sveikatos ir socialinio aprūpinimo skyrius; viršininkas K. Strimaitis.
- 2) Pramonės skyrius — Andrašūnas.
- 3) Prekybos skyrius — Vladimirovas.
- 4) Komunalinio ūkio — atvykęs iš Rusijos komunistas-čekistas Baliūnas ar Baliūnas (jis pats nežinojo savo tikros pavardės).
- 5) Žemės ūkio skyrius — Lukoševičius.
- 6) Miškų ūkio skyrius — Kurilavičius.
- 7) Statybos skyrius — inž. Gargasas.

- 8) Materialinių fondų skyrius — žydas *Volsonokas*.
- 9) Sąvadinis (suvestinis) skyrius — *Višnievskis*.

Pagaliau — komisijos administracijos dalys — kadru ir specskyrius, buhalteris, ūkio vedėjas, kanceliarijos viršininkas ir kiti administracijos pareigūnai. Viso apie 65 asmenys.

Be to, V. P. Komisijai priklausė statistikos biuras. Komisija leido dvisavaitini periodini žurnalą „Liaudies Ūkis“, savo veiklai nušviesti ir planavimo klausimams nagrinėti. Eiliniai komisijos tarnautojai-ekonomistai, sekretoriai, mašininkės, šoferiai, sargai, daugumas buvo lietuviai, ne komunistai, jų dalis net aiškūs antikomunistai; ištikimi savo kraštui lietuviai. Komisijoje buvo ir labai sugebančių šokti pagal bolševikų dūdelę. Visi tarnautojai prislėgtoje nuotaikoje nesąmoningai „dirbo“, laukdami kokio nors to košmaro galo.

Nors žydai veržte veržėsi į plano komisiją, bet vis tik jų čia buvo mažuma. Skyrių viršininkai, ypač tarnautojai, daugumas buvo ne tų sričių specialistai, kuriose dirbo, pavyzdžiui: vienas ats. adm. karininkas tvarkė sveikatos, socialinio aprūpinimo ir fizinės kultūros reikalus; kitas karininkas — materialinių fondų skyriuje normavo manufaktūros prekes, o juristas-advokatas tvarkė komunalinio ūkio reikalus, kur susiduriama su statybomis ir miestų techniškais įrengimais. Tokioje įstaigoje, kur suplaukia visos respublikos reikalai, be abėjo turėjo būti gerai parinkti specialistai. Buvo ir specialistų, bet šie, profanų tarpe, nieko negalėjo daugiau ar geriau nuveikti arba parodyti iniciatyvos tokiose darbo sąlygose, kurios buvo praktikuojamos sovietiškoje įstaigoje, šiuo atveju, V. P. Komisijoje.

Pirmiausia, nieks gerai nežinojo sovietiško valdymo struktūros, darbo sistemos nei procedūros. Buvusieji komisijoje rusai irgi nevienodai aiškino vieno ar kito plano sudarymo bei vykdymo procedūrą. Atsitikdavo, kai skyriaus viršininkas ar tarnautojas, neturėdamas aiškių nurodymų, pradėdavo reikalą tvarkyti logiškai galvodamas, bet tuoj įsikišdavo kuris nors komunistas ir vėl viską išardydavo, nedavęs tikrų nurodymų. Koks čia dalykas? Kodėl neduodama naudingai dirbti ir aiškiai nenurodoma, kaip dirbti? Geriau prisižiūrėjus paaiškėjo, kad sovietiškoje santvarkoje asmens iniciatyva yra nepageidaujamas, net smerktinas, dalykas; tenka laviruoti nurodymų bei procedūrų konglomerate, nes nurodymai arba neaiškūs, arba prieštarauja vieni kitiems ir greit keičiami: kas vakar buvo nurodyta vadovautis, šiandien netinka, svarbiausia nežinia, kodėl netinka. Sovietiškoje santvarkoje Lietuvoje, kaip taisyklė, įstaigos ar įmonės viršininku skiriamas lietuvis, dažniausiai nepartyvis, o jo pavaduotojais skiriami rusai arba žydai. Be to, viršininkas būdavo arba bemokslis, arba ne tos srities specialistas, kurioje dirba, arba specialistas, tačiau visais atvejais jų veikla niekuo nesiskiria, nes jie visi yra savo pavaduotojų žaislas ir viešas atsakovas už įstaigų bei įmonių nepasisekimus. VP Komisijos pirmininkas, kad ir buvo rusų-pavaduotojų apsuptas, bet jis pats buvo komu-

nistas ir komisarų tarybos pirmininko pavaduotojas, dėl to jis ne taip buvo savo pavaduotojų suvaržytas, kaip komisarai ir kiti viršininkai, tačiau vis tik buvo priverstas klampoti Maskvos kombinacijų konglomerate.

Tiesioginis VP Komisijos darbas maždaug buvo toks:

- 1) Gauti iš komisariatų planus; tuos planus peržiūrėti, patikslinti, suderinti; gauti iš Visasąjunginės VP Komisijos aprobatą ir pristatyti Komisarų Tarybai tvirtinti.
- 2) Sekti ir kontroliuoti planų vykdymą ir juos koreguoti, tam tikrais laikotarpiais, jeigu iškiltų kokie netikslumai, o taip pat imtis priemonių pašalinti planų vykdymo trukdytojus.
- 3) Rinkti planų vykdymo ataskaitinius pranešimus, juos sutvarkyti, ir pristatinti Komisarų Tarybai.

Tai pagrindinis VP Komisijos darbas.

Leninas statė plano komisijai šiuos reikalavimus: „... svarbiausia — pasodinti 70% Gosplano narių dirbti po 14 valandų per parą (tegu mokslas pakenčia; atlyginimą davėme gerą, reikia priversti dirbti“) (Liaudies Ūkis Nr. 1, pusi. 19).

Tiesa, pagal šią dogmą VP Komisija buvo verčiama dirbti visu 100% narių per dienas ir naktis, mokslas irgi „pakentėjo“, o atlyginimas ne toks jau aukštas buvo, tačiau iš to priverstino, nesąmoningo darbo jokios naudos nebuvo ir negalėjo būti sovietiškoje santvarkoje.

Komisijos veikla tik labiau apsunkindavo komisariatų įvairių žinių reikalavimais, vykdomųjų darbų komplikavimu ir t. t. Pagrindiniai planai sudaromi vieneriems metams, tačiau metiniai planai skaldomi į metų ketvirčių (kvartalinius) planus ir dar mažesniais laikotarpiais (pagal reikailą). Kaip su metiniais, taip ir su metų ketvirčių planais buvo atliekama ta pati jų rengimo, tikslinimo ir tvirtinimo procedūra. Metinis ir pirmojo metų ketvirčio planas rengiamas ir tvirtinamas tuo pačiu metu, o jau antrojo, trečiojo ir ketvirtojo metų ketvirčio planas tvirtinamas prieš kito metų ketvirčio pradžią, maždaug per dvi savaites, vadinasi, neturint duomenų apie pirmojo metų ketvirčio plano įvykdymą, ruošiamas planas antram ketvirčiui, nors iš įmonių reikalaujama duomenų „laukiamo“ įvykdymo. Čia gera proga „laukti“ gerų rezultatų, tačiau tikrumoje susilaukiama liūdnų rezultatų.

Perspektyviniai planai sudarinėjami ir ilgesniems laikotarpiams negu metams, bet tie planai ne periodiškai. Lietuvos VP Komisijoje irgi buvo sudaryta ypatinga komisija 15-ai metų planą sudaryti. Tas planas turėjo būti sudarytas per 2 mėnesius. Galima įsivaizduoti, koks tas planas būtų išėjęs. Planų vykdymo rezultatai renkami metais, metų ketvirčiais, mėnesiais ir, pagal reikailą, trumpesniais laikotarpiais.

Planai buvo keturių rūšių:

- 1) Komisariatų įstaigų bei įmonių tinklas, pajėgumas, koks turi būti išplėstas per metus, pavyzdžiui, švietimo komisariatas savo plane nurodo

skaičiais: kiek ir kokių mokyklų turi būti išplėsta ligi plano įvykdymo metų pabaigoje; kiek juose mokinių turi būti priimta, kiek išleista. Sveikatos komisariatas savo plane nurodo: kiek turi būti ligoninėse lovų, kiekvienai ligų rūšiai atskirai (bendro gydymo, tuberkuliozinių, psichiatrinių ir t. t.); kiek jų buvo prieš operacinius metus. Panašiai daro ir kiti komisariatai. Tinklo planai sudaromi ištisiems metams, t. y. į metų ketvirčius neskaldomi, bet apie jų vykdymą laikas nuo laiko reikalaujamos iš komisariatų žinios bei ataskaitiniai pranešimai.

2) Gamybinius planus sudarinėja tie komisariatai, kurie savo valdžioje turi gamybines įmones (fabrikus, dirbtuves, laboratorijas ir t. t.). Tuose planuose komisariatai nurodinėja gamybą skaičiais (svoris, kiekis, apimtis), gaminių rūšimis ir apyvartos sumomis. Tie planai skaldomi metų ketvirčiais, mėnesiais, dekadomis ir dar trumpesniais laikotarpiais. Taip pat dažnai renkamos žinios apie tų planų vykdymą, nes tai bolševikams rūpimiausia sritis.

3) Kapitalinių statybų planus sudarinėja visi komisariatai, kurie yra numatę operaciniais metais statyti stambesnius pastatus arba daryti kapitalinius remontus, atskirai gaudami tiems pastatams statyti lėšų. Smulkias statybas ir remontus vykdo iš finansinio plano (biudžetinių lėšų). Planuotoms statyboms vykdyti lėšas skiria Maskva savo nuožiūra. Viršlimitinėms, t. y. stambioms, statyboms lėšas skirdavo kiekvienam objektui atskirai, vadinasi, Maskva nustatydavo: kokie stambesni pastatai turi būti statomi respublikoje ir kiek lėšų skiriama jiems pastatyti. Žemiau limitinėms, t. y. smulkesnioms, statyboms Maskva skirdavo bendrą sumą, oficialiai nenurodydama objektais, bet primygtinai pabrėždavo, kurie objektai jai pageidaujami. Smulkesnių statybų objektus ir sumas formaliai nustatydavo Respublikos Komisarų Taryba, susitarusi su atitinkamais komisariatais per VP Komisiją. Kapitalinių statybų planai buvo skaldomi į metų ketvirčius. Tie planai ypač buvo netikslūs, kurjožiški, absurdiški, o kartais net žalingi. Tuos planus sudarant ir bandant įvykdyti, aiškiausiai galima buvo pastebėti sovietiškos darbo sistemos absurdiškumą. Nagrinėjant planų ruošimo bei vykdymo procedūrą, tatai dar labiau paaiškės.

4) Finansiniai planai sudaromi iš biudžeto skirtų lėšų komisariatams ir jiems priklausančių įstaigų bei įmonių išlaikymui. Finansiniuose planuose pažymima: kokios sumos kuriems tikslams skiriamos, prisilaikant sovietiškų normų. Miestuose esančioms įstaigoms skiriamos vienokios normos, o kaimuose — kitokios. Be to, nurodoma: kurios sumos skiriamos iš respublikinio biudžeto, o kurios — iš vietinio biudžeto, nes biudžete Maskva paskyrė bendrą sumą respublikiniam biudžetui ir atskirą bendrą sumą vietiniam biudžetui. Respublikos komisarų taryba savo ruožtu tas bendras sumas paskirstė: iš respublikinio biudžeto — respublikinės reikšmės įstaigoms išlaikyti, t. y. komisariatams; iš vietinio biudžeto paskirstė sumas vietinėms įstaigoms išlaikyti, t. y. miestų ir apskričių vykdomiesiems komitetams. Kur miestas, o kur kaimas, kurios įstaigos visasajunginės reikš-

mės, kurios respublikinės ir kurios vietinės reikšmės įstaigos bei įmonės, taip ir nepavyko išaiškinti. Komisariatai į tas plano grafas rašė didesnes sumas, kur buvo didesnės normos. Išeidavo taip, kad vienu atveju Lietuvoje buvo labai maža miestų, o kitu atveju — labai daug. Panašiai buvo ir su įstaigų priklausomybe. Vienu atveju apskrities vykdomasis komitetas vieną-kitą, žinoma, nepelningą įstaigą laikydavo esančia respublikinės reikšmės įstaiga ir ją nesirūpindavo, o komisariatas tas pačias įstaigas laikydavo vietinės reikšmės įstaigomis ir į savo finansinį planą jų neįrašydavo. Todėl ir finansiniai planai išeidavo kurjožiški. Finansiniai planai sudaromi metams; į tuos planus VP Komisija maža ką tesikišdavo; su tais planais kamavosi Finansų Komisariatas ir bankai.

Jau buvo minėta, kad sovietiškas planavimas buvo labai nepopuliarus, todėl nieks juo nesidomėjo. Visi planavimo neaiškumai buvo puikiau sia dirva įvairiausioms partijos fantazijoms bei malversacijoms.

VP Komisijos pirmininkas jausdavo ir matydavo, kad sovietiškas planavimas mūsų gyvenimo sąlygose visai neįmanomas, bet turėjo planuoti ir kitus įtikinėti, kad planavimas esąs naudingas, nors visi, kas turėjo reikalo su plano komisija, planavimą neigė ir žiūrėjo kaip į kokią egzekuciją. VP Komisijos pirmininkas savo tarnautojų susirinkimuose nurodinėjo, kad reikia taip dirbti planavimo darbą, kad komisariatai ir vietos įstaigos pajustų ir suprastų planavimo reikalingumą bei naudingumą, vadinausi, komisariatai planavimą neigia, o plano komisija — teigia. Tokioje diametraliai priešingoje atmosferoje vyko planavimo darbas. Jeigu tas darbas būtų turėjęs sistemą ir aiškią procedūrą, gal pagaliau būtų prieita prie glaudaus bendradarbiavimo su komisariatais bei vietos valdžios organais, bet tikrovėje pasirodė, kad juo planavimas pradėjo plisti, juo pradėta labiau įsitikinti sovietiško planavimo nereikalingumu, nenaudingumu, beprasmiškumu.

Pats VP Komisijos pirmininkas savo straipsnyje „Pirmieji planavimo patyrimai“ (Liaudies Ūkis Nr. 2, pusi. 59) pabrėžė, kad komisariatai nekreipia dėmesio į planų sudarymą ir laiko juos nereikalingais, kad pats komisaras nežinojęs, kokį planą sudarę jo valdiniai ir t.t. Planavimas buvo reikalingas ir naudingas bolševikų partijai; tai jų mėgiamiausias arkliukas agitacijai, propagandai ir sovietiškos santvarkos reklamai.

VP Komisijos tarnautojai raginami dirbti, krutėti, kad tik atrodytų smarkiai dirbą, tačiau nesąmoningas darbas nervindavo tarnautojus, bet už duonos kąsnelį „krutėjo“, kas kaip išmanė.

Ūmai gaunama telegrama iš Maskvos, kad LTS Respublikos planas būtų paruoštas ir pristatytas per penkias dienas. VP Komisija dar labiau sukrunta; skyrių viršininkai renkasi į posėdį darbo gairėms nustatyti; visa komisija jaučia, kad debesis artėja. Nespėjus atsikvošti, duodamas įsakymas tuojau skambinti telefonu arba rašyti raštus komisariatams, kad per dvi dienas paruoštų planus ir pristatytų plano komisijai. Iš karto komisariatai nustemba ir jaudinasi, nes per tokį laiką, prie geriausių norų

negalima joks rimtas planas sudaryti. Argi galima per dvi dienas padaryti visos respublikos, kad ir kapitalinių statybų planus? Juk reikia surinkti iš visos respublikos smulkius duomenis apie baigiamų statybų būklę, naujų dydi, pajėgumą, įkainojimą ir t. t., kad galima būtų įrašyti į plano blanko grafas nors apytikriai. Komisariatai prašo terminą pailginti, bet komisija negali ilginti, nes pati nespės pristatyti Maskvai.

Kad kaip nors tos egzekucijos nusikratyti, planus paruošti pavedama komisariato planuotojui, kur jo nėra, šiaip fantazijas mėgstančiam tarnautojui. Nelaimingasis planuotojas, neturėdamas jokių duomenų, rašo skaitmenis į planus, į lubas pasidairydamas; brauko, keikia, rašo ir vėl brauko; dieną ir naktį braukdamas ir bijodamas atsakomybės, vis tik per dvi dienas plano nepadarė. VP Komisija nervinasi, nesulaukdama planų; skambina telefonu į komisariatus, o paskambinti į Vilnių daug sunkiau, negu į Maskvą. Į trečią ar ketvirtą dieną gaunami planai be parašų, įvairių skaitmenų prirašyti.

Kas daryti? Šaukiami į VP Komisiją komisarai, jų pavaduotojai arba šiaip skyrių viršininkai; kviečiami atitinkamų sričių žinovai planui „patikslinti“. Neturėdami čia pat reikalingų duomenų bei statistikos, ir žinovai nieko nepadarė, o planui paruošti terminas pasibaigė, kas daryti? Ilgai negalvodamas skyriaus viršininkas ar kuris jo tarnautojas „patikslina“ planą, irgi į lubas pasižiūrėjęs, ir planas gatavas. Dabar prasideda naktinis plano perrašinėjimas, dauginimas, į rusų kalbą vertimas ir vėl „tikslinimas“, iš skyriaus į skyrių bėginėjimas ir t. t. Visas tas triukšmas, nemiegotos naktys buvo laikoma naudingų darbu. Buvo ir tokių komisariatų, kurie stengėsi paruošti planus, kiek galima, tikslesnius, bet dėl to pasivėlino pristatyti. Tokie komisariatai būdavo iškoneveikti, kaip sabotažnikai. Po tokio patyrimo ir tie komisariatai rašė į planus nesąmones, kad tik laiku būtų paruošti.

Tuo metu, kai komisariatų planuotojai ir VP Komisijos tarnautojai bukštavo dėl atsakomybės už surašytas į planus nesąmones, sovietiškoje spaudoje pasirodydavo ilgiausi straipsniai apie milžiniškus užsimojimus, negirdėtus laimėjimus, planų perviršijimą ir t. t.

Komisarų Tarybos pirmininkas Gedvila 1941.II.7 pranešė apie ūkinį planą, kaip faktą (Tarybų Lietuva 1941 m. Nr. 31), tuo tarpu planas buvo dar braukomas, „tikslinamas“ ir t. t. Šis planas buvo Komisarų Tarybos patvirtintas tik vasario 14 d., bet apie patvirtinimą nebuvo skelbta, nes planas esąs slaptas dokumentas, nors jį turi visi žinoti. Tokios tai logikos buvo laikomasi sovietiškoje santvarkoje.

Komisarų Taryba ilgai plano nesvarstė, nes komisarai vistiek apie plano duomenis nieko nežino; planas patvirtinamas ir tuojau siunčiamas į Maskvą dar kartą patikslinti bei patvirtinti. Po kelių dienų atstovas grįžta iš Maskvos, bet „patikslinto“ plano neparveža. Plano patikslinimo duomenis parveža ant atskirų lapelių, užrašų knygelėje arba stačiai žodžiu pasako, kad plane tokios ir tokios pozicijos išbrauktos, tokios padidintos, su-

mos sumažintos ir t. t. VP Komisija vėl sujuda iš pagrindų; vėl tikslinimas, taisymas, rašymas, duomenų perstatinėjimas ir t. t. Nespėta planas patvirtinti, o spaudoje vėl straipsniai; negirdėta panegirika. Čia jau partijos rugiapiūtė.

Kai Komisarų Taryba planą patvirtino ir išsiuntinėjo komisariatams vykdyti, pasirodė, kad komisariatai anksčiau jau yra gavę planų pozicijas stačiai iš Maskvos ir jas vykdo, bet tos pozicijos nesutampa su patvirtinto plano pozicijomis. Be to, pasirodė, kad kai kurios įmonės separatiškai susidariusios savus planus, nes juk operaciniai metai jau prasidėjo, o planų nebuvo. Tokiu būdu vienu metu veikė trys įvairių duomenų planai.

Iš karto partijos žmonės ragino komisariatus kiek galima plačiau užsiangažuoti gausia produkcija, didelėmis statybomis ir t. t. Komisariatai nesigailėjo padidinti planų skaitmenų, nes partija tikino, kad stachanoviečių judėjimas ir soclenktynės ne tik planus įvykdys, bet juos žymiai pralenks. Kai kurie komisariatai dėl atsargumo padėjo planuose prierašus „planas bus įvykdytas, jeigu bus žaliavų". Tokie prierašai buvo nepageidaujami ir smerktini, pavyzdžiui: Vyriausioji Farmacijos Valdyba užsimojo per metus padaryti apyvartą 40 mil. rublių su sąlyga „jeigu bus žaliavų". Vos pradėjus planą vykdyti, pradėjo pritrūkti žaliavų, o gauti buvo sunku arba kai ko visai negalima buvo gauti. Maskva pasiūlė gamybą plėsti iš vietinės žaliavos, nepaisydama, kad medikamentų gamybai tik maža dalis žaliavų gali būti paruošta Lietuvoje; tuo tarpu partija reikalavo ne tik planą įvykdyti, bet pralenkti. Kovo mėn. pradžioje ateina į VP Komisiją Vyr. Farmacijos Valdybos planuotojas su raštu, kuriame prašoma planą sumažinti iš 40 mil. ligi 23 mil. rublių metinės apyvartos ir tai su sąlyga, „jeigu bus žaliavų". Raštas iš planuotojo nepriimtas, o jam žodžiu pagrasinta prokuroru ir kitokiais nesmagumais. Galima spėti, kuo būtų baigęsis plano įvykdymas, tačiau gal ir gerai būtų išėję, nes sovietiškoji spauda plano užsimojimą jau sunaudojo reklamos tikslams. Kitas pavyzdys dar ryškesnis. Žemės Ūkio Komisariatas savo plane nurodė, kokie žemės plotai kokiais javais turi būti užsėti. Pačioje to plano vykdymo pradžioje buvo paskelbtos terminuotos javų pyliavos. Iš pyliavų normų aiškiai buvo matoma, kad sėjos planas negalės būti įvykdytas, nes stambesnieji ūkiai liks be sėklų. VP Komisijos tarnautojas agronomas B a l e i š i s išdrįso paaiškinti VP Komisijos pirmininko pavaduotojui N o s o v u i, kad reikia priverstinas javų pyliavas kiek atidėti, kol bus užsėti laukai. Toks agronomo paaiškinimas sukėlė komunisto pasipiktinimą, ir vos žmogus nenukentėjo už „sabotažą". Po to įvykio komisijos tarnautojai buvo įspėti, kad nedrįstų panašių klausimų kelti. Apskritai, sovietiškoje santvarkoje įprasta greit klausimą spręsti, nepagalvojus apie įvykdymo galimumus, pavyzdžiui: kai kilo klausimas, kaip aprūpinti gyventojus mėsa, tuojau spaudoje pasirodė išsprendimas, būtent: įsteigti daugiau skerdyklų, o ar bus kas skersti, nes ir esamos skerdyklos tuštėja, apie tai nepagalvota.

Tokiu principu sudarinėjami visi sovietiški planai.

Kaip buvo sakyta, kapitalinių statybų planas buvo kurioziškiausias ir geriausiai pavaizdavo sovietiško planavimo „naudingumą“.

Pamanykit tikrai! 204,12 milijonų rublių paskirta kapitalinėms statyboms. Jeigu gamybiniai planai nuolat galėjo kelti sensacijas ir viltis stachanoviečių laimėjimais, kitaip tariant, sovietiškais stebuklais, tai statybų planai iš karto pradėjo klupti. Kai pradėta eiti prie statybų plano vykdymo, iš karto paaiškėjo, kad planas visai ne toks, koks turėjo būti. Daug pradėtų statybų į planą neįtraukta, todėl negalima jų baigti, nors medžiagos pakaktų, tuo tarpu į planą įtrauktų naujų statybų negalima pradėti statyti dėl daugelio priežasčių, o laikas bėga, Maskva ne taip jau arti ir ne taip lengva susikalbėti.

Dar vasario mėnesio pabaigoje prasidėjo žodžių akcija tuojau pradėti statybas. Komisarų Tarybos pirmininkas, VP Komisijos pirmininkas ir komunistų partija šaukia pas save komisarų ir jų tam tikrus valdinius pasiaiškinti, kodėl statybos nepradėtos. Šie neturi, kas aiškinti, nes nežino, kas statys, su kuo sutartis sudarinėti, kaip su medžiaga, brėžiniais, sąmata ir t. t.

LTS Respublikoje buvo du statybos trestai, bet šie apsiėmė statyti tik jiems parankias statybas, o dauguma statybų provincijoje liko be statytojų; rangovai sovietiškoje santvarkoje — draudžiami, vadinasi, nėra kas statybas vykdytų. Tuo būdu pirmoji žodžių akcija nutilo. Išeičių beieškant, kilo mintis, kad smulkesnių statybų vykdymą reikia užkrauti apskričių vykdomiesiems komitetams. Vieną gražią dieną ateina iš Komisarų Tarybos į VP Komisiją švietimo reikalams referentas rusas *P o p o v a s* ir kreipiasi į kultūros ir švietimo skyriaus viršininką, kad šis pavestų (kam nors) paskambinti visų apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkams ir pasiūlytų jiems savo jėgomis pastatyti mūrines mokyklas pagal planą (iš viso 35 mokyklas).

Visą dieną skambino telefonu vargšas Šmulkštys, ragindamas vykdomuosius komitetus statyti mokyklas. Bailesnieji vykd. komitetų pirmininkai sutiko statyti mokyklas, nors patys jautė, kad nepastatys, o drąsesnieji griežtai atsisakė, nurodydami, kad kas užplanavo, tas tegu ir stato, mat, statybas turėjo planuoti ne komisariatai, bet miestų ir apskričių vykdomųjų komitetų plano komisijos. Be to, komitetuose nesą techniškojo personalo ir kitų statyboms vykdyti sąlygų. Komisarų Taryba griebėsi priversti trestus vykdyti statybų planą. Nors trestai kiek nusileido, bet vis tik dauguma statybų provincijoje liko be statytojų. Buvo sumanyta įsteigti prie apskričių vykdomųjų komitetų statybos kontorą, kurios vykdytų statybas apskričiuose, bet ir tas sumanymas neįgyvendintas dėl techniškojo personalo trūkumo provincijoje ir kitų priežasčių. Kas daryti? Juk čia su reklama nebaigsi. Mesta galvoti apie statybas provincijoje, o pradėta rūpintis stambiomis statybomis, kurias apsiėmė statyti trestai. Paskubomis komisariatai sudarė provizorines sutartis su trestais ir pradėjo atidarinėti einamąsias sąskaitas statyboms finansuoti. Po kiek laiko VP Komi-

sija patikrino bankuose komisariatu einamąsias sąskaitas ir rado, kad pinigai statyboms neimami, nes buvo manoma, jeigu pinigai bus imami, tai statybos vyks. Vėl pradėta pulti komisariatų ir trestų, kodėl pinigų iš bankų neima, bet čia paaiškėjo, kad trestams ne pinigai, bet statybinė medžiaga. ir brėžiniai reikalingi.

Nors ir su pinigais buvo didelių sunkumų, nes statybos įvairiai finansuojamos: vienos iš vieno banko, kitos iš kito; viename banke yra pinigų, kitame nėra; vienos statybos finansuojamos iš respublikinio biudžeto, o dar kitos — iš vietinio biudžeto, bet iš vietinio biudžeto galima gauti pinigų tik tada, jeigu bus įmokėtų sumų į tą biudžetą. Metų pradžioje mokesčiai į vietinį biudžetą silpnai plaukia, todėl ir lėšų statyboms negalima gauti. Tuo būdu daina be galo. Dar paaiškėjo, kad pinigų bankai gali duoti statyboms tik tada, kai statybų vykdytojai pristatys bankams kiekvieno statomojo objekto sutartį su statybos vykdytoju, brėžinius ir smulkia sąmatą. Kiek pasiderėjus, Maskva nusileido, t. y. sutiko duoti kiek pinigų, bet su sąlyga, kad ligi liepos pirmos dienos bus duoti bankams brėžiniai, sąmatos ir sutartys; tuo tarpu pasitenkinta provizorinėmis sutartimis. Bet ir prie tokių palengvintų sąlygų, komisariatų ir trestų pinigų statyboms iš bankų neėmė. Jei ir buvo kiek pinigų paimta, tai tik pereitų metų skoloms mokėti, kai kurioms statyboms baigti ir už brėžinius sumokėti. Tuo piniginis klausimas ir aprimo, užtat medžiagų klausimas vėl iškilo. Statybinės medžiagos laikas nuo laiko planuojamos, reikalaujamos, bet jų kaip nėra, taip nėra. Maskva medžiagų nežada, kažko delsia, tuo tarpu geležies ir cemento prikrauti traukiniai vienas po kito slenka vakarų sienos link, raudonosios armijos reikalams.

Tuo metu paskelbiama statybinių medžiagų tausojoimo instrukcija (Liaudies Ūkis 1941 m. Nr. 5, pusi. 160). Pagal tą instrukciją siūloma pamatus, net ištisus trobesius mūryti iš akmenų su kalkėmis, perdengimus daryti iš plytų, sijas vartoti medines, laiptus mūro namuose daryti medinius, į cementą maišyti 50% molio ir t.t. Inžinieriai ir pramprojektas, kuris gamino pastatų brėžinius, stvėrėsi už galvų. Daugelis brėžinių paruošta su betono-geležies konstrukcijomis, betoniniais pamatais, geležinėmis sijomis ir t. t., vadinasi, brėžiniai nebetinka, o naujus paruošti, pagal medžiagų tausojoimo instrukciją, reikia daug laiko, t. y. viskas iš naujo pradėti, tuo tarpu pramprojektas užverstas kitais darbais, kurie irgi nuolat kaitaliojami.

Mūsų inžinieriai, įpratę prie modernios statybos, negalėjo įsivaizduoti, kokių būdu sugebės grįžti į akmens amžiaus statybos epochą!

Dienraštį Tarybų Lietuva 1941 m. Nr. 49, pirmame puslapy, straipsnyje „Apsirūpinkime statybine medžiaga“ susirūpinta cementu, bet čia pat nurodoma, kad tik kapitalistiniai kraštai negali be cemento apseiti; kad žmonės trobesius statė ir tada, kai cemento nežinojo, esą galima rinkti akmenis laukuose ir statyti trobesius su kalkėmis.

Besisielojant statybomis centre, gauta žinių iš provincijos, kad ligi šiol net neparinkti sklypai statyboms, nes nieks nežino, kas, būtent, kon-

krečiai tuo turi rūpintis. Komisarų Tarybos nutarimu buvo įpareigoti komisarai, vykdomųjų komitetų pirmininkai ir ūkinių organizacijų direktoriai, ligi balandžio 10 dienos parinkti sklypus statyboms ir tų sklypų planus pristatyti Komisarų Tarybai, tačiau ne visi sklypai buvo paskirti, nes sklypą statybai galėjo paskirti tik miesto ar apskrities vykdomasis komitetas, bet statytojas su sklypo vieta galėjo nesutikti, kaip nepatogiu, o kito sklypo — negauti ir t. t. Kai Vyr. Farmacijos Valdyba panorėjo statyti vaistų sandėlį greta elevatoriaus Kaune, paaiškėjo, kad ta zona priklauso „Riečflotui“, t. y. visasąjunginės reikšmės įstaigai, vadinasi, toje zonoje trobesiui statyti reikia gauti leidimas Maskvoje.

Reikia pažymėti, kad komunistų partija, patyrusi, kad statybos planas nevykdomas, puldavo Komisarų Tarybos pirmininką; šis puldavo komisarų ir visus kitus, kurie, jo supratimu, vilkino plano vykdymą. Tų puolimų rezultate susirinkdavo Komisarų Taryba, posėdžio metu išsibardavo ir padarydavo nutarimą, kuriame patys save įpareigodavo arba patys sau pasiūlydavo vykdyti atskirus plano punktus (Liaudies Ūkis Nr. 4, pusi. 112 arba Tarybų Lietuva Nr. 70, pusi. 8). Tokiais manevrais komisarai numalšindavo komunistų partijos įtūžimą. Partija verčia komisarų bei įstaigų viršininkus savo veiklą kritikuoti arba tylėti, jeigu partija kritikuoja; kas to nedaro, patenka į nemalonę, nes partija vadovauja, bet už pasėkas jokių atvejų neatsako.

Bolševikai mėgdavo, lyg pasityčiodami iš asmens, reikalauti iniciatyvos pareiškimo darbe, o kai reikdavo ką nors praktiškai vykdyti, tuojau pakišdavo Lenino-Stalino dogmas, kurių patys nesilaikė ir įvairiai aiškino. Be to, mėgdavo pabrėžti, kad mūsų žmonės nežino įstatymų, neskaito sovietiškos spaudos, todėl esą nemoka bolševikiškai dirbti, bet kad įstatymų žinojimas, partijos machinacijų ir dogmų sukūry nieko nepadedą, apie tai, žinoma, negalima nė prasitarti. Sovietiškoje spaudoje nieko negalima buvo rasti, kuo galima būtų praktiškai pasinaudoti mūsų gyvenimo sąlygose. Sovietiškoje spaudoje galima buvo rasti įstaigų vedėjų nusiskundimų, kad uždarytų įstaigų (ligoninių ir t. t.) būstinės ištisais metais neremontuojamos; kad planavimas gyvenimą vedąs prie kurjozų; kad beržinės šluotos vežamos traukiniu 500 kilometrų į miškingas vietas „pagal planą“ ir t. t. „Šluota“ bolševikų laikais buvo rimčiausias laikraštis Lietuvoje, nes joje būdavo tikrų vaizdų apie plano vykdymą. Grįšime prie statybų.

Atėjo gegužės mėnuo, o statybos nė iš vietos: brėžinių nėra, medžiagų nėra, sąmatos nesudarytos nei kainininkų nėra; sklypai neparinkti; statytojų irgi nėra, bet juk reikia dirbti, anot Lenino dogmos... priversti dirbti po 14 valandų paroje, bet ką ir kaip dirbti, nieks nepasako.

Vieną gražią gegužės dieną prieita išvados, kad statybų plano nevykdymo kliūtys glūdinčios vietose, t. y. apskrityse; kad VP Komisija, sėdėdama kambariuose ir manipuliuodama išgalvotais skaitmenimis ir netiksliais pranešimais, nežino tikros padėties statybų vietose. Komisarų Taryba nutaria tuojau siųsti Plano Komisijos tarnautojus į apskritis ir vietose iš-

tirti, kodėl statybos nevyksta pagal nustatytą planą. Visa VP Komisija išvyksta į apskritis. Vienam komisijos tarnautojui tenka vykti į Biržų vykdomąjį komitetą. Vykdomojo komiteto pirmininkas, buvęs pradžios mokyklos mokytojas Gražulis, nuolat posėdžiauja apskrities komunistų partijoje ir labai užsiėmęs javų pyliavų išieškojimo egzekucijos vykdymu, tat komisijos atstovui duoti paaiškinimų apie statybas paveda komunalinio skyriaus viršininkui, buvusiam batsiuvio gizeliui Lopetai. To gizelio kaip tik ir buvo pareiga rūpintis statybomis apskrity. Sužinojęs, kad reikės duoti paaiškinimų plano komisijos atstovui, Lopeta susigriebė. Tą pareigą pavedė savo technikui-inžinieriui Viliūnui, kurs pirmiau buvo apskrities inžinierius, o prie sovietiškos valdžios buvo paskirtas techniku, t. y. batsiuvio gizelio valdiniu. Inžinierius Viliūnas sąžiningas žmogus, komunistinio siaubo prislėgtas, vis tik dirbo ką ir kaip galėjo. Pasirodė, kad vykdomasis komitetas žinojo tik apie septynias statybas apskrity, o tikrumoje jų buvo suplanuota dvidešimt. Komisijos atstovas klausia:

— Ar pradėta statyti 3-jų milijonų produkcijos plytinė Joniškėly?

Komiteto atstovas nusistebėjo ir pareiškė, kad pirmą kartą girdįs apie tokį planą.

— O kaip su kalkinės krosnies statyba Parovėje; juk tos kalkinės produkcija plane numatyta naudotis dar šių metų statyboms?

Komiteto atstovas paaiškino, kad krosnis numatyta statyti, bet dar nenustatyta tai krosniai vieta, nes Parovės apylinkėse per daug plonas kalkakmenių sluoksnis, o sluoksniams tyrinėti iš centro buvo pažadėta atsiųsti geodezininkų-specialistų, bet šie neatvyko, tat pastatėm porą vyrų su kastuvais, kurie kasa duobes laukuose ieškodami storo kalkių sluoksnio.

— Kaip su nacionalizuotų nebaigtų namų statybos baigimu? — klausia komisijos atstovas.

— Kol yra likusios medžiagos, baigiame statyti, bet tuojau turėsime darbus sustabdyti, nes pinigų negaunam, — atsakė komiteto atstovas inž. Viliūnas.

Pasvaly susirinko statybos darbininkai, kurie nusiskundė, kad, įvedus naujus darbo kainininkus, visai maža teuzdirbą; neturį iš ko pragyventi. Darbininkai atrodė labai prislėgti, išblyškę, apiplyšę, nusiminę; savo nepasitenkinimą reiškė atsargiai; vienas į kitą pasidairydami.

Sveikatos skyriui pavesta statyti didžiulę ligoninę Biržų mieste ir gimdymo namus — valsčiuose. Tos statybos irgi nepradėtos, nes skyriuje nėra techniško personalo, ir nieko nėra.

Švietimo skyriui pavesta pastatyti kelias mūrines mokyklas, o kitas remontuoti. Skyriuje yra tik vienas technikas, kurs spėja tik raštus tvarkyti.

Inžinieriaus Viliūno rūpesčiu, kai kurios plytinės buvo pradėtos plėsti, bet tatai daroma pačių plytinių pastangomis, nesilaikant jokių planų. Kitos Biržų apskrities statybos irgi liūdnai atrodo, tarytum viskas užburta stovi.

Grįžo komisijos atstovai iš apskričių; vaizdas beveik visur vienodas: nėra tvarkos, nėra sistemos, nėra noro, visur apatija. Be to, paaiškėjo vietose, kad kai kurios neužplanuotos statybos puikiausiai vykdomos senuoju papročiu, kad statybos trestai turi savuose sandėliuose „paslėptos“ medžiagos. Vyriausybė dėl tokio trestų elgesio buvo labai nepatenkinta ir grąsino trestams griežčiausiomis represijomis, bet trestai nesijaudino, nes gerai žinojo, kad, suteikę VP Komisijai žinių apie turimas statybines medžiagas, tuojau jų neteks, statybos sustos, ir darbininkai liks be darbo.

Po žygio į provinciją pagaliau įsitikinta, kad tarp užsimojimų, agitacijos, nutarimų ir kitokių žaidimų žodžiais ir tikrovės, jokių ryšių nėra ir negali būti sovietiškoje santvarkoje.

Susilaukėm birželio mėnesio; triukšmas dėl planų vykdymo aprimo; ore pakvipo paraku, o statybų planai pasiliko plano komisijos tarnautojų galvose išvadoms daryti: kaip atsirado tas planavimo košmaras, kodėl nieko nepadaryta, nors rėkta, naktimis dirbta, krūvos popieriaus prirašyta. Jeigu rusai nors kartą būtų pagalvoję, kodėl taip vyksta, gal nebūtį skurdę ir badavę ištisus sovietiško valdymo 23 metus, turėdami milžiniškus įvairių žaliavų perteklius. Apie atskirus sovietiško planavimo vaizdus — duosime kitą kartą.

LIAUDIES ŪKIS

K. MORKŪNAS

Bolševikinio ekonominio žurnalo leidimo klausimas buvo iškeltas Valstybinėje Plano Komisijoje 1940 m. spalio mėn. Valstybinė Plano Komisija pasigedo periodinio leidinio, kuriame būtų supažindinami pramonės, prekybos, finansų, kredito, kooperatyvų ir kitų ūkinių sričių darbuotojai su socialistinės ūkio sistemos principais, esme ir organizacinėmis formomis. Šiai įstaigai, tiesiogiai priklausančiai Komisarų Tarybai ir skirtai rūpintis visų sričių ūkiniais reikalais, atrodė, patogiausia buvo ekonominį žurnalą leisti. Nors pasigirdo ir priešingų balsų, nurodančių, kad ekonominis žurnalas lietuvių kalba nėra reikalingas, nes visai gali užtekti tokių pat Maskvos leidinių, tačiau Valstybinė Plano Komisija pasiliko prie savo sumanymo ir ėmėsi jį vykdyti.

Valstybinė Plano Komisija buvo gana žymi bolševikinė institucija. Tačiau jos vienos pasiryžimo leisti ekonominį žurnalą buvo mažoka. Suktimą leisti tokį leidinį turėjo duoti pats Lietuvos Komunistų Partijos Centro Komitetas, o Komisarų Taryba turėjo padaryti tuo reikalu dar specialų nutarimą.

Darydama žygių žurnalo leidimo gavimo reikalu, Valstybinė Plano Komisija parašė Lietuvos Komunistų Partijai ir Komisarų Tarybai plačius aiškinamuosius raštus, įrodinėdama tokio žurnalo reikalingumą, aptardama jo pobūdį, aiškindama programą ir pastebėdama, kad tai turėtų būti savaitinis leidinys, nemažesnis kaip 4—5 lankų (32—40 pusi.), pavadintas LTSR ūkiu, Socialistiniu Ūkiu arba Liaudies Ūkiu.

Lietuvos Komunistų Partija, tiksliau sakant, jos sekretorius kultūros reikalams K. Preikšas, nuo kurio priklausė visi spaudos reikalai, su Valstybinės Plano Komisijos išvedžiojimais dėl ekonominio žurnalo leidimo sutiko. Iš šios visagalės įstaigos pritarimas leisti ekonominį laikraštį buvo gautas. Partija patvirtino jo programą, nustatė, kad jis turi būti pavadintas Liaudies Ūkiu ir paskyrė į redakcinę kolegiją savo atstovą (žydą Eliją Belevičių). Be to, dar buvo duota suprasti, kad tuo tarpu savaitinis laikraštis Lietuvai vargu ar yra reikalingas ir kad tuo tarpu reikėtų tenkintis dvisavaitiniu žurnalu.

Ką partija galvojo, visiems bolševikams buvo šventas dalykas. Taigi ir Valstybinei Plano Komisijai nieko daugiau neliko kaip tik pasitenkinti dvisavaitiniu žurnalu. Ji taip ir padarė.

Išgavus partijos palankią nuomonę, išsirūpinti žurnalo reikalu atitinkamą Komisarų Tarybos nutarimą buvo jau vieni niekai. Komisarų Taryba, paprastai, kartojo tik tai, kas jau būdavo nutarta partijoje. Tai-gi ir ekonominio žurnalo reikalu nutarimas buvo tik partijos nuomonės suformulavimas bei paskelbimas visuomenės žiniai. Be to, visa tai nesu-darė ypatingų sunkumų dar ir dėl to, kad Valstybinės Plano Komisijos pirmininkas Pijus Glovackas drauge buvo ir Komisarų Tarybos pirminin-ko pavaduotoju. Kaip tuomet patikimų asmenų buvo kalbama, Komisarų Taryba žurnalo klausimo visai net nesvarstė. Užteko to, kad Glovackas trumpai paaiškino Gedvilui, koks čia dalykas, ir paprašė pasirašyti jau iš anksto paruoštą reikiamo nutarimo tekstą; šis drauge su Komisarų Ta-rybos reikalų valdytoju ir padarė (1940 m. gruodžio 31 d.).

Sutvarkius reikalus su partija ir su Komisarų Taryba, buvo pradėtas jau pats žurnalo leidimo organizavimas. Žurnalo redakcija ir administra-cija įsikūrė Laisvės Al. 14a, perimdama buv. Tautos Ūkio inventorių ir kitą turtą. Žurnalo atsakingo redaktoriaus ir redakcinės kolegijos pirmi-ninko pareigas, kaip ir galima buvo laukti, pasiėmė Pijus Glovackas. Bele-vičius Elija liko redakcinės kolegijos nariu. Faktinuoju redaktoriumi ir redakcinės kolegijos sekretoriumi buvo paskirtas V. Mačys. Kitą re-dakcijos ir administracijos personalą sudarė vertėjas, administratorius, buhalteris-mašininkas ir kasininkas-ekspeditorius. Tuo būdu Liaudies Ūkio redakcijos ir administracijos personalo (neskaitant Glovacko ir Belevi-čiaus, kurie turėjo pirmąsias pareigas kitur ir kurie tik tikrino straipsnius, kad nieko juose nebūtų nesuderinto su partijos linija), susidarė vos penki asmenys.

Nors visi formalumai Liaudies Ūkiui leisti buvo atlikti dar 1940 m., tačiau pirmas jo numeris pasirodė vos 1941 m. vasario mėn. pabaigoje. Kad pasivėlavimas ne taip kristų į akis, numeris tyčiomis buvo pažymėtas vasario 15 d. data. Laikui slenkant, buvo tikėtasi tą pasivėlavimą išlyginti. Tačiau vėlavimasis virto šio žurnalo tradicija. Įklimpęs į pasivėlavimus, Liaudies Ūkis nebeįstengė iš jų iškopti iki paties amžiaus galo. Pasivėla-vimai buvo tokie žymūs, kad iki išveinant iš Lietuvos bolševikus, vadinasi beveik per pusę metų, buvo išleista šio žurnalo ne 12 numerių, kaip turėjo būti padaryta, bet tik 6 numeriai¹⁾.

Tokio nepaprasto žurnalo vėlavimosi svarbiausios priežastys buvo redakcijos sudėties menkumas ir stoka bendradarbių. Visas medžiagos telkimas priklausė nuo vieno žmogaus iniciatyvos. O bendradarbių trūko ko ne apverktinai. Bolševikai, paimdami Lietuvoje valdžią, turėjo agita-torių ir čekistų, tačiau ekonomistais negalėjo pasigirti. Bolševikai ekono-mistai buvo ant pirštų suskaitomi, o be to, ir tie patys buvo apsikrovę iki

1) Pačiomis paskutinėmis bolševikų viešpatavimo dienomis buvo suredaguotas ir pradėtas spausdinti dar dvigubas 7—8 žurnalo numeris, datuotas birželio 7 d., bet jo buvo subrošiūruota tik 25 egzemplioriai, kurių dalis yra Studijų Biure, o kita dalis — Centri-nėje Valstybinėje Bibliotekoje.

ausų administraciniais darbais. Todėl jie jeigu ką rašė, tai tik atsitiktinai, tik norėdami atsikratyti nuolatinio redaktoriaus zirzimu.

Neturėdama pakankamai bendradarbių, Liaudies Ūkio redakcija buvo priversta griebtis vertimų. Pačiame pirmame žurnalo numeryje (neskaitant oficialių ūkinio pobūdžio įsakų, potvarkių ir nutarimų, kurie turėjo būti spausdinami privalomai) vertimai sudaro net tris ketvirtadalius viso turinio. Taip pat gana žymią dalį Liaudies Ūkio vertimai užėmė ir vėliau.

1941 m. pradžioje pradėjo iš Maskvos plūsti į Lietuvą įvairūs komisarai, jų pavaduotojai, instruktoriai ir t. t. Liaudies Ūkio redakcijai pavyko kai kuriuos jų prisiprašyti, kad žurnale bendradarbiautų. Tuo būdu bendradarbių skaičius truputį padidėjo, tačiau jų pertekliaus niekuomet nebuvo. Žurnalo redakcijoje visuomet buvo jaučiamas medžiagos badas, su kuriuo kovoti teko vertimais iš ekonominių Maskvos leidinių.

Liaudies Ūkio bendradarbių sudėtis buvo gana įvairi. Lietuviai nesudarė nė 50% visų bendradarbių. Kiti buvo įvairūs Mandelštamai, Maizenbergai, Polieskiai, Efrosai, Epšteinai, Gorbulskiai, Solcai, Movšovičiai, Gorgeliai, Kozinai ir panašūs subjektai.

Žydams sudarant didžiausią bendradarbių procentą ir pasirašinėjant po straipsniais tikromis pavardėmis, kai kas ėmė juokauti, kad Liaudies Ūkio esama tikro Mozės organo. Nors tais laikais žydai buvo labai privilegijuoti, tačiau kartą pasirodė nebemalonus žydiškų pavardžių gausumas žurnale net pačiai redakcijai. Kad žurnalas neatrodytų toks žydiškas, redakcija pradėjo duoti bendradarbiams žydams lietuviškai skambančius slapyvardžius. Tuo būdu M. Epšteinas pavirto M. Gudoniu, R. Polieskis — R. Plokščiu ir t. t. Be to, kai kurių žydu parašyti straipsniai, pav., E. Belevičiaus, buvo spausdinami visai be parašo.

Tam tikra straipsnių dalis ateidavo į redakciją, parašyta lietuvių kalba. Tačiau gana žymus jų procentas būdavo parašytas rusiškai. Rusų kalbą ypač mėgo bendradarbiai žydai. Redakcija visa tai pakentė ir nieko nedarė, kad tie, kurie gali, rašytų lietuviškai. Dar net priešingai, užsakant straipsnius, būdavo akcentuojama, kad jie gali būti parašyti rusų kalba. Pav., redakc. kolegijos atsakingo sekretoriaus rašte Nr. 1460 Statistikos Valdybos darbuotojui Marčiukui, kuriame prašoma parašyti straipsnį apie apskaitos reikšmę ir apie statistinių žinių teikimą Statistikos Valdybai, tiesiog sakoma — straipsnius rašykite rusų kalba; arba rašte Nr. 1461 LTSR geologinės grupės direktoriui, kuriame prašoma parūpinti straipsnį apie LTSR geologinių tyrinėjimų planą 1941 m., taip pat pastebėta, kad straipsnis gali būti parašytas rusų kalba.

Kaip visi kiti periodiniai leidimai, taip ir Liaudies Ūkis už įdėtus straipsnius mokėjo honorarą. Straipsniai būdavo įvertinami visuminiu būdu, vadinasi, buvo mokama ne už eilutę ir ne už ženklų skaičių, o už visą straipsnį. Paprastai, už vieną straipsnį būdavo mokama 75—200 rb. Straipsnius įkainodavo redakcinė kolegija. Įvertinant straipsnius, būdavo

vadovaujamasi neva didžiausiu objektyvumu. Tačiau iš tikrųjų honoraro dydį nusverdavo ne straipsnio vertė, bet autoriaus užimamoji vieta. Pav., E. Belevičius gaudavo už savo straipsnius tiek, kad išeidavo už puslapį po 100—150 rb., o tuo tarpu kiti turėdavo tenkintis, gaudami už puslapį 40—50 rb.

Nereguliarus žurnalo išleidinėjimas ir svetimas mūsų krašto dvasiai jo turinys netraukė visuomenės. Visuomenė, kaip kitais bolševikiniais periodiniais leidiniais, taip ir šiuo žurnalu domėjosi silpnai. Nors leidėjai ir tikėjosi susilaukti per 4000 prenumeratorių, tačiau jų skaičius per visą žurnalo gyvavimo laiką neprašoko 2500.

Surinkti galimai didesniai žurnalo skaitytojų skaičiui buvo dedama daug pastangų. Trumpais tiksliais raginimais užsisakyti Liaudies Ūkį buvo užpildtos visos įmonės ir įstaigos. Rūpintis prenumeratoriais buvo skatinami visų įstaigų ir įmonių darbuotojai. Tačiau tie visi įtikinėjimai, nors ir kartojami, nedavė lauktų rezultatų. Visuomenė buvo šiuo atveju kurčia. Asmeniškai sau žurnalą buvo užsisakę vos keli šimtai asmenų, tačiau ir tie tik dėl akių, tik pačiam trumpiausiam laikui, kuriam praslinkus, prenumeratą atnaujinti „pamiršo“. Didžiausią prenumeratorių procentą sudarė įmonės ir įstaigos.

Liaudies Ūkis buvo leidžiamas ūkinio apskaičiavimo pagrindais. 1941 m. sąmata buvo sudaryta 184.300 rb. sumai. Buvo numatytos tokios išlaidos: spausdinimui — 47.150 rb., honorarams — 57.500 rb., atlyginimams — 40.700 rb., platinimui ir ekspedicijai — 28.850 rb., įvairiems kitiems reikalams — 10.000 rb. Pajamų tikėtasi turėti 82.000 rb., tame skaičiuje 72.000 rb. iš prenumeratorių ir 10.000 iš skelbimų bei kitų šaltinių. Tuo būdu per metus būtų susidarę 102.300 rb. deficito, kurį būtų tekę padengti Valstybinei Plano Komisijai.

Apie 1941 m. gegužės mėn. vidurį Valstybinė Plano Komisija užsimojo pradėti leisti kiek daugiau ekonominės literatūros. Ryšium su tuo, buvo iškeltas sumanymas steigti Valstybinės Plano Komisijos leidyklą, į kurią būtų buvęs įjungtas ir Liaudies Ūkio leidimas. 1941 m. birželio 5 d. Komisarų Taryba padarė atitinkamą leidyklos steigimo reikalu nutarimą (Nr. 596). Tačiau tas nutarimas jau nebebuvo spėtas įgyvendinti.

PRAMONĖS DARBININKAI BOLŠEVIKŲ METU

M. I L G Ū N A S

Bolševikinės raudonosios armijos invazija Lietuvon bene daugiausia pasikeitimų įnešė į darbininkų ir, apskritai, į darbo reikalus. Ir tatai visiems suprantama.

Nors Lietuvoje komunistų tebuvo tiktai saujelė, ir ta gerokai buvusios valdžios aptrinta, tačiau buvo kai kurių priežasčių, kurios turėjo tam tikros įtakos darbininkų tarpe komunistinėms idėjoms jei ne plisti, tai bent turėti šiokių tokių simpatijų. 1939 m. „Lietuvos Aids“ (oficioze) buvo paskelbtas Valstybės Saugumo Depatarmiento inspektoriaus dr. Prano Germanto straipsnis, kuriam autorius, reikia manyti, turėjo tikrų duomenų apie komunistus Lietuvoje, ir dėl to tame straipsnyje pateiktais duomenimis netenka nė trupučio abejoti, jei dar pridėti, kad buvusioji mūsų saugumo policija iš viso buvo labai gerai informuota apie komunistinę veiklą Lietuvoje. Tame straipsnyje Germantas, pasiremdamas nuteistų už komunistinę veiklą kalinių statistika, rašo, kad apie 90% visų Lietuvos komunistų tuomet buvo žydai. Nereikia užmiršti, kad žydų % iš tikrųjų galėjo būti dar aukštesnis, nes į kalėjimus už komunistinį veikimą patekdavo ir tam tikras žydų suklaidintų ar papirktų lietuvių, visai ne bolševikų, procentas. Tuo būdu nedaug tesuklysimė tvirtindami, kad tuomet Lietuvoje beveik vieni žydai buvo komunizmo nuodų nešėjai ir skiepintojai.

Toliau, apie 85% pramonės ir tiek pat prekybos buvo žydų rankose. Suprantama tad, kad žydija buvo smarkiai įleidusi savo nuodingąsias šaknis į visą mūsų tautos kūną, kuriam ji negalėjo nedaryti savo žalingos įtakos. Aš ligi pat bolševikų ordų atgriuvimo buvau labai arti darbininkų reikalų, gerai pažinau juos, daug kartų patyriau lietuvių darbininko taurumą ir didelę tėvynės meilę, norą dirbti ir gerai dirbti, bet aš lygiai tiek pat patyriau ir žydijos pastangas paruošti mūsų darbininkų tarpe bolševizmui plisti sąlygas. Visų, net ir stambiausių žydiškųjų kapitalistų, pastangos buvo kreipiamos šia linkme. Niekur nebuvo taip išnaudojami ir skriaudžiami darbininkai, kaip žydų fabrikuose ir įmonėse. Darbo sąlygos buvo biaužiausios, buvo vengiami darbininkai apdrausti ligonių kasoje, skriaudžiami materialiskai, kaip tik buvo išmanoma ir žydiškai etikai priimtina, jei iš viso apie kokią nors etiką buvo galima kalbėti. O kur moralinės skriaudos? Apie tai byloja nesuskaitoma daugybė įvykių trikotažo fabri-

kuose, kur dirbo beveik vienos moterys, kurios darbo daugeliu atvejų tegalėdavo gauti tik pirma patenkinusios žydų vedėjų, meistrų ar proteguotojų seksualinius polinkius. Apie tai yra bylų darbo tvarkymo archyvuose, o paskutinis šiurpą sukeliantis žydo seksualinis „pasižymėjimas“ jau 1940 m. pavasarį buvo buv. žydiškame „Volfo-Engelmano“ alaus bravore.

Šitokios būsenos negalėjo pataisyti nei įstatymai, nei baudos, nei kitos kultūringuose kraštuose vartojamos atgrasymo priemonės, nes žydams jos „neveikdavo“. Jie tyčiodavosi iš visko. Jie net buvo sukūrę šitokią įstatymų „konceptiją“: — „Įstatymai yra tam, kad juos apeitum“. Ir šios koncepcijos jie šventai laikėsi, spiaudydami tiesiog į veidą ir lietuvių tautai ir lietuviškajam darbininkui. Valdžios priemonės kovoje su išisaknijusiu žydzimu buvo nepakankamos, o dėl jo stiprios įtakos gaivalinė lietuvių tautos kova negalėjo duoti realesnių vaisių.

Žydai, nepaisant to, ar jis buvo kapitalistas ar skurdžius, Lietuvoje buvo didžiausi komunizmo simpatikai, kurie ištysusiomis nosimis tik laukė, kada „Stalino saulė“ pradės šviesti iš Rytų. Štai vienas iš daugelio tūkstančių pavyzdys. Žydas Rėzas Laisvės al. 5 (Kaune) turėjo kelerius namus, kurių vertė anais laikais su sklypu prašoko milijoną litų. Kadangi tas žydas, kaip ir visi kiti, puikiai mokėjo rusiškai ir nė žodžio lietuviškai, tai jis, bolševikams atėjus ir jo namus nacionalizavus, sumanė gauti gerai apmokamą tarnybą. Tačiau anketos lietuviškai jis nemokėjo užpildyti. Jis kreipėsi į gretimam bute gyvenusį vieno žurnalo administratorių K. Š., prašydamas jį parašyti lietuviškai. Iš anketos klausimų paaiškėjo, kad tas žydas milijonierius jau keliolika metų reguliariai mokėjo MOPR-ui savo mėnesinę duoklę po 10 Lt. Tabako fabriko „Bravol“ savininkas Braudė buvo administraciniu būdu nubaustas už komunistinį veikimą. Ir taip visi jie.

Reikėjo šia proga prisiminti ši tą iš praeities, kad galėtume susivokti, kokioje aplinkoje dirbo, kūrė vertybes ir gyveno lietuviškasis darbininkas. Suprantama, kad žydijos pastangos lietuvių darbininką mulkinti, skriausti ir išnaudoti kėlė jam geresnio gyvenimo troškimus; jis noroms nenoroms turėjo kažko laukti, kas jį ištrauktų iš vargo, skurdo ir nevilties. Darbininkas Kranauskas, nebeištverdamas 1936 m. birželio 17 d., revolverio šūviais nudėjo savo lentpiūvės savininką žydą Kamberį. Dešimtys tūkstančių darbininkų pareiškė tuomet savo solidarumą šiam žygiui ir patį save nusižudžiusio Kranausko laidotuvių metu. Deja, žalinga komunistų ir jų agentų veikla šias laidotuves privedė prie apgailėtinų incidentų.

Kitais atvejais skriaudžiami darbininkai streikavo, rašė skundus ir prašymus, bet dažniausia tikslo nepasiekdavo ir savo būklės nepagerindavo. Tik lietuviškųjų fabriku darbininkai turėjo pakenčiamas darbo ir uždarbio sąlygas. Didieji fabrikai („Maistas“, cukraus fabrikai, ginklų dirbtuvės ir visa eilė kitų), kurie buvo valstybės išdo globojami, savo darbininkus buvo geriausiai aprūpinę. Ten nebuvo žydų, nebuvo ir komunistų. Ten net pastangos skiepyti komunizmą būdavo pačių darbininkų tučtuojau

sutramdomos, žodžiu, — paskutinių dvejų metų lietuvių darbininkų gyvenime, ypač idėjiniam, buvo taip: kur žydas, ten ir komunizmo diegas; kur nėra žydų — ten tvarka, ramybė, tinkamas ir našus darbas, gilus tautiškumas ir taurus patriotizmas.

Komunizmo veikla darbininkuose ėmė daugiau reikštis, kai 1939 m. spalio 10 d. buvo pasirašyta su Tarybų Sąjunga garsioji sutartis ir kai jos pasėkoje Lietuvon buvo įvestas Trojos arklys — bolševikų įgulos, su kuriomis atplūdo mūsų kraštan ir ištisas spiečius bolševikų agentų „paruošti dirvą“ šlykščiausiai lietuvių tautos aneksijai. Tačiau būtų galėję tos įgulos ramiai sau rankiotis atsivežtus gausius parazitus, bolševikų agentai būtų galėję išsijuosdami aušinti gerkles, tatau nebūtų turėję lietuviuose darbininkuose žymesnės įtakos. Tik visa nelaimė, kad į mūsų vidaus reikalus vis daugiau lindo ir lindo bolševikinės erkės, Pozdniakovų ir kitų žydiško kraujo Maskvos nusikaltėlių pavidalu. Ir kai Maskvos valdovai siuntė į Lietuvą savo „nenugalimąsias“ ordas, jas, žygiuojančias per Lietuvos miestus, sutiko: žydai — su gėlėmis ir žydišku entuziastingu ergeliu, lietuviai — su liūdesiu, tylūs, išgąstingi. Ir lietuvis darbininkas neišsiskyrė, nors jis dar nežinojo, ką jam atneša tos ordos.

Vos atvykus bolševikų kariuomenei ir Paleckiui sudarius graborišką „liaudies vyriausybę“, buvo paskleista gražių šūkių: panaikinama klasių kova, darbininkams atiduodami fabrikai, bankai, stambioji žemės nuosavybė ir viskas, ką maždaug tik galima atiduoti. Darbininkai, manydami, kad jų valdžia tikrai savo pažadus ištesės, nepalaidodama Lietuvos nepriklausomybės, kurį laiką buvo gana pilni gerų vilčių. Dėl to, kalbant apie darbininkus bolševikų valdymo metu, reikia išskirti laiką nuo 1940 m. birželio 15 d. ligi rinkimų į vadinamąjį liaudies seimą. Trumpai suglaudus, šį trumpą laikotarpį galima pavadinti skambių šūkių, demonstracijų, apkvaišimo ir nieko neveikimo laikotarpiu. Tuoju sudarius „liaudies vyriausybę“ fabrikuose ir įmonėse pradėjo landžioti bolševikų agentai. Ir prapliupo visuose kampuose šūkiai apie tai, kad dabar valdžią į savo rankas perima darbininkai, kad daugiau žmogus žmogaus nebeekspluatuos, kad visiems bus gera ir linksma gyventi... Fabrikuose ir įmonėse, užuot dirbus, buvo diskutuojama naujoji padėtis, beveik kasdien būdavo mitingai, eisenos gatvėse. Tačiau po to, kai mitinguose ir demonstracijose žydai vis garsiau ir garsiau rėkdavo, jog Lietuva turi įsijungti į „laimingą Tarybų Sąjungos šeimą“, darbininkų nuotaikos ėmė atslūgti, prasidėjo išsipagiriojimas. Lietuviai darbininkai tuoju suprato, kad Lietuvos nepriklausomybė žydų jau palaidota, kad prasideda pilnas klaidios nežinios gyvenimas. Lietuviai darbininkai mielai būtų šokę savo tėvynę gelbėti, bet jau buvo pervėlu. Prievarta suvaryti rinkikai 1940 m. liepos 14 d. išrinko vadinamąjį „liaudies seimą“, kuris iš peties ėmėsi krašto bolševizacijos darbo.

Suprantama, kad krašto bolševizacija tegalėjo būti vykdoma tiktai „išmėgintomis priemonėmis“: pirma viską reikėjo sugriauti, o paskui ne-

mokšiška imtis statyti. Deja, šiam griovikiškam darbui lietuvių tauta, taigi ir darbininkija, neturėjo jėgų pasipriešinti.

Pašalinus senąsias fabrių ir įmonių vadovybes, į vadovaujamas vietas buvo paskirti nemokšos iš komunistų ar komunistuojančių darbininkų tarpo. Fabrikuose tvarka pradėjo irti. gamybinis procesas pakriko. Darbininkai pradėjo būti viskam abejingi.

To meto nuotaikas fabrikuose gali pavaizduoti pastaba, kuri turėjo būti paskelbta sieniniame „Lietmedžio“ fabriko laikraštyje ir kuri nebuvo paskelbta. Štai ji:

„Kraštui pergyvenus politinį sukrėtimą, darbo našumas visur fabrikuose žymiai sumažėjo. Įvairių rūšių ir spalvų buvusio režimo pakalikai, siaubo apimti, pradėjo žmonių tarpe platinti įvairius gandus, liejo ant Raudonosios Armijos karių pamazgas, manydami, kad tuo galės pasukti istorijos ratą atgal. Reikalingas įtemptas darbo žmonių budėjimas, nes liaudies priešas gudrus, panaudoja įvairius metodus, kad tiktai nepakiltų darbo našumas, nes tai jam neparanku ir pavojinga.

Kaip visur, taip ir mūsų fabrike darbo našumas krito, ir krito smarkiai. Jei pirmiau mes dirbome su baime, kad nepakliūtume į meisterio Preimbergo nemaionę, tai jam pasitraukus, patys sau turime dirbti dar daugiau. Bet tai toli gražu ne visi supranta“.

Šios pastabos autorius, kurio asmenybės nepavyko nustatyti, nes jo rankraštis nebuvo pasirašytas ir rastas neįdėtų į sieninį laikraštį rankraščių tarpe, visai tiksliai atvaizduoja to meto lietuvių darbininkų nuotaikas. Jei atmesti tai, kad liaudies priešais jis vadino visus susipratusius lietuvių darbininkus, tai bus visai aišku, kaip lietuviai darbininkai nenorėjo prisidėti prie bolševikinio griovimo darbo, bet, atvirkščiai, stengėsi jam kenkti. Štai dar vienas įrodymas, užsilikęs iš anų laikų:

Kauno Audinių fabriko darbininkų komiteto bylose yra šitoks raštas, adresuotas šiam komitetui darbininko Juozo S-ko Nr. 642: „Pareiškimas: Šiuo pareiškiu, kad 1940 m. liepos 17 d. buvau įpainiotas į teroristų grupę ir Valstybės Saugumo Departamento įspėtas, kaip nors susprogdinti fabriko komitetą ir išardyti tarybos rinkimus“. Toliau tame pareiškime jis stengiasi nuneigti jam daromus priekaištus ir prašo komitetą darbininkų susirinkime „atšaukti jo asmens pažeminimą“ (nes kitos išeities jam nebuvo; už tai jo galėjo laukti čekos rūsijų kankinimai ir ištėrimas. M. I.).

Taigi, matome, kad bolševikams dar nespėjus Lietuvoje net nė kaip reikia sušilti, lietuviai darbininkai jau ima gana aktyviai priešintis žydiškai-bolševikinei sauvalei. Prasidėjęs „išsipagiriojimas“ po pirmųjų okupacijos dienų įspūdžių vyksta pilnu tempu.

Sunku iš tikrųjų žodžiais atvaizduoti, kas, bolševikams siautėjant, dėjosi mūsų fabrikuose. Šia proga tebūna man leista pasinaudoti kompetingų asmenų talkos būdu surinkta medžiaga apie pramonės darbininkų gyvenimą ir darbą bolševikų okupacijos metais.

1. Darbo sąlygos ir darbo apsauga

Visuose fabrikuose, statybose, dirbtuvėse ir įmonėse darbo sąlygos, atėjus bolševikams, nepakitėjo gera prasme. Blogąja — taip. Vos tik tai bolševikams atsikrausčius, daug buvo užsimota, projektuota, kalbėta, bet tuo viskas ir baigėsi. Jeigu kas ir buvo pagerinta darbininkams ir tarnautojams, tai tik pačių lietuvių — kompetentingų asmenų iniciatyva, o ne tarybiškų įstatymų ar kompartijos įsikišimu.

Visų pirmiausia buvo projektuota prie visų įmonių įsteigti valgyklas, vaikų darželius ir dieninius lopšelius, tačiau niekas šiam reikalui neskyrė lėšų. Įmonių administracijos darė žygių sudaryti sąlygas, kad darbininkai gyventų kiek galima arčiau darbovietės. Šitą reikalą visomis triūbomis ištriūbino visa bolševikinė spauda. Atrodė, kad tatau bus padaryta. Tačiau ir iš to niekas neišėjo. Įmonių administracijos ir išrinkti darbininkų atstovai (pvz., Statybos tresto įmonėse) ilgai vaikščiojo į profesines sąjungas, komunistų partiją, bet niekur nieko nepešė.

Bolševikai pasižadėjo praplėsti įmonių būstines, kad darbo sąlygas pagerintų. Tačiau įvyko atvirkščiai. Likviduojant smulkias įmonėles ir žydiškus „kombinatus“, kuriuose būdavo gaminama pradedant grindims vašku ir baigiant šilkiniais siūlais (buv. Gluchovskio fabrikas), buvo jungiamos kelios įmonės, bet senose ir labai ankštose būstinėse. Pvz., buvo sujungtos kelios smulkios spaustuvės vienos taip pat smulkios spaustuvės patalpose. Aišku, kad čia buvo privežta daugiau mašinų ir jas aptarnaujančio personalo. Darbo sąlygos tokiose patalpose žymiai pablogėjo.

Darbo būstinės nevisuomet buvo pakankamai apkūrenamos, vėdinamos. Daugelyje įmonių darbininkai ištisus metus turėjo dirbti, stovėdami ant cementinių grindų, o tatau labai neigiamai atsiliepdavo jų sveikatai.

Pagal tarybinius įstatymus tam tikrų kategorijų darbininkai turėjo būti aprūpinti specialiais darbo drabužiais (1939 m. veikusiais įstatymais vietoje drabužių galėjo būti duodama pašalpa jiems įsigyti). Deja, ir šiuo atveju bolševikinė valdžia buvo tokia pat „paslanki“, kaip ir visuose kituose reikaluose. Jai juk ne tai pirmoje eilėje rūpėjo.

Visose įmonėse iki bolševikų okupacijos turėjo būti vaistinėlės pirmajai pagalbai suteikti. Tačiau, pasibaigus seniems medikamentams, vaistinėlės paliko tuščios. Tarybiniai įstatymai numato, kad prie tam tikro skaičiaus darbininkų įmonėje turi būti sanitaras, tačiau tuo niekas nesirūpino ir nė vienoje įmonėje specialaus sanitaro nebuvo. Susižeidusiems darbininkams pirmoji pagalba buvo teikiama bendra tvarka ambulatorijose ar ligoninėse.

Administracijos darbas buvo nepaprastai varžomas darbininkų komitetų, profesinių sąjungų ir komunistų. Būdavo be galo daug provokacijų, nes šie „organai“ teklusydavo tikrai „ištikimų“ darbininkų, ypač komunistų ir žydų nurodymų. Tatau buvo visuotinis reiškiny.

2. Atlyginimų politika ir darbininkų uždarbio nustumimas

Uždarbio klausimas kiekvienam, kam jis tėra vienintelis pragyvenimo šaltinis, visada buvo opiausias dalykas. Atlyginimas už darbą visada buvo pagrindinis gerovės akstinas, bet taip pat nesusipratimų, socialinio trynimosi ir klasinės nesantaikos obuolys.

Iki bolševikų invazijos darbininkams įstatymais buvo garantuojamas tam tikras minimumas, už kurio nemokėjimą darbdaviams buvo taikomos tam tikros sankcijos. Tačiau bolševikai net savo atlyginimo politiką vedė tikrai bolševikiškai — tos politikos tikslas buvo paversti darbininkus abso-
liučiais vergais, priverstais dirbti, kaip sakoma, vien tik dėl pilvo. Šitam pavaizduoti tebus leista pasinaudoti oficialiais statistikos duomenimis, kuriuos kiekvienas gali patikrinti.

1940 m. birželio mėn. pradžioje, taigi, prieš pat bolševikų įsigalėjimą, Centralinio Statistikos Biuro žiniomis, vidutinis nekvalifikuotų darbininkų atlyginimas už 8 darbo valandas dešimtyje pagrindinių pramonės šakų buvo: Vilniuje ir Kaune Lt 6,56, kitose vietose — Lt 5,41; kitaip sakant, bendras Lietuvos darbininko uždarbio vidurkis buvo Lt 5,98 diena arba L 153.31 mėnesiui. Tais pačiais duomenimis, pragyvenimo minimumas tuo laiku sudarė 81,52 Lt mėnesiui. Tuo būdu, prieš pat bolševikų invaziją nekvalifikuoto Lietuvos pramonės darbininko uždarbio ir pragyvenimo minimumo santykis buvo 1 : 1,88, arba, kitais žodžiais tariant, toks darbininkas per 8 val. uždirbdavo 188% egzistencinio minimumo.

Atskirų branžų uždarbiai buvo net didesni, nekalbant jau apie kvalifikuotą darbininką, kuris vidutiniškai uždirbdavo 300% pragyvenimo minimumo Kaime bei Vilniuje ir net daugiau, o provincijoje — iki 280%. Nors Nepriklausomos Lietuvos laikais darbininkų atlyginimai nebuvo labai aukšti, bet jų pakako ir gerai pavalgyti, ir apsirengti, ir apsiauti. Pramonės darbininkas Lietuvoje gyveno šiltai ir sočiai, jo perkamoji galia buvo normali ir daug didesnė, negu „laimingos socialistinės tėvynės“ laikais.

Jeigu dėl siaučiančio Europoje karo — dėl susisiektų kelių sutrikimo — jau seniau ėmė brangti kai kurios importuotos prekės, tai, vos bolševikams atėjus, prasidėjo nepaprastas chaosas visame mūsų ūkinyame gyvenime. Prekių kainos, net ir tokių prekių, kurių mes nepriklausomo gyvenimo laikais kartais neturėdavome kur dėti, išaugo ūgi pasakiškų sumų. Batai, už kuriuos 1940 m. pavasarį reikėjo mokėti 16—18 litų, bolševikams „išmintingai“ vos keletą mėnesių pašėimininkavus, rudenį jau kaštavo 90—100 rublių. Kostiumas, už kurį tą pavasarį reikėjo mokėti 100—120 litų, rudenį jau kaštavo 700—800 rublių. Taip pat kelis kartus pabrango duona, mėsa ir kiti maisto produktai.

Akims apdumti bolševikai mėgino kelis kartus pakelti darbininkų atlyginimą. Tačiau kainų žirkklės taip smarkiai skėtėsi, kad tos bolševikų pastangos tik pasitarnavo savo kromelio propagandai, visai neprisideda-

mos pasivyti darbininkui būtinai reikalingų gaminių kainas. Bolševikai juk viską darė akims apdumti. Porą kartų padidinę padienį darbininkų atlyginimą, jie vėliau nustatė vienetinį atlyginimą, stengdamiesi tuo būdu kuo daugiausia darbininką išnaudoti. Galų gale, jie, nelabai toli prieš savo patį galą, įvedė mūsų įmonėse sovietiškas darbo ir atlyginimo už darbą normas. Pirmosios normos buvo gana aukštos, o atlyginimo normos gana menkos.

Visos šios politikos rezultate darbininko perkamoji galia smuko, kol galutinai nusmuko. Mums šitas faktas nekelia daug nusistebėjimo. Juk bolševikai, nusikaltėliškai meluodami, esą jie išlaisvinę darbininką iš kapitalistų ir fabrikantų jungo, siekė tam darbininkui užnerti dar didesnę ir žiauresnę vergiją. Jie stengėsi sužlugdyti darbo žmonių ekonominę pajėgumą, kad darbininkui niekas kitas nerūpėtų, kaip tik pilvo reikalai. Tik tokiai būklei esant, jų nuomone, lengviau bus pasiekti savo šlykščiuosius tikslus, tukti iš dirbančiųjų prakaito.

Tik pasiklausykime oficialiųjų statistikos duomenų kalbos. 1941 m. birželio 20 d., taigi metus bolševikams Lietuvoje pašėimininkavus, nekvalifikuotų pramonės darbininkų dešimtyje pramonės šakų vidutinis uždarbis buvo Kaune ir Vilniuje Rb. 9,06 ir Rb. 8,02 — provincijoje. Vidutinis nekvalifikuoto darbininko uždarbis visoje Lietuvoje buvo 8,54 rubl. dienai arba 218,72 rubl. mėnesiui. Tuo pat metu pragyvenimo minimumas vienam žmogui, statistikos biuro duomenimis, buvo jau labai pakilęs ir siekė Rb. 195,11 mėnesiui. Tuo būdu po metų „laisvo ir laimingo“ gyvenimo pramonės darbininkas jau teuždirbdavo tiksliai 111% pragyvenimo minimumo.

Vadinas, darbininkai teuždirbdavo tiek, kiek būtinai reikėjo apsiginti nuo bado ir šalčio. Apie kitus dalykus jiems jau nebebuvo ko nė svajoti. Tatai kalbama apie nekvalifikuotus darbininkus.

Maždaug taip pat įvyko ir su kvalifikuotais darbininkais.

Ypač katastrofiškai mažas atlyginimas buvo mokamas smulkiesiems tarnautojams (pasiuntiniams, kurjeriams ir kt.). 1940 m. birželio pradžioje jų atlyginimas siekė 150—175 Lt per mėnesį, o po metų — 220—260 rublių. Tačiau 1940 m. jie uždirbdavo 200—210% pragyvenimo minimumo, o bolševikų laikais jau tik 90—120% pragyvenimo minimumo, žodžiu, tik duonai su druska, kaip patys darbininkai kad sako. Didelį smūgį darbininko apsirūpinimui bolševikai sudavė, uždrausdami prekybą kreditan, kuria darbininkai pirmiau labai plačiai naudodavosi. Šituo savo žygiu bolševikai užmušė net darbininkų viltį įsitaisyti drabužį ar sočiau pavalgyti.

Taigi, skaičių kalba aiškiai rodo, kaip veidmainiškai mulkino darbininkus bolševikai — „susipratusios darbininkijos avangardas“, kaip visuomet jie save išdidžiai vadindavo ir kitiems liepė vadinti. Akyse keldami atlyginimo sumą, jie tą atlyginimą sumažino ligi katastrofiškumo. Šituo jie, kaip sakytą, stengėsi darbininką pavergti ir ne tik pavergti, bet ir subolševikinti. Tuo tikslu buvo varoma stachanoviško darbo propaganda, apie kurią bus kalbama atskirai.

Šia proga teprisimintina, kad atlyginimų už darbą politika bolševikai siekė kuodaugiausia prisigaminti stachanoviečių. O kokios jie iš to laukė naudos, pamatysime vėliau.

Leiskime dėl uždarbių pasisakyti patiems darbininkams, kurie patys patvirtins mūsų teigimus.

„Pergalės“ metalo dirbinių fabriko darbininkas Liungas Jonas, gyv. Kaune-Šančiuose, Gardino gt. 41, štai ką pasakoja: „Šiame fabrike dirbu nuo 1922 metų. Dabar esu galvučių išpiovėjas. 1939 m. dirbdavau padieniui ir uždirbdavau po 12 lt. per dieną. Per mėnesį vidutiniškai uždirbdavau apie 300 litų. Kadangi mano šeimą sudaro 2 asmenys (aš ir žmona), tai pragyvendavau per mėnesį už 110–120 litų. Kaip matote, man likdavo mėnesiui apie 160–180 lt. kitoms išlaidoms, kaip tai: sumokėti už butą, kurą, šviesą ir nusipirkti drabužių bei avalynės. Už butą mokėjau 30 litų. Viskas buvo pigu ir pinigų buVo.

Užėjus bolševikams, už tokį pat darbą buvo nustatyta po 16,20 rublių dienai, bet už tai reikėdavo išvaryti nustatytą normą. Nepasiekus normos, atskaičiuodavo. Todėl vidutiniškai per dieną uždirbdavau po 15 rublių, o per mėnesį apie 350–400 rublių. Pragyvenimas su butu kaštavo apie 500 rublių. O kur dar kitos išlaidos, nekalbant apie avalynę, skalbinius ir rūbus. Visa laimė, kad mano žmona dirbo Vilijampolės siuvykloje „Danga“, uždirbdama apie 600 rublių per mėnesį, tai šiaip taip vertėmės. Ypatingai mus kamuodavo tie mėnesiniai gamybos planai, nes aš pats, kaip ir daugelis kitų darbininkų, normos tepasiekiau tik vieną mėnesį, o paskui buvo neįmanoma. Už tai tekdavo nemaža nukentėti, be to, pridėjus nuolatinę baimę tapti „liaudies priešu“, sudarydavo sunkiai pakenčiamas darbo sąlygas“.

Sraigčių skyriaus meistras tame pat fabrike Kapleraitis Gustavas, gyv. Kaune, Šiaulių g-vėje Nr. 18, b. 5, taip pat nurodo keletą charakteringų smulkmenų:

„Prieš bolševikų užplūdimą uždirbdavau per mėnesį 400 litų, o pragyvenimas mano šeimai kaštavo 200 litų. Taigi, apie pusę algos likdavo įvairioms kitoms išlaidoms padengti. Bolševikai man algą pakėlė ligi 500 rublių, bet pragyventi iš šitų pinigų jokių būdu nebuvo įmanoma. Bet, kadangi mano du sūnūs dirbo fabrike „Liteks“ ir uždirbdavo vienas 600, o kitas 800 rublių per mėnesį, tai šiaip taip vertėmės. Tačiau drabužių per tą bolševikinį laikotarpį vistiek negalėjome nusipirkti, o reikėjo tenkintis seniau įsigytais, kai uždirbdavome litais, o rublių visai nepažinojome“.

Tokių atsiliėpimų būtų galima daug prirankioti. Tačiau vistiek jie būtų vienodo turinio, nes bolševikiniai „pasaulio lygintojai“ visur reikalus tvarkė vienodai.

3. Medicinos pagalba darbininkams

Paliatę atlyginimo reikalus bolševikų okupacijos metu, turime paliesti ir dar vieną labai svarbų darbininkų reikalą, būtent, medicinos pagalbą. Apie tai patieksime informaciją, pasiremiant dr. Šimaičio pareiškimais. Šia gydytojas bolševikų okupacijos metu buvo sanatorinės-kurortinės komisijos pirmininkas, — toji komisija, kaip jau pats jos pavadinimas rodo, tvarkė ligonių siuntimą į sanatorijas ir poilsio vietas.

Dirbančiųjų masių socialinis draudimas ir medicinos pagalbos teikimas visose šalyse yra tvarkomas atitinkamais įstatymais. Pas mus, prieš bolševikų okupaciją, šias funkcijas atlikdavo Ligonų Kasos ir Nuo Nelaimingų Atsitikimų Draudimo Kasa. Minėtos įstaigos bolševikų buvo uždarytos, ir jų vietoje įvestas Stalino žydiškosios konstitucijos garantuojamas „nemokamas gydymas“.

Jau pirmomis nemokamo gydymo įvedimo dienomis paaiškėjo šios santvarkos netobulumai. Simuliacija darbininkų ir tarnautojų tarpe virto kasdieniniu reiškiniu. Tamsiausi mūsų krašto elementai, kurie dėjosį esą ištikimiausi liaudies sūnūs, su įniršimu pradėjo skverbtis į gydomąsias įstaigas. Vieni buvo reikalingi medicinos pagalbos, bet daugiausia buvo tokių, kurie tik norėjo gauti atleidimo nuo darbo pažymėjimą. Buvo įmonių, kur tarytum dėl ligos neateidavo į darbą 10—15% visų dirbančiųjų. Pradžioje, vos bolševikams atsikrausčius, padidėjo girtavimas, su tuo padidėjo reikalavimas atleisti nuo darbo. Medicinos pagalbos teikimo įstaigos ir atskiri gydytojai liko bejėgiai kovoje su šiuo antplūdžiu. Grasinimais ir skundais gydytojai buvo terorizuojami. Kiekvienas darbininkas pasijuto esąs laisvas, galingas: kumštėmis daužydamas gydytojo kabineto stalą, koliodamasis gatvės leksikonu, statė jam reikalavimus.

Ligonų siuntimą į sanatorijas ir poilsio vietas bolševikų valdymo metu vykdė Sanatorinė-Kurortinė Komisija. Ši komisija iš gydytojų tikrinimo lapelių sprendė, kurie ligoniai labiausiai reikalingi sanatorinio gydymo ir, juos atrinkę, pagal ligos ypatybę pasiųsdavo į atitinkamą sanatoriją. Nors Stalino konstitucija „garantuoja“ lygiai visų teisę į minėtas gydymosi vietas, tačiau praktikoje visai netaip būdavo. Prie buv. Profsąjungų Centro Biuro Sanatorijų ir Poilsio Namų Skyriaus dirbę du gydytojai žydai ateidavo ir sakydavo: „Šis draugas yra stachanovietis, jį reikia pasiųsti į Krimą gydytis“. Komisijai buvo daugiau kaip aišku, kad tik šį „draugą“ reikia siųsti, o ne jos anksčiau parinktą.

Tokiu būdu į sanatorijas ir poilsio namus patekdavo ne tie, kuriems iš tikrųjų reikalinga, bet tie, kurių norėjo bolševikų partija.

Medicinos pagalbos teikimas masėms buvo decentralizuotas: gyvenamoji vietovė buvo suskirstyta rajonais, gyventojai galėjo gauti medicinos pagalbą tik savo rajono ambulatorijoje ar poliklinikoje. Todėl kartais vien rajono ambulatorijoje, dažniausiai centrinėje, būna labai daug pacientų, kitų — mažai. Dažnai ligonis, tvankiame laukiamajame kambaryje išlau-

kęs visą priėmimo laiką ir dėl didelės eilės negalėjęs gauti gydytojo patarimo, turėdavo išeiti. Sugaištas laikas būdavo išskaitytas iš dirbančiojo atlyginimo. Be to, gydytojas, išdirbęs poliklinikoje ar ambulatorijoje nustatytas kelias valandas, nebuvo įpareigotas suteikti medicinos pagalbą susirgusiems nedarbo valandomis. Dėl šitos priežasties labai dažnai įvykdavo scenų gydytojo privačiame bute. Dirbantysis negalėjo pasirinkti gydytojo, bet turėjo tenkintis tokiu, koks jo rajone yra.

Plačiose masėse iššaukė didelį nepasitenkinimą nemokamo vaistų atleidimo panaikinimas. Jeigu darbininko šeimoje yra 4–5 vaikai, linkę į džiovą, tai jiems reikia daryti injekcijas, kurios kaštuotų vienam kartui 45–50 rublių. Darbininkui, vidutiniškai uždirbančiam 400–500 rublių per mėnesį, tatau neįmanoma.

Užėjus bolševikams, buvo sustabdytas visiems pašalpų ir pensijų davimas. Tai palietė daug senių, invalidų, kurių daugeliui pensija buvo vienintelis pragyvenimo šaltinis. Kol buvo iš naujo peržiūrėtas pensijų bei pašalpų davimas, jie 5–6 mėnesius pasijuto išmesti į gatvę. Po peržiūrėjimo dalis pensininkų vėl gavo pensiją, bet, vietoj pirmiau duodamo minimumo 50 litų, gavo tik 60 rublių per mėnesį. Ir tai buvo laikoma aprūpinimu senatvėje. Būdavo daug kurjozų, kada į Gydytojų Darbo Ekspertų Komisiją, pagal administracinį įsakymą, vesdavo po 80 metų senius, ant neštuvų nešdavo nepagydomus ligonius nustatyti... darbingumo laipsnį. Juokinga ir graudu buvo, kada vedamos ar nešamos senelės skųsdavosi, kad bolševikai net ir numirti ramiai neleidžia.

Pagal bolševikinius įstatymus socialinio draudimo ne profsąjungos nariai gaudavo 50% mažiau. Kaip bolševikinis draudimas atrodė ligos atveju, matyti iš šios lentelės:

Eil. Nr.	Darbo stažas	Profsąjungos nariai	Ne nariai
1	ligi 2 metų	50 % dienos uždarb.	25% dienos uždarb.
2	nuo 2 iki 3 metų	60%	30% „
3	„ 3 „ 6 „	30%	
4	virš 6 metų		50%

Bet šis draudimas buvo mokamas toks tik tada, kada darbininko darbo stažą nedarbo pertrauka buvo ne ilgesnė kaip 1 mėnuo. Jei darbo stažas buvo pertrauktas ilgiau kaip 1 mėn. laiko, arba jei darbininkas pats savo noru pasitraukdavo iš įmonės, nors ir vienai dienai, tada jo senas stažas žūdavo, ir buvo laikomas nuo tos dienos, kada jis vėl pradėdavo dirbti toje pačioje ar kitoje įmonėje. Tuo įstatymu buvo norima užkirsti galimumus darbininkams kilnotis iš vienos įmonės į kitą.

Mirimo atveju darbininko šeima gaudavo 40 rublių pašalpos, tuo tarpu karstas kaštavo apie 100 rublių. O kur kitos laidotuvių išlaidos.

Gydytojas ligonį galėjo atleisti nuo darbo tik 3 dienoms, nors jo liga reikalautų daug ilgesnio poilsio; chirurgas — 15 dienų. Vėliau vėl ligonis turi ateiti, arba samdyti priemonę atvažiuoti, kad jam poilsio laiką pailgintų. Ne tik, kad gaišinamas gydytojas, apkraunamas buhalteris dėl sudėtingo skaičiavimo pašalpai išmokėti, bet ir pats ligonis vargsta, sunkinama ligos eiga.

Nieko nebuvo daroma, kad būtų praplėstas ligoninių, sanatorių tinklas. Visos jos buvo perpildytos. Perpildymas įvyko todėl, kad daug vietų užėmė patys raudonarmiečiai ir „katiušos“. Naujas bolševikų įvestas dalykas — pionierių stovyklos. Tai būdas atjungti vaikus nuo tėvų, kad partija galėtų laisvai skiepyti vaikuose neapykantą viskam, kas lietuviška, kas kiekvienam lietuviui yra brangu, net slopinti meilę ir pagarbą tėvams. Buvo paplitęs posakis: „Jei nori turėti visko grioviką, leisk dvi vasaras į pionierių stovyklą“.

Kova dėl švaros buvo visai apleista, nes visur vadovavo didžiausi nešvaros palaikytojai žydai. Nešvarą palaikė ir patys „kultūrintojai“ okupantai.

Medikamentų, ypač retesniųjų, atsargos mažėjo. Nebuvo kas ir iš kur jų papildytų. Iš Rusijos atsiųsti vaistai buvo daug menkesnės vertės, net kai kurie sukeldavo visokių kitų, su liga nesurištų, komplikacijų: išvirkštimai nuo sifilio sukeldavo inkstų uždegimą, skiepai nuo dezinterijos neretai nuvarydavo žmogų į kapus.

4. „Stachanoviečių“ judėjimas

Kartu su šia tema mes priėjome vieną iš labiausiai charakteringų mūsų darbininkų gyvenimo įvykių bolševikų okupacijos metu.

Visi gerai žinome, kad bolševikai yra genialūs griovėjai ir dar geniališkesni plagijatoriai. Amerikietišką Taylor'o darbo sistemą, kuri skelbė: „Kuo mažiau judesių atliekant darbą“, bolševikai nuplagijavo ir, perleidę per savo propagandos mašiną, pavertė stachanoviško darbo sistema, tik blogai suprasta ir dar blogiau įgyvendinama. Bolševikai skelbė, kad tai jų tautinis išmislas, „genialaus“ Aleksiejaus Stachanovo atradimas, padarytas Doneco anglies šachtose. Iš esmės darbas stachanoviškai turėtų reikšti racionalų darbą; bolševikai prie to dar pridėjo vieną dalyką, būtent, dirbti racionaliai, bet beprotiškai skubinant... Dėl to jau pirmosiomis stachanoviško darbo atsiradimo dienomis, Lietuvoje jis neteko jokio populiarumo ir pritarimo.

Pirmieji stachanoviečiai Lietuvoje atsirado Alytuje, kur bolševikai vykdė stambias karines statybas, tuo metu, kai Paleckis su keliais berais buvo išvykęs į Maskvą „saulės parsivežti“. .. Ten stachanoviškų išperų atsirado mūrininkų, daugiausia burliokų tarpe. Ypač „pasižymėjo“ vienas mūrininkas, pavarde Ščerbakovas, kuris per dieną su padėjėjais sumūrijo net ligi 20.000 plytų. Po šio „rekordo“ jis su visa keliolikos žmonių brigada

kelias savaites turėjo sirgti... Darbininkai apie tai greitai sužinojo ir jau nuo to momento, kuris buvo labai išreklamuotas visoje SSSR spaudoje, stachanovizmas Lietuvoje virto blogo darbo sinonimu.

1940 m. žiemą buvo „triumfališkai“ pradėtos statyti darbininkų butų kolonijos. Tam reikalui išleista apie 19-20 mil.rublių. Buvo statoma

ma, stachanovišku tempu. O iš esmės tatau reikė: be jokio plano, apskaičiavimo, dieną ir naktį, nepaisant nė stipraus šalčio. Šito darbo rezultatai tuojau paaiškėjo: ištisi blokai sukrypo, suskilo, krosnys sugriuvo. Tatau įvyko dėl to, kad visuose darbuose dominavo „stachanovietis“ meisteris — brigadierius, o ne inžinierius.

Panašūs stachanoviško darbo rezultatai pasireiškė visur: metalo dirbtuvėse stachanoviečių pagamintos pakėlimo šachtos, bunkeriai reikėjo iš naujo perdirbti, stalių dirbtuvėse padaryti baldai, dar pačioje dirbtuvėje tebelaikomi, išsiklijavo ir išsikreipė. „Livielos“ fabrike kirviai išėjo su 1,5 cm storio ašmenimis ir t.t. „Lietmedžio“ lentpiūvėje stachanoviečiai įstengė padidinti niekalo (broko) 40%, tekstilės ir trikotažo fabrikuose taip pat.

Patys darbininkai labai nepalankiai žiūrėjo į savo darbo draugus — stachanoviečius, juos laikė „fušeriais“ ir įmonės mašinų bei kitų įrankių gadintojais. Be to, stachanoviečius darbininkai laikė savo skriaudikais, nes jų atliktas darbas kiekybiniu atžvilgiu turėjo įtakos sudarant darbo normas.

Tačiau dėl nepalankių darbininkų nuotaikų stachanoviškas darbas mūsų įmonėse dar nespėjo įgauti visuotinio pobūdžio, nepaisant milžiniškos propagandos ir net prievartos. Statybos Tresto stalių dirbtuvės buhalteris Viesulas gavo raštą, kuriuo reikalaujama pristatyti stachanoviečių sąrašą profesinei sąjungai. Meisterio patartas, jis surašė kelias pakliuvusias pavardes ir nusiuntė. Meisteris, kuris, matyt, žinojo, kas dedasi kitose dirbtuvėse, buhalterį įspėjo, kad tų pavardžių jis neužmirštų, nes jos gali tekti nuolat kartoti. Šitaip atsirado toje dirbtuvėje „stachanoviečiai“, apie tai tik iš laikraščių sužinoję...

Panašūs dalykai dėjosi ir kitur. Statybos Tresto metalo dirbtuvėje kalvis turėjo stiprų mokinį. Jis su savo mokiniu padirbdavo iš tikrųjų daug ir dėl to pats kalvis buvo pripažintas stachanoviečių. Jo mokinyš taip ir pasiliko paprastas eilinis darbininkas, nors kalvis laikydavo tik įkaitintą geležį ant priekalo, o jo mokinyš kūju kalė...

Taip ir „vystėsi“ tas išreklamuotas judėjimas. Žmonės kūrė apie jį anekdotus, nes turėjo pagrindo: stachanoviški batai iro išeinant iš parduotuvės, degtukai nustojo užsidegti, baltiniai trūkdavo juos besivelkant, o stachanovišku būdu pagamintam kirviui reikėjo mėnesio, kad galėtų jį išgaląsti...

Tuo tarpu progos „stachanoviečiams iškilti“ nesibaigdavo. Bolševikai galvojo, kad daugiausia stachanoviečių galima prigaminti per vadinaamasias socialistines lenktynes. Dėl to šitokios lenktynės ir buvo vykdomos

visokiomis progomis: renkasi komunistai į suvažiavimą Kaune — lenktynės, posėdžiauja Maskvoje — lenktynės, spalių revoliucijos sukaktuvės — lenktynės, gegužės 1-oji — lenktynės, taip be galo ir be saiko. Tomis lenktynėmis jie iš tikrųjų surasdavo naujų aukų, o gaminiai nuo to tik blogėjo ir blogėjo, ir būtų dar blogėję, nes Lietuvai buvo iškilmingai skirtas uždavinys pasivyti kitas „broliškas respublikas“, kurios nieko gero nemokėjo pasigaminti ir kurios, be apkrečiamųjų ligų epidemijos, daugiau nieko ir neturėjo...

Netenka manyti, kad bolševikiniai valdovai būtų tiek apjaukę, kad nematytų, kur veda visa šita sistema. Tačiau jie stachanoviško darbo propaganda siekė kitų tikslų: kuo didesnio mūsų darbininkų subolševikinimo. Stachanoviečiai būdavo apdovanojami, garbinami spaudoje ir tuo būdu panaudojant jų silpnybes pagarsėti, įsivaromi į bolševikinį bučią. Tatai ir buvo vienintelis stachanoviško darbo propagandos tikslas.

5. Darbininkų kultūrinimas ir politinis auklėjimas

Bolševikai jau iš pat pirmųjų dienų atkreipė daug dėmesio į darbininkų kultūrinimą ir politinį auklėjimą, arba, kaip jie vadindavo, masiniai kultūriniai darbai. Tačiau jei atminsim, kad bolševikai giliai kultūringu žmogum laikė, nors ir visai neturintį bendrojo žinių bagažo, o vien tik iškalusį VKP(b) istorijos trumpąjį kursą ir Stalino konstituciją, mums bus tuoj aišku, kaip buvo šviečiami mūsų darbininkai.

Taigi, visa kultūrinė bolševikų veikla pasireiškė tik propaganda apie sovietiškojo rojų, Staliną ir kitus žydiškai-bolševikinius veikėjus. Iš pradžių kai kurių pramonės šakų darbininkai domėjosi gausiais susirinkimais, kuriuose žydai ir atvykę iš toliau politruakai daug žadėjo pagerinti darbininkų būklę, kuriuose buvo nagrinėjami komunizmo pagrindai, derginama kapitalistinė santvarka ir buvę Lietuvos valstybės veikėjai. Vėliau, paaiškėjus melui ir susidūrus su gyvenimo tikrove, visi tie susirinkimai darbininkus tik erzindavo. Susirinkimai buvo daromi 1—3 kartus savaitėje, ir kiekvienas iš jų užtrukdavo po 2—4 valandas. Susirinkimai būdavo įmonėse, dažniausiai tuoj pasibaigus darbui. Kadangi darbininkų komitetas turėjo duoti komunistų partijai ataskaitą, tai komitetai, norėdami pasižymėti, stengdavosi šiuos susirinkimus kiekviena proga padažninti. Darbininkai ir tarnautojai buvo prievarta į juos varomi, o kad nė vienas nepabėgtų į namus, įsakydavo sargui uždaryti fabriko vartus ir saugoti (Palemone, Metale ir kitur).

Susirinkimuose prelegentams buvo galima tikrai pritarti. Priešingu atveju darbininkai būdavo apšaukiami išdavikais, kontrrevoliucionieriais ir kitais panašiais vardais. Kiekviena proga susirinkimuose buvo „priimamos“ rezoliucijos, kurias iš anksto paruošdavo, na, ir priimdavo patys prelegentai — žydai ar kompartijos atstovai. Pailiustruosime darbininkų kultūrinimą ir „politinį auklėjimą“ netolimos praeities pavyzdžiais.

Aliejaus ir muilo fabriko „Ringuva“ tabelininkė Antanina Jakubienė pasakoja, kaip buvo priimta sveikinimo rezoliucija „drg. Stalinui“:

„Buvęs fabriko kadro skyriaus viršininkas ir vicedirektorius Sasnauskas, baigus politinį pranešimą, prieš priimant rezoliuciją, kreipiasi į darbininkus:

— Tai matote, draugai, dabar atėjo kiti laikai. Aš manau, kad dabar jums visiems geriau gyventi, negu buvo prie Smetonos. Pakelkite rankas, kas norite, kad grįžtų Smetona.

Darbininkai dėl visai suprantamų priežasčių rankų nekėlė. Tada tas bolševikpalaikis tęsė toliau:

— Matote, jūs nė vienas nenorite, kad grįžtų Smetona. Aš galiu jus užtikrinti, kad niekad daugiau negrįš tie kruvinieji laikai ir niekas daugiau jūsų neišnaudos. Tik liaudies priešai gal kitaip manyti. Tačiau jie turi būti ir bus nutrinti nuo žemės paviršiaus. Taigi, mes turime už savo laimingą gyvenimą „atsidėkoti partijai, vyriausybei ir drg. Stalinui“. Siūlau priimti šią rezoliuciją: „Mes Ringuvos darbininkai ir tarnautojai, susirinkę š. m. vasario mėn. 18 d. į mitingą ir išklausę drg. Vinokuro pranešimą dėl XVIII VKP(b) konferencijos, išnešėm sekančio turinio rezoliuciją:

Sveikinam XVIII VKP(b) konferenciją, pasižadam visi kaip vienas aktyviai dalyvauti socialistinėje statyboje tam, kad greičiau pavytume mūsų broliškas respublikas ir pastatytume socializmą.

Spiesdami savo eiles apie VKP(b), kelkime darbininkišką drausmę.

Užrašykime savo vėliavon skaisčiom raidėm: „Mes su Partija“ ir ženkim visi išvien į laimingą ateitį — į socializmą.

Tegyvuoją VKP(b) — darbo žmonių avangardas.

Tegyvuoją XVIII VKP(b) konferencija.

Tegyvuoją Darbo Žmonių Vadas drg. Stalinas“.

Ir šį kartą darbininkai nekėlė rankų. Tik paplojo. Plojo daugiausia, žydai tarnautojai.

Kitą labai charakteringą pavyzdį, bet jau visai vyrišką, nurodysime iš „Lietmedžio“ lentpiūvės darbininkų vieno susirinkimo. Ta proga tenka prisiminti, kad bolševikinė spauda, radijas plačiai paskleidė šūkį, kad „darbininkai nešvenčia netarybinių švenčių“. Šia proga buvo dergiamas paprotys švęsti bažnytines šventes. Darbininkų mitinguose būdavo aiškinama, kad religinės šventės nėra suderinamos su darbo klasės interesais ir todėl jos negali būti švenčiamos, kad religinės šventės yra kapitalizmo ginklas darbo masei išnaudoti ir pavergti. Tokia mitingų banga per visas įmones perėjo jau 1940 m. spalio mėn. pabaigoje ir kartojo prieš Kalėdas ir prieš Velykas. Tuo metu spaudoj buvo gausu įvairių darbininkų rezoliucijų, kuriose pasižadama nešvęsti tų religinių švenčių ir sveikinama partija ir „tėvas Stalinas“, kad jie pristeigė pakankamai tarybinių švenčių.

Gyvų liudininkų, kaip buvo priimamos šios rezoliucijos, yra labai daug. Tai lygiai taip pat, kaip ir pirmiau aprašytos rezoliucijos priėmimas. Tačiau turime įdomų dokumentą, iš kurio matyti, kaip iš tikrųjų darbinin-

kai reaguodavo į panašius reikalus. Štai A. Kranausko vardo lentpiūvės darbininkų ir tarnautojų susirinkimo, įvykusio 1941 m. balandžio mėn. 10 d. protokolo ištrauka:

„Velykų švenčių klausimu kalbėjo profsąjungos atstovas drg. Zakarauskas, pabrėždamas Velykų antros dienos šventimo nuostolingumą, pasakydamas, kad mes turime vengti tokias šventes švęsti, toliau paliesdamas tikrai džiaugsmingą šventę — gegužės pirmąją, kurios darbininkai pirmiau negalėdavo švęsti, o dabar švęs. Toliau švenčių reikalu kalbėjo drg. J. Rūdys, nurodinėdamas, kad tik buržuaziniais laikais švęsdavo dvi Velykų dienas, o dabar mums būtų gėda tokias šventes švęsti.

Drg. K. Šidlauskas pasakė, kad drg. J. Rūdys nusistatęs prieš tikybą ir kad Stalino konstitucija nedraudžia tikėti ir švęsti. Toliau kalbėjo drg. J. Rūdys, kuris pageidavo, kad antrą Velykų dieną būtų dirbama. Drg. Zakarauskas nurodė, kad toks tikėjimas ir švenčių šventimas mums yra nuostolingas, nes mes iš kunigų nieko gero negavome ir negausime“.

Tačiau šio susirinkimo dalyviai paliko neįtikinti. Rezoliucijoje nebuvo minimas komunistų partijos ir Stalino vardas ir dėl to protokole parašyta šitaip:

„Buvo balsuojama, ir balsuojant pasirodė, kad iš susirinkime dalyvavusių 100—120 žmonių prieš šventimą pasisakė 28“.

Tačiau anais laikais ir tiek pakakdavo, kad kitą dieną laikraščiai praneštų, jog ten ir ten rezoliucija buvo „entuziastingai priimta“. Tačiau, dėl rezoliucijų, kuriose buvo paminėtas komunistų partijos ar Stalino vardas, nebuvo galima daryti jokių disputų. Kartais čia būdavo net komiškų dalykų. Statybos Tresto (ir visur kitur) dirbtuvių darbininkai po to, kai buvo išleista potvarkiai, kuriais suvaržoma darbo gavimo laisvė, priėmė rezoliuciją, kurioje sveikinama partija ir „tėvas Stalinas“, kad jie taip globoja ir rūpinasi dirbančiais. .. Ir šią rezoliuciją perskaičius darbininkai nekėlė rankų, tik plojo.

Be minėtų politinių susirinkimų, kas savaitę būdavo dar profesinės grupės susirinkimai, skirti aptarti darbo metodus, planą, gamyboje atsirandančias kliūtis ir kitus panašius reikalus.

Bolševikų propagandos buvo labai iškelta vadinamųjų raudonųjų kampelių reikšmė darbininkų auklėjimui ir kultūrinimui. Tuose kampeliuose buvo Lenino ir Stalino paveikslai, bolševikinės propagandos literatūros ir būtinai raudona vėliava. Tačiau gyvenimas parodė, kad darbininkai nesidomėjo tais kampeliais: beveik niekur jie nebuvo lankomi, o kai kur net buvo užrakinami ir tik prof. grupės posėdžiams naudojami (Statybos tresto stalių dirbtuvėse). Darbininkams nebuvo leidžiama ten lankytis, kad baldų nesuteptų. Sakytos dirbtuvės darbininkas V-kas norėjo vieną kartą po darbo pailsėti ant minkštų raudonojo kampelio baldų, bet buvo išvarytas ir griežtai įspėtas... Kampeliai tuo būdu ir paliko kampeliais, kuriuos daugiausia lankė tik bolševikai ir jų draugai.

Įmonėse buvo leidžiami sieniniai laikraščiai. Tačiau labai daug vargo turėjo redakcinės komisijos, kol sumedžiodavo tiems laikraščiams medžiagą. Rašydavo ten tik norėdami pasižymėti komunisteliai, žydai ir tie, kurie norėdavo suvesti asmenines sąskaitas. Tie laikraščiai buvo vieta, kur nesivaržydamas gali kolyti tiek savo viršininkus, tiek valdinius, tik ne žydus ir ne komunistus. Galėjai ten kolyti kapitalistus, liaudies priešus, girti komunizmą, Staliną.

Laikraštėlį keisdavo labai retai. Yra daug įmonių, kur per metus tebuvo išleistas tik vienas toks laikraštėlis. Štai mechanizacijos bazės sieninio laikraščio redaktoriaus žydo Giršo Gotlerio žodis skaitytojams:

„Draugai darbininkai ir tarnautojai!

Iki šiol stengiamės išleisti sieninį laikraštėlį bendrai, bet mums tai beveik nepavyko. Vieną kartą išleidome sieninį laikraštėlį, bet daugiau mums neduoda straipsnių.

Kas dėl to buvo kalti? Mes visi draugai. Pas mus nebuvo aktyvo, mūsų įmonė nebuvo sustojusi. Pas mus atvyko naujų žmonių, ir jau šią dieną turime neblogą aktyvą ir tikiu, kad nuo šią dieną visi draugai ir aktyvistai, bendradarbiaudami su redakcija, galėsime išleisti normaliai mūsų laikraštį. Draugai ir tarnautojai, aš dar vieną sykį jums primenu, kad nenustotumėt rašyti straipsnių į mūsų laikraštėlį. Į sieninį laikraštį daugiausia reikia rašyti apie įmonės tvarką, kaip eina darbai skyriuose. Rašykit jūsų sumanymus apie darbo patobulinimą ir savikainės sumažinimą. Draugai, neužmirškite, kad sieniniame laikraštyje turi atsispindėti visi geri ir blogi reiškimai, kuriuos turime įmonėje. Aš tikiu, kad draugai supras būtinumą turėti sieninį laikraštį ir padės redakcijai, tikiu, kad nuo šią dieną mūsų laikraštis eis normaliai.

Redaktorius Gotleris".

Deja, kaip vėliau paaiškėjo, jo balso niekas nepaklausė.

Labai mažai darbininkų švietimui pasitarnavo visoki kursai, kuriuos darbininkai vengdavo lankyti, nes, viena, būdavo „pakankamai" politrukų prišviesti susirinkimuose, o, antra, pirmoj eilėj duonos kėsnis, bet ne švietimasis rūpėjo. Dar mažiau prie darbininkų kultūrinimo prisidėjo įvestas mokyklų šefavimo paprotys. Išreklamuoti abipusiai susitikimai, bendradarbiavimai praktiškai niekur nebuvo vykdomi: darbininkai niekad nematydavo savo šefuojamųjų, o mokiniai — savo šefuotojų. „Kultūrinė" šefavimo reikšmė tebuvo tik ta, kad mokyklos iš savo šefuotojų palengvintomis sąlygomis galėjo įsigyti reikiamų gaminių, o šefuojanti įmonė mokyklos salę mitingams.

Daugelyje įmonių buvo numatyta įsteigti choras, orkestrus, skaityklas-bibliotekas, įvairius kursus, bet tiktai numatyta. Praktiškai, nepriklausomos Lietuvos laikais įsteigti chorai ir orkestrai buvo likviduoti (Gumoj, Audiniuose). Suprantamu tikslu daugumoje įmonių buvo įsteigti rusų kalbos kursai, kuriuos kandidatai į kariuomenę turėjo būtinai lankyti.

Įmonės rengdavo vakaruškas su šokiais ir alkoholiu. Tačiau tai negalima laikyti kultūrinimo priemone, nes tokios vakaruškos labai dažnai baigdavosi girtų muštynėmis.

6. Darbininkų sporto likimas

Kad naudingiau dirbantieji galėtų sunaudoti laisvalaikį, iki bolševikų veikusieji Darbo Rūmai buvo įsteigę darbininkų sporto organizaciją, kuri sutrumpintai buvo vadinama Lietuvos Darbo Sportas. Toji organizacija Darbo Rūmų buvo subsidijuojama. Ji turėjo keletą tūkstančių aktyvių narių — įvairių sričių sportininkų, turėjo kelis šimtus savo dalinių visoje Lietuvoje, turėjo savo sporto aikštes, čiuožyklos. Atskirų sporto šakų ekipos turėjo susitikimų su žymiausiomis Lietuvos sporto ekipomis ir buvo įrodžiusios savo aukštą pajėgumą. Tačiau, bolševikams likvidavus Darbo Rūmus, buvo likviduota ir Lietuvos Darbo Sporto organizacija. Jos vieton — darbininkams nieko nebuvo duota.

Šia proga patiekiamas straipsnis iš Metalų tresto fabriko darbininkų sieninio laikraščio. Deja, nepavyko nustatyti šio straipsnio autorių. Straipsnis pavadintas „Du laikotarpiai sportui“. Jame rašoma: „Man teko fašistų valdžioj dirbti nelegalioj sporto šakoj, kuriai vadovavo komjaunimas. Kokias galimybes mes turėjome? Grupė buvo nemaža, turėjo apie 50 narių, buvo neblogų sportininkų, turėjome net savo sporto instruktorių. Kiekvieną dieną sąlygos blogėjo. Pradėjome ieškoti galimybės legalizuotis, kreipėmės į Lietuvos Darbo Sportą (kabutėse), kad mums duotų galimybes atidaryti sporto klubą. Nors daugumas buvome darbininkai ir sulig įstatymais darbininkų sporto klubą galima buvo įsteigti, tačiau mums leidimo legalizuotis nedavė. Neturėdami galimybės legalizuotis, nutarėme prisijungti prie darbininkų sporto klubo „Apmušėjai“, bet ir šis prisijungimas mums sportininkams mažai ką padėjo. Iš vienos pusės skūstis negalėjome; čia visi buvo darbininkai, ir be to, iš biednuomenės. Sporto įrankiams nebuvo lėšų. Daugumas buvo bedarbiai, iš masių. Galėdavome tik vos ne vos mokestį surinkti apmokėti už nuomą ir elektros šviesą. Ir tai dar ne visuomet užtekėdavo lėšų. Tad mes ruošdavome vakarėlius, kad galėtume padengti piniginius trūkumus, kad ir toliau galima būtų egzistuoti. Darbo rūmai nebuvo užinteresuoti leisti darbininkų jaunuomenei organizuotis, jie visokiais būdais norėjo tą darbininkų sporto klubą suardyti arba paversti žvalgybos lizdais. Mes sportuoti negavome galimybės, bet užtat mes gavome galimybės susijungti su darbininkų jaunuomene, ir tada pradėjome vesti politinį išsiaiškinimo darbą.

O dabar po Stalino vėliava.

Dabar, kada valdžia priklauso mums, Socialistinėj Lietuvoje sportas pradeda užimti savo vietą, tarp darbininkų masių Sovietų Sąjungoj. Kiekvienas fabrikas, kiekvienas kolektyvinis ūkis ir valstybinis ūkis turi savo sporto organizacijas. Tarybinė valdžia duoda visas galimybes sporto išsi-

vystymui. Duoda galimybės po darbo laisvai išsilavinti. Kiekviena sporto organizacija turi savo inventorių su visais jai reikalingais prietaisais ir sporto įrankiais. Pas mus jaunoji Lietuvos Socialistinėj Respublikoj jaučiamas jau didelis susidomėjimas sporto atžvilgiu. Statomos naujos sporto aikštės, fabrikuose steigiami sporto rateliai, duodamos galimybės įsigyti inventorių. Iki šiam laikui Lietuvoj sportas buvo individualus, o dabar pereina į platesnes mases. Pernai fašistų valdžioj buvo vos 100 slidininkų, šiais metais Tarybų Lietuvoj jau skaičius padaugėjo iki 2000 slidininkų. Mes galime didžiuotis, kad mes esame priskirti prie didžiosios SSSR sporto šeimos. Sveikinu jaunus L. T. S. R. sportininkus. MM"

Komentariai, manau, nereikalingi. Šio straipsnelio autorius (reikia spėti — komjaunuolis) pats pasako, kad jau net anais laikais jie sportą, suprato, kaip „politinį išsiaiškinimo darbą“. Tuo visas darbininkų sportas ir baigėsi, nes ir jis buvo įkinkytas į darbininkų bolševizacijos vežimą.

Tai ir visa, kas bolševikų laikais buvo duota darbininkui kultūrinėje srityje.

7. Visiškas žydų išgalėjimas ir pasaka apie darbo drausmę

Giedodami darbininkams apie laisvę, apie gerą ir laimingą gyvenimą, bolševikai palaipsniui vedė Lietuvos darbininkus į galutinę vergiją. Kadangi lietuviai darbininkai neatrodė jų užmačioms visiškai patikimi, tai šiam šlykščiam darbui buvo paimti žydai. Jei mes esame kalbėję apie stiprias žydų pozicijas Lietuvos pramonėje bei prekyboje nepriklausomojo gyvenimo laikais, tai, atėjus bolševikams, žydams prasidėjo tikra „prosperity“. Žydai jau pirmomis bolševikų valdymo dienomis suėmė visas vadovaujamas vietas ministerijose (vėliau komisariatuose), įmonėse, fabrikuose, trestuose ir visur kitur, išstumdami iš tų vietų lietuvius, kur jie tik buvo. Įmonių direktoriais buvo stengiamasi skirti ne žydus, bet daugiausia bemokslius ir mažamokslius komunistuojančius darbininkus. Jų padėjėjai — vyr. buhalteriai, skyrių vedėjai buvo daugiausia žydai. Tatai jiems buvo labai patogu: mažamokslio direktoriaus vardu buvo galima veikti be asmeninės atsakomybės. Tai viena išmėginta žydų taktika.

Apskritai, žydai ir patys nemokėjo gerai darbo dirbti. Bet užtat jie prievartos būdu versdavo likusius įmonių administracijose patyrusius lietuvius už save atidirbti. Kas tik su žydais neidavo, jiems nenusilenkdavo, žydai turėjo galią tą sulikviduoti, kaip antitarybinius, kontrrevoliucinius elementus.

Darbininkų rinkimuose, renkant darbininkų komitetus, būtinai į juos turėjo įeiti ir žydas. Jei darbininkai tokio neišrinkdavo, tai komunistų partijos komitetas savo valia tokius paskirdavo. Prieš tokius dalykus pamėginęs protestuoti Gelžbetono ir Mūro Darbų Kontoros direktorius buvo negailestingai atleistas iš tarnybos. Apskritai, komunistų partija žydus visais būdais palaikė, nes tatai buvo žydiškas dalykas.

Lietuviai darbininkai žydų vengdavo, nes žinojo, kad jie yra bolševikams patikimiausi. Griežčiausiai buvo uždrausta žydą pavadinti žydu.

Dirbančiųjų drausmei pakelti apsčiai buvo išleista įstatymų, įsakymų, instrukcijų. Jose visose už nusižengimus buvo numatyta griežčiausios sankcijos: už menką mažmožį grėsė atleidimas iš darbo, be teisės gauti kur kitur, kalėjimas. Tačiau ne visus dirbančiuosius lygiai tie potvarkiai liesdavo: žydai, jų pakalikai ir komunistų partijos nariai lengvai tuos potvarkius apeidavo. Tik vieniems lietuviams jie buvo dideli varžtai, galima sakyti, tik jiems vieniems tie potvarkiai ir buvo išleisti. Nurodysime keletą pavyzdžių.

Statybos Tresto stalių dirbtuvės darbininkas žydas Zelkindas keturis kartus pavėlavo į darbą. Pagal veikusių nuostatų, jis turėjo būti už tai atleistas iš darbo. Tačiau liko nenubaustas, tuo tarpu du lietuviai darbininkai už mažesnę pavėlavimą buvo atitinkamai nubausti. Tos pačios dirbtuvės brigadierius žydas Kanas sumušė savo mokinį lietuvį. Mokinys pasiskundė direktoriui, bet tas nieko nereagavo. Tik kada visi darbininkai ėmė protestuoti, direktorius tą žydą nubaudė... tris dienas neateiti į darbą.

Taip dėjosi visuose fabrikuose ir įmonėse. Maža to, žydai, būdami tose pačiose vietose kaip ir lietuviai, gaudavo didesnę atlyginimą. Žodžiu, dėl nurodytų priežasčių ir dėl visiško proteguojamų žydų išsigalėjimo bendra darbo drausmė fabrikuose ir įmonėse nepagerėjo. Tomis priemonėmis, kurios buvo vienašališkai taikomos, tik nuolat buvo didinama lietuvių darbininkų neapykanta žydams ir jų pakalikams.

Šitokia bendrais bruožais buvo padėtis Lietuvos įmonėse ir fabrikuose bolševikų valdymo laikais. Lietuviai darbininkai birželio 13–18 dienomis, kai daug tūkstančių lietuvių buvo vežama į tolimus Rusijos kampų, taip pat turėjo atiduoti savo duoklę bolševikiniam tironui.

Turimomis žiniomis, iš Lietuvos fabrikų ir įmonių buvo išvežta apie 1–1% darbininkų ir apie 2% tarnautojų.

Atėjus lemiamai birželio 22 d., kada vokiečių karys pradėjo naikinąją kovą su bolševizmu, lietuvis darbininkas griebėsi ginklo, kad apgintų savo darbovietes nuo sunaikinimo.

Nemaža jų padėjo savo galvas. Ten, kur greta vokiečių karių palaidoti ir mūsų partizanai, rasime šimtus vardų ir pavardžių darbininkų, kurie kovojo su bolševizmu ir kurie toje kovoje sutiko karžygių mirtį. Jie mirė ne veltui. Daug stambių fabrikų jie apgynė nuo suplanuoto raudonųjų barbarų sunaikinimo.

Šiandien tie fabrikų kaminai vėl rūksta, skardžios sirenos skelbia, kad čia vėl verda ramus ir įtemptas darbas, gaminąs vertybes, be rezoliucijų, be šūkių, be klastos ir neapykantos.

VALSTYBINIŲ ŪKIŲ DARBININKAI BOLŠEVIKŲ LAIKAIS

V. VELŽA

Iki bolševikų užplūdimo Lietuvoje ordinarininkas (kumetis, metininkas) už savo metų darbą dvare, apskritai, gaudavo šį atlyginimą:

1. Grūdų 30—35 cnt; jų skaičiuje rugių 16—18 cnt, kviečių 1—3 cnt, miežių 7—13 cnt, avižų 1—2 cnt.
2. Dvaras išlaikydavo (žiemą duodavo pašaro ir pakratų, vasarą — ganyklą) vieną ordinarininko karvę, o kai kur ir 1—2 avis. Jei ordinarininkas karvės neturėdavo, tuomet dvaras ordinarininkui duodavo pieno: vasarą 6 mėnesius po 3—6 l per dieną, žiemą 6 mėn. po 2—4 l per dieną. Iš savo ordinarijos darbininkas gaudavo nusipenėti apie dvejetą kiaulių.
3. Kuro gaudavo tiek, kiek tik ordinarininkui jo reikėdavo. Apskritai, jis gaudavo 10—15 vežimų (10—15 m) žabų, arba vietoje žabų 2—4 vežimus (2—4 t) durpių. Be žabų ar durpių, ordinarininkui būdavo duodama 2 erdm stambaus kuro — malkų.
4. Bulvėms užsiauginti gaudavo 0,17—0,33 ha ir daržovėms — 0,07—0,17 ha įdirbtos ir įtręštos žemės.
5. Turėdavo nemokamą butą.
6. Pinigais gaudavo po 15—18 lt. per mėnesį, o Suvalkų krašte pastutiniaisiais metais po 25 lt per mėnesį.

Šėrikas gaudavo pusantros ordinarijos, tik kuro ir pieno gaudavo tiek pat.

Pavertus viską pinigais, ordinarininkas iki bolševikų okupacijos gaudavo metinio atlyginimo apie 1300 litų.

Šis atlyginimas buvo mokamas iki 1940 m. gruodžio 15 dienos. Nuo tos dienos bolševikų valdžios įsakymu visuose valstybiniuose ūkiuose nuolatiniams darbininkams buvo įvestas vienatinis darbo atlyginimas:

Už I kategorijos darbo normą — 3,60 Rb

Be to, darbininkas dar gaudavo butą (kaip ir pirmiau), kuro apie 7—9 erdm malkų ir 0,2 ha patręštos ir išdirbtos žemės daržovėms. Darbininkas turėjo teisę laikyti vieną karvę ir kiaulę.

Avys buvo leidžiama laikyti tik tuose ūkiuose, kur jos buvo laikomos iki 1940.XII.15. Kad darbininkai galėtų valstybiniame ūkyje nusipirkti pašaro, prie įsakymo apie darbo normų įvedimą buvo pridėtas dar toks priedas: „Atitinkamai LTSR Žemės Ūkio Komisarо š. m. gruodžio mėn. 4 d. įsakymui Nr. 251, patikrinti valstybinių ūkių darbininkams galimybę nusipirkti maisto produktų ir pašarų iš valstybinių ūkių tvirtomis kainomis įsakau:

- 1) Pardavinėti nuolatiniais valstybinių ūkių darbininkams nuo š. m. XII.15 d. šiuos maisto produktus ir pašarus žemiau nurodytomis kainomis:

už 1 cnt (100 kg) rugių	Rub. 20,—
„ 1 „ kviečių	„ 30,—
„ 1 „ miežių	„ 24,—
„ 1 „ avižų	20,—
„ 1 „ žirnių	„ 40,—
„ 1 „ bulvių	„ 8,—
„ 1 kg pieno	0,25
„ 1 cnt (100 kg) šieno (dobilų)	„ 14,—
„ 1 „ vasarinių šiaudų	„ 10,—
„ 1 „ žieminių šiaudų	„ 7,—
„ 1 „ pelų	„ 10,—
„ 1 karvei ganyklą per visą ganiavos sezoną „	100,—

Pastaba: kainos šienai gali būti, atsižvelgiant į jo blogesnę kokybę, sumažintos, bet ne daugiau kaip 20%.

- 2) Nurodytomis šio įsakymo 1 punkte tvirtomis kainomis pardavinėti produktus nuolatiniais valstybinių ūkių darbininkams tokiomis kiekiomis, kurie reikalingi darbininkams ir kartu su jais gyvenančioms jų šeimoms išmaitinti, bet neperviršijant šių normų:

- a) Grūdų (tame skaičiuje kviečių ne daugiau kaip 1/3) per mėnesį pirmiems trimis šeimos nariams vienam žmogui kg 34,—
kiekvienam sekančiam šeimos nariui „ 20,—
- b) Bulvių vienam žmogui mėnesiui „ 20,—
- c) Pieno, neturintiems savo karvės darbininkams, kiekvienam dirbančiam šeimos nariui dienai 1 l
Nedirbančiam dienai 1 1/2

- 3) Leisti tiems darbininkams, kurie iki šiol laikė karves, ir toliau laikyti vieną nuosavą karvę vienai darbininkų šeimai. Duoti tiems

darbininkams už 1. punkte nustatytą mokestį ganyklą ir pašarą, neperviršįjant šių kiekių vienai karvei metams:

Šieno	kg	600
Vasarinių šiaudų	„	600
Pelų	„	200
Žieminių šiaudų	„	—
(ir pakratams).	„	1000

Pastaba: Esant blogam derliui ir trūkstant pašarų valstybinių ūkių gyvuliams, Valst. ūkio vedėjas (direktorius) gali parduodamą darbininkams pašarų kiekį sumažinti iki to kiekio, kuris tenka vienai valst. ūkio karvei. Valst. ūkio vedėjas privalo padėti valst. ūkio darbininkams pašarą įsigyti.

- 4) Išdavinėti sezoninių ir laikinų darbininkų bendroms valgykloms šio įsakymo 1 punkte nurodytus maisto produktus ten pat nurodytomis tvirtomis kainomis, o kitus daiktus — pagal savikainę.
- 5) Leisti nuolatiniais žemės ūkio darbininkams laikyti kiaulių tik tiek, kiek jų reikalinga savo šeimai maitinti. Įpareigoti valst. ūkių vedėjus (direktorių) nemokamai duoti darbininkams patalpas jų nuosavoms karvėms ir kiaulėms laikyti ir pašarams pasidėti.

LTSR Z. Ū. L. Komisarai.

Vadinasi, grūdų kaina nustatyta dviguba, kaip buvo prieš bolševikų laikus. Turint galvoje, kad darbininko šeima susideda vidutiniškai iš 4 žmonių, pagal šį įsakymą per metus jis tegalėjo gauti tik 29 cnt grūdų ir už juos užmokėti valst. ūkiui apie 640 rublių. Gaudamas perpus mažiau žemės, darbininkas buvo priverstas prisipirkti bulvių iš valstyb. ūkio arba rinkoje. Pirmiau jis dvigubame žemės plote (apie 0,40 ha) galėjo užsiauginti bulvių 100 cnt, o prie bolševikų tik 50. Vadinasi, trūkstamus 50 cnt jis turėjo prisipirkti, mokėdamas po 8 rub. už cnt. Tokia pat bulvių kaina buvo ir rinkoje. Vadinasi, iš savo uždarbio darbininkas už bulves turėjo atiduoti apie 400 rublių.

Už pieną, kurio 4 žmonių šeima teturėjo teisę gauti 2,5 l per dieną (per apskritus metus vienodai), turėjo mokėti 62,5 kap., o per metus iš savo uždarbio atiduoti apie 230 rublių. O jei kas laikė savo karvę, tai už ganyklą mokėjo 100 rub. ir už pašarą bei pakratams apie 234 rublius, iš viso 334 rublius. Dėl to ordinarininko vaikučiai dėl mažo pieno kiekio buvo pasmerkti pusbadžiu augti, arba ordinarininkas buvo verčiamas už pieną atiduoti didelę savo metinio uždarbio dalį. Visai taip, kaip visoje plačioje Sovietų Rusijoje: žmonės išbadėję, išbalę, tinkamai neišaugę, silpno kūno, tiesiog išsigimusi tauta.

Darbo normos buvo įvestos tuo tikslu, kad tiksliau išnaudotų darbo žmogų. Normos nustatytos gana aukštos. Silpnesnis žmogus, aišku, mažiau tegalėjo nudirbti, vadinasi, jis mažiau turėjo ir uždirbti ir skurdžiau gy-

venti. Tačiau ir stipresniems darbininkams dažnai nepasisekdavo išdirbti daugiau, kaip vieną dienos normą. Šitokią uždarbių perspektyvą darbininkai jau numatė pačioje pradžioje, paskelbus jiems komisaro įsakymą. Visi jie šaukė „gvoltą“, kėlė didelį triukšmą, nenorėdami priimti naujo darbo sutvarkymo ir darbo atlyginimo, ir reikalaudami toliau palikti senąją tvarką. Net prie komunistų atstovų, kurie lankydavosi darbininkų susirinkimuose, darbininkai nesivaržydami kritikavo naujai įvedamą tvarką ir reikalavo palikti senąją. Ta tvarka jie esą visai patenkinti, tegul tik jiems būsią visuomet taip gerai gyventi, kaip jie ligi tol gyvenę. Bet tai, žinoma, nieko nepadėjo, ir naujoji tvarka turėjo būti įgyvendinta. To pareikalauta iš agronomų, buvusių valstybinių ūkių administratoriais. Darbininkai grasino visai mesti valstybinius ūkius ir išeiti kitur sau duonos ieškoti, jei administratoriai jiems ims taikyti naujas darbo normas. Administratoriai, iš vienos pusės spiriami valdžios, iš kitos bijodami likti visai be darbininkų, už ką juos valdžia vėl apkaltintų, kaip nemokančius gyventi su darbininkais, vadinasi, kaip liaudies priešus, tikrenybėje visai ir nevykdė komisaro įsakymo: beveik visiems laukų darbininkams mokėjo pagal aukštesnes darbo kategorijas — III ir IV, nežiūrint kokį jie darbą dirbo.

Tačiau, nors, apeinant įsakymą, darbininkams daugiau buvo mokama, jie uždirbdavo, palyginti, mažai. Laukų darbininkas vidutiniškai per mėnesį neišvarydavo daugiau kaip 120—160 rublių. Tik darbininkai prie gyvulių uždirbdavo kiek daugiau. Pvz., galvijų šėrikai išvarydavo per mėnesį nuo 140 iki 200 rublių, arklių šėrikai — 150—200 rub., kiaulių šėrikai 100—160 rub., avių šėrikai 120—180 rub. Geriausiai buvo atlyginamos melžėjos:*) jos uždirbdavo nuo 140 iki 220 rublių, nors dirbti joms tekdavo mažiau kaip kitiems darbininkams.

Dirbti reikėjo 8 val. per dieną. Jei per šį laiką darbininkas padirbdavo daugiau kaip nustatyta norma, tai už virš normos atliktą darbo kiekį būdavo mokama 50% brangiau. Nors kai kuriuos lengvesnius darbus darbininkai padirbdavo virš normos, tačiau per mėnesį jie daugiau neuždirbdavo. Už broką, t. y. už prastai atliktą darbą įsakymas reikalavo nemokėti ir priversti darbininką darbą perdirbti. Administratoriai bijojo šio punkto laikytis, nes visi pavasario darbai šiemet buvo, palyginti, prasčiau atlikti, nekaip visada. Dėl to daug kur jau atsiliepė šių metų laukų derliui. Darbininkų nedrausmingumas buvo toks, kad kai kur net pašarinių runkelių rasoda nebuvo laiku pasodinta ir ūkiai šiemet paliko be pašarinių runkelių. Vasaros pradžioje šakniavaisiai nebuvo gerai prižiūrėti (nebuvo gerai pasodinti, laiku ir tinkamai palaistyti, nuravėti) todėl daug kur teko juos

*) Tarybų sąjungoje ypatingai vertinamos melžėjos. Mat ten labai mažai begauname pieno, todėl jis neapsakomai brangus. Tarybiniai krašto vairuotojai naiviai mano, kad pieno kiekis daugiausia pareina nuo melžėjų. Todėl jas įvairiais būdais aukština, mokėdami didelius atlyginimus, dalydami ordinus, ypatingus titulus, net skirdami i parlamentą. Todėl, savaime suprantama, kad ir Lietuvoje jos buvo ypatingai traktuojamos ir brangiai atlyginamos (Red.).

aparti ir palikti žemę pūdymauti. Tai parodo, kaip darbininkai sabotavo naująjį darbo ir atlyginimo sutvarkymą.

Valstybinių ūkių kvalifikuoti darbininkai uždirbdavo kiek daugiau, kaip paprasti darbininkai. Staliai per mėn. uždirbdavo nuo 220—325 rub., kalviai nuo 200 iki 350 rub., šoferiai nuo 200—300 rub., traktorininkai nuo 180—250 rub., žuvininkai nuo 300—450 rub., sodininkai ir daržininkai nuo 250 iki 375 rub., ūkvedžiai, taip pat spirito varyklų vedėjai nuo 250 iki 450 rub. Atlyginimai, atrodo, pakankami, tačiau ir šios rūšies darbininkai nevisuomet jais būdavo patenkinti. Dar mažiau būdavo patenkinti administratoriai šiais darbininkais, nes įvairaus plauko komunistinės organizacijos versdavo šios rūšies darbininkus dirbti politinį darbą, todėl maža belikdavo laiko dirbti ūkyje. Dėl to labai nukentėdavo ūkio darbai: likdavo laiku nesutaisyti vežimai, pakinktai, nepakaustyti arkliai, nesuremontuoti plūgai ir kit. darbo įrankiai. Dėl to dažnai buvo vėluojamasi su laukų darbais, nukentėdavo darbo kokybė.

Įdomu paskaičiuoti, kiek eiliniam laukų darbininkui atlikdavo pinigų apdarui ir apavui. Pirmiau jau buvo sakyta, kad vidutiniškai per mėn. jis uždirbdavo nuo 120 iki 160 rub. Per metus tai sudaro apie 1700 rub. Atėmus tai, ką jis turėdavo sumokėti už perkamus grūdus, bulves, pieną, jam turėjo palikti per metus apie 400 rub. Tai jo grynai pinigai, kurie atlieka, aprūpinus jo pilvo ir pastogės reikalus. Tai turėjo atstoti jo seniau uždirbamus grynus pinigus litais, kurių jis gaudavo per metus apie 240. Vidutiniški batai prie bolševikų kainuoja 100 rublių. Vadinasi, už tuos 400 rub. ordinarininkas galėjo nupirkti kiekvienam šeimos nariui po vieną porą batų. Ir tai viskas. Daugiau jam neliko nei švarkui, nei kelnėms, nei daugybei kitų gyvenimo smulkių reikmenų. O už 240 litų pirmiau jis galėjo ne tik batus visiems šeimos nariams nupirkti, bet dar sau ar savo vaikui įtaisyti neblogą eilutę.

Darbininkams, dirbantiems prie gyvulių, ir kvalifikuotiems darbininkams atlikdavo kiek daugiau grynų pinigų, nekaip laukų darbininkui. Tačiau reikia atminti, kad ir prieš bolševikų laikus jie uždirbdavo iki 1,5 karto daugiau, nei laukų darbininkai. Taigi, proporcingai imant, ir kvalifikuoti darbininkai uždirbdavo daug mažiau ir turėjo gyventi daug skurdžiau, negu jie gyveno pirmiau.

Nuo 1941 m. spalio 1 dienos valstybiniuose ūkiuose jau vėl atstatomas atlyginimas ordinarinija. Visi dvarų darbininkai karštai sveikins grąžinimą to vienintelio teisingo atlyginimo natūra, kuri darbo žmogui tokia brangi, ypač šio karo metu. Įvedami atlyginimai visiškai atitinka dabar pasikeitusias produktų kainas; jie yra, palyginti, didesni net už atlyginimus priešbolševikiniais laikais. Už juos valstybinių ūkių darbininkai tikrai atsidėkos savo sąžiningu ir našiu darbu, kad tuo prisidėtų prie didžiojo garbingo visų mūsų uždavinio — greičiau nugalėti kultūringosios Europos siaubą — komunizmą.

BOLŠEVIKINĖ ŽEMĖS REFORMA LIETUVOJE

Dipl. ekon. V. BALČIŪNAS

I. Žemės valdymo pertvarkymas

1940 m. birželio 15 d. bolševikai, okupavę Lietuvą, ėmė uoliai skelbti, kad įvesią krašte marksistinę socialistinę santvarką, kuri turėsianti suteikti visiems darbo žmonėms itin laimingą gyvenimą.

Lietuva yra žemės ūkio kraštas, apie 78% visų gyventojų verčiasi žemės ūkyje, tad reikėjo laukti, kad kaip tik žemės ūkyje bolševikai visų pirmiausia imsis savo žadėtosios žemės reformos. Kokią gi žemės reformą galėjo bolševikai pasiūlyti Lietuvai ir kitoms Pabaltijo valstybėms? Bolševikų ideologai, Stalino kolchozinės politikos pasekėjai, visuomet užsispyrę tvirtino, kad grynas socialistinis ūkis yra įmanomas, tik įvedus bolševikinėje valstybėje kolektyvinius ir tarybinius ūkius. Atsižvelgiant į tai, reikėjo laukti, kad bolševikai ir okupuotose šalyse įves tokią žemės ūkio santvarką, kokią jau buvo sukūrę Sovietų Sąjungoje, t. y. panaikins privačią žemės nuosavybę ir įvykdys visuotinę žemės ūkio kolektyvizaciją. Netenka abejoti, kad šitą tikslą bolševikai ir buvo tvirtai pasiryžę siekti, tačiau ūmai jį įgyvendinti dėl kai kurių priežasčių delsė, todėl, prieš įvesdami žemės ūkio kolektyvizaciją, įvykdė krašte žemės reformą, iš dalies panašią į tą reformą, kurią po spalio revoliucijos 1917 m. Leninas įvykdė Rusijoje. Staigiai žengti į žemės ūkio kolektyvizaciją bolševikai, reikia manyti, nesiryžo štai dėl ko:

Lietuva yra vienkiemių kraštas, tik 7—8% visų ūkininkų gyvena kaimuose. Be to, žemės paviršius daug kur yra nelygus, žemės gana įvairialytės net atskiruose nedideliuose plotuose. Visa tai sudaro daug kliūčių kolchoziniams laukams sudaryti, stambesnėms žemės ūkio mašinoms panaudoti, kolchozinėms gyvulių bandoms vienoje vietoje laikyti. Kolektyvinių ūkių centrams sudaryti ir dirbamus laukus nuo vienasėdininkų sodybų išlaisvinti, būtų reikėję pastarąsias nukelti į vieną vietą, t. y. įvykdyti darbą, visai priešingą kaimų skirstymui vienasėdžiais. Kita vertus, lietuvis ūkininkas yra didelis individualistas, prisirišęs prie savo žemės sklypo ir kaip savo būdu, taip ir iš protėvių paveldėtomis tradicijomis svetimas bet kokiai kolektyvinei žemės valdymo santvarkai. Lietuvis ūkininkas istorijos bėgyje niekad nepažino tokio bendruomeninio gyvenimo bei žemės perdali-

jimų, kokie buvo labai gerai pažįstami rusų ūkininkui, ilgus amžius gyvenusiam bendruomenių („obščinų“) santvarkoje. Žodis „kolchozas“ net smulkiausiam Lietuvos ūkininkui visuomet kėlė baimę ir neapykantą. Pagaliau, bolševikai iš savo praktikos gerai žinojo, kad žemės ūkio kolektyvizacija Lietuvoje, kur vyrauja gyvulių ūkis, reikalaujās daug daugiau individualinės ūkininko iniciatyvos, negu grūdų ūkyje, jokios ūkio pažangos bei žadėtojo laimingo gyvenimo negalės atnešti, priešingai, sukels ūkio sumukimą, gyvulių išnaikinimą, žemės ūkio gamybos kritimą, gal badą, o visų pirma — visuotinę nepasitenkinimą. Tokią nuomonę nesunku susidaryti, palyginus, pvz., derlingosios Ukrainos gyvulių statistiką (jei tikėti bolševikų šaltiniais) su gamtos neduosniai apdovanota Lietuva:

100 ha žemės ūkio plotui tenka:

	arklių	raguočių	kiaulių
Ukraina		18,4	12
Lietuva	13	27	28

Būtų, tačiau, klaidinga manyti, kad Lietuvos ar kitų bolševikų okupuotų kraštų žemės ūkio sugriovimas galėtų sulaikyti bolševikų ketinimus įvykdyti juose žemės ūkio kolektyvizaciją. Gerai yra žinoma, kad bolševikai dėl beprotiškos ir visiškai absurdiškos Stalino žemės ūkio politikos yra sugriovę savąjį žemės ūkį ir privertę 180 mil. gyventojų pusbadžiu gyventi. Akivaizdoje šito fakto, nebuvo pagrindo laukti, kad bolševikai darys kokių išimčių ir nedideliems okupuotiems kraštams, gyvenamiems nacionališkai susipratusių tautų. Tikriausiai, jiems buvo nepatogu prieš kultūringąjį pasaulį ūmai sužlugdyti gražiai klestintį trijų Pabaltijo valstybių žemės ūkį ir sukelti visuotinę jų gyventojų nepasitenkinimą. Pirmiausia dar bolševikams rūpėjo aklinau uždaryti sieną su Vakarų Europa, palaukti, kol išvyks iš krašto vokiečių tautybės repatrijantai, nutiesti visame krašte GPU agentų ir komunistų partijos dalinių tinklą, ir tik po to vienu smūgiu padaryti krašto žemės ūkiui baisiąją operaciją.

Štai kodėl bolševikai iš pradžių įvykdė Lietuvoje tik vadinamąjį žemės valdymo pertvarkymą, kuris, nors gerokai apardė Lietuvos žemės ūkio pagrindus, bet per vienerius metus dar neprivedė prie visuotinės ūkio suirutės, kuri tikrai būtų buvusi, jeigu bolševikai iš karto būtų įvykdę savo žemės ūkio kolektyvizacijos planus.

Taigi, į bolševikinę žemės reformą negalima žiūrėti, kaip į kokią ūkinį sumanymą, o tenka daugiau vertinti ją, kaip politinę komediją, po kurios turėjo sekti tikroji bolševikinė reforma, t. y. žemės ūkio kolektyvizacija.

1940.V13.22 marionetinis Liaudies Seimas priėmė Maskvoje suredaguotą deklaraciją, kad žemė su jos gelmėmis, miškais ir vandenimis nuo šiol yra valstybės nuosavybė, o žemės savininkai lieka tik jos naudoto-

jais su paveldėjimo teise. Bet koks žemės pardavimas, įkeitimas ar dovanojimas buvo uždraustas. Be to, maksimaline žemės naudojimo norma buvo nustatyta 30 ha, o „liaudies priešų“ žemės ištiesai konfiskuojamos. Visos antnordinės žemės turėjo būti paimtos į valstybinį žemės fondą ir išdalytos bežemiams bei mažžemiams, panaudotos valstybiniams ūkiams kurti ir įvairiems valstybiniams tikslams, nemaža dalis, kaip vėliau paaiškėjo, karo aerodromams statyti. Šia reforma bolševikai visų pirma ketino mesti nesantaikos obuolį tarp vargingesnių ir labiau pasiturinčių ūkininkų sluoksnių, žemės skyrimo pažadais patraukti į savo pusę kaimo varguomenę, padaryti iš jos ūkiškai nepajėgius naujakurius, pasiryžusius pasipelninti pasiturinčių ūkininkų sąskaita ir mažiau priešingus kolektyvinių ūkių santvarkai. Čia ne pro šalį bus pastebėti, kad ūkininkų nesantaikos kėlimo klausimu bolševikai turėjo labai platų patyrimą, todėl ir Lietuvoje veikė jau pas save išbandytais metodais. Garsiujų „kombiedų“, kurie savo laiką prisidėjo prie Rusijos ūkininkų sunaikinimo, vaidmenį Lietuvoje žymia dalimi turėjo suvaidinti naujakuriai.

Paskelbdami žemę esant valstybės nuosavybe, bolševikai siekė tikslo nuslopinti stiprų Lietuvos ūkininko nuosavybės jausmą ir tuo būdu sumažinti jo atsparumą būsimajai kolektyvinių ūkių santvarkai.

II. Žemės fondo sudarymas

Kadangi Lietuvoje jau dėl buvusios žemės reformos stambioji žemės nuosavybė buvo aprėžta (150 ha), tai bolševikų sudarytasis žemės fondas drauge su nusavintais miškais tesudarė tik apie 600.000 ha, t. y. apie 15% viso žemės ploto.

Į valstybinį žemės fondą žemė buvo paimta iš:

	Vienetų skaičius	Plotas ha
1. Vienuolynų	28	1.510
2. Bažnyčių	690	17.614
3. Žemės savininkų, nepaliekant jiems normos kaip „liaudies priešams“	889	108.644
4. Žemės savininkų, valdžiusių per 100 ha	956	102.772
5. Žemės savininkų, valdžiusių nuo 50 iki 100 ha	5.563	198.834
6. Žemės savininkų, valdžiusių nuo 30 iki 50 ha	15.858	134.324
7. Žemės savininkų, valdžiusių mažiau kaip 30 ha ..	1.550	16.057
8. Valstybinių plotų	672	10.808
9. Savivaldybinių plotų	199	3.152
10. Visuomeninių organizacijų	220	2.213
11. Valstiečių miškų	1.011	5.581
12. Valstiečių žemių, duodant pakaita žemės iš fondo	1.083	6.080
I š v i s o	28.719	607.589

Kiek buvo paimta žemės į fondą atskirose apskrityse, rodo šie duomenys:

A p s k r i t y s	Vienetų skaičius	Plotas ha
Alytaus	1.144	22.016,92
Biržų	1.427	24.377,33
Kauno	1.445	25868,95
Kėdainių	1.227	33.756,13
Kretingos	1.549	23.747,22
Marijampolės	871	10.631,73
Mažeikių	1.286	23.368,18
Panevėžio	2.679	52.419,65
Raseinių	1.650	40.314,85
Rokiškio	1.027	18.966,58
Seinų	399	6.959,95
Šakių	1.024	12.410,—
Šiaulių	4.155	84.310,18
Švenčionių	360	12.712,93
Tauragės	1.498	25.011,88
Telšių	1.922	46.673,05
Trakų	828	23.703,36
Ukmergės	1.149	32.849,07
Utenos	1.128	23.822,02
Vilkaviškio	859	12.818,12
Vilniaus	741	35.886,—
Zarasų	651	18.964,87
I š v i s o	28.719	607.589,—

Fondo sudarymas buvo gana painus darbas, nes reikėjo su viršum kaip iš 20 tūkst. žemės savininkų atrėžti antnorminius plotus, vienur kelių dešimčių hektarų, kitur vos vieno ar kelių ha ploto. Bent % visų plotų neturėjo žemės planų, todėl turėjo būti naujai apmatuoti.

Kadangi žemė į fondą buvo paimta per labai trumpą laikotarpį, per nepilnus 3 mėnesius, tai parceliuojamų ūkių ūkinės padėties nebuvo paisoma. Būta labai daug atsitikimų, kai iš ūkio buvo atrėžiama visa ariama žemė ar didesnė jos dalis, arba atimamos visos pievos, arba paliekamos vien ganyklos, krūmynai. Be to, į vietos valsčių žemes ūkio komisijas, kurios turėjo įvykdyti žemės reformą ir kontroliuoti matininkus, ėmė veržtis visokiausi padugnių elementai, arkliavagiai, bolševikiškai nusiteikę svetimtaučiai, kurie į darbą įnešė daug sauvalės, išnaudojimo ir kurstymo. Daugelis ūkių, kuriems po antnorminės žemės atrėžimo buvo paliekama 30 ha, dėl vietos žemės ūkio komisijų sauvaliavimo buvo ūkiškai sugadinti. Tos komisijos taip pat nustatydavo, kas yra „liaudies priešas“, kam žemės normą palikti, o kam nepalikti. Į ūkius, kurių valdytojams žemės norma nebuvo palikta, buvo skiriami komisarai, dažniausiai iš vietinių komunistų

tarpo. Drauge su žeme buvo nacionalizuotas šių ūkių inventorių ir beveik visas asmeninis tų ūkių savininkų turtas. Analfabetų komisarų šeimininkavimas daugelį gerų ūkių buvo nualinęs. Ypač nemaža nukentėjo veislinių gyvulių, kurie dėl nepriežiūros, blogos valios ar pašaro stokos buvo paskersti, parduoti arba nugaišo.

Pagal minėtą seimo deklaraciją taip pat buvo nacionalizuoti: a) visi didesni kaip 1 ha privatiniai miškai, kurie susisiečia su valstybiniais miškais, b) visi miškų masyvai, kurie priklauso vienam ūkiui, jei jų plotai yra ne mažesni kaip 10 ha, c) miškai, mažesni kaip 10 ha ir nesiriboją su valstybiniais miškais, bet kurių tvarkymas yra valstybei naudingas, d) apsauginės reikšmės miškai ir kt. plotai. Dėl miškų nacionalizacijos nukentėjo daug smulkių valstiečių. Jie neteko 5.580 ha miškų. Pakaitu jiems duota žemė iš fondo dažniausiai buvo skiriama toli nuo sodybos, o iš kitos pusės, negalėjo kompensuoti kuro ir statybos medžiagos netekimo.

Dar pravestų pažymėti, kad šalia savo vykdomos reformos bolševikai yra paėmę iš ūkininkų nemažą žemės kariniams tikslams. Ta žemė buvo paimta tiek iš stambesniųjų, tiek iš smulkesniųjų ūkininkų. Iš viso vadinamajai „800 m pasienio zonai“ buvo paimta 24.290 ha, o kariniams tikslams, būtent, aerodromams, šaudymo poligonams ir kit. 19.810 ha. Iš viso 44.100 ha.

III. Žemės fondo paskirstymas

Paskelbdami žemės reformą, bolševikai mažai tekreipė dėmesio į ūkinę jos pusę. Bolševikams rūpėjo sudaryti žmonėse įspūdį, kad atimtoji iš turtingesniųjų žemė bus išdalinta vargingiesiems kaimo sluoksniams, ir tokiu būdu bus įvykdyta tarytum socialinė teisybė. Todėl jie plačiai pagarsino, kad kiekvienas valstietis bežemis, kumetis arba mažžemis gali kreiptis į valsčiaus žemės ūkio komisijas žemės gauti. Pagal paskelbtus dėsnius atskiras bežemis negalėjo gauti daugiau kaip 10 ha, o mažžemio ūkis drauge su gautu priedu taip pat negalėjo prašokti 10 ha. Norinčių dykai gauti žemės atsirado nemaža, iš viso buvo paduota per 200.000 prašymų, tačiau dėl fondo ribotumo iš jų tikrai 72.465 gavo žemės.

Pagal 1940 metų pabaigoje per valsčius surinktus duomenis žemės gavo:

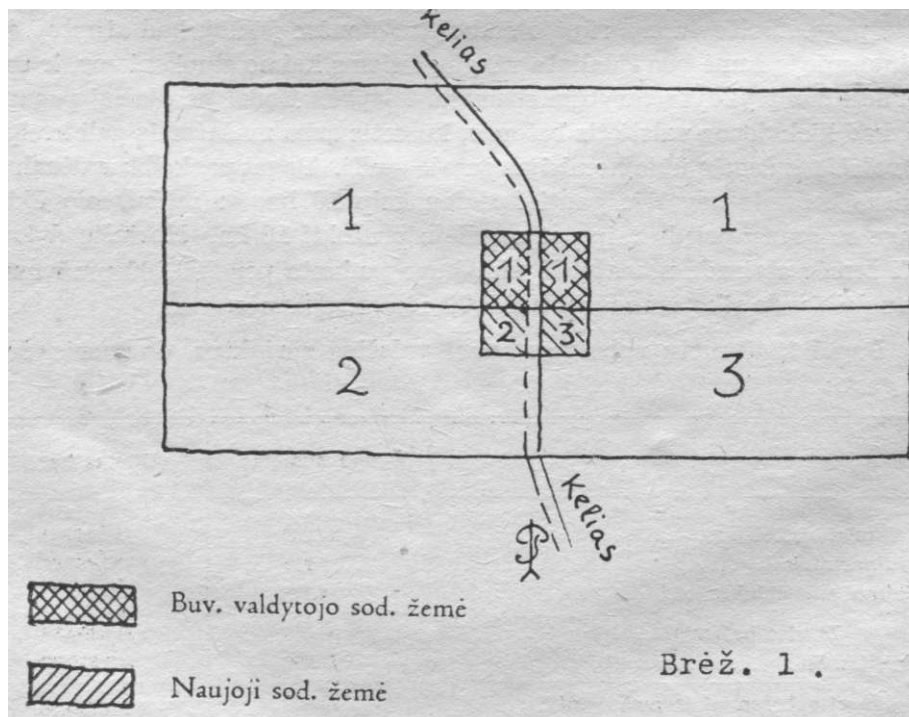
	Šeimų skaičius	Plotas ha
Bežemiai	20.282	149.505,64
Ordinarininkai	7.099	56.787,95
Kaimo amatininkai	3.178	7.615,57
Iš viso bežemiai	30.559	213.909,16
Mažžemiai	41.906	167.310,72
Iš viso bežemiai ir mažžemiai	72.465	381.219,88

Vidutinis žemės gavusio bežemio ūkio dydis sudarė 7,53 ha, kaimo amatininko žemės dalinys — 2,40 ha.

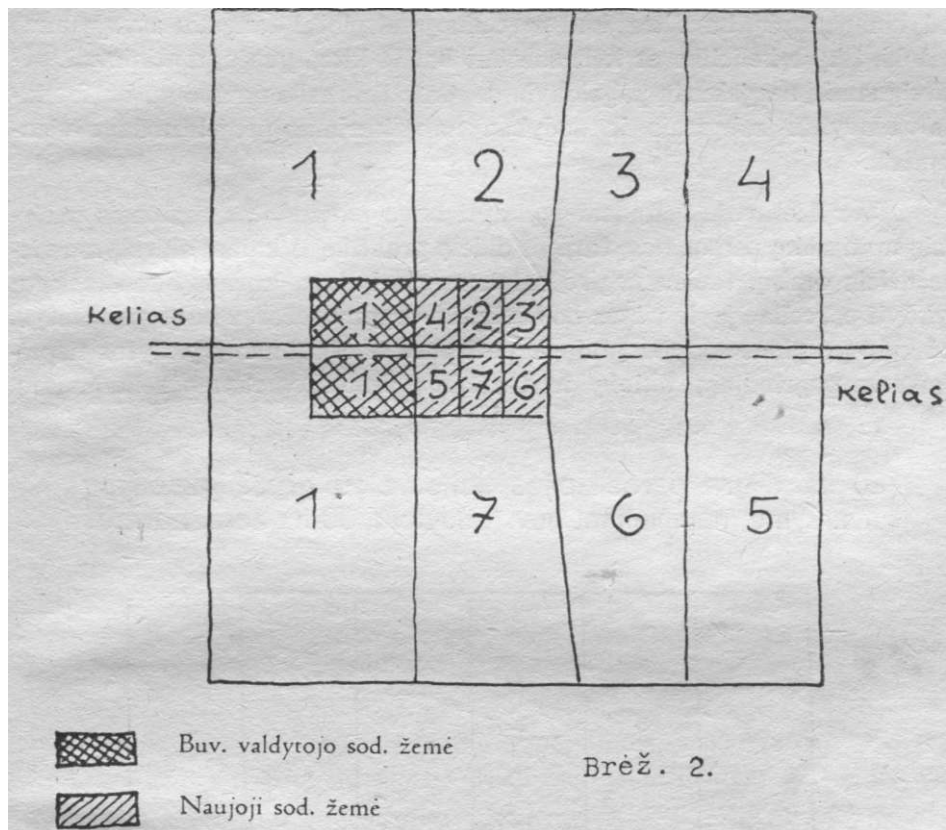
Bolševikai labai nemėgo vienkiemių, kaip ūkininkų individualizmo ir savarankiškumo ugdytojų. Be to, vienkiemiai labai trukdė kolchozinei kaimo santvarkai įvesti. Įvesdami kolektyvinius ūkius pas save, jie, pvz., liepė visus trobesius iš vienkiemių atkelti į sodybinį kaimą. Vykdydami bolševikinę žemės reformą Lietuvoje, jos vadovai taip pat buvo nusiteikę prieš vienkiemius, todėl sugalvojo naujakuriams sodybas projektuoti grupėmis. Naujakurių sodyboms vieta turėjo būti taip suprojektuota, kad jos, tos sodybos, drauge su buv. savininko sodyba sudarytų vieną sodybų sutelkimą, kuris ateityje turėtų būti būsimo kolektyvinio ūkio centru.

Žemiau dedami brėžiniai (1, 2 ir 3 br.) rodo, kaip buvo įsakyta kurti grupines sodybas. Dviejuose pirmuose brėžiniuose 30 ha norma buv. savininkui paliekama, 3 brėžinyje buv. savininkui norma visai nepalikta. Brėžinys 4 vaizduoja jau įvykdytą parceliaciją (Kauno aps., Pakuonio vis., Girininkų km.). Išparceliuotas ūkis turėjo 113,5 ha, iš kurio ploto buv. savininkui palikta 30 ha (skl. Nr. 9), o likusi žemė išdalyta tarp 13 naujakurių. Naujakuriams sodybas stengtasi suprojektuoti prie ūkio sodybos — būsimojo kolektyvinio ūkio centro.

50 ha ūkio parceliacijos schema, paliekant buv. valdytojui 30 ha žemės normą

90 ha dvaro parceliacijos schema su grupinių sodybų sutvarkymu, paliekant buv. valdytojui 30 ha žemės normą

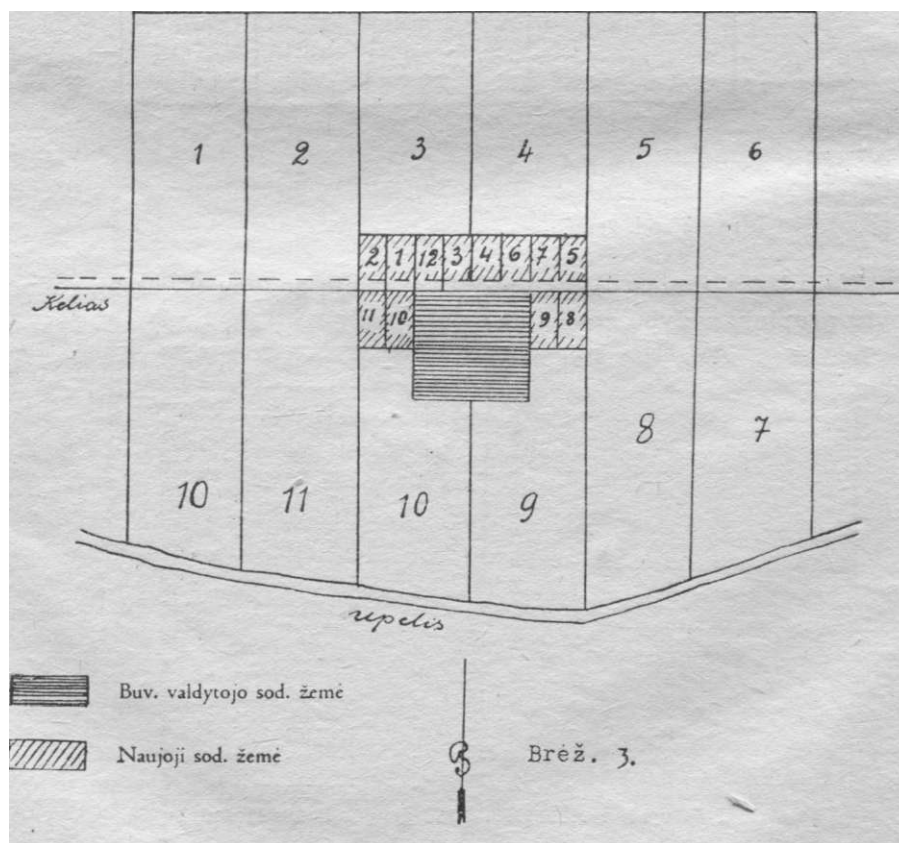
Kaip bolševikams pavyko atlikti grupinių sodybų uždavinį, rodo sudarytų grupinių sodybų statistika:

Sodybinės grupės iš 2 sodybų	2.623
„ 3	1.057
„ 4	697
„ 5	302
„ 6	196
„ 7	100
„ 8	68
„ 9	31
„ 10	18
„ 11	6
„ 12	5
„ 13	4
„ 14	4
„ 15	2
„ 16	6
„ 17	4
Iš viso	5,123 grupės iš 16.041 sodybų

Ši statistika rodo, kad iš bendrojo 30.559 naujakurių skaičiaus tik pusę sodybų buvo suprojektuota grupėse, ir tai daugiausia mažose (2—3—4 sodybų) grupėse. Priežastys, kodėl nepavyko suprojektuoti didesnių sodybinių grupių, buvo tos, kad parceliuojami plotai daugeliu atvejų buvo mažoki, tik po keliolika ar keliasdešimt ha. Iš kitos pusės, matininkai, atsižvelgdami į naujakurių pageidavimus, dažnai prasilenkdavo su bolševikinės vadovybės įsakymais ir sodybas naujakuriams projektuodavo vienišiais.

Nors Lietuvoje reformai įvykdyti buvo panaudotas esamasis prityrusių matininkų personalas, turėjęs didelę praktiką iš kaimų skirstymo vienasėdžiais darbų, tačiau negirdėtai trumpas laikas, kuriuo buvo įsakyta įvykdyti parceliaciją, ir vietos bolševikinių organų teroras buvo priežastys, kad kaip grupinės sodybos, taip ir pati parceliacija buvo įvykdytos nepaisant pagrindinių ūkinių ir techninių žemės tvarkymo reikalavimų.

120 ha dvaro parceliacijos schema su grupinių sodybų sutvarkymu, nepaliekant buv. valdytojų 30 ha žem. normos

Likusiai žemės fondas buvo paskirstytas taip:**Valstybiniam miško ūkiui —**

Miškų	6.524 vienetai	93.248,59	ha	pl.
Durpynų	673	9.587,33	„	„
Ežerų	191	5.311,35	„	„
Kitų plotų	295	1.849,79	„	„
Iš viso	7.683	109.996,97	„	„

Valstybinių įstaigų reikalams —

Valstybiniams ūkiams	357 vienetai	45 094,20	ha	pl.
Kariniams reikalams	301	6.725,41	„	„
Mokykloms	1.119	2.378,37	„	„
Socialiniams reikalams	190	2.213,19	„	„
Sveikatos reikalams	112	624,93	„	„
Kūno kult. ir sporto reikalams	259	401,74	„	„
Kitiems valst. reikalams	378	3.156,28	„	„
Iš viso	2.716	60.594,12	„	„

Savivaldybių, kooperacijos ir įvairiems viešiesiems reikalams —

Žvyrinams, molynams ir kt. savivald. reik.	1.611 vienetai	2.547,92	ha	pl.
Pieninėms ir kooperatyvams	766	528,30	„	„
Kitiems viešiesiems reikalams	437	1.209,40	„	„
Iš viso	2.814	4.285,62	„	„

Miestams praplėsti ir miestelėnus žeme ap-

rūpinti	868 vienetai	7.863,94	ha	pl.
---------------	--------------	----------	----	-----

Tokiu būdu visas paskirstytas žemės fondas susidėjo iš 89.427 atskirų vienetų, 576.517,59 ha ploto. 1940 m. gruodžio mėn. buvo dar nepaskirstyto, rezervinio žemės fondo 36.125 ha, kurių tarpe 600 ištisai nacionalizuotų ūkių sodybų, bendro ploto 8.389 ha. Šių ūkių dirbamos žemės buvo išdalytos naujakuriams ir mažžemiams, o pačios sodybos paliko be aiškos paskirties. Vėliau bolševikai ėmė jose steigti mašinų-traktorių stotis (33 stotys 801 ha ploto) ir mašinų arklių nuomojimo punktus (231 p. 6.500 ha ploto).

Rezervinis fondas nebuvo pastovus. Iš vienos pusės jis nuolat mažėjo, kai žemės buvo išdalijamos valstybinėms įstaigoms arba privatiems žemės naudotojams, o iš kitos pusės didėjo. Rezervinio fondo didėjimas vyko dėl dviejų priežasčių. Visų pirma, daug ūkininkų, bolševikų priskirtų prie „buožių“ kategorijos, gelbėdamiesi nuo aiškos pražūties, masiškai ėmė atsisakinėti nuo žemės. Iš pradžių tos žemės buvo valdžios priimanamos, bet kai pasirodė, kad gali kilti visuotinė panika, ir nebus kas dirba žemę, buvo daroma kliūčių „išbuožėti“. Vis dėlto vien Kauno aps. ligi 1941.V.16. nuo žemės atsisakė 76 ūkininkai, Trakų apsk. — 75 ūkininkai ir t. t. Iš viso iš vadinamųjų „buožių“ buvo priimta į fondą 500 ūkių su 7.452 ha žemės.

Iš kitos pusės, naujakuriai, neturėdami galimybės įsikurti, ėmė taip pat masiškai atsisakinėti nuo žemės. Sakysim, iki 1941.V.16 vien Šiaulių

aps. nuo žemės atsisakė 762 naujakuriai. Iš viso nuo žemės atsisakė 4.492 naujakuriai, gavę 29.838 ha žemės.

Žemiau duodama statistika rodo, kiek naujakurių ir vadinamųjų „buožių“ atsisakė nuo žemės ligi 1941.V.16. Į šią statistiką neįeina ūkininkai ir naujakuriai, kuriems nebuvo leista atsisakyti nuo žemės. Šis skaičius buvo taip pat didelis, nors statistikos duomenų nėra.

	Atidavę žemę į fondą vadinamieji buožės		Atsisakę nuo žemės naujakuriai	
	Vienetų skaičius	Plotas ha	Vienetų skaičius	Plotas ha
Alytus	3	57	58	362
Biržai	24	341	111	743
Kaunas	76	1.162	226	1.467
Kėdainiai	16	255	167	1.320
Kretinga	5	70	46	277
Marijampolė	1	4	53	245
Mazeikiai	25	396	280	1.896
Panevėžys	43	554	499	3.605
Raseiniai	8	94	143	1.117
Rokiškis	46	563	167	1.055
Seinai	4	85	6	43
Šakiai	2	40	179	1.012
Šiauliai	21	306	762	5.211
Švenčionėliai	—	—	48	209
Švenčionys	—	—	—	—
Tauragė	1	30	29	274
Telšiai	18	322	552	3.712
Trakai	75	553	182	1.310
Ukmergė	45	651	345	1.839
Utena	6	104	144	1.009
Vilkaviškis	8	93	205	1.105
Vilnius	13	743	198	1.260
Zarasai	60	1.029	102	767
I š v i s o	500	7.452	4.492	29.838

Susidarė be galo keista padėtis — rezervinis fondas augo, o žemės doras žemdirbys nebuvo linkęs imti, nors žemė jam visuomet buvo ir bus didžiausias gyvenimo troškimas. Socialistiniame darbo žmonių rojuje, pasirodo, tokie paradoksai yra galimi.

IV. Bolševikinės žemės reformos padariniai

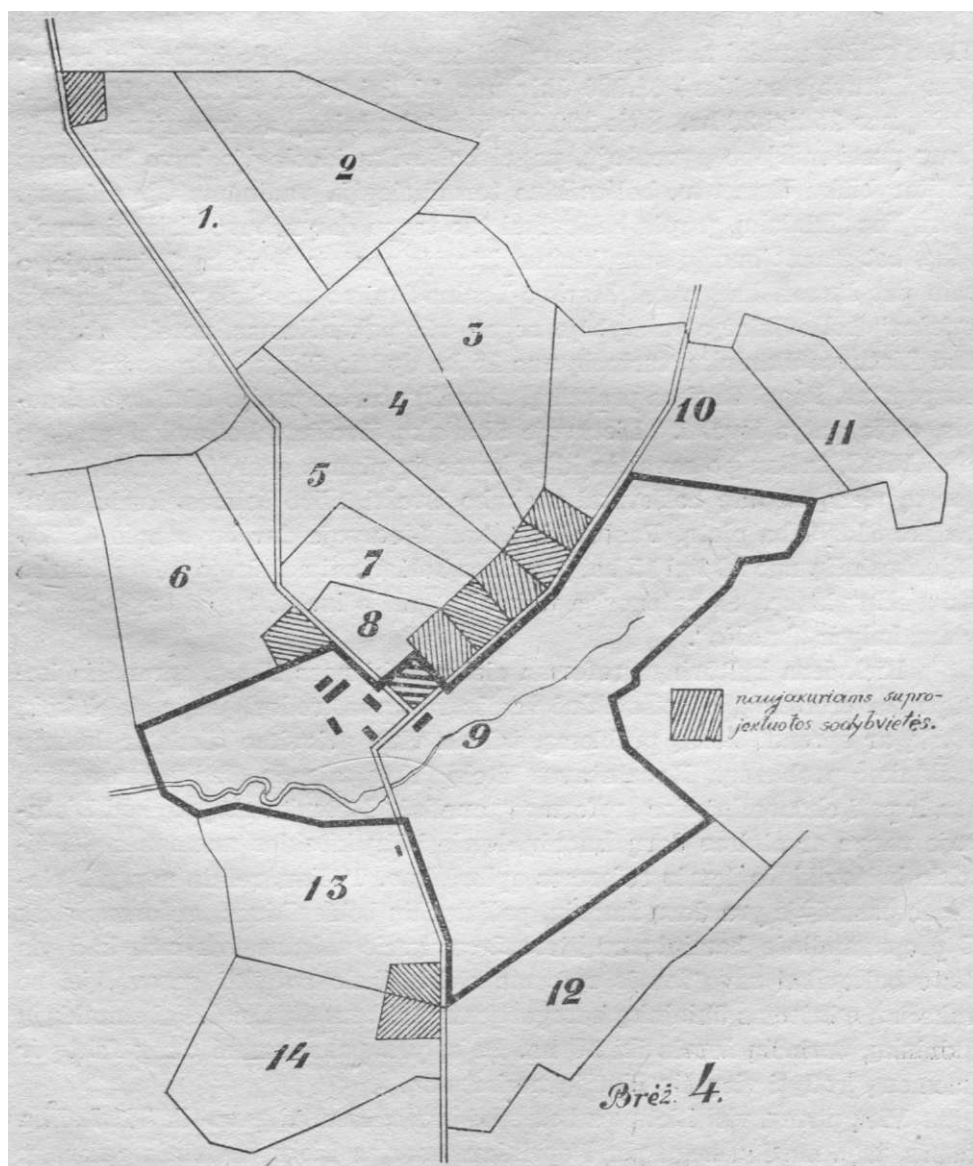
Kultūringuose kraštuose į kiekvieną ūkinę reformą, paprastai, žiūrima kaip į priemonę gyventojų gerbūviui pakelti, geresnei tautos medžiaginei gerovei pasiekti, gamybai padidinti. Ir bolševikai, prieš pradėję vykdyti savo socialistinę žemės reformą Lietuvoje, taip pat uoliai skelbė, kad

sieksią tikslą padaryti darbo žmones laimingus, suteiksia jiems progą pasiturinčiai gyventi. Savo atsišaukimuose jie vaizdavo buvusį gyvenimą, kaip kiaurai ydingą, o ateitį piešė, kaip vyliojančią ir laimingą.

Panagrinėkime, kokį gi laimingą gyvenimą ūkininkams atnešė bolševikų išreklamuota žemės reforma.

Visų pirmiausia, bolševikinė žemės reforma sugriovė mūsų stambesnę ūkį. Žemė buvo paimta iš 28.000 žemės savininkų, turėjusių apie 1.240.000

Įvykdyta parceliacija Kauno aps., Pakuonio vls., Girininkų km.

ha žemės. Didesnė pusė tų savininkų (15.858 ūkių) valdė nuo 30 ligi 50 ha. Tai buvo stipriausias Lietuvos ūkininkų elementas, daugiausia gaminąs vartotojui. Pagal statistinius duomenis, ši ūkininkų grupė % ūkio darbų atlikdavo savo šeimos rankomis ir tik 1/3 darbo — samdinių pagalba. Kalbėti apie šiuos žemdirbius, kad jie nėra ryškiausiai darbo atstovai, būtų taip pat melaginga, kaip tvirtinti, kad milijonai enkavedistų ir tūkstantines algas gaunančių bolševikinių biurokratų yra tikri darbo atstovai... Be to, keletas tūkstančių stambesnių Lietuvos ūkių, turinčių žymesnius gyvulių kiekius ir atitinkamai didesnius pastatus jiems laikyti, buvo arba visai sunaikinti, arba degraduoti į trečiaeilį ūkių kategoriją.

Būtų dar pusė bėdos, jeigu po šios reformos visi likę ūkiai nuo 10 ligi 30 ha galėtų ramiai ir netrukdomai toliau egzistuoti. Po bolševikų reformos Lietuvoje susidarė 61.000 ūkių nuo 20 ligi 30 ha ir 40.000 ūkių, turinčių nuo 15 ligi 20 ha. Šitie 100.000 ūkininkų šeimų, atstovaujančių maždaug pusei milijono gyventojų, pagal bolševikų ideologiją buvo laikomos antitarybišku elementu, bolševikine terminologija vadinamu „buožėmis“. Nors šios ūkininkų grupės bolševikai tuo tarpu dar nebuvo fiziškai sunaikinę, bet žinant buožių sunaikinimo istoriją pačioje Sovietų Sąjungoje, o taip pat žinant, kad pagal Markso-Lenino-Stalino „mokslą“ šis „klasinis priešas“ bolševikinėje valstybėje negali būti pakenčiamas, neteko abejoti, kad Lietuvos ūkininkų, turinčių nuo 15 ha dydžio ūkius, likimas jau buvo nuspręstas. Pagal Rusijos praktiką, „buožių“ turtas turėjo būti konfiskuotas, o jie patys išvežti. Lietuvoje ūkininkų išvežimą bolševikai pradėjo 1941.VI.13, tačiau po savaitės kilęs karas jų planus suardė. Vis dėlto tik per tą vieną savaitę bolševikai suskubo išvežti 1.566 šeimas, kurių ūkiai sudarė 81.879 ha plotą. Pastebėtina, kad Lietuvoje dar buvo apie 65.000 ūkių, turinčių nuo 10 ligi 15 ha, į kuriuos bolševikai nežiūrėjo kaip į „darbo valstiečių“ klasę. Ši kategorija ūkininkų galėjo laukti lygiai tokio pat likimo, kaip ir „buožės“.

Kiekviena kultūringa reforma siekia kokią nors tikslą, sprendžia kokią nors problemą, o bolševikinė žemės reforma, rodos, jei ir siekė kokią tikslą ar sprendė kokią problemą, tai tik ūkio griovimo tikslą ir žmonių naikinimo problemą. Konstatavus šitokią faktą, atrodo, kad beprasmiška yra ir pati ekonominė šios „reformos“ analizė. Netenka abejoti, kad Lietuvoje vargu ar atsirastų žmonių, kurie būtų kitokios nuomonės dėl šitokio bolševikinės žemės reformos apibrėžimo. Tačiau, reikia manyti, plačiame pasaulyje yra dorų žmonių, pažįstančių bolševikines „reformas“ tik iš propagandinės kominterno literatūros, kurie mėgins tvirtinti, kad vis dėlto bolševikai savo žemės reforma siekė tikslo suteikti gerovę, jei ne anksčiau minėtoms ūkininkų kategorijoms, tai bent didelei daliai smulkiųjų ūkininkų, turinčių žemės iki 10 ha. Deja, yra pakankamai daug faktų ir duomenų įrodyti visų šių iliuzijų nerimtumą.

Visų pirma, visi Lietuvos bežemiai ir mažžemiai gavo tik 381.220 ha žemės, t. y. mažiau negu per Nepriklausomosios Lietuvos žemės reformą,

kada bežemiai ir mažžemiai gavo 452.746 ha. Daugumas gavusių žemės naujakurių neturėjo nei gyvo bei negyvo inventoriaus, nei trobesių, nei statybinės miško medžiagos trobesiams statyti, nei lėšų įsikurti. Gautas plikas žemės sklypelis, kuriame įsikurti nebuvo beveik jokios galimybės, ne labai nudžiugino naujakurį. Bolševikų valdžia tepaskyrė naujakuriams 20.000.000 rublių neilgalaikeis paskoloms išduoti ir žadėjo sušelpsti miško medžiaga bei aprūpinti gyvu ir negyvu inventorium, bet praktiškai niekas naujakurių beveik jokios pagalbos negavo. Matyti, kad bolševikams visai nerūpėjo padidinti individualinių ūkininkų skaičių Lietuvoje, todėl jie sudarinėjo naujakuriams tokias sąlygas, kad šie noromis nenoromis turėtų prašytis kolektyvinių ūkių. Tačiau daugumas naujakurių, pastebėję, kad negalės įkurti savo nepriklausomo ūkelio, vis dėlto buvo priešingi kolchozams, nes nujautė, kad kolchozuose kiekvienas žemdirbys turės vien tik prievolę dirbti bolševikinės valstybės labui, ir, kaip jau buvo minėta, ėmė masiškai atsisakinėti nuo žemės.

Galima buvo dar tvirtinti, kad bolševikinė žemės reforma pagerino būklę tam tikram skaičiui mažžemių ūkininkų, tikrai jaučiančių žemės stoką, bet ir šitas vienintelis teigiamas reformos bruožas netenka savo pagrindo, jei prisiminti, kad galutinis bolševikų tikslas buvo įvesti kolektyvinius ūkius, kuriuose nebūtų nei mažžemių, nei didžiažemių, o vien tik niveluota plika „kolchozininkų“ masė.

Suprasti tikruosius bolševikų užsimojimus Lietuvos ūkininkų atžvilgiu ypač praverstų tiems Amerikos žemyne gyvenantiems lietuviams, kurie dėl bolševikų režimo nepažino arba kominterno agentų apmulkinti dar šiandien mėgina teisinti bolševikų šeiminkavimą Lietuvoje ir jų vykdytas „socialistines reformas“. Jie turėtų suprasti, kad bolševikų įvykdytas žemės valdymo pertvarkymas Lietuvoje buvo tik politinė komedija, siekianti tikslo suskaldyti Lietuvos ūkininkų vienybę, įdiegti „klasinę kovą“ ūkininkų tarpe ir paruošti dirvą būsimoms intrigoms, skirtoms Lietuvos ūkininkams ir lietuvių tautai sunaikinti.

Bolševikų įvykdytą žemės reformą Lietuvoje tenka vertinti vien kaip griovimo darbą. Nereikia pamiršti, kad visiškas Lietuvos žemės ūkio sugriovimas, apskritai, buvo tik mėnesių, o gal ir savačių klausimas, ir nors bolševikams pristigo laiko įvykdyti savo žiaurųjį ir beprotišką sumanymą, vis dėlto jų griovimo darbo padariniai dar ilgesnį laiką slėgs krašto žemės ūkį.

PRIVALOMASIS ŽEMES ŪKIO PRODUKTŲ STATYMAS

P E T R A S V A K A R I S

Privalomojo žemės ūkio produktų statymo politika Sovietų Sąjungoje

Įvedus kolektyvizaciją, žemės ūkio gamyba Sovietų Sąjungoje smarkiai krito. Ūkininkai, prievarta suvaryti į kolchozus, ne tik pradėjo pasyviai žiūrėti į žemės ūkį, bet dar ir ką užauginę nebenorėjo beparduoti. Tačiau miestų gyventojams išmaitinti reikėjo duonos ir įvairių kitų produktų. Produktams parūpinti tokiose aplinkybėse bolševikų valdžia nerado jokio geresnio būdo, kaip rekvizicijos. Jos tad ir buvo įvestos, tik ne rekvizicijų vardu, bet pavadintos privalomuoju žemės ūkio produktų statymu valstybei. Buvo paskelbta, kad kiekvienas kolchozas savo derliaus dalį privalo atiduoti valstybei nustatytais kainomis. Visuomenei buvo nurodyta, kad privalomais produktų valstybei pristatymais yra primenama, jog kolchozai privalo jų turimą žemę apsėti ir pasistengti iš jos gauti galimai didesnę derlių. Kuo kolchozas daugiau derliaus surinks, tuo kolchozininkai daugiau turės, nes, atidavę privalomus pristatymus nustatytais kainomis valstybei, likusį derlių galės pasidalyti ir laisvai sunaudoti arba pardavinėti.

Privalomieji žemės ūkio produktų pristatymai atskiriems kolchozams buvo apskaičiuojami, atsižvelgiant į kolchozo ūkininkavimo kryptį ir produktingumą. Kiekvienam kolchozui buvo nustatytas gamybos planas. Grūdų kolchozas turėjo pristatyti tam tikrą normą, apskaičiuojamą, išeinant iš apsėto pagal gamybinį planą ploto. Pieno ir mėsos normos buvo apskaičiuojamos pagal gyvulių skaičių. Taip pat pagal gamybą buvo apskaičiuojamos ir kitų privalomųjų valstybei statyti produktų normos.

Pradėjus praktikuoti tokius privalomuosius žemės ūkio produktų statymus valstybei, greitai paaiškėjo, kad tokia politika neveda prie kolchozų gamybos padidinimo, bet visai atvirkščiai. Kolchozai, turėję silpnas gyvulininkystės fermas, statė mažai mėsos ir pieno produktų, o kurie visai gyvulininkystės fermų neturėjo, nenorėjo jų organizuoti, nes jie bijojo privalomųjų statymų. Tas pats atsitiko ir su arklininkyste. Kolchozui nebuvo intereso gerus arklius auginti, nes juos paimdavo valstybės reikams, o

jeigu būdavo prasti arkliai, visuomet jie pasilikdavo kolchoze. Pagaliau ir grūdų pristatymo politika vedė prie jų gamybos mažinimo. Nei vienas kolchozas nesistengė pasėlių ploto plėsti, kad tik nereikėtų daugiau pateikti valstybei grūdų. Todėl daug geriausių dirvų dirvonavo, nors jos galėjo būti visiškai nesunkiai apsėjamos.

Stambiosios šios politikos klaidos, kurios vedė prie visiško žemės ūkio gamybos susmukimo, buvo pastebėtos tik 1939 metais (šis faktas liudija apie begalinį bolševikų valdžios trumparegiškumą ekonominiuose reikaluose). Pastebėjus tai, buvo išleistas (1940 m. pavasarį) Stalino ir Molotovo pasirašytas nutarimas, kuris, anot jų, turėjo pakeisti pasenusią privalomojo žemės ūkio produktų statymo valstybei tvarką ir garantuoti tolesnį kolchozų ūkio augimą bei stiprėjimą.

Pagal naująją tvarką privalomasis žemės ūkio produktų statymas valstybei turėjo būti apskaičiuojamas ne pagal javais apsėtą žemės plotą ir ne pagal gyvulių skaičių, bet pagal dirbamos žemės arba pagal visos kolchoze naudojamos žemės plotą. Pav., kuo daugiau kolchoze yra ariamos arba galimos arti (nors ir dirvonuojančios) žemės, tuo daugiau kolchozas turi pristatyti grūdų, nepaisant to, didelį ar mažą plotą javais būtų apsėjęs. Taip pat, kuo daugiau kolchoze žemės (įskaitant pievas ir ganyklas), tuo daugiau jis privalo statyti mėsos, pieno, vilnų, ir t. t., neatsižvelgiant daug ar maža tame kolchoze būtų karvių, kiaulių arba avių.

Be abejo, atskiroms respublikoms arba sritims nuo vieno ha privalomų statyti valstybei produktų normos buvo nevienodos. Pav., Turkmėnijos respublikoje nuo 1 ha pieno reikėjo statyti tik 3 litrus, o Leningrado srityje — 30 litrų; arba mėsos: Murmansko srityje — 0,5 kg, o Ukrainoje — 4,5 kg, arba vilnų: Maskvos srityje — 40 gr, o Turkmėnijoje — 700 gr ir pan.

Be normų, nustatytų kolchozams, buvo taip pat normos, nustatytos kolchozininkams nuo jų individualiai valdomų daržų, kurie buvo nedidesni kaip 0,5 ha, ir nuo jų nuosavų gyvulių bei paukščių. Kolchozininkai turėjo statyti bulves (skaitant nuo 1 ha apie 40 centnerių), pieną (apie 300 litrų), kiaušinius, ožkų sūrius, mėsą (po 32—45 kg nuo gyvulio), vilnas (po 200—1.100 gr nuo avies ir po 150—220 gr nuo ožkos). Taip pat atskiros normos (maždaug dvigubai didesnės kaip kolchozininkams) buvo nustatytos ir atskiriems, vad. jėdinoličnikams, tai yra, buvusiems ūkininkams, kurie neprisijungė prie kolchozų.

Čia tenka pastebėti, kad iki 1940 metų kai kurie produktai nebuvo reikalaujami prievarta, bet superkami pagal sutartis. Bet pasirodė, kad kolchozininkai po tam tikro laiko pradėjo vengti sudarinėti sutartis. Todėl liko tik vienintelė išeitis — nustatyti privalomąjį visų žemės ūkio produktų statymą, kurie tik reikalingi maitinti miestų gyventojams. Tuo būdu 1940 m. buvo įvestas privalomasis statymas valstybei šių produktų: 1) žieminių, vasarojaus ir ankštinių grūdų, 2) ryžių, 3) bulvių, 4) daržovių (kopūstų, cviklinių burokėlių, morkų, svogūnų, agurkų ir pomidorų), 5)

technikinių kultūrų sėklų (saulėgrąžų, linų, ricinos medžio, sojos, garstyčių, rapso, sezamo), 6) pašarinių žolių sėklų (dobilų, liucernos, motiejukų, esparceto, vikių), 7) šieno, 8) pieno, 9) kiaušinių, 10) ožkų sūrių, 11) arklių, 12) įvairių gyvulių ir paukščių mėsos, 13) vilnų (ne tik avių, bet ir ožkų bei kupranugarių), 14) linų pluošto. Vadinas, ką tik kolchozai arba kolchozininkai augino, turėjo valstybei atiduoti. Ir tai ne kokiomis nors rinkos kainomis, bet pusdykiai. Todėl, pradedant Minsku ir baigiant Vladivostoku, kolchozininkai vieną ir tą patį kalbėjo: ką tik užauginam, viską išveža, o mes pasiliekam kasmet alkani ir pusnuogiai.

Privalomojo žemės ūkio produktų statymo paskelbimas Lietuvoje

Lietuva nebuvo nei kiek geresnė, kad bolševikai būtų ją išskyrę iš kitų sovietinių kraštų tarpo. Tačiau bolševikai šio reikalo Lietuvoje nesiėmė paskubomis. Iš pradžių jiems patiems reikėjo kiek stipriau atsistoti ant kojų. Be to, jie numanė, kad greitas žemės ūkio produktų prievolės įvedimas atbaidys visuomenę. O jie galvojo, kad tam tikromis priemonėmis ir metodais, gal būt, pavyks visuomenę nuteikti sau, jei ne visai palankiai, tai nors ir ne priešingai. Todėl buvo pradėta labai „rūpintis“ ūkininkų reikalais, tiksliau sakant, ūkininkai buvo pradėti vedžioti už nosies. Tuo būdu parengta privalomojo žemės ūkio produktų statymo įvedimui dirva, o pats produktų statymas, jų aiškinimu, buvo ne kas kitas, kaip tik galimybė atsilyginti už viską, ką bolševikai buvo gera padarę.

Ūkininkų vedžiojimas už nosies užtruko iki 1941 metų kovo mėn. vidurio. Visa tai tačiau nebuvo davę lauktų rezultatų. Lietuvos ūkininkai nevertino bolševikų pastangų jais rūpintis, gerai suprasdami tiesioginius jų siekimus. Todėl bolševikams nieko daugiau nebeliko, kaip tik imtis griežtų priemonių sužlugdyti visiems, kas galvojo nebolševikiškai. Ryšium su tuo, Maskva paskubomis pareikalavo duomenų apie Lietuvos žemės ūkio našumą ir netrukus išvydo saulės šviesą Lietuvai skirtas privalomojo žemės ūkio produktų statymo valstybei projektas. Gana greitai tas projektas buvo persiųstas Lietuvos Komunistų Partijai vykdyti. Partija pagal jį suformulavo atitinkamus nutarimus, kurie 1941 m. balandžio 14 d. buvo paties Komunistų Partijos Centro Komiteto sekretoriaus A. Sniečkaus ir Komisarų Tarybos pirmininko M. Gedvilo pasirašyti. Dieną vėliau jie buvo jau pradėti skelbti spaudoje.

Vienas po kito buvo paskelbti nutarimai dėl privalomojo grūdų, bulvių, pieno arba sviesto, mėsos ir vilnų pristatymo valstybei (be abejo, po kiek laiko būtų buvę paskelbti nutarimai dar dėl šieno, daržovių, linų, kiaušinių, ožkų sūrių ir kitų produktų pristatymo). Daugelis, numatydami, kad kada nors privalomas produktų statymas Lietuvoje vis tiek bus įvestas, dėl tų nutarimų nei kiek nenustebo. Stebėtis teko tik pačiu nutarimų paskelbimo staigumu ir netikėtinumu. Paprastai bolševikai su kokiais nors

savo projektais nesislapstė. Net priešingai, mėgo už juos jau iš anksto paagituoti. Tačiau šiuo atveju buvo dirbama visiškai slapta. Kaip vėliau paaiškėjo, apie nutarimų rengimą nieko nežinojo ne tik aukštesnieji žemės ūkio įstaigų pareigūnai, bet net Komisarų Tarybos nariai. Tai buvo tik siauros Lietuvos Komunistų Partijos Centro Komiteto narių grupės reikalas, kuri saugojosi ką nors prasitarti, greičiausiai dėl to, kad visuomenėje nepasireikštų nepageidautiną tendenciją.

Privalomieji pristatymai ir raudonosios gurguolės

Komunistų partijos ir Komisarų Tarybos nutarimo dėl privalomojo grūdų pristatymo 5 str. buvo pasakyta, kad ūkiai, kurie prieš 1940 m. liepos 2 d. (vadinasi, prieš pradėdant bolševikinę žemės reformą) valdė daugiau kaip 25 ha žemės, turėjo privalomai statyti valstybei grūdų ir už 1940 metus — po 25% nurodytų lentelėje normų nuo kiekvieno valdytos žemės hektaro. Šis grūdų statymas, kaip paaiškėjo, kitose Pabaltijo valstybėse nebuvo įvestas. Dėl to kilo įvairių kalbų. Iš karto niekas nesuvokė, kuriais sumetimais tas privalomas už 1940 m. grūdų statymas pradėtas vykdyti. Tačiau greitai išėjo aiškstėn, kad šią prievolę bolševikai įvedė kaip priemonę sudaryti tam tikriems grūdų ištekliais, labai reikalingiems raudonajai armijai maitinti.

Pradedant 1940 m. birželio 15 d. bolševikai įvedė į Lietuvą gana daug kariuomenės. Pagal jų planą, toji armija turėjo būti maitinama vietoje esamais maisto ištekliais. Buvo manyta, kad ūkininkai laisvai pardavinės žemės ūkio produktus. Tačiau greitai paaiškėjo, kad ūkininkai parduoti žemės ūkio gaminius, ypač grūdus, nėra linkę. Jie nevežė grūdų į supirkimo punktus, nors dėl to smarkiai buvo agituojama. Aišku, ūkininkai grūdų turėjo, tačiau parduoti vengė dėl įvairių priežasčių, kurių svarbiausios buvo neprijautimas bolševikų valdžiai ir nepaprastai žemos kainos.

Ūkininkams susilaikant nuo grūdų pardavimo, armijos ir miestų gyventojų maitinimo reikalai blogėjo. Kol kas buvo naudojami grūdų ištekliai, rasti elevatoriuose. Tačiau šie ištekliai labai greitai mažėjo. Kad galima būtų išvengti visiško grūdų trūkumo, reikėjo imtis kokių nors priemonių. Kadangi atvira prievarta buvo nepatogi, tai bolševikai ėmėsi kitokių būdų paraginti ūkininkams, kad parduotų grūdus. Buvo pradėtas praktikuoti kolektyvinis grūdų vežimas į pirkimo punktus arba, kaip tuomet buvo mėgstama sakyti, buvo pradėtos organizuoti raudonosios gurguolės.

Raudonosios gurguolės, anot bolševikų, buvo laisvos ūkininkų valios reikalas. Ūkininkai, jeigu norėjo, dėjos prie kolektyvinio grūdų vežimo, jeigu nenorėjo — nesidėjo. Tačiau iš tikrųjų dalyvauti gurguolėse reikėjo. Valsčių žydukams užsimančius, kad tų ar kitų kaimų ūkininkai suruoštų gurguolę, seniūnai vaikščiojo pakiemiais ir ragino ūkininkus gurguolėje dalyvauti. Ūkininkai linkčiojo galvomis, šaipėsi, o daugelis ir keikėsi, ta-

čiau gurguolėje dalyvauti turėjo, nes nedalyvavimas būtų buvęs lygus parodymui, kad esi nusiteikęs prieš bolševikus.

Raudonosios gurguolės buvo ruošiamos visą lapkričio ir gruodžio mėnesį. Privengdami represijų, ūkininkai jose dalyvavo apygausiai. Be to, daugelis dėjosi prie gurguolių dar ir dėl to, kad gurguolininkams buvo duodama pirmenybė nusipirkti kooperatyvuose prekių. O tuomet jau buvo pradėjęs reikštis prekių trūkumas ir prie kooperatyvų susidarydavo ilgokos eilės. Tačiau visi grūdų vežė tik dėl akių. Paprastai, ūkininkai vyko, pasiėmę tik kokį centnerį ar porą centnerių grūdų, dažnai ir tuos pačius su pelais arba šiaip labai menkos rūšies. Geri grūdai, atvežti gurguolininkų, buvo tikra retenybė.

Per visą raudonųjų gurguolių laiką nebuvo suvežta grūdų nė šimtoji dalis to, ko buvo tikėtasi. Nebuvo suvežtas didesnis grūdų kiekis, nors nepaprastai intensyvi buvo propaganda ir buvo pradėta vartoti neoficialūs grąšinimai.

Dėl tokio nepaprasto ūkininkų abejingumo bolševikų interesams, raudonosios armijos maitinimo reikalai Lietuvoje juo tolyn, tuo labiauėjo rimtyn. Apsvarstę raudonųjų gurguolių rezultatus, bolševikai turėjo pripažinti, kad jie yra visiškai menki. Kadangi armijai reikėjo kaip nors parūpinti duonos, tai buvo iškeltas sumanymas atimti iš ūkininkų grūdus prievarta. Šis sumanymas buvo apsvaistytas visu rimtumu. Kad prievarta nekristų labai į akis, tas sumanymas buvo įjungtas į privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo projektą kaip pristatymo prievolė už 1940 metus. Tos prievolės vykdymas buvo įžanga į visų žemės ūkio produktų pristatymų vykdymą.

Privalomojo žemės ūkio produktų statymo normos

Paskelbtieji nutarimai dėl privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo, kaip visiškai naujas dalykas, sukėlė visuomenėje nemaža susidomėjimo. Visuomenė jais domėjosi dėl to, kad buvo tiesiogiai paliesta. Kiekvienam buvo svarbu kaip galima greičiau patirti, kokio dydžio našta tie nutarimai gula jį patį, kaimynus, pažįstamus ir visą kraštą. Reikia pasakyti, kad tikroji tų nutarimų prasmė visuomenės buvo suvokta iš karto. Iš apytikrių apskaičiavimų galima buvo suprasti, kad įvedamas privalomas žemės ūkio produktų pristatymas Lietuvos ūkininkams ir pačiai Lietuvai nieko gero nežada. Kad tai paaiškėtų, užteko pažvelgti tik į pačias pristatymų normas, pristatymų kiekių apskaičiavimo būdus ir priemones, kurios galėjo būti panaudotos prieš atskirus ūkininkus tais atvejais, jei jie produktų nepristatytų.

Savo esme paskelbtieji Lietuvoje nutarimai dėl privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo valstybei niekuo nesiskyrė nuo tų, kurie veikė visoje Sovietų Sąjungoje. Jie buvo suformuoti pagal Stalino ir Molotovo nutašytą visai Sovietų Sąjungai privalomojo žemės ūkio produktų prista-

tymo kurpalį. Tuo būdu, kaip visur, taip ir Lietuvoje grūdai ir bulvės turėjo būti statomi ne nuo apsėjamo javais žemės ploto, bet nuo dirbamos ir tinkančios dirbti žemės ploto, įskaitant net daržus, pūdymus ir dirvonus. Mėsa, pienas arba sviestas ir vilnos turėjo būti statomos nuo kiekvieno valdomos žemės hektaro, įskaitant ganyklas, pievas, sodus bei daržus ir visiškai neatsižvelgiant į laikomų galvijų bei paukščių, melžiamų karvių ir avių skaičių. Be to, žemės produktų statymas buvo taikomas kiekvienam žemės savininkui. Žemės ūkio produktus turėjo pristatyti valstybei tiek stambus ūkininkas, tiek vidutinis, tiek mažžemis, tiek naujakuris, gavęs žemės vos prieš kelis mėnesius.

Grūdų normos atskirų apskričių ūkininkams buvo nustatytos šitokios (kilogramų nuo kiekvieno dirbamos žemės hektaro):

Apskritis pavadinimas	Ūkininkų ūkiai sužeme (hekt.)						Kolektyviniai ūkiai, neaptarnaujami MTS
	Daugiau kaip 5 iki 10	Daugiau kaip 10 iki 15	Daugiau kaip 15 iki 20	Daugiau kaip 20 iki 25	Daugiau kaip 25		
Švenčionių	40	50	65	80	130	220	35
Vilniaus							
Švenčionėlių							
Utenos							
Zarasų							
Seinų							
Trakų							
Ukmergės	50	60	75	90	140	250	45
Telšių							
Mažeikių							
Alytaus							
Tauragės							
Rokiškio							
Kretingos	55	65	85	100	160	270	50
Raseinių							
Vilkaviškio							
Šakių							
Marijampolės							
Panevėžio							
Biržų	60	70	95	110	180	290	55
Šiaulių							
Kėdainių							
Kauno							

Šitokias grūdų normas ūkininkai turėjo pristatyti valstybei, pradedant 1941 m. derliumi. Be to, tie ūkininkai, kurie iki bolševikų išigalėjimo turėjo daugiau kaip 25 ha žemės, privalėjo pristatyti grūdų dar už 1940 metus — po 25 % lentelėje nurodytų normų už kiekvieną valdytos prieš reformą žemės hektarą.

Grūdų ir bulvių normos, kurias ūkininkai turėjo patiekti valstybei, nebuvo nustatytos visame krašte vienodos. Mažiau derlingų Lietuvos rytinių sričių ūkininkams buvo nustatytos grūdų normos apie 30 % mažės-

nės, kaip derlingų pietinių ir šiaurinių sričių ūkininkams. Pieno daugiausia turėjo pateikti šiaurinių ir pietinių sričių, o vilnų — vakarinių Lietuvos sričių ūkininkai. Tik mėsos normos buvo nustatytos visam kraštui vienos. Tai turėjo neva parodyti, kad privalomas žemės ūkio produktų statymas yra reikalaujamas, atsižvelgiant į žemės darlingumą ir ūkininkų pajėgumą. Tačiau iš tikrųjų tai buvo tik priemonė produktų pristatymo prievolės paliestų ūkininkų dėmesiui nukreipti nuo didesnių nenuoseklumų, o ypač nuo minties, kad normos yra nustatytos per aukštos, neatsižvelgiant į žemės našumą, ir nesuderintos su gyvybiniais ūkininkų interesais.

Bulvių normos atskiromis apskritimis buvo nustatytos tokios (kilogramų nuo kiekvieno dirbamos žemės hektaro):

Apskrities pavadinimas	Ūkininkų ūkiai su dirbamąja žeme hektarais					
	Iki 5	Daugiau kaip 5 iki 10	Daugiau kaip 10 iki 15	Daugiau kaip 15 iki 20	Daugiau kaip 20 iki 25	Daugiau kaip 25
Kauno	60	80	110	150	200	230
Kėdainių						
Trakų						
Vilniaus...						
Ukmergės						
Šakių						
Vilkaviškio						
Marijampolės						
Rokiškio						
Panevėžio						
Utenos	50	70	100	140	190	220
Zarasų						
Švenčionėlių						
Alytaus						
Seinų						
Telšių						
Kretingos						
Tauragės						
Raseinių						
Biržų						
Šiaulių	40	60	90	130	180	210
Mažeikių						
Švenčionių						

Mėsos pristatymas turėjo būti atliekamas gryna mėsa šiomis normomis, vienodomis visame krašte:

ūkams	iki	5 ha	30 kg
nuo	5	„ 10	„ 50
„	10	„ 15	„ 80
„	15	„ 20	„ 130
„	20	„ 25	„ 220
„	25	„ 30	„ 300

Pieno normos buvo nustatytos šios (litrais nuo kiekvieno valdomos žemės hektaro):

		Nuo ūkių, turinčių žemės (ha)					
Apskritis	pavadinimas	Iki 5	Nuo 5 iki 10	Nuo 10 iki 15	Nuo 15 iki 20	Nuo 20 iki 25	Daugiau kaip 25
I g r u p ė							
Seinų							
Trakų	20	25	30	35	45	60	
Švenčionių							
II g r u p ė							
Vilniaus							
Utenos							
Zarasų							
Alytaus							
Ukmergės		40	45	50	60	70	
Tauragės							
Šakių							
Šiaulių							
Kėdainių							
Kretingos							
III g r u p ė							
Švenčionėlių							
Telšių							
Mažeikių							
Rokiškio							
Kauno							
Vilkaviškio		50	55	60	70	80	
Marijampolės							
Panevėžio							
Biržų							
Raseinių							

Atitinkamas bulvių, mėsos, pieno ir vilnų normas turėjo pristatyti valstybei ne tik ūkininkai, vadinasi, ne tik tie gyventojai, kurių pagrindinis verslas yra žemės ūkis; lygiai tokias pat normas turėjo pateikti ir namų savininkai, pramonininkai, amatininkai, žvejai, darbininkai ir tarnautojai, turį šiokių ar tokių lauko žemės sklypus. Vadinasi, privalomojo grūdų statymo valstybei prievolė buvo taikoma lygiai visiems gyventojų sluoksniams su tuo tik skirtumu, kad turį mažai žemės privalėjo pateikti mažesnes normas, o turį didesnius ūkius — atiduoti žymiai daugiau. Be to, ūkiams, kurie naudojami samdoma darbo jėga, pieno ir vilnų normos buvo taikomos 50% aukštesnės.

Šiuose nutarimuose nurodytos pristatytinų valstybei žemės ūkio produktų normos buvo pagrindinės. Atsižvelgiant į žemės rūšį, apskričių vykdomieji komitetai galėjo nustatyti atskiriems savo valsčiams 30% didesnes arba mažesnes normas, negu nurodytos. Tačiau, apskritai, visoje apskrityje turėjo būti pristatyta produktų nemažiau kaip nustatyta pagrindinėmis normomis. Nustatinėti 30% didesnes ar mažesnes normas buvo galima ir atskiromis valsčių apylinkėmis, bet taip pat su ta sąlyga, kad,

apskritai, apskrityse nebūtų produktų pristatymo trūkumo. Praktiškai šis 30% svyravimas buvo taikomas ne žemyn, bet aukštyn, ypač, jei turėta galvoje normos, nustatomos vidutiniams ir stambiesiems ūkiams.

Vilnų normos buvo paskirtos šitokios (gramais nuo kiekvieno valdomos žemės hektaro):

Apskritis pavadinimas	Ūkiams, turintiems žemės (hektarais)					
	Iki 5	Nuo 5 iki 10	Nuo 10 iki 15	Nuo 15 iki 20	Nuo 20 iki 25	Daugiau kaip 25
I grupė						
Seinų						
Alytaus						
Rokiškio						
Kauno	90	100	120	130	140	160
Vilkaviškio						
Trakų						
Švenčionių						
II grupė						
Vilniaus						
Švenčionėlių						
Utenos						
Zarasų						
Ukmergės	100	120	140	160	180	200
Marijampolės						
Panevėžio						
Šiaulių						
Kėdainių						
III grupė						
Mažeikių						
Šakių	120	140	160	180	200	220
Biržų						
IV grupė						
Telšių						
Tauragės	140	160	180	200	220	240
Kretingos						
Raseinių						

Privalomojo žemės ūkio produktu pristatymo lengvatos

Nustatytosios atiduotinių valstybei žemės ūkio produktų normos galėjo būti sumažinamos, atsižvelgiant į šeimos dydį, o kai kuriais atsitikimais ir visai nereikalingos. Visi šio pobūdžio atvejai buvo apibūdinti nutarimuose ir tuo bolševikai ypatingai mėgo girtis. Nutarimuose buvo pasakyta, kad suteikiama nuolaida nuo nustatytų normų valstiečių ūkiams su šeima didesne kaip 5 asmenų: už kiekvieną asmenį virš 5 asmenų — po 10%. Tuo būdu, šeimos, susidedančios iš 6 asmenų, turėjo pristatyti produktų 10% mažiau, susidedančios iš 7 asmenų — 20% mažiau, susidedančios iš 8 asmenų — 30% mažiau ir t.t. Tačiau ši nuolaida negalėjo būti didesnė kaip 50% viso privalomo pristatyti produktų kiekio.

Atrodo, kad reikalas daryti nuolaidas nuo pagrindinių pristatytinų žemės ūkio produktų normų tiems ūkiams, kuriuose dirbo gausios šeimos, buvo bolševikų kaip reikiant supras tas. Tačiau greitai paaiškėjo, kad tai buvo tik priemonė agitacijai. Išsiuntinėjus pranešimus, kiek ir kokių produktų ūkininkai privalo pristatyti valstybei, beveik visoms gausioms šeimoms buvo nustatyta, kad jos turi pristatyti pilnas normas. Kai kuriems ūkininkams dėl to skundžiantis, buvo paaiškinta: norint, kad normos atitinkamu procentu būtų sumažintos, reikia pateikti valsčiaus vykdomojo komiteto duotą pažymėjimą apie šeimos sudėtį. Kadangi normos jau buvo nustatytos, tai atitinkami pareigūnai mažai tesirūpino jas pakeisti, nors pažymėjimai apie gausias šeimas buvo pristatyti. Tuo būdu daugumas net gausiausias šeimas turinčių ūkininkų privalėjo pristatyti valstybei pilnas žemės ūkio produktų normas.

Kaip sunkiai buvo sumažinamos pristatytinų žemės ūkio produktų normos gausioms šeimoms, taip sunkiai buvo sprendžiami kai kurių ūkių visiškai nuo šios prievolės atleidimo klausimai. Visiškai nuo žemės ūkio produktų statymo valstybei turėjo būti atleisti: a) darbininkų sklypai, esą miestų vietovėse arba tam tikrose kitose vietose, b) raudonarmiečių ūkiai, bet tik tuo atveju, jei ūkiuose nėra likę vaikų, vyresnių kaip 7 metų amžiaus, c) valstiečių ūkiai, nedarbingų dėl senyvo amžiaus ir neturinčių kitų darbingų šeimos narių, dirbančių tame ūkyje, d) invalidų ūkiai, socialinio aprūpinimo įstaigų pripažintų invalidais, ir negalinčių lauko darbų dirbti, jeigu jų šeimos sudėtyje yra ne daugiau kaip vienas darbingas šeimos narys, dirbęs tame ūkyje. Su darbininkų sklypais apleidai buvo mažai darbo, nes jie nefigūravo jokiuose žemės sąrašuose ir jiems savaime nebuvo apskaičiuoti pristatytini produktų kiekiai. O senių ir invalidų ūkiai galėjo būti nuo produktų statymo prievolės atleisti tik tuomet, jei jie nesi-naudojo samdoma darbo jėga. Bet kaip gi seniai ir invalidai, turėdami ūkius, galėjo išsiversti be samdomos darbo jėgos? Aišku, jie turėjo samdyti darbininkų. Tačiau, jei jie naudojo samdomą darbo jėgą, jie jau privalėjo tiekti valstybei produktų. Tuo būdu visi nuostatai dėl šių prievolių lengvatų seniems ir invalidams buvo ne kas daugiau, kaip graži, bet tuščia įstatymo frazė.

Be visų šitų tariamų lengvatų, ypatingas palankumas, nustatant privalomo žemės ūkio produktų pristatymo normas, buvo parodytas kolektyviniams ūkiams. Bolševikai, skelbdami privalomąją žemės ūkio produktų pristatymą, iš kolektyvinių ūkių nereikalavo pristatyti nei bulvių, nei mėsos, nei pieno, nei vilnų. Nuo šių produktų privalomojo statymo kolektyviniai ūkiai buvo atleisti. Jiems buvo taikomas tik tai grūdų privalomas statymas, tačiau ir tai normomis, žymiai žemesnėmis net už tas, kurias turėjo pristatyti patys smulkieji mažžemiai. Iš pirmiau patiektos grūdų normų lentelės matyti, kad kolektyviniai ūkiai, neaparnaujami Mašinų-Traktorių Stočių, privalėjo pristatyti valstybei grūdų maždaug 12,5% mažiau kaip mažžemiai (turį mažiau kaip 5 ha žemės). Be to, kolektyviniai

ūkiai, aptarnaujami Mašinų-Traktorių Stočių, būtų gavę nuo šių normų (taikomų kolektyviniams ūkiams, neaptarnaujantiems MTS) dar 10% nuolaidos. Tuo būdu kolektyviniai ūkiai būtų turėję duoti valstybei grūdų maždaug 20—22,5% mažiau, kaip mažžemiai ir naujakuriai.

Privalomojo žemės ūkio produktu pristatymo tvarka

Suimti iš ūkininkų privalomąją tvarka statomiems žemės ūkio produktams buvo nustatyta tam tikra tvarka. Visi produktai turėjo būti pristatyti į suėmimo vietas tam tikrais terminais. Grūdai 1941 m. derliaus turėjo būti pristatyti per keturis kartus: 20% iki rugpiūčio mėn. pradžios, 40% — iki rugsėjo, 30% — iki spalio ir 10% — iki lapkričio mėn. Grūdai už 1940 m. turėjo būti pristatyti iki gegužės 1 d., vadinasi, per dvi savaites nuo nutarimų paskelbimo dienos. Bulvių 40% reikėjo pristatyti rugsėjo mėn. ir 60% — spalio mėn. Mėsa turėjo būti atiduota metų ketvirčiais: per I ketvirtį — 30%, per II — 15%, per trečią — 25% ir per ketvirtą — 30%. Taip pat metų ketvirčiais turėjo būti atiduodamas ir pienas. 60% vilnų turėjo būti atiduota iki rugpiūčio 1 d., o 40% — iki lapkričio 15 d.

Kaip dabar patirta, šie produktų pristatymo terminai gana greitai būtų buvę pakeisti. Visus grūdus būtų reikėję atiduoti iki rugpiūčio mėn., bulves — iki rugsėjo mėn., mėsą — iki rudens, vilnas — iki rugpiūčio pradžios.

Visų privalomų pristatyti grūdų nemažiau kaip 60% turėjo būti pristatyta maistiniais grūdais (rugiais, kviečiais, žirniais, lęšiais, pupelėmis) ir ne daugiau kaip 40% — pašariniais grūdais (miežiais, avižomis arba kt.). Vietoje bulvių galima buvo pristatyti tam tikrą kiekį grūdų. Mėsos prievežė galima buvo atlikti, pristatant mėsinius gyvulius ir paukščius. Pienas turėjo būti statomas nemažesnio kaip 3,8% riebumo. Vietoje pieno, galima buvo statyti tam tikrą kiekį sviesto.

Už žemės ūkio produktų nepristatymą nustatytais terminais grėsė baudos. Baudimo iniciatyva priklausė TSRS Paruošos Komisarariato Įgaliotinių agentams. Agentai, radę, kad kuris ūkininkas dar nepristatė valstybei reikiamo žemės ūkio produktų kiekio, turėjo apie tai pranešti Įgaliotiniui, o šis nestropų pilietį privalėjo traukti teismo atsakomybėn. Patrauktas teismo atsakomybėn ūkininkas, nepristatęs žemės ūkio produktų valstybei, turėjo būti nubaustas pinigine bauda, lygia sumai, už kurią liko nepristatyta produktų. Tam tikrais atvejais žmogus galėjo būti dar įkištas ir į kalėjimą. Pagaliau, priklausą iš jo valstybei žemės ūkio produktai turėjo būti išieškomi priverstina tvarka.

Už visus pristatytus valstybei žemės ūkio gaminius turėjo būti atlyginta. Tuo tikslu buvo išleistas specialus Komisarų Tarybos nutarimas, kuriuo buvo nustatytos tvirtos atiduodamų privalomąją tvarka valstybei

žemės ūkio gaminių kainos. Pagal tą nutarimą valstybė turėjo mokėti ūkininkams už:

kviečių	100 kg	16,40 Rb	
rugių	„ „	11,10	„
miežių tinkamų alaus darykloms			
miežių paprastų			
avių			
batų žirnių			
žaliųjų			
pilkųjų „			
grikių			
bulvių			
stambių raguočių 1 kg gyvo svorio, vid.	0,27—0,42	„	
avių ir ožkų „ „	„ 0,26—0,37	„	
kiaulių „ „	„ 0,83—1,18	„	
vištų „ „		1,30	„
žąsų „ „ „ „		0,90	„
ančių „ „ „ „		1,00	„
kalakutų „ „			
vilnų plonųjų	1 kg	10,50	„
„ stambių	„ „	3,80	„
vilnų stambių rudeninių	„ „	4,70	„
vilnų jaunų avių			
ožkų vilnų	„ „	4,70	„
ožkų pūkų	„ „	16,80	„
pieno 1 litras		0,20	„

Šios tvirtos, valdžios nustatytos kainos už pristatomus valstybei žemės ūkio produktus ūkininkų nedžiugino. Ūkininkai jomis nesidžiaugė dėl to, kad jos buvo neapsakomai žemos. Tuo laiku vietos rinkose už tuos pačius žemės ūkio produktus buvo mokama penkeriopa ir net dešimteriopa brangiau. Todėl visiškai pagrįstai daugelis iš tų bolševikinių kainų tik juokėsi ir laikė jas akių dūmimu. Tačiau "bolševikams šitokių kainų užteko propagandai ir agitacijai. Mokėdami tas menkutes kainas, jie vistik drįso girtis imą žemės ūkio produktus ne dykai, o perką juos tvirtomis kainomis. „Iš tikrųjų, — rašė tuo metu bolševikinė spauda — žemės ūkio prievolę valstybei reikia vadinti ne prievole, bet pardavimu".

Privalomasis produktu pristatymas pavyzdžiais

Bolševikai tvirtino, kad privalomasis žemės ūkio produktų pristatymas nesudarys ūkininkams jokių sunkumų. Tačiau ūkininkai, susipažinę su visais Komunistų Partijos ir Komisarų Tarybos nutarimais dėl privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo nemažai susirūpino. Rūpesčio teikė

aukštos normos, privalomųjų kiekių nustatymas, neatsižvelgiant į turimus produktų išteklius, nesiskaitymas su gyvybiniais ūkio interesais, numatomos represijos prieš tuos, kurie produktų pristatymo nevykdys, ir įvairios kitos iš tų pristatymų politikos išplaukiančios priežastys. Daugelis savaitime buvo priversti pagalvoti, ar yra galimumų šią prievolę atlikti. Nors galėjo visko būti, tačiau išvados buvo gaunamos beveik visų vienodos — privalomasis žemės ūkio produktų pristatymas nėra lengva prievolė. Tokių išvadų padarydavo ne tik stambūs ūkininkai, turį didesnius žemės ūkio gaminių išteklius, bet ir mažiau pasiturį, mažžemiai, naujakuriai, kurių interesų gynėjais taip mėgo skelbtis bolševikai.

Kad paaiškėtų, koku sunkumu žemės ūkio produktų pristatymas būtų gulęs ūkininkus, paimkime keletą pavyzdžių. Sakysime, Biržų apskrityje yra 30 ha ūkis, kuriame maždaug 20 ha dirbamos žemės. Pagal Komunistų Partijos tam tikrą nutarimą šis ūkis, jeigu jame nebuvo naudojama samdoma darbo jėga, privalėjo valstybei pristatyti: grūdų — 5.800 kg, bulvių — 4.200 kg, pieno 2.400 litrų, mėsos 300 kg ir vilnų — 6.600 g. Jeigu šiame ūkyje būtų buvusi naudojama samdoma darbo jėga (o tokiaime ūkyje be vieno kito samdinio, paprastai, išsiversti nepavyksta), tai valstybei būtų reikėję atiduoti: grūdų 5.800 kg (tiek pat), bulvių — 4.200 kg (tiek pat), mėsos 300 kg (tiek pat), pieno — 3.600 litrų (50% daugiau) ir vilnų — 9.900 g (taip pat 50% daugiau). Be to, TSRS Paruošos Komisariato Apskritis Igaliojimas tokiam ūkiui, kaip aiškiai stambiam (30 ha ūkis bolševikų buvo laikomas jau labai stambiu ūkiu) ir buožiniam, būtų taikęs dar 30% padidinimą. Tuo būdu sakytas ūkis iš tikrųjų būtų privalėjęs pristatyti valstybei: grūdų — per 150 centnerių, bulvių — apie 110 cnt., pieno — 4.680 litrų, mėsos — 390 kg ir vilnų — netoli 13 kg.

Toje pat Biržų apskrityje esąs 20 ha ūkis (su 15 ha dirbamos žemės) būtų privalėjęs pristatyti (kaip buožiniam ūkiui taikant visas „lengvatas“) : grūdų — apie 43 cnt., bulvių — per 50 cnt., mėsos — 170 kg, pieno 1.755 kg ir vilnų — 5.850 g.

10 ha ūkiui produktų pristatyti būtų tekę (skaitant, kad esama 8 ha dirbamos žemės): grūdų — 760 kg, bulvių 480 kg, mėsos — 50 kg, pieno — 500 litrų ir vilnų — 1.400 g.

5 ha ūkis (turėdamas 4 ha dirbamos žemės): grūdų — 240 kg, bulvių — 160 kg, mėsos — 30 kg, pieno — 225 litrus ir vilnų — 600 g.

Pagaliau, ūkiui 1 ha dydžio būtų tekę pristatyti valdžiai: grūdų — 60 kg, bulvių 40 kg, mėsos — 30 kg, pieno — 45 litrus ir vilnų — 120 g.

30 ha ūkis su 20 ha dirbamos žemės Seinų apskrityje (kad ir pustomų smėlynų rajone), būtų privalėjęs pristatyti valstybei: grūdų — apie 115 cnt., bulvių — taip pat apie 115 cnt., pieno — 3.510 litrų, mėsos — 390 kg ir vilnų — 9.360 g.

20 ha ūkiui su 15 ha dirbamos žemės būtų tekę pristatyti: grūdų — 1.560 kg, bulvių — 2.730 kg, mėsos 170 kg, pieno — 1.370 litrų ir vilnų — 5.080 g.

10 ha ūkiui būtų reikėję pristatyti produktų: grūdų — 520 kg, bulvių — 560 kg, mėsos — 50 kg, pieno — 250 litrų ir vilnų — 1.000 g.

5 ha ūkis būtų privalėjęs pristatyti: grūdų — 160 kg, bulvių — 200 kg, mėsos — 30 kg, pieno — 100 litrų ir vilnų — 450 g.

Pagaliau, 1 ha dydžio ūkiui būtų reikėję atiduoti valstybei: grūdų 40 kg, bulvių — 50 kg, mėsos — 30 kg, pieno — 20 litrų ir vilnų — 90 g.

Palyginus abiejų apskričių pristatytinus žemės ūkio produktų kiekius, matyti, kad Seinų apskrities ūkininkai būtų privalėję pristatyti valstybei grūdų, pieno ir vilnų tik koku ketvirtadaliu mažiau kaip Biržų apskrities ūkininkai, o mėsos — tiek pat, bulvių — net daugiau. Tačiau žemė Seinų apskrityje yra žymiai mažiau našesnė, todėl Seinų apskrities ūkininkus ši prievolė būtų slėgusi daug labiau, kaip Biržų apskrities ūkininkus.

Šia pačia proga pravartu mesti žvilgsnį dar į pristatytinų žemės ūkio produktų kiekių santykiavimą su ūkių dydžiu. Pristatytinų kiekių ir ūkių dydžio santykis yra gana įdomus. Pav., Biržų apskrityje 30 ha savininkas grūdų privalėjo pristatyti 7.540 kg, o 5 ha savininkas — 240 kg. Vadinasi, 30 ha savininkas grūdų turėjo pristatyti trisdešimt vieną kartą daugiau kaip 5 ha savininkas, nors jis žemės turėjo tik šešis kartus daugiau.

Už pristatytus žemės ūkio produktus, skaičiuojant tvirtomis valdžios kainomis, Biržų apskrities ūkininkas, turįs 30 ha žemės, būtų gavęs maždaug 2.500 rublių, o Seinų apskrities toks pat ūkininkas — 2.000 rublių. Šitokių sumų nebūtų užtekę net bolševikiniam žemės mokesčiui apmokėti, kuris buvo įvestas prieš pat bolševikų viešpatavimo pabaigą (už 30 ha ūkį bolševikinio žemės mokesčio būtų susidarę apie 3.700 rublių). Tuo tarpu tuos pačius produktus laisvai parduodamas rinkos kainomis, ūkininkas būtų galėjęs už juos surinkti maždaug 15.500 rublių. Vadinasi, ūkininkai, privalomai statydami žemės ūkio produktus valstybei, galėjo gauti už juos tik 15—16% to, ką būtų gavę, juos laisvai realizuodami.

Pasirengimas surinkti privalomai pristatomus žemės ūkio produktus

Lietuvos Komunistų Partija, rengdama nutarimus dėl privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo, kartu rūpinosi ir praktišką reikalą — pristatomųjų produktų surinkimu. Žemės ūkio produktų, privalomai statomų, surinkimo klausimai ne kartą buvo svarstyti partijos Centro Komiteto žemės ūkio skyriuje ir paties Centro Komiteto posėdžiuose. Pagaliau buvo sudarytas pristatomiems produktams surinkti planas. Kad viskas sklandžiai vyktų, 1941 m. balandžio 9 d. įvykusiame Centro Komiteto slaptajame posėdyje buvo padaryti pristatomų produktų reikalų atitinkami įpareigojimai. Tame posėdyje, tarp kita ko, buvo nutarta (išrašai iš LKP CK posėdžio protokolo Nr. 14):

„5. Pavesti TSRS Paruošos Liaudies Komisariato Igaliotiniui Lietuvos TSR drg. Baniui iki š. m. balandžio 13 d. praveisti Paruošos Liaudies Komisariato apskr. įgaliotinių ir jų pavaduotojų respubliknį pasitarimą, o apskrityse balandžio 14—16

d. agentų ir įskaitininkų pasitarimą, dėl nutarimų apie pristatymų realizavimo tvarką.

7. Įpareigoti apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkus ne vėliau balandžio 20 d. užtikrinti Faruošos Liaudies Komisariato įgaliotiniams pristatymą žinių apie valstiečių ūkius pagal apylinkes ir valsčius atskirai, kurios reikalingos privalomų pristatymų apskaičiavimui.

8. Įpareigoti Paruošos Liaudies Komisariato įgaliotinius apskrityse įteikti valstiečių ūkiams įsipareigojimus pristatymui valstybei grūdų, bulvių sviesto, pieno ir vilnų, griežtai prisilaikant įstatymų, ne vėliau gegužės 15 d. ir vienkartiniam privalomam grūdų pristatymui 1940 m. derliaus — 1941 m. balandžio 25 d.

Įpareigoti Respublikinį Poligrafijos Trestą (Tresto ved. drg. Rutkauskas) be eilės ir greit spausdinti visus žemės ūkio produktų pristatymų valstybei blankus ir įsipareigojimus. Valstybinio Planavimo Komisija turi šiam reikalui parūpinti reikiamą popieriaus kiekį.

9. Įpareigoti Mėsos ir Pieno Liaudies Komisarą (drg. Laurinaitį) iki 1941. IV.20 pristatyti LTSR LKT projektą apie paruošos aparato punktų tinklą gyvuliams, paukščiams ir pienui priimti su tuo apskaičiavimu, kad gyvulių ir paukščių priėmimo punktai būtų ne toliau 30—40 km nuo pristatinėtojų.

10. Gyvuliams ir paukščiams, gaunamiems privalomų pristatymų keliu, ap rūpinti reikalingomis patalpomis įpareigoti žemės ūkio Liaudies Komisarą (drg. Leoną) ir apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkus perleisti Mėsos ir Pieno Liaudies Komisariatui nacionalizuotų dvarų ir išvykusiųjų į Vokietiją vokiečių ūkių pastatus tose vietose, kur organizuojami priėmimo punktai.

11. Turėdami galvoje, kad „Zagotzerno“ (Javų Paruoša) turimų sandėlių visiškai nepakanka tam, kad būtų priimti grūdai vienkartinio privalomo pristatymo stambiems ūkiams 1940 m. derliaus, o ypač 1941 m. derliaus grūdams priimti, į p a r e i g o t i :

- a) Respublikinę „Zagotzerno“ Kontorą iki 1941 m. rugpiūčio 1 d. užbaigti grūdams sandėlių statybą 22.000 tonų talpumo;
- b) Valstybinę Plano Komisija turi per 5 dienas parūpinti Respublikinei „Zagotzerno“ Kontorai reikalingą kiekį statybinės medžiagos sandėliams statyti;
- c) Apskričių vykdomieji komitetai turi realizuoti Ekonominės Tarybos prie TSRS LKT 1941 m. vasario 22 d. nutarimą apie perdavimą Paruošos Liaudies Komisariato žinion visų grūdų sandėlių, esančių prie geležinkelių stočių bei prieplaukų ir priklausančių valstybinėms, bankų organizacijoms ir privatiems savininkams;
- d) Respublikinei „Zagotzerno“ Kontorai pavesti per 3 dienas pristatyti apskr. vykdomiesiems komitetams sandėlių sąrašą, nurodant jų talpumą, o apskričių vykdomieji komitetai turi šiuos sandėlius iki 1941 m. balandžio 20 d. perduoti „Zagotzerno“.

12. Nustatyti, kad bulves privalomų pristatymų sąskaiton priiminės Maisto Pramonės Liaudies Komisariatas per savo trestą „Sodybą“, ir vilnas — per respublikinės vartotojų kooperacijos žemutinį tinklą.

13. Įpareigoti TSRS Paruošos Liaudies Komisariato Įgaliotinį drg. Banį, einantį Respublikinės Kontoros „Zagotzerno“ valdytojo pareigas drg. Kononenko, Pieno ir Mėsos Liaudies Komisarą drg. Laurinaitį, Maisto Pramonės Liaudies Komisarą drg. Bilevičių ir Respublikinės Vartotojų Draugijų Sąjungos Orgbiuro Pirmininką drg. Pakalką užtikrinti paruošos aparato techninę bazę, kad be jokių sutrukdyimų būtų priimama iš valstiečių ir su jais atsiskaitoma privalomų pristatymų sąskaiton: grūdai — nuo 1941 m. balandžio 20 d., pienas, sviestas ir vilnos — nuo gegužės 1 d. ir bulvės — nuo rugpiūčio 1 d.

14. Įpareigoti partijos apskr. komitetus ir apskr. vykdomuosius komitetus sistematiškai išklausti TSRS Paruošos Liaudies Komisariato apskr. Įgaliotinių pranešimus apie išipareigojimų įteikimo eigą, taip pat ir apie paruošų organizavimą, teikiant jiems visokeriopą paramą pravedamajame darbe".

Kaip matome iš šių išrašų, Komunistų Partija buvo pasirengusi nutarimus dėl privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo vykdyti plačiai ir intensyviai. Žinios apie ūkių dydžius turėjo būti surinktos per savaitę, nutarimus paskelbus. Pranešimai ūkininkams apie nustatytus jiems pristatytinų produktų kiekius už 1941 m. turėjo būti įteikti per mėnesį laiko, o už 1940 m. — per 10 dienų. Buvo tikėtasi, kad ūkininkai, vos tik gavę pranešimus, šoks galvotrūkčiais vežti produktus. Todėl buvo įpareigoti Zagotzerno Kontora, Maisto Pramonės Komisariatas ir Pieno bei Mėsos Komisariatas paskubomis pasirengti tuos produktus priimti. Turėjo pradėti statyti naujus sandėlius, nes senųjų sandėlių nebūtų užtekę. Dvaruose turėjo būti pasirengta priimti gyvulius, žodžiu, privalomųjų pristatymų mašina turėjo pradėti suktis tiksliai ir visu smarkumu. Tačiau atėjo ir praėjo paskirtieji terminai, o darbas ne tik nebuvo varomas, bet daugeliu atvejų buvo net nepradėtas dar. Pasirodė, kad pasirengimas surinkti privalomai pristatomus žemės ūkio produktus šlubavo, ir ne dėl ko daugiau, kaip tik dėl amžinosios bolševikinės netvarkos, apsileidimo, biurokratizmo ir neišmanymo.

Privalomojo žemės ūkio produktų surinkimo organizacija

Visi privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo vykdymo reikalai buvo TSRS Paruošos Komisariato Įgaliotinio žinioje. Įgaliotiniu (maždaug ministerio vieta) buvo paskirtas pasidavęs komunistams raseiniškis agronomas K. Banys. Tačiau kaip visi aukščiausi viršininkai, taip ir K. Banys neturėjo savo įstaigoje valios. Visus reikalus vedė atsiųstas iš Maskvos įgaliotinio pavaduotojas N. Volfas. Nors pats įgaliotinio pavaduotojas sakėsi esąs „ruskij“, tačiau jo pavardė gerokai primena Dovydo giminę. Be to, semitu dvelkė ir pats pavaduotojo elgesys. Nors jis buvo komunistų partijos narys, tačiau į gyvenimą žiūrėjo tomis pačiomis akimis, kaip kapitalistas. Ką tik atvažiavęs, bematant, savo kuklius bolševikiškus drabužėlius pasistengė pakeisti modernišku brangiu apdaru. Kaip privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo vykdytojas, šis pilietis buvo aštriausias partijos linijos dabotojas.

Tiesioginiam paruošos darbui dirbti visose apskrityse buvo įsteigtos TSRS Paruošos Komisariato apskričių įgaliotinių įstaigos, priklaususios respublikiniam įgaliotiniui. Apskričių įgaliotiniams buvo pavesta sudaryti žemės savininkų sąrašus, nustatyti naudojamos arba galimos naudoti žemės plotus, apskaičiuoti pristatytinų valstybei žemės ūkio produktų kiekius, išrašyti ūkininkams raginimus, kad produktus statytų, tuos raginimus išdalyti kam reikiant, sekti ir kontroliuoti produktų pristatymą, pro-

duktų nepristatančius ūkininkus traukti atsakomybėn, vesti pristatymų apskaitą, teikti respublikiniam įgaliotiniui žinių apie pristatymų eigą. Produktų pristatymo eigai sekti vietose buvo apskričių įgaliotinių agentai, kurie ragino ūkininkus atlikti prievolę ir teikė žinių savo apskrities įgaliotiniui apie visuomenės nuotaikas, apie neatliekančius pristatymų asmenis ir t.t.

Iš viso Lietuvoje buvo įsteigtos 23 apskričių įgaliotinių įstaigos. Įgaliotiniaus buvo paskirti vietiniai komunistai — eiliniai juodadarbiai, dažniausiai apie paruošos darbą neturį nė menkiausio supratimo. Tačiau iš tikrųjų ką nors išmanyti jiems nė nereikėjo, nes viską darė jų pavaduotojai — rusai arba žydai, atsiųsti iš Maskvos. Įgaliotinių agentais daugiausia buvo žydai arba šiaip neaiškos praeities asmenys. Apskričių įgaliotinių įstaigos nebuvo vienodo didumo. Jose dirbo po 40—60 tarnautojų. Iš viso centre ir apskrityse prie privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo kontrolės dirbo 933 asmenys. Bet dar ne visi etatai buvo užimti.

Toks tarnautojų skaičius vien tik privalomųjų pristatymų apskaičiavimams atlikti buvo per didelis. Tačiau su mažesniu personalu šiuo atveju vargu ar būtų pavykę išsiversti. Įgaliotinių įstaigos turėjo vesti nepaprastai painią atskaitomybę. Žinių tiekimo reikalu beveik kasdien buvo gautami nauji ir dažnai kitoki, net vienas kitam prieštaraujant aplinkraščiai. Pagal reikalavimus žinios apie pristatymus turėjo būti teikiamos respublikiniam įgaliotiniui kas 5, 10 ir 20 dienų. Tačiau iš tikrųjų jas tekdavo teikti beveik kasdien ir tai dar ne bet kaip, o slapta, šifruotomis telegramomis. Aišku, visa tai kaštuodavo laiko, ir tarnautojai iš tikrųjų turėdavo darbo (dažnai visiškai beprasmiško ir nereikalingo) net ir naktimis.

Pats privalomai pristatomų produktų surinkimas nebuvo koncentruotas. Sovietų Sąjungoje produktams surinkti veikė gana daug paruošos kontorų, pav. „Zagotzerno“, „Zagotskot“, „Zagotlen“ ir t. t. Lietuvoje tuo tarpu buvo įsteigta tik viena tokia įstaiga — respublikinė „Zagotzerno“ kontora. Jai buvo pavesta priiminėti privalomąją tvarką pristatomus grūdus. Gyvulius ir paukščius tuo tarpu buvo pavesta priiminėti „Maistui“, pieną — „Pienocentrai“ ir vilnas — kooperatyvams. „Zagotzerno“ kontora perėmė savo žinion „Lietūkio“ grūdų supirkimo punktus ir jais tenkinosi, nes naujų punktų steigimas dėl pakrikusios naujų sandėlių statybos buvo neįmanomas. Pieną priiminėti teko pieninėms ir pieno nugriebimo punktams. Pienui surinkti buvo numatyta įrengti dar apie 1.500 punktų. Vilnoms suiminėti kooperatyvų tinklas buvo beveik pakankamas. Tačiau ši tvarka buvo laikina. Kiek vėliau būtų buvę sudaryti savi priėmimo punktų tinklai, kaip buvo visoje Sovietų Sąjungoje.

Kaip įgaliotinių įstaigose, taip ir produktų suėmimo punktuose būtų buvęs sukomplektuotas labai didelis personalas. Pav., pieno priėmimo punktuose visą laiką užtekdavo vieno žmogaus, o įvedus bolševikinę tvarką, būtų dirbę kiekviename punkte po 7—9 asmenis. Toks gausus personalas buvo reikalingas vesti pieno produktų priėmimo ir realizavimo apyskai-

tai. Kokia būtų buvusi apyskaita, galima spręsti jau iš to, kad kiekvieną dieną punktai būtų privalėję užpildyti nemažiau kaip po 26 įvairios paskirties apyskaitinius blankus, kuriems atspausdinti buvo sunaudota per 30 tonų popieriaus.

Mes žinome, kad Sovietų Sąjungoje privalomai pristatomų žemės ūkio produktų surinkimo išlaidos dėl nežmoniško biurokратиškumo buvo labai didelės. Kadangi Lietuvoje yra daug smulkių ūkių, tai, be abejo, tos išlaidos būtų buvusios dar didesnės. Kokios tos išlaidos būtų susidariusios, galima spręsti iš šio fakto. Prijungus Švenčionių apskritį prie Lietuvos, mūsiškė Kooperatyvų Sąjunga „Linai“ perėmė iš Gudijos TSR „Zagotlen“ kontoros Adutiškio linų pirkyklą. Perimant pirkyklą, paaiškėjo, kad privalomai pristatytų į ją linų, buvo surinkta už 105.594,93 rublius, o pirkyklą buvo padariusi surištų su tuo reikalu išlaidų — 70.635,32 rublius. Taigi, supirkimo ir laikymo išlaidos prie bolševikinės tvarkos Adutiškio linų pirkykloje sudarė 67% prekių vertės. Tuo tarpu to paties „Lino“ šios rūšies išlaidos niekuomet nebūdavo didesnės kaip 4%.

Sąjūdis dėl privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo

Lietuvos Komunistų Partija matė, kad privalomasis žemės ūkio produktų pristatymas nebus visuomenės palankiai sutiktas. Tačiau buvo pasiryžta tą nepasitenkinimą nustelbti galimai didesne propaganda ir agitacija. Dėl privalomojo pristatymų vykdymo turėjo būti sukeltas platus sąjūdis. Šio sąjūdžio gairės Komunistų Partijos Centro Komiteto buvo apsvarstytos slaptajame posėdyje 1941 m. balandžio 9 d. Tame posėdyje buvo nutarta:

- a) įpareigoti LKP apskričių ir valsčių komitetus, apskričių bei valsčių vykdomuosius komitetus ir visų laikraščių redaktorius, kartu su priemonėmis paruošiant ir pravedant pavasario sėjos kampaniją, išplėsti platų politinį masinį agitacinį darbą, išaiškinant nutarimus dėl privalomųjų pristatymų;
- b) visą masinį agitacinį darbą pagrįsti pavyzdžiais apie paskirų ūkių pristatymų dydį, plačiai populiarizuojant visas nutarimuose numatytas lengvatas;
- c) 1941 m. balandžio 14 d. sušaukti LKP apskričių komitetų sekretorių, apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkų ir laikraščių redaktorių pasitarimą, kuriame turi būti apsvarstyti nutarimai dėl privalomųjų pristatymų;
- d) įpareigoti LKP apskričių komitetų sekretorius ir apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkus š. m. balandžio 16—17 d. praveisti apskrityse partinio ir tarybinio aktyvo, valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkų, valsčių pirminių partinių organizacijų sekretorių ir Paruošos Komisariato agentų pasitarimą, kuriame apsvars-

tyti visas priemones, susijusias su privalomųjų žemės ūkio produktų pristatymų pravedimu;

- e) pasiūlyti visiems partijos apskričių komitetams iki 1941 m. balandžio 25 d. pravesti valsčiuose ir apylinkėse visuotinius valstiečių susirinkimus nutarimams dėl privalomųjų pristatymų išaiškinti, į šiuos susirinkimus komandiruojančią partijos apskr. komitetą ir apskr. vykdomųjų komitetų atstovus.

Vykdydami šiuos nutarimus, patys pirmieji į sąjūdį dėl privalomųjų pristatymų vykdymo šoko bolševikinių laikraščių redaktoriai. Tiesoje, Tarybų Lietuvoje, Valstiečių Laikraštyje ir kituose pasirodė vedamieji straipsniai, pavadinti „Valstiečiai ryžtingai atliks savo pareigą valstybei“, „Iš visų prievolių pirmoji prievolė yra socialistinei valstybei“, „Už tvarkingą atlikimą savo prievolės valstybei“, „Pilnai ir tiksliai įgyvendinti partijos ir vyriausybės nutarimus“ ir t. t. Juose buvo bandoma išskaičiuoti, ką ūkininkai gavo iš bolševikinės valdžios, ir nurodoma, kad atėjo laikas už tą gera atsilyginti. „Tarybų valdžia rūpinasi valstiečiais, — šaukė Tiesa (Nr. 89) — bet tai uždeda valstiečiams ir pareigų“. „Šiuo metu valstybė nieko daugiau nenori, kaip tik to, kad būtų jai atlyginta už tai, ką ji davė“, — įrodinėjo Tarybų Lietuva (Nr. 90). „Juokinga būtų reikalauti iš valstybės, nieko jai neduodant; jei valstybei nebus atliekamos prievolės, ji neturės kuo užtikrinti darbo žmonių teises“, — aiškino Valstiečių Laikraštis (Nr. 33).

Kiek vėliau laikraščiuose buvo imta kreiptis jau nebe į ūkininkų sąžinę, o pradėta rimtai aiškinti, kad privalomi pristatymai yra būtini. „Lietuvos TSR įvestieji privalomi žemės ūkio produktų pristatymai, — rašė LKP CK žemės ūkio skyriaus vedėjas pavaduotojas P. Nikitin savo cirkuliariame straipsnyje, — yra visiškai būtina priemonė, užtikrinanti planinę maisto produktų tiekimą miestų darbo masėms, gamyklų, fabričių darbininkams, pramonės reikalingiems, mokykloms, mūsų garbingai raudonai armijai“. „Nutarimai dėl privalomo javų ir bulvių pristatymo valstybei yra nukreipti pirmiausia į šalies ūkinės galios ir vienybės tarp kaimo ir miesto, tarp darbininkų ir valstiečių sustiprinimą“, — rašė Valstiečių Laikraštis. „Valstietis įpareigojamas pirmiausia aprūpinti maistu valstybę“, — teigė Tiesa, — „nes iš kur gi kitur valstybė gali maisto gauti“.

Pagaliau buvo pradėta bandyti ūkininkus paveikti pavyzdžiais. Laikraščių puslapiai ėmė mirgėti mirgėti džiaugsmo pareiškimais dėl privalomųjų pristatymų įvedimo, pasižadėjimais pristatymus atlikti sąžiningai iki paskutinio grūdo ir raginimais eiti visiems jų pėdomis. Tiesoje (Nr. 96) Raudondvario valstiečiai pareiškė, kad jeigu savo produktų neturėsia, tai pirsia, tačiau vistiek neliksia skolingi didžiajai tėvynei. Tarybų Lietuvoje (Nr. 107) pranešimų iš įvairių vietų santraukoje akcentuojama, kad ūkininkai nurodo, jog pristatymai nėra jiems joks sunkumas, o tik juokai. Valstiečių Laikraštyje vienas ūkininkas

tiesiai išdrožė: „Dėl grūdų pristatymo aš manau, kad vyriausybė ir partija labai gerai padarė, šį nutarimą išleisdama“.

Tokios ūkininkų pradėtos reikšti padėkos dėl privalomųjų pristatymų įvedimo ir pažadai atlikti prievolę, nors ir žemė drebėtų, jau iš karto pasirodė nei šis nei tas. Ir iš tikrųjų, tuojau paaiškėjo, kad tai esama ne ūkininkų nuomonių. Pasirodė, kad redaktoriams pradėjus aiškinti nutarimų reikšmę ir svarbumą laikraščiuose, partinės organizacijos ėmė vykdyti kitus Centro Komiteto įpareigojimus — šaukti ūkininkų susirinkimus ir juose privalomųjų pristatymų gerumus iškloti gyvu žodžiu. Tokių susirinkimų metu organizatoriai prigąsdindavo ūkininkus kalėjimu, jeigu produktų nestatys, o po to skaitydavo iš anksto parengtas rezoliucijas ir pasakui ūkininkų vardu siųsdavo jas į laikraščius. O laikraščiams to tik ir teirėjosi. Tokio turinio pranešimų ir rezoliucijų iš įvairių krašto vietų plaukė gana gausiai, nes partinės organizacijos buvo įpareigosios gaminti jų kaip galint daugiau.

Šitokiu būdu buvo sudarytas dirbtinis įspūdis, kad visas kraštas eina kartu su bolševikine vyriausybe. Tačiau tas sąjūdis užtruko vos apie tris savaites. Pagaliau ir patys bolševikai susigriebė, kad dirbamas juokingas darbas. Pagal jų pranešimus atrodė, kad privalomai pristatytų produktų gana greitai bus suversti ištisi kalnai, o iš tikrųjų suėmimo punktuose vyko menkas judėjimas. Pagaliau tas judėjimas pradėjo nebepatikti ir patiems bolševikams. Ryšium su tuo, iš karto ėmė keistis spaudos tonas, o taip pat ir pranešimų turinys. Laikraščiuose straipsniai pradėjo rodytis jau su tokiomis antraštėmis: „Prievolė valstybei turi būti įvykdyta be jokių nukrypimų“, „Tarybinis įstatymas turi būti vykdomas“, „Privalomų pristatymų prievolė turi būti atlikta“, „Baigti su liberališkumu nevykdantiems privalomų pristatymų“ ir t. t. Tuo pat metu spaudoje vis rečiau ir rečiau begalima buvo rasti entuziastingų atsiliepimų apie privalomus pristatymus. Jų vietoje vis daugiau ir daugiau ėmė rodytis pranešimų, kad ūkininkai privalomų pristatymų nevykdė, kad teismai tokius ir tokius jau nuteisė, o tokius ir tokius dar teis, kad tokie ir tokie už sabotажą jau sėdi kalėjime ir t. t.

Privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo vykdymas

Iš bolševikų norėto sukelti sąjūdžio dėl privalomųjų pristatymų vykdymo nieko gera neišėjo. Nepasitvirtino net ir pačios kukliausios viltys, kad pristatymas duos nors vidutiniškų rezultatų. LKP Centro Komitetas savo 1941 m. balandžio 9 d. nutarime buvo pastebėjęs, kad pranešimai apie pristatytinus produktų kiekius už 1940 m. turi būti įteikti ūkininkams iki balandžio 25 d., o už 1941 m. — iki gegužės 15 d. Privalomai pristatomų grūdų priiminėjimas turėjo būti pradėtas balandžio 20 d., o pieno, sviesto ir vilnų — gegužės 1 d. Tačiau nurodytais terminais niekas nebuvo padaryta. TSRS Paruošos Komisarariato respublikinio įgaliotinio įstaigoje vieš-

patavo pakrikimas. Toks pat pakrikimas buvo išimetės ir į apskričių Įgaliotinių įstaigas. Be to, tokia pat netvarka buvo pastebima ir produktų suėmimo punktuose.

Produktų surinkimo punktų tinklas buvo per retas. Ūkininkai kartais privalėjo vežti grūdus į sandėlius, esančius net už 30–80 kilometrų. Grūdų pristatymas už 1940 m. turėjo būti atliktas per 10 dienų (nuo balandžio 20 d. iki gegužės 1 d.). Tuo metu keliai buvo nepaprastai pabiurę. Bet į tai niekas nekreipė dėmesio ir net nekėlė klausimo, kad reikėtų paskirti grūdams pristatyti kitą terminą. Be to, net ir tokiu keliu atgabengę grūdus, ūkininkai labai dažnai negalėjo jų atiduoti, nes rasdavo sandėlius uždarytus (sandėlių vedėjai būdavo išvykę į mitingus ar šiaip kuriais partiniais reikalais). Tuo būdu ūkininkams dažnai tekdavo, atiduodant grūdus, sugaišti po kelias dienas ir nemažai privargti.

Pradėjus pristatinėti pieną, pasirodė, kad veikią punktai nėra pajėgūs jį suimti. Pienocentrai buvo įsakyta įsteigti dar 1.500 punktų, kad ūkininkams nereikėtų pieną vežioti toliau kaip 2 kilometrai. Bet Pienocentras teturėjo tik 50 separatorių. Daugiau separatorių bolševikai neįstengė parūpinti. Kad ir kažin kas būtų, punktai vis dėlto turėjo būti atidaryti ir juose priimtas pienas turėjo būti vežamas nugriebti į pienines. Tačiau paaiškėjo, kad pienui pervežti nėra bidonų. Kad dėl to nesugriūtų pieno suėmimo planai, buvo įsakyta aprūpinti punktus mediniais pienui pervežti indais, pav., statinėmis. Kas iš visa to būtų išėję, pasakyti sunku, nes visa tai nebebuvo spėta pilnai įgyvendinti.

Visose srityse viešpataujant netvarkai, aišku, produktų suėmimas negalėjo būti sklandžiai vykdomas. Tačiau dėl tos pačios netvarkos turėjo ne kartą nukentėti ir ūkininkai, nors patys nė per plauką nebuvo kalti. Pav., Tiltelių km. (Kamajų valsč.) dėl agento žioplumo nebuvo įteikti ūkininkams pranešimai dėl vienkartinio 1940 m. grūdų pristatymo. Ūkininkai tų pranešimų lūkuriavo, bet, vietoje jų, sulaukė protokolų, kad vengia pristatyti grūdus. Už vengimą pristatyti grūdus jie buvo skaudžiai nubausti. Žinoma, ūkininkai šoko ieškoti teisybės. Jie nuvyko pas apskrities įgaliotinį, pas prokurorą, bet visur buvo išvadinti kenkėjais, ir, užuot teisybę suradę, ką tik neatsidūrė kalėjime. Vienas Šilalės apylinkės ūkininkas savo normą buvo jau atpylęs ir ramiai svarstė, kaip čia apsėjus laukus, tik staiga gavo raginimą pasiskubinti su privalomu grūdų pristatymu. Nemažai tokio triuko nustebintas, jis ėmė teirautis, kas čia atsitiko, ir patyrė, kad jo pristatyti grūdų kiekiui dėl tarnautojų apsileidimo nebuvo įrašyti į knygas. Tačiau, kol jis reikalą išsiaiškino, teismas jau buvo spėjęs jį nubausti. Nors paskui jis ir įrodinėjo, kad tai padaryta ne pagal įstatymus, tačiau gavo atsakymą, kad buožėms įstatymai netaikomi, ir turėjo nurimti.

— Buožėms įstatymai netaikomi, — buvo kartojama TSRS Paruošos Komisariato respublikinio įgaliotinio įstaigoje, tą patį dažnai galima

buvo girdėti apskričių Įgaliotinių įstaigose, jį kartojo įgaliotinių agentai, jo laikėsi LKP visų organizacijų pareigūnai.

Privalomasis žemės ūkio produktų pristatymas buvo nepakeičiama prievolė. Bolševikų nuomone, ši prievolė turėjo būti atliekama, neatsižvelgiant į aplinkybes. Šiuo atveju buvo lygiai smaugiami visi, tiek pasiturintieji, tiek mažžemiai, pastarieji tik be tokio didelio triukšmo. Pav., buvo atsitikimų, kad visą derlių buvo sunaikinę ledai. Arba ūkyje buvo siautėjęs gaisras ir sunaikinęs klijimą ir klėtis su visais javais ir grūdais. Atrodo, kad tokiais ir panašiais atvejais ūkininkai turėjo būti atleisti nuo prievolės. Tačiau, iš tikrųjų, privalomai statyti produktus buvo reikalaujama ir iš jų. Jei tokie ūkininkai neįstengė reikiamo produktų kiekio pristatyti, buvo baudžiami ir kišami kalėjiman, kaip ir visi kiti. Grūdus pristatyti turėjo net gi ir tie, kurie neturėjo nė sklypelio žemės ir kuriems statymo prievolė buvo užrašyta per klaidą. Šiais atvejais skundai ir teisybės ieškojimas buvo tik tuščias laiko gaišinimas. Visi šio pobūdžio skundai buvo atmetami, net jų neskaičius.

Vienkartinis grūdų statymas už 1940 m. turėjo būti atliktas iki gegužės 1 d. Kas grūdus pristatė vėliau, buvo laikomas prievolės neatlikęs ir buvo baudžiamas. Dėl to daugelis ūkininkų susilaukė ypač skaudaus likimo. Pav., St. Gerulaitis (Veliuonos valsč.) už 1940 m. grūdų turėjo pristatyti 178,21 cnt. Iki gegužės 1 d. jis pristatė tik dalį, o likusius grūdus atvežė į punktą po gegužės 1 d. Nors jis pristatė visus grūdus, bet vis tiek buvo perduotas teismui, kuris jį nubaudė 4.547,92 rubliais ir 2 metais kalėjimo. Atlikdamas bausmę, Gerulaitis dirbo Pravieniškių durpyne ir žuvo per bolševikų surengtas kalinių žudynes.

Privalomųjų pristatymų vykdymą vietose tiesiogiai prižiūrėjo apskričių įgaliotinių agentai. Įgaliotinių agentais, kaip jau minėta, daugumas buvo žydai ir rusai, beveik visi — komjaunuoliai ar šiaip bolševikų bernai. Nors kiek geriau gyvenančio ūkininko jie negalėjo pakęsti. Jie diena iš dienos slankiojo po kaimus ir stebėjo, ar tik negalima bus prie kurio nors ūkininko prisikabinti. O prisikabinti galimumų netrūko. Ūkininkai į privalomą žemės ūkio produktų pristatymą žiūrėjo labai pasyviai. Be to, kiti, jei ir norėjo nuvežti į priėmimo punktą kokį centnerį, dažniausiai nebeturėjo, nes visas atliekas buvo jau anksčiau realizavę. Be to, reikėjo turėti prieš akis dar ir sėjos reikalą. Tuo būdu agentams „pasidarbuoti“ progų buvo pakankamai, ir jie jomis naudojosi, kiek tik turėdami noro.

Paprastai, agentai gerai žinojo, kas grūdus pristatė, kas visai nepristatė, kas tik dalį pristatė. Pas ūkininką, neįvykdžiusį pristatymų, atsilankęs agentas ir koks nors patikėtinis turėjo teisę patikrinti namus. Radęs grūdus, jis galėjo paimti juos priverstina tvarka, neatsižvelgiant, kam tie grūdai galėjo būti paskirti. Tuo būdu iš daugelio ūkininkų buvo atimti ne tik sėklai skirti grūdai, bet net paskutinis miltų centneris. Reikia pasakyti, kad dėl sėjos nevykdymo bolševikai taip pat grasino bausmėmis ir baudė, kaip už sabotажą. Tačiau daugelis ūkininkų su sėja buvo atsidūrę

sunkumuose kaip tik dėl to, kad skirtus sėjai grūdus buvo išvežę tie patys bolševikai. Kad neliktų laukai neapsėti, daugelis ūkininkų, ypač Žemaitijoje, grūdus slėpė, o paskui sėjo naktimis. Kiti net per anksti, gerai dirvų neišdirbę, pasėjo, kad tik sėklos iš jų neatimtų.

Vaikščioti naktimis ir stebėti, ar kas nesėja, kad galima būtų grūdus atimti ir žmogų nubausti, buvo taip pat agentų darbas. Reikia pasakyti, kad jie tiek šiais, tiek visais kitais atvejais buvo iš tikrųjų stropūs.

Apie ūkininkų nenorą vykdyti privalomus pristatymus agentai rašė apskričių įgaliotiniams pranešimus. Štai pora tokių raštų, dedamų netaisius kalbos, iš kurių nesunku suvokti anų dienų ūkininkų nuotaikas ir kurie liudija, kad autoriams juos parašyti iš tikrųjų nelengvas buvo darbas.

i.

Kauno Apskričio Paruošos Komisariatui
Įgaliotinio įstaigos Įgaliotiniui

Iš Rumšiškių Vykd. Komiteto
Agento Svirskio Leono
4-V-1941 m.

PAREIŠKIMAS

Pranešu Drg. Įgaliotiniui, kad Rumšiškių valsčiuje Grabuciškių km. Jaziu-lionis Jurgis, sūn, Jurgio gana pasiturintis visai šaltai į prievolės atlikimą atsi-nešė ir visai nepryjeme prievolės lapelį ūkis matyti tvarkingas. Vien tik prie-šingas nusistatymas pakenke pristatymui.

2. Rumšiškių Valsčiuje Vosiliškiu km. Daunaravičius Jonas sūn. Aleksan-dro kuris aklei priešinosi ir sake neturi pasiturentis ješkant klojime užpilta ekse-liu užtikome apačioje grudu paklausęs kas per grūdai, atsakė sėklai, bet pasirodė rugiai tai raginome vežti bet kelius centnerius nuvežus galutinei atsisakė, nežiū-rint kad turi.

3. Nuomininkus Rimkus Kazys, sūn. Stasio kuris iš rudens pardavinėjo gerai gyveno daug miškuose uždirbo bet duoti kelius centnerius davęs atsisakė, sakes givo tegul paimą ir pakare kuo čionai kankina Rimkus gyvena Vosiliškiu km. Prašau imtis priemonių su tais kulokais nes jie pilnei galis duoti.

Agentas prie Rumšiškių Vykd. Komiteto
(—) L. Svirskis

II.

Tiekimo Liaudies Komisariato Įgaliotiniui įstaigos
Kauno apskr.

Jonavos valsč. Upninkelio apilinkės
Upninkeliu km Kauno apskr.

A K T A S

1941 m. gegužės m. 3 d. Tiekimo Liaudies Komisariato įgaliotiniui įstaigos Tarnautojas agentas Užkuris Statys remdamasis Lietuvos TSR Liaudies Komisar-o Taribos ir Lietuvos Komunistų (bolševikų) Partijos ir CK Komiteto patvirtinimu

nutarimo vienkartinį privalome grūdų pristatymo Valstybei iš 1940 m. derliaus buvau Upnėkelių ap. ir Kaime pas Stapšį Bali sūn. Ambrozo išeiti prievolų lapą, tai Stapšis Balis pasipriešinimas manęs iškolijo ir ko nesumušė, bet prevolu lapą visai neprimi, bet dar sako, kad ana valdžia dar padėjo o kumunisto valdžia tai užmušo viso gyvenimą, tai pasipriešus savininkas Stapšis Balis akte nepasirašė ir visas kaimas atsisaki pasirašyti jokių ludininkų, negavau tik vienas vietinės apilink. pirmininkas savo parašu tvirtina

(—) Palaima D.

Šitokių pranešimų ir aktų apskričių įgaliotiniai gaudavo per dieną po kelių dienų. Apskričių įgaliotinių įstaigose niekas nesirūpindavo patikrinti tokiuose pranešimuose ir aktuose išdėstytų faktų tikrumą, ir niekas nesirūpindavo pasiteirauti, kodėl esama taip, o ne kitaip. Kiekvienas pranešimas buvo įrodymas, kad asmuo, apie kurį jame kalbama, yra buožė, kuriam įstatymai netaikomi ir kuris turi būti nubaustas, nepaisant nei kaltės nei aplinkybių. Tuo būdu daugelis ūkininkų buvo priversti mokėti baudas ir pakartotinai atiduoti pristatytinus žemės ūkio produktų kiekius. Taip pat nemažai ūkininkų buvo suimti ir nubausti po kelis metus kalėjimo.

Iš viso iki 1941 m. gegužės 31 d. buvo patraukti teismo atsakomybėn dėl privalomojo pristatymo neatlikimo 1.109 ūkininkai. Žinoma, tai yra tik dalis viso ūkininkų skaičiaus, kurie buvo nuteisti, nes po gegužės 31 d. teismai taip pat dirbo, tik apie nuteistuosius nebebuvo spėta suvesti duomenis. Be to, tai yra tik menka dalis ir tų, kuriems grėsė teismas. Dėl netvarkos, buvusios apskričių įgaliotinių įstaigose, o kartais ir padoresnių tarnautojų pastangomis, daugelis agentų pranešimų buvo dingę arba tyčiomis užmesti. Be abejo, anksčiau ar vėliau jie būtų pakliuvę įgaliotiniams arba būtų buvę iškelti viešumon, pasiteiravus agentams, kas su tais pareiškimais ir aktais padaryta. Vadinas, ūkininkams, patekusiems į agentų sudarytus neatlikusių prievolės piliečių sąrašus, vis tiek nebūtų pavykę išvengti teismo. Tokių ūkininkų, kaip dabar aiškėja, būtų susidarę net 25.400.

Agentai, rūpindamiesi, kad ūkininkai kaip galint greičiau atliktų privalomojo produktų pristatymo prievolę, ne kartą griebėsi teroristinių priemonių. Yra faktų, kad agentai ūkininkams, besiskundžiantiems dėl pristatymų sunkumo, grasino revolveliais (pav. Kazakevičiui Dusetose). Labai dažnai buvo praktikuojama ūkininkus aplankyti naktį ir pasekti, ką jie daro, ar neslepia grūdų. Taip pat buvo mėgstami ir naktiniai ūkininkų tardymai, dėl ko jie grūdų neveža į priėmimo punktus. Daugelis ūkininkų, nepalankiai atsiliepusių apie pristatymus, buvo sumušti.

Kad ir kažin kaip buvo agituojama, skatinama, grąšinama ir baudžiama, privalomas žemės ūkio produktų pristatymas valstybei ėjo labai silpnai. 1940 m. derliaus grūdų pristatymą turėjo atlikti 33.451 ūkininkas. Iki gegužės 1 d. jie turėjo grūdų pristatyti 888.374,5 centnerius. Tačiau praėjo ir visas gegužės mėnuo, o grūdų buvo pristatyta tik 444.346,5 centneriai arba tik truputį daugiau kaip 50%. Grūdus pilnai pristatę buvo vos 8.040 ūkininkų.

Kas būtų išėję iš privalomojo žemės ūkio produktų pristatymo

Bolševikų įvestas privalomasis žemės ūkio produktų statymas valstybei turėjo šiuos charakteringus ir Lietuvos žemės ūkiui žalingus bruožus

1. Visai neatsižvelgiant, kad Lietuva yra gyvulininkystės kraštas kad didesniais kiekiais grūdų iš Lietuvos jau seniai nebebuvo išvežama, nustatyta privalomais statymais surinkti apie 360 tūkstančių tonų grūdų (ypatingai geras 1938-39 metais buvo eksportuota tik apie 180 tūkstančių tonų). Kadangi gyvulininkystės produktų statymo normos palyginti buvo netaip jau didelės, tai Lietuvos žemės ūkis trumpu laiku būtų turėjęs padaryti tam tikrą regresą — grįžti į grūdų ūkį. Šiuo atveju pirmutinį ir skaudžiausią smūgį būtų pajutę mūsų geriausieji veislinių gyvulių ir pažangieji ūkiai, kurie, paprastai, grūdų ne tik neturėdavo parduoti, bet dar prisipirkdavo (jei ne grūdų, tai kito kurio koncentruoto pašaro). Šitokie ūkiai bematant būtų turėję sumažinti melžiamų karvių, kiaulių ir kitų gyvulių skaičių. Vienu mostu būtų buvę sužlugdyta tai, ką Lietuvos žemės ūkio pionieriai sukūrė per 20 metų.

2. Kaip ir reikėjo laukti, privalomieji statymai pirmiausia buvo nukreipti prieš stambiuosius ūkius, prieš vadinamus buožes. 25 ha žemės savininkas, lyginant su 5-ių ha savininku, nuo 1 ha turėjo statyti grūdų penkis kartus daugiau, bulvių keturis kartus, pieno ir vilnų du kartu ir mėsos dešimtį kartų daugiau. Tik geras metais ir geras žemes turinties „buožės“ būtų pajėgę šiaip taip prievolos atlikti. Bet blogesniais metais jie nebūtų išvengę teroro ir ūkių sunaikinimo.

3. Nors bolševikų valdžia visur skelbėsi, kad ji yra vargingiausio valstiečių dalies gynėja, bet privalomojo produktų statymo politika pirmiausia šiuos valstiečius būtų visiškai pribaugusi. Lietuvoje yra apie 30 % ūkių, mažesnių kaip 5 ha. Tokiuose ūkiuose pagaminama tik tiek, kad ūkininko šeima vos išsimaitina. Taip pat Lietuvoje yra kelios vietos (Vilniaus kraštas, apie Alytų, apie Zarasus ir kitur), kur ūkiai ne tik smulkūs, bet ir žemė tokia prasta (smėlynai), kad ūkininkai gyvena visiškai vargingai. Pardavimui jie visiškai nieko neprodukuoja. Priešingai, daugumas jų per žiemą turi kokį nors pašalinį uždarbį ir labai dažnai pavasarį patys duoną perka. Kaip mažžemiai, taip ir prastųjų žemių savininkai, valstybei niekuomet nepajėgė nieko duoti. Bet bolševikų valdžia juos taip pat apkrovė privalomu statymu. Privalomą statymą paskelbus, komunistas Nikitinas laikraščiuose paskelbė šiuo klausimu straipsnį, kurį užbaigė maždaug šias žodžiais: „Pradėjus privalomo pristatymo nutarimus vykdyti, išiliepsnojo kaime klasinė kova“. Mes nė kiek neabejojame, kad į tą kovą prieš bolševikus patys pirmieji būtų išėję vargingiausieji ūkininkai. Kartu su jais būtų išėję ir naujakuriai, nes ir jie net pirmaisiais įsikūrimo metais nebuvo atleisti nuo privalomojo grūdų pristatymo. Prieš bolševikus būtų išėję vadinamieji repatrijantai, kurie iš Vokietijos atvažiavo į „socialistinę tėvynę“. Pavasariui išaušus šimtai repatrijantų dar nebuvo aprūpinti kar-

vėmis, o iš vykdomųjų komitetų jau gavo paraginius pristatyti po 300—450 kg pieno.

4. Visa privalomojo produktų statymo tvarka ir, aplamai, techninė pusė buvo be galo griozdiška, neekonomiška, nepritaikyta mūsų sąlygoms ir vietomis tokia keista, jog iš karto susidaro įspūdis, kad ją sugalvojo žmonės, kurie absoliučiai nepažįsta nei mūsų sąlygų, nei bendrai žemės ūkio reikalų. Ar girdėti pasaulyje dalykai, kad nepadarytos išimties ūkininkams, atsidūrusiems nelaimėje ir visiškai netekusiems derliaus (ledai, gaisras)? Ar galima reikalauti produktais prievolių iš žmogaus, kuris tais pačiais metais gautoje žemėje pradeda kurtis? Ar gali 2—3 ha savininkas statyti valstybei grūdus ir kitus produktus, jeigu jis turi išmaitinti penkis, šešis ar net daugiau šeimos narių? Ar galima Lietuvos klimato sąlygose iškulti ir pristatyti tam tikrą dalį grūdų ne vėliau kaip rugpiūčio mėn. 1 dieną? Ar galima balandžio mėn. 14 dieną Kaune pasirašius įstatymą, reikalauti, kad iki gegužės 1 dienos 33 tūkstančiai ūkininkų, gyvenančių visuose krašto kampuose, suvežtų 90 tūkstančių tonų grūdų? Ar galima iš ūkininko sėjos metu atimti sėklą ir tuo pačiu reikalauti, kad jis dirvą apsėtų? Daugybę tos rūšies klausimų galėtume dar iškelti, bet tai būtų tik bergždžias darbas. Juk bolševikams viskas galima. Jiems galima nesiskaičiuoti su pagrindiniais ekonomikos dėsniais, jiems galima neatsižvelgti į gamtos įstatymus, jiems galima iki nulio sunaikinti krašto ūkį, jeigu to reikalauja politinė linija. Šiuo atveju politinė linija buvo aiški: kaip galint greitesniu tempu sudaryti visiškai neįmanomas sąlygas individuališkai ūkininkauti, sukiršinti ūkininkus ir, apskritai, kaimo gyventojus tarp savęs ir visus juos suvaryti į kolchozus.

KAPITALŲ IR NAMŲ NACIONALIZACIJA

ALBERTASTARULIS

Kapitalų nacionalizacija

Lietuva nebuvo kapitalais turtingas kraštas. Iš kur gi galėjo būti turtingas? 1914-18 m. karas nusinešė visas gyventojų santaupas drauge su keliomis krašte kariavusiomis ir savo vertės netekusiomis valiutomis. Naujų santaupų akumuliacija vyko labai pamažu. Tam stovėjo skersai kelio paskutinioji ūkinė krizė, nuo kurios padarinių net iki bolševikų okupacijos kraštas dar nebuvo visai atsigavęs.

Ūkininkai — didžiausia gyventojų masė — negalėjo taupyti, nes jie už savo gaminius visą laiką gavo tokias kainas, kurios tesiekė 30—40% prieškrizinio lygio. Tikrai nuolatiniiais, metai iš metų iš valstybės išdo mokamais priedais prie gaunamų kainų buvo palaikomas ūkininko gamybinis pajėgumas. Ir tai žemės rentabilumas nesiekė daugiau per 2—3%.

Skurdžiai besiverčiant ūkininkams, ne geriau vertėsi ir verslininkai. Darbininkai ir tarnautojai negalėjo ko nors sutaupyti, nes jie mokėjo didelius atskaitymus nuo gaunamų atlyginimų valstybės biudžetui subalansuoti. Tiesa, šitomis darbininkų ir tarnautojų aukomis buvo palaikomas ūkininkas.

Užsienis irgi nerodė jokio susidomėjimo galimais investuoti Lietuvoje savo kapitalus. Valstybės įsiskolinimas užsieniui siekė vos 70—80 mil. litų, o į akcines bendroves užsienio kapitalo tebuvo investuota 35 mil. litų. Taigi, visą kapitalą reikėjo sukurti savomis pajėgomis, iš nieko, sunkiu ir kietu darbu.

Lietuvos neturtingumą kapitalais parodo aukštas oficialusis diskonto procentas. Visą paskutinį dešimtmetį jis sukėsi apie 5—6%. Tiek ėmė Lietuvos Bankas. Kiti bankai praktikuodavo imti dar 3 punktais daugiau, o įstatymai leido imti ir 12%. Toks aukštas diskonto procentas buvo tikrai kapitalais neturtinguose Balkanų kraštuose ir, žinoma, dar aukštesnis — Tarybų Sąjungoje, kur jis nuo 1930 m. buvo nepakeičiamai štafeliuotas 6—12% ribose.

Palyginus su josios kapitalais, Lietuva vis dėlto buvo turtinga. Todėl, nuosekliai vykdant sulyginimo teoriją, ji turėjo būti apiplėšta. Lietuvos gyventojai negalėjo turėti jokios nuosavybės. Kodėl gi piniginis kapitalas būtų turėjęs sudaryti išimtį?

Kapitalų nacionalizacija Lietuvoje nebuvo įvykdyta vienu ypu. Dar daugiau — nebuvo net paskelbta jokio nutarimo, kuris apie tai išakmiai kalbėtų. Vis dėlto per vienerius okupacijos metus bolševikai ir kapitalų nacionalizaciją suskubo įvykdyti tokiu pačiu nuoseklumu, kaip tai buvo padaryta su žeme, namais, pramone, prekyba ir kita nuosavybe.

Kapitalų nacionalizacijos eigoje, kaip ir visur kitur, nebuvo matyti jokio nuoseklumo. Todėl ir pati eiga labiau tinka būti nagrinėjama ne chronologiškai, o pagal atskirus nacionalizacijos objektus.

Didžiausios žalos tautos ūkiui padarė lito nuvertinimas. Tai buvo padaryta 1940 m. lapkričio 25 d., kada, greta lito, teisėta mokėjimo priemonė buvo pripažintas rublis. Iki tol jis nebuvo pripažįstamas — dar birželio 21 d. buvo uždrausta daryti ir priimti mokėjimus už prekes ir patarnavimus rubliais bei červoncais, grasinant bauda ligi 6 mėn. priverčiamųjų darbų arba ligi 50.000 litų pinigais. Nuo 1940 m. lapkričio 25 d. litai iš banko kasų nebebuvo išleidžiami.

Drauge su rublio paleidimu į apyvartą buvo nustatytas ir jo kursas — 1 litas = 90 kapeikų (0,9 rublio). Šis kursas visai neatitiko tikrosios padėties, nes rublio perkamoji galia ne tik nebuvo didesnė už lito perkamąją galią, bet, priešingai, — ji buvo net 3 ar 4 kartus mažesnė. Vadinas, jeigu rublio paleidimo į apyvartą dieną litų — notomis ir monetomis — apyvartoje buvo 223 mil., tai už juos kraštui turėjo būti duota ne 200 mil., bet 7—800 mil. rublių.

Ką gi reiškia, kad kraštui už jo auksu ir tvirtomis devizomis pagrįstą valiutą buvo duota tik $1/3$ — $1/4$ jos ekvivalento? Tai reiškia, kad paprasčiausiomis kurso manipuliacijomis % ar % valiutos buvo nacionalizuoti, neskelbiant tuo reikalu jokių nutarimų. Už paliktus jiems 200 mil. rublių gyventojai begalėjo nusipirkti apie $1/3$ — $1/4$ tų pačių vertybių, kurių būtų galėję nusipirkti už turėtus 223 mil. litų. Tai buvo toks pats turto atėmimas, kaip ir nacionalizuojant namus ir įmones. Teoriškai šitos nacionalizacijos nuostoliai — 150—170 mil. litų.

Nuo lito nuvertinimo kraštas nukentėjo dar ir kitokiu būdu. Įžygjavusi bolševikų kariuomenė visus mokėjimus už maistą, patarnavimus ir už darbus (aerodromų tiesimas) mokėjo litais. Jie buvo gaunami iš Lietuvos Banko, kuris tai darė Tarybų Sąjungos Valstybinio Banko (Gosbank) nurodymu. Tuo būdu susidarė per 38 mil. litų skola. Su šita skola buvo pasielgta taip pat, kaip ir su valiuta: Lietuvos Bankas ją pavertė rubliais santykiu 1 litas = 90 kapeikų. Ir šiuo atveju buvo nacionalizuota visi

$2/3$ — $3/4$ skolos arba 25—28 mil. litų. Kitų, taip pat nukentėjusių įmonių skolas sunku apskaičiuoti, bet jos yra irgi nemažos.

Leidžiant rublius į apyvartą ir išimant litus, nebebuvo sudaryta galimumo litus iškeisti. Litai buvo priimami bet kokių mokėjimo titulu, tačiau iškeisti jų banke nebuvo galima. Kuo tai kvepia, gyventojai gerai suprato ir daugumas nuo turėtų litų atsikratė. Tačiau tai ne visiems pavyko. 1941 m. kovo 25 d. laikraščiuose pasirodė trumpa žinutė, kad litai

daugiau nebeimami. Jokio išpėjamojo pranešimo apie šią datą paskelbta nebuvo. Ši antroji manipuliacija, kaip vėliau paaiškėjo, gyventojus nuskriaudė 11,1 mil. litų. Tiek jų nebegrižo į banko kasas, bet liko bevečiais popierėliais piniginėse ar gal net „kojinėse“.

Gyventojų alinimas valiutos pagalba nesibaigė ir po to. Kainos visoms prekėms, ypač maisto produktams, tolydžio buvo keliamos. Tuo pačiu perkamoji rublio galia smuko ir smuko. Kadangi tuo pat metu atlyginimai nebuvo keliami, nes jie ir šiaip jau buvo aukštesni kaip Tarybų Sąjungoje, tai lengva suprasti, į kokią skurdą smarkiu žingsniu žengė Lietuvos gyventojai. Ir tai, bolševikams iš Lietuvos išbėgant, maisto produktai dar buvo 3–4 kart pigesni kaip Tarybų Sąjungoje.

Antra stambi kapitalų nacionalizacijoje grandis tai procentiniai popieriai. Tuo reikalu finansų ministerijos pasirašytas įsakymas buvo paskelbtas 1940 m. rugpiučio 8 d. Buvo įsakyta visas akcijas ir obligacijas ligi rugpiučio 14 d. perduoti „saugoti“ Lietuvos Bankui ar jo skyriams. Tai lietė ne vien atskirus asmenis ar įmones, bet taip pat ir visas krašto įstaigas — nacionalizuotas ir nenacionalizuotas. Po rugpiučio 14 d. buvo uždrausta ne tik daryti bet kokias operacijas su procentiniais popieriais, bet buvo uždrausta juos jau tam pačiam Lietuvos Bankui priimti saugoti. Kaip paprastai, grėsė bauda ligi 1 metų priverčiamųjų darbų, 100.000 litų pinigais ir procentinių popierių konfiskacija. Dar savaitę prieš tai (VIII.2) tas pats finansų ministeris buvo uždraudęs mokėti dividendus už nacionalizuotų namų akcijas.

Esant Lietuvai neturtingai kapitalais, nebuvo joje paplitę nė procentiniai popieriai. Jie buvo pradėti emituoti vos prieš dešimtį metų. Publika dar nebuvo pratusi su jais manipuliuoti. Indėlis banke ar taupomosiose kasose buvo laikomas labiau viliojančiu dalyku, kaip investicija į bet kurią procentinę popierį. Todėl, bolševikams Lietuvą okupuojant, emituotų paskolos lakštų tebuvo 110 mil. litų. Iš tos sumos 70 mil. litų turėjo pas save kredito įstaigos, o 40 mil. litų buvo publikoje. Kiek didesnės sumos buvo investuotos į akcijas.

Deponavus procentinius popierius, Lietuvos Banke paaiškėjo, kad visų jų vertė siekia 500 mil. litų. Kokia yra tikroji procentinių popierių vertė, tuo tarpu dar nėra žinoma, nes, priimant juos saugoti, vieną kartą buvo skaitoma nominaline kaina, o kitą kartą — pagal kursą. Taip pat tuo tarpu nežinoma, kiek toje sumoje buvo akcijų ir kiek obligacijų. Kai kurių akcijų vertė, apskritai, buvo problematiška, nes jų skaičiuje buvo daug ir užsieninių likviduotų įmonių akcijų.

Būdinga tačiau, kad bolševikai nė nesuskubo nuspręsti, ką su priimtais „saugoti“ procentiniais popieriais daryti. Be abejo, kad būtų buvę nuspręsta jų savininkus atpalaiduoti nuo visų rūpesčių, surištų su kuponų karpymu ir palūkanų ar dividendo atsiėmimu.

Su procentiniais popieriais yra įvykę panašiai, kaip ir su indėliais. Privačių indėlių suma Lietuvos kredito įstaigose paskutiniaisiais keleriais me-

tais prieš bolševikų okupaciją sukėsi apie 200—220 ml. litų. Tai sudarė 70—80 litų vienam gyventojui. Bolševikams Lietuvą okupuojant, jų tebuvo apie 150 mil. litų.

Bolševikų kariuomenei visiškai okupavus Lietuvą, taupytojų tarpe kilo dar neregėto masto panika. Dargi žydai, taip jos laukę, patys pirmieji puolė prie bankų langelių. Tiesa, jie taip darė kiekviena proga ir anksčiau, sukeldami paniką ir kitų ramesnių taupytojų tarpe. Dabar kuriam laikui teko net visai sustabdyti indėlių išmokėjimą. Vėliau, liepos 29 d., buvo nustatyta, kad privatiems asmenims per mėnesį gali būti išmokama iki 250 litų. Tiksliai įmonės galėjo išimti iš savo einamųjų sąskaitų bet kurias sumas, tačiau reikalingumą turėjo patvirtinti įmonės darbininkų ir tarnautojų komitetas ir patikrinti bankas.

Indėlių išmokėjimo suvaržymai buvo palikti ilgesniam laikui. Tai visiškai suprantama, kada niekas nebegalvojo apie taupmenų sudarymą, o tik apie jų atsiėmimą. Tačiau ir dėl taupmenų sudarymo buvo pasirūpinta.

Dar 1940 m. liepos 16 d. finansų ministeris įpareigojo visas prekybos, pramonės, viešojo maitinimo ir kitas įmones nešti dienos pajamas į Lietuvos Banką. Kasdieniams smulkiems reikalams galima buvo pasilikti ne daugiau kaip 5—10%, o viešojo maitinimo įmonėse — ne daugiau kaip 30%. Lapkričio 11 d. buvo paskelbtas naujas įsakymas tuo pačiu reikalu — buvo leidžiamos pasilikti dar mažesnės normos ir įvesta naujų detalių. Tai nebebuvo savo kūryba, kaip kad pirmasis įsakymas, bet jau tikras vertimas iš rusų kalbos — taigi, neklaidingas.

Tiksliai 1941 m. kovo 25 d. buvo padarytas galutinis patvarkymas dėl indėlių. Tą dieną bankai gavo įsakymą palikti indėlininkams ne daugiau kaip po 1.000 rublių, o likusius nurašyti į specialią suvaržytą sąskaitą. Išimtis buvo padaryta tiksliai tiems indėliams, kurie buvo įnešti po rublių įvedimo. Šis įsakymas palietė apie 12.000 indėlininkų, kuriems buvo nubraukta 38 mil. rublių. Tai sudarė daugiau kaip pusę visų fizinių asmenų indėlių, kurie bolševikų okupacijos metu buvo. Būdinga, kad šis įsakymas niekur viešai nebuvo paskelbtas*).

Taip pat būdinga, kad nebuvo padaryta jokio nutarimo, ką su šiomis sumomis daryti. Kodėl vienu ir antru atveju pasireiškė toksai neryžtingumas, neaišku. Veikiausiai, nebuvo suskubta padaryti tam tikrą nutarimą vietoje, arba nebuvo susilaukta instrukcijų iš Maskvos. Tenka abejoti, kad dėl indėlių ir procentinių popierių tuometiniai Lietuvos valdovai būtų turėję kokių skrupulų, ar kad šios rūšies nuosavybė būtų buvusi palankiau traktuojama kaip bet kuri kita.

Po šito akto neseniai suorganizuotos valstybės darbo taupomosios kasos ėmė skelbti išmokančios indėlius be jokių aprėžimų. Drauge su tuo buvo pradėta plataus masto propaganda taupyti. Taupytojui patarnauti buvo pasiryžusios 3 centrinės taupomosios kasos, 22 taupomosios kasos

*) Žr. tuo klausimu plačiau: V. Balsys, Bolševikinė taupymo politika (pusl. 265).

I-os eilės apskričių miestuose ir 130 taupomųjų kasų II-os eilės bei agentūrų mažesniuose miesteliuose ir prie paštų. Visas šitas griozdiškas tinklas niekam nebuvo reikalingas, nes indėlių niekas nenešė, nors taupomosioms kasoms ir buvo suteiktas indėlių priėmimo monopolis.

Užtat taupomosios kasos prisidėjo dar prie vienos kapitalų nacionalizacijos rūšies — prie valstybės paskolos išplatavimo. Ši komedija, taupomosioms kasoms padedant, 1940 m. pavasarį buvo įvykdyta ir Lietuvoje. Jos metu paskolos lakštų buvo pasirašyta 67 mil. rublių sumai. Ši suma jau buvo pradėta dalimis iš atlyginimų išskaitinėti, bet, laimei, neilgai. Kitu atveju visi 67 mil. rublių iš „darbo žmonių“ būtų buvę, šiems norint ar nenorint, atskaityti. Ši nacionalizacija būtų palietusi nebe 12.000 asmenų, kaip buvo su indėliais, bet 250.000 darbininkų bei tarnautojų ir 212.000 ūkininkų.

Iš tokių neįvykdytų sumanymų liko ir atskaitymai „Osoviachimo“ naudai. Tai buvo „nepriverstina“ loterija, kurios pelnasėjo ginklavimosi reikalams. Turimais duomenimis, buvo nustatyta šitos loterijos bilietų išplatinti ar ne 50 mil. rublių sumai. Tačiau įvykiai buvo greitesni už loterijos agentų užsimojimus.

Prie kapitalų nacionalizacijos tenka priskaityti ir brangiųjų metalų bei jų dirbinių nusavinimą. Tai buvo atlikta drauge su bankų nacionalizacija, kuri buvo įvykdyta iki 1940 m. liepos 27 d. Nacionalizacijos įsakyme (kuris buvo pasirašytas tik liepos 29 d.) buvo numatyta, kad nacionalizuojami ne tik bankai su jų skyriais, draudimo įstaigos, taupomosios kasos, tarpusavio kredito draugijos, bet taip pat ir lombardai ir privatių asmenų seifai. Nors to įsakyme ir nebuvo pasakyta, tačiau atitinkamų įstaigų pareigūnai tuo pačiu metu surinko iš auksakalių ir brangenybių krautuvių visus dirbinius iš brangiųjų metalų.

Kaip vėliau paaiškėjo, brangiųjų metalų ir jų dirbinių iš viso buvo nusavinta 1,5 mil. litų sumai. Reikia tačiau pažymėti, kad į šią sumą įeina ir paprasti laikrodžiai. Tarybinėje santvarkoje jie buvo laikomi brangenybe, todėl ir jie buvo nusavinti. Apyvartoje jie pasirodė tikrai iš dalies ir žymiai vėliau, kada jiems kaina oficiališkai buvo pakelta 400%.

Neišliko, žinoma, nepalietas aukso fondas ir Lietuvos Banke. 1941 m. birželio 21 d. iš Maskvos buvo gautos net dvi telegramos, kuriomis buvo įsakyta visą auksą ir devizas skubiausiai išgabenti į Maskvą. Matomai, karo pavojus buvo jau Maskvai visiškai aiškus.

Pagaliau, paskutinė kapitalų nacionalizacijos forma buvo pensijų ir pašalpų fondo lėšų nusavinimas. Iki bolševikų civiliai valstybinių ir savivaldybinių įstaigų tarnautojai ir kariai mokėjo kas mėnuo po 6% nuo savo algų pensijų ir pašalpų fondui. Užtat jie turėjo teisę, sulaukę senatvės, netekę sveikatos ar susirgę, gauti pensiją arba pašalpą. Pensija arba pašalpa galėjo būti išmokėta mirusio tarnautojo šeimai. Tai buvo tarnautojų santaupos, kuriomis jie turėjo teisę nustatyta tvarka disponuoti.

Kiek pensijų ir pašalpų fondas buvo reikšmingas tarnautojams bei kariams, matyti iš to, kad 1939 m. pensijų ir pašalpų mokėjimai siekė 10 mil. litų, o pensininkų ir šelpiamųjų buvo per 7.000. Pensijų ir pašalpų mokėjimai tais metais sudarė daugiau kaip 8% tarnautojams ir kariams išmokėto brutto atlyginimo.

Per daugelį metų, kada pensijų ir pašalpų fondo įplaukos buvo didesnės už išlaidas, susirinko nebemažos sumos. 1940 m. pradžioje saldo sudarė 35,5 mil. litų. Dalis šitos sumos — apie 15 mil. litų — buvo laikoma investuota į valstybinius ir valstybės garantuotus procentinius popierius, o kita dalis — laikoma bankuose.

Pirmasis potvarkis dėl pensijų ir pašalpų mokėjimo bolševikų buvo paskelbtas 1940 m. liepos 28 d. Juo buvo nustatyta, kad:

- a) pensijų ir pašalpų mokėjimas ar skyrimas dvasininkams nutraukiamas,
- b) pensija sumažinama iki 300 litų mėn. tam, kas išlaiko šeimą, ir iki 200 litų tam, kas šeimos neišlaiko,
- c) pensija visai nemokama tam, kieno vyras arba žmona turi mėnesines pajamas, didesnes kaip 300 litų.

Šiuo patvarkymu pensininkai buvo pastatyti į žymiai blogesnę būklę, bet radikalaus pakeitimo jis dar nepadarė.

Jau kur kas reikšmingesnis buvo komisarų tarybos 1940 m. lapkričio 4 d. nutarimas, kuriuo valstybės pensijų įstaiga ir savivaldybių tarnautojų pensijų fondas turėjo būti likviduoti nuo 1940 m. lapkričio 1 d., o jų piniginiai ištekliai — perkelti į valstybės lėšas. Tuo laiku piniginių išteklių jau buvo prisirinkę iki 40 mil. litų. Visa ši tarnautojų santaupų suma buvo, be jokio vyniojimo į vata, nusavinta. Galutinis atsiskaitymas su valstybės išdu buvo padarytas 1941 m. balandžio 17 d.

Tarnautojų santaupų pensijų ir pašalpų fondo nusavinimas buvo pajuostas labai greitai. Pensijų ir pašalpų mokėjimas buvo nutrauktas. Seneliai ir ligonys susilaukė, kaip kad nuolat buvo kalbama, „laimingos ir aprūpintos senatvės“ ir atsidūrė be pastogės ir be duonos kąsnio. Tiesa, drauge su rublio įvedimu (1940 m. lapkričio 25 d.), buvo paskelbta keletas nutarimų dėl devyneriopo socialinio apdraudimo įgyvendinimo ir dėl neapmokamos medicinos pagalbos „darbo žmonėms“. Tačiau šitie nutarimai liko negyva raide. Socialinis apdraudimas ir neapmokamas gydymas darbo žmogui pasidarė taip pat mažai prieinamas, kaip ir Tarybų Sąjungoje. O pensininkų visos viltys į pensiją dingo po to, kai buvo padarytas nutarimas (viešai nepaskelbtas), kad į pensijos išsitarnavimo laiką įskaitoma tik toji tarnyba, kurią asmuo turėjo po 1940 m. rugpiūčio 2 d., vadinasi, po Lietuvos priėmimo į Tarybų Sąjungą.

Štai svarbiausios kapitalų nacionalizacijos formos, kiek jos buvo bolševikų pritaikytos Lietuvoje. Paprastas aritmetinis patiektųjų duomenų suskaičiavimas verstų padaryti išvadą, kad kapitalų visomis formomis nacionalizuota apie 7—800 mil. litų. Tačiau šie duomenys negali tuo tarpu

namų nacionalizacijos organai. Vienas iš tokių pagrindinių aiškinimų buvo tas, kad jeigu tas pats savininkas turi vienoje sodyboje arba tame pat mieste atskirose sodybose arba įvairiuose miestuose ar vietovėse kelis namus, kurių kiekvienas, atskirai paėmus, neturi nacionalizuotinos naudingo ploto normos, tokie namai buvo paliekami nenacionalizuotais. Praktika parodė, kad yra daug savininkų, turinčių po kelis nedidelius namus įvairiose vietovėse, kurių namai liko nenacionalizuoti.

Už šitokią politiką komunalinio ūkio komisaras pateko į nemalonę. Jis buvo stipriai išbartas kompartijos suvažiavime ir spaudoje. Į visą reikalą įsikišo net prokuratūra. Atrodė, kad ir jo laukia toks pat likimas, koks teko žemės ūkio komisarui.

Tačiau visas triukšmas baigėsi tuo, kad Komisarų Taryba 1941 m. vasario 27 d. nutarimu (oficialiai nepaskelbtas) visas išleistas komunalinio ūkio komisaro instrukcijas ir aiškinimus dėl namų nacionalizavimo panaikino ir nustatė, kad jei namų savininkas vienoje ar keliose sodybose, ar miestuose ar miestų pobūdžio vietovėse turi kelis namus, kurių kiekvieno, skyrium paimto, naudingasis plotas mažesnis už nustatytą nacionalizavimo normą, bet, kartu sudėjus, visas jų plotas sudaro ar praneša nacionalizavimo normą, tai visi tokie namai būtinai nacionalizuojami.

Čia kaip tiktai vietos organams, vykdančioms namų nacionalizaciją, suteikė progą ir teisę pareikšti savo valią. Jie, dažniausiai net dirbtiniu būdu, sudarydavo reikalingą naudingo ploto kiekį, kad tik tokių savininkų keli namai būtų nacionalizuoti. Į naudingą plotą buvo priskaitomi net sandėliai, tvartai ir t. t.

Vietos vykdomieji organai, o ypač kompartija, nacionalizuojant namus, daugiau kreipė dėmesio į subjektą, kam namas priklauso, o ne į nacionalizuojamą objektą. Jei namas priklauso tokiam savininkui, kuris, kompartijos akimis žiūrint, priskirtas prie buožių kategorijos, „liaudies priešų“, aiškiai nusistatęs prieš komunistinę santvarką, tai tokio asmens namai, nors faktiškai ir neturėjo naudingo ploto normos, buvo nacionalizuoti.

Tokį savavališkumą toleravo ir komunalinio ūkio komisariatas. Ne paslaptis, kad susirinkimuose, kurie buvo šaukiami išaiškinti vietos vykdomųjų komitetų organams, kaip pravesti namų nacionalizaciją, ne kartą atsakingų pareigūnų buvo pareikšta, kad nacionalizuojant namus galima ir įstatymo raidės nesilaikyti. Jei tik namas gražus, sutvarkytas, nors ir neturi reikalingos nacionalizacijai normos — nacionalizuoti. Buvo patariama vykdomiesiems organams spręsti ne objektyviai, bet subjektyviai. Geriau, girdi, daugiau nacionalizuoti, o jei kas neteisėtai įvykdyta — nacionalizacija bus nepatenkintas, galės skundų keliu išsiaiškinti komisijoje prie Komisarų Tarybos.

Šitokiomis priemonėmis buvo nacionalizuota per 14.000 gyvenamųjų namų su 2,6 mil. m² grindų ploto ir per 9.000 įstaigų užimamų namų su 1,3 mil. m² grindų ploto. Taigi, iš viso per 23.000 trobesių su 3,9 mil. m²

grindų ploto. Bet šios žinios dar nėra tikslios ir pilnos, nes ne vienas atsitikimas buvo, kad papildomai nacionalizuodavo namus arba, komisijai skundą patenkinus, grąžindavo namus savininkui.

Skundams dėl neteisingo namų nacionalizavimo spręsti buvo sudaryta prie Komisarų Tarybos komisija iš Finansų, Teisingumo ir Kontrolės Komisariatų atstovų. Vėliau Kontrolės Komisarato atstovą pakeitė Komunalinio Ūkio Komisarato atstovas.

Savaime suprantama, dėl taip įvykdytos nacionalizacijos buvo įteikta apie 3 000 skundų. Komisija, kuri sprendavo skundus iš formales pusės, dažnai tokius skundus tenkindavo, nes, patikrinusi skunde iškeltus motyvus vietoje, rasdavo, kad skundėjo namai nacionalizacijai nepriklauso. Patenkintų skundų susidarė nemažas skaičius. Kad nekompromituotų vietos namų nacionalizacijos vykdomųjų organų, o, gal būt, ir dėl kitų sumetimų, Komisarų Taryba tos komisijos narius, kurie sprendė skundus, atleido, o naujos komisijos nesudarė iki karo pradžios. Tuo būdu liko per 2.000 neišspręstų skundų. Juos ėmėsi spręsti jau naujoji administracija.

Namų nacionalizaciją galima vertinti dvejopai: psichologiškai ir ūkiškai. Psichologiškai — žmogui buvo išmuštas iš po kojų pagrindas. Iš to, kuris visą gyvenimą taupė, dirbo, rūpinosi įgyti sau pastogę, kad galėtų ramiau senatvę praleisti, bolševikai atėmė, nacionalizavo, visiškai nežiūrėdami, kaip tas namas įgytas, palaikė tokį išnaudotojų, „liaudies priešų“. O tas, kuris nieko neturėjo, nesirūpino ateitimi, nors turėjo galimumą taip pat įsigyti namus, bet buvo išlaidus, — buvo gerbiamas ir laikomas liaudies draugu. Žinoma, taip traktuojant, niekas nerodė noro ir iniciatyvos kokią nors nuosavybę įsigyti.

Ūkiškai imant — nacionalizuoti namai liko be rūpestingos savininko priežiūros, tvarkos ir remonto. Namų administracijos organai negalėjo ir negali tinkamai palaikyti jų žinioje esamų namų ūkio. Daugelio namų valdymas, dėl didelių eksploatacijos išlaidų, nuostolingas. O ypač nuostolingas mažesnių namų valdymas ir tų, kurie dėl jų techniškai stovio tinkami gyventi. Nacionalizavus namus, visiškai sustojo darnų statyba. Miestai, kuriuos nacionalizacija labiau palietė, per trumpą, palyginti, laiką apskurdo ir neturi ateities normaliai plėstis.

BOLŠEVIKINĖ TAUPYMO POLITIKA

Dipl. ekon. VL. BALSYS

D a r gerokai prieš pasaulinį karą buvo laikai, kad ir pas mus Lietuvoje atsirasdavo „pažangiųjų“, kurie žavėjosi marksizmo-komunizmo idėjomis ir laukė progos joms įgyvendinti. Įvairaus plauko „cicilikai“ skelbėsi darbininkų užtarytojais ir žadėjo jiems didelius kalnus gėrybių.

Toms idėjoms išmėginti geriausia proga pasitaikė Sovietų Rusijoje. Per dvidešimt su viršum metų tenai bolševikai „kūrė“ įvairias ekonomines „doktrinas“ ir kasė duobę kapitalizmui.

Socialistai, anarchistai ir žydai revoliucijos laikais siūlė minioms naujus ūkiškojo gyvenimo pagrindus, tvirtindami, kad tas naujas gyvenimas bus žymiai geresnis, negu buvusias. Pamėgdžiodami Markso ir Engeldo teorijas, jie žadėjo:

- 1) teisingai paskirstyti žemės plotus tiems, kurie žemę dirba,
- 2) nacionalizuoti pramonės-ir prekybos įmones ir pavesti pačių darbininkų kontrolei,
- 3) panaikinti samdomąją darbą ir darbininkų išnaudojimą,
- 4) įvesti visuotinę socialinę aprūpinimą, nemokamą gydymą, priežiūrą senatvėje ir t. t. ir t. t.

Kaip šie pažadai buvo vykdomi praktikoje, mes turėjome progos visa tai savo akimis pamatyti.

Čia noriu trumpai paliesti keletą bruožų iš bolševikų finansinės politikos.

Kai tikrai bolševikai paėmė valdžią į savo rankas, jie pirmiausia nacionalizavo ir panaikino bankus. Jie norėjo panaikinti ir pinigus, kaip tai rekomendavo marksizmo teorijos. Bolševikai galvojo, kad bankai yra kapitalizmo tvirtovės, o pinigai — įrankis darbo žmonėms išnaudoti. Pagal marksizmo teorijas visokių prekių ir gėrybių paskirstymas visuomenėje turėjo būti atliktas pagal teisingumo ir teisėtumo principus. Šiuos savo tvirtinimus jie formulavo trumpai ir aiškiai — „viskas darbo žmonėms“.

Šitaip kalbėjo ir taip žadėjo bolševikai, kol stipriai įsitvirtino valdžioje. Vos tikrai praėjo keletas bolševikinio valdymo metų, jie patys pamatė, kad senuosius visuomeninio gyvenimo pagrindus išardyti yra labai lengva, o naujus sukurti ne taip greit sekasi. Laukiamo rojus krašte ne-

atsirado, bet priešingai — bado šmėkla pradėjo lankyti neturtingąsias provincijas. Krašte pasireiškė toks skurdas, kokio įsivaizduoti patys bolševikų vadai nepajėgė.

1921.11.24 d. buvo sušauktas komunistų partijos kongresas. Apsvarčius susidariusią padėtį, prieita išvados, kad komunizmą iš karto įgyvendinti negalima... Tam esą reikalinga pereinamasis laikotarpis — socializmas. Imta kurti nauja ūkio politika. Po keturių metų naikinamojo darbo, 1921 m. bolševikai pradėjo vadinamąją „Nepą“ — naujos ekonominės politikos periodą.

Bolševikų vadai tada pamatė, kad be mainų teisingas prekių paskirstymas yra neįmanomas. O esant mainams — geriausiu visų gėrybių matu yra pinigai. Taip pat paaiškėjo, kad tenai, kur veikia pinigų ūkis, turi būti įmonės, kurios reguliuoja pinigų apyvartą, t. y. bankai. Imta vėl steigti bankus. 1921 m. spalio 12 d. vėl buvo atstatytas valstybinio banko — Gosbanko — veikimas. Jam buvo pavestas uždavinys — „kreditais ir kitomis bankinėmis operacijomis remti pramonę, žemės ūkį ir prekių paskirstymą, tvarkyti pinigų apyvartą ir imtis kitų priemonių atstatyti sveikai krašto valiutai“.

Kai buvo steigiamas Gosbankas, buvo manyta, kad jis bus vienintelė viso krašto kredito įmonė ir atliks visus piniginius reikalus. Bet irgi apsirikta. Tuojau paaiškėjo, kad kreditas turi būti reguliuojamas pagal atskiras ūkio šakas. Tada imta steigti specialūs bankai: kooperacijai, pramonei, žemės ūkiui ir savivaldybėms. Taip pat buvo atgaivinta ir palūkanų politika, kad būtų galima reguliuoti kredito rinką.

Tuo būdu kredito srityje vėl buvo grįžta prie senųjų kapitalizmo pagrindų.

Nors revoliucija krašto politinės santvarkos pagrindus suardė ir pakeitė, bet ūkio politikos principai liko beveik tie patys. Nors neseniai pinigai, bankai ir kreditas buvo kuoneveikiami, kaip darbo žmonių išnaudojimo priemonės, bet dabar vėl visa tai atstatyta su vienu pasiteisinimu, kad tai daroma darbo žmonių gerovei.

Mes jau turėjome progos įsitikinti, kad tarybų valdžios visa politika buvo paremta jėga, smurtu ir melu. Mes matėme, kaip žemė buvo skirstoma „tiems, kurie ją dirba“. Mes šiek tiek supratome, ką reiškia tie bolševikiniai kolchozai. Mūsų darbininkai pažino visus Stachanovo metodus, kurie buvo išgalvoti ne kam kitam, kaip tiktai darbininkui išnaudoti. Pagaliau mums dabar jau aišku, ką reiškia tas nemokamas gydymas, socialinis aprūpinimas ir t. t.

Lygiai taip pat ir finansų politikos srityje visur vyravo apgaulė ir darbo žmonių išnaudojimas.

Tam išnaudojimui vykdyti bolševikai nesugalvojo kokių nors naujų priemonių, bet pamėgdžiojo kapitalistinių kraštų tas pačias senąsias priemones, kurias seniau peikė. Šmeižiant senąją santvarką, bolševikams pavyko užgrobti valdžią, o dabar vėl grąžintos tos pačios kapitalistinės prie-

monės išnaudoti darbo žmonių masėms, tik dar jos sustiprintos priespauda, agitacija ir mulkinimu.

Niekas taip vaizdžiai neatvaizduoja tos darbo žmonių ekonominio išnaudojimo politikos, kaip bolševikų pastangos kapitalų mobilizacijos srityje.

Bolševikų vadai gerai suprato, kad be kapitalo paramos svarbesnius valstybinius uždavinius yra sunku įgyvendinti. 1927—1928 metais bolševikai ima vesti labai taikingą užsienio politiką, daro didelių nusileidimų svetimoms valstybėms ir stengiasi įtikinti užsienių kapitalistams su tuo tikslu, kad gautų užsienyje paskolą savo krašto valiutai sustiprinti ir vidaus kredito rinkai atstatyti. Bet, deja, šis manevras bolševikams nepasisekė. Tada bolševikams neliko kitos išeities, kaip verstis savomis lėšomis, nes kitų priemonių kapitalų mobilizacijai nebuvo, o kapitalai buvo neišvengiamai reikalingi.

Ir šiuo atveju bolševikai ėmėsi begėdiškai pamėgdžioti kapitalistinius kraštus. Ir čia neapsieita be darbo žmonių mulkinimo. Kad lengviau būtų galima išvilioti iš darbo žmonių pinigus, imta steigti vadinamosios „valstybės darbo taupomosios kasos“. Tų kasų uždavinys buvo remti valstybės išdą. Kasų tinklas buvo sparčiai plečiamas. 1926—1929 metų laikotarpyje buvo įsteigta 20.364 taup. kasos. Taup. kasų skaičius vėliau nuolat didėjo. Jų svarbiausias uždavinys buvo išvilioti darbo žmonių pinigus ir juos panaudoti valstybės finansavimo reikalams. Patys svarbieji valstybės reikalai buvo — ginklavimasis, raudonosios armijos ir NKVD išlaikymas, agitacija, propaganda ir t.t.

Taup. kasos buvo organizuotos kapitalistinių taup. kasų pavyzdžiu. Už indėlius buvo mokamos gana aukštos palūkanos, būtent 8% metiniai. Buvo plačiai organizuota reklama, agitacija ir propaganda. Bet ir šitokios priemonės mažai tepadėjo. Krašto gyventojai buvo neturtingi ir mažai turėjo atliekamų pinigų, todėl mažai kas nešė indėlius į taup. kasas. Kadanę uždarbiai buvo menki, o pragyvenimas brangus — apie taupymą mažai kas ir tegalvojo. Bet bolševikai ir čia rado išeitį. Jie panaudojo partinį agitacijos ir propagandos aparatą. Visose įstaigose ir įmonėse buvo sudarytos tam tikros komisijos, kurios vadinosi „komsodais“ (komisiji sodejstvija). Tų komsodų uždavinys buvo „prižiūrėti“, kad darbininkai ir tarnautojai taupyti. Taupymas pasidarė politiniu veiksmu. Visi, kas gaudavo šio ar tokio uždarbį, turėjo taupyti. Kas atsisakė taupyti, tas buvo laikomas „liaudies priešas“ ir patekdavo partijos agentų nemalonėn. O patekti tų agentų nemalonėn reikšdavo tą patį, kaip ir netekti darbo, pragyvenimo ir laisvės.

Kad dirbantieji daugiau taupyti, buvo sugalvoti jiems visoki „garbingi“ pavadinimai. Kas įnešdavo į taup. kasą savo mėnesinį uždarbį, vadinosi „mėnesiniu santaupininku“, dviejų savaičių uždarbį — „dvisavaitiniu santaupininku“ ir t. t. Vietiniai partijos organai spausdavo komsodus, o šie — darbininkus, kad tik jie daugiau taupyti. Taup. kasų tarnautojai

buvo spaudžiami verbuoti taupytojas. Vargas tam kasos vedėjui, kur sumažėdavo indėlių suma. Kad to nebūtų, taup. kasos buvo pradėjusios varžyti indėlių išmokėjimą: neišduot indėlininkui pinigų ir tiek, motyvuojant, kad pinigai esą indėlininkui nereikalingi. Savaime aišku, tokie „suvaržymai“ kenkė ir pačiai taupymo politikai. 1933 m. birželio 20 d. Liaudies Komisarų Taryba nutarė — „neleisti, kad indėlininkams būtų kliudoma atsiimti indėlių iš taupomųjų kasų ir traukti atsakomybėn kaltininkus, sulaukčius indėlininkų pinigus“.

Taip tvarkant taupymo reikalus ir politinėmis priemonėmis spaudžiant dirbančiuosius, indėlių sumos taupomosiose kasose nuolat didėjo. 1934 metų pabaigoje taupomosios kasos turėjo 1.638,1 mil. rublių indėlių, o 1937 m. pabaigoje ta suma pakilo ligi 4.514,9 mil. rublių. Koks tai buvo didelis politinis „laimėjimas“, matyti iš to, kad Molotovas, darydamas antrojo penkmečio apžvalgą XVIII komunistų partijos suvažiavime, galėjo su pasididžiavimu konstatuoti: „vienu gyventojų gerbūvio pakilimo rodikliu reikia laikyti tą faktą, kad indėliai taupomosiose kasose nuo 1 milijardo rublių padidėjo ligi 4,5 milijardų rublių“.

Tai va, kokiomis „priemonėmis Tarybų Sąjungoje buvo pasiekiami „laimėjimai“.

Bet ir tokie stambūs „laimėjimai“ negalėjo patenkinti bolševikų vadų. Išdas reikalavo pinigų, nes išdo normalios pajamos buvo menkos. Tada bolševikams atėjo galvon kitas kapitalistų „išradimas“ — vidaus paskolos.

Vidaus paskolas bolševikai pradėjo leisti 1922 metais. Nuo to laiko ligi karo pradžios iš viso buvo išleista 33 vidaus paskolos. Jos buvo leidžiamos įvairiais vardais: — Pirmoji Duonos Paskola, Antroji Duonos Paskola, Cukraus Paskola, Pirmoji Valstiečių Paskola, Antroji Valstiečių Paskola, Gynybos Stiprinimo Paskola ir t. t. Paskiau buvo pradėtos leisti penkmečių paskolos: kiekvienais metais leista po paskolą. Per paskutiniuosius tris penkmečius Tarybų Sąjungos gyventojai turėjo nupirkti vidaus paskolų lakštų už 45,6 milijardus rublių.

Kokiu būdu ir kokiomis priemonėmis buvo platinamos vidaus paskolos, jau turėjome progos patys patirti. Užtenka pažymėti, kad mūsų krašte, kur gyvena apie 2,5 mil. gyventojų, vidaus paskolos buvo „pasirašyta“ už 67,5 mil. rublių.

Nors oficialiai buvo skelbiama, kad paskolų pasirašymas nėra priverstinas, bet tikrumoje buvo kitaip. Politiniai agentai sekė kiekvieną tarnautoją ir darbininką, tikrindami pasirašiusių sąrašus. Jie sugebėdavo rasti tinkamų priemonių tiems, kurie paskolos nepasirašė, arba kurie per mažai pasirašė.

Kadangi pasirašymo norma buvo nustatyta — „vieno mėnesio uždarbis — tai tokie pasirašymai nieko kito nereiškė, kaip formalų atlyginimų sumažinimą. Pasirašytojų suma buvo atskaitoma iš atlyginimo per 10 mėnesių. Vadinas, visą atlyginimą darbininkai ir tarnautojai gaudavo tik tai du mėnesius, nes po to tuojau buvo leidžiama kita paskola. Taip be galo.

Tokiomis tai priemonėmis Tarybų Sąjungos darbo žmonės buvo verčiami „taupyti“.

Vidaus paskolų lakštų buvo tikra infliacija. Jų visi kratėsi, bet dėti nebuvo kur. Reikia prisiminti, kad uždarbiai sovietuose buvo labai menki, o prekių kainos aukštos. Pas mus Lietuvoje pirmasis paskolos pasirašymas praėjo dar be pasibaurėjimo, nes pas mus dar buvo žemos prekių kainos. Todėl tas pasirašymas dar nebuvo sunki našta dirbantiems. Tuo tarpu Rusijoje cukraus kilogramas kainavo 5,5 rub., sviesto kg — 28 rub., dešros kg — 37 rub. ir t. t.

Mūsų darbininkai tokio sovietinio „rojaus“ dar nespėjo pažinti, nes, palyginus su kitais Sovietų kraštais, pas mus buvo didesni uždarbiai ir žemesnės prekių kainos. Mūsų darbininkus ir tarnautojus tikroji sunkumų našta būtų užgulusi tikrai tada, kada kiekvieną mėnesį būtų buvę atskaitoma 10% atlyginimo vidaus paskolos įnašams mokėti ir kai prekių kainos būtų dvigubai-trigubai pakilusios. Tada, suprantama, ir vidaus paskolos našta, kuo toliau, tuo labiau būtų sunkėjusi.

Jei kituose kraštuose vertybiniai popieriai esti daugiausia bankininkų ir komersantų rankose, tai Sovietų Sąjungoje tuo atžvilgiu kiekvienas darbininkas buvo „kapitalistas“. Jis turėjo pluoštus obligacijų, t. y. vidaus paskolos lakštų. Tų obligacijų nebuvo kur dėti. Jos neturėjo jokio kurso, ir niekas jų nepirko. Vienintelė vieta jomis nusikratyti buvo taupomosios kasos. Mat, taupomosios kasos duodavo paskolas, įkeitus obligacijas. Bet paskolų išdavymo sąlygos buvo tokios, kad čia pasireikšdavo begėdiškiausias dirbančiųjų išnaudojimas, kokio dar nežino pasaulis.

Darbininkai, kurie, skurdo verčiami, norėdavo savo obligacijas realizuoti, turėjo jas nešti į taupomąją kasą įkeisti, kad gautų paskolą. Paskolos buvo duodama ligi 30% obligacijų vertės. to, dar iš paskolos sumos buvo atskaitomi procentai už 6 mėnesius pirmyn. Tuo būdu darbininkas, nunešęs į taupomąją kasą 100 rublių vertės obligaciją, gaudavo 27 rublius paskolos. Didžioji dalis darbininkų buvo priversta savo obligacijų išsižadėti, nes įkeistų obligacijų nebuvo kuo išpirkti. Tokiu būdu išdas obligacijas įkišdavo darbo žmonėms, skaitant po 100 rublių, o paskiau tas pačias obligacijas iš jų surinkdavo, mokant po 27 rub. Ar bereikia didesnio darbo žmonių išnaudojimo?

Taip bolševikų vadai vertė dirbančius taupyti, taip jie paskiau didžiudavosi, kad darbo liaudis skolina valstybei milijardus.

Iš tikrųjų, indėlių plūdimas į bankus bei taupomąsias kasas ir vidaus paskolų realizavimo pasisėkimas gerbūvio pakilimo rodikliu yra tikrai ten, kur tas natūraliai išplaukia iš esamojo gyvenimo sąlygų. Tuo tarpu Sovietų Sąjungoje tie „pasisėkimai“ reiškė ne ką kitą, kaip tarybų liaudies gerbūvio smukimą, nes liaudis buvo verčiama atiduoti valstybei paskutinį atliekamą pinigą ir nuolatos vis daugiau susispausti. Tai yra tikroji priežastis, kodėl Tarybų Sąjungoje buvo toks didelis skurdas.

Ir visa tai dėjosi krašte, kur viskas buvo daroma darbo žmonių „gerovei“ po Stalino konstitucijos priedanga.

Ta konstitucija buvo labai gražiai suredaguota. Daug tenai gėrybių buvo pripasakota, bet ne visiems vienodai ji buvo taikoma.

Mums šiuo atveju yra įdomus tos konstitucijos 10-as str., kuris šitaip skamba:

„piliečių asmeninės nuosavybės teisę į darbo pajamas ir s u t a u p a s, į gyvenamus namus ir pagalbini namų ūkį, į namų ūkio ir namų reikmenų daiktus, į asmeninio vartojimo ir patogumo daiktus, o taip pat teisę asmeninės nuosavybės paveldėjimo — saugoja įstatymas“.

Kai ši konstitucija pas mus įsigaliojo, atrodė, taupytojai galėjo būti ramūs, nes teisę į sutaupas garantuoja pagrindiniai įstatymai. Bet nedaug praėjo laiko, ir taupytojams teko pergyventi nepaprastą smūgį. Vieną dieną jie išgirdo gandus, kad valdžia nusavino jų sutaupas. Tūkstančiai taupytojų bėgo į taupomąsias kasas, norėdami įsitikinti tų gandų tikrumu. Pasirodė, tikrai tie-gandai buvo tvirtesni, negu Stalino konstitucija.

1941 m. kovo 24 d. Komisarų Taryba padarė tokį slapta nutarimą:

Slaptai

Lietuvos TSE Liaudies Komisarų Tarybos
ir Lietuvos KP(b) Centro Komiteto

NUTARIMAS Nr. 266—18 si.

Sutinkamai su VKP(b) CK ir TSRS-gos LK Tarybos 1940.IX.4 d. nutarimu Nr. 1755—715 v. sl. ir su VKP(b) CK ir TSRS-gos LKT 1941.III.22 d. nutarimu

Lietuvos Liaudies Komisarų Taryba ir KP(b) Centro Komitetas

N U T A R I A :

1) Nuo 1941 m. kovo mėn. 25 d. litas iš apyvartos išimti. Nuo tos datos visus atsiskaitymus vykdyti tikrai tarybiniais rubliais.

2) Indėlių ir einamųjų sąskaitų išmokėjimus vykdyti šitokiomis sąlygomis:

a) Iš indėlių ir einamųjų sąskaitų, priklausančių privačioms įmonėms ir asmenims, atidarytų litais nacionalizuotose bei nenacionalizuotose kredito įstaigose, ir š. m. kovo mėn. 25 dienai neviršijančių 1.000 rub., pagal nustatytą atsiskaitymo kursą, išmokėjimą vykdyti rubliais, einamos sąskaitos arba indėlio liekanos ribose.

b) Iš indėlių ir einamųjų sąskaitų, priklausančių privačioms įmonėms ir asmenims, atidarytų litais visose nacionalizuotose bei nenacionalizuotose kredito įstaigose, ir š. m. kovo mėn. 25 d. viršijančių 1.000 rublių, pagal nustatytą atsiskaitymo

kursą, išmokėjimą vykdyti tarybiniais rubliais ne daugiau kaip po 1.000 rublių.

- e) Indėlių ir einamųjų sąskaitų su didesne negu 1.000 rub. š. m. kovo mėn. 25 dienai liekana, priklausančių veikiančioms privačioms įmonėms, visos sumos pervedamos atitinkamon šių įmonių sąskaiton Valstybiniame Banke, kur operacijos vykdomos pagal Valstybinio Banko taisykles.
- d) Jei indėlininkas arba einamos sąskaitos savininkas turi skolos su perleistais arba suėjusiais mokėjimo terminais, tai priklausoma išmokėti indėlio suma išmokama sulaikius skolą.
- e) Indėliai ir einamosios sąskaitos zlotais, kurios pagal įstatymą galėjo būti atvertintos į litus, prilyginamos indėliams ir einamosioms sąskaitoms, atidarytoms litais ir išmokamos kursu 1 zlotas — 0,40 litų — 0,36 rublių.

3) Patvirtinti Lietuvos TSR LKT nutarimo tekstą apie litų išėmimą iš apyvartos.

Lietuvos TSR LKT Pirmininkas (M. Gedvilas).

Lietuvos KP(b) CK Sekretorius (A. Sniečkus).

1941 m. kovo mėn. 24 d.

Šis nutarimas nebuvo niekur paskelbtas. Jis tikrai buvo duotas bankams ir taupomosioms kasoms vykdyti. Kredito įmonių tarnautojai turėjo daug vargo, kol įtikindavo kokį užsispyrėlį, kad tikrai jo indėlis yra nusavintas, ir kad visa tai įvyko „slaptai“.

Bolševikai nusavino santaupas didesnes, negu 1.000 rublių. Jie negalėjo išsivaizduoti, kad mūsų darbo žmonės, t. y. darbininkai ir tarnautojai, galėjo turėti daugiau kaip 1.000 rublių sutaupų. Visus tuos, kas turi daugiau kaip 1.000 rub. sutaupų, jie laikė buožėmis, manydami, kad tos sutaupos yra spekuliatyvinio pobūdžio, o ne produktingo darbo pajamos.

Tikros indėlių statistikos iš bolševikų laikų neturime. Pagal apytikrius duomenis Lietuvos kredito įstaigose privatūs asmenys, įstaigos bei įmonės 1941 m. sausio mėn. 1 d. turėjo šitiek indėlių:

		Indėlininkų skaičius	% nuo bendros indėlininkų sumos	Indėlių suma	% nuo bendros indėlių sumos
Iki	100 rub	30.118	44,1	676.000	1,1
„	500 „	17.976	26,4	4.635.000	7,4
„	1008 „	8.169	11,9	5.954.000	9,6
per	1000	12.051	17,6	51.043.000	81,9
V i s o		68.314	100	62.308.232	100

Iš šių duomenų matyti, kad pas mus taupė daugiausia smulkūs indėlininkai. Indėlininkai, kurių sutaupos nebuvo didesnės kaip 1.000, sudaro 82,4% visų indėlininkų, ir tikrai likusieji 17,6% turėjo indėlių daugiau kaip po 1.000 rublių. Tad pastaruosius ir palietė čia minėtas nutarimas. Pagal apytikrius duomenis bolševikai nusavino apie 10.000 indėlių bendros 34 milijonų rublių sumos. Bet šis žiaurus aktas palietė labai daug tokių indėlininkų, kurių sutaupos tikrai buvo darbo pajamų vaisius.

Mūsų indėlininkų sudėtį charakterizuoja šie skaičiai:

Verslo pavadinimas	Indėlininkų skaičius	Indėlių suma	Vidutinio indėlio dydis
1. Pirkliai ir amatininkai	2.588	3 732.461	1.442
2. Darbininkai	3.412	1.103.926	325
3. Įstaigų tarnautojai	7.544	4.685.367	621
4. Laisvų profesijų asmenys	1.853	2.379.273	1.284
5. Ūkininkai ' ...	4.750	4.982.353	1.047
6. Vaikai ir moksleiviai	3.788	387.523	102
7. Kitų verslų asmenys	5.301	4.222.350	796
V i s o	29.242	21.499.258	735

Tai Taupomųjų Valstybės Kasų duomenys apie indėlininkų suskirstymą pagal verslą 1940.X.1 d. Iš šių skaičių matyti, kad darbininkai ir tarnautojai turėjo 10.956 indėlius, kas sudaro 37,5% visų indėlininkų skaičiaus. O taip pat ir kitų taupytojų indėliai buvo smulkūs, todėl galima drąsiai tvirtinti, kad tų indėlininkų tarpe buožių labai mažai buvo.

Įtakingesnieji taupytojai vaikščiojo pas komisarus, įrodinėjo to nutarimo neteisingumą, bet niekas nepadėjo. Viskas buvo daroma darbo žmonių „gerovei“.

Po šito atsitikimo darbo žmonių nuotaikos kredito įmonėse buvo baisios. Neturtingesnieji negalėjo to smūgio pakelti. Moterys nesivaldydamos keikdavo Staliną, klykdamos bėgdavo į gatvę. Buvo atsitikimų, kad silpnesnieji apalpdavo. Ar apsiėjo ši operacija be nusižudymų, sunku ir pasakyti, nes apie tai rašyti ir kalbėti nebuvo galima.

Tuo pat metu laikraščiuose mirgėjo taupomųjų kasų skelbimai. Vieną tokių, paėmę iš Darbininko žodžio Nr. 80, 1941.IV.6, dedame čia ištisai:

TAUPOMOSIOS KASOS SAUGIAUSIA VIETA INDĖLIAMS.

Į kasas įneštiems indėliams gali būti uždėtas areštas arba pateiktas išieškojimas tik baudžiamojoje byloje. Visais kitais atsitikimais Kasose padėti pinigai neliečiami.

Kokios tada buvo taupytojų nuotaikos, charakterizuoja kad ir šitoks atsitikimas. Vienas taupytojas atsiuntė Taupomųjų Kasų Valdybai toki laišką:

„Neseniai buvo nacionalizuotos net tokios nežymios dabartiniais laikais, kada už viską milžiniškos kainos, sutaupos kaip 2.600—3.000 Rb. Darbo žmogus pasitiki valdžios žodžiais (kaip skelbime matome), o valdžia pati atima iš darbo žmonių sutaupas be jokių ten baudžiamų bylų. O tie, kurie netikėjo valdžios pažadais ir išėmė pinigus iš Taupomųjų Kasų, dabar turi ir po keletą šimtų tūkstančių rublių kišenėje, turi liuksusinius butus, turi nuosavus automobilius, girdi, tarnybai reikalingus, turi pilnas spintas visokiausių rūbų ir baltinių, turi pelningas vietas, nes jam pažįstamas tas ar anas liaudies komisaras, turi dar po 10—30 ha nenacionalizuotos žemės su pastatais, turi nenacionalizuotus namus, nes jų namų didumas mažesnis kaip 220 kvadr. metrų, turi krautuvėles ar įmonėles nenacionalizuotas. Kiti buvusieji direktoriai, pav., radiofono Bieliūnas ar kitoki, sakosi jie pažįstą patį P. ir turi geras vietas. Bendrai, bakchanalija daros. O darbo žmogaus atima vadžia iš jo mizernas dabartiniais laikais kokias ten 2.600—3.000 rublių sutaupas ir tylėk. Kur gi čia tiesa? Maskvoje skiria menininkams po 50 po 100 tūkstančių premijas, skelbia valst. loterijas, kuriose, girdi, galima išlošti ir 25.000 rub., o tikrumoje čiulpia iš tų, kurie pasitikėjo dabartine valdžia, ir 2.000—3.000 rub. Vadinasi, viskas — mulkinimas akių, apgaudinėjimas ir reiškia jokiems pažadams negalima tikėti, nes tave apgaus, pajuoks ir paleis be drabužių, be batų; visai taip, kaip rusų priežodis sako: „dengi vaši budut naši, bez portok domoj pojdeš“.

Tame laiške yra daug tiesos pasakyta. Laiško autorius teisingai nurodo, kad liaudis negali pasitikėti valdžia, kad valdžia darbo žmones apgaudinėja ir verčia juos neklausyti valdžios.

Ir iš tikrųjų, kai kartais pagalvoji apie bolševikinę valstybės santvarką, norom nenorom kyla mintis: ar galima visą tai vadinti valstybine santvarka ir iš viso, ar Tarybų Sąjungą galima vadinti valstybe?

Aš pats visa tai įsivaizduoju šitaip: tai — didžiulis kalėjimas, kuriame, atėjus progai, sukilo pasmerktieji bei nusikaltėliai ir, nuvertę kalėjimo administraciją, paėmė valdžią į savo rankas.

Dvidešimt keturis metus revoliucionieriai, komunistai ir žydai laikė kalėjime daugybę Europos ir Azijos tautų, stengdamiesi jas išnaikinti.

Bet štai galingoji vokiečių armija atsuko savo ginklą prieš didžiulius pasaulio nusikaltėlius.

Dar keletas smūgių, ir ši pasaulio grėsmė bus sunaikinta.

LABARDŽIŲ KAIMAS BOLŠEVIKŲ METU

A. VILAINIS

K a i m a s apie bolševikų invaziją vėlai sužinojo. Daug žmonių pirmiau bolševikus išvydo dundančius su tankais, negu apie tai sužinojo iš oficialių šaltinių. Mat, kaimas apie bolševikų antplūdį tada negalvojo. Net tie, kurie turi radiją, vasarą žinių retai tesiklausė. O ir pats radijas pranešė šią žinią tik tada, kada bolševikai buvo peržengę mūsų valstybės sieną.

Prieš sutemą, jau saulei besileidžiant, Labardžių kaimas, kuris yra 8 km atstume nuo Rietavo, plentu išgirdo nuostabų dundėjimą. Kilo dideli dulkių debesys, o tankai važiuavo vienas po kito. Pirmieji prie plento prisiartino mažamečiai vaikai, piemenys, o paskui juos, savo lazdomis pasiramsčiuodami, ilgas pypkes įsikandę, nužingsniavo ir seniai. Žinia plito dabar žaibo greitumu. Per pusvalandį prie plento jau buvo susirinkusios didelės žmonių minios. Šalia senių atsirado nemažas skaičius ir ūkininkų.

Žemaičiai iš prigimties įpratę daugiau stebėti, negu kalbėti. Tad visų veidai buvo tylūs, susirūpinę, o iš vyresniojo amžiaus žmonių smilko pypkės, cigarečių, popirosų dūmai. Tik vaikai, patys pirmieji atbėgę prie būrio, pranešė, kad vienas tankas netoli miško pagriovy sustojo ir išvirto. Netrukus atbėgo aštuoniamečiai berniukas, kuris pareiškė:

— Dar vienas tankas sustojo ant plento ir nebesijudina. . .

Per vieno kito ūkininko veidą perbėgo ironija. Pamažu pradėta dalytis ir įspūdžiais. Pirmiausia, žinoma, pasireiškė baimė dėl ateities. Vienas kito klausinėjo, kaip dabar bus. Ar atims žemę, ar pradės bolševikų gaujos plėšikauti ir t. t.

Kadangi šiame kaime jau anksčiau lizdą buvo susisukę bolševikai per uždarytą jaunimo sąjungą, tad buvo galima pastebėti vieną kitą veidą visai linksmai nusiteikusį. Žinoma, dabar kalboje pirmuoju smuiku ir griežė bolševikuojuantieji.

— Nėra ko bijoti, — pasakojo jie: — Matote, jie važiuoja... Nešauda. . . Juk pati valdžia juos įsileido. . . Be karo atėjo, tad ko mums bijotis?

Girdi, jei bolševikai praėjo nekliudomi sieną, tai buvo ir susitarimas. Tas susitarimas paprastas: kaip ir pirma, padidinamos bolševikų įgulos Lietuvoje, kurios jau važiuoja prie vakarų užimti sieną.

Į šiuos bolševikų žodžius niekas neatsiliepė. Tik kai keletas bolševikuojančiųjų pasišalino, tai vienas kaimietis, apsidairęs aplinkui, drąsiau prabilo:

— Blogai, kaimyne. Girdėjai, ką anas vagis šneka... O jei vagys ir valkatos džiaugiasi, tai mūsų koks nors gerumas nelaukia. ..

Toks pasakymas buvo teisingas. Bolševikų atėjimu džiaugėsi ir palankiai apie juos atsiliepė to kaimo gyventojas Žaliapūga. Jis prieš septynetą metų ūkininko Jaso buvo išvogęs linus, o ir šiaip gyventojai jo pasisaugodavo, kad nedingtų kur ant skiedryno paliktas kirvis ar šiaip kuris nors vertingesnis įrankis, daiktas.

Kitomis dienomis prie plento ateidavo taip pat daug gyventojų. Mat, nors dienos buvo giedrios ir gražios, bet žemaičiuose šienapiūtė dar nebuvo prasidėjusi. Stoviniuojančiųjų paplentėje veiduose susirūpinimas didėjo. Dabar plentu važiavo ne tik tankai, bet slinko artilerija, ir jojo ilgos kavalerijos voros.

Ūkininkams vaizdas atrodė nekoks. Praeinanti kariuomenė buvo ne tik suvargusi, sudulkėjusi, bet karių tarpe daug buvo ir apiplyšusių. Kavalerijos arkliai nekaustyti. Raitininkai negalėjo joti pačiu plentu, o jojo pagrioviais, plento pakraščiais. Arkliai buvo tokie menki, sulyse, kad ūkininkai į juos žiūrėdami, su pašaipa kalbėjo:

— Tai ne arklai, o kuinai... Juos net varnos gali užkapoti... Tokius mes atiduodame kailalupiams...

Gyventojai vaikštinėjo vienas paskui kitą, klausėsi radijo, bet visos žinios, kurios pasiekė jų ausis, buvo skystos. Kaip tik kaime, rodos, tyčia pasirodė vienas kitas žydas. O su jų pasirodymu paplito įvairūs gandai. Tuos gandas platino to kaimo bolševikuojantieji keli gyventojai, kurie vėliau atsisdėjo į šiltas vietas miestelio savivaldybėje ir pasižymėjo bolševikišku veikimu.

Platinamuose ganduose buvo pasakojama, kad bolševikai ne tik nieko neliesią, bet ūkininkams duosią net daug gėrybių. Juk geležis, druska, žibalas ir daug kitų reikalingiausių prekių Rusijoje versmėmis teką, o dabar, kada tarp bolševikinės Rusijos ir mūsų nebebus sienų, muitų, tai visos tos prekės būsiančios pasakiškai pigios ir jų niekuomet netruksią.

Daugumas ūkininkų buvo įsiskolinę vietiniuose bankeliuose, Žemės banke bei kitose kredito įstaigose. Žydai šitą opų ūkininkų reikalą gerai žinojo. Tad pirmiau, negu buvo paskelbta per radiją, ūkininkų tarpe jau buvo platinami gandai, kad nebereikės mokėti jokių skolų, mokesčių ir kt. Ūkininkai galės lygiai taip tvarkytis, kaip anksčiau. Niekas iš jų neimsiąs jokių rekvizicijų, nedalsią žemių ir nebūsią kitokių plėšikavimų. Tuo tarpu kai mūsų krašte padaugės bolševikų kariuomenės, kuri iš ūkininkų pirsianti visas ūkiškas gėrybes, tai žemės ūkio gaminių kainos žymiai pakilsiančios.

Ūkininkai šias žinias sutiko rezervuoti. Jiems labiausiai nepatiko todėl, kad tos žinios ateidavo iš žydų ir kaime valkataujančių, vagiliavi-mu per amžius besiverčiančių asmenų.

Žemaitis, iš prigimties būdamas ne per daug kalbus, tų žinių mėg-davo daugiau klausytis, o jas išklauses, palinguodavo galva ir ranka nu-modavo.

Netrukus tas pačias žinias, kurias platino vietos žydukai bei valka-tos, ūkininkai išgirdo ir per radiją. Tą patį rašė ir spauda. Jau buvo su-daryta ir Paleckio vyriausybė. Miesto žydai pakėlė galvas. Vienas kitas jų jau anksčiau atvažiuodavo į kaimą, kur susitikdavo su bolševikuojančiais bei valkataujančiais. Įvyko keli susirinkimai. Vietos bolševikai — žydai iš Kauno jau buvo gavę instrukcijų. Jie puikiai pažino vietos nuotaikas, todėl savo veiklą pradėjo labai atsargiai. Viskas atrodė ėjo normaliu keliu. Net pareigūnai ir policija dar nepriklausomos Lietuvos laikų tebe-ėjo savo pareigas.

Savaitei kitai praslinkus, kada prasidėjo šienapiūtė, kada visi Lietu-vos laukai pakvipo dobilų ir šieno kvapu, nuskambėjo-per kraštą rinkimų balsai į vadinamąjį Liaudies Seimą. Atvyko agitatorių iš Kauno, iš Tel-šių, susikūrė vietos agitatorių būrys. Buvo lipdomi atsišaukimai, prokla-macijos. Jose, kaip ir pirmiau, su meistrišku opiųjų ūkininkų reikalų pa-žinimu, buvo pabrėžiama:

— Seimas renkamas tam, kad panaikintų jūsų skolas, užsilikusius mokesčius. Valdininkams apkarpys didžiąsias algas, bežemiams bus duo-dama iš dvarininkų bei valdžios žemės fondų žemė ir t. t.

Tuo tarpu slaptomis vietos žydai ūkininkams kuždėjo į ausį, kad balsuoti visiems reikia būtinai. Kas nebalsuos, tam bus blogai. Juk tam ir ant paso spaudžiami stampai. . . Iš nebalsuojančiųjų bus atimamos žė-mės ir atiduodamos bežemiams.

Žydai pasirodė puikūs organizatoriai. Jie, iš anksto pasišaukę mies-telėnus — žinoma, 99% žydų — kaimo valkataujančius ir kitokį visuome-nės padugnių elementą, pasiskirstė, kuris rinkimų dieną eis per kaimą, varydamas į balsavimo vietą ūkininkus, kaip juos rikiuos į voras, į kurias vietas nusiųs su dėžėmis papildomas rinkimų apylinkes. . . Vis dėlto nepa-sitikint, kad visa tai gali pavykti, iš Telšių spaustuvės buvo atsigabenta dvigubai didesnis balsuojamųjų kortelių skaičius.

Ūkininkai oficialiems valdžios pareiškimams iš seniau buvo įpratę tikėti. Nors tiems bolševikų pažadams ir netikėjo, bet vis dėlto pas juos buvo šiokių tokių vilčių. Juk, girdi, jei mes laisvai pasidavėm, o Rusijoje badaudami patyrė, ką reiškia kolchozas, tai, girdi, gal Lietuvos ūkininkų į kolchozus ir nevarys. . . Bijodami, kad neatimtų jų žemės ir neišdalytų mažžemiams, dalis ir ūkininkų nebalsavo. Pas daugelį ūkininkų laukė žydukas ar kuris bernas, kol šie apsirengdavo ir išeidavo į balsavimo apy-linkę. Vis dėlto to apie 50% ūkininkų balsuoti nėjo. Tada kitą dieną kai-me pasirodė vežimai su dėžėmis, kurie rinko iš gyventojų balsus už vadina-

muosius liaudies atstovus. Kaime bematant pasklido gandas, kad rinkikų vežimas su raudonomis vėliavomis atvažiavo į kaimą. Daug ūkininkų, suaugusių šeimos narių pasislėpė tvartuose, pabėgo į gretimus krūmus, į mišką. Bolševikai, sugavę keletą moterėlių balsų, vėl išdardėjo į valsčių su rinkimine dėže.

Vietos gyventojai tuojau suskaičiavo, kiek daugiausia galėjo balsuoti. Pasirodė, kad tame kaime balsavusiųjų atsirado apie 46%. Kiti lietuvio ir žemaičio garbę išsaugojo.

Maždaug toks procentas balsavo ir gretimuose kaimuose bei visame valsčiuje. Tačiau ūkininkai labai nustebo, kai po rinkimų paskelbė, kad valsčiuje balsavo 99,5%. Gyventojai, išgirdę tokią naujieną, ne vienas nusišypsojo. Bet jau buvo galima pastebėti ir susirūpinusių veidų. Melaginas bolševikų veidas pradėjo aiškėti.

Tuo tarpu Oginskių buvusiuose miškuose buvo prisigrūdę pilna rusų. Čia buvo privažiavę į miškus tankai, artilerija, kavalerija ir t. t. Paprasti kareiviai iš miškų neišeidavo. Pasirodydavo tik rusų kariuomenės karininkai, puskarininkiai. Ūkininkai į šiuos svečius šnairuodavo. Daug pamiškių laukų, pievų, sėjimų buvo išganyta. Kai su skundais ūkininkai nu eidavo į atitinkamas įstaigas ar pas bolševikų kariuomenės viršininkus, juos sutikdavo pastarieji su pašaipu.

— Mes esame uždraudę, — atsakydavo bolševikai, — sėjimuose bei gyventojų pievose galvijus ganyti, tad niekas jų ir negano. Jūs patys savo laukus išganote, o dabar pas mus ateinate nuostolių atlyginimo prašyti...

Žinoma, ūkininkai tada patraukydavo pečiais ir susimasčiusiu veidu išeidavo. Tik išėję, jie pagrūmodavo kumščiu, o susitikę tarpusavy kalbėdavo:

— Jie, matyt, rengiasi žygiuoti prieš vokiečius... Na, bet šie vyrai gaus krikštą... Vokiečiai juos pamokys, kaip ant žemės gyventi... Jei jie jau pamokė prancūzus, anglus ir kitas galingesnes valstybes, tai tuos driskius, nors jų gausu, kaip vasaros metu parazitų, vokiečių ginklas nušluos juos nuo žemės paviršiaus... .

Bolševikai vakarais pamiškėse vietos gyventojams rodydavo filmas, kurių pasižiūrėti nemokamai ir laisvai galėdavo ateiti kiekvienas kaimo gyventojas. To „meno“ pasižiūrėti sueidavo piemenys, vienas kitas bernas ir bolševikuoją trys ar keturi kaimo gyventojai. Iš miestelio atvažiuodavo žydukų, žydelkaičių. Bolševikai grodavo armoška, kartais sudainuodavo apie Staliną, Vorosilovą, Timošenko... . Tačiau ūkininkų tos bolševikų dainos, muzika nepatraukė.

Nenoromis bolševikus kaimiečiai įsileisdavo ir į savo namus, kai pastarieji vaikščiodavo po kaimą, ieškodami ko nors pirkti. Pas ūkininką Jasą atėjusi rusų vora paprašė savo virtuvėms iš šulinio vandens. Ūkininkas juos nuvedė prie gyvuliams skirto šulinio ir čia leido imti vandenį. Prie to šulinio, iš kurio vandenį vartodavo savo reikalams, nevedė. Kai bernas paklausė, kodėl jis taip pasielgė, šis drąsiai atsakė:

— Argi bolševikams ne vis tiek: ar gyvulinis vanduo, ar tyras šulinio. . . Juk pats matai, kad šitie azijatai nuo gyvulių mažai tesiskiria. O mūsų šulini jie dar užkrės kokiomis ligomis, tai mes visi išstipsime... Ar mažai jau bolševikų Rusijoje žmonių yra žuvę nuo įvairių ligų bei marų? . .

Tuoj prasidėjo ir žemių dalinimas. Žemės komisijos pirmininku buvo paskirtas Stančius. Žmogus žemos doros, kaime visą laiką laikė slaptą smuklę, užsiimdavo kontrabanda. Iš jo ir vagiliaujantieji už įkaitus gaudavo degtinės.

Šis žmogus ėmė terorizuoti ir gąsdinti stambesnius ūkininkus, kad išdalysiąs jų daržus, išskaldysiąs namus ir t.t. Daug stambesnių ūkininkų davė kyšius. Iš vieno jų, būtent Daukšos, paėmė apie 700 litų, ir vistiek iš jo atėmė geriausius laukus.

Paskelbus žemę valstybės nuosavybe, ūkininkų tarpe nerimas pradėjo didėti. Kai vietos žydukai norėjo juos nuraminti, kad vistiek ūkininkai žemę valdą ir ją valdysią, tai ūkininkai mokėjo atsakyti:

— Aš noriu žemę perleisti savo sūnui, bet notaras popierių nebe-rašo. Sako, kad žemė jau nebe mano...

Žydelliai į tokius ūkininkų argumentus atsakymo neberasdavo.

Vis daugiau ūkininkai pradėjo rūpintis, kalbėti ir laukti, kad tik greičiau kiltų karas. Pas kaimo ūkininką Jasą, kuris turėjo radiją, to kaimo gyventojai šeštadieniais po darbo ir šventadieniais eidavo klausti, ar negirdėti kokių nors naujienų iš Vokietijos.

— Sakyk, — kalbėdavo jie, — ar vokiečiams pavyko sumušti prancūzus ir kitus?

Kai šis pareikšdavo, kad vakaruose vokiečiams puikiai sekasi, su pasitenkinimu jo kaimynai nusišypsodavo ir atidarydavo tabakinę su cigaretėmis ar geru pirktiniu tabaku.

Tuo tarpu bolševikai vis organizavosi. Miestelyje susiorganizavo komunistų kuopa. Tos kuopos priešakyje atsistojo vieno mokytojo žmona Pažerienė. Ji savo laiku buvo jaunimo sąjungos narė, per ją jos vyras buvo netekęs vietos. Vėliau, gyventojai pasigailėdami, ją sušelpdavo maistu ir kita. Apie ją gyventojų tarpe buvo paplitę ir piktų kalbų. Tačiau kuopoje žymiausią vaidmenį turėjo žydas Fridmanas. Tai buvo vietinis žydas, pirmiau vertęsis apgaule, įvairiais bizneliais ir kitomis sukybėmis. Jis turėjo ryšių su Kaunu, tad kuopai viską diktavo.

Valsčiaus komiteto pirmininku buvo paskirtas kaimo siuvėjas Liačas. Jis turėjo ir ūkį, bet šis buvo apleistas, trobesiai apgriuvę. Jis pats apylinkėje žinomas kaip denatūruoto spirito mėgėjas — alkoholikas. Jo žmona buvo susitepusi dar negražesniais darbais. Jai jau bolševikams atėjus, buvo iškelta byla už vagystę. Mat, ji anksčiau iš tarnaitės buvo pavogusi medžiagą, o kai tapo valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko žmona, iš šitos medžiagos pasisiūdino sau naują eilutę.

Tarnaitė, pastebėjus savo pavogtą medžiagą, teismui padavė skundą, Deja, teismas, bijodamasis bolševikų partijos neapykantos, bylą vilkino ir jos nesprenė, kol vyras buvo bolševikų valdžios žmogumi.

Ši moteris taip pat sunaikino savo vaisių, kurią atrado kaimo moterėlės ir apie tai pranešė policijai. Žinoma, bolševikų laikais ir ši byla buvo vilkinama.

Želapūga, kuris, kaip jau minėjau, buvo pavogęs ūkininko Jaso linus ir turėjo kitų tolygių darbelių ant savo sąžinės, buvo priimtas į partiją ir jos vadovybėje gavo kažkokias pareigas. Buvo jis žemės dalinimo komisijoje, vėliau prižiūrėjo, kaip ūkininkai atlieka pyliavą, prižiūrėjo sėją ir ėjo kitas svarbias bolševikines pareigas. Žmonės pasakojo, kad ir visi kiti bolševikų pareigūnai šiame miestelyje buvo tolygios doros — vagys, valkatos, alkoholikai bei žydai.

Tame pačiame kaime buvo suorganizuota komjaunimo kuopelė, įsteigta bedievių organizacija ir kt. Tačiau jie kitu nieku nepasižymėjo, kaip tiktai tuštinimu į kaimo krautuvę atvežamų didelių denatūruoto spirito kiekių. Jie taip daug gėrė, kad kas savaitę važiuodavo į Rietavo miestelį atsivežti į minėtą krautuvę denatūruoto spirito.

Ūkininkai vis labiau pradėjo nusiminti, vis daugiau ir daugiau pradėjo justti bolševikiškos tvarkos pyragus. Jie juto, kad greit bolševikai pradės visiškai šeimininkauti, išvalys jų aruodus, atims gyvulius ir t. t. Kaime trobesių niekas nebėtaišė. Žiemkenčių sėjo žymiai mažiau. Didelė dalis stambesnių kaimo ūkininkų nebekulė net visų javų. Paliko juos geriau nekultus pelėms ėsti, negu iškūlus supilti į aruodus, iš kurių atėję bet kurią dieną bolševikai galėjo juos išvalyti.

Su darbais taip pat buvo blogesnis dalykas. Kai kurie bernai iš ūkininkų išėjo. Vieni jų gavo tarnybą vykdomajame komitete, kiti šiaip sau valkatavo ir kalbėjo, kad dabar jie būsią ponai... Kiekvienas ūkininkas, kuris turėjo bent 15—20 ha žemės, buvo vadinamas buožė. Buožės vardas prigijo. Ūkininkai ir patys savo tarpe juokais, keldami stikliukus, sakydavo:

— Į sveikatą, buožė! ..

Prigijo pagal bolševikišką šabloną ir šūkis: „Visų šalių buožės, vienykitės!“. Kaime paplito daugybė anekdotų, pasakojimų apie Staliną, bolševikus. Jie ėjo iš lūpų į lūpas. Kaime pradėjo atsirasti įvairių proklamacinių lapelių. Vienas kitas pasirodydavo mašinėlės pagalba spausdintas lietuviškas laikraštis. Ūkininkai, jaunuomenė godžiai gaudė ir dalinosi šitais atsišaukimais tarpusavy. Ūkiški reikalai buvo apleidžiami vis daugiau. Ne tik nebeaugino veislinių gyvulių, kiaulių, nekulė javų, bet nebe-mynė linų, o kitų net pasiliko paskleisti ant lauko žiemoti po sniegu ištisus metus... Užtat kiekvienas ūkininkas, pardavęs kokį nors daiktą ar gyvulį, eidavo į karčiamas. Net tie, kurie buvo blaivininkai, pradėjo gerti.

— Ir kam, — kalbėdavo jie, — dirbti ir žiūrėti ūkį? Juk vistiek viskas ne mūsų, viską paims, tad nors stikliuką reikia pamilti nusiramimui. . .

Tuo tarpu į šį kraštą bolševikų kariuomenės atvykdavo vis daugiau ir daugiau. Buvo matuojamos pamiškės apkasams, laukai taip pat išmatuoti, Vatušių kaimo gyventojai iškelti, o jų vietoje pradėtas ruošti aerodromas. Ūkininkus pradėjo varyti vežti smėlio, žemių. Tačiau retas kuris važiuodavo. Bausdavo, laukdavo varinėtojai, kol ūkininkas įsėdavo į vežimą ir pagaliau išvažiuodavo.

Susitikę savo tarpe, ūkininkai kalbėdavo apie karą ir kada galės nusikratyti bolševikais.

Taip pagaliau atėjo deputatų rinkimai į tautinę ir valstybinę bolševikų tarybą. Rinkiminė apylinkė buvo įsteigta ir Labardžių kaime. Daug ūkininkų rinkimų dieną ir vakarą susirinko pas ūkininką Jasą, atsigabeno kelis litrus degtinės ir ėmė savo nusiminimo raukšles pamažu stikliuko pagalba išlyginti. Radijas taip pat buvo paleistas į darbą. Žinoma, nebuvo radijo bangomis klausoma, kas kalbama iš Kauno, bet buvo gaudomos užsienio radijo stotys. Kadangi ne visi suprato vokiečių kalbą, tai paprastai buvo nustatoma ta stotis, iš kurios girdėti maršų garsai.

Jau sutemus į minimo ūkininko duris pasibeldė ir įėjo du komjaunuliai varyti susirinkusius balsuoti. Ūkininkai nėjo. Jie pašiepė komjaunolius, šeimininkas pasisakė, kad jis negalės išeiti, nes jo žmona mieganti, tad jis turįs supti vaiką... Kiti ūkininkai kitaip juokėsi. Po trumpo pasikalbėjimo komjaunuliai pagrūmojo ir, žydo vadovaujami, susiraukę iš kambario išsinešdino.

Vėliau visus nebalsavusius ūkininkus vietos bolševikai pradėjo ypatingai terorizuoti. Žiemą neleido už atlyginimą vežti miško medžiagos, nedavė malkų ir kitais būdais stengėsi jiems įgelti.

Žiemą čia dar buvo atsiųsti vadinamieji kooperatininkai žydai su paskaitomis. Atvykdavo ir daugiau tokių paskaitininkų, bet susirinkusieji pradėdavo švilpti, juoktis iš jų, tad šie, pagrasinę milicija, areštais, kalėjimu, nieko nelaimėję, turėdavo išsinešdinti. Pačiame Labardžių kaime susikūrė slapta aktyvistų kuopelė. Ji palaikė ryšius su gretimu Laukuvos valsčiumi. Čia atvykdavo besislapstęs šioje apylinkėje, bolševikams daug vargo sudaręs, vėliau buvęs žymus partizanas, Juočeris. Stulpai dažnai buvo nuklijuojami proklamacijomis, atsišaukimais bei pridaroma kitų bolševikams nemalonių siurprizų.

Pavasarį stambesniems ūkininkams buvo uždėtos rekvizicijos. Daug ūkininkų javų turėjo tik sėklai ir kasdieninei savo duonai. Kiti ir turėdami, nesiskubino bolševikams pyliavos atiduoti. Atėjus specialiams bolševikų varovams, kurie liepdavo pyliavą tuojau pristatyti, jie aiškindavosi, kad jau savo duoklę vežę raudonosios gurguolės metu. Iš kaime esančių keliasdešimt ūkininkų, tikrumoje toje gurguolėje, žydų išvaryti, važiavo trys ar keturi ūkininkai. Vienas iš jų, varomas atvykusio žydo, pasikinkė

porą arklių, įsipylė į maišą 7 kg rugių. Žinoma, žydas buvo patenkintas ir tokiu laimėjimu. Jis atsisėdo į tą patį vežimą ir linksmu veidu su raudona vėliava nuvažiavo į miestelį priešaky susirinkusių iš visos apylinkės keliolikos vežimų voros.

Pyliavos bolševikai pradėjo reikalauti jėga. Po vieną ūkininką buvo pasikviečiama į vadinamąjį vykdomąjį komitetą, kur žydas Fridmanas nusivesdavo ūkininką į atskirą kambarį, jį iškeikdavo, brauningu pagrasydavo tuoj nušausias, o jei kuris nors žodį atsakydavo, tai tą sumušdavo, sukrūvindavo. Keletas ūkininkų buvo suimti ir uždaryti į kalėjimus. Kad ir toks teroras buvo, ūkininkai javų pyliavai nedaug tedavė. Paprastai, atvažiuodavo patys žydukai ir kiti bolševikų patikėtiniai, kurie iš aruodų grūdus supildavo į maišus ir, pasikinkę arklius, patys išveždavo.

Ūkininkai, bijodami, kad gali likti visai nesėti laukai, nes bolševikai atėmė visus grūdus, pradėjo sėti naktimis bei į šlapias dirvas, kad nors šiek tiek grūdų bent ūkio reikalams užaugtų ateinantiems metams. Ir tai darydavo su didele neviltimi. Visa viltis buvo tik pasitikėjime, kad gali kilti karas. Ūkininkai kalbėdavo atvirai:

— Jei karas nekils, tai veltui mes sėjame. Juk vistiek mums kulti neteks. . . Suvarys mus į kolchozus ir vienu ar kitu būdu, vistiek visi badu išmirsime...

Stambesni ūkininkai jokių tarnautojų nesamdė. Jie galvojo paprastai: javus — grūdus rekvizicijų pavidale atims dykai, o kai mes neturėsime kuo atsilyginti samdiniams, tai įkiš į kalėjimą. Keletas samdinių, neturėdami kur pasidėti, per žiemą pas ūkininkus dirbo už duoną. Jie eidavo pašerti gyvulių bei dirbo kitus smulkesnius darbus, o ūkininkas už tai juos maitindavo. Pavasarį vieni jų išėjo dirbti prie plentų, aerodromų, o kitus, kuriais ūkininkai daugiau pasitikėjo, samdėsi ne pagal bolševikų numatytus nuostatus bei kainas, o pagal paprastą tarpusio susitarimą.

Nors buvo pavasario sėjos metas, pas ūkininką Jasą, kuris turėjo radiją ir mokėjo vokiečių kalbą, kas vakaras ateidavo po tris, keturis, o šeštadieniais net daugiau kaip dešimt žmonių, kurie teiraudavosi, ar šis negirdėjęs ko nors naujo iš Berlyno. Kad kils karas, niekas neabejojo. Tik visi laukė, kad jis kiltų greitai, nes kitaip juk nieko neliksia. Bolševikai apiplėšią kraštą, sunaikinsią materialinius išteklius, ir neilgai laukus, teksią visiems badauti.

Ūkininkas Milašius, Daukša bei kiti stambesni kartkartėmis pas tą patį ūkininką Jasą bei kitus teiraudavosi, kur galima gauti ginklų, kad, atėjus tinkamam momentui, būtų galima pasvilinti bolševikams padus...

Taip nejučiomis kaime atsirado „puškų" (medžioklinių šautuvų), brauningų bei kitokių ginklų. Juočeris iš kažkur atgabeno net dinamito. Dabar visi nekantriai laukė, kada ateis išsivadavimo valanda. Bolševikai neleido ūkininkams sėti: vis varė pastotis jiems tarnauti. Varydavo ne į Vatušius, kurie buvo čia pat, vežti įvairią medžiagą, bet prie Telšių stoties aerodromo. O nuo Telšių ūkininkus atvarė prie Vatušių. . . Papras-

tai, ligi to aerodromo susidarydavo arti 50 km kelio, o prie paties aerodromo darbų reikėdavo išbūti po kelias dienas.

Visame valsčiuje kartas nuo karto įvykdavo daug suėmimų. Žinoma, daugiausia suimdavo jaunuomenės. Taip štai, keli gimnazistai ir trys amatų mokyklos mokiniai sėdėjo Telšių kalėjime. Vėliau visi šie mokiniai Rainių miške bolševikų ir žydų žiauriausiu būdu buvo nužudyti. Iš jų nužudytas Čiužas ir dar trys mokiniai, kurių pavardžių tuo tarpu nepamenu. Vėliau šio kaimo buvo nužudytas pirmomis karo dienomis Pr. Dargis, buvęs 8 klasės mokiniys, ir Vatušių kaimo mokiniys Saudargas. Tarp kitų žmonių bolševikai nužudė Šakį, buvusį vietinės gaisrininkų komandos pirmininką. Iš viso pirmomis karo dienomis bolševikų, kruvinas teroras palietė 13 asmenų. Gretimame Laukuvos valsčiuje bolševikai žiauriausiomis priemonėmis nužudė 23 žmones. Ir kituose gretimuose valsčiuose buvo išžudyta po keliasdešimt vietos gyventojų.

Likusieji mokiniai iš gimnazijų pasitraukė patys arba buvo pašalinti. Taip štai, pav., Plungės gimnazijoje, į kurią šis kaimas ir valsčius leisdavo mokyti savo jaunuomenę, aštuntoj klasėj, kurioj mokėsi per dešimtį mokinių, metų pabaigoj buvo likę tik du mokiniai. Visi kiti arba buvo suimti, arba dėl bolševikų teroro buvo priversti mokslą nutraukti ir slapstytis.

Gyventojai, bolševikų persekiojami, prieš okupantus pareikšdavo vis didesnę pasipriešinimą. Nuskambėjo vienas kitas šūvis. Kažkas taikė į komunistų sekretorę Pažerienę. Kaimo krautuvėlėje, kurios laikytojai buvo bolševikuojantieji ir kur susirinkdavo komjaunuoliai išsigerti, atvykęs vieną vakarą Juočeris išsiėmė brauningą, padavė spausdintą proklamaciją ir vienam bolševikui liepė garsiai visiems perskaityti. Po to jis, palaidęs keletą šūvių, pasitraukė į miškus.

Pagaliau atėjo ir baisioji diena — didžioji žmonių medžioklė. Iš valsčiaus buvo išvežta keliasdešimt lietuvių šeimų. Visi kaimo gyventojai nebenakvojo namuose. Jie pasitraukė į miškus. Ten jiems atnešdavo pasi-likusios namuose moterys valgyti, o kai kurie patys pasiimdavo iš namų išeidami. Kai kurie su savimi buvo pasiėmę ginklus ir pasiryžę gyvi bolševikams nepasiduoti.

Tuo būdu daugumas ūkininkų ir kitų jaunų vyrų gyveno miškuose daugiau kaip visą savaitę, kol pagaliau kilo karas. Visas jaunimas, kuris buvo ruošiamas bolševikų mobilizacijai, slapstėsi miškuose. Buvo laukiama tik karo, o tada visi tikėjosi išsilaikyti miškuose arba bent prieš žūdami gerai bolševikams atsiteisti.

Vos tik nutilo šūviai, ūkininkai išėjo į laukus. Kai kurie dar sėjo linus, kiti pradėjo piauti dobilus, ieškojo samdinių ir vėl kaime prasidėjo normalus gyvenimas su viltimi, kad tas biaurus košmaras amžiams nuslinko ir daugiau į mūsų šalį nebesugrįš.

NUOTAIKOS

KAUNO III-IOSIOS GIMNAZIJOS MOKINIŲ ĮSPŪDŽIAI IR NUOTAIKOS BOLŠEVIKŲ LAIKAIS

Maldos nebėra

Po neramių vasaros atostogų vėl susirinkome į klasę. Kiek džiaugsmo, kiek kalbų! Linksmi stojamės ir kalbame malda, Pakeliame akis viršum lentos, kur pernai kabėjo kryžius.

Deja... jo ten nebebuvo. Kiekvieną dieną kalbame malda, bet širdis nerami, ir kiekvieną dieną laukiame žinios, kada uždraus mums prieš pamokas melstis.

Vieną kartą, dar mokytojui į klasę neįžengus, skubame kalbėti malda, tačiau greit visi nutyla, nes atsistoja vienas klasės draugas, Č e p a i t i s Vincas, ir pareiškia: mes daugiau neturį teisės kalbėti maldos, čia nesanti bažnyčia ar kokie maldos namai, o jei dar ir toliau kalbėsime, tai jis pranešias, kam reikia, o be to, dar į sieninį laikraštėlį parašysias.

Mes iš pradžių nustebom, o vėliau nuliūdom; nuliūdom todėl, kad nesitikėjom iš savo draugų tarpo susilaukti išdaviko. Maldos daugiau nebekalbėjom, o jei daugumas ir kalbėjo, tai tik savo mintyse.

Bėga dienos viena po kitos. Mes mokomės ir „garbiname“ „Tėvą Staliną“. Štai čia pat ir Velykos. „Ar paleis nors vieną dieną atostogų?“ — klausiamo auklėtojos. „Ne!“ — sausas ir trumpas atsakymas. Pirmąją Velykų dieną sėdime klasėje. Bažnyčios varpai šaukia tikinčiuosius pasveikinti prisikėlusį Kristų, tačiau mums draudžiama ten eiti ir džiaugtis kartu su kitais.

Tačiau buvo tokių mokinių, kurie nepaklausė ir, vietoj gimnazijos, pirmąją Velykų dieną nuėjo į bažnyčią.

Birutė Mikštaitė

1940 m. Spalių revoliucijos išvakarės

Tamsus, lietingas spalio mėnesio vakaras. Iš dangaus visą laiką krinta smulkus lietus, šaligatviais skuba, bėga vieni kitus pralenkdami žmonės. Daugumui lietuvių šis vakaras toks pat, kaip ir kiti vakarai. Bet žydams ir lietuviams išgamoms šitas vakaras brangus. Juk šįvakar „Didžiosios Spalių Revoliucijos“ išvakarės. Tad jie skuba į sales kalbėti, šaukti žmonėms apie „laimingą gyvenimą Tarybų Lietuvoje“.

Su visais žmonėmis ir mes slenkame savo gimnazijos link. Mūsų gimnazija, palyginant su kitomis, labai mažai buvo papuošta iš lauko.

Vidus taip pat nepasižymėjo meniškumu, nors komjaunuoliai prieš savaitę jau nebesilankė į pamokas ir visą laiką pyškindavo salėje.

Nors tarybinė santvarka ir „mėgo“ punktualumą, tačiau minėjimas pradeda mas visa valanda vėliau. Salėje raudona, raudona. Salės gale „tėvišku žvilgsniu žvelgia į savo vaikus mielas Stalinas“.

Nesulaukdami ateinant mokytojų, salės gale susimeta būrelis mokinių ir pradeda dainuoti liaudies daineles. Gimnazijos komjaunuolis tuojau išblaško, nes mato ateinant svečius ir „nenugalimosios armijos“ atstovus.

Po trumpos direktoriaus kalbos visi svečiai sustojo ir pranešama, kad dabar giedos internacionalą. Veltui mokytojas prakituoja prie pianino, kelis kart skambindamas internacionalo pradžią. Mokiniai

tyli, kaip netekę žado. Piktais žvilgsniais žiūri svečiai, išgamos mokytojai susirūpinę seka mokinius.

Cvirkaitė

Skraidančios žvaigždės. Lietuviais esame mes gimę

Artėjo „Didžiosios Spalių Šventės“. Per radiją ir mokykloje aiškina tų švenčių reikšmę. Komjaunuoliai paišo plakatus, sako iškilmingas kalbas. O mokiniai galvoja, kaip nuo tų iškilmių pasprukti.

Ir atėjo ta diena. Gatvėse žmonių, plakatų. Staiga pradėjo snigti. Per radiją skelbia, kad gamta džiaugiasi ir siunčia žemei baltą apdarą. Mes kitaip galvojome. Greičiausiai gamta panorėjo išnaikinti parašus ir tų „herojų“ veidus, kurie moksleiviui ir susipratusiam lietuviui buvo tokie svetimi.

Na, ir tikrai gamta padarė savo. Nuo transparentų ir portretų varvėjo dažai. Mokiniių tarpe pradėjo skraidyti atsilipinusios žvaigždės, ir bematant jos radosi kitoje tvoros pusėje. Nustoję skraidyti žvaigždės, kai pasirodė baisios akys iš po „stiklų“.

— Ką darote, norite man gėdą padaryti? — žodžiu, buvo skandalas.

Ką darys mokiniai, nors ir nepatenkinai, bet liovėsi. Stovime jau dvi valandas. Šalta. Iš kažkur atsklinda „Katiušos“ aidas. Nutarėm ir mes padainuoti. Na, ir suskambo „Lietuviais esame mes gimę“. Nutilo visi ir klausė, nutilo ir tie, kurių lūpose buvo „Katiūša“. Apsigalvojo ir jie, ne vienas gal ir ašarą nubraukė atsiminę, kad ir jis lietuvis, lietuviu būdamas turi ir mirti.

Toliau vėl skambėjo daina: „O tėvynė, o tėvynė mylimoji...“ Pikti buvo veidai mūsų „draugų“ (tų, kurie suprato lietuvių kalbą), tik „raudonosios armijos herojai“ džiaugėsi vaikščiodami tarp moksleivių, nes buvo tikri, kad ta žavi daina skiriama jų ir mūsų visų „brangiausiajam tėvui“.

Eisena pajudėjo, komjaunuoliai sukrucho: „Kur herbas, kur žvaigždės?“ Kiekvienas dėjos nieko nežinąs, ir kiekvieno širdis džiaugėsi, kad tie elementai už tvoros. Pro tribūną praėjome ramiai, nei kar-to „ura“ nesušukdami...

Taip ir baigėsi ta „didžioji“ šventė. Ką gi, reikėjo pramogos, kad žmonės turėtų iš ko pasijuokti, nes per daug jau ir „draugai“ spaudė: ne vieno brolis ar tėvas sėdėjo už grotų.

A. Gudelytė

Tarybinis vakarėlis 1940 m.

Šeštadienis. Prie sienos kaba plakatas, kuriame didelėmis raidėmis užrašyta: „Vakaras, Ruošiamas Mopriečių“. Aplink parašą papuošimai, vaizduoja „žavią“ mėnesieną.

Mes, šešios mergaitės, sudarome būrį ir nutariame ateiti į tą vakarušką. Jau pusė šešių. Linksmi šnekučiuodamos, traukiame gimnazijos link. Iš tolo matyti raudonas šešėlis, krintas iš salės langų į gatvę. Sustojame kitoj gatvės pusėj. Kelios poros sukasi vidury salės. Kažkoks spiegiantis smuiko garsas rėžia orą.

Ieškodamos naujų išpūdžių, įeiname į vidų. Tikrai mūsų akys mūs neapgavo. Salėje tuščia. Viena kampa sėdi vadina-mieji „veikėjai“, kitame — nepažįstami žydiški veidai. Štai prie kolonos stovi akinuotas storulis. Apsivilkęs gražiu kostiumu, ant krūtinės kaba „graži“ raudona žvaigždė. Jo akys, tarytum gyvos, bėgioja nuo vieno veido prie kito. Akys pastebimai kruta.

Mes tuojau pastebėjome tą keistą tipą, stuktėlėjom viena kitai į pašoną ir pradėjome stebėti atėjusį. Štai jis prieina prie vieno iš „veikėjų“ ir kažką patylomis kalbasi. Po to vėl grįžta į savo vietą. Salė po truputį pilnėja, Sudunda būgnas, pasigirsta vėl tas pats spiegiantis smuiko balsas. Mes užsikemšame ausis ir imame juoktis. Staiga gaunu aš į pašoną smarkų smūgį, atsigręžtu. Žiūriu — beateinas mūsų persekiojamasis ir lenkiasi vienai iš mūsų. Toji atsisako. Jis eina toliau ir gauna tą patį. Pagaliau lenkiasi paskutinei. Ši, padariusi „malonį“ šypseną, nususka. Akinuotasis ponas išsiveidžia. Paraudonuoja lygiai taip pat, kaip ta žvaigždė, kuri kaba prie švarko. Jo akys pasidaro dvigubai didesnės. Jis pasitraukia į šalį ir dingsta tarp šokančiųjų. Daugiau matyti jo nebetenka.

Vakaro programa baigiasi. Pamažu visi skirstosi.

Išeiname ir mes. Visos linksmi nusi-teikusios, garsiai dalinamės išpūdžiais.

Po savaitės gaunu žinių, kad kažkur dingo viena iš mano draugių, būtent, ta, kuri padarė tam akiniuociui tokią „malonia“ šypseną.

— Kur ji yra, — klausiu šeimininę, pas kurią ji gyveno.

— Nėra, — gaunu kažkokį paslaptinę atsakymą.

Apsidairau. Štai dar vienas žmogus, kurį galiu paklausti apie jos likimą. Paklausiu.

Tikrai, nėra kur kreiptis. Visi tarytum apmirę. Girdėti vien tik žodžiai: „Nėra...“ „Ne“... „Nežinau“...

Vanda Starkevičiūtė

Konstitucijos pamoka seminarijoje

Drausmės pas mus tais metais nebuvo jokios. O prieš tą „istorinę“ konstitucijos pamoką staugimas klasėje dvigubai padidėjo, nes visi prisiminė pereitą pamoką, per kurią mokytojas kalė mums, kad mes ne kas kitas, tik tobulesni gyvuliai. Tada mes ėmėm rekti, kad tai su konstitucijos pamoka nieko bendro neturi, ir mes nenorim nieko girdėti. Bet mokytojas mus nutildė:

— Tai, va, po mus... Tylėkim, tylėkim!... Aišku, mes visi gyvulėliai...

To mūsų garbingam pirmajam kursui buvo per daug. Todėl visi tarėsi, kaip atsilųginti už pereitą pamoką. Mokytojas, kaip visada vėlavosi, todėl spėjom nupaišyti plakatą:

ZOOLOGIJOS SODAS

Atidarytas nuo 8 v. iki 14 v.

Plakatą pakabinom prie klasės durų iš lauko pusės. Kad atėjusiam mokytojui būtų smagiau, jo kėdę papuošėm raudonais popieriais.

Nespėjom visi subėgti į savo suolus, tuoju atsidarė durys ir pasirodė mokytojas. Jis buvo raudonas, kaip tie popieriai ant

kėdės, o rankose laikė mūsų iškabą. Pirmą kartą per visus metus klasėje pasidarė

tylu. Pirmą kartą matėm mokytoją tokį piktą.

Smulkiomis žingsneliais jis pritrepė prie stalo ir riktelėjo:

— Kas tai padarė?! ..

Tuos žodžius sakydamas jis pamojavo su iškaba...

Klasėje pasidarė dar tyliau. Matyti buvo, kaip visų akyse žėri nustebimas: „Ir ko jis siunta?...“ Žiūrėjau pro langą į bangelėmis pasišiaušusį ežerą ir laikiausi, kad nesusijuokčiau.

Mokytojas pagaliau susiprato, kad į tokį jo klausimą nieks neatsakys, ir užriko: — Kas tvarkdariai?!

Tyla.

— Kas seniūnas?!

Dar tyliau.

Ir kas gi galėjo atsiliepti? ... Tais metais seminarijoje buvo puikus vieningumas.

Gal dar įdomu, kaip visa ta istorija pasibaigė? Nieko ypatingo — visa klasė turėjo atsiprašyti, bet, aišku, neatsiprašė, o pabėgo iš to mokytojo pamokų.

Jane Kvireinskaitė

Kryželis. Draugės netekimas

Kai pagalvoju apie 1940-41 mokslo metus, tai net širpas nukrato ir niekuomet nebenoriu prisiminti.

Tačiau vienas momentas neišdyla iš atminties. Turėjome klasėje vieną žyduką, Goldę Leipkį, kuris buvo komjaunuolis. Daug pešdavomės su juo ir erzindavome, bet tatai neilgai truko. Jis pasiskundė „draugui“ direktoriui, mes turėjome liautis kalbėję. Vieną kartą, jau rengiantis eiti namo, priėjo jis prie manęs ir klausia, rodydamas į mano kaklą ant kurio kabėjo kryželis: „Kam tu dar šitą nešioji?“

Mes visos labai nustebome ir, žado netekusios, stovėjome ir žiūrėjome į jį. Tada jis sako: „Kai susiprasi, tai nenešiosi“... Tada jau aš neišlaikiau. Nors mažai turiu jėgų, bet buvau jau pakėlusiu kumštį ir rengiausi vožti žydpalaikiui, bet, deja, mano draugės sulaikė, sakydamos: „Mokytoja ateina“... Nuleidau kumštį, bet kerštas ilgą laiką buvo širdy.

Kitas labai skaudus smūgis buvo draugės „netekimas“. Mudvi draugavome, ke-

lis metus sėdėjome viename suole, dalinomės išpūdžiais ir nelaimėmis. Ji taip pat buvo nepatenkinta bolševikais, nes jos tėvelis buvo nukentėjęs — netekęs tarnybos.

Vieną rytą, susirinkusios į klasę, pradėjome kalbėtis apie vakarykščią filmą, kurią matėme kine. Prieš rodant filmą, vienas artistas apdainavo smetonininkus. Tuo metu į jį kažkas šovė, bet nepataikė. Mano draugė sako: „Ot kad būčiau mažius, kas šovė, būčiau jarn kulką paleidus į kaktą“.

— O kodėl? — paklausiau aš: — Jis tyčiojosi iš smetonininkų, gali pasirinkti ir šiaip koki nors juoką.

Draugė tarė: „Tai gal nori kad Staliną pajuoktų?“

Aš labai nustebau, išgirdusi tokius žodžius iš jos. Žodis po žodžio ir susikirto.

Kitą kartą atsitiko per pamoką. Mokytas pasakė, kad devintosios klasės šiais metais baigia. „Ot, sakau, visai nemokytos bus, ne be reikalo kiti kraštai jų mokslo nepripažįsta“...

Kad šoks mano draugė: „Kas nepripažįsta? Sovietuose mokslas daug aukščiau stovi. Kiekvienais metais per egzaminus patikrina ir neišleidžia tų, kurie nemoka. O kas iš to, kaip būdavo pirmiau pas mus, tik gražiai papraso kokia poniutė, ir vaikas baigia gimnaziją, bet tikras asilas“, ..

— O Viešpatie! — net surikau aš: — Nina, kas tau pasidarė?...”

O ji man: „Nieko nepasidarė, bet jau man užtenka klausytis tų pačių kalbų: vis nepatenkinta ir nepatenkinta, vis negerai, ir vis sakai, kad jie asilai, nemokšos, nuskurėliai ir t. t. Dabar jau visa to pakaks“.

Šaltas prakaitas išpylė iš skausmo ir net iš baimės.

Tą dieną daugiau nieko nė nekalbėjome, bet vėliau pradėjo ji grasinti man net kalėjimu. Ir tikrai, pamačiau, kad vaikšto su politrukais. Didžiausia baimė. Kas daryti? Nusprendžiau pasisakyti auklėtojai, tikrai žinojau ją esant tikrą lietuvę.

Auklėtoja labai nusiminė. Bet ką darysi, sakė, iškels visa tai viešai klasėje ir mane apkaltins. Taip ir buvo.

Po to mudvi jau buvome nebepažįstamos. Netrukus ji gavo tarnybą ir pabaigė „aukštuosius mokslus“. Man labai buvo įdomu, kodėl ji taip staiga pasikeitė? Per draugus sužinojau, kad jos šeimos sąlygos pagerėjo, ir jos tėvelis tapo net stachanoviečių, gavo didelį pagyrimą, auksinėmis raidėmis parašytą, su Stalino atvaizdu. Todėl ir mano draugės nuomonė turėjo pasikeisti.

Labai būtų įdomu dabar ją sutikti ir paklausti: katrą tėvynę gina?

Aldona Leonavičiūtė

Kas nešauks valio...

Jau pora savaitžių prieš gegužės pirmosios dienos „šventę“ mes neturėjome pamokų. Galima sakyti, nieko neveikėm: karpėm Leniną ir Staliną, ruošėm šūkius ir t. t.

Pagaliau pradėjome ruošti paradui. Pirmiausia pradėjo mus mokyt „vaikščioti“. Ilgai mus tampė, vedžiojo, kol pagaliau rado, kad jau mokam.

Dabar reikėjo išmokyti „rėkti“. Čia jau sunkiau buvo. Nors visaip prašė ir grąšino, tačiau mes buvome tokie silpnabalsiai, kad valiavimų net už trijų žingsnių nebuvo girdėti.

Tada kažkoks komjaunimo atstovas sušaukė mus, vyresniąsias klases, ir „maloniais“ žodžiais paaiškino:

— Kas nešauks valio, tam nebus išduodamas atestatas!

Tačiau „draugas“ labai apsiriko, jei manė, kad tas grasinimas įvarys mums baimės — širdyje tik didesnis pyktis su liepsnojo, o mintyse pasižadėjome visiškai nebešaukti.

Pagaliau atėjo „lauktoji proletariato šventė“... Susirinkome anksti rytą ir, susirikiavę į kolonas, pasukome į Tarybų Aikštę (Vilniuje). Aikštėj knibždėte knibždėjo žydukų, kurie garksėdami traukė „Piesniu pro Staliną“...

Davė ženklą pradėti žygį. Komjaunuoliai net išraudę stengėsi lygiau žygiuoti.

Štai ir tribūna! Raudonieji generoliai maloniai šypsosi...

Kažkas pirmose eilėse sušuko valio.

Vyresniosios klasės tylėjo.

Generolas truputį susiraukė ir, nusukęs galvą, pažiūrėjo į kitą pusę.

Eidama tolyn jaučiau kažkokį pasitenkinimą:

— Tegu grasina kiek nori, — mūsų neįbaugins!

Aldona Bartkūnaitė

1941 m. gegužės pirmoji diena

Didelė bolševikų šventė. Direktorius įbaugintos visos susirenkame į gimnaziją, nes žadėjo tikrinti, kas nedalyvausiąs eisenoje. Visas po keturias sustatė į eilę. Kelių mergaičių trūksta, visa eilė laukia kieme. Kai pradėjome žygiuoti, pamčiau ir tas savo pasivėlavusias drauges. Bet jos stovėjo šaligatvy ir šypsojosi. Kaip aš joms tada pavydėjau.

Dar prieš gegužės pirmąją karštai meldžiausi, kad tik nebūtų saulė, kad lytų lietus. Bet mano maldos buvo veltui. Mat, norėjau, kad sulytų visus raudonuosius plakatus ir popierines aguonas, kuriomis turėjome pasipuoti.

Diena pasitaikė ypatingai šilta. Jokio noro nebuvo nei eiti, nei tuos plakatus taisyti. Mano gretoje ėjo viena pionierė. Plakatus buvo labai daug, tai vieną, kur buvo užrašyta „Mopras“, nutarėm palikti gimnazijos kieme, nes jis buvo negražus. Bet ta pionierė pasipriešino, sakydama: „Juk tokia šventę švenčiame pirmą kartą. Tad reikia pasiaukoti“. Mes pasiaukoti nenorėjome, nes manėme, kad tas plakatas taip ir pasiliks. Bet „šaunioji“ pionierė paėmė tą plakatą. Mes buvome labai nepatenkintos, nes dažnai išgirdavom praeivius sakant: „tai moprietės eina“.

Buvusiame Raudonosios Armijos* prospekte sustojome ir ilgai stovėjome. Aš su broliu pasinaudojau šia proga ir pabėgau namo. Vis vien gatvėje jau nebetikrins, kas pabėgo, o kas eina. Akyse vis dar stovėjo kelionės vaizdai: sušilę, suprakaitavę mokiniai atsisako nešti didelį plakatą. Mokytojas nori surasti jiems pavaduotojus, bet nė vienas mokinytis nenori padėti. Tada mokiniai sugadina plakatą, nulauždami du jo kotus, nes plakatas buvo pritvirtintas prie trijų kotų. Tada, žinoma, tokį plakatą negi rodysi žmonėms, ir berniukai

džiaugdamiesi palieka jį Raudonosios Armijos prospekto aikštelėje.

Aš turėjau nešti raudoną vėliavėlę. Bet toje pačioje sustojimo vietoje prieina kažkoks berniukas ir prašo atiduoti vėliavėlę jam, nes jis savo pametęs ir bijąs, kad mokytojai nesibartų. Aš jam mielai atiduodu. O jis pasikiša ją po švarkeliu ir eina prašyti iš kitos mergaitės. Tik tada jį supratu. Prisirinkęs glėbį vėliavėlių, permeta per tvorą, kai niekas nemato. Ir patenkintas savo darbo vaisiais šypsosi, džiaugiasi gegužės pirmąją.

Gražina Markevičiūtė

Mopro reikalai svarbesni negu klasės...

Vieną dieną mums pranešė klasės seniūnas, kad visi pasiliktumėm po pamokų aptarti klasės reikalus. Atsirado visokių nuomonių. Vienos pradėjo šaukti, kad laiko neturinčios, kitos valgyt nori, ir visokių visokiųjų kliūčių. Nors ir dangus griūtų, bet pasilikti reikia. Bus svarstomi labai „svarbūs“ auklėjimo klausimai. Bet kas tai praves? Kas jau toks protingas? Iš karto nežinojom. Bet kas gali būti daugiau, jeigu ne komjaunuolis, mūsų klasėje paskirtas seniūnu.

Oras buvo gražus. Snaigės lengvai skrajojo lauke. Be galo norėjosi greičiau bėgti iš tos klasės. Bet reikėjo dar pasilikti vieną valandą ir klausyti apie „auklėjimą“.

Susirinkimas prasidėjo. Žodį tarė seniūnas. Na, ir įdomūs buvo klasės reikalai.

„Reikia padėti užsienio broliams, reikia dėti kapeiką prie kapeikos, remti užsienio komunistus, kad ten būtų taip šviesu ir gera, kaip pas mus. Visi privalo stoti į mopro būrelį, būti tikrais tarybiškais jaunuoliais. Tada ir Stalino „saulutė“ dar labiau mums kelią švies!“

Taip kalba seniūnas. Pasakoja savo išpūdžius iš nelegalaus darbo, savo pasiaukojimą naujajai tėvynei.

„Ką gi man gali duoti Dievas, aš ir be Dievo gyvenu ir gyventi galiu. Ar jūs kada matėt jį, ar girdėjot jo žodžius? Juk tai propaganda žmogaus protui aptemdyti! Pakalbėkit porą valandų su manim apie

Dieva, ir jūs taip kalbėsit, kaip visi „protingieji“. Tai jau, mat, atgyvenęs dalykas!"

Klasės susirinkimas baigėsi tuo, kad visi turime stoti į Mopra ir kitus raginti.

„Kai visi būsite tikri tarybiški žmonės, tai mūsų kraštas sužydės, kaip ir visos tarybiškos tautos!“ — baigė savo kalbą seniūnas.

— Bet kur mūsų klasės reikalai? — pasigirdo mokinių klausimai.

— Tokie reikalai yra svarbesni nei klasės! — atsakė uolus komjaunuolis.

Galė Gavrilovaitė

Vis mitingai ir mitingai

Buvo tai kažkuria dieną. Rodos, gegužės pirmosios išvakarėse. Komjaunimo sekretorius sušaukė mus visus į salę. Mitingas. Į stalą atsirėmęs stovi mūsų sekretorius. Mes susėdusios tylim ir klausom. Ką šiandien jis mums meluos, girs? Na ir prasideda. Iš pradžių gan tyliai, nedrąsiai prabyla jis, Bet su kiekvienu žodžiu daugiau užsidega jo kraujas. Greit jis virto tokios pat spalvos, kokia buvo stalo gelumbė. Raudonas, iškaitęs, tik rėkia, tik beria žodžius. Nusibodo mums jo kalba. Kasdien ir visur tą patį girdim. Nieko naujo. Tas pats, tik kitais žodžiais.

Pasakoja jis, kaip seniau gegužės išvakarėse su draugais iškabinėjo plakatus, kaip jų policija ieškojo. „Tai latras!“ — nutarėm visi. O jis vis daugiau giriasi. Būk išdrįsęs kažkur tą „garbingąją komunistų vėliavą“ iškelti. Draugą net nušovė. „Bet tai nieko! Mūsų mylimai socialistinei tėvynei ir gyvybės negaila!“ — baigia jis. „Tegyvuoja draugas Stalinas!“ „Tegyvuoja Leninas!“ — ir taip toliau, be galo. Mes tylim ir šaipomės iš jo. O jis net užduso iš susijaudinimo berėkdamas „tegyvuoja“.

„Nu, draugai, dabar internacionalą!“ — Mm... numykėm mes. Pats pirmas jis užtraukė. Mes tylim. Jam pritarė tik pirmųjų klasių pionieriai. Bet kaip tai skambėjo! Mes garsiai juokėmės. Direktorius net pažaliavo iš pykčio. Atsistojęs ir žiūri į mus.

O mes — kas sėdim, kas stovim, kas knygą skaito. Galų gale baigėsi tas rėkimas. Niekas neplojo, džiaugsmo nereiškė.

Liepė visiems išsiskirstyt, tik chorui pasilikti.

Na, pasilikom. Nujautėm audrą. Atėjo muzikos mokytojas. Sustojom, kaip reikia „Internacionalą dainuot“. Na, pradėjom dainuot, kaip gi nedainuosi? Čia pat direktorius ir kiti mokytojai stovėjo. „Palaukit iškrėsime jums šposą!“ — pagalvojom mes. Kad užtraukėm, tai tikrai buvo ko paklausyt. Bet direktorius, užuot, džiaugėsis, vis daugiau ir daugiau pyko. Baigus dainuoti, prasidėjo tikra audra.

— Tai ką, jūs juokus krečiat! Kai reikia, tai jūs tylit! Kodėl nedainavot salęj internacionalo? Kokia gėda mokyklai! Ką svečiai pasakys?

Mes atrodėm nusiminusios, lyg gailėdamos tai padariusios, bet širdy džiaugėmės ir kvatojomės iš tų, taip greit pasikeitusių žmonių. Taip! Buvo mūsų gimnazijoj, klasėj tokių žmonių, kurie reikalui esant galėjo bent dešimt kartų pasikeisti. Kailiaminiai, veidmainiai!

Tokių mitingų buvo ne vienas ir ne du, o nesuskaitoma daugybė, kas tik ką pasakė ar parašė — mitingas. Sukako kam nors 50 ar 60 metų mitingas. Atėjo kokia „šventė“ — mitingas. Kad būt galima, tai, tur būt, kasdien tik mitingus ir darytų.

Irena Dvarionaitė

Tarybiniai egzaminai

„Smetonos laikais egzaminai buvo inteligentų skaičiaus mažinimas. Dabar, tarybiniai egzaminai bus visai kitoki. Tarybinius egzaminus visi mokiniai išlaikys“ — skaitau Tarybų Lietuvoje prieš pat egzaminus. Vadinasi, egzaminus išlaikysiu, pagalvojau, ir užverčiau ant stalo gulintį prancūzų kalbos vadovėlį. Išeinu pas draugę.

Egzaminai prasidėjo. Iš tikro visi laiko puikiai. Mokytojai nesistengia per daug klausti, nes mokiniai gali neatsakyti, o tada visai neišlaikys ir nebus išpildytas planas! Fizikos egzaminai praėjo geriausiai. Visi žinojom, kokius bilietus ištrauksim, nes visi jau buvo apžiūrėti. Tuos egzaminus visi išlaikėm beveik vienom penkiukėm, o tuo tarpu fiziką mokėjom tik ap-

graibom. Bet tatai pastebėjo mūsų klasės „komisaras“ — komjaunuolis. Aišku, jis tuojau beveik iškoliojo mokytoją, ko tik iš klasės neišvijo, o mokytojas nieku nebuvęs kaltas, kalti buvo tik mokiniai. Komjaunuolis tuojau atsiminė, kad praėję jau smetoniški laikai, kad tai yra jau tarybiniai egzaminai, ir tarybinius egzaminus reikia kitaip laikyti. Mes kitaip ir laikėm!

Per mūsų egzaminus apsilankė ir pats direktorius. Pasirodo, kad ir jis klausinėja tarybiškai, nors mes ir bijojom, kad jis gali prigriebti. Mokytojas klausinėjo dar truputį daugiau, o direktorius vieną kartą paklausia ir gerai, sėskis.

Aišku, tokius tarybinius egzaminus visi puikiai išlaikėm ir išpildėm planą 100%.

Danutė Kriščiūnaitė

KOREKTŪROS KLAIDOS BOLŠEVIKINEJE SPAUDOJE

Spaudos darbininkai puikiai žino, kiek daug nemalonumų pridaro vadinamas „korektūros kipšiukas“. Jau patirta, kad korektūros klaida pasitaiko kaip tik tuo metu, kai ji mažiausiai pageidaujama ir kai jos labiausiai saugomasi. Lyg tyčia korektūros klaida išlenda tame rašinyje, kuris stropiausiai buvo koreguojamas, ir tokiuose žodžiuose, kurie paskui suteikia visam sakiniui nelauktai dviprasmišką, kartais net piktos pašaipos reikšmę. Nuostabu, kad tokios klaidos pasitaiko dažnokai antrašėse, adresuose ir kitose ypatingai nepatogiose vietose. Visais laikais ir prie visų režimų vienodai korektūros klaidos spaudos darbininkus kankina. Žinoma, su korektūros klaidomis, kiek tai įmanoma, visados kovojama, bet kai tokia korektūros klaida pasitaiko, spaudos darbininkas tik... dar kartą iškeikia savo liūdną likimą, kuris suvedė jį su tokiais mažais daikteliais, kaip raidės, kurias taip sunku esti sugaudyti.

Ir mūsų spauda per savo neilgą amžių jau nemaža korektūros klaidų kurjojų pergyveno. Apie ypatingąsias korektūros klaidas, šelmiškai iškreipiančias sakinio prasmę, dažnai pasakojama žurnalistų ir šiaip spaudos darbininkų tarpe. Jei pirmuoju momentu tokia korektūros klaida ir pridaro nesmagumų, tai kiek vėliau ji tik linksmų anekdotų pagimdo. Žodžiu, korektūros klaida, nors ir nemaloni ir įkyri, bet vis dėlto, atrodo, yra beveik neišvengiama spaudos darbo palydovė.

Tiesa, kartaus korektūros klaida ir visą spaudos organą numarindavo. Daug pavyzdžių neieškodamas, paminėsiu tik vieną Vilniaus laikraštį,ėjusį pirmojo Pasaulinio karo metu Vilniuje rusų kalba „Večierna-jė Gazeta“. Šio laikraščio pirmajame puslapyje stambiausiomis raidėmis antraštėje: „Štab verchovnago glavnokomandujuščevo“ — paskutiniame žodyje iškrito antroji raidė. Už tą korektūros klaidą rusų cenzoriai šį laikraštuką ir uždarė. O šiaip mūsų krašte didesnių nesusipratimų ir dėl labai nemalonių korektūros klaidų nebūdavo. Ir mūsų administracija rodė pakankamai supratimo, kad tokios klaidos, ne iš piktos valios atsiradusios, negali būti bausmės priežastimi. Ir pati mūsų visuomenė į tokias klaidas rimto dėmesio nekreipdavo.

Na, o bolševikiniais laikais korektūros klaidos žurnalistams ir visiems spaudos darbininkams pasidarė tikra „Dievo ryšk-tė“. Bolševikinė administracija ir kompartijos viršūnės į pasaulį žiūrėjo per ypatingus akinius, kurie viską nudažydavo kruvino keršto ir teroro spalvomis. Bolševikams, jei pasitaikydavo kokia nemaloni korektūros klaida, negalima buvo pasiaiškinti, kad tai atsitiktinis reiškinys. Jie jau iš anksto žinojo ir tvirtai tikėjo, kad tai yra kontrrevoliucinis žygis, kad tai diversija ir piktos valios darbas. Aiškintis tuo reikalu beveik buvo neįmanoma.

Ir nuostabu. Kiekvienam suprantama, kad tokioje būklėje žurnalistai ir visi spau-

dos darbininkai turėjo ypatingai uoliai saugotis korektūros klaidų. Tačiau niekadose tiek apščiai nepasitaikydavo nemalonių korektūros klaidų, kaip bolševikiniais metais. Jos šiurpiu neatsargumu blizgėdavo vadinamuose įsakuose, bolševikinių iškilmių aprašymuose ir „aukštųjų asmenų“ tituluose. O korektūros klaidų atitaisymai „puošdavo“ ir „Tiesos“ ir „Tarybų Lietuvos“ skiltis beveik kasdien.

Jonas Marcinkevičius, gerai pažinęs bolševikinių laikų redakcijas, savo vienoje apysakoje keliais žodžiais nupiešia labai būdingą tų laikų redakcijos vaizdą.

„Redakcijoje buvo viskas taip, kaip ir seniau,— rašo jis. — Nauja Pranas (J. Marcinkevičiaus apysakos didvyris) pastebėjo tik tiek, kad sekretorius, dieną naktį miegęs redakcijoje žmogutis, jam padavęs išversti straipsnį, buvo tiek užkimęs beatsakinėdamas telefonu, jog nebepajėgė susišnekėti, ir tai, ką norėjo pasakyti, užrašė ant kąsnelio popieriaus. Vyriausias redaktorius laktė po kambarius ir nervinosi dėl piktų korektūros klaidų“.

Tikrai, korektūros klaidos dienraščių gyvenime tais laikais buvo nuolatinis reiškinys. Ir tiesa, kad redaktoriai išbalė lakstydamo po kambarius dėl nemalonių korektūros klaidų. Nes jie, vargšai, nežinojo, kaip dėl jų pasiaiškinti.

Viena stambiausių istorijų kilo bolševikiniais metais dėl klaidos kalendoriuje. Buvo dirbama pagal iš anksto nustatytą planą, tad... kalendorius išėjo tik sausio mėnesio pabaigoje. Bet kadangi jis buvo beveik vienintelis šios rūšies leidinys, tai vis tiek skaitytojų buvo labai greit išgraubstytas. Teko leisti netrukus antrąją laidą, o kai ir ši laida pasibaigė, tai buvo leidžiama ir trečioji laida. Pirmosios dvi laidos laimingai buvo išspausdintos ir išleistos. Na, o trečioji laida vos vos neprazūdė visos eilės asmenų.

Straipsnyje apie sovietų respublikas buvo paniekinamai parašyta, kad „senoji caristinė Rusija buvo „tautų kalėjimu“. Ir reikėjo gi taip atsitikti, kad renkamos mašinos ištisinė eilutė buvo perkelta į naują vietą ir pateko prie sakinio, kurio pradžia skambėjo: „Nė viename kapitalistiniame

krašte...“ Vadinas, smarkokai įtempus vaizduotę, buvo galima šį sakinį sukombinuoti šia prasme: „Nė viename kapitalistiniame krašte nėra... t a u t ų k a l ė j i m ų...“

Kalendorius buvo baigtas spausdinti, išdalintas knygynams, pardavinėjamas jau maža buvo belikę. Staiga visa audra... Redaktorius kviečiamas į patį „sinedrioną“ — į CK.

— Sakykit, kas dar dalyvavo šioje kombinacijoje? — išgirdo vargšas kalendoriaus redaktorius. Į jį kreipėsi LKP(b) CK stambus pareigūnas, „lietuvis“ iš Maskvos, kažkoks Šimėnas, kurs savo gimtąją kalbą buvo jau pamiršęs ir labai sunkiai reiškė savo mintis lietuviškai. Ir kai redaktorius pasiūlė jam verčiau jau kalbėti rusiškai, jis nelaukė, kad tas pasiūlymas būtų pakartotas ir tuojau ėmė rusiškai tardyti redaktorių.

Mes, gal būt, suprasime redaktoriaus nusistebėjimą, kad šiai korektūros klaidai teikiama tokios ypatingos reikšmės. Bet CK tardytojas (spaudos reikalų kontrolierius) aiškiai buvo nusprendęs, kad redaktorius yra valstybės priešas, kad jis padarė priešvalstybinį nusikaltimą, kurį pirmiausia reikia ištirti, o paskui visus surastus kaltininkus griežčiausiai nubausti. CK tardytojui, matyt, visai aišku buvo, kad pats redaktorius yra jau sugautas nusikaltėlis. Dabar jam tik rūpėjo surasti jo sėbrus, tuos tamsius suokalbininkus, kurie sumanė šitokiu būdu griauti sovietų valstybės pamatus...

Tur būt, nė vienas skaitytojas anais laikais nenorėtų panašioje padėtyje atsidurti CK ištaingiuose kambariuose (buvusiųose Užsienių Reikalų ministerijos apartamentuose, kurių koridoriais čia į vieną, čip. į kitą pusę pabrėžtai rūpestingais veidais bėgiojo elegantiškos geras prancūziškais kvepalais išsikvėpinusios turtingesnių prekybos namų atstovės Kauno žydės — dabar CK tarnautojos). Matyt, nepatogus buvo krėslas redaktoriui, kad jis atsiestojo ir paprašė:

— Leiskit man šį reikalą ištirti, nes aš ir pats gerai nežinau, kaip ši korektūros klaida įvyko.

Tardytojas pilnomis šaltos pašaišos akimis pažvelgęs į redaktorių nusišypsojo:

— Per tris dienas praneškite visas aplinkybes...

Prasidėjo šios „tragedijos“ tyrinėjimas. Visi, kas tik galėjo spėti, kad šiuo atžvilgiu gali būti apkaltinti, sujudo. Laimė, kad pavyko surasti leidinio korektūras. Paaiškėjo, kad, kalendorių tris kartus bespausdinant, pirmą kartą pagamintos matricos spėjo sudegti. Tad, paskutinį leidimą ruošiant, teko perrinkti keletą puslapių. Trečiąją laidą tikrindami korektoriai nebuvo tokie budrūs ir nekreipė didesnio dėmesio į korektūrų tikrinimą, manydami, kad trečiojo laidoje jau nebegali būti kokių didesnių klaidų. Tiksliai reikalą išnagrinėjus, pasirodė, kad, pirmąją korektūrą tikrinant, šios „baisios“ klaidos nebuvo. Bet toje pačioje eilutėje kur vėliau pasirodė klaida, būta kitos klaidos. Tad korektorius, tą klaidą pataisęs, prieš puslapį matricuojant tik patikrino ar jo pataisytoji klaida gerai rinkėjo ištaisyta. Korektorius pamatęs, kad toji klaida tinkamai ištaisyta, nebekreipė dėmesio į tai, kad pataisytoji eilutė pateko, per zecerio neapsižiūrėjimą, ne į savo vietą, bet keliom eilutėm aukščiau, o ši aplinkybė ir sudarė nepatogią korektūros klaidą. Normaliai galvojant, šią aplinkybę nustatius, jau galima būtų visą istoriją baigti. Bet bolševikinėje aplinkoje aiškiai to buvo dar mažiau. Reikėjo CK pareigūną, būtinai trokštantį piktdarysčių surasti, ypatingu būdu įtikinti.

Prasidėjo tardymas. Šio nemalonaus įvykio užkliudyti asmenys vėliau prisipažino, kad po keletą naktų nemiegojo. Visą padėtį sunkino dar ta aplinkybė, kad korektūrą žiūrėjo buvęs „Lietuvos Aido“ ats. redaktorius A. Jam „prisiūti“ sabotazą jau nesunku buvo. Parodymai, kuriuos davė spaudos žmonės, buvo savotiškai įdomūs ir būdingi. Spaustuvės direktorius, darbininkas, kurs bolševikų buvo į šią vietą pašauktas, rašė, maždaug šia prasme: „Darbininkai spaustuvėje liko tik prasčiausi. Apsukresnieji pasidarė komisarais. O svarbiausia įvestos darbo normos demoralizuoja darbininkus. Jie tik skuba tas normas išpildyti ir nežiūri, kaip darbas atliekamas.

Tokiose sąlygose, girdi, neįmanoma dirbti...”

Dar įdomesnis tikrosios kaltininkės — raidžių rinkėjos parodymas. Be jokios politikos, nieko pikto negalvodama, nuoširdžiai pasiaiškindama, ji kiekiausiai pasmerkė įvestą „rojų“. Ji rašė, maždaug taip: Prašau man atleisti, aš kalta, kad sukeičiau eilutes ir per tai pasikeitė sakinio prasmė. Bet aš turiu pranešti, kad į spaustuvę dirbti tik neseniai atėjau. Tiesa, jau na būdama dirbau spaustuvėje, bet kai ištekėjau ir kai mano vyras pakankamai uždirbdavo pragyvenimui, man jau neberekėdavo dirbti, o dabar, gyvenimui pablogėjus, aš vėl buvau priversta grįžti į spaustuvę... Nepripratus prie darbo, aš ir padariau šią klaidą...

Kiti paliestieji taip pat stengėsi pasiaiškinti. Žinoma, kalendoriaus redaktoriui sunkiausia buvo savo kaltę nors suminkštinti. Nes jis aiškiai matė pas CK pareigūną ant stalo gulinti kalendoriaus egzempliorių ir tame puslapyje, kur buvo nelemtoji korektūros klaida raudonu pieštuku storai parašyta: „Tyčia!!!“ Šis žodis tris kartus pabrauktas ir sutvirtintas trim šauktukais. Redaktoriui nieko kito nebeliko, kaip tik išdėstyti visas aplinkybes, dokumentališkai viską nušviesti ir... pasiduoti likimui... Dar ruseno vilties kibirkštelė, kad raidžių rinkėjos parodymas kiek prablaivins atmosferą.

Žinomas mūsų spaudos darbuotojas A. Rucevičius taip pat buvo į šią istoriją įpainiotas, nes padėjo savo parašą, kad ištaisius korektūros klaidas galima tą nelemtajį puslapį spausdinti. A. Rucevičius nesitenkino vienu kalendoriaus korektūros tikrinimo aprašymu, jis dar laikė reikalinga ir nuo savęs pridėti paaiškinimus, kurie, jo nuomone, turėjo griežtus tardytojus įtikinti, kad čia nėra jokio sabotazos

akto, bet tik paprastas nelaimingas darbininkės ir korektoriaus neapsižiūrėjimas. Štai šio A. Rucevičiaus pasiaiškinimo kai kurios būdingesnės ištraukos:

...„Tokių apsirikimų, kaip šis, korektoriai savo praktikoje yra nekartą patyrę. Raidžių rinkėjas, kuris rinkinio puslapių korektūras taiso, dėl savo neatidumo ar

išsiblašymo, o kartais ir nuovargio, ima ir naujai perrinktąją eilutę, linotipo surinktą, įstato ne korektoriaus nužymėtoje vietoje, o kitoje, išmesdamas gerąją eilutę, vieton negerosios."

Atmosfera aplink šią korektūros klaidą susidarė tokia karšta, kad A. Rucevičius nusprendė, kaip sakoma, pastatyti tašką ant „i" ir pareiškė: „Mano supratimu, čia negalėjo būti kieno nors blogos valios, o tik paprastas nelaimingas atsitikimas."

Kalendoriaus redaktorius, visų šio leidinio gaminime dalyvavusių asmenų parodymus surinkęs, dar turėjo pridėti ir savo pasiaiškinimus, kurių prasmė buvo aiški: dėl tos korektūros „iš anksto apgalvoto suokalbčio nebuvo ir niekas tuo būdu nesiruošė sovietų valdžiai pakenkti..."

Vėl tas pats minkštais kilimais išklotas, buvusios Užsienių Reikalų ministerijos, koridorių, vėl mikliai bėgiojančios CK stenotipistės iš senojo miesto „aristokratų" tarpo ir, pagaliau, vėl tas pats CK pareigūno kabinetas. Patiektas raportas, kiek galima buvo spręsti iš tardytojo veido išraiškos, nė trupučio jo neįtikino. Jis labai sausai ir trumpai pareiškė, kad šį reikalą artimiausiu laiku ištirsiaš. Sunku dabar pasakyti, kuo visa ta istorija būtų pasibaigusi, jei šis nelemtas atsitikimas nebūtų sutapęs su šių metų birželio mėnesiu. Dėl „baisios" korektūros klaidos raportas buvo įteiktas apie birželio 10–12 dieną. Tad nebe daug liko laiko daryti sprendimams. Tas sprendimas galėjo būti ir labai žiaurus. Ne veltui kai kurie asmenys, į jį ipainioti, naktimis sapnavo sunkius sapnus. O vienas jų, žurnalistas S. Aleksynas, nesulaukęs šio sprendimo, atsidūrė kažkur Altajuje ar kitame „plačiosios tėvynės" tolimame krašte. Jis buvo birželio 14 dieną, kartu su dešimtimis tūkstančių kitų lietuvių, išvežtas užkaltame vagone.

Čia aprašėme vieną būdingiausių bolševikinių laikų spaudos istorijų, kuri pasibaigė (prieš pat paties CK ir visų jo „tardytojų" pabėgimą), išgelbėjusi „kaltininkus", gal būt, ir nuo labai skaudžios bausmės. Bet panašių tardymų bolševikiniais laikais ir Kaune ir kituose Lietuvos mies-

tuose buvo nemaža. Ligi šiol žurnalistų tarpe minima „Tarybų Lietuvos" korektūros klaida, kurios kaltininkai buvo J. Marcinkevičiaus aprašytieji sovietinės spaudos darbuotojai — užkimes sekretorius ir „susinervinęs dėl piktų korektūros klaidų išbalęs vyriausias redaktorius". „Tarybų Lietuvos" 58 numeryje, pirmame puslapyje, stambiais raidėmis jie išspausdino: „K e l m ė s p r o f s a j u n g o s n a r i ų t e l e g r a m a . V a k a r v a k a r e i š K e l m ė s g a v o m e š i o t u r i n i o t e l e g r a m a : „Kelmės prekybos (prekyboje, žinoma, daugumas buvo žydai — mano pastaba) ir visuomenės maitinimo darbuotojų profsajungos nariai, susirinkę gruodžio 5 dieną Stalino konstitucijos šventės proga, sveikina jos kūrėją didįjį draugą Staliną ir pasižada šią konstituciją visomis jėgomis išgyvendinti (mano pabraukta). Susirinkimo įgaliotinių parašai".

Anksti rytą, kai ši žinia laikraštyje pasirodė, redakcijos ir spaustuvės būstinę staigiai apsupo „enkavedistai". Jie buvo atvykę net dviem autobusais. Įvyko visuotinė krata ir aštrus tardymas. Vyr. redaktorius Šimkus, nustojęs pusiausvyros, kolioja bet kuri pasitaikiusi bendradarbi. Preikšas, šios korektūros klaidos sujau dintas, pats tardo redaktorių. Smulkesnieji „enkavedistai" kankina korektorių ir darbininkus. Tuo metu „Tarybų Lietuvos" nuolatinis cenzorius buvo buvęs raidžių rinkėjas ir kartu poetas Suchockis. Jis šį numerį skaitė ir šią korektūros klaidą praleido. Ir šiuo atveju „enkavedistai" neabejojo, kad čia piktas pasityčiojimas. Ligi pat sovietų valdžios pabėgimo iš Lietuvos „Tarybų Lietuvos" vadovai buvo įsitikinę, kad tai vis dėlto padaryta apgalvotai. Tad jie visų darbininkų suokalbį — primesti kaltę 15 metų berniukui — palaikė ir visomis išgalėmis stengėsi šią bylą užtušuoti. Žinoma, čia svarbiausia buvo savo „locną" kailį išgelbėti... Berniukas, kai visi vyresnieji darbininkai tvirtino, kad jis šią klaidą padarė, nebedrįso gintis ir pusiau prisipažino, ši aplinkybė atitraukė bausmę nuo kitų asmenų. Ypač didelis pavojus grėsė korektorėms, kurios buvo perėjusios dirbti iš buvusio „XX Amžiaus". Jas jau

visai nesunku buvo įtarti sabotazo veiksmu. Dar pažymėtina, kad Kelmės „darbuotojai“, perskaitę savo telegramą laikraštyje, persigando ir skubiai telegrafavo, kad atitaisytų klaidą.

Beveik nebuvo laikraščio, kuriame bolševikiniais laikais nebūtų dėl korektūros klaidų daroma tardymų ir tyrinėjimų. Bolševikinė cenzūra turėjo sekti ne tik, kad nebūtų jokių neištikimų straipsnių, bet ir korektūros klaidų. Čia galime paminėti vieną labai įdomų dokumentą. Susilikvidavus vadinamam „Glavlitui“ (Literatūros ir leidyklų Valdybai) buvo rasta dviejų jo bendradarbių-cenzorių „soclenktynių sutartis“, Toje sutartyje du bolševikų cenzoriai pasižada pirmiausia nepraleisti „cenzūruojamuose laikraščiuose korektūros klaidų“. Tai vienas svarbiausių tų lenktynių punktų. Kiti punktai, ne mažiau įdomūs. Pavyzdžiui, jie pasižadėjo studijuoti VKP(b) istorijos trumpą kursą, tai iš vadinamosios visuomeninės srities, ir bent porą kartų per mėnesį aplankyti teatrą ir kiną, tai iš „kultūrinės srities“. Iš to dokumento galime spręsti, kaip daug dėmesio bolševikai kreipė į korektūros klaidų naikinimą.

Ir vis dėlto šis uolumas jų neišgelbėdavo nuo korektūros klaidų. Jų buvo pilna visur — visų nė nesuminėsi. Pakaks, jei straipsnio pabaigai priminsime, gal būt, stambiausią korektūros klaidą pačiame vyriausiojo kompartijos organe „Tiesoje“, kurios vyriausiu redaktorium, kaip žinoma, buvo žydas Zimanas. Bolševikų sluoksniuose jo ištikimybė nebuvo diskutuojama. Tad tik jis tegalėjo išlikti nebaustas, išspausdinęs „Tiesos“ 107 nr. (1940 m, spalio 16 d.) vedamajame straipsnyje „Paskubinti revoliucijos muziejaus steigimą“ — šitokią pastraipą:

„... Tačiau, tuo pačiu metu mūsų pareiga įamžinti ir apsaugoti ateinančioms kartoms tą didvyrišką Lietuvą, kuri sun-

kiausiai valdančių klasių teroro metais nešė kovos ir laisvės vėliavą ir ją nunešė per kalėjimus, koncentracijos stovyklas, per kančias ir kraują į ašaras ir triumfuojantį socializmą...“

Nustebęs „Tiesos“ skaitytojas negalėjo tikėti savo akim, kad patys bolševikai prisipažįsta ir bent kartą savo „Tiesoje“ pasakė tiesą, kad savo vėliavą, atseit visą Lietuvos gyvenimą nunešė į ašaras...

Zimanas buvo labai žiaurus savo bendradarbiams ir bausdavo juos už menkus prasižengimus. Pavyzdžiui, vieną redakcijos narį jis žemino pareigose net dviem atvejais tik už tai, kad jis... pavėlavo į darbą. Paskui Zimanas duodavo progos žurnalistui „pasitaisyti“, ir jei terorizuojamas žmogus gelbėdavo savo būklę labiau ištikimu bolševikams straipsniu, jį net apdovanodavo 100 rublių!

Zimanas ypatingai žiaurus buvo korektoriams, praleidusiems kokią nors klaidą. Jo įsakymų „Tiesos“ redakcijai knygoje randame ne tik pabaudas ir pažeminimus tarnyboje, bet ir grasinimus atiduoti korektorių į teismą (pav., birželio 20 dienos įsakyme korektoriui V. B-nui).

Korektūros klaidos labiausiai bolševikus jaudino todėl, kad jose atsispindėdavo arba tikroji visuomenės nuotaika, arba buvo demaskuojamas bolševikinis propagandinis melas, arba atsidengdavo uoliai bolševikų nuslepiama tikrovė (pav., „tautų kalėjimas“).

Sunku suskaityti, kiek baimės ir nemiegotų naktų pergyveno spaudos darbininkai bolševikų viešpatavimo metais dėl tų piktųjų korektūros klaidų. Spaudos darbininkai ilgai minės tuos slogučio laikus, kada niekas nebuvo tikras, kad, nors ir be jo kaltės, atsitikus klaida nenuves jo, kaip vaizdžiai „Tiesos“ korektūros klaida apibūdina, „į ašaras“.

J. Petrėnas

PASIPIKTINIMO LAIŠKAI

Visą bolševikinį žiaurumą lietuviai tegalėjo pajusti tik palaipsniui. Todėl ir neapykanta bolševizmui išaugo ne iš karto, bet didėjo diena iš dienos. Pačioje invazijos pradžioje kai kurie lengvatikiai visai lengvai apžiojo komunistinės propagandos kabliuką. Juos suviliojo bolševikų šūkiai, įvairiausi pažadai, kuriuos jie, nesigailėdami, pilnomis saujomis žarstė į visas puses. Tada dar vien skelbėjai težinojo, kad tų pažadų niekada nereikės įvykdyti, kad jie pažadais ir pasiliks.

Tačiau ir šiai propagandos meškerei pasidavė tik tie, kurie buvo palinkę arba laižyti valdančiųjų rankas arba vergauti savo pačių sukurtiems „svieto suliginimo“ svaichiojimams. Kraštutiniais šių dviejų grupių pataikūnais buvo ir du Lietuvoj žinomi asmenys: *J u s t a s P a l e c k i s* ir *L i u d a s G i r a*. Pirmasis visada sirgo „svieto suliginimo“ liga, o antrasis aplink save buvo sukūręs teisingo posakį: „aš einu su šia diena“. Taigi, kokia buvo diena, toks buvo ir Liudas Giri. Buvęs komendantas, žvalgybos viršininkas, krikščionių demokratų, vėliau tautininkų liaupsintojas, bolševikams užėjus virto vienu pirmųjų parsidavėlių.

Demonstruodamas savo parsidavimą, jis viešai bučiavosi su žydais ir vadino juos savo broliais. Vienoje kalboje jis net pareiškė: „Šiandien aš tikrai gailiuosi, kad nesu gimęs žydu!“

Šitoks viešas laižymasis uzurpatoriams tuojau pat sukėlė nepaprastą visų taurių lietuvių pasipiktinimą. Liudas Gira buvo pradėtas bombarduoti anoniminiais laiškais, kuriuose nepaprastu pasipiktinimu pasakoma tikra teisybė, ką lietuvis apie Liudą Girą tada manė ir kuo jį laikė.

Iš anksto atsiprašydamas skaitytoją už tuos žodžius, su kuriais jam teks žemiau susidurti, aš vistik ištisai, žodis žodin duosiu vieną Liudui Girai atsiųstą laišką, iš kurio nesunku bus suprasti visą tą paniehn kurios parsidavėlis nusipelnė.

To laiško tekstas šitoks:

„Surūgęs pliurpale, žydų smarvės rauge.

Pasipiktinusi lietuvių tauta šauki; tau raugale kerštą.

Begėdi, kaip tu drįsai taip pažeminti lietuvių tautą, lygindamas lietuvius su žydais, kaip brolius, su tai pasmirdusiais Lietuvos utėlėmis, kurie per amžius graužia jos kūną ir dabar prisidėjo prie pardavimo jos nepriklausomybės.

Lietuviai tau paskyrė pensiją, mnydami, kad esi žmogus, o tu dabar, bijodamas jos netekti, laižai šūdinus žydų padus ir parduodi mūsų brangiausią, turtą — lietuvių vardą.

Jau vieną syk apšikai mūsų studentiją, o dabar apibiaurojai visą lietuvių tautą pasaulio akyse.

Atmink, kad tavo žydiška penkiaplaukė barzda bus nusvilinta karšta liepsnosvaidžio smala.

Tėvyne Mylintieji

Šį mašinėle rašytą laišką Liudas Gira gavo 1940.VII.13, t. y. nepraslinkus nė vienam mėnesiui po bolševikų įsiveržimo. Taigi, per vieną mėnesį Liudas Gira spėjo ne tik savo kailį iš pagrindų pakeisti, bet ir išipykti daugumai lietuvių.

Iš esančio prie laiško voko matyti, kad laiškas įmestas į pašto dėžutę Kaune, centralinio pašto rajone. Liudas Gira tada gyveno Būgos g. 5, bt. 1. Tuo adresu laiškinninkas ir atnešė jam šį cituotą laišką.

Skaitytojas galėtų pamanyti, kad tas laiškas buvo saugomas tam pačiam bute, į kurį laiškinninkas jį atnešė. Išivaizduojam, kad Liudas Gira didžiai susigėdo ir pradėjo apgalvoti savo klaidingą kelią, pradėjo suprasti visuomenės pasipiktinimą ir atgailauti. Deja, buvo kaip tik priešingai. Draugas Gira giliai įsižeidė ir tučtuojau tą laišką perdavė bolševikiniams saugumo organams, nes ant to paties laiško, tepraslinkus porai dienų, būtent, liepos 15 dieną, žydas Slavinas jau užrašė šitokią rezoliuciją: „A g. s k y r i u i. Prašau ištirti“.

TAS kreipimasis pas žydus aiškiai rodo Liudo Giros absoliutų moralinį bankrotą ir visų tiltų sudeginimą, kuriais dar būtų galima grįžti atgal lietuvių šeimą. Matyt, Gira buvo visai įsitikinęs Pozdniakovo postringavimu. O Pozdniakovas ne vienam tvirtino, kad „Sovietų Sąjunga Lietuvą užėmė stipriai ir galutinai“.

Žydas Slavinas dar buvo naujokas tokių dalykų aiškinime. Jis ir kreipėsi į Saugumo Departamento agentūros skyrių, kad šis per savo agentus pradėtų kaip nors aiškinti to laiško autorius. Suprantama, jei jiems tai būtų pavykę, autoriai šiandien saulės šviesos jau nebematytų. Ačiū Dievui, visi naujųjų čekistų aiškinimai nuėjo niekais. Nuo aiškinimo juos atšaldė Valstybės Saugumo Departamento identifikacijos skyriaus, kuriame dar dirbo senieji tarnautojai, nes nebuvo kas šiuos specialistus pakeičia, atsakymas į žydų reikalavimą nustatyti laiško autorius. To oficialaus atsakymo tekstas šitoks:

Slaptai

Kaunas, 1940 m. liepos mėn. 20 d.
Valstybės Saugumo
Departamentas

Identifikacijos skyrius

Tr. r. 1046.

Valstybės Saugumo Departamento

I Skyriui.

Gražinu Tamstos 1940 m. liepos mėn. 18 d. raštu 1033 nr. prisiųstus tirti atsišaukimą, užvardintą „Bran-gus Tautietis“ ir Liudui Girai parašytą laišką su voku, ir pranešu, kad ištyrus šio atsišaukimo ir laiško mašin-raščius rasta, kad jie yra rašyti skirtingomis mašinėlėmis (žiūr. raidėse „a“, „b“, „v“, „j“, „ū“, „u“ ir kit.esamus skirtingumus).

Be to, pranešu, kad iš mašinraščio mašinėlės firmos nustatyti negalima, nes atskirų firmų rašomųjų mašinėlių mašinraščiuose nėra individualių pa-žymių, iš kurių būtų galima spręsti, kokios firmos rašomąja mašinėle ti-riamieji mašinraščiai yra parašyti.

Nustatymui kokiomis mašinėlėmis yra parašyti šis atsišaukimas ir laiškas reikia turėti įtariamųjų mašinė-lių mašinraščių pavyzdžius.

Tyrimas atliktas sekimo reikalui — nemokamai.

Priedas: 2 lapai ir vokais.

(—) **A. Klemas**
Skyriaus Viršininkas".

Po tokio atsakymo naujieji čekistai atsitrenkė savo kaktas į sieną. Jie negalėjo patenkinti didžiojo Giros troškimo išaiškinti „akiplėšišką liaudies priešą“. Laiško autoriai buvo pakankamai atsargūs. Ir tai jų laimė. Tačiau čekistai beveik ištisus metus nuo to laiško nenuleido akių. Jis ir atrastas tarp dokumentų, kurių autorius čekistai tebeaiškino.

Apie atsišaukimą, kuris minėtas Identifikacijos Skyriaus atsakyme, bus kalbama kitu atveju, todėl čia jis visai neliečiamas.

Nėra abejonės, kad Liudas Gira buvo gavęs ir daugiau panašių laiškų, tačiau jų ligšiol nepavyko atrasti.

Panašiai, kaip ir Liudas Gira, slaptais laiškais buvo puolami ir kiti „bohemos“ žmonės, kurie kairiųjų keturvėjininkų vėliavą nudažė bolševikinėmis spalvomis. Į Salomėjos Neries poemą apie Staliną buvo atsakyta poema apie Salomėją Nėrį. Štai ji:

Pana „Salomėja Nėris“

Tai kas, kad tu, „Salomėja Nėris“,
Tėvynės laumė,
Jauties kūrėja lyrikos švelnios!
Tu moki šliaužti, kaip gyvatė,
Tu prisitaikyt nori visados.
Juk tu sakei: „Sudeginkit mane, kaip ra-
[ganą —

Nepasakysiu savo buities žodžio,
Kurio gailia pasaulis rojum pavirstų!“
Mums nereikia tavęs nei karti nei deginti,
Nes tavo žodis aiškus mums šiandien vi-
[siems, —

Tai veidmainystė, tai karjeros šūkis,
Kurį parodei šiandieną visiems.
.. „Kai žemė taps žiedais marga, —
Aš diemedžiu žydėsiu,
Kai priešai naikins tėviškėlę, —

Poemą jiems sudėsiu"...
 Mokėjai skinti tu puikius laurus,
 Mokėjai jais didžiulis,
 Ir priešui moki pataikauti,
 Ir iš tėviškėlės juoktis.
 O kur, o kur, didi poete,
 Baladės, poemos, eilės?
 Gal būt šiandieną tavo karjerai
 Kūryba tavo daug padės.
 Bet prisimink, — kada tėvynėje
 Vėl laisvės varpai suskambės,
 Tai veik neliks lietuvio,
 Kurs laužo raganai nekraus.
 O ir dabar pažvelk aplinkui, —
 Tik paklausk, ką šlama vėjai,
 Ką šlama snagės, balta žemė,
 Naktis ką šlama mums atėjus.
 Bet tu bejausmė, tu nesukursi
 Švelnios poezijos eilučių.
 Nes tavo balsas — šmeižtas, melas.
 Tikrai užmiršk, užmirški savo vardą
 „Nėris", kurį ligi šiol nešiojai.
 Lietuvos upė — neklatinga,
 Jos meilę kraštui šnabžda vėjai,
 Ir tu daugiau nedrįsk vadintis „Nėris".
 O daug reikia iš tos upės,
 Kurios bangose laisvė supas,
 Išdavike, ko pasimokyti,
 Palauk savo mūzos baltosios,
 Per tave ji negrįš niekad, —
 Tik vėju tėvynės padangėj
 Prakeiktas ji tau vis kartos.

Nors žmonės puikiai žinojo, kad čekistai, išaiškinę laiškų autorius, su jais turės trumpas kalbas ir tuojau statys prie sienų, tačiau rizikuojančių nuolat atsirasdavo. Viena ar kita proga, pasislėpę svetimomis pavardėmis, siųsdavo raudoniesiems lietuviams laiškus ir juose atvirai išdėstydavo pažiūras principiniais klausimais. Daug tokių laiškų gaudavo ir marijonetinis „Aukščiausios" tarybos prezidento pirmininkas Justas Paleckis, pradžioje „ėjęs Respublikos Prezidento pareigas". Vieną tokių Paleckiui adresuotų laiškų čia dedame ištiesai:

„Justinai!

Aš norėčiau su Tavim vienu dalyku pakalbėti, būtent: dėl ūkininkų pyliavų. Ūkininkams reikalinga pristatyti be galo didelės normos javų. Okupaci-

jos metu (ir tai buvo karo metas) reikėjo duoti daug mažesnes normas, jūs bolševikai, Stalino žiauriojo pakalikai, reikalaujate iš savo tautiečių nežmoniškų pyliavų. Vedate visą valstybę prie skurdo ir bado. Verčiau Tu drauguži, būtai gavęs galą toje išvietėje, kaip girtas ilindai, negu dabar smaugti visą Tautą. Niekšas esi. Manai, daug yra patenkintų šia vyriasybe. Ne, Daugiausia patenkintų apie 10—8% visų gyventojų. Užleidote visus žydais ir tiek. Argi nėra gabių ir lietuvių tarpo? Sakote, kad šituos javus, kur ūkininkai suveža, duosit valstiečiams. Ne valstiečiams, bet gilumą Rusijos vežate. Niekšai jūs Mes jus nupirksime už 20 gramų švino. Mes laukiame, kad mus išvaduos iš okupacijos Hitleris. Su rusais jis tiek darbo turės, kiek su lenkais. Manai ne tiesą kalbu aš. Pamatysit, niekšai. Ateis laikas ir kris žiaurusis komunizmas, žus visi, susidauš kūjis su plaktuku! Mes norim laisvės, mes norim Nepriklausomos Lietuvos! Vaiduos jums Hitleris į padalkas! Duos ir Tau, Aš kaip geras draugas perspėju Tave. Bėk ko greičiausiai į Vokietiją. Manai, kad nėra slaptų organizacijų. Ir dar kiek yra. Visi nariai ginkluoti naujoviškiausiais ginklais. Šalin komunizmas. Šalin durakas Stalinas ir visi pasekėjai! Susirinko visi chuliganai — azijatai ir naikina mūsų Tėvynę brangią. Aš perspėju Tave. Tuoj kils revoliucija, ir mes jus nupirksime už 20 gramų švino. Niekšai jūs. Tėvynės išdavikai. Ir Tu, Justai, toks esi. Visa Tauta bruzda ir laukia, kada bus kokia permaina. Visi to laukia, kada galės savo automatiškus ginklus išbandyti į jūsų kailį. Prigavikai, ką jūs žadėjote iš pradžių. Žadėjot, kad bus didžiausia laisvė, kad visiems politiniam kaliniam duosit tarnybą. Deja, aš jau nusivyliau. Sėdėjau keturis metus už komunizmą ir apsvyliau. Aš svajojau kitokią komunizmą. O jūs niekšai — išgamos, ką padarėte! Badas mūs tuoj laukia. Rusai karą bijo pradėti, kad revoliucija

nekiltų. Tegu tie durakai pradeda, tuoj kils ir vidaus karas.

Dirbsim, kovosim dėl Lietuvos Nepriklausomybės!

A. S m e t o n a".

1941.IV.26.

Šio laiško autorius buvo mažiau atsargus už kitus. Savo laišką jis rašė ranka ant pusės lapo prašyminio popieriaus. Iš rašysenos ir, apskritai, iš minčių reiškimo galima spręsti, kad tai vidutinio išsilavinimo žmogus, artimai susipažinęs su būseną, į kurią Lietuvą stūmė bolševizmas. Savo mintis jis reiškia santūriai, tik kai kuriose vietose, nepajėgdamas susivaldyti, pradeda koliotis.

Autoriui, matyt, labai artimos buvo pyliavos. Tikriausia, tai Lietuvos ūkininko sūnus, kurio tėvai ir jis pats betarpiškai patyrė sunkią ūkininko būklę ir išsaugojo savyje savosios žemės meilę. Jis tikro lietuvių širdimi neapkenčia komunizmo ir piktinasi faktu, kad Lietuvą užvaldė žydai.

Jis labai priartėjo prie tiesos, sakydamas, kad vos 10–8% gyventojų yra patenkinti bolševikine santvarka. Kaip tik maždaug šitokią procentą Lietuvoje ir sudarė žydai. Jie kartu su tais keliais Girūkiais ir Paleckėliais vedė Lietuvą, kaip autorius sako, „prie skurdo ir bado“.

Laiške būdingai atsispindi ir tos lietuvių nuotaikos, kurios vyravo šių metų pavasarį. Visi aiškiai jautė, kad karas diena už dienos turi prasidėti, kad turi ateiti išsilaisvinimo valanda. Tada, kaip autorius teisingai sako, kiekvienas toks komunistėlis ir prisiplakėlis bus perkamas už 20 gramų švino. Tas išsilaisvinimo laukimasėjo kartu su nusivylimu visais tais pažadais, kuriais buvo plačiausiai žarstomasi. Autorius dėl to ne vien savo, bet visų lietuvių lūpomis tiek bolševikus, tiek prisiplakėlius vadina teisingiausiu vardu — apgavikais, atidavusiais Lietuvą žydams ir azijatams visiškai nuniokoti.

Nežinant, kas buvo šio laiško autorius, sunku pasakyti ar jis iš tikrųjų pirmiau buvo komunistas ir ar už komunizmą sėdėjo kalėjime. Galimas daiktas, kad laiške esąs sakinyss „Sėdėjau keturis metus už ko-

munizmą ir apsiyčiau“, greičiausiai bus parašytas nejuočiant, kad laiškas pateks į čekistų rankas, ir šie visomis išgalėmis stengsis išaiškinti autorių. O toks pasakymas ir nukreiptų juos klaidinga aiškinimo linkme. Bet ir tokiu atveju autorius pasakė tiesą, nes daug buvusių vadinamų kairiųjų po vienerių bolševikinio valdymo netų gėdijosi savo buvusių pažiūrų ir tikrai sakė, kad jie nusivylę, nes esą svajoję apie kitokią komunizmą. Tačiau jei autorius tikrai buvo kalinamas už komunizmą, tai juo būdingiau. Būtų įdomu, kad to laiško autorius atsilieptų ir jo atsiradimo istoriją smulkiau nupasakotų. Nėra abejonės, kad parašas „A. Smetona“ yra išgalvotas suprantamais klaidinimo tikslais. Yra pagrindo tikėti, kad autorius atsilieps, jei jis nebus tarp šių trijų nelaimingųjų lietuvių grupių: tarp nužudytų, išsiųstų į darbo stovyklas Rusijos gilumoje ar tarp ištremtųjų į Aziją.

Tam tikra prasme autorius tiksliai numatė visą ateitį. Jis išpėjo prisiplakėlius, kad kilus karui, bolševikai Lietuvoje susidurs su pačiais lietuviais. Tikriausia, jei autorius buvo Lietuvoje išlaisvinamajam karui prasidėjus, jis taip pat dalyvavo partizanų eilėse ir su ginklu rankoje vaišino švinu panikoje besitraukiančius bolševikus.

Justas Paleckis, nors ir užimdamas dekoratyviniai aukštą vietą, nebuvo sukėlęs tokio didelio pasipiktinimo, kokio susilaukė kiti veikėjai. Jis jau iš anksto buvo žinomas kaip bolševizmo šalininkas ir todėl jo kailinių išvertimas nebuvo toks netikėtas. Kaune buvo pasakojama, kad ir pats Paleckis apstatytas šnipais. O faktas, kad jis tėra tik bolševikinė priedanga, kad jis pats nieko negali padaryti, net jeigu ir norėtų, neleido išbujoti neapykantai. Visai kitaip lietuviams atrodė Giros liogerio prisiplakėliai, kurie buvo įsijungę į šlykščiausią agitaciją ir savo plunksną naudojo kaip tik bolševikiniam tikslams įgyvendinti ir lietuviams mulkinti.

Visai teisingai dar anais bolševikinio siautėjimo laikais pasakė vienas žinomas lietuvis:

— Paleckis ir kiti komisarai yra tik priedanga, o Gira, Cvirka ir panašūs pri-

siplakėliai — jaučiai, kuriais komunistai nori išrauti lietuviškumo kelmus.

Tačiau ir Paleckis pakankamai išsipyko lietuviams. Ypač jau neteisingos būdavo jo viešos kalbos, pasakytos įvairiausiomis progomis. Keikia pripažinti, kad pačioje pradžioje, vos tik susidarius naujai vyriausybei, į Paleckį buvo žiūrima ne tik kaip į bolševiką, bet ir kaip į lietuvį. Deja, netrukus šią nuomonę lietuviai turėjo pakeisti. Jis skaudžiai nustebino visus savo kalba, pasakyta sugrįžus iš Maskvos su „Stalino saule“. Tada buvo lengva įsitikinti, kad ir Paleckis šoka taip, kaip Maskva reikalauja, ir kad tuose „šokiuose“ nelieka nė krislelio lietuviškųjų pradų. Vėlesnės jo kalbos tik pagilino šį nusivylimą. O jis buvo vainikuotas paskutiniu pasisakymu po š. m. birželio mėn. 14–16 dienų masinių ištrėmimų, kada tauriųjų lietuvių banditišką trėmimą Paleckis pavadino nusi-kalstamojo ir prieštarybinio elemento trėmimu iš Lietuvos.

Su mano cituotu laišku Paleckis pasi-elgė lygiai taip pat, kaip buvo pasiėlgęs Liudas Gira. Jis jį atidavė į čekistų rankas. Bet taip pat galimas daiktas, kad tas laiškas paties Paleckio tiesioginiu keliu ir nepasiekė, nes tuo laiku visu atsidėjimu buvo vykdoma pašto kontrolė, buvo atplė-

šiamas ir skaitomas kiekvienas laiškas. Todėl ir šis laiškas lygiu būdu pirmiausia galėjo pakliūti į čekistų rankas, o tik po to apie jį tegalėjo patirti Paleckis jau iš jų pačių. Bet tuo laiku, kai Liudas Gira ga-vo savo pirmąjį koliojamąjį laišką, bolševikinė pašto kontrolė dar nebuvo vykdoma ir laiškai nekontroliuojami. Be to, Gira ga-vo laišką kaip privatus asmuo, o Paleckis — kaip „Aukščiausios Tarybos“ prezidento pirmininkas.

Ant Paleckiui adresuoto laiško čekistai nėra padarę jokių pažymėjimų, todėl sun-bandė nustatyti laiško autorių. Sprendžiant ku pasakyti, ar jis buvo kaip nors tyrinė-jamas ir kokiomis priemonėmis čekistai iš fakto, kad laiškas atrastas, galima būti tikram, kad autorius dėl to nenukentėjo.

Bet gal čekistai kuo nors kitu apkaltino autorių, visai nežinodami, kad jis tą laišką rašęs. Jei būtų buvę surasti autoriai laiškų, adresuotų Paleckiui ir Liudui Girai, tai tie laiškai, kaip įrodomoji medžiaga, būtų buvę prijungti prie jiems sudarytų bylų. O tokias bylas, bent kaip dabar at-rodo, čekistai spėjo išgabenti. Kada bus surastos lietuviams iškeltos bylos, galės paaiškėti daugiau įdomių faktų.

J. Rodis

KOLCHOZŲ GYVENIMO VAIZDELIAI

Kolektyvizacija — politinė reforma

1934 metais, su lietuvių žurnalistų ekskursija plačiai važinėdamas po Sovietų Rusiją, labiausiai domėjausi į kolchozus sugrūstų ūkininkų gyvenimu, nors jau Kaune tuometinis SSSR polpredas Karskis man buvo pasakęs, kad tam nebūsią palankių sąlygų, mat, mums teksią daugiau-sia keliauti po pramonės rajonus. Ir tik-rai, tokių sąlygų visai nebuvo, nes mums tebuvo parodytas ties Dnieprogesu vienin-telis kolchozas, ir tas pats buvo... vokiečių gyvenamas.

Vis dėlto aš su savo kolegomis buvau susitaręs, kad kiekviena proga jie mane rekomenduos, kaip Lietuvos ūkininkų laik-raščio redaktorių, besidomintį kolchozi-

ninkų spauda ir jų gyvenimu. Tokiu būdu man dažnai tekdavo pasikalbėti su tarybi-niais žemės ūkio specialistais. Su mums priskirtais palydovais buvome susitarę, kad jie nerūstaus, jeigu mes, pirmą kartą keliaudami po tariamąjį socializmo šalį, atvirai apie viską, kas mums atrodys keis-ta ar nesuprantama, klausinėsime, o jie mums aiškins. Na, ir klausinėjome, gau-dami įvairioms sovietinės santvarkos keistenybėms dažnai labai vingiuotų ir suktų paaiškinimų.

Būdami gerai priimtų ir šauniai vaiši-namų svečių pareigose, mes vengėme iš-krypti iš mandagumo ribų. Nuolat lanky-damas vis naujas vietas ir susitikdamas su vis naujais žmonėmis, aš turėjau pro-

gos daugeliui asmenų patiekti tuos pačius klausimus, siekdamas nors kiek išsiaiškinti didžiausią keistenybę: kodėl socializmo šalies laimingiesiems piliečiams, gyvenantiems neapbrėpiamuose derlingosios žemės plotuose, net po 16 metų nuo spalio revoliucijos tenka dar pusiau badauti.

Paprastai, su nauju asmeniu susitikus, iš jo gaudavau pirmą klausimą:

— Na, kokie jūsų išpūdžiai mūsų socialistinėje šalyje?

Į tokį klausimą buvau susikūręs visiems vienodą ir maždaug tokį atsakymą:

— Ką gi, mes, mažos šalies ir negausios tautos žmonės, čia nuolat gauname net stebėtis mums neįprastais užsimojimais, didingais pastatais ir kitais dalykais, kurių mūsų krašte nėra. Vis dėlto man ne visai suprantama, kodėl pas jus iki šiol tebesijaučia maisto produktų trūkumas?

Matyti, kad tokiu klausimu daugelį pokalbininkų užklupdavau gana netikėtai, nes aiškinimų susilaukdavau ilgų, miglotų ir vis dėlto labai neaiškių. Vienintelis žmogus, kuris į mano nevisai mandagų klausimą davė visai atvirą, trumpą ir aiškų atsakymą, buvo vienas profesorius Turok Leningrade. Iškilmingų pietų metu aš su juo sėdėjau greta, kaip su kolchozininkų laikraščio redaktorium. Gausiose vaišėse nuotaika buvo pakilus, taigi tarybinių kolchozininkų laikraščio redaktorius lietuvių ūkininkų laikraščio redaktoriui parodė gal net perdėtą atvirumą, nes jis su įsitikinimu, kiek pakeltu tonu, šitaip pareiškė:

— Tamstai keista; kad pas mus jaučiamas maisto trūkumas. Aš Tamstai paaiškinsiu — dėl to kalta žemės ūkio kolektyvizacija!..

— Tai kodėl reikėjo jos griebtis? — įterpiau klausimą.

— Ir tai aš paaiškinsiu. Tamsta turi įsidėmėti, kad žemės ūkio kolektyvizacija visai nebuvo ekonominė, o grynai politinė reforma.

— Pagalvok tamsta — 20 milijonų ketvirtinių kilometrų žemės plotas, tame plote išmėtyta per 10 milijonų palaidų ūkininkų šeimų, o ūkininkai, svoločiai, nepasiduoda socialistinami, taigi, ta palaida, mil-

žiniška be socialistinės sąmonės žmonių masė sudarė palankiausią dirvą veistis ir veikti įvairiems kontrrevoliucionieriams, diversantams, liaudies ir socialistinės santvarkos priešams. Visą tą masę valdžia turėjo paimti į savo rankas, suorganizuoti, duoti jai socialistinį švietimą bei auklėjimą, ir tik tada iš jos galima susilaukti padorių socializmo šalies piliečių. Štai kam buvo ne tik reikalinga, bet ir būtina žemės ūkio kolektyvizacija!..

— Įdomu, kiek pasitvirtino tarybinės valdžios lūkesčiai dėl kolchozų? — aš dar įsidrašinau įterpti klausimą.

— Taip, pagrindinis tikslas yra jau pasiektas, — prof. Turok nedvejodamas atsakė. — Diversantams ūkininkų tarpe veikti yra griežtai užkirstas kelias, sudarytos sąlygos kolchozininkų socialistiniam auklėjimui, ir jaunoji karta jau aiškiai yra persisunkusi naująja dvasia, o į senius mes nekreipiame daug dėmesio; be to, sunaikinus kulokus, aplamai liko sužlugdytas kaime tarybinei santvarkai labiausiai priešiškas elementas. O, kokia čia didinga ir kartu sunkiausia reforma; tokios kitos nežino žmonijos istorija. Bet mes, komunistai, esame įsitikinę, kad galutinai nugalėsime visus sunkumus, perauklėsime žmones, panaikinsime juose smulkiai buržuazinius įpročius, ir ta reforma pagaliau pasireikš kartu džiuginančiais ne tik politiniais, bet ir ekonominiais rezultatais. O tuo tarpu tenka pakentėti ir kai kurių trūkumų pakelti...

Mano pokalbininkas, kartu su vyno garais, buvo pasinėšęs aiškinti ir šviesios ateities perspektyvas, bet aš pradėjau už jį ir už save būkštauti dėl tokio atvirumo ir nejučiomis nukreipiau pasikalbėjimą į mažiau bolševikams opius klausimus.

Man atrodė, kad bolševikinės santvarkos sąlygose prof. Turok nebuvo pakankamai atsargus, o gal ir neapsirikau, nes po kelerių metų kažkuriame laikraštyje perskaičiau tą pavardę likviduotų „liaudies priešų“ eilėje...

Nuo ano pokalbio jau praslinko beveik aštuoneri metai, bet ir dabar kartu su kolchozais man prisimena prof. Turoko pareiškimai. Jis buvo toks atviras, taip kolektyvizacijos tikslingumu ir ateitimi ti-

kėjo, kaip aš kad netikėjau, o dabar dar mažiau betikiu, nes per daugelį metų, pagal išgales stebėdamas sovietų šalies gyvenimą, nepastebėjau, kad bolševikų pastangos būtų padariusios kokią nors pažangą „smulkiai buržuazinių įpročių“ išgyvendinime. Priešingai, galima buvo pastebėti, kad patys bolševizmo nuožmūs skiepytojai tais įpročiais vis labiau užsikrečia, vis labiau buržuazėja, ir nė kiek juose nėra sunykęs asmeninės nuosavybės pamėgimas, o ypač į svetimą nuosavybę palinkimas... Bolševizmo metais Lietuvoje mes matėme, kad nepašaukti proletariato ir liaudies vadukai, įvairūs komandirai, komisariukai bei politrukai ir jų „katiušos“ net parodė šlykštaus gobšumo prabangingo gyvenimo siekimuose.

Ištisus dvidešimt ketverius metus žemiškojo „rojaus“ apaštalus lydėjo nepalaima visuose jų užsimojimuose, nes jie paneigė žmogų, paneigė visus žmogaus kilnesnius siekimus ir įgimtą asmeninės nuosavybės palinkimą. Sovietų šalies žmogus, jėga verčiamas atsisakyti asmeninės nuosavybės, įprato negerbti ir vadinamosios socialistinės nuosavybės, arba garbinamojo bendrojo liaudies turto. Bolševizmo krašte niekur nematyti tikrai rūpestingo ir našaus darbo, visur pastebimas palinkimas į tinginiavimą bei palaidumą, visur matyti pastangų padykaduoniauti, savo artimo darbo vaisiais lengviau pagyventi, ir jokie griežčiausi valdžios įsakai, jokie grasinimai ir bausmės šitokių reiškinių bujimo nepajėgia sustabdyti. Tuos reiškinius gal vaizdingiausiai galima pastebėti kolchozų ir kolchozininkų, o ypač jų gausingų socialistinių švietėjų bei auklėtojų gyvenime ir visų sričių veikloje ir darbuose. Esmingiau apie kolchozus ruošiuosi pakalbėti kitu atveju, o čia noriu patiekti tik kolchozinio gyvenimo vaizdelių. Bolševikiški žemės ūkio tvarkytojai mūsų krašte, agituodami, burnodami ir grasydami, už savo nemokiško ir negyvenimiško šeimininkavimo nepasisekimus, dažnai kaltindavo čia „liaudies priešus“, čia mūsų žmonėse socialistinės sąmonės trūkumą, čia šiaip kuriuos nors kenkėjus, o labiausiai tarybinės Lietuvos nuo laimin-

gų socialistinių Sovietų Sąjungos respublikų visokeriopą atsilikimą (sic!).

Todėl aš norėčiau keliomis iš kolchozų gyvenimo nuotrupomis pavaizduoti,

kaip ūkininkaujama bei šeimininkaujama „didžiojoje socialistinėje tėvynėje“,

kur, anot bolševikų vadų, yra sukurta socialistinė visuomenė, kur žmonės socialistiškai apšviesti ir susipratę, kur sutramdyti „liaudies priešai“, kur visi tarybiniai piliečiai senai garbina „didįjį mokytoją, tėvą, draugą Staliną“. Be to, gal tie vaizdeliai atrodys daugiau patikimi, jeigu jie bus tvirtai paremti pačių bolševikų per spaudą paskelbtais apie savo žemės ūkį ir kolchozuose ūkininkavimą pasipasakojimais.

Štai, prieš mane guli „S o c i a l i s t i č e s k o j e Z e m l i e d i e j e“ (Socialistinė Žemdirbystė), 1940 metų komplektas. Tai ne bet koks spaudos organas, bet SSSR žemės ūkio liaudies komisariato Maskvoje leidžiamas triskartsavaitinis laikraštis, specialiai skirtas žemės ūkio įvairiems klausimams nagrinėti bei nušviesti.

Norėdamas leisti patiems bolševikams apie savo žemės ūkio ir kolchozinio gyvenimo reiškinius pasipasakoti, o gerb. skaitytojams pasidaryti išvadų, aš prie tų ištraukų tepriedu vienur kitur trumpus paaiškinimus bei komentarus.

Socialistinės žemdirbystės laikraštyje dažnai aptinkama rašinių, kuriuose šaukiama: *įvesti kolchozuose griežtesnę darbo drausmę!*

„Soc. Zeml.“ 1940.X.11, Nr. 227 skaitoma ilgesnį straipsnį

Už geležinę darbo drausmę kolchozuose.

„Kolchozinė santvarka ne tik suteikė tarybiniam valstiečiui plačių teisių, džiaugsmingą ir laimingą gyvenimą, bet ir uždeda jam tam tikrų pareigų: sąžiningai dirbti, saugoti kolchozinį turtą, rūpintis artelimo ūkio ugdymu, laiku ir pilnai įvykdyti visas valstybines prievoles. Didelė kolchozininkų ir kolchozininkių

dauguma sąžiningai atlieka tas prievoles, garbingai ir su pasiaukojimu dirba visose artelinės gamybos srityse. Jie sudaro kolchozinės santvarkos pagrindinę jėgą.

Bet dar yra ir tokių artelės narių, kurie nedalyvauja artelinėje gamyboje arba tik apsimeta, kad dirba. 1939 metų parengiamieji kolchozų metinės apyskaitos duomenys rodo, kad iš bendro darbingų kolchozininkų skaičiaus apie 16 procentų neturėjo nustatyto darbo dienų minimumo arba visai nedalyvavo visuomeniniame darbe (tiesa, dalis jų dėl reikšmingų priežasčių nedirbo). Tai sudaro daugiau, kaip 5 milijonus darbingų kolchozininkų ir kolchozininkių!

Dniepropetrovsko srities kolchozuose ta kolchozininkų grupė sudaro 6,8 procentų, o Vinicos srityje ji tris kartus didesnė (21,4 %). Kalinino srities kolchozuose be darbo dienų minimumo kolchozininkų priskaitoma 7,4%, Jaroslavo srityje — 10,6%, o Kiazanės srityje — 25,3%.

Darbo drausmės žemas laipsnis pasireiškia tuose kolchozuose, tuose rajonuose, kurių vadovai tinkamai nekovoja su tinginiais, vaikšteinomis, mėgėjais svetimo darbo vaisiais pagyventi ir nesiima visos eilės priemonių darbo drausmei sustiprinti".

Toliau straipsnyje randame ištrauką iš kelių laiškų, kuriuose nusiskundžiama kolchozų negalavimais ir daroma išvada:

„Būtina yra kolchozinio darbo normavime įvesti bolševikinę tvarką. Reikia, kad dirbtų darbo dienų skaičius tikrai apibūdintų artelės narių darbingą veiklumą, o nesudarytų svetimu darbu pagyventi mėgėjams priedangos".

Būdingų duomenų pateikia savo straipsnyje Buriatų Mongolijos VKP(b) Kabanės aimacho komiteto sekretorius drg. Bieliajevas ir agronomas Abramovas. „Spalių" kolchoze administraciniam bei valdomajam ir aptarnaujančiam personalui užrašoma 26,5% visų darbadienių, „Bolševiko" kolchoze — 29%, Stalino vardo artelėje — 36,6%, Vorosilovo vardo kolchoze — net 41 procentas.

Kolchozų tarnautojų perdidelis skaičius ardo darbo drausmę ir yra svetimu darbu

gyventi mėgėjams prieglobstis. Štai kodėl laiškų autoriai reikalauja, kad šis reikalas būtų sutvarkytas ir administracinis ūkinis personalas sumažintas iki minimumo.

Šiaurės Kazachstano srities, Spalių rajono žemės ūkio skyriaus vyr. agronomas drg. Smirnovas rašo, kad būtina plačiai įtraukti į visuomeninę gamybą moteris kolchozininkes:

— Paskiausiai mūsų rajono kolchozuose išgalėjo nerašyta taisyklė: pirmaujančių kolchozininkų žmonos dirba žemdirbystėje lygiai su savo vyrais. Bet reikia tik kolchozininkui tapti traktorininku, tabelininku arba net gaisrininku, kaip reikalai staigiai pasikeičia. Vyrai pareiškia, kad jie patys pajėgią išmaitinti savo namų šeimininkes ir nebeleidžia jų į viešuosius darbus.

Pavyzdžiui, „Giganto" kolchoze neina į darbą žmonos — visų valdybos narių, brigadierių ir fermų vedėjų, sąskaitininkų ir apskaičiuotojų, šoferių ir mašinistų, sargų ir piemenų, arklininkų ir sandėlininkų, žodžiu, visų tų, kurie yra „etatinėse" pareigose ir apmokami ne pagal savo darbo vertę".

Straipsnis baigiamas tokia išvada:

„Visų darbingų artelės narių į kolchozinę gamybą įtraukimas, geležinės darbo drausmės įvedimas — kolchozams labai svarbus uždavinys".

Dar labiau kolchozininkų ir ypač kolchozininkių nedrausmingumu yra susikrimtęs VKP(b) Jaltos (Krime) rajoninio komiteto sekretorius M. Selimovas, kurie straipsnyje

Dykaduonius griebti be ceremoniją,

tarp kita ko rašo:

„Iš viso rajone 146 žmonės neturi nė vieno darbadienio. Be to, 259 kolchozininkai turi savo asmens sąskaitose nedaugiau kaip 40 darbadienių. Nuo 40 iki 80 darbadienių turi 311 žmonių. Tokiu būdu 846 kolchozininkai sėdinėja namie arba pasirodo darbe per mėnesį 5—7 kartus. Jie valdo puikius sodybinius sklypus, laiko karves, smulkius gyvulius, o kolchoziniuose laukuose — tegu jiems nė žolė neželia.

Alimė Jakub iš „Artek“ kolchozo pernai neturėjo nė vieno darbadienio. Šiemet iki metų pabaigos ji, matyti, nudirbs ne daugiau. Alimė Jakub dar nė karto nebuvo pasirodžiusi brigadoje. Jos vyras dirba brigadierium, o ji sėdi namie. Didelė sodyba laikoma tvarkoje, tvarte veislinė karvė, ožka, avys. Sodybinio sklypo derlių ji parduoda rinkoje spekuliacinėmis kainomis. Tokių namie sėdėtojų „Arteko“ kolchoze daug: Veli Gulsium, Mamut Liuliuk, Sidorenko, Stepanova ir kitos.

Fatma Bekir iš Kaganovičiaus vardo kolchozo turi didelį daržą, karvę, veršelių, kelias avis. Ją galima sutikti arba savoje sodyboje, arba rinkoje. Išėjus metus ji nepasiteiravo, kokie reikalai brigadoje. Kolchozinės įnamės Anifė Asan, Anifė Jakub, Liutvė Teifuk, Chatidžė Kuršut verčiasi tuo pačiu verslu.

Galima paabejoti, ar rimtai pagrįstas „draugo“ Selimovo pasipiktinimas tuo, kad Alimė Jakub laiko tvarkoje didelę sodybą, tvarte veislinę karvę, ožką, avis, o pati neina į kolchozą per dienas stumdytis kolchozininkių brigadoje. Tuo labiau, kad Selimovas gal ne visas Alimės gėrybes išvardino; gali būti, ji namie dar turi būrį vaikų. Ši kolchozininkė nesėdi namie, bet sunkiai ir gerai dirba, jeigu jos didelė sodyba tvarkoje. Matyti, jai geriau apsimoška tinkamai sutvarkyti nuosavą daržą ir rūpintis šeima, negu laukti abejotino atlyginimo už darbadienius plačiuose kolchoziniuose laukuose. Tur būt, dėl tų pačių priežasčių vengia darbo brigadose ir kitos kolchozininkės: kas pasirūpins jų vaikais bei šeimomis, kas nudirbs sodybų darbus, jeigu visi darbingi žmonės išeis iš namų. Bet „laimingas kolchozinis gyvenimas“ į tokias smulkmenas neatsižvelgia, ir brigadose nedirbančias kolchozininkes stačiai skelbia esant dykaduonėmis, o mažai darbadienių teturinčius kolchozininkus — svertimu darbu pagyventi mėgėjais, nors jiems už nudirbtus darbadienius kolchozas nieko neduoda... Suprask, tu čia, žmogau, bolševikinę logiką!..

Na, gal mums pažįstami čigonai bus pavyzdingesni kolchozininkai, negu Kalinino ir Riazanės sričių rusai arba Krimo

totoriai. Deja, ir šie palapinių bei laisvųjų laukų vaikai neįvertino kilnių bolševikų pastangų paversti juos kolchozinio gyvenimo vergais. Apie čigonų kolchozą rašo kežkoks N. Gaidas („Soc. Zeml.“ 1940.IX. 26 d., 219 numeris). Straipsnyje skaitome:

„Maždaug prieš dešimtį metų Mineralovodsko rajone (Ordžonikidžės krašte) susiorganizavo kolchozas „Trud romėn“. Apleidę sudriskusias palapines, čigonai perėjo į sėslų gyvenimą ir ėmėsi verstis žemdirbyste. Artelei valstybė paskyrė 2177 ha derlingos žemės, davė visuomeninio ūkio reikalams didelių kreditų. Čigonų kolchozo platūs laukai guli netoli Mineralinių Vandenių, Kinžal — kalno papėdėje, ir iš seno pasižymi dideliu derlingumu.

Pradžioje kolchozas „Trud romėn“ nebuvo blogas. Nepastovūs elementai tapo sėsliais, todėl padaugėjo artelės narių skaičius, trokštančių sąžiningai dirbti kolektyve. Su MTS pagalba artelė išdirbo žymų dirbamos žemės plotą — 810 hektarų. Bet praslinko penki šeši metai, ir kolchozo reikalai staigiai susmuko.

Dabar tebėra nenaudojamų apie 600 hektarų ariamos žemės, apleista 780 hektarų ganyklų ir pievų. Turėdamas didelę pašarų bazę, kolchozas teturi tik 30 melžiamų karvių, 54 arklius ir dvi menkutes gyvulininkystės — kiaulių ir paukščių — fermas. Apie kolchozo gyvulininkystės srities? „užsimojimus“ galima spręsti iš pajamų. Pavyzdžiui, pernai kolchozas iš gyvulininkystės tegavo 13 tūkstančių rublių. 1939 metais 190 hektarų kviečių taip ir paliko nenupiautų. Šiemet tankios laukinės žolės nustelbė 75 hektarų kukuruzų, 12 hektarų daržų ir 100 hektarų sojos...

... Priežastys, kurios sudarė tokią nepakenčiamą padėtį, glūdi tinkamos darbo drausmės trūkume. Trečdalis kolchozininkų (60 žmonių) nuolat neateina į darbą. Net pačiu darbymečiu — derliaus nuėmimo metu — sodžiuje tinginiavo 30 žmonių...

... Valdybos pirmininkas P. Černišiovas yra tos nuomonės, kad tinginiavimai nacionaliniame kolchoze yra visai normalus reiškinys. Tokią kenksmingą „teoriją“ jam įkvėpė rajoninių organizacijų vadovai...

...Ties sodžium sugriuvo griovio tiltelis. Bet kuris kolchozininkas būtų galėjęs jį pataisyti per pusvalandį. Bet artelės pirmininkas pasamdė tam darbui nekolchozinį ūkininką. Kolchozo sodyboje prisirinko mėšlo krūva. Jam iš kiemo išvežti vaidyba pasamdė už 200 rublių žmones iš kitur. Taip pat samdyti darbininkai turėjo 550 hektarų plote iš po kombainų šiaudus į kūgius sukrauti. Pagal oficialinę sutartį, kolchozas moka po 25 rublius už hektarą. Bet iš tikrųjų samdomiems darbininkams kolchozas sumoka šiaudais. Atsiskaitymas toks: „kūgis jums, kūgis — mums“. Tokiomis pat sąlygomis buvo nupiautas šienas 100 hektarų plote. „Trud romėn“, kaip taisyklė, nevykdo valstybei prievolių.

Žinoma, čigonai Kaukazo atkalnėse tokie pat linksni kolchozininkai, kaip ir jų nerūpestingi broliai, Lietuvos laukų klajūnai. Ir bolševikų valdžia veltui vylėsi juos sužavėsianti 2177 hektarais ir stambiais kreditais. Bet kur priežastys, kad ir nuo amžių sėslieji ir žemdirbiai Riazanės ar Kalinino sričių rusai taip pat menkai tesidomi kolchozų gerove? Gali būti, svarbiausia tokio nesidomėjimo priežastis bus ta, kad kolchozininkai yra paversti grynais kolchozų vergais ir viskam abejingais skurdžiais, netekusiais vilties susikurti žmoniškesnio gyvenimo. Be to, kolchozininkai mato, kad jų darbo vaisių didelę dalį atima valdžia, kitą dalį tenka atiduoti MTS už mašinų naudojimą; pagaliau, kolchozininkai mato, kad jie savo prakaitu socialiai maitina didžiulę gaują dykaduonių, pagal valdžios įsakymus vykdančių jų pavergimą.

Žemės ūkio komisariato organas pakartotinai šaukia, kad,

valdomasis aparatas kolchozams yra nepakeliama našta,

„Soc. Zeml.“ 1940.X.11 d., 227 numerio redakciniame straipsnyje rašoma:

„Kolchozuose priskaitoma apie 37 milijonai darbingų vyrų ir moterų. Jeigu prie to skaičiaus dar pridėsime 6,7 milijono paauglių, tai bus aišku, kokią neišsemiamą darbo jėgos šaltinį turi socialistinė žemdirbystė“.

Toliau kalbama, kad kolchozuose labai yra išpūstas administracinis bei valdomasis aparatas, ir nurodoma pavyzdžių.

„Pagal Voronežo žemės ūkio ekonomikos instituto duomenis, 18 kolchozų įvairiuose Voronežo srities rajonuose rodo didelį etatų perteklių. Tuose kolchozuose kiekvieniems 2—3 artelės nariams, dirbantiems laukuose arba gyvulininkystės srityje, tenka vienas kolchozininkas, turintis etatinę tarnybą kolchozo vadovavime bei aptarnavime.“

Pavlovsko rajone, „Lenino kelio“ artelėje (kolchoze) ūkinis bei administracinis aparatas sudaro ne mažiau ir ne daugiau, kaip visų darbingųjų skaičiaus 47 procentus. Tų žmonių didžioji dalis ne tikai kad silpnai apkrauta darbu, bet ir ištisas dienas dykinėja... Maksimo Gorkio vardo kolchoze 38 bičių avilius aptarnauja trys žmonės — bitininkystės vedėjas, jo padėjėjas ir sargas. Jiems visiems kartu per mėnesį priskaitoma 120 darbadienių... Voronežo srities, Kalačevsko rajono, Čapajevos vardo kolchoze pernai sargai ir ruošėjos uždirbo du kartu daugiau darbadienių, negu laukuose ir gyvulių fermose dirbantieji kolchozininkai. Aleksiejevsko rajono „Kelias į socializmą“ kolchoze vidutinis mėnesinis atlyginimas žemdirbystėje dirbantiems buvo pustrėčio karto mažesnis, kaip „uždarbības“ kolchozininkų, dirbančių aptarnavime“.

To paties laikraščio X.6 d. 225 numeryje skaitome, kad „Naujo kelio“ žemės ūkio artelėje (kolchoze) iš 270 darbingų kolchozininkų atleista nuo fizinio darbo 59 žmonės, arba bendro darbingųjų skaičiaus 22 procentai. Frunzės vardo kolchoze ketvirtadalis darbingų kolchozininkų sudaro valdomąjį aparatą, ir jiems per mėnesį priskaitoma 1066 darbadieniai. Kolchoze „Raudonasis žvejas“ ir Kaganovičiaus vardo kolchoze valdomajam aparatui tenka 37 procentai darbadienių.

„Soc. Zeml.“ 1940.XII.27 d., 259 numeryje rašoma apie Kursko srities kolchozų dydžius:

„Bielgorodo“ rajono 55 kolchozus aptarnauja dvi, Bielgorodo ir Tavrovo, mašinų traktorių stotys. Rajono didžiausias

Maksimo Gorkio vardo kolchozas turi 381 kolchozininkų kiemą ir 908 hektarų sėjamos žemės plotą. Kolchozų, kurie turi daugiau kaip 200 kolchozininkų sodybų, rajone tėra 5. Bielgorodo tipingas kolchozas yra 90–100 kiemų su 1000–1200 hektarų žemės bei su 700–800 hektarų sėjamo ploto. Bet rajone daugiau kaip 25 kolchozai teturi po 40–70 kiemų.

Čia pat randame žinutę apie to rajono kolchozų žemės derlius.

„Nors ir keista, bet iš Bielgorodo rajono 55 kolchozų nė vienas nedalyvauja visasajunginėje žemės ūkio parodoje. Su retomis išimtimis, kolchozuose derlius neaukštas. Pavyzdžiui, paskutinių trejų metų vidutinis grūdų derlius tesiekė 8,1 centnerio iš hektaro. Cukrinių runkelių derlius štai jau treji metai laikosi 80 centnerių lygyje. Šimtapūdinius derlius šiemet gavo tik trys kolchozai“.

„Soc. Zeml.“ XII.18 d. 255 numeryje rašoma taip pat apie kolchozų pareigūnų gausumą:

„Čerkesų autonominės srities daugelis kolchozų dar neišmoko ekonomiškai, taupiai elgtis su visuomenine nuosavybe. Vienas iš kolchozinio turto nuleidimo kanalų yra neleistinas darbadienių didinimas. Štai, pavyzdžiui, Ikon-Chalkovsko rajono Vorosilovo vardo kolchozas. Čia yra 32 pareigūnai. Valdyba kasdien priskaito po 1,5 darbadienio revizijos komisijos pirmininkui. Be buhalterio, kontoroje dirba 6 sąskaitininkai, 2 pasiuntiniai, 2 ruošėjos, 6 tabelininkai, 3 šoferiai. Tokio gremėzdisko aparato išlaikymas kolchozui kainuoja 9.100 darbadienių.“

Ikon-Chalkovsko rajone Komsomolo vardo kolchoze tėra 97 darbingi kolchozininkai, o valdomąjį aparatą sudaro 21 žmogus. Derliaus suėmimo metu, bet net ir dabar kolchoze trūksta darbo rankų, o tokie „viršininkai“ sėdinėja kontoroje ir dedasi, kad jie esą labai užimti. Stalino vardo kolchoze daugiau kaip 60 žmonių nedalyvauja kolchozinėje gamyboje. Tai — 10 tabelininkų, 2 malūnų vedėjai, tedirbą per metus vieną dieną, ir daugelis kitų. Tame kolchoze vadovaujamam apar-

tui jau išėikvojo 19.270 darbadienių, o metinis planas numato tik 9.000“.

Visuose straipsniuose raginama mažinti kolchozuose pareigūnų skaičių, bet be žymesnių pasekmių. Mat, kolchozams vadovauti yra atsiųsta žmonių iš didesnių centrų, o prie jų prisiplakę apsukresnieji ir raštingieji kolchozininkai. Tuo būdu susidarė kolchozininkus išnaudojančios ir sunkiai išardomos „pareigūnų“ gaujos, kurių pagalba bolševikų valdžia vykdo kolchozininkų pavergimą.

Žemės ūkio tariamais specialistams ir daugumai kolchozinių pareigūnų mažai rūpū kolchozų reikalai arba kolchozininkų gerovė, nes svarbiausias jų uždavinys — įkvėpti kolchozinės santvarkos vergams komunistinės dvasios ir bolševikinei valdžiai beatodairinio klusnumo, kad „partijos ir vyriausybės nurodymai būtų vykdomi tiksliai ir sparčiai“.

Štai kaip tuos uždavinius apibūdina SSSK žemės ūkio liaudies komisaras draugas Benediktovas:

„Pas mus iki šiol yra nemaža žmonių, silpnai nusivokiančių elementariniuose politiniuose klausimuose, nedirbančių savo idėjiniai politiniam lygiui pakelti. Sajungos žemės ūkio liaudies komisariatas yra susietas su plačiomis kolchozininkų masėmis, ir kiekvienas bendradarbis, kuris jame dirba, turi atsimentinti, kad jis vykdo svarbų politinį darbą... Mes turime pasiekti to, kad mūsų aparatas būtų kovingas, veiklus, sparčiai ir tiksliai vykdas partijos ir vyriausybės uždavinius“ („Soc. Zeml.“ 1940.XII.13, 253 Nr.).

Taigi, SSSR žemės ūkio liaudies komisariato komunistų eiliniame susirinkime kalbėdamas, komisaras Benediktovas tepabrėžė žemės ūkio komisariato pareigūnų grynai politinius uždavinius, net nepaminėjęs kitokių pareigų. Tas pabrėžimas liečia ir daugumą gausių kolchozinių pareigūnų, kurių žymi dalis slaptai tarnauja dar ir enkavedistų pareigose. Todėl kolchozininkams tenka savo prakaitu maitinti didžiulę armiją tariamųjų kolchozinių „pareigūnų“ — dykaduonių, ir jų verkšlenimai dėl valdomojo aparato išplėtimo ir sunkumo eina vėjais. Gal tik retas kolcho-

zininkas supranta, kur slypi to kolchozų valdytojų gausumo šaknys, bet jis negali apie tai nė prasižioti. O spaudoje leidžiama kolchozų administracinio aparato sunkumu pasiskųsti tik kolchozininkų ramnimo sumetimais.

Vis dėlto, net ir toks gausus kolchozų administracinis aparatas nepajėgia įkvėpti kolchozininkams nei darbo drausmės, nei pakelti darbo našumo.

Važinėdamas 1934 metais po SSSR girdejau dainuojant ten išpopuliarintą dainelę*)

Traktorami vspasem buduščieje naše.

Vadinasi, tarybinė liaudis net dainomis raminama ir linksminama, kad jos ateitis bus suarta traktoriais. Bolševikinėje spaudoje ir per radiją agitatorių kalbose gausu pasigyrimų, kad jokia pasaulio šalis neturi taip smarkiai mechanizuoto ir mašinomis aprūpinto žemės ūkio, kaip SSSR. Ir tikrai, SSSR paskutiniaisiais metais prisi-gamino didelius skaičius traktorių ir kitų žemės ūkio mašinų. Atrodo, kad buvo užsimota visus žemdirbystės darbus nudirbti vien mašinomis. Tokį užsimojimą gal nebūtų sunku įgyvendinti, jeigu mašinos būtų tokios pat kantrios ir klusnios, kaip tarybinė liaudis, ir jeigu mašinas galima būtų valdyti ir naudoti griežtaisiais bolševikų įsakais. Bet bolševizmo šalyje su mašinomis elgiamasi taip pat be jokios atodairos, kaip su žmonėmis, ir todėl išgarsintoji sovietinė žemės ūkio mechanizacija susilaukė lygiai tokio fiasco, kaip ir kiti svajotojiški užsimojimai. Suglaustai paėmus, bolševikiškas žemės ūkio planas atrodo maždaug šitaip.

Visi ūkininkai suvaromi į kolchozus arba bendrus ūkius, kurie turi po 300—500 kiemų ir po kelis tūkstančius hektarų žemės. Kolchozininkai gyvena savose sodybose ir turi iki pusės hektaro sodybinius ūkelius. Visą kitą kolchozo žemę kolchozininkai apdirba bendrai ir dalinasi derliumi pagal darbadienius. Dideliems kolchozų žemės plotams apdirbti panaudoja-

mi traktoriai bei kitos mašinos, už kurių darbą kolchozai atsilygina iš bendrojo derliaus. Kolchozininkai bus patenkinti, jei patys ir jų darbo vaisiai bus visiškoje valdžios kontrolėje, jei bus komunistiškai auklėjami, ir viskas bus gerai.

Bet gyvenimo tikrovė atskleidė šitokių planų kūrėjams tamsiąją medalio pusę, ir SSSR žemės ūkis taip sušlubavo, kad tarybiniai piliečiai per dešimtmečius nepajėgia išsivaduoti iš bado grėsmės.

Daug pasako jau pats tas faktas, kad tik vienoje Sovietų Sąjungoje kasmet tenka skelbti kampanijas, kurių metu pavartojama plačiausia propaganda, kad žmonės neužmirštų laukų apsėti ir derlių nuimti. O vis dėlto tariamoje socializmo šalyje nei tinkamai ir laiku neapsėjama, nei derliaus nepajėgiama prideramai suimti.

Štai keli pavyzdžiai, paimti iš to paties „Social, Zemliedielije“ laikraščio 1940 metų komplekto.

... „Tarybinio rajono kolchozuose 4.200 hektarų plote renka medvilnės derlių tik 650—700 rinkėjų, o turi būti jų 1.500. ... „Voschod“ kolchoze yra 400 hektarų medvilnės, bet iš 750 darbingų kolchozininkų tedirba 36 medvilnės rinkėjai... Archangelsko rajone rinkti medvilnę turėtų 2.000 žmonių, o dirba tik 350. Kad visame krašte laiku būtų medvilnė apdžiovinta, reikia 900 džiovyklų, o yra tik 675. Dar blogesnis džiovyklų remonto reikalas. Pavyzdžiui, Stepanovo rajone iš 28 džiovyklų yra suremontuotų 11, Tarybiniam rajone iš 42 suremontuota 14. Archangelsko rajone džiovyklas tik pradeda remontuoti... Daugelyje rajonų dar nepradėta vežti džiovykloms kuro“ (Nr. 227, X.11). „Derliaus nuėmimo atsilikimo priežastis glūdi prastoje darbo organizacijoje. Pacht-Aralo rajono kolchozuose 3.000 kolchozininkų neprisideda prie medvilnės derliaus nuėmimo. Falaso rajono kolchozuose iš 6.000 darbingų kolchozininkų tedirba 2.000... Pacht-Aralo rajone daug medvilnės žuvo laukuose... Frunzės vardo ir kitų kolchozų keliuose ir aplink džiovyklas, sandėlius ir paruošimo punktus guli daug derliaus žaliavos“ (Nr. 246, XI.27). „Kazachstano šiaurės ir rytų rajonuose atšalo oras, vie-

*) Traktoriais suarsim mūsų ateitį.

tomis iškrito sniegas, šalnų buvo ir pietuose. O tuo tarpu respublikoje dar yra daugiau kaip 10.000 hektarų nenukastų bulvių" (Nr. 233, X.25).

„Pernai daugelis kolchozų labai suvėlino bulvių kasimą, ir didelius nenukastus plotus apklojo sniegas. Valstybė ir kolchozai turėjo didelių nuostolių. Tačiau ir šiemet ne visur buvo įvertintos tos pamokos" 10-15 dienų jau vyksta masinis bulvių kasimas, bet prikaista dar labai mažai. Rugsėjo 20 dieną visoje Sąjungoje buvo nukasta 356 tūkstančiai hektarų — bulvėmis apšodinto ploto 12 procentų" (Nr. 219, IX.26).

„Žemės ūkio skyriaus vyr. agronomas turėjo pripažinti, kad (cukrinių runkelių) žūva hektare 30—40 procentų. Daugeliu atvejų visai neatrinktus, blogai valytus cukrinius runkelius veža į priėmimo punktus, kuriuose guli krūvos nepriimtų runkelių" (Nr. 224, X.4).

„Voronežo srityje pagal planą turėjo būti baigtas cukrinių runkelių kasimas spalio 25 dieną. Beveik nė vienas rajonas to uždavinio neįvykdė... Dar liko nukasti daugiau kaip 20 tūkstančių hektarų. Talicos, Ščučino, Rosošano rajonuose nenukasta apie pusę derliaus...

...Ypač blogai vyksta nukastų cukrinių runkelių į fabriką priėmimo punktus vežimas. Plantacijose yra apie 2.000.000 centnerių nukastų runkelių" (Nr. 234, X.27) Kolchoze „Lenino atminimas" po sniegu guli per 5.000 centnerių runkelių. „Derliaus dienos" kolchozo laukuose paliko daugiau kaip 3.000 centnerių. Tokių reiškinų pastebima ir kitose vietose" (Nr. 258, XII.25). „Daugelyje kolchozų cukrinių runkelių išvežimas nėra organizuotas, todėl daug runkelių žūva. Srities laukuose guli per 380.000 centnerių nenukastų runkelių... Kai kurie cukraus fabrikai nepasiruošę cukrinių runkelių priimti" (Nr. 226, X.9).

Laikraštyje randame daugybę pavyzdžių, kad vienur bulvės ar cukriniai runkeliai nenukasti, kitur nukasti, bet palikę po sniegu, dar kitur pūva priėmimo punktuose. Taigi, vienur suvėluota ar prastai įvykdyta sėja, kitur derlius dar nenuimtas, arba nuimtas ir supūdytas.

Mat, kolchozininkai dėl kvailos jų darbo jėgos organizacijos nedaug tegali sėją ar derliaus sudorojimą paveikti. Mašinų traktorių stotys nepajėgia kolchozus tinkamai aptarnauti ir su jais sudarytų sutarčių įvykdyti, o dangaus bei gamtos galybės nesileidžia į jokias derybas su bolševikais ir elgiasi visiškai savavališkai. Traktorių stotims tenka suarti ir apsėti šimtus tūkstančių hektarų, traktorius bei kitas mašinas tenka tuščiai varinėti po didžiulius žemės plotus, dažnai gendančius traktorius tenka sveikais traktoriais traukti į remonto dirbtuves kartais už 100-150 kilometrų, taigi, sėja ir derliaus suėmimai trunka pusantro ar du mėnesius. O čia žiūrėk, vienur prapliupo pritivinkęs debesis, kitur saulė perdžiuvino žemę, ir visus padoriausius planus suardė. Tuo būdu gamta bolševikiniam ūkininkavimui sudaro nemalonių kliūčių. Neveltui sovietų mokslininkai visai rimtai „studijuoja" ir ieško priemonių debesims sklaidyti bei sudaryti sąlygų aukštybių galyboms sudrausminti... Tačiau tuo tarpu savo nesėkmių priežasčių ir kaltininkų bolševikai labiau ieško žemėje, negu danguje. Todėl jų spaudoje daug aptinkama rašinių, kaltinančių čia MTS, čia kolchozų vadovybę, čia pačius kolchozininkus. Labai dažnai nusiskundžiama

nepatenkinta MTS veikia.

Pateiksime kelis pavyzdžius.

„Soc. Zeml." 1940.XII.25 d., 258 Nr., ilgesniame straipsnyje inžinierius G. Gazalcvas ragina MTS susirūpinti traktorių ir kitų mašinų tinkamą apsaugą. Jis tarp kita ko rašo:

„Ne taip seniai SSSR žemės ūkio komisaras drg. B e n e d i k t o v a s kreipėsi specialiu laišku į MTS komjaunimo organizacijas ir rašė, kad stočių jaunimas pirmiausia turi rūpintis darbo kultūra, kad ne tik blizgančias laikytų MTS sodybas, bet taip pat rūpintųsi mašinomis ir kitu brangiuoju turtu. Be to neįmanoma žengti pirmyn. Ir iš tikrųjų: argi gali būti patenkinamas darbas tokios MTS, kurios įvairios mašinos ir jų dalys išmėtytos bet kur, brangus turtas — sėjamosios.

kultivatoriai — palikti laukuose? Netenka stebėtis, jeigu tokios MTS dažnai pavasariop surenka mašinų ir padargų tik griaučius arba visai jų neberanda! Dėl to nerūpestingai prižiūrimų mašinų atstatymui ir remontui išleidžiamos milžiniškos lėšos. Jeigu, pavyzdžiui, Ukrainos MTS pernai pareikalavo daugiau kaip 30 milijonų rublių tai žymi šių išlaidų dalis yra nekultūringo, nežmoniško ir neūkiško elgesio su mašinomis padarinys".

Toliau nurodomas pavyzdys, kad „Mordvių autonominėje sovietų socialistinėje respublikoje, pagal nepilnus duomenis, iš 1502 traktorių geroje būklėje yra tik 385, patenkinamoje — 694 ir blogoje — 423 traktoriai. Jie neremontuojami ir bet kur išmėtyti".

Inž. Gazanovas straipsnį baigia raginiu mu stropiau saugoti mašinas.

Iš Barnaulo F. Klimovas „Soc. Zeml." 251 Nr., XII.8 d, praneša kad „Kolchozuose, kuriuos aptarnauja Chabrovsko, Suetsko ir Rebrichinsko MTS, primėtyta sulaužytų plūgų, akėčių, sėjamųjų mašinų, kultivatorių. Pagal pačius kukliausius apskaičiavimus Altajaus krašto mašinų traktorių stotys yra išblaškiosios apie tūkstantį sėjamųjų ir kultivatorių, 900 traktorių, 800 kombainų. Milžiniškas mašinų parkas išvestas iš rikiuotės".

A. Džiuberako „Soc. Zeml." 233 Nr., XII.25 d., praneša:

„Kirovogrado srities mašinų traktorių stotys per pirmąjį pusmetį traktorių, kombainų ir kitų mašinų remontams poreikiojo apie 2.500.000 rublių. Tie poreikvojimai įvyko daugiausia dėl netvarkingo mašinų traktorių parko saugojimo. Zlatopolsko ir Ketrisanovo MTS kasmet naujai gamina kombainams ir sėjamosioms mašinoms daugelį medinių dalių, kurios, tinkamai saugomos, galėtų būti naudojamos ilgus metus. Novgorodko MTS kombainų, žiemai paliktų kolchozuose, buvo išvogtos atsarginės dalys. Kopustensko MTS 14 kombainų drobės dėl netinkamo saugojimo apipuvo... Daugelis Kirovogrado srities MTS per keletą metų nepajėgia baigti mašinoms sandėlių statyti".

Pačių bolševikų spaudoje randama daugybė nusiskundimų, kad beveik visur nerūpestingai elgiamasi su brangiomis žemės ūkio mašinomis, kad jų naudojimas ir remontai labai brangiai kainuoja, kad mašinos nebūna laiku paruoštos laukų darbams, o dirbdamos dažnai genda ir t. t. Aptinkama pavyzdžių, kad ir iš fabriku išleidžiamos netinkamos naudoti mašinos. Iš Novosibirsko vyr. agronomas A. Svetlialcovas „Soc. Zeml." 226 Nr., 1940.X.9 d, aprašo linksmus traktorių nuotykius Nažimo krašte:

„Mūsų Čaževatovo MTS, Kolpaševsko rajone, yra toliausia šiaurėje Narimo apygardos stotis. Ji įrengta už dviejų upių — Obės ir Čajos. Reikia daug laiko, norint pas mus patekti. Dar ilgiau tenka sugaišti inventoriaus, mašinų pervežimams.

Visą inventorių, traktorius ir kitas mašinas MTS gauna iš Tomsko Selchozsnabo bazės. Kiek čia įvyksta nesusipratimų! Mums labai dažnai atsiunčia iškomplektuotas mašinas, kurių negalima naudoti. Ne kartą mes rašėme aktus, reikalavome atsiųsti trūkstamas dalis. Selchozsnabo kontoros (Tomske) vedėjas drg. Baidinas tik ranka numodavo:

— Pas mus ne fabrikas, mes neprivalome parūpinti pamestas dalis.

O mašinų skyriaus vedėjas drg. Černozubovas pridėdavo:

— Mes už mašinas neatsakome. Atėjo prekių siuntinys — priimame pagal sąskaitą, o kas jame — mes nesidomime.

Toks keistas Selchozsnabo elgesys stato mus į sunkią padėtį. 1939 metais Tomsko Selchozsnabe išdavė mums visai iškomplektuotą automašiną: joje nebuvo tromblorio, generatoriaus, ventiliatorinio diržo ir užvedamosios rankenos. Visos mūsų pastangos išigyti kitas tokias dalis liko be vaisių. Ir štai mašina pas mus jau stovi antrus metus.

Šiomet ta pati istorija. Gegužės 22 dieną davė mums iškomplektuotą sunkvežimį. Mūsų atstovas drg. Bylinas bandė atsisakyti tokią mašiną priimti. Jam mašinų skyriaus vedėjas drg. Černozubovas įtakingai pareiškė:

— Jūsų dalykas, bet už neišpirkto krovinio perstovėjimą mokėsite pabaudą.

Teko mašiną tempti vilkiku. Liepos 30 dieną mes gavome du kombainus „komunarus“. Viename trūko chedero trijų volelių, o kitame nebuvo dviejų balansuojamųjų balkelių.

Liepos 20 dieną mes gavome du gazo-generatorinius traktorius. Traktorių nr. 33 į MTS teko vilkti vilkiku.

Rugsėjo 10 dieną mums vėl davė 4 tokius iškomplektuotus traktorius ir mes nežinojome, ką su jais daryti.

MTS kieme vis daugiau ir daugiau susirenka naujų, bet iškomplektuotų mašinų, netinkamų darbui.

Kreipėmės į Novosibirsko prokurorą, bet negavome atsakymo.

Kieno gi, pagaliau, pareiga padaryti tvarką Tomsko Selchozsnabo kontoroje?"

Vargšas agronomas Svetliakovas dėl netinkamų naudoti naujų mašinų, kenkėjų ieškojo tikrai Tomsko Selchozsnabe. Atrodo, kad tokių kenkėjų reikėtų paieškoti žymiai toliau ir daug giliau — gal net ne Rostovo Selmaše arba Charkovo traktorių fabrike, o pačiame Kremliuje ir visoje absurdiškoje bolševikinėje santvarkoje! Bet Svetliakovas turi gerą savisaugos jausmą, taigi tokių pavojingų tyrinėjimų nesiima; daug daugiau pakaltinti artimiausius kaimynus, tomskiečius, Selchozsnabo pareigūnus.

Matydami išgarsintoje žemės ūkio mechanizacijoje tokią pavojingą ir neįveikiamą netvarką, bolševizmo vadai sugalvojo, kad pravartu

grįžti prie arklių, vežimų, rogių.

„Bolševikų partija ir sovietinė valdžia reiškia didžiulį susirūpinimą dėl kolchozinės arklininkystės išugdymo ir tikslingo traukiamosios jėgos žemės ūkyje sunaudojimo. VKP(b) Centro Komitetas ir SSSR Liaudies Komisarų Taryba ne kartą nurodinėjo vietos partinėms ir tarybinėms organizacijoms, kad sumanus gyvosios traukos ir mechaninės jėgos suderinimas sudaro labai svarbią grandį, patikrinančią bėgamųjų žemės ūkio darbų sėkmingumą...

...Bet sėkmingas gyvosios traukiamosios jėgos panaudojimas yra tiesiogiai priklausomas nuo kolchozų aprūpinimo arkliniu transportu, pakinktais ir kitu ūkio inventoriumi. Rūpestingas kolchozo vadovas padarys viską, kas tik įmanoma, kad ūkis būtų aprūpintas pakankamu vežimų, rogių, pakinktų kiekiu. Būtent, taip yra tvarkomas šis reikalas pirmaujančiuose kolchozuose... Tačiau negalima nutylėti, kad žymi kolchozų dalis jaučia arklių transporto inventoriaus trūkumą. Daug kur galima matyti, kad dešimčiai arklių tenka tik vienas vežimas, dviems trimis arkliams yra tik vieneri pakinktai. Dažniausiai taip atsitinka todėl, kad kai kurie kolchozų vadovai neūkiškai elgiasi, neparodo iniciatyvos išvidinių rezervų mobilizacijos darbe.

Vinicos srities Baro rajono Vorosilovo vardo kolchoze yra 200 darbo gyvulių ir turima iš viso 50 vežimų. Kasmet artelių valdyba rašo ilgą pareiškimą į Selchozsnabą, reikalaujama atsiųsti vežimų, lankų, plėškių. Argi viso to negalima pasigaminti savame ūkyje? Juk šalia kolchozo miškai, yra žmonių, galinčių meistriškai gaminti tekinius ir vežimus. Vieno čia stinga — iniciatyvos, ūkiško lankstumo.

Gorkio, Jaroslavsko ir Ivanovsko srityse iš senų laikų buvo verčiamasi namų pramone. Gamino tekinius, roges, vežimus, lankus, o dabar visa tai metė į šalį: atveš, vadinasi, iš kitų vietų. Ir veža, iš tikrųjų veža: tekiniams lankai iš... Kazanės, rogės

iš Maskvos. Užverčiamas transportas, dykai leidžiamos kolchozinės lėšos. Tokią padėtį negalima kitaip pavadinti, kaip prasčiausios rūšies švaistymasis" („Soc. Zeml." Nr .251, 1940.XII.8).

Nelaimingi tie tavoriščiai! Visur jiems nesiseka. Nesuskubo išmokti, kaip reikia elgtis su mašinomis, o jau užmiršo, kaip grįžti prie arklių ir arklų. Todėl partijos ir vyriausybės kilnūs raginimai tuos du traukiamosios jėgos šaltinius suderinti neduoda pageidaujamų vaisių, ir tenka barti ir kolchozų vedėjus ir kolchozininkus čia dėl iniciatyvos trūkumo, čia dėl nerūpestingumo, čia dėl nesumanumo.

Tačiau ne visi kolchozininkai tokie nerūpestingi. Kai kurie, matydami, kaip bolševikai juos grūda regreso keliu, sumanė iš karto

padaryti šuolį į žiląją senovę,

kada dar nebuvo išrasti tekiniai!..

Štai, kaip iš Barnaulo Klimovai aprašo tą altajiečių kolchozininkų žygį:

„Prie pačių Altajaus atkalnių, kur guli Zmeinogorsko rajono Kovo Aštuntosios vardo artelės žemės, mes pamatėme tokį reginį. Buvo rugpiūčio mėnesio vidurys. Saulė kepino negailestingai. Kolchozininkai, nuolat žvilgčiodami į dangų, į kalnus, nuo kurių vis plačiau ir plačiau skleidėsi melsvas rūkas, skubėjo dėti į rikes surištus javų pėdus.

— Jei nuo ano kalno sklinda dūmai, — rodydamas kalną linkui pranešė mums artelės pirmininkas Ivanas Ivanovičius Kokorinas, — tai bus lietaus. Taigi mes ir skubame.

Bet keistas reiškinys: tarp 3—4 rikių eilių buvo kažkas nepaprasto. Vasaros karščių metu čia dirbo su visai paprastomis rogėmis, kuriomis įprasta važinėti žiemą sniegu. Į roges buvo įkinkyti 4 arkliai. Kai į jas krovė javų pėdus, aplinkui reikėsi gyvumas. Arkliai sunkiai vilko roges per rugienojų, o kolchozininkai šūkaudami padėjo arkliams vežti sunkų krovinį.

— Kas čia pas jums, naujas transporto būdas? — mes paklausėme Kokoriną.

— Cia ne juokai. Derlių gelbėjame.

— Ar vežimų trūksta?

— Taip, — pagyvėjo Kokorinas. — Pas mus 100 arklių, o vežimai tik aštuoni. Patys suprantate — karšta darbymetė. Duoną į elevatorių rogėmis neveši, vienu vežimu išvažiavo į ligoninę, žodžiu — visi darbe. Tiesa, yra dar du vežimai palaikiai, bet jie be tekinių.

— Ką gi, ar jūs meistrų neturite?

Kokorinas pažvelgė į tolį: ten buvo miškas, tiršta žalia siena stovėjo. Jis kalbėjosi nusišypsojo ir pratarė:

— Kolchozas didelis, ūkis didelis. Visą ką nesužiūrėsi...

...Tame didžiuliam kolchoze yra trys autosunkvežiniai ir nė kiek ne didesnis

skaičius gerų tinkamų arklinių vežimų. O artelėje daugiau kaip pusantro šimto arklių.

Važinėdamas po kolchozus neretai maitai gražų grynakraujį drigantą, bet pakinkytą menkais pakinktais į visai sulūžusį vežimą. O jei ir sutiksi gerą vežimą, tai jis čia atvežtas iš Uralo, iš Gudijos arba iš Ukrainos. Pastebima juokingų dalykų: paprasta medinė lopeta į Altajų atvežta iš Kirovo" („Soc. Zeml." Nr. 231, X.9).

Jeigu altajiečiai kolchozininkai pabandė šoktelti per tūkstantmetį atgal, tai socializmo šalyje netrūksta žmonių, kilniai ir sparčiai besiveržiančių į priekį. Tokiu pavyzdžiu spindi drg. V, Volodko jaudinanti išpažintis („Soc. Zemliedielje" 1940.X2 d. 223 Nr.):

„Šie dveji metai buvo nepaprasti mano gyvenime. Pernai aš įstojau į VKP(b) narius, o šiemet mane iškelė į MTS direkto-riaus pareigas (iki šiol aš dirbau sielsovieto pirmininku).

Toks aukštas pasitikėjimas man pareikštas todėl, kad aš, būdamas partijos kandidatu, visą laiką stengiausi neatsilikti nuo gyvenimo, skaičiau, stengiausi kultūriškai augti ir mokiausi Visasąjunginės Komunistų Partijos (bolševikų) istorijos. Turiu stačiai pasakyti, kad už tai daug esu dėkingas propagandistui drg. Proko-penko.

Dabar, ateityje aš turiu uždavinį — mano pareiga kaip komunisto, pasiekti to, kad MTS, kuriai vadovauju, gerai dirbtų. Žinau, kad tai įmanoma tik su sąlyga: jeigu augsiu politiškai, jeigu gerai pažinsiu mašinas ir žinosiu tokio stambaus ūkio, kaip MTS, ekonomiką. Kitaip nieko gero neišeis. Atsiliksiu aš, atsiliks ir MTS. O komunistui didžiausias pavojus atsilikti nuo gyvenimo.

Nuo to laiko, kai pasirodė „VKP(b) istorijos trumpas kursas", aš suskubau daug padaryti. Aš pats išmokau jau žymią knygos dalį; be to, kaip man atrodo, iš pagrindų išsimačiau. Suprantama, kad kartu aš domėjausi gyvenamojo momento politika, tarptautinio gyvenimo klausimais ir nuolat lankiau paskaitas, kurias ruošė partijos rajoninis komitetas. Dabar aš tu-

riu dar didesnį norą mokytis, skaityti, studijuoti marksistinę leninistinę teoriją. Manau, kad „VKP(b) istorijos trumpo kurso“ išleidimo trejų metų sukaktį aš sutiksiu pasiekęs didelių laimėjimų".

Taip lietuviškai skamba ryžtingas drg Volodkos laiškas. Matyti, tuo laišku labai buvo sužavėtas ir „Socialistinės Žemdirbystės" redaktorius, nes laišku duota antrašė: „Neatsilikti nuo gyvenimo", o žemiau — „Bolševikiško MTS direktoriaus dig. Volodkos pareiškimas".

Ir tikrai turi būti kiekvienai bolševikiškai sielai mielas toks gabus ir ryžtingas

jaunas komunistas (o gal senas žmogus), kuris per porą metų „įsisąmonino" trumpo partijos istorijos kurso žymią dalį. Galima pasitikėti, kad jis ir augs, ir gerai pažins mašinas, ir žinos stambaus MTS ūkio ekonomiką. Ypač, kad jau sugebėjo pasireikšti: pernai tapo kompartijos nariu, o šiemet jau MTS direktorius! Bet gaila draugo Volodkos pastangų: mašinų traktorių stočių suklerusi veikla rodo, kad jis jau turi daugybę rimtų konkurentų. Jie ne menkliau sugeba stumti plačiosios šalies milijonus ūkininkų „į šviesų, džiaugsmingą ir laimingą kolchozinį gyvenimą"...

Ant. Bružas

VOKIEČIŲ KALBOS MOKYTOJAI NEMOKA SUSIKALBĖTI VOKIŠKAI

Karo mokykloj I bat., kur bolševikų kandidatai, buvo mokomi vokiečių kalbos, o II bat., kur kandidatai iš Lietuvos — rusų kalbos. Kalbų grupių ir lektorių buvo daug: 6 rusų kalbos ir tiek pat vokiečių kalbos. Rusų kalbą dėstė du lietuviai, viena žydė iš Minsko, Leja Veisman ir trys rusės, karininkų žmonos, pradžios mokyklos mokytojos: Brosalina, Kutina ir Muchačiova. Vokiečių kalbos lektoriai buvo žydai ir lenkai.

Šitie lektoriai dažniausiai rinkdavosi lektorių kambariuose skyrium: vienam kambary — rusų kalbos, antram — vokiečių. Kadangi daugumas vokiečių kalbos lektorių nemokėjo rusiškai, nes buvo atbėgėliai iš Lvovo, Silezijos, tad jie tarp savęs dažniausia kalbėdavos vokiškai.

Kartą mokytoja Kutina nustebo ir šuko:

— Klausykit! Klausykit! Juk vokiečių kalbos lektoriai tarp savęs kalbasi vokiškai. Vadinasi, jie gali net kalbėti vokiškai?

— Tikrai nuostabu, — atsakė Brosalina ir su dideliu pasigailėjimu pridėjo: — Ot, kad į sovietų mokyklas galėtų juos nukelti, tai tikrai išmokytų vokiškai mūsų mokinius.

— O pas mus, jei tik kas vokiškai pasikaito kiek, tai jau ir tinka vokiečių kalbos mokytoju. Argi ne tiesa? — kalbėjo Kutina.

— Gana tau plepėti. Jau skambutis buvo, einam į pamokas, — su nepasitikėjimu pažvelgė į lietuvius Muchačiova ir nutraukė naivios savo kolegės kalbą.

P. D.

DVI STALINO KLAIDOS

Plačiai buvo pasklidęs, kažkeno vyksiai paleistas posakis: Stalinas paskutiniu laiku padaręs dvi klaidas. Viena, kad Raudonajai Armijai parodęs Europą, antra, kad Europai parodęs savo Raudonąją Armiją.

Plačia prasme paėmus, tai galima būtų pasakyti dėl visų bolševikų, kurie, galų gale, susigundė pralaužti savo azijatišką sieną ir įsibrauti į Vakarų Europą su savo azijatišku batu ir su patentuotu naganu.

P. D.